ABDULKASİM GÜL

Yeniçeriliğin Tarihi 2

Yeniçeri Ordusu, Yeniçerilerin Hakları ve Mükellefiyetleri

KÜRE YAYINLARI

YENİÇERİLİĞİN TARİHİ
2. CİLT
Yeniçeri Ordusu, Yeniçerilerin Hakları ve Mükellefiyetleri

Abdulkasim Gül

1980, Erzurum doğumlu. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu (2001). 2004-2012 yılları arasında Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı'nda Gelir Uzmanı olarak görev yaptı. 2012'den itibaren Erzurum Teknik Üniversitesi Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı'nda görev yapmaktadır. İkinci fakülte olarak Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu (2013). 2015 yılında tamamladığı yüksek lisans tezi *Celalîkıran Kuyucu Murad Paşa* (Klasik Yayınları, 2018) adıyla kitaplaştı. "18. Yüzyılda Yeniçeri Teşkilatı" isimli çalışmasıyla doktorasını tamamladı (2020). Yeniçerilik konusu üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir.

YENİÇERİLİĞİN TARİHİ 2. CİLT

Yeniçeri Ordusu, Yeniçerilerin Hakları ve Mükellefiyetleri

ABDULKASİM GÜL

KISALTMALAR

AÜDTCFD	:	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
IRCICA	:	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
d.	:	Defter
der.	:	Derleyen
Haz.	:	Hazırlayan
hk.	:	Hüküm
İÜEF	:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İSAM	:	İslam Araştırmalar Merkezi
İÜEFTED	:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
İÜNEK	:	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
Nr.	:	Numara
Nşr.	:	Neşreden
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TAE	:	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Trc.	:	Tercüme Eden
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
TYEKB	:	Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
sy.	:	Sayı
vrk.	:	Varak
vd.	:	Ve devamı
yay. haz.	:	Yayına Hazırlayan

ŞEKİL VE TABLOLAR DİZİNİ

Önsöz

Kitabın birinci cildinde ocağın klasik dönem ve sonrasındaki nefer kaynağı, yeniçerilerin sayıları ve mekânsal dağılımlarıyla bulundukları yerlerdeki idareleri ve esâmînin durumu incelenmişti. İkinci cilt yine iki ana bölüm olarak tasarlandı. İlk bölümde Yeniçeri Ocağı ve yeniçerilerin sefer durumu ele alındı. Yeniçerilerin sefere katılan ve katılmayanları belirlendikten sonra birinci ciltte ele alınan tashih ve be-dergâhın sefere götürme vasıtaları çok yönlü bir uygulama olduğundan teferruatlı şekilde gösterildi. Akabinde ise yeniçerilerin savaş kabiliyetleri, organizasyonları ve ordu içindeki durumları incelendi. Birinci bölümde son olarak kaldırılmaya kadarki süreçte ocağın durumu değerlendirildi. Tabii bu kısım, üzerinde daha mufassal çalışma yapıldığından biraz kısa tutuldu.

İkinci bölümde yeniçerilerin maaşları, tayinat ve tahsisatları, ortaların malvarlıklarının idaresi, yeniçerilerin askerlik dışı işlerle meşguliyetleri ve karşılığında tabi oldukları mali mükellefiyetler incelendi. İlk bölümde olduğu gibi ikinci bölümde de ele alınan hususlar yüzyıllar boyunca büyük değişiklikler gösterdiğinden ilk halleri veya başlama zamanları tespit edilmeye gayret edildi ve sonrasındaki değişiklikler gösterildi.

Kitap üç cilt olarak tasarlandı. Birinci ve ikinci ciltlerinde teşkilatın tarihi ele alınmıştır. Yeniçerilerin toplumsal ve siyasal hayata tesirleri ve iktidarı etkileme güçleri yani onları Osmanlı Devleti'ndeki en etkili zümre yapan vasıfları ise üçüncü cildi teşkil edecektir. Nizâm-ı Cedîd'i ve sonrasında ocağın kaldırılış dönemini de kapsayan çalışmanın yakında tamamlanması umulmaktadır.

1.

Yeniçerilerin Savaş Kabiliyeti ve Sefer Organizasyonu

1.1. MUHARİP VE GAYRİ-MUHARİP YENİÇERİLER

16. yüzyılın ortalarına kadar odaları muhafazayla görevli yaralılar ve ocak işlerinde görevlendirilenler dışında yeniçerilerin tamamı padişahla sefere gitmekle mükellefti. Padişah sefere gitmediğinde ise daha fazla yeniçeri merkezde kalırdı. Ancak bu tarihlerden itibaren ocakta eşkinci veya ehl-i sefer (*seferlüyân*) denilen sefere katılmakla mükellef olanların dışında; muafiyetleri bulunan emekliler, korucular veya bazı görevler üstlenenler ortaya çıkmıştır. Emekliler dışında savaşa gitmekten muaf olanlar, *kayıtluyânları* teşkil etmekteydi. Bu şekilde isimlendirilmeleri, kendilerine belli kayıtlarla muafiyet sağlanmasından dolayıydı.

1.1.1. Emekliler

Seferden muaf en büyük zümre olan emekli yeniçerilere oturak da denilmekteydi.[1] Sonraları bu ifade tamamen terk edilmemekle beraber daha çok mütekâit kelimesi tercih edilmiştir. Yeniçeriler arasında, emekliliği göstermek için *nân-pare* ve *çerağ* ifadeleri de kullanılmış,[2] yaşlı ve sakat olmaları dolayısıyla *duacı* adıyla da tavsif edilmişlerdir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'a göre I. Süleyman dönemine kadar oturaklık yokken Rodos'un fethinde (1522) fazla sayıda yeniçeri yaralanıp sakat kaldığından ihdaṣ edilmişti. Bunlara cami zevaidleri (gelir fazlalığı) veya şehreminden iki akçe yevmiye bağlanmış, böylece yeniçerilikle münasebetleri kesilmiş, hatta yeniçeri

1 *BOA, A.MHM.d.* 76, hk. 172. *BOA, A.MHM.d.* 84, hk. 58, 112. *BOA, D.YNÇ,* 4-497. *Kanûn-nâme-ı Lı-'Aziz Efendi* (yay. haz. R. Murphey), Harward University, 1985, 32.

2 *BOA, D.YNÇ*, 132-208. *BOA, D.YNÇ*, 244-50.

kılık-kıyafetinde bulunmalarına müsaade edilmemişti.[3] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın gösterdiği uygulama, aslında I. Süleyman öncesinde de mevcuttu. Mesela Haziran 1501'de, kör olduğu için ocaktan ayrılan Hoca adlı eski yeniçeri Cami-i Cedid Vakfı mütevvellisinden yevmiyesine terakki istemiş;[4] 1516 yılında bir serpiyade benzer usulle emekli edilmişti.[5] Tabii bunlara ocak içinde ve dışında hallerine münasip vazifeler de verilirdi. 19 Aralık 1554'te emekli birisine yeni yapılan camide ferraşlık işi verilmiş;[6] 11 Mayıs 1556'da emekli bir yeniçeri devşirme sürücüsünün kethüdası yapılmış;[7] 1 Nisan 1566'da ise bir emekli olan Cafer adlı yeniçeriye kale gediği verilmişti.[8] Ayrıca emekli edilmeyecek derecede sakatlıkları bulunanlar, ocak dışına çıkarılarak dizdarlık ve koruculuk gibi vazifelerde istihdam edilmektelerdi. Savaş kabiliyetini kaybetmişlerin ocak içinde tutulmaması maksadını ihtiva eden bu uygulamalardan, yeniçeri olarak kalmak isteyen bazı emekli edileceklerin ricası üzerine II. Selim döneminde vazgeçildi. Artık emekliler, ocak mensubu olarak kabul edilmeye ve maaşlarını hazineden yeniçerilerle beraber almaya başlandı.[9] Maaş defterleri de bu değişimi teyit etmektedir. 1540'lı ve daha önceki yıllara ait maaş defterlerinde emekliler bulunmazken[10] 1570'lere ait olanlarda, eşkincilerin isimlerinin ardına ilave edilmişlerdi.[11]

Emeklilik, yeniçerilikten çıkmayı gerektirir şekilde yapıldığında hatt-ı hümâyûnla verilmekteydi. Ocak içinde kalmaya başladıkları tarihten 17. yüzyılın ilk yarısına kadar ise yeniçeri ağası tarafından verilmiş; ama defterler üzerinde sayıları ve yevmiyeleri itibarıyla padişahlar tarafından incelettirilmişlerdi.[12] Seferler sırasında seraskerlerin de emeklilik verme yetkisi vardı.[13] Sıkı tedbirlerin olduğu

3 *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri,* IX/1 (haz. Ahmed Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1996, 198, 205. Bu eser aşağıda *Kavânîn-i Yeniçeriyân* olarak dipnotlarda verilecektir.

4 *906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri* (haz. İlhan Şahin-Feridun Emecen), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994, 65.

5 *BOA, KK.d.* 6590, s. 42.

6 *BOA, KK.d.* 213, s. 59.

7 *BOA, KK.d.* 215, s. 3.

8 *BOA, KK.d.* 220, s. 60.

9 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 198.

10 *BOA, MAD.d.* 12872. *TSMA, D.* 736. 23 Nisan 1547 tarihli kayıtta Ayasofya zevaidinden iki akçe yevmiyesi olan sabık kapı yeniçerisi ve âmâ olan Ali b. Hızır'ın Edirne'den maaş almasına müsaade edildi. *BOA, KK.d.* 208, s. 57. Benzer şekilde 16 Nisan 1554'te emekli edilen 3 yeniçerinin isimlerinin yanına maaş alacakları yerler yazıldı. *BOA, KK.d.* 211, s. 78.

11 *BOA. D.YNC.d.* 33630. *BOA, MAD.d.* 7121.

12 *BOA, D.YNÇ,* 15-237, 240. "Sadrıâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası" (haz. Faik R. Unat), *Tarih Vesikaları,* Nisan 1942, s. 6, 448. *4. Murad'ın Hatt-ı Humâyûnları* (haz. Önder Bayır) Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1994, 111, 114.

13 *BOA, KK.d.* 232, s. 314.

1640'larda değişiklik yapılarak yeniçeri ağasının arzı ve ferman/hatt-ı hümâyûnla emekli edilmeye başladı.[14] Fermanla verilme usulü ocağın kaldırılmasına kadar devam etmiş, bu kanuna uyulmadığından ağalar sık sık uyarılmıştır. Ocak 1690'da emekliliğin ferman olmadan verilmemesi istenmiş, yeniçerilerin emekli edilmesi için yeniçeri ağasının teklifi ve ferman verilmesi gerektiği özellikle gösterilmişti.[15] İhmallerin çok artması üzerine 1718 yılında yayınlanan fermanda aynı husus tekrarlandığı gibi[16] bu emre uyulmadığından bahisle Şubat 1728 tarihinde ocak yetkilileri tekit edildi.[17] Ancak durum değişmediğinden 1740, 1752, 1758 ve 1790 yıllarında aynı emirler yeniden çıkarıldı.[18] Verilmesi için ferman gerekse de emekliliğe uygunluk ve yevmiyelerinin seviyesi kararı zabitler ve nihayetinde yeniçeri ağasına aitti.[19]

İlk dönemlerde emeklilerin sayısı fazla değildi. 29 akçeye kadar koruculuk varken nefer yevmiyesinden düşük emekliliğe rağbet yoktu. Sadece savaşa elverişli olmayan sakat ve ihtiyarlar emekli edilmiştir. Hatta emekli edilenlerden tekrar korucu yapılanlar bile vardı.[20] Sayıları 1574 yılında 183'tü, 1577'de ise 160'a yakındı.[21] Takip eden yıllardaki artış da yavaştı. 1581 başlarında 288, Eylül 1587'de 403, Aralık 1591'de 369, 1594 sonunda 337, 1595 yılında 505 emekli vardı.[22] Ancak bundan sonra emekli sayısı hızla artarak yaklaşık on yıl sonra, 1606'da 4 binin üzerine çıkmıştı.[23] Mesela 1590 yılında 25. cemaatte emekli sayısı 1, 26. cemaatte 2 iken 1635'te 25. cemaatte sayı 23, 26. cemaatte 26 kişiye yükselmişti.[24] Emekli sayısındaki artış Girit savaşlarının tesiriyle 17. yüzyılın ortasında 8 bini geçmiştir.

Özellikle askerlik dışında meşguliyetleri olanlar için emeklilik büyük fırsattı ki 17. yüzyılın başında bazı müverrihler de bu duruma dikkat çekmekteydi.[25] Emekli

---

14 1650'lere ait defterlerde emekli edilenlerin isimleri üzerine *mütekâidîn ba hatt-ı hümâyûn* yazılmıştı. *BOA, MAD.d.* 6972, s. 219. *BOA, KK.d.* 259, s. 9. *BOA, D.YNÇ*, 24-111, 161. *BOA, D.YNÇ*, 234-148.

15 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 172.

16 *III. Ahmed'in Hatt-ı Hümâyûn Mecmuası (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr.6094, vrk. Ib-30a)* (haz. Muhammed Dervişoğlu), İÜEF Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974, No 10506, 1-2.

17 *BOA, İE, AS*, 7745. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 1198.

18 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 1092. *BOA, C.AS*, 5197.

19 *BOA, D.YNÇ*, 131-48. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1126.

20 *BOA, KK.d.* 232, s. 314. *BOA, A.MHM.d.* 50, hk. 326, 379. *BOA, MAD.d.* 7477, s. 38.

21 *BOA, MAD.d.* 7121. *BOA, D.YNÇ. d.* 33630. Defterin bazı sayfaları yıprandığından birkaç bölüğün emekli sayısı dahil değildir.

22 *BOA, KK.d.* 3208. *BOA, MAD.d.* 6538, 7008, 7477. *BOA, MAD.d,* 5339, s. 4-162. Ayn-î Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osmân der-Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân* (Tıpkıbasım) (Önsöz M. Tayyib Gökbilgin), Enderun Kitabevi, İstanbul 1979, 112.

23 *BOA, MAD.d.* 6913, s. 322. *BOA, MAD.d.* 4317, 4474, 5515.

24 *BOA, MAD.d.* 4420, s. 56-57. *BOA, MAD.d.* 4793, s. 50-51.

25 *Kanûn-nâme-ı 'Aziz Efendi,* 31.

yevmiyelerinin zamanla yükselmesi, sayının gösterilecek diğer unsurlarla beraber katlanarak artmasına sebep oldu.

Tablo 1. Emekli Sayıları[26]

Tarih	Yeniçeri Sayısı	Emekli sayısı	Mevcut/Emekli Nispeti
1595	26650	505	%1,90
1606	32645	4130	%12,65
1623	42931	4775	%11,12
1639	27586	5440	%19,72
1654	51047	8918	%17,47
1684	53791	6207	%11,54
1714	64569	7137	%11,05
1723	59928	9518	%15,88
1731	84837	11824	%13,94
1736	73556	15133	%20,57
1746	95837	28186	%29,41
1755	93289	30437	%32,63
1762	93157	29634	%31,87
1767	86831	32757	%37,73
1779	132061	58350	%44,18

1736-39 savaşlarından sonra hızlanan emekli sayısındaki artış, 19. yüzyılda da devam etti. III. Selim'e sunulan layihalarda emeklilerin sayısının sabit tutulup eşkincilerin artırılması tavsiyesinde bulunulsa da uygulanması mümkün olmamış, sadece İstanbul'a kayıtlı emeklilerin sayısı Şubat 1797'de 50 bin, 1804 yılında 70 bin, 1809'da 100 bin seviyesine çıkmıştı.[27] Ocağın kaldırıldığı zamana ait bir icmale göre İstanbul'daki 107729 mevcudun 90 binden fazlası emekliydi.[28]

---

26 *Kavânîn-i Âl-i Osmân*, 112. *BOA, MAD. d.* 6913, s. 322. *BOA, MAD.d.* 6692, s. 1376. Nisan 1624'te emekli sayısı 5200'e çıkmıştır. *BOA, TT.d.* 745. *BOA, D.YNÇ*, 20-609. *Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler*, II (haz. Mehmet Genç-Erol Özvar), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006, 112. *BOA, MAD.d.* 1786, 2301, 2484, 3945, 4301, 4307, 6290, 6323, 6325, 6710.

27 *BOA, C.AS*, 26843, 27504, 42010. *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları* (haz. Engin Çağman) Kitabevi Yay., İstanbul 2010, 4-5.

28 *BOA, D.YNÇ. d.* 35007.

Emeklilerin artışı ortalardaki nispetlerini de yansımış; 1778'de ağa bölüklerinde on dört, cemaatlerde on, sekbanlarda iki ortanın emekli sayısı seferlilerin sayısını geçmişti. Çoğundaysa emekli/eşkinci nispeti yarı yarıyaydı.[29]

Neferlerden başka zabitlerin de emeklilik hakkı vardı. Bunlar *müttekâ'idîn-i ağayân-ı ocak* adı altında ayrı kaydedilerek maaş defterlerinin sonuna eklenmişlerdir. Emekli ağaların başına görevdeki yeniçeri ağası yazılmış, ardından varsa mazul veya emekli yeniçeri ağaları, yeniçeri efendileri, emekli edilen diğer ağalar, başkâtip, başyazıcı, yayabaşılar, bölükbaşılar sıralanmıştır.[30] Görevdeki yeniçeri ağaları bu deftere 1680'den sonra kaydedilmiştir.[31] 18. yüzyılın başından itibaren turnacıbaşıya kadar olan zabit rütbelerine emeklilik verilmiş; başka şekillerde istihdam edildiklerinden saksoncubaşı, zağarcıbaşı, kulkethüdası ve sekbanbaşına emeklilik hakkı tanınmamıştır. 1583 yılında emekli ağaların sayıları 8 iken 1594'te 10'a, 1624'te 56'ya, 1684'te 86'ya, 1723'te 218'e, 1778'de ise 382'ye yükselmişti.[32] Ancak emekli ağalar defteri zamanla ne tüm emekli zabitleri kapsar ne de sadece zabitlerden oluşur hale gelmiştir. 18. yüzyıldan itibaren emekli ağalar defterine azledilmiş ağaların hizmetkârları, ağa kapısındaki görevliler, emekli edilip ocak dışında görevlendirilenler, devlet görevlileri yanına verilen çuhadar ve mataracılar, yazıcılar, bazı serdarlar ve fodula kâtibi gibi görevliler kaydedilmekteydi.[33] Neferler haricindekilerden olmak üzere, maaşları hususunda sıkıntı çıkarılanlar ve ortalarıyla geçinemeyenlerden isteyenler de buraya yazılırdı.[34] Ayrıca emekli ağalar defterine yazılanlar sadece İstanbul'a kayıtlı olanlardı. Kalelerde bulunan emekli ağalar, ana defterde kendi ortalarının emeklileri içine yazılırdı.[35]

Aksine ferman verilmediği müddetçe ve gönüllü katılmaları dışında[36] emekliler sefere gitmezdi. Ancak muafiyet sadece sefere gitmemeyle sınırlıydı. Emekliler sefer dönemlerinde az sayıdaki eşkinci neferlerle beraber İstanbul ve çevresinin muhafazasından mesul tutulmuşlar; İstanbul dışında bulunanlar ve ikamet eden-

---

29 *BOA, MAD.d.* 6325.

30 *BOA, MAD.d.* 17280. *BOA, D.YNÇ.d.* 34286. *BOA, C.AS,* 38645. *BOA, D.YNÇ,* 257-02.

31 1090/Reşen ve Lezez defterinde (1679-1680) yazılı değilken (*BOA, MAD.d.* 1733, s. 497, 1002) 1091 Lezez'de yazılıdır. *BOA, MAD.d.* 7019, s. 510. Ayrıca bkz. *BOA, MAD.d.* 5721. Öncesine ait kayıtlar için ayrıca bkz. *BOA, MAD.d.* 6359, s. 501.

32 *BOA, D.YNÇ,* 1-393. *BOA, TT.d.* 745. *BOA, MAD.d.* 5341, s. 85. *BOA, MAD.d.* 1786, 6325, 6710.

33 *BOA, KK.d.* 3230. *BOA, D.YNÇ.d.* 34286, 34480. *BOA, MAD.d.* 17320, 19376. *BOA, D.YNÇ,* 103-144. *BOA, D.YNÇ,* 89-386. *BOA, D.YNÇ,* 23-424. *BOA, D.YNÇ,* 27-328. *BOA, D.YNÇ,* 17-215, 478. *BOA, D.YNÇ,* 46-46.

34 *BOA, D.YNÇ,* 88-365. *BOA, D.YNÇ,* 81-393.

35 Bazı kayıtlar için bkz. *BOA, MAD.d.* 4305, s. 331. *BOA, D.YNÇ,* 237-252. *BOA, DYNÇ,* 295-124.

36 *BOA, MAD.d.* 3969. Bu defterde sefere giden emeklilerin isimleri üzerine *seferîr* izahatı düşülmüştür. *BOA, D.YNÇ,* 149-44. *BOA, D.YNÇ,* 150-127. *BOA, D.YNÇ,* 181-308.

ler, sefer emriyle İstanbul'a çağrılmışlardır.[37] 17. yüzyılda Kazak ve Rus eşkıyası İstanbul, Şile, İzmit ve Marmara kıyılarına kayıklarla saldırıda bulunduklarında mücadele için emekliler kullanılmıştı.[38] Onlara İstanbul'un emniyetiyle alakalı başka görevler de verilirdi. Mesela 1689'da ordu seferdeyken Çorum beyi Ciridoğlu İstanbul'a saldırmak için geldiğinde kaymakam Ömer Paşa yeniçeri emeklilerini, onu durdurmaları için Üsküdar'a göndermişti.[39] Şehirlerde veya köylerde bulunan emeklilere bulundukları bölgelerin muhafazası vazifesi de verilmiş; 1686 yılında Mora ve çevresindeki yerlerde bulunan emekliler, kıyılara yapılan saldırılara karşı görevlendirilmişti.[40] 18. yüzyılda mevcutlarının artmasıyla İstanbul'da yeterince emekli bulunmasından ve taşrada yaşayanların kalelere kayıtlı olmasından kaynaklı, İstanbul muhafazasına çağrılma uygulaması kaldırıldı.[41]

Emeklilerden görevleri icabı sefere memur olanlar sadece serdengeçti ağası ve alemdarlardı. Bunlar yanlarında nefer götürsün ya da götürmesin sefere katılmak mecburiyetindeydiler. Nisan 1725 tarihinde ocak görevlisi küçükçavuş Ahmed Ağa'dan, sadece serdengeçti ağaları ve alemdarları savaşa memur olduklarından odabaşı emeklisi ve diğer emeklileri zorlamaması istenmiş;[42] yine ihmaller sebebiyle çıkarılan Temmuz 1726 tarihli emirde de emeklilerin seferden muaf olduğu gösterilmişti.[43]

Kalelere kayıtlı emekliler ise, aksine, ordulara katılmasalar da muhafız olarak görev yapmak zorundaydılar. Hatta savaş muhitinde olup emeklilerle takviye edilen kaleler vardı.[44] Mart 1770'te Bender ve İbrail kalelerinde görevli oldukları halde kalede beklemeyen emekliler tenkit edilmişlerdi.[45] Kale muhafızı emeklilerden müdafaa sırasında ölen, yaralanan ve esir düşenlerden başka hizmetleri mukabilinde maaşlarına terakki alanlar vardı.[46]

---

37 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 584. *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 470

38 *BOA, A.MHM.d.* 94, hk. 28, 40, 64. *BOA, A.MHM.d.* 88, hk. 328. *Topçular Kâtibi Abdüllkâdır (Kadrî) Efendi Tarihi, (Metin ve Tahlil),* II (haz. Ziya Yılmazer), TTK Basımevi, Ankara 2003, 1050. *Tarih-i Nihâdî (152b-233a)* (haz. H. Nalan Özkasap), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2004, 46.

39 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (haz. Abdülkadir Özcan), TTK Basımevi, Ankara 1998, 317.

40 *1686-1687 (h. 1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (haz. Mesut Demir), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2010, 166-168.

41 Mesela Prut Seferi'nde emekliler İstanbul'a çağrılmamışlardır. *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 1264-1266.

42 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 917, 939.

43 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 937.

44 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 720.

45 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200) (1183-1185/1769-1771)* (haz. Ersin Kırca), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2007, hk. 648.

46 *BOA, D.YNÇ,* 46-05. *BOA, D.YNÇ,* 296-47. *BOA, D.YNÇ,* 157-29. *BOA, D.YNÇ,* 124-72.

Emeklilerin muafiyetlerinin kısmen veya tamamen kaldırıldığının örnekleri de mevcuttur. Acil durumlarda veya tecrübeli neferlere ihtiyaç duyulduğunda onlar sefere mecbur edilmişlerdir. Ağustos 1724'te Revan Kalesi'ni kuşatan orduya yardım için Bayburt serdarından, kazasındaki diğer yeniçeri ve kuloğullarıyla beraber bütün emeklileri de alıp gitmesi istenmişti.[47] Ocak 1735'te Erzurum ve Trabzon eyaletleriyle Canik sancağındaki kazalardaki serdarlara, emekli ve kayıtlı dahil bütün yeniçerileri seraskerin emrine götürmesi emri verilmişti.[48] Ocak 1744 tarihinde, Anadolu'da bulunan, 1736-39 savaşlarına katılmış tecrübeli serdengeçti ağası, alemdar ve diğer bütün emekliler Diyarbakır seraskeri emrine görevlendirildi; yine bu savaşlara katılmış, Hotin'e kaydedilen emeklilerin de şark seferine katılmaları istendi.[49] Mayıs 1810'da Edirne'de bulunan emekliler dahil bütün yeniçeriler acilen cepheye gönderildiler.[50]

Savaşlarda çok fazla nefer yazıldığından zaptları için emekli ağalar da sefere çağrılmış, özellikle 1768'de başlayan harplerden itibaren bütün emekli ağalar seferle mükellef tutulmuştu.[51] Bu uygulama sonraki bütün harplerde de devam etti.[52]

Emeklilik önceleri sadece savaşlarda yaralanan, uzuvlarını kaybeden ve sakat kalanlara verilmiş;[53] mevcudun ve savaşlara katılanların artmasıyla bu sebeple emekli edilenlerin sayısı da artmıştır.[54] Mesela tek işlemle 1650 yılında Girit'ten gelen 214 yaralı, 1727'de Gence ve Hemedan'dan gelen 37 yaralı, 29 Ekim 1728'de Hemedan, Gence ve Tebriz'den gelen 16 yaralı yeniçeriye emeklilik verilmişti.[55] Yaralananlara herhangi bir yaş sınırı uygulanmamış ve bir görev süresi şartı belirlenmemişti. Yeni yazılanlar hatta karakullukçular bile emekli edilmiş;[56] yollarda veya kışlakta şiddetli soğuk veya diğer tabiat şartları sebebiyle el, ayak veya parmaklarını kaybedenler de aynı muameleye tabi tutulmuştur.[57]

---

47 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 230.

48 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 955-957.

49 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 736. Temmuz 1745 tarihli vesikada emeklilerin seferden muaf olduğuna ilişkin bir kişin sahte belge düzenlendiğinden bahsedilmektedir. *BOA, C.ZB,* 764.

50 *BOA, A.MHM.d.* 232, hk. 210.

51 Haziran 1771'de Anadolu ve Rumeli'de bütün emekli haseki, turnacıbaşı ve çorbacıların sefere gelmeleri emredilmiş, Tokat'ta bulunan haseki Seyyid Ahmed Ağa emre uymadığı için Samsun Kalesi'nde hapsedilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771)* (haz. İlhan Gök), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2007, hk. 1523.

52 *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 60. *BOA, A.MHM.d.* 194, hk. 868. *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 158, *BOA, C. AS*, 24436.

53 *BOA, D.YNÇ*, 15-237. *BOA, D.YNÇ*, 144-191, 194. *BOA, D.YNÇ,* 147-271. *BOA, D.YNÇ,* 151-5.

54 *BOA, D.YNÇ*, 131-53. *BOA, D.YNÇ,* 139-160. *BOA, D.YNÇ*, 163-473. *BOA, D.YNÇ*, 107-384.

55 *BOA, D.YNÇ*, 26-331. *BOA, D.YNÇ*, 25-101. *BOA, D.YNÇ*, 90-116. *BOA, D.YNÇ*, 94-71.

56 *BOA, D.YNÇ*, 117-464. *BOA, D.YNÇ*, 148-5.

57 *BOA, D.YNÇ*, 15-492. *BOA, D.YNÇ*, 93-143. *BOA, D.YNÇ*, 135-29. *BOA, D.YNÇ,* 147-73.

İstanbul'da yangınlarla mücadele sırasında yaralanan veya sakat kalanlar, hastalık veya başka sebeplerle kör olanlar ve iyileşme durumu olmayacak şekilde hastalığı bulunanlar emekli edilmekteydi.[58] 1724 yılında 75. cemaatin vekilharcı sara hastası olduğundan, 29 Eylül 1727'de orta aşçısı kulakları sağır olduğundan, 1732 yılında 62. cemaatin alemdarı Mustafa sızı hastalığına yakalandığı ve bir buçuk sene odada yattığını zabitlerinin şahitliğiyle ispat ettiğinden, 1738'de 27. bölüğün karakullukçusu yolda düşüp ayağını sakatladığından emekli edilmişti.[59] 1732 yılında henüz karakullukçuyken yangına müdahale sırasında yaralanan Ahmed emekli edilmişti.[60] 1734'te Sakız Kalesi yamaklarından 28. bölükten Mehmed, hacda deveden düşüp sakat kalınca emekli olmuştu.[61] Bir ortanın bayraktarı, beş yıl önce savaşta aldığı yaradan dolayı *sahib-i özr* olduğunu ve bayraktarlık yapamayacağını ispat ettiğinden emekli edilmişti.[62] Yeniçerilerden fıtık olanlar çok fazlaydı. Metris kazarken, orta kazanlarını taşırken veya başka sebeple bu hastalığa düçar olanlar emeklilik talep etmiştir.[63]

Diğer mühim bir emeklilik sebebi yaşlılıktı. Bir yaş hududu belirlenmemişse de yeniçerilerin arzlarına bakılırsa otuz, kırk, elli yıl veya daha fazla süre hizmet ettiğini, pir ve ihtiyar olduğunu, iş göremez hale geldiğini iddia edenler emeklilik talep etmekteydi.[64] 1737'de emekli edilen Mehmed Çavuş, dilekçesine yetmiş yaşında olduğunu yazmış;[65] 1738 yılında seksen yaşında bir yeniçeri emekli edilmişti.[66] 1753'te 5. bölükten bir kol çavuşu, elli sene hizmet ettiğinden emekli edilmişti.[67] Çok yaşlı olduğu halde emekli olmayanlar da vardı. Sefere gitme mecburiyeti olmayan kayıtlılar, İstanbul dışına çıkmadıkları müddetçe bu şekilde kalmayı tercih etmişlerdir. Mesela 1730'da 30. bölükten 108 yaşındaki Mustafa'ya amel-mande esâmîsi verilmişti.[68] Ancak bunlar İstanbul dışına gitmek istediklerinde esâmîlerinin silinmesinden korktuklarından emekliliğe geçmişlerdi. 1739 yılında doksan beş yaşında 1. bölüğün mensubu amel-mande kayıtlı Ahmed'e, Karahisar-ı Şarkî'de yaşayan 115 yaşındaki annesinin yanına gidebilmek için oturaklık verilmiş;[69] 1737'de kırk

58 *BOA, D.YNÇ*, 85-431. *BOA, D.YNÇ*, 97-314.*BOA, D.YNÇ*, 107-474. *BOA, D.YNÇ*, 143-8.
59 *BOA, D.YNÇ*, 81-218. *BOA, D.YNÇ*, 90-41. *BOA, D.YNÇ*, 109-233.1743'te 29. cemaatten başeski İsmail, sara hastası olduğu için emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 160-295. *BOA, D.YNÇ*, 150-229.
60 *BOA, D.YNÇ*, 110-281.
61 *BOA, D.YNÇ*, 117-65.
62 *BOA, D.YNÇ*, 105-250.
63 *BOA, D.YNÇ*, 142-275. *BOA, D.YNÇ*, 119-62. *BOA, D.YNÇ*, 143-134. *BOA, D.YNÇ*, 226-313.
64 *BOA, D.YNÇ*, 101-146, 251.*BOA, D.YNÇ*, 149-8. *BOA, D.YNÇ*, 110-236. *BOA, D.YNÇ*, 112-296.
65 *BOA, D.YNÇ*, 136-191.
66 *BOA, D.YNÇ*, 150-163.
67 *BOA, D.YNÇ*, 222-247.
68 *BOA, D.YNÇ*, 99-17.
69 *BOA, D.YNÇ*, 149-24.

sene hizmet ettiğini dile getiren 99. cemaatten İbrahim, başka bir iş yapabilmesi için emekli edilmiştir.[70] Uzun süre hizmet edenlere şahsi durumları sebebiyle de emeklilik verilmekteydi. Mesela 1763'te 59. cemaatin alemdarı Hasan, emektar olduğunu ve vatanı Bender'de yalnız ve bakıma muhtaç annesi olduğunu beyan edince emekli edilerek bu kaleye kaydedilmişti.[71] Küçük esâmîsine sahip neferler de emekli edilmiştir.[72]

Ocak zabitleri ve yeniçeri ağalarının oğullarına emeklilik verilmesi adet gibiydi.[73] 23 Nisan 1731'de yeniçeri ağası Şahin Mehmed Ağa'nın oğlu 120 akçeyle emekli edilmiş,[74] 1738'de ise Hasan Ağa'nın oğlu emekli yapılmıştı.[75] Ağa oğulları *ferzend-i ağa* adıyla emekli ağalar defterine kaydedilmişlerdir.[76]

Emekli sayının artmasının en mühim sebebi, savaşlar için mükâfat ve teşvik unsuruna dönüşmesiydi. Yeniçerileri sefere götürmede ve kale muhafazalarında tutmada başarılı olamayan devlet, kendilerine nefer yevmiyelerinden yüksek emeklilik sözü vererek meseleyi halletmeye çalışmış; bu ise savaşlar sonrasında emekli sayılarının katlanarak artmasına yol açmıştır.[77] Böylece yeniçerilerin sefere katılmalarının en mühim sebebi emeklilik fırsatı olmuştur. Mesela 1697 yılında Tımışvar Kalesi'nde bir yıl bekleyecek olan yeniçerilere 10 akçeyle emeklilik sözü verilmiş;[78] Mayıs 1734'te 2576 nefer emeklilik vaadiyle Bağdad'da görevlendirilmişti. Ağustos 1737'de İbrail, Akkirman, Hotin ve Bender kalelerinde ve bazı görevlerde istihdam için 4 bin emekli yazılmıştı.[79]

Bu mahiyette diğer bir uygulamaysa aşağıda vasıfları gösterilecek olan dalkılıçlardı. Dalkılıç yazılan binlerce yeniçeri, görevlerini tamamladıktan sonra emekli

70 *BOA, D.YNÇ*, 138-231.

71 *BOA, D.YNÇ*, 260-107.

72 *BOA, D.YNÇ*, 162-167. Bunların sahiplerinin durumu bilinmediğinden sakat olan yaşı küçüklerin, küçük esâmîsini değiştirmeyen neferlerin yahut suistimalle yine yaşı küçüklerin emekli edilmesi ihtimalleri düşünülmelidir.

73 Mesela 1725'te İstanbul ağası Recep Ağa'nın oğlunun, babası sağken emekliliği vardı. *BOA, D.YNÇ*, 82-329. 1759'da Soğucak Kalesi ağasının iki oğlu emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 238-16.

74 *BOA, D.YNÇ*, 99-248.

75 *BOA, D.YNÇ*, 146-475.

76 Baba ve oğulların beraber emekli olanları da vardı. *BOA, D.YNÇ*, 100-482.

77 *BOA, İE, AS*, 7745. *BOA, A.MHM.d*, 134, hk. 1198.

78 Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme* (haz. Mehmet Topal), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2001, 204. *Tarih-i Varadin* (haz Ahmet Manav), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1966, No 4040, 54.

79 *BOA, MAD. d.* 2053, s. 96. *BOA, MAD.d.* 6611, s. 148. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1415-1416, 1424-1425. 26 Şubat 1772'de Limni muharebesinde kaptanıderya Hasan Paşa'yla beraber bulunan ve faydaları görülen 186 nefere emeklilik verilmişti. *BOA, D.YNÇ.d.* 34512, s. 29.

edilmiş;[80] özellikle 1768-74 harplerinden itibaren emekli sayısındaki artışın en mühim sebebi dalkılıçlık olmuştu. Dalkılıçlardan başka savaşlarda çeteci veya kayıkçı olarak görev yapanlara da emeklilik verilirdi.[81]

Serdengeçti ağaları ve alemdarlarına da sefer bitiminde emeklilik verilmekteydi. Her savaş sırasında yenilerinin eklenmesiyle mevcutları daha da artmış, maaş defterlerindeki emeklilerin önemli bir kısmını bunlar teşkil etmiştir.[82]

Odabaşılardan yükselemeyenler veya kendi rızalarıyla talep edenler[83] 16. yüzyılın sonunda ya korucu yapıldı yahut emekli edildi.[84] 17. yüzyılın sonlarına kadar uygulama bu şekilde devam ederken[85] daha sonra emeklilik hakları kanunlaştı ve artık en az üç sene çalışmadan azledilememeleri ve bu süre sonunda isteyenlerin emekli edilmesi uygulaması yerleşti.[86] Birisi emeklilik için başvurduğunda kendinden önceki odabaşının yani ustasının emekli edilme tarihine veya onun şahitliğine bakılıyor, süresi dolmayanların talepleri kabul edilmiyordu.[87] Aynı kaideler kalelerdeki odabaşılar için de geçerliydi. Kalelerde süreleri dolan veya hizmet edemeyen hasta odabaşılar, emeklilik için İstanbul'a gelmiş;[88] benzer şekilde ordularda hizmetleri dolanlar ordu ağaları tarafından yazıyla İstanbul'a gönderilmişti.[89]

Ocak nizamına ilişkin yayınlanan fermanlara bakılırsa odabaşıların emekli edilmesi veya azli önemli meselelerden biriydi. Süreleri dolmadan emeklilik verilme yaygınlaştığından birçok kez hem genel olarak bütün ocağa yahut münhasıran bazı kalelere emirler gönderilmiştir.[90] III. Ahmed zamanında 1720 ve 1727 yıllarında yayınlanan hatt-ı hümâyûnlarda odabaşlık süresini doldurmayanların

80 *BOA, D.YNÇ*, 295-121. Nisan 1770'te Limni muhafazasına 455 kişi tashih edilmiş, sonra 211 kişi dalkılıç olarak ilave edilmişti. *BOA, MAD. d.* 17358, 1-10. *BOA, MAD. d.* 17372. Mayıs 1769'da Özi Kalesi için 971 dalkılıca emeklilik verilmişti. *BOA, MAD. d.* 17358, 1-10. 1770'te Tuna muhafazası için 4359 dalkılıç yazılmış, en düşük 10 akçe olmak üzere emeklilik verilmişti. *BOA, KK.d.* 6611. Mart 1773'te Varna için İstanbul'dan 757 kişi emeklilik mukabilinde dalkılıç yazılmıştı. *BOA, MAD. d.* 17411. 1774'te Rusçuk ordusuna 1841 dalkılıç yazılmış ve emekli edilmişlerdi. *BOA, D.YNÇ.d.* 34538.

81 *BOA, MAD.d.* 17348.

82 *BOA, AE.SAMD.III,* 16114. *BOA, D.YNÇ,* 4-497. *BOA, C.AS*, 48174, 48219.

83 "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmanî ve Râbıta-i Âsitâne" (haz. Mehmet İpşirli), *İÜEFTED*, 1994, 30.

84 *Kavânîn-i Yeniçeriyân, 206. BOA, D.YNÇ,* 17-375.

85 *BOA, D.YNÇ,* 15-434. *BOA, D.YNÇ,* 29-282. *BOA, D.YNÇ,* 33-411.

86 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1126. *BOA, D.YNÇ,* 267-175.

87 *BOA, D.YNÇ*, 221-98.

88 *BOA, DYNÇ*, 81-396. *BOA, DYNÇ,* 101-266. *BOA, D.YNÇ*, 96-287. *BOA, D.YNÇ*, 421-270. *BOA, D.YNÇ*, 230-465.

89 *BOA, D.YNÇ*, 99-114.

90 *BOA, D.YNÇ*, 45-211.

sebepsiz azledilip emekli edilemeyeceği hatırlatıldı.[91] Genel kaide üç sene olmakla beraber buna riayet edilmesini sağlamak için Ağustos 1732'de serhatteki odabaşıların yedi veya bazı yaşlıların en azından beş-altı sene dolmadan azledilmemeleri de ağalardan istendi.[92] Haziran 1746 tarihinde ferman yenilendi ve kale ağalarına kimseyi süresi dolmadan tezkere verip İstanbul'a göndermemeleri, yaşlı ve tecrübeli odabaşıların üç sene, genç ve güçlü olanların yedi sene odabaşılık hizmeti etmeleri gerektiği emri verildi.[93] Bir türlü düzen verilemediğinden Kasım 1763'te odabaşıların üç sene görev yapmaları şartı yeniden getirildi;[94] bu şart 16 Kasım 1798'de düşürülerek İstanbul'daki odabaşıların iki seneleri dolmadan azledilmeyecekleri kanunlaştırıldı.[95]

Kale ağaları, sürelerini dolduranların yanı sıra hastalık, yaşlılık ve acizlik sebebiyle görev yapamayanları ve ortalarında istenmeyenleri de İstanbul'a bildirmekteydi. Bu durum ağalar için gelir kapısı, istedikleri yerde yaşama ve kalelerden kurtulma derdindeki odabaşılar içinse bir fırsattı. Bunlardan sürelerini dolduran ve hizmetlerini hakkıyla yerine getirenler emekli edilir[96] ancak şartları uymayanlar İstanbul'dan görev yerlerine geri gönderilirdi.[97]

Emeklilerin maaş seviyesinin eşkincileri geçmesi ocak içerisinde yükselme dengelerini altüst etmiş; yükselmek istemeyenlere, görevlerinin seviyesine göre emeklilik verilmesi kanunlaştırılmıştı. Kârhane ustaları, meydan aşçıları ve çavuşları, serraçlar belli müddet hizmet ettikten sonra şakirtlerine görevlerini teslim ederek

91 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1126.

92 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 1167-1176, 1285-1296. 1739'da emekli edilen 51. bölük odabaşısı İbrahim beş buçuk sene odabaşılık yapmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 88-344.

93 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 892-894.

94 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 630, 634-638. Ancak suistimallere mâni olunamadığından düzenleme Ağustos 1765 ve Ekim 1767'de yeniden hatırlatılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 1128. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 909.

95 *BOA, A.MHM.d.* 209, hk. 170. *BOA, C.AS*, 41528.

96 *BOA, D.YNÇ*, 17-375. *BOA, D.YNÇ*, 91-236. *BOA, D.YNÇ*, 104-302. *BOA, D.YNÇ*, 258-101, 106.

97 1694'te Kandiye'den gelen 20. bölüğün odabaşı Hüseyin süresinin tamamlamadığından geri gönderilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 427-121. 1735'te Hemedan'da olan 4. cemaatin odabaşı Hüseyin, İstanbul'a geldiğinde yeniçeri ağası İsmail Ağa, *sen emekliliği hak etmedin* diye odasına geri göndermiş süresini tamamladıktan sona emekli olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 120-269. 1736'da Erzurum'da şark ordusunda olan 14. bölüğün odabaşı ortasında istenmediğinden İstanbul'a gelmiş yeniçeri ağası tarafından yeniden ortasına gönderilse de çorbacı ve ihtiyarlar tekrar geri gönderdiğinden emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 132-141. 1751'de 48. cemaatten emekli olan odabaşı kalede emekli olmak için İstanbul'a gelmişti ama ağa görev yapması için göndermiş, iki sene daha odabaşılık yapmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 213-170. Özi'de bulunan 21. cemaatin odabaşı Hasan bir sene odabaşılık yaptıktan sonra 1765'te İstanbul'a emekli olmak için geldiğinde yeniçeri ağası tarafından geri gönderilmiş, iki sene daha yaptıktan sonra emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 267-205.

emekli olmuşlar;[98] hatta ortalar içinde yükselemeyen veya önü kesilen odabaşı, vekilharç veya bunun altındakiler de bundan faydalanmışlardı.[99]

Diğer bir durumsa daha önce nefer yevmiyesiyle yapılan görevlerin emeklilerce üstlenilmesiydi. Yani emeklilik bazı görevlilerin sefere gitmemesini sağlamak ve düşük yevmiyelerini artırmak için kullanılmıştı. Devlet görevlilerinin yanına verilen çuhadarlar, mataracı ve tüfenkçiler, elçilerin yanında bulunan yasakçılar, devlet adamları kapılarında bulunanlar emekli edilmekteydi. Bunların hemen emekli edilmeleri için hizmetlerinde bulundukları vezir, vali, kale muhafızı, Kırım Hanı gibi devlet görevlileriyle elçiler veya konsoloslar aracılık etmekteydi.[100]

Emekli sayısının artmasında suistimallerin de payı çoktu. 17. yüzyılın başında "akçe kuvvetiyle taze oğlanların" emekli edildiği *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da anlatılmıştı.[101] *Kitâb-ı Müstetâb*'da ise para gücüyle korucu veya emeklilik elde edildiği, bu yüzden sayılarının arttığı gösterilmişti.[102] Bu duruma zaman zaman çıkarılan fermanlarla mâni olunmaya çalışılmıştır. 1690'da hak etmeyenlere emeklilik verilmemesi hususunda ocak idarecileri uyarılmıştı.[103] 1718 yılında ise emektar ve zahmet çekmiş olanlara değil, ocağa usulsüzce kaydedilen yabancı kimselere bazı devlet adamlarının aracılığıyla emeklilik verildiği anlaşıldığından buna tevessül edilmemesi ikazı yapılmış;[104] aynı ikaz on yıl sonra tekrarlanmıştı.[105] 1790'daki bir tespite göre savaşlardan kaçmak için çorbacı, haseki ve turnacıbaşı gibi ağalar emekliye ayrılmaktaydı.[106] Bu sebeple yukarıda bahsedildiği emekli ağalar, sefere mecbur edilmekteydi.

Gelir durumunu, yaşını ve bedenî vaziyetini sebep göstererek emeklilik isteyenlerin çoğuna bunun yerine amel-mandelik ve diğer kayıtlılık verilmiş;[107] kendi yevmiyesiyle emeklilik isteyenlere de aynı şekilde muamele edildiği olmuştur.[108]

Ocakta zorla emekli edilme uygulaması da vardı. Nisan 1752 tarihli emirde Bosna'da görevli yeniçeri ortası 97. cemaatin mensuplarının, sebep oldukları is-

---

98 *BOA, D.YNÇ*, 257-02. *BOA, AE, SMHD.I*, 9040. *BOA, HAT*, 49210A. *BOA, D.YNÇ*, 272-109. *BOA, D.YNÇ*, 309-360.
99 *BOA, D.YNÇ*, 94-90. *BOA, D.YNÇ*, 112-8, 219. *BOA, D.YNÇ*, 113-179. *BOA, D.YNÇ*, 273-24.
100 *BOA, D.YNÇ*, 82-2. *BOA, D YNÇ*, 141-368. *BOA, D.YNÇ*, 125-165, 244. *BOA, D.YNÇ*, 238-473.
101 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 191.
102 *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Kitâb-i Müstetâb-Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il Mü'minîn-Hırzü'l-Mülûk* (haz. Yaşar Yücel), TTK Basımevi, Ankara 1998, 9.
103 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 172.
104 *III. Ahmed'in Hatt-ı Hümâyûn Mecmuası*, 1-2.
105 *BOA, İE, AS*, 7745. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 1198.
106 *BOA, C.AS*, 5197.
107 *BOA, D.YNÇ*, 106-179, 362. *BOA, D.YNÇ*. 150-319.
108 *BOA, D.YNÇ*, 141-246.

yan yüzünden cezalandırılmaları maksadıyla emekliye sevk edilerek her birinin bir tarafa dağıtılması emredilmiş; ihtiyarların ricası üzerine bundan vazgeçilerek bazıları diğer serhatlere sürülmüştü.[109] 1764'te 3. sekban bölüğünün aşçısı Mehmed, karakullukçuları ayartıp kaçmalarına sebep olduğu, ihtiyarlara saygısızlık ettiği ve Faş'ta olan ortasının yanına gittiğinde maaşlar hususunda huzursuzluk çıkardığından emekli edilerek Van Kalesi'ne gönderilmişti.[110]

Emeklilikten feragat mümkündü. Emekliliği kaldırılan neferlerin esâmîleri üzerine, geri kaydedilen manasında *baz nefer* kaydı düşülür;[111] 17. yüzyıl sonuna kadar emeklilik verilen yüksek rütbeli zabitlerin emekliliği yeni görev verilirken kaldırılırdı. Mesela 25 Aralık 1648'de sekbanbaşılıktan emekli Murad Ağa'ya yeniçeri ağalığı verilmişti.[112] 30 Aralık 1686'da kulkethüdası emekli edilince, yerine emekli olan başka bir kulkethüdası tayin edilmişti.[113] Emekli çorbacıların görevlerine dönmesi daha fazla uygulanmış;[114] diğer derecelerden emekli edilenler de yükselmek veya eski vazifesine dönmek için emekliliklerini kaldırtmışlardır.[115] İdare de bazen re'sen emekliliği kaldırmış;[116] bu durum daha ziyade, emeklilerin ölü gösterilip mahlûlüyle emekli olunması halinde, sahipleri geldiğinde yeni mahlûl bulamayanların nefer durumuna çevrilmesinde uygulanmıştır.[117]

Serdengeçti ağaları ve alemdarlarıyla yüksek rütbeli ağalar dışındakilere savaş dışı dönemde emeklilik verilmesi emekli mahlûlü getirme şartına bağlıydı.[118] Bu durum emekli mahlûllerinin azaltılmasının bir yolu olarak sıkı şekilde uygulanmaktaydı. Yüksek yevmiyeyle emeklilik isteyenler daha fazla yevmiye ihtiva eden mahlûl bulmak durumundaydı. Babalarının veya tanıdıklarının yüksek yevmiye-

---

109 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 805.

110 *BOA, D.YNÇ*, 267-119.

111 *BOA, D.YNÇ*, 13-26. *BOA, D.YNÇ*, 15-401, 416. *BOA, D.YNÇ*, 27-14. *BOA, D.YNÇ*, 28-8. Baz nefer kaydı, 1742'de esâmîsi çalınan ve tekrar tashih edilen bir nefer için de kullanılmıştır. Burada esâmî emekli olmayan ancak amel-mande kayıtlı birinden alındığından bu şekilde kaydedilmiştir. *BOA, D.YNÇ*, 206-195. Aynı durum diğer kayıtlarda da görülmektedir. *BOA, D.YNÇ*, 229-192. *BOA, D.YNÇ*, 189-435.

112 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi*, 15.

113 *BOA, D.YNÇ*, 42-47.

114 *BOA, D.YNÇ*, 26-104.

115 Patrona İsyanı sırasında bir emekli bir serdengeçti ağası, 17. bölüğün çorbacısı yapılmıştı. *BOA, A. KLB.d.* 43, s. 15. 1733'te emekli bir mataracı, çavuş olmak için emekliliğinin kaldırılmasını istemişti. *BOA, D.YNÇ*, 123-14. 1737'de emekli maaşıyla geçinemeyen 28. cemaatten Ali Çavuş, tekrar çavuşluğa dönmüştü. *BOA, D.YNÇ*, 149-395.

116 25 Ekim 1640 tarihli kayda göre bir yeniçerinin emekliliği nefer esâmîsine çevrilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 21-163.

117 *BOA, D.YNÇ*, 27-14.

118 *BOA, D.YNÇ*, 229-164. *BOA, D.YNÇ*, 267-250.

lerini getirenler daha kolay emekli edilmiştir.[119] Emekliliği hak edenlerden veya söz verilenlerden mahlûl bulamadığı için bekleyenler çoktu. 1737 yılında emekli edilen bir odabaşı arzında, mahlûl bulamadığından emeklilik nasip olmadığını, hatta kendi şakirdinin bile kendinden önce emekli olduğunu anlatmaktaydı.[120] Yüksek yevmiyeli mahlûl temin edemeyenler veya buna ihtiyacı olmayanlar kendi esâmîlerini emekli esâmîsine çevirtmiş, hatta bazıları indirime bile razı olmuştur.[121]

Emeklilik işlemleri her maaşta toplu yapılmaktaydı. İsimler birleştirilir, görevlerine göre sıralanarak yeniçeri ağasının arzıyla gerekli ferman alınması için sadrazam dairesine sunulurdu.[122] Odabaşılar veya serdengeçti ağaları gibi ayrı tasnifle de ferman alınırdı.[123] Kendileri doğrudan divana başvuranlar da vardı. Damat İbrahim Paşa devrinde doğrudan sadrazama yazılan arzlarla emeklilik talep edenler fazlaydı.[124] Mesela 30 Nisan 1725'te, âmâ olduğu için emekli edilen 16. bölükten Mustafa, yeniçeri ağasından emeklilik isteyince o geçiştirmek için ferman gereklidir dediğinden doğrudan sadrazamdan talep etmişti.[125]

1.1.2. Görevliler

Neferlerden görevleri sebebiyle sürekli seferden muaf olanların yanında, sultana ve yeniçeri ağasına tabi olarak sefere gidenler ve gitmeyenler vardı. 1594 yılına kadar yeniçeri ağası ve ocak teşkilatı sadece padişahla sefere gitmişti. Bu zamana kadar İstanbul'daki görevler Acemi Ocağı'na bırakılmış, asesbaşılık ve muhzırlık acemi çorbacılarına verilmişti.[126] Bu tarihten sonra ise ağa ve teşkilat, padişah sefere gitmediğinde sadrazama tabi oldu. Hem padişahın sefere gitmemesi sebebiyle bir kısım yeniçerilerin payitahtta kalması, hem de emekli ve korucuların sayısının artmasından dolayı görevlerin acemi oğlanlarına bırakılması terk edildi. Yeniçeri ağasının gitmediği seferler zamanında daha fazla, gittiğinde emekliler ve kayıtlılar dışında yaklaşık 2-3 bin yeniçeri İstanbul'da kalırdı.

---

119 *BOA, D.YNÇ*, 234-118. *BOA, D.YNÇ*, 244-66. *BOA, D.YNÇ*, 268-347.

120 *BOA, D.YNÇ*, 141-20.

121 *BOA, DYNÇ*, 86-02. *BOA, D.YNÇ*, 108-92. *BOA, D.YNÇ*, 148-5. *BOA, DYNÇ*, 141-43. *BOA, D.YNÇ*, 110-287.

122 *BOA, D.YNÇ*, 94-8. *BOA, D.YNÇ*, 423-349. *BOA, D.YNÇ*, 273-88

123 5 Nisan 1716'da odabaşılar, ağa kapısı görevlileri ve bazı yeniçerilerden 101 kişi emekli edilmişti. *BOA, C.AS*. 37187. 5 Mayıs 1733'te 38 (*BOA, C.AS*, 38225.), Ağustos 1733'te 202 (*BOA, D.YNÇ*, 111-26), 7 Ekim 1756'da 98 (*BOA, D.YNÇ*, 232-176), 29 Ocak 1758'de 85 (*BOA, C.AS*, 26496), 24 Eylül 1758'de 119 (*BOA, C.AS*, 26669), 6 Mart 1762'de 97 (*BOA, AE.SMST.III*, 8741), 24 Temmuz 1763'te 99 kişi emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 257-02. Diğer bazı kayıtlar için bk. *BOA, D.YNÇ*, 243-245. 12 Eylül 1727'de 25 (*BOA, C.AS*, 27688.), 13 Ocak 1759'da 17 odabaşı emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 237-14. *BOA, AE.SMHD.I*, 395. *BOA, D.YNÇ*, 162-20 *BOA, D.YNÇ*, 232-176.

124 *BOA, D.YNÇ*, 96-83.

125 *BOA, D.YNÇ*, 82-89.

126 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 165.

Solaklar, atlı zağarcılar ve sekbanlar padişah olmadan birlikleriyle hiçbir sefere gitmemiş;[127] ancak bunlardan yükselmek, kapıkulu süvarileri sınıfına geçmek veya terakki almak isteyenler 17. yüzyılın ortalarına kadar gönüllü olarak sefere katılmışlardı. Solakların müteferrikaları ise seferlere katılmışlardır.[128] Padişahla bile sefere gitmeyen avcı bölüğü 33. sekbanlar ise sefer zamanlarında da Istranca'da kalmıştı. Ancak 1787-92 harplerinde bu kaide bozulmuş, asıl orta harbe giderken dağların muhafazasına nısf ortası görevlendirilmişti ki 1788'de avcıların asıl ortası Fethülislam ordusundaydı.[129] Seferden muaf olmaları sebebiyle önemli kişiler ve zabitlerin oğulları önceleri bu ortaya kaydedilse de[130] 17. yüzyıldan sonra sefere gitmemek için başka imkânların doğmasıyla buna lüzum kalmamıştı.

Ocak teşkilatı ve ağa kapısı görevlileri seferde yeniçeri ağasına tabiydi. Yeniçeri kâtibi ve dairesi de ağayla sefere giderdi.[131] Ağanın gitmediği seferlere yeniçeri kâtibi ve başyazıcı vekilleriyle bazı şakirtler ve yazıcılar gönderilmiş; teşkilat ağayla sefere gittiğinde ise İstanbul'da görevlilerin vekilleriyle dairelerin bir kısmı bırakılmıştır. Şakirtlerin, yazıcıların ve ağa divanı kâtiplerinin bir kısmı, başçavuş vekili, kethüdayeri vekili, muhzır vekili, İstanbul'da kalanlara et ve fodula taksimatı devam ettiğinden Etmeydanı aşçıları ve bekçileri, sekban fırını görevlileri, yangın köşkü bekçileri ve kolluk görevlileri sefer sırasında göreve devam etmekteydi. Yeniçeri ağasının vekili olan sekbanbaşıyla İstanbul'da kollukçu adıyla kendi maiyeti, 56. kayıkçılar bölüğünden de bir kısım nefer kalırdı.[132] İmamı ortasıyla önceleri çerge sonra kılavuz ortası olan 17. bölük ağa gittiğinde sefere katılmışlardı, diğer durumlarda İstanbul'da kalmışlardı.[133] Elçi ve konsolosların muhafazasına tayin edilen yasakçılar da sefere gitmemiş; bunlar için 18. yüzyıldan önce seferlerde hususi müsaade alınmış, sonrasında ise emekli edilmişlerdi.[134]

---

127 *BOA, KK.d.* 3216. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 212.

128 *BOA, KK.d.* 232, s. 193. *BOA, AE.SMRD.IV*, 725. *BOA, MAD.d.* 17382. *BOA, MAD.d.* 4798. *BOA, MAD.d.* 17367.

129 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 914. 1737'de ordu seferdeyken bu ortanın Istranca'ya gitmesi emri için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 285. 1788'de ordu alayında sefere giden ortalar arasında 33. sekbanlar vardı. *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)* (haz. Feridun M. Emecen), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2003, 266-269. Nisan 1790'da nısf ortanın bu göreve gitmesi emri verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 351.

130 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 194, 211. *BOA, D.YNÇ.d.* 34215.

131 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 244.

132 Eylül 1688'de sekbanbaşının maiyeti olarak, 327 sekban ortalarından kollukçuyla 13 nefer diğer ortalardan hizmetlisi kalmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 43-143. Kayıkçılar ordu seferdeyken III. Selim'in kılıç alayında bulunmuşlardı. *Taylesanizâde Tarihi*, 365.

133 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 188, 222, 237-238. "Râbıta-i Âsitâne", 27-30.

134 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 158. *BOA, D.YNÇ,* 145-307. *BOA, D.YNÇ,* 146-95. *BOA, D.YNÇ,* 132-78. *BOA, D.YNÇ,* 136-359. *BOA, MAD.d.* 21154.

Tüfengirân-ı mîrîlerin daha önce orduya katılmaları mecburiyken 18. yüzyılda gönüllülüğe dönüşmüştür.[135]

1.1.3. Seferden Muaflar (Kayıtluyân)

Sefere gitmekle mükellef olmayanlardan sayıları en fazla olanlar, kayıtluyân sınıfıydı. Bunlar sakat ve yaşlı olduğu halde emeklilik verilmeyenler, yaralılar, küçük olarak kaydedilenler, ilimle meşgul olanlar, din görevlileri ve ferdi olarak çeşitli hizmetlerle mükellef olanlardı.[136] Vazife ve vasıfları sicillerine işlenir, ayrıca maaş defterlerinde isimleri üzerine kaydedilirdi. Kayıtlar değiştirilmedikçe veya silinmedikçe sağlanan haklardan istifade ederlerdi. Bunların bir kısmı görev icabı olduğundan gedik şeklindeydi. Sayıları çok fazla artmaz, boşalma durumunda şartları uyanlara verilirdi. Ancak çoğunluğu sayıyla mukayyet değildi, şartları uyanlara ve ocak idaresince münasip görülenlere verilmiştir.

Kayıtlılardan evvela sadece koruculuk ve bevvâblık varken zamanla çeşitleri arttı ve sayıları çoğaldı. Emekliliğin aksine kayıtlılık ağa tarafından verilmiştir.[137] Kayıtlıların sefere gitme mecburiyeti yoktu, fakat gönüllü olarak katılabilirlerdi.[138] Kayıtlılık önceleri İstanbul'a kaydedilenlere mahsusken 18. yüzyılın ortalarından itibaren kalelerde bulunanlara da verilmiştir. Emeklilik göze batan ve hükümetin takip ettiği bir durum olduğundan ocak yetkileri, kayıtları çok fazla kullanmıştı. Özellikle bedeni durumlarla alakalı olanlar, seferden veya diğer görevlerden kaçmak isteyen kişileri korumak için verilmiştir. Ama hiç göze batmamış da değillerdi. Mesela 1730 yılında III. Ahmed'in İran seferi hazırlıkları sırasında İstanbul'da bulunan kayıtlıların çoğu seferli yapılmıştı.[139]

Aşağıda da ele alınacağı üzere seferlerden muaf olmayı sağlayan kayıtlardan başka, 17. yüzyılın başında kaldırılan bazı uygulamalar vardı. İşiyle gücüyle meşgul ihtiyarlar, *zift akçesi* olarak ocak ağalarına gemilerine harcanmak üzere senede 500 akçe verip sefere gitmemişler, bu yüzden bunlara *ziftçiler* denilmişti. Yine sefere gitseler de serhat kalelerinde beklemekten muaf; İzmit'te *soğancılar*, Mudanya'da *sirkeciler* ve *uncular* diye isimlendirilen, ağa dairesine bu ürünleri

---

135 1639 seferine tüfenkçiler ve barutçuların büyük kısmı gitmişti. *BOA, KK. d.* 4806, s. 174-175, 574-575. *BOA, D.BŞM. d.* 41052. *BOA, MAD.d.* 17380. Bir tüfengirân-ı mîrî nefer savaşta ölmüştü. *BOA, D.YNÇ*, 53-248. Sefer zamanı İstanbul'da kalanlarla ilgili bir kayıt için bkz. *BOA, MAD.d.* 17134, 17380.

136 Aşağıdaki tabloda *Diğer* tasnifi içinde sayısı sadece birkaç olan, seferle alakalı görevler sebebiyle kaydı bulunanlar da mevcuttur. Kayıtlılar içinde olduklarından burada gösterilmişlerdir.

137 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 188. *BOA, D.YNÇ,* 21-163.

138 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 994. 1594'te sefere gitmeyen bazı kayıtlılar için bkz. *BOA, MAD.d.* 5339, s. 4-162.

139 *BOA, D.YNÇ,* 102-352.

temin edenler vardı. Korucuların yevmiyelerinin yükselmesiyle bunlar masrafa girmektense kendilerine daha emin ve bedava şekilde seferlerden kurtulmayı sağlayan kayıtlılığı temin etmeye başlamışlardı. I. Ahmed zamanında yeniçeri ağası Halil Ağa (1607-1609) bu uygulamaları kaldırmıştı. Yine Halil Ağa sefer sırasında yeniçerilere verilen, güçten düşmüş beygirleri satın alanların seferden muaf tutulması uygulamasına da son vermişti.[140]

Korucular: Maaş defterlerine işlenmeleri emeklilerden önce olan ve kayıtluyân içinde savaşla mükellef olmayan en büyük zümre, koruculardı. Sadece korucu olarak kaydedilen oda korucularından başka *korucûy-u râh-ı âb* olarak kayıtlı suyolu korucuları, *korucûy-u kûh* denilen dağ korucuları, *korucûy-u çayırhâ* ve *korucûy-u bahçe* adlarıyla kaydedilen çayır ve bahçe korucuları vardı.

Tablo 2. Kayıtluyân Türleri ve Sayıları[141]

Kayıtlılar	1549	1576	1590	1635	1692	1723	1736	1746	1762	1779
Amel-mandeler	-	-	-	-	888	4109	4022	5240	3138	1508
Mecruhlar	-	-	-	-	562	415	240	130	42	20
Âmâlar	-	-	-	-	96	195	134	93	36	10
Küçükler	-	-	-	-	-	1008	1461	2890	5216	5255
Korucular	15	276	970	2801	221	57	65	83	1097	4415
Dağ Korucusu	-	29	61	31	36	47	45	40	40	33
Su yolu Korucusu	-	2	-	-	4	5	7	11	7	5
Çayır Korucusu	-	-	3	2	-	5	4	8	6	5
Su yolu Hizmetlisi	-	-	12	5	20	34	49	52	58	40
Bevvâblar	4	10	16	28	33	38	37	32	35	28
Çayır Hizmetlileri	-	-	-	-	10	6	5	2	4	3
Avcılar	-	-	-	-	97	128	98	68	42	49
Bahçe Hizmeti	-	-	-	-	2	1	1	1	1	1
Yasakçı	-	-	-	-	1	3	3	1	-	10
Okmeydanı Hizmeti	-	-	-	2	5	5	5	6	5	5
Çuha Ambarcıları	-	-	1	5	6	12	10	12	11	11

140 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 189-190, 192, 243.
141 *BOA, MAD.d.* 1786, 3945, 4307, 4793, 6290, 6325, 12872, 16273. *BOA, D.YNÇ.d.* 33630, 34040.

Kayıtlılar	1549	1576	1590	1635	1692	1723	1736	1746	1762	1779
Orta Cami Görevlileri[142]	-	4	14	19	27	21	11	10	12	9
Tâlib-i İlim-Danişmend	-	-	-	10	195	195	189	190	191	183
Tekyenişîn	-	-	1	-	1	1	1	2	2	1
Meczûb-i İlahi	-	-	-	-	83	89	54	27	11	3
Diğer[143]	-	1	9	5	14	9	15	20	22	24
Toplam	**19**	**322**	**1087**	**2907**	**2300**	**6382**	**6456**	**8918**	**9966**	**11618**

142 Orta Cami Görevlileri (1576:1 orta cami kayyımı, 2 Edirne kışlaları camisi kayyımı, 1 orta cami müezzini. 1590:6 kayyım, 3 imam (biri Edirne kışlaklarındaki camide), 1 müezzin, 2 vaiz ve 2 meremmetçi. 1635:5 müezzin, 6 meremmetçi ve 1 orta cami hizmetlisi ve 7 kayyım.1692:8 kayyım, 2 ferraş, 5 müezzin, 2 İmam (biri Etmeydanı camisinde), 3 vaiz, 3 meremmetçi, 3 sucûdi, 1 fetihhân. 1723:4 vaiz, 6 kayyım, 7 müezzin, 2 sucûdi, 2 ferraş.1736:4 kayyım, 4 müezzin, 1 Etmeydanı camisi görevlisi, 1 ferraş, 2 sucûdi. 1746: 3 kayyum, 4 müezzin, 2 ferraş, 1 sucûdi. 1762: 1 Etmeydanı camisi imamı, 4 kayyım, 5 müezzin, 2 ferraş. 1779: 1 sucûdi, 2 ferraş, 1 imam, 3 kayyım, 3 müezzin.

143 Diğer (1576: Sakson hizmeti. 1590: 1 korucuyı musluk-ı Kâbe-i Şerif, 2 Evkaf-ı Haremeyn-i Şerifeyn meremmetçisi, 1 mîrî koyun korucusu, 1 sekban fırını meremmetçisi, 1 Filibe'de nehir korucusu, 1 sakson hizmeti, 1 Mihaliç Köprüsü korucusu, 1 Göri seferi mutemedi. 1635: 1 Filibe Nehri korucusu, 2 mîrî koyun korucusu, 1 korucu muarrif, 1 tam okunamayan korucu. 1692: 1 ağa gemisi mutemedi, 4 çadır ambarı hizmeti ve meremmetçileri, 1 sefer köprüsü hizmetinde, 2 Haremeyn-i Şerifeyn hizmetinde, 1 sefer köprüsü meremmetçisi, 1 halife-i acemi adlı bir görevli, 1 fodula sayıcı, 1 efendi kapısı duacısı, 1 Boğazhisar kemeri hizmetlisi, 1 sekban fırını ambarı hizmeti. 1723: 1 Etmeydanı korucusu, 1 Boğazhisar kemeri hizmetlisi, 1 bahçe-i cedid korucusu, 1 sefer köprüsü meremmetçisi, 2 efendi gemisi mutemedi, 1 halife-i acemi, 1 efendi kapısı duacısı, 1 Edirne ağa kapısı bekçisi. 1736: 1 bahçe-i cedid korucusu, 1 Okmeydanı korucusu, 3 oda kandil hizmeti, 2 efendi gemisi mutemedi, 1 halife-i acemi, 1 Hırka-i Şerif hizmeti, 1 âbkeş (Molla Şerif Camisi), 1 Çardak İskelesi Mimar Ağa Çeşmesi hizmeti, 2 bend-i cedid halifesi, 1 efendi kapısı duacısı, 1 Edirne ağa kapısı bekçisi. 1748: 1 bahçe-i cedid korucusu, 1 Okmeydanı korucusu, 1 caiz taşlık cami, 1 bahçe-i cedid hizmeti, 1 mutemed efendi gemisi, 1 halife-i acemi, 2 hırka-i şerif hizmeti, 4 kandil hizmeti, 1 âbkeş (Molla Şerif Camisi), 1 ağa bahçesi hizmetlisi, 2 bend-i cedid halifesi, 1 efendi kapısı duacısı, 1 Edirne ağa kapısı bekçisi, 1 mektep hocası, 1 mektep halifesi. 1762: 1 Okmeydanı korucusu, 1 Etmeydanı korucusu, 1 vaiz taşlık cami, 1 vaiz Edirne Sultan Murad Camisi, 2 efendi kapısı korucusu, 5 kandil hizmeti, 1 efendi gemisi mutemedi, 2 oda saat hizmeti, 1 âbkeş Meydancık Camisi, 1 çadır ambarı, 2 hırka-i şerif hizmeti, 1 âbkeş Molla Şerif Camisi, 1 efendi kapısı duacısı, 1 aşırhan Fatih Sultan Mehmed Türbesi, 1 Edirne ağa kapısı bekçisi. 1779: 2 Etmeydanı korucusu, 5 oda kandil hizmeti, 1 âbkeş Meydancık Camisi, 1 vaiz Sultan Murad Camisi, 1 efendi gemisi mutemedi, 1 oda saatçisi, 3 hırka-i şerif hizmeti, 1 âbkeş Okmeydanı, 1 âbkeş Molla Şerif Camisi, 1 Edirne ağa kapısı mumu masrafı, 1 oda hizmeti, 1 âbkeş, 1 duacı bâb-ı efendi, 1 hizmet-i.? Cebe Ali, 1 mektep hocası, 1 mektep halifesi, 1 halife bend-i cedid.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'a göre koruculuk II. Murad'ın Kara Boğdan seferi sırasında yeniçerilerden yaralı ve amel-mande olanların Edirne'deki odaları korumak için görevlendirilmesiyle başlamış; II. Mehmed devrinde aynı şekilde 10 yeniçeri İstanbul'da odaları muhafaza için bırakılmıştı. Daha sonra artsa da sayıları 100 kişiyle sınırlandırılmıştı. Ancak bu kaynak, diğer bir rivayet olarak koruculuğun I. Süleyman'ın Rodos seferinde ihdas edildiğini; ayrıca, II. Selim dönemine kadar kapıları ve odaları muhafaza için 84 korucu varken, sonrasında odaları fareler basınca bütün ortalar korucu istediğinden sayılarının 400'e çıkarıldığını da gösterir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın müverrihi, sayının daha fazla artmaması için bir ferman düzenlenip yeniçeri efendisi dairesinde saklandığından, kendisinin bunu daha evvel gördüğünü ancak şimdi mevcut olup olmadığını bilmediğinden de bahseder.[144] Selânikî ise artışın sebebi olarak II. Selim'in sekbanlarına kızan yeniçerilerin odalarında en az 1000 korucu olmasını istemelerine bağlar.[145] Muhtemelen bu baskı yahut suistimaller yüzünden yeniçerilerin şikâyeti üzerine sayıları 400'e sabitlenerek daha fazla artmasına mâni olmak için böyle bir taahhüt alınmıştı.

Râbıta-i Âsitâne adlı eser *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın ilk rivayetini korucuların menşei olarak gösterir.[146] *Kitâb-i Müstetâb,* I. Süleyman zamanında Edirnekapı'yla Davutpaşa arasında bulunan gayrimüslimlere ait bağları levendlerin saldırısından muhafaza için 4 yeniçeri görevlendirerek koruculuk ihdas edildiğini, daha sonra Üsküdar, Bursa ve Yoros dağlarındaki padişahın av alanlarını muhafaza için sayılarının artırılarak 30'a çıkarıldığını göstererek koruculuğun aslının dağ korucuları olduğunu aktarır.[147] Koçibey de dağ koruculuğunun esas koruculuk olduğunu, bunların suyollarını muhafaza ettiğini ve sayılarının sadece 40 olduğunu yazmıştır.[148]

1526 yılı maaş defterine göre ortalarda korucu dahil kayıtlı yoktu.[149] Ama bu dönemde sefer zamanında İstanbul'da odaları muhafaza için bazı yeniçeriler bırakılmıştır[150] ki bunlar sefere gidemeyen küçük ve hasta neferlerdi. Bir müddet

---

144 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 204-205.

145 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî,* I (haz. M. İpşirli), TTK Basımevi, Ankara 1999, 60.

146 "Râbıta-i Âsitâne", 29.

147 *Kitâb-i Müstetâb,* 9-10.

148 *Koçibey Risalesi* (haz. Yılmaz Kurt), Akçağ Yay., Ankara 1998, 32. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*'nda, bahsedilen eserler ve kayıtlara uymayan mübalağalı bir rivayet bulunmaktadır. Buna göre I. Süleyman zamanındaki bir Avusturya harbinden sonra 1500 ihtiyar yeniçeriye koruculuk verilmiş; bunların seferlerden muaf olmadığı ancak harbe girmeyip danışmanlık vazifesi üstlendikleri gösterilmişti. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası,* İÜNEK, nr. T3293, vrk. 3b.

149 *TSMA, D.* 736.

150 *BOA, KK.d.* 6590, s. 42, 127.

sonra deftere kayıtlılar yazılmaya başlandı. 1548 yılı maaş defterinde çeşitli ortalara kayıtlı 15 korucu vardır.[151] 1577 yılına gelindiğinde hem korucu sayısı artmış hem de diğer çeşitleri ortaya çıkmıştı. Bu yıla ait maaş defterine 276 korucu, 29 dağ korucusu, 3 suyolu korucusu kaydedilmiştir.[152] Türlerinin artmasının sebebi, öncesinde oda koruculuğu dışındaki korucukların, sakat ve sefere gidemeyen emekliler gibi, yeniçerilikten çıkarılarak verilmesiydi. Sonrasında bunların da ocakta kalmalarına müsaade edildi.[153] 1590 yılında 953 korucu, 59 dağ korucusu ve 3 çayır korucusu vardı.[154]

Sınırlı sayıda tutulan dağ korucuları İstanbul, Bursa, Biga, Gemlik, İzmit, Bolu, Kastamonu, Vize, Saray, Midye, Pınarhisar gibi yerlerde mirî, özellikle donanma ve kayıkhane için kereste tedarik edilen ormanları, hassa bahçelerine bağlı bahçe ve koruları muhafazayla görevlendirilmişti.[155] Hepsinin vazife sahası belirlenmişti ve aynı muhittekiler üzerine korucubaşı tayin edilmişti.[156] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da koruların iyi muhafaza edilmeyip ahali tarafından tarlalara çevrildiği gösterilse de dağ koruculuğu ocak kaldırılana kadar devam etmiştir. İşlerini ihmal sebebiyle azledilmedikleri müddetçe ömür boyu görev yapmışlardı. Hassa bahçelerine ait yerlerdeki dağ korucularının tayini; kendi oğulları veya diğer yeniçerilerden bostancıbaşının arzıyla yeniçeri ağası tarafından yapılmıştır.[157] Diğer dağ korucularının tayinini ise yine oğulları ve yeniçerilerden doğrudan yeniçeri ağası veya vekili yapmıştır.[158]

Suyolu korucuları, yeni ve eski saraya su taşıyan kemerleri, suyun çıktığı koruları ve havuzları, padişah ailesi veya devlet görevlilerine ait kasırların su tesisatlarını muhafazayla mükelleftiler. Gedik şeklindeki bu görevde ölüm veya emeklilik şeklindeki boşalmalarda, kendi oğullarından veya diğer yeniçerilerden hassa su nazırının uygun gördükleri yeniçeri ağası tarafından tayin edilmiştir.[159]

Bazı hususi görevlere verilmiş korucuların sayıları çok azdı. Mirî koyun korucusu, Filibe'de nehir korucusu, Mihaliç Köprüsü korucusu, Kâbe musluk korucusu

---

151 *BOA, MAD. d.* 12872.
152 *BOA, D.YNÇ.d.* 33630.
153 *TSMA, E.* 1177/34.
154 *BOA, MAD. d.* 16273. Bu döneme ait diğer kayıtlar için bkz. *BOA, MAD. d.* 4420, 4903.
155 *BOA, A.MHM.d.* 19, hk. 248. *BOA, A.MHM.d.* 21, hk. 682. *BOA, A.MHM.d.* 39, hk. 164. *BOA, A.MHM.d.* 88, hk 137. *BOA, A.MHM.d.* 91 hk. 281. *BOA, DYNÇ,* 101-155. *BOA, D.YNÇ,* 117-110.
156 *BOA, A.MHM.d.* 39, hk. 164. *BOA, A.MHM.d.* 91, hk. 281.
157 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 190. *BOA, DYNÇ,* 101-155. *BOA, D.YNÇ,* 224-23. *BOA, D.YNÇ,* 424-301. *BOA, D.YNÇ,* 265-8.
158 25 Şubat 1631'de sekbanbaşı tarafından bir dağ korucusu tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 639. Kırım Hanının talebiyle bir yeniçeri korucu yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 294-186.
159 *BOA, DYNÇ,* 89-107. *BOA, AE, SAMD.III,* 6881. *BOA, C.BLD,* 129. *BOA, D.YNÇ,* 224-317. *BOA, D.YNÇ,* 341-332.

gibi koruculuklar 17. yüzyılın ortasında kalkmıştır. Ocağa, ağaya, yeniçeri efendisi ve kulkethüdasına tahsisli Kâğıthane, Babanakkaş ve diğer yerlerdeki çayırların muhafazası ve bakımını üstlenen çayır korucuları her zaman mevcut olmuştur. Yine Etmeydanı ve Okmeydanı'nda bir veya iki korucu bulundurulmuştur. Okmeydanı'ndaki suyolu korucusuydu ve *şeyh-i meydân* olarak isimlendirilmiş görevlinin arzıyla tayin edilmiştir.[160] 18. yüzyılda sürekli 5. bölüğe kayıtlı bir Bahçe-i Cedid korucusu vardı. 1750'ler de ise iki efendi kapısı korucusu ihdas edilmişti.[161]

Oda koruculuğu esasen yaşlı yeniçerilerin istihdamının bir şekliydi. Diğerleri gedik iken oda koruculuğunda bu vasıf yoktu. Zaten gösterilecek olan artış ve suistimaller de bu durumdan kaynaklanmıştır. Kayıtlardan anlaşıldığına göre ilk zamanlarda yaşlı, seferde yaralanan veya sakat kalan ve yararlılıkları görülenlere verilmekteydi.[162] Düşük nefer yevmiyesiyle korucu yapılmışken zamanla yevmiyeleri 29 akçeye kadar yükseldiğinden odabaşılıktan çıkanlara, atlı sekban ve zağarcılara, hatta 17. yüzyılda azledilen yayabaşı ve bölükbaşılara bile verilmiştir.[163] Emekli edilmeyen bazı görevlilerin geçici kaydedildiği, düşük yevmiyeli emeklilik istemeyenlerin ve özellikle seferlerden kaçanların peşinde olduğu bir kayıt vasfını kazanmış;[164] sayıları çok arttığından emektarlığa göre her ortada başkorucu, ikinci korucu ve korucular olmak üzere bir sıralama teşkil edilmiştir.[165]

Oda korucusu sayısının ilk zamanlarda suistimallerle hızla artması diğer yeniçerilerin tepkisini çekmişti. Genç ve sefere gidecek durumda olan 200 kişiye koruculuk verildiğinden ihtiyarların sefere gitmek zorunda kaldığını sebep gösterip 8 Temmuz 1572'de isyan etmişlerdi.[166] Ancak itirazlara rağmen sayıları gittikçe

---

160 *BOA, D.YNÇ*, 262-153. *BOA, D.YNÇ*, 264-251. *BOA, A.AHK.İS.d.* 1, s. 265. Kulaksız'daki Okmeydanı'nın muhafazası yeniçeri ağasının mesuliyetinde olduğundan ocaktan buraya korucu tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d*, 190, hk.160. *BOA, A.MHM.d*, 237, hk. 1341. Evliya Çelebi, Okmeydanı mesiresindeki Okçular Tekkesi zabitinin, emrinde bir orta olan talimhanecibaşı olduğunu yazmıştır. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I (haz. Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003, 286. Bu malumat kayıtlardan teyit edilememiştir.

161 İlk olarak 1748'de 35. bölükten emekli bir odabaşı efendi korucusu olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 205-35. Daha sonra emekli olmayan korucu tayin edilmişti.

162 *BOA, A.MHM.d.* 50, hk. 324. *BOA, KK.d.* 232, s. 251, 314. *BOA, D.YNÇ*, 27-86.

163 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 206. *BOA, KK.d.* 232, s. 305. *BOA, D.YNÇ*, 29-5. *BOA, D.YNÇ*, 35-337.

164 *BOA, AE.SMRD.IV*, 725. Mesela 7 Ağustos 1620'de bir serpiyade korucu, korucu biri serpiyade yapılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 13-300, 306. Daha sonraki döneme ait, koruculuktan ayrılıp tekrar bölükbaşılık veya yayabaşılığa tayin edilenler bulunmaktaydı. *BOA, DYNÇ*, 29-05. 6 Ocak 1674'te bir paşanın 8 akçe yevmiyeli mataracısına 29 akçeyle koruculuk verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 37-234. 7 Kasım 1694'te Kırım Hanının 8 akçeli bir mataracısı ve iki tüfenkçisi yine 29 akçeyle korucu yapılmışlardı. *BOA, D.YNÇ*, 46-61.

165 *BOA, D.YNÇ*, 93-107. *BOA, D.YNÇ*, 232-23. *BOA, C. AS*, 10187. *BOA, D.YNÇ*, 91-227.

166 *BOA, A.MHM.d.* 19, hk. 285.

artmış, 1624'te 3135'e çıkmıştı.[167] Hatta rüşvetle koruculuğa geçme çok yaygınlaşmıştı. En yüksek dereceli koruculuğa sahip olmayı akçe başına bir altın vererek sağlamışlardı.[168] *Kitâb-ı Müstetâb*'da, korucu sayısıyla beraber yevmiyelerinin artışı tenkit edilmiş, "bunlar odaların kiremitlerini mi koruyor" ifadesiyle lüzumsuz oldukları gösterilmişti.[169]

Sayılarının çok fazla olmasının önemli bir sebebi, 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar amel-mande, mecruh ve âmâ gibi aşağıda gösterilecek kayıtlıların bulunmaması ve bu vasıftaki kişilerin korucu kaydedilmesiydi. 1630'lardaki sıkı denetim ve emekli yevmiyelerinin artışıyla oda korucusu sayısı düşmeye başlamış, 1639 yılında 2372'ye, 1654'te 1747'ye indirilmişti.[170] Ancak esas azalış diğer kayıtlılık türlerinin ortaya çıkmasıyla olmuştur. 1692'de 242'ye, 1695'te 231'e inen korucu sayısı, 1724 yılında 117 olmuştu.[171] 1750'lerden itibaren ise tekrar ilk baştaki şekle dönülmüş, yani koruculuk genel kayıtlılık haline getirilmiştir. Tablodan görüleceği üzere sayıları 5 bine yaklaşmıştır. Bunda suistimallerin payı da büyüktü, öyle ki ocağa yeni kaydedilenlere ve küçüklere bir müddet sonra koruculuk verilir olmuştu. 3-5 akçe gibi çok düşük yevmiyelilerden koruculuk yapanlar bile vardı. Ortaların büyük bir kısmı kalelerde kaldığından yaşlılar ve küçüklerden korucu yazılmış, böylece kalelerde de koruculuk yaygınlaşmıştır.[172]

Korucular sefere gitmek mecburiyetinde değillerdi ancak uygun görülen işlerde kullanılırlardı.[173] 17. yüzyılda emekliler gibi sefer zamanında odalarına çağrılmışlar,[174] İstanbul ve çevresiyle Karadeniz'in Anadolu kıyılarına Kazakların saldırılarına karşı istihdam edilmişlerdi.[175] 18. yüzyılda bu şekilde görevlendirme kaldırılmış, nadiren hizmete çağrılmışlardı. Mesela Ocak 1735'te, Erzurum ve Trabzon eyaletleriyle Canik sancağındaki kazalarda yaşayan kayıtlıların serasker Köprülüzâde Abdullah Paşa ordusuna gitmeleri istenmişti.[176]

Suyolu Hizmetlileri: *Hizmet-i râh-ı âb* olarak kaydedilen, ayrıca *suyolcusu* olarak isimlendirilen yeniçeriler, kemerlerden yeni ve eski saraylara, hassa bah-

---

167 *BOA, TT.d.* 745.

168 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 206.

169 *Kitâb-i Müstetâb,* 9-10.

170 *BOA, D.YNÇ,* 20-609. *Kurumlar ve Bütçeler,* 112.

171 *BOA, D.YNÇ.d.* 34040, 34180. *BOA, MAD.d.* 1786.

172 Bu husus 1778 yılına ait maaş defterinden görülebilir. *BOA, MAD.d.* 6325. Ayrıca bazı kayıtlar için bkz. *BOA, D.YNÇ,* 295-384. *BOA, C.AS,* 19414.

173 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 917, 939. 16 Aralık 1596'da bir korucu Semadirek ve Bozcaada'da ölen yeniçerilerin terekelerinin zabtı için görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 76, hk. 172.

174 *BOA, A.MHM.d.* 84, hk. 58, 112. *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 584.

175 *BOA, AMHM.d.* 88, hk. 328. *BOA, A.MHM.d.* 94, hk. 40, 64.

176 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 955-957.

çelerine akan suların hizmetlerinde istihdam edilirdi.[177] Su bentlerinde, Sadabad kasırlarında, ağa kapısı, valide sultan veya sadrazam yalılarının suyollarında hizmet edenler de vardı. 1692 yılında 20[178] olan sayıları daha sonra 50'yi geçmiştir. 18. yüzyılda suyolcularından biri, Çardak İskelesi'ndeki Mimar Ağa Çeşmesi'nin tamiri dahil hizmetlerini görürdü.[179] Yine 18. yüzyılda taşrada bu işle görevli olanlar da ortaya çıkmıştır. Maaş defterlerine göre Edirne'de sürekli 4 veya 5; farklı zamanlarda bulunmak üzere Şam, İnebahtı, Diladası ve Van'da birer suyolcusu vardı. Tayinleri su nazırı tarafından yapılmış, genellikle ölene kadar çalışmışlar ve emeklileri de göreve devam edebilmişti.[180] Kendi oğulları, işe ehil olanlar veya gönüllü olarak esâmîsiz çalışanlardan yenileri tayin edilirdi.[181] Yevmiyeleri yüksek olanlara, azledilen ağalardan talipliler bile çıkmış; mesela 1768'de azledilmiş bir bölükbaşı, 57. cemaatte 29 akçeyle suyolucusu olmuştu.[182]

Bevvâblar (Kapıcılar): İstanbul ve Edirne'de şehir kapılarıyla İstanbul'da bazı mekânlarda kapıcı olarak görev yapan bu yeniçeriler kapıların açılıp kapanmasından mesuldüler. 1548 yılında 4 bevvâb bulunmaktaydı; kayıtlarında nerede görev yaptıkları gösterilmemişti. 1590'da sayıları 21'e çıkmış, bazılarının görev yerleri yazılmıştı ki buralar Fenerkapısı, Silivrikapı, Samatya (İstimadiye), Ayvansaray, Eyüp, Bab-ı Ahur, Edirnekapı'ydı. Edirne'deki kapılarda görevli olanlar birkaç neferi geçmezken[183] zamanla bevvâbların sayısı 30'un üzerine çıktı ve yeni kapılar eklendi: Yenikapı, Kumkapı, Ayazmakapı, Balat, Eyyûb el-Ensârî, Davudpaşa İskelesi, Meyvekapısı, Cebe Ali, Odunkapı, Unkapanı.[184] 18. yüzyılda Hırka-i Şerif, Etmeydanı, Okmeydanı ve Mevlevihane-i Cedid'de bir veya iki bevvâb bulunmuş; Etmeydanı kapıcılığı sadece 71. cemaatten olanlara verilmiştir.[185] 1736'da 36 bevvâbın 7'si Edirne'deydi. Yine 1730'lardan itibaren Kars'ta Bab-ı Göri'de görev yapan bir bevvâb vardı.[186] Bevvâblar azledilmediklerinde ölünceye dek görevde kalır; yerlerine oğullarından ve ehil taliplilerden tayin edilirdi.[187]

Çayır Hizmetlileri: Korucuardan başka 17. yüzyılın sonunda Mihaliç, Kâğıthane ve Babanakkaş'taki ocağa ait çayırların hizmetlerinde istihdam edilenler

177 *BOA, D.YNÇ,* 138-327. *BOA, D.YNÇ,* 142-107. *BOA, DYNÇ,* 162-418. *BOA, D.YNÇ,* 234-08.

178 *BOA, D.YNÇ.d.* 34040.

179 *BOA, D.YNÇ,* 81-296.

180 1770'lerde 15. bölükte bir emekli su yolu hizmetlisi vardı. *BOA, MAD.d.* 4325, s. 181.

181 *BOA, D.YNÇ,* 107-02. *BOA, D.YNÇ,* 272-82. *BOA, D.YNÇ,* 146-262.

182 *BOA, MAD.d.* 4307, s. 676.

183 *BOA, MAD.d.* 16273. Ayrıca bkz. *BOA, MAD.d.* 5339, s. 4-162.

184 Maaş defterleri haricinde aşağıdaki kayıtlara bakılabilir. *BOA, D.YNÇ,* 94-287. *BOA, D.YNÇ,* 274-340.

185 *BOA, D.YNÇ,* 85-68.

186 *BOA, MAD.d.* 4307, s. 505.

187 *BOA, D.YNÇ,* 244-201. *BOA, D.YNÇ,* 274-340. *BOA, D.YNÇ,* 94-281.

vardı. Bunlar ağa, kethüda ve efendi çayırı hizmetlisi ya da sadece çayır hizmetlisi olarak kaydedilmişlerdi. Daha önce, muhtemelen ya sadece korucu kaydedildikleri için yahut böyle bir görev tanımı olmadığından defterlerde kayıtlı değillerdi. Ancak ikinci ihtimal daha kuvvetlidir, çünkü yeniçeri ağasına ait Babanakkaş'taki çayır önceleri, ağa bölüklerinden tayin edilen iki bölükbaşı vasıtasıyla biçtirilmişti.[188]

Okmeydanı görevlileri: *Hizmet-i meydân-ı tîr* olarak kayıtlı yeniçeriler, kışlalar içindeki ok meydanının bakımını üstlenmiş hizmetlilerdi.[189]

Selanik Çuha Ambarı Hizmetlileri: Selanik'te imal edilen çuhaların hem imalden sonra yığıldığı ambarlarda hem de taşındıktan sonra dağıtım için bekletildiği İstanbul'daki ambarlarda görevli yeniçerilerdi. Evvelce birkaç neferken[190] sonra 10'un üzerine çıktı. Selanik'te görevliler bu kaleye, İstanbul'dakiler merkeze kayıtlıydı. 1770'lerden sonra bazı emeklilere de bu vazife verilmiş; mülazım olarak burada çalışanlar, ölüm veya diğer sebeplerle kadrodaki boşalmalarda yerlerine yazılmışlardı.[191]

Amel-mandeler: Yaşlı, sakat veya yaralı olmaları sebebiyle görev yapamaz hale gelen neferler için kullanılan bir tabirdi. Savaşta yaralananlar, orta hizmetleri veya diğer görevleri sırasında sakatlık geçirenler, ihtiyarlık yüzünden ortalarıyla bulunamayanlar bu adla kaydedilmiş;[192] emeklilik isteyenlerden talepleri kabul edilmeyenler[193] ve küçük esâmîsi verilmeyen yaşları küçük olanlar da amel-mande

---

188 *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası,* vrk. 14a. Bu mecmuadaki bilgilere göre biçilen çayırlardan ocak zabitleri ve görevlilerine verilen ot, araba miktarı olarak şöyleydi: Ağaya 150, kulkethüdasına 30, zağarcıbaşı ve saksoncubaşı ve başkâtibe 20, turnacıbaşına 15, başçavuşa 25, muhzır, ağa kethüdası ve kethüdayerine 15, ortaçavuşu ve beytülmâl eminine 10, küçükçavuş ve divan kâtibine 8, beytülmâl kâtibi, beytülmâl nâzırı, ocak imamı, mirâhur, kulkethüdası ve kethüdayeri kâtibine 5, ağa vekilharcı, arpa emini ve odun nâzırına 3 araba.

189 1658'de burada bir görevli ölünce yerine yenisi tayin edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 28-14.

190 *BOA, MAD.d.* 5339, s. 4-162.

191 18. yüzyıl maaş defterlerinde birisi *oda çuha hizmeti* olarak kayıtlıydı. *BOA, D.YNÇ,* 59-245. 1725'te ölen çuha ambarcısının yerine yenisi tayin edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 86-107.

192 Mesela karakullukçuyken savaşa hazırlık sırasında beygirleri yüklerken fıtık olan karakullukçu (*BOA, D.YNÇ,* 84-121), savaşta yaralanan nefer (*BOA, D.YNÇ,* 95-391), iki gözünden hasta olan karakullukçu (*BOA, D.YNÇ,* 177-212), fıtık olan bir nefer (*BOA, D.YNÇ,* 108-392) amel-mande yazılmıştı. 1721'de, 7. sekbanlardan fıtık olan bir nefer *amel-mande mecruh* kaydıyla memleketine gitmişti. *BOA, D.YNÇ,* 69-165. 1738'de Toz Mehmed Paşa'nın ordusuna yeni tashih olan 51. bölükten Salih, metristen düşüp fıtık olunca emeklilik istemişti. Kendisine amel-mandelik verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 151-370.

193 1730'da dilekçe veren 34. bölükten Mehmed, ihtiyar ve hasta olduğundan beş vakit Mahmud Paşa Camisinde ibadet edip dua edeceğini beyan ederek emeklilik istemiş ancak amel-mandelik verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 98-193. Benzer şekilde 1741'de 66. cemaatten Mustafa yaşlı ve sakat olduğundan emekli olup Edirne'de eski camide cemaate karışıp padişaha dua etmek istediğini bildirip emeklilik talep etmişti. İsmi Edirne'ye kaydedilmesine rağmen emeklilik talebi kabul ➻

olarak yazılmıştır.[194] Amel-mande vasfı, önceleri ifade olarak varsa da[195] senetlere yazılmazdı. Koruculuğun genel kayıt olmaktan çıkarılmasından sonra yani 17. yüzyılın sonundan itibaren senetlere ve maaş defterlerinde isimler üzerine yazılmıştır.[196] Amel-mandeler seferden muaflar içinde sayıları en fazla olanlardı. Sadece bu isimle kaydedilenler yanında, *amel-mande pir-ihtiyar*, *amel-mande mecruh* şeklinde yazılanlar da vardı. 1736'da 4082 amel-mandenin 84'ü, 1762'de 3138 amel-mandenin 78'i mecruhtu.

Amel-mandeler görev yapamayacak durumda olduklarından ortalarıyla göreve gitmemiş ve kolluk gibi İstanbul'daki hizmetlerden muaf tutulmuşlardı.[197] Kayıtları, durumları müşahede edildikten, savaşta tutulan yaralı defterlerine bakıldıktan ve ağalarının görüşleri alındıktan sonra yapılmıştır.[198] 18. yüzyılın ortasından itibaren kalelerde görev yapanlara da amel-mande kaydı verilmiştir.[199] Amel-mandelik ihtiyarlık veya sakatlıktan kaynaklanmışsa emeklilikle sonra ermiş; yaraları yüzünden amel-mande olanlar iyileştiklerinde kayıtları kaldırılarak ortalarına dahil edilmişlerdi.[200] Görev mecburiyeti olmadığından çoğu memleketlerinde yaşardı.[201]

Amel-mandelik gerçekten iş göremezliği göstermekten öte İstanbul'da veya istedikleri yerde kalmayı sağlayan bir kayıt olarak da kullanılmış; ayrıca, zabitlerin bilgisi dâhilinde olmak üzere, ortalarıyla bulunma mecburiyetini aşmak için verilmiştir.[202] 1750'lerden sonra korucuların artmasıyla amel-mandelerin azalmasının sebebi, büyük kısmının bahsedilen bu durumu sağlamak için verilmiş olmasıydı.

Mecruhlar: Amel-mande mecruhlar dışında sadece *mecruh* yani yaralı kaydedilenler mevcuttu. Mecruhların amel-mande mecruhlardan farkı, herhalde yaralıların önce bu isimle kaydedilmiş olmasıydı. Mecruhlardan sakat kalan veya savaş kabiliyetini kaybedenler amel-mande veya emekli yapılmıştı. Mecruhların sayısı savaş dönemlerinde çok artmıştır.

---

edilmemiş, kendisi amel-mande olarak kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 164-276. 1730'da, beyanına göre otuz bir sene hizmet edip seferlerin hepsine katılmış, Varadin Savaşı'nda Avusturyalılara esir düşüp üç sene sonra kurtulmuş bir yeniçerinin emeklilik talebi amel-mandelik verilerek reddedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 99-299.

194 *BOA, D.YNÇ*, 83-391. *BOA, D.YNÇ*, 106-113. *BOA, D.YNÇ,* 88-53.

195 *BOA, D.YNÇ*, 21-163.

196 Örnek için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 22-78. *BOA, D.YNÇ*, 23-455. *BOA, MAD.d.* 793, 6321, 6582, 6789, 6968, 6989, 7022.

197 *BOA, D.YNÇ*, 147-26. *BOA, D.YNÇ*, 164-198.

198 *BOA, D.YNÇ,* 143-134. *BOA, D.YNÇ,* 41-268. *BOA, D.YNÇ,* 107-89.

199 *BOA, D.YNÇ*, 104-257.

200 *BOA, D.YNÇ*, 101-152, 161. *BOA, D.YNÇ*, 165-128, 146. *BOA, AE. SMHD.I,* 2627-1.

201 *BOA, D.YNÇ*, 153-200.

202 *BOA, D.YNÇ*, 123-5. *BOA, D.YNÇ*, 101-426. *BOA, DYNÇ,* 112-449.

Âmâlar: Savaşta veya sair zamanlarda geçici körlüğü veya göz hastalığı olanlar *âmâ* olarak yazılmıştır. Başvuranlardan tabipler ve zabitleri vasıtasıyla yoklananların isimleri üzerine âmâ kaydı düşülmüştür.[203] Durumlarını sebep göstererek emeklilik isteyenler olsa da iyileşme ve hastalıklarının geçici olması durumuna göre talepleri reddedilerek âmâ yapılmışlardı.[204] Önceleri mümkün olmasa da 18. yüzyılda âmâların kalelerde bulunmasına müsaade edilmiştir.[205]

Âmâ kaydı isteyenlerden talepleri reddedilenler veya başka kayıt verilenler de vardı. Mesela 1738'de başındaki ağrı sebebiyle gözleri görmediğini beyan eden 19. bölükten Hüseyin, amel-mande olarak İstanbul'a yazılmıştı.[206] Âmâ yapılanlardan iyileşme umudu olmayanlar ve gözleri tamamen kapananlar bir müddet sonra emekli edilmişti.[207] Âmâlar, koruculuğun kolay verilmesiyle sayıları en fazla azalan zümre olmuştur.

Küçükler: Yaşları küçük kuloğullarının ocağa kaydı gösterilirken bunlara küçük esâmîsi verildiği anlatılmıştı. Bunlar küçüklükten kurtulduklarında kayıtları değiştirilmişti.[208] Bu esâmî sefer ve hizmet muafiyeti sağlamaktaydı. Küçükler sayıca fazla olsalar da bu esâmî küçük olmayanlar tarafından da kullanıldığından seferden muaf olanlar görünenden daha azdı. Ayrıca ortalarda hizmet eden ve sefere katılan küçük esâmîsine sahip karakullukçular da vardı.[209] Sefer zamanı ortaların mevcudu arttığından yaşları küçük kuloğulları hizmet için yazılmıştı.[210] Kalelerde kayıtlı küçükler de savaşlar sırasında muharebelere iştirak etmişlerdi. Mesela 1769'da Ur müdafaasında süngüyle yaralanan 3 akçe yevmiyeli bir küçük vardı.[211]

---

203 *BOA, D.YNÇ*, 60-107. *BOA, D.YNÇ*, 89-209. 1643'te 16. cemaatin aşçısı, âmâ olduğundan emeklilik istemişti. Seferden muafiyeti için âmâ kaydıyla iktifa edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 22-405. 1727'de 94. cemaatten Ahmed'in ağrı sebebiyle gözleri göremediğinden âmâ kaydı düşülmüştü. *BOA, D.YNÇ*, 89-362. 1724'te yaşı genç olan 55. cemaatten Ali, hastalığı yüzünden âmâ kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 81-23. 1737'de Konya'da serdar olan 27. cemaatten Mehmed, âmâ olduğundan serdarlığı bırakmış ve esâmîsini âmâya çevirtmişti. *BOA, D.YNÇ*, 138-366.

204 *BOA, D.YNÇ*, 91-189. 1725'te 63. cemaatten bir nefer âmâ olduğunu iddiayla emeklilik istemişti. Odabaşına durumu sorularak sadece âmâ kaydı verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 84-94. 1728'de 100. cemaate yamak olarak bir kaleye kayıtlı Mustafa, ağrıyan gözlerini tedavi ettirmek için İstanbul'a gelmiş ancak gözleri tamamen kapanmıştı. Emeklilik talebi kabul edilmeyerek âmâ kaydıyla İstanbul'da kalmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 91-23.

205 *BOA, D.YNÇ*, 90-170. *BOA, D.YNÇ*, 109-182.

206 *BOA, D.YNÇ*, 144-158.

207 *BOA, AE. SMHD.I*, 9058. *BOA, C. AS*, 20484. *BOA, D.YNÇ*, 94-179. *BOA, D.YNÇ*, 112-44.

208 *BOA, D.YNÇ*, 15-264.

209 *BOA, D.YNÇ*, 102-44.

210 *BOA, MAD.d.* 17371, s. 20-21.

211 *BOA, MAD.d.* 17370, s. 42.

Meczûb-i ilâhîler: Muharebelerin tesiri yahut diğer sebeplerle aklını kaybeden veya akıl hastalığına tutulan neferler vardı. Bunlar *dua-gûy* (dua eden) olarak kabul edilip kendilerine hürmet gösterilmiştir. Bu sebeple olsa gerek bazı dervişlere de meczûb-i ilâhi esâmîsi verilmiştir. Kayıtları zamanla farklılık arz etmişti. 1638 tarihli bir defterde Mahmud adlı bir yeniçerinin isminin üstüne *divane olmuştur* diye izahat düşülmüştü.[212] Yaklaşık bu tarihlerde bu tür kişiler *meczûb-i ilâhî* adıyla kaydedilmeye başlanmıştır.[213] 23 Ocak 1677'de ölen bir meczûb-i ilâhînin yerine yenisi kaydedilmişti.[214] *Aklına hiffet geldiği* için birkaç defa tımarhanede kalan ve iyileşemediği için hizmet edemeyen ağa kapısında aşçı olan 38. bölükten Hüseyin, 1720 yılında meczûb-i ilâhî yazılmıştı.[215] Yine 1720'de 42. bölükten meczûb-i ilâhî Derviş Mehmed, silinen esâmîsinin tashihini talep etmişti.[216] 1722'de Hotin'de 38. cemaatin alemdarı Yusuf aklına hiffet geldiğinden meczûb-i ilâhî yazılmış ve İstanbul'a kaydedilmişti.[217] 1726'da 74. cemaatin bayraktarı Mehmed hastalanınca tımarhanede tedavi edilmişti. Sonra ismi İzvornik'e yazılsa da arz vererek İstanbul'da kalmak istediğini bildirmişti. İyileşene kadar İstanbul'da kalmasına müsaade edilmiş, meczup kaydı verilmişti.[218] 26 Nisan 1730'da terakki için dilekçe veren meczûb-i ilâhî kayıtlı 79. cemaatten İdris, "kulağım işitmez, lisanım söylemez, aklımda dahi noksanım olup meczûb-i ilâhî kulunuzdan olduğuna binaen" diye kendisini tarif etmişti.[219] 1741'de 61. bölükten Mehmed verdiği arzında, "Hotin yürüyüşünde aklıma hiffet gelüb ol günden beri perişan gezerim, hatta odadan taşra çıkdıkda tekraren yolu bulamayub taşralara kalurum" şeklinde halini beyan edince meczûb-i ilâhî olarak kaydedilmişti.[220]

İradesini izhar edemeyecek durumda olduklarından bazılarının esâmî işlemlerini yakınları takip etmişti. İsmi silinen meczûb-i ilâhî 21. sekbanlardan Mustafa'nın babası Abdullah, Ağustos 1725'te verdiği dilekçede odabaşıdan temin ettiği mahlûlle oğlunun isminin yeniden açılmasını istemişti.[221] 1732'de ise yine ismi haksız şekilde silinen bir meczûb-i ilâhînin babası, oğlunun tashihini sağlamıştı.[222]

212 *BOA, D.YNÇ*, 20-197. 1642'de 1. bölükte bir meczûb-i ilahi kaydı vardı. *BOA, MAD.d.*14488, s. 4.
213 *BOA, KK.d.* 6595.
214 *BOA, D.YNÇ*, 39-112.
215 *BOA, D.YNÇ*, 58-293.
216 *BOA, D.YNÇ*, 61-35.
217 *BOA, D.YNÇ*, 69-314. 1725'te esâmîsi silinen meczûb-i ilâhî 36. bölükten Mehmed tashih edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 84-115.
218 *BOA, D.YNÇ*, 86-309.
219 *BOA, D.YNÇ*, 96-125.
220 *BOA, D.YNÇ*, 165-134.
221 *BOA, D.YNÇ*, 82-158.
222 *BOA, D.YNÇ*, 107-65.

Yasakçılar: Daimî elçilerin hizmetindeki yasakçılar ikinci kısımda gösterildiği gibi 18. yüzyılda emekli edilmiştir. Bunlardan henüz emeklilik verilmemiş olanlarla geçici elçilerin yanlarına görevlendirilenlerin bazıları *yasakçı* olarak kaydedilerek diğer vazifelerden muaf tutulmuştur. Yasakçı kaydı verilmesine devam edilmekle birlikte bu vazifede olanların bazıları 1770'lerden sonra korucu yapılmıştı. 1779'da Rusya elçisinin 7, Avusturya elçisinin 2, Fransa elçisinin 1 yasakçısı korucu olarak kayıtlıydı.

Dini Vazifeliler ve İlimle Meşgul Olanlar: Ağa kapısında görev yapan ve sadece ağayla beraber seferlere giden *ağa imamı* ve neferlerden dört beş *müezzin* varken Pargalı İbrahim Paşa kışlalara yeni bir mescit yaptırdığında ayrıca şehreminden maaş alan imam ve müezzinler tayin etmişti. III. Murad zamanında mescit büyütülüp cami haline getirilince daha önce mescitteki görevlilerin yerine yeniçeri beytülmâlından maaş alan bir *hatip*, neferlerden müezzin, *mu'arrif, kayyım* tayin edilmiş ve hepsi seferden muaf tutulmuştu.[223] Bütün bu değişikliklerin kayıtlardan takibi mümkündür. 1548 yılı maaş defterinde cami görevlisi olarak kayıtlı kimse yoktur. 1577 yılı defterinde 21. bölükten orta mescit kayyımı, 29. bölük ve 15. cemaatten Edirne odalarında görevli 2 kayyım, 22. cemaatten 1 Orta Cami müezzini kayıtlıydı.[224] 1590'da ise 3'ü Edirne kışlalarındaki mescitte, 3'ü Orta Cami'de görev yapan 7 kayyım; 1 Edirne'de, 2 Orta Cami'de olmak üzere 3 imam; 1'i Orta Camisinde görevli 2 vaiz; 1 Orta Cami müezzini ve Orta Cami tamir işleri için iki *meremmetçi* kayıtlıydı.[225] Sonraki dönemde hem sayıları hem de çeşitleri artmış; Orta Cami hatibi, *ferraş, hâdim, sucûdi* gibi görevliler ortaya çıkmıştır. Ancak zamanla bazılarının sayısı azaltılmış bazıları kaldırılmıştı. Ağa kapısındaki camide, ocak imamından ayrı bir imam daha görev yapmaktaydı. Yeniçeri efendisi dairesinde ise *du'âcı-ı bâb-ı efendi* adıyla kayıtlı bir nefer vardı. Ocağın *Muhammediyehân*'ı ise emekliydi.[226]

18. yüzyılda kalelerde görevli yeniçerilerden din görevlisi olarak kayıtlılar ortaya çıkmıştı. 1736'dan sonra devamlı olarak Batum'da imam, kayyım ve müezzin vardı. 51. cemaatten bir nefer Vidin'de Hünkâr Camisi müezzini olarak kayıtlıydı. 44. cemaatten ise Şam'da bir müezzin vardı. 1740'lardan sonra Limni Camisinde 46. bölüğe mensup emekli bir vaiz kayıtlıydı. Şam'da 10. bölükten emekli imam ve müezzin vardı.[227]

---

223 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 235, 237-238.
224 *BOA, D.YNÇ, d.* 33630.
225 *BOA, MAD.d.* 16273.
226 *BOA, D.YNÇ*, 105-172. *BOA, D.YNÇ*, 141-78. *BOA, AE.SMST.III*, 24250.
227 *BOA, MAD.d.* 3945.

Ortalarda seferlere de iştirak eden imamlar varken dini vazifeliler, seferlere katılmakla mükellef olmasalar da gönüllü gitmişlerdi. 1668'deki Girit Seferine bir imam gönüllü olarak 4. sekbanlarla gitmişti.[228]

İlk dönemlerde ordularda ve kışlalarda yeniçerilere vaaz eden –ve *yeniçeri şeyhi* denilen– hocalar vardı.[229] Yine kışlalarda, dini bilgiler öğretilen mektepler-tekkeler yer alıyor ve buralarda yeniçeri olmayan muallimler görev yapıyordu.[230] 16. yüzyılın sonunda bazı değişiklikler olmuş, mektepler kalkmış ve Orta Cami'de bir medrese kurulmuştu. Yine medreseye bağlı, dini ilimlerle meşgul olan ve ortalarda bazı vazifeler üstlenen, danişmend ve tâlib-i ilim adlı yeniçerilerden bir zümre ihdas edilmişti.[231] Tâlib-i ilim ve danişmendlerin vazifesi orta neferlerine ilmihal ve Kur'an-ı Kerim öğretmek, odalarda Kur'an-ı Kerim okumaktı. Hizmet ihmallerinde hemen kayıtları silinerek başkaları görevlendirilmişti.[232] Başlarında kendisi de yeniçeri olan, *Orta Cami Müderrisi* denilen hocaları vardı.[233] Müderris cami medresesinde eğitim verirdi. Yardımcıları vasfında, *tâlib-i ilim* olarak kayıtlı 4 veya 5 *halife-i müderris* vardı. Ölene kadar görev yapan müderrisin yerine ser-halifesi tayin edilirdi. 18. yüzyılda müderris tayin edildiğinde hemen emekli edilmiş ve emekli ağalar içine kaydedilmişti. Ölüm veya yükselme sebebiyle boşalmalarda kıdemli tâlib-i ilimler, halife yapılmıştı.[234] Ayrıca Orta Cami medresesinde ders gören, camiye hizmet eden, tâlib-i ilim ve danişmend namzeti olarak aralarında derecelendirilmiş mülazım/şakirtler vardı.[235]

---

228 *BOA, MAD.d.* 6557, s. 189.

229 Van ve Tebriz seferlerinde yeniçerilere vaaz veren halifeye 9 Mart 1550 tarihinde Edirne'de Dârülhadis zevaidinden 25 akçe yevmiye bağlanmış ve İstanbul'dayken vaazlarına devam etmesi istenmişti. *BOA, KK.d.* 209, s. 8. 1580'li yıllarda da yeniçeri şeyhi olarak bilinen Şeyh Hasan adlı bir vaiz vardı. Nisan 1580'de Çanakkale'de askerlere vaaz verirken Tebriz'den gelen birisinin hakareti sebebiyle aralarında kavga çıkmıştı. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 39, hk. 662. Şeyh Hasan'ın bir ara vaaz vermesi yasaklanmış hatta hapsedilmişti. Ancak 27 Nisan 1583'te şeyhülislamın görüşüyle yeniden vaaz vermesine müsaade edilmişti. *BOA, A.DVN.MHM.d.* 49, 102. 10 Şubat 1586'da, odalarda vaaz veren kişi öldüğünden yerine yeniçerilerden ehl-i ilim olan bir nefer, vaiz tayin edilmişti. *BOA, KK.d.* 246, s. 151.

230 Bunlardan biri olan Ferhat Kethüda Mektebine muallim tayin edilmişti. *BOA, KK.d.* 230, s. 267.

231 *BOA, MAD. d.* 4317, s. 54. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 190-191.

232 1762'de 52. bölüğün tâlib-i ilimi İbrahim, görevini yapmayıp İstanbul dışında yaşadığından ihtiyarlar ve çorbacının talebiyle azledilmiş yerine başkası verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 251-200. 1763'te 41. bölükte tâlib-i ilim olan Hafız Ali'nin hizmetini yerine getirmediğini orta ihtiyarları şikâyet edince yerine Hafız Abdullah tayin edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 264-32. 12. cemaatin tâlib-i ilimi Abdullah'ın vazifesi, hizmetini yerine getirmediğinden ve hareketleri ihtiyarlarca beğenilmediğinden elinden alınmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 261-422.

233 *BOA, AE.SMST.III,* 24250.

234 *BOA, C.EV,* 13795. *BOA, D.YNÇ,* 177-152. *BOA, AE.SMST.III,* 15556.

235 *BOA, D.YNÇ,* 86-196. *BOA, D.YNÇ,* 96-62. *BOA, D.YNÇ,* 294-44. Mülazım olarak kaydedilmiş 1071/Lezez-1661 defterinde bir isim görülmekte ise de daha sonra rastlanmamıştır. *BOA, MAD. d.* 793.

Danişmend ve tâlib-i ilim olarak kaydedilmeleri farkı, kayıtlardan anlaşılamamıştır. Yevmiyeleri bakımından fark olmadığı gibi birbirlerinin yerlerinde de yazılmışlardı.[236] Tâlib-i ilim ve danişmendler yeniçeri kıyafeti giyerdi ve hepsinin çuha istihkakı vardı.[237] Seferlere katılmaktan muaf olduklarından sürekli İstanbul'da kalırlar ve kendi ortaları kalelere gitse de beraber gitmezlerdi. Şayet seferlere katılmak isterlerse danişmend ve tâlib-i ilim olmaktan feragat ederlerdi. Mesela 1657'de danişmend olan yeniçeri, sefere gidince yerine Orta Cami kayyımı olarak görev yapan biri verilmişti.[238]

1596 tarihli İlmiye Kanunnâmesinde tâlib-i ilim ve danişmendler *cündi akçesiyle* ulufeye sahip askerler olarak gösterilmiş, geçişlerine mâni olunması için bunların ilmiye mansıbına dahil olamayacakları belirlenmişti.[239] Ancak bu kaidenin ihlali devam etmiş olmalı ki *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da kadı ve müderris olduklarında ulufelerinin kesildiği gösterilmişti.[240] Bunu teyit eder mahiyette sonraki devirde tayinler yapılmıştır. 1761 yılında 67. cemaatin tâlib-i ilimi Mehmed, Bağdad mollası olmuştu. Ama müderrisin arzına bunun *hilâfı kânûn* olduğu kaydı da düşülmüştü.[241] 1778'de 3. bölüğün tâlib-i ilimi Mehmed, Van'da müderrislik yapacağından ayrılmış yerine başkası verilmişti.[242]

Danişmend ve tâlib-i ilim sayıları çok fazla değişmiştir. 17. yüzyılın başında hepsi 200'den azdı. Ancak danişmend ve tâlib-i ilim olarak kaydedilmemiş, büyük ekseriyeti korucu, bazıları ise sadece halife olarak gösterilmişti.[243] 17. yüzyılın ortasına kadar sayıları sınırlı tutulsa da 1650'lerden sonra oldukça fazlalaşmışlardı. Çoğu tâlib-i ilim olmak üzere ortalardaki sayıları 10'dan fazlaydı.[244] Eylül 1688 tarihli ulufe defterinde eşkinci neferleri sayısı 182 olan 27. cemaatte 12 tâlib-i ilim ve 2 danişmend vardı. Diğer ortaların durumu da pek farklı değildi.[245] Ancak kısa süre sonra buna müdahale edilmiş; 1692'de bütün ortalardaki kadrolar bire indirilmiş, tek esâmî ya tâlib-i ilime ya da danişmende verilmişti.[246] Bu durum ocak

236 *BOA, D.YNÇ,* 100-44.
237 *BOA, D.YNÇ,* 20-56, 58.
238 *BOA, D.YNÇ,* 29-315.
239 *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri,* VIII (haz. Ahmed Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1994, 636. Bir yeniçeri yetimi de tâlib-i ilim kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 96-62.
240 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 190-191.
241 *BOA, D.YNÇ,* 252-65.
242 *BOA, D.YNÇ,* 349-239.
243 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 190-191.
244 *BOA, KK.d.* 5563, 6595. *BOA, TT.d.* 745. *BOA, KK. d.* 6597, s. 21-23. *BOA, MAD.d.* 4054.
245 *BOA, MAD. d.* 1719, s. 171-174. (1099/Lezez mevâcibi).
246 1112/ Lezez ve 1116/Reşen mevâciblerinde aynı ortada birkaç tâlib-i ilim varken (*BOA, MAD.d.* 1735, 3931), 1119 ve 1120 senelerinde artık bire inmiş görünmektedir. *BOA, MAD. d.* 3939, 3937. Bir istisna olarak 1723'te 95. cemaatte iki tâlib-i ilim bulunmaktaydı. *BOA, MAD.d.* 1786.

kaldırılana kadar değişmemişti. İstanbul'da neferleri çok az olan birkaç orta dışında her ortada var olmuşlardı. Azil ve tayin sırasındaki boşluklar durumuna bağlı olarak tâlib-i ilimlerin sayısı yaklaşık 180, danişmendler 10-12 seviyesindeydi.

Azledilmedikleri, başkaları için çekilmedikleri veya kendileri ocak dışında bir mansıba talip olmadıkları müddetçe görev yapmışlardı.[247] Ancak emeklilik hakları yoktu. Yenileri Orta Cami müderrisinin teklifiyle alınmış; tayinler danişmend ve tâlib-i ilimlerin kendi çocuklarından/kardeşlerinden, başmülazımler-şakirdlerden, müderrisin münasip bulduğu ilimle uğraşanlar veya şeyhlerden yapılmıştı.[248] 18. yüzyıla ait bir defterde tâlib-i ilim ve danişmendler oda ihtiyarlarının, ocak imamının, odabaşıların, eski başhalifenin, yazıcıların, çavuşların, ağaların ve yeniçeri kâtibinin oğullarıydı. Karahsanağazâde, Şeyhoğlu Ali Paşa'nın oğlu, Aksaray hamamcının oğlu, Şeyh oğlu, Şeyhzâde Ahmed Ağa'nın oğlu (iki kişi), Hacı Ali oğlu ve Veli Efendi oğlu gibi aralarında ocakla münasebetleri olduğu düşünülen bazı kişilerin ve mutasavvıfların oğulları da vardı.[249] Ortaların neferlerinden ehil olanlar da bu göreve talip olmuşlardı.[250]

Danişmend ve tâlib-i ilimlerin çoğu hafızlık yapan, çeşitli derecede Arapça eğitimi alan ve tefsir ilmiyle uğraşan talebelerdi. Ayrıca aralarında mevlithan, devirhan, gazelhan, Bakara ve Yusuf surelerini okuyanlar, mektep hocası, imam, müezzin ve vakıf kâtipliği gibi görevler yapanlar da vardı.[251] Müderrisler tayin arzlarında, bunların vasıflarını beyanla ehil olduklarını da göstermiştir. 19 Şubat 1720'de, 54. cemaatin tâlib-i ilmi Seyyid Mustafa Medine'ye yerleşmeye karar verdiğinden, müderris tarafından imtihan edilen ve ehliyetli olduğuna karar verilen kardeşi Hafız Ahmed yerine yazılmıştı.[252] 2 Mart 1724'te 98. cemaatten İbrahim'in vefatı üzerine tayin edilen İbrahim Mustafa'nın meşâyihten olduğu gösterilmişti.[253] 1764'te 54. bölüğün tâlib-i ilimi olan Hafız Davut Abdullah ölünce oğlu Hafız Süleyman Davud tayin edilmiş, kendisinin "eimme-i kurra, ulemadan ve sulehadan" olduğu, başka bir gelirinin bulunmadığı anlatılmıştı.[254] 1770'te 38.

---

247 *BOA, D.YNÇ,* 272-139, 187, 190, 391. *BOA, D.YNÇ*, 263-239. Danişmend olarak kayıtlı Abdulbaki, 7 Ağustos 1725 tarihinde kendi rızasıyla esâmîsini *erbab-ı istihkaktan* Orta Cami'de mülazım olan Mustafa Ali'ye bırakmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 82-143

248 *BOA, D.YNÇ,* 82-68. *BOA, İE.AS,* 2626. *BOA, C.AS*, 29528, 37772.

249 *BOA, MAD.d.* 21782.

250 *BOA, D.YNÇ,* 164-14.

251 *BOA, MAD.d.* 21782.

252 *BOA, D.YNÇ,* 60-86. 36. bölükte tâlib-i ilim Hafız Ahmed ölünce yerine Hafız Eyüp yine orta cami müderrisinin arzıyla verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 106-209.

253 *BOA, D.YNÇ,* 82-56. 24 Ocak 1761'de halife ve 34. cemaatin tâlib-i ilimi olan Mehmed, başka bir göreve gittiğinden yerine akrabası müderris Mahmud tayin edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 245-18.

254 *BOA, D.YNÇ,* 267-199. 1770'te 9. sekbanların tâlib-i ilimi olan Seyyid Mustafa öldüğünde Mustafa Osman adlı kişi *hamele-i Kur'ân* olduğu gösterilerek kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 293-340.

cemaatten Seyyid Mehmed, ihtiyar olması yanında kâtiplik işleriyle meşgul olduğundan vazifesini icra edemediğini sebep göstermiş, müderrisin tasdikiyle şakirdi olan İbrahim Hasan'ın lehine feragat etmişti.[255]

Esâmîlerine kayıtları işlenenler dışında İstanbul veya kalelerde ilimle meşgul olan, imam, hatip ve müezzinlik yapanlar da vardı.[256] Ocak zabitleri ve kale ağalarının emekli veya neferlerden imamları vardı.[257] Bunlardan emekli olmayanlara İstanbul'da kalmalarına müsaade için amel-mande gibi kayıtlar verilmişti.[258] Yine emekli ve neferlerden mektep hocaları ve müderrisler vardı.[259] Neferler içinde hafız olanlar da bulunmaktaydı[260] ki 1738'de Sofya'da Bali Efendi Camisinde Cuma namazı kılınırken 52. bölüğün karakullukçusu Mustafa mahfilde devr okumuş, orada bulunan sadrazam çok beğenmiş ve onu maiyetine almak için 15 akçeyle emekli ettirmişti.[261]

Diğer Kayıtlılar: Yukarıda gösterilenlerden başka sayıları bir veya birkaç olan yahut sadece bazı dönemlerde görülen bazı kayıtlılar vardı. Mesela sefer köprüsü tamiri işine görevlendirilenlere ait birkaç esâmî 18. yüzyıl kayıtlarında yoktu.[262] Yine çadır ambarcısı kaydı 17. yüzyıl ortasından sonra kalkmıştı.[263] Edirne'deki ağa kapısına görevli bir bekçi ise her zaman mevcut olmuştur.

---

255 *BOA, D.YNÇ*, 294-44. 1764'te 48. bölükte tâlib-i ilim olan Hafız Hüseyin ölünce yerine oğlu Hafız Salih kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 267-214.

256 *BOA, D.YNÇ*, 145-132, 331. *BOA, D.YNÇ*, 350-187. 1731'de Kandiye Kalesi Hünkâr Camisinde görev yapan İbrahim adlı bir imam, Kandiye muhafızının aracılığıyla emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 103-11. Kendisinin zümre-i ulemadan olduğunu beyan eden 36. bölükten Ahmed 1768'de başlayan harpte Kırım ordusunda iki sene imamlık yapmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 295-325. 1778'de Bender'de Haseki Hasan Ağa Camisinde 18. sekbanlarda emekli imam vardı. 1723'te Kandiye'de 1. bölüğe kayıtlı emekli bir vaizle Edirne'de Sultan Murad Camisinde 28. bölük mensubu bir nefer vaiz vardı. *BOA, MAD.d.* 1786.

257 *BOA, D.YNÇ*, 212-28. *BOA, D.YNÇ*, 248-264.

258 *BOA, D.YNÇ*, 107-80. *BOA, D.YNÇ*, 164-23. *BOA, D.YNÇ*, 258-203. *BOA, D.YNÇ*, 103-11.

259 1741'de Yusuf Paşa mektebinde 14. cemaatten Mehmed adlı hoca bulunmaktaydı. *BOA, D.YNÇ*, 165-2. 1746'da Hotin'de 25. cemaate mensup bir nefer, mektep hocasıydı. 1762'de Molla Şerif mektebinin hocası ve halifesi, 54. bölükten emekli olmuş yeniçerilerdi. Vidin'de Kale-i Cedid Camisi müderrisi 56. bölüğe, Hotin'de medrese halifesi 25. cemaate, Moton Sultanî Cami dersiamı 67. cemaate kayıtlıydı. *BOA, MAD.d.* 4307. 1778'de Kudüs Mescidi Aksa medresesi müderrisi 8 akçeyle 1. cemaate kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 349-62. 1760'ta, Molla Şerif mahallesinde eski yeniçeri ağası Abdullah Paşa tarafından yaptırılan mektepte, 54. bölükten Bekir adlı bir yeniçeri on senedir halifelik yapmaktaydı. *BOA, D.YNÇ*, 267-283. 6. bölükten Ahmed, 1741'de sıbyan mektebinde muallimdi. *BOA, D.YNÇ*, 162-240.

260 1741 tarihinde 32. sekbanlara kayıtlı bir küçüğün isminin yanına hafız izahatı düşülmüştü. *BOA, D.YNÇ*, 161-301.

261 *BOA, D.YNÇ*, 150-280.

262 1727'de bu görevdeki bir kişinin mahlûl esâmîsine ait kayıt bulunmaktadır. *BOA, D.YNÇ*, 92-191. Bu en son kayıt olabilir.

263 *BOA, D.YNÇ*, 27-89.

Ağa, sekbanbaşı, kulkethüdası ve efendi gemilerinin işlerini yürütenler *gemi mutemedi* olarak kaydedilmekteydi. Yükselme yolları, 17. yüzyılın başlarına kadar yayabaşılık, atlı zağarcı ve sekbanlık iken sonraları onlara en yüksek seviyeden koruculuk verilmiştir.[264] 17. yüzyılın sonuna kadar bazen ağa gemisi mutemetleri de kayıtlılar içinde gösterilmişken sonrasında bu kayıt, efendi gemileri mutemedine mahsus olmuştu. Diğerleri, korucu olarak kaydedilmiştir.[265]

Hu-keşân olarak adlandırılan dervişlerden başka tasavvuf ehli bazı yeniçeriler ve 18. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'ndan esâmî edinmiş şeyhler vardı. Mutasavvıfların büyük kısmına emeklilik veya yüksek yevmiyeli korucu esâmîsi verilmekteydi. 17. yüzyılın başında var olan 68. cemaatteki şeyh kaydı, sonrasında kalkmıştır. 1585 yılından sonra ihdas edilen Kâğıthane'deki (Sadabad) bir tekkeye mahsus *tekyenişin* kaydı 18. yüzyılın sonuna kadar mevcuttu. 18. yüzyılda Himmet Efendi Tekkesi'ne *aşırhân* olarak kayıtlı diğer bir esâmî bulunmaktaydı.[266] Bazı cami ve tekkelerde su hizmeti üstlenen *âbkeşler* ve Hırka-i Şerif hizmetine görevli birkaç neferin de hususi kayıtları vardı.

1.1.4. Muharip (Seferlüyân) Yeniçerilerin Sayısı

Yukarıda gösterilen emekli, görevli ve kayıtlılardan çok sayıda yeniçeri seferden muaftı. Emekli ve kayıtlılar dışında tablodaki muaf sütununa, padişahın ve ağanın sefere gidip gitmemesine bağlı olarak solaklar ve İstanbul'da bırakılan birkaç bin nefer ilave edilmemiştir. Seferli yeniçerilerin çok büyük bir kısmı da kalelerde bulunduğundan mevcuda göre orduyla sefere giden esâmîli nefer sayısı oldukça azdı. Zaten aşağıda gösterileceği üzere İstanbul'dan orduyla en fazla 10 ila 20 bin arası yeniçeri hareket etmekteydi. Ama bu husus tashih ve be-dergâh sebebiyle hiçbir zaman mesele edilmemiş, çünkü istenildiği kadar nefer hemen temin edilebilmişti. Aşağıdaki tablo orduda mevcut yeniçerileri ihtiva etmemesi bakımından eksik olsa da ister sulh ister savaş zamanında maaş alan yeniçerilerin çok büyük kısmının seferden muaf olduğunu veya bunların bir şekilde seferden kurtulduklarını göstermektedir.

Tablo 3. Seferli Yeniçeri Sayıları

Tarih	Emekli Sayısı	Kayıtlılar	Seferden Muaflar	Toplam Yeniçeri
1549	-	19	19	12822
1590	360	1087	1447	23585

264 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 188.

265 1766'da 3. bölükten efendi gemisi mutemedi olan Hasan, odun nakil işini düzgün yürütmediğinden yeniçeri kâtibinin talebiyle bu vazife 32. bölükten Halil'e verilmişti *BOA, D.YNÇ,* 272-307.

266 *BOA, MAD.d.* 5339. *BOA, MAD.d.* 4903.

Tarih	Emekli Sayısı	Kayıtlılar	Seferden Muaflar	Toplam Yeniçeri
1607[267]	4130	3085	7215	42632
1622[268]	3633	2872	6505	38202
1639[269]	5440	2372	7812	27586
1652[270]	9014	1829	10843	56042
1659[271]	9132	3454	12586	53849
1695[272]	3021	7630	10651	55000
1705[273]	-	-	9129	52642
1723	9518	6382	15900	59928
1746	28186	8918	37104	95837
1779	58350	11618	69968	132061

1.1.5. Seferlere Katılan Yeniçerilerin Sayıları ve Ordu İçindeki Ağırlıkları

Osmanlı kara ordusu sürekli ve geçici askerî sınıflardan oluşmaktaydı. Kapıkulları, timarlı sipahiler ve evlâd-ı fatihân daimî ve kadrolu askerlerdi. 17. yüzyılın sonuna kadar sekban, sonrasında mirî levend olarak adlandırılan paralı askerler, Kırım Hanlığına ait Tatar birlikleriyle Türkmen, Arap ve Kürt aşiretlerinin kuvvetleri orduların geçici kuvvetleriydi. Ancak paralı askerler neredeyse her seferde kullanıldıklarından geçici olmaları, savaş dışında maaş/dirlik almamalarıyla ilgiliydi. Osmanlı ordusu tahmini olarak 1389 Kosova savaşında yaklaşık 30 bin, 1448 II. Kosova savaşında 50 bin, Mercidabık savaşında 60 bin, 1526 Mohaç savaşında 80 bin, 1596 Haçova savaşında 70 bin civarındaydı.[274] İlk dönem kaynakları yeniçerilerin seferlerdeki mevcutlarıyla alakalı umumiyetle 5-10 bin gibi sayılar vermiş-

267 *BOA, MAD. d.* 6913, s. 322. Ocak 1609'da 38808 neferin 4196'sı emekli, 3042'si korucuydu. *BOA, MAD.d.* 16334, s. 89.

268 *BOA, MAD. d.* 6840, s. 1396. (Emekliler dışındaki sefer dışı olanlara sadece korucular dahildir.)

269 *BOA, D.YNÇ,* 20-609.

270 *TSMA, D.* 795/1, s. 271.

271 *BOA, D.YNÇ.d.* 33874. (1070/Masar sayıları.) Ömer Lütfi Barkan, "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17, 1-4 (1955), 310.

272 *BOA, DYNÇ.d.* 34081. Defter üzerinde hangi döneme ait olduğu kaydı yoktur. Ancak 1107/Masar ve Reşen'de yapılan işlemler yazılmıştır. Toplam nefer 59 bin olan 1594 yılı mevcudundan acemi ve bostancıların düşülmesi yoluyla hesaplanmıştır.

273 *Kurumlar ve Bütçeler,* ek CD (Yayınlanmamış bütçeler)

274 Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yay., İstanbul 2011, 110, 140, 149, 180, 228.

lerdir. Seferlerin çoğuna padişahın gitmesi ve sefer dışı bırakılmanın çok az olması yeniçerilerin tamamına yakınının ordulara katılmasını icap ettirmişti. Padişahtan ayrı bir kısım yeniçerinin sefere veya askerî vazifelere gitmesi de mümkündü. II. Murad döneminde Hadım Şehabettin Paşa'yla beraber 4 bin yeniçeri Erdel üzerine gönderilmişti.[275] 1520'de Haleb'de Canberdi Gazali isyanını bastırmayla görevli Ferhad Paşa emrinde 4 bin yeniçeri vardı.[276] Mart 1552'de vezirlerle yeniçerilerin bir kısmı sefere katılmıştı.[277] 1566'da ikinci vezir Pertev Paşa 3 bin yeniçeriyle Habsburg üzerine gönderilmişti. I. Süleyman'ın son seferine 12 bin yeniçeri katılmıştı. 1570'lerden itibaren devam eden padişahın katılmadığı şark seferlerinde 4-5 bin yeniçeri bulundurulmuştu.[278] 1580 yılında Rumili beylerbeyinin emrinde 8 bin tüfekli yeniçeri vardı.[279] 1583'te Ferhat Paşa'yla şark seferine gidenlerin sayısı 5 bin,[280] 1593'te sadrazam Sinan Paşa'yla Habsburg harbine katılanlar 9 bindi. 1594'teki sefere 15 bin nefer gitmiş, İstanbul'da sekbanbaşıyla binden az nefer kalmıştı. 1597'de Satırcı Mehmed Paşa'yla cephede olanların sayısı 12 bindi.[281]

1600 yılında Anadolu seferine çıkan serdar Mehmed Paşa'nın emrine 1126 yeniçeri verilmişti.[282] 1615'te sadrazam Mehmed Paşa'yla şark seferinde 13983 nefer mevcuttu. Takip eden yıllarda da cephede 13 bin seviyesinde yeniçeri bulundurulmuştur.[283] 1618'de ordudaki mevcutları 14878 idi.[284] 1625 yılı başında Tokat'ta kışlakta 23938 nefere maaş dağıtılmıştı.[285] Ekim 1626'da seferde 22121 nefer, 5 Nisan 1630'da Şehrizol'da dağıtılan maaşta 19079 nefer vardı.[286] 1631'de şark seferine

275 *Laonikos Chalkokondyles Kroniği (V-VII. Bölümler)* (haz. Ferhan Kırlıdökme Mollaoğlu), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2005, 80.

276 *Mehmed Efendi ve "İbtihâcü't-Tevârih" Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (haz. Muhittin Kapanşahin), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1998, 98, 128, 145. Temmuz 1501 tarihli kayıtta Venedik seferindeki silahdar ve yeniçerilerin İstanbul'a dönmeleri için serdar Mesih Paşa'ya emir verilmişti. *906/1501 Tarihli Ahkam Defteri*, 95.

277 *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koğuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri* (1a-260a Tahlil ve Transkript) (haz. Abid Yaşaraoğlu), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1995, 295, 375.

278 *Tarih-i Selânikî*, I, 12, 27, 126 ,132, 199.

279 *BOA, A.MHM.d.* 43, hk. 94.

280 *BOA, D.YNÇ.d.* 33637, s. 76-78. Sonraki yıl bu orduda 4500 nefer bulunuyordu. *BOA, D.YNÇ.d.* 33637, s. 86. Bir deftere göre bu seferde 3897 nefer vardı. *BOA, MAD.d.* 16267, s. 107-177.

281 *Tarih-i Selânikî*, I-II, 321, 365, 689.

282 *BOA, MAD.d.* 6546, s. 109.

283 *BOA, MAD.d.* 6358, s. 377 vd.

284 *BOA, MAD.d.* 6709, s. 558.

285 *BOA, D.YNÇ*, 13-453. *BOA, MAD.d.* 6554, s. 400.

286 *BOA, MAD.d.* 15529. *BOA, MAD.d.* 7471, s. 655. Bazı sayılar için bkz. *BOA, MAD.d.* 6695, s. 1162.

katılanlar 18665'ti.[287] 1634'te ordudaki mevcutları 16488 idi.[288] IV. Murad'ın Erzurum'da 10 Ağustos 1635'te verdiği maaş, 25.156 nefere dağıtılmıştı.[289] 1638'deki sefere ise 24885 nefer götürülmüştü.[290]

Ordunun toplam mevcudu 1635 şark seferinde yaklaşık 100 bin, 1638 Bağdad kuşatmasında 108589'du.[291] Bir önceki yüzyıla göre ordu mevcudu artsa da bu artış daha çok yeniçeri mevcudundaki yükselişle olmuştu ve artık ordunun dörtte birini yeniçeriler teşkil etmişti.

Girit savaşlarında çevredeki kalelere yerleştirilenler ve donanmadakiler hariç olmak üzere her zaman 10 binden fazla yeniçeri istihdam edilmişti.[292] 1667 yılında donanmayla Girit seferine gidenler 18934 idi.[293] 1672 Kamaniçe seferine katılan yeniçeri sayısı 18.150, toplam kapıkulu sayısı 34825'ti.[294] Tahminlere göre bu seferde ordunun mevcudu 80-100 bin civarındaydı.[295] 1687 yılındaki seferde yeniçeri sayısı 25236 idi.[296] 1691 seferinde bulunanlar 9421, 1695 yılında III. Mustafa'yla sefere gidenler 23934 neferdi. 1696'da yine padişahla beraber seferde bulunan yeniçeriler yaklaşık 30 bindi.[297]

1697 yılı seferinde ana orduda 104.514 asker mevcuttu. Bu ordudaki yeniçerilerin sayısı 25861 idi. Ayrıca Bosna tarafına gidecek kuvvetin toplamı 3718 idi. Bu ordu içinde yeniçeri yoktu. Kerş ve Taman tarafına sevk edilen ordu 10944 mevcutluydu. 6300 yeni yazılacak yeniçeriyle on beş orta bu orduda görevlendirilmişti. Özi Kalesi'nin içinde olan ve dışında bekleyecek kara kuvvetlerin toplamı 14.120 idi ve içlerinde yeni yazılanlarla beraber 4375 yeniçeri vardı. Mora ordusundaki

---

287 *BOA, D.YNÇ*, 17-154. *BOA, MAD.d.* 6695, s. 1167.

288 Süleyman Polat, *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yay., Ankara 2015, 361.

289 Polat, *Revan Seferi,* 362. Daha sonraki maaş sayıları için bkz. *BOA, MAD.d.* 6313, s. 1030.

290 *BOA, MAD.d.* 6937, s. 1100-1101. *BOA, MAD.d.* 6947, s. 770. Sonraki yıl sayıları için bkz. *BOA, MAD.d.* 4806, s. 574-577.

291 Polat, *IV. Murat'ın Revan Seferi*, 365. Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700,* Homer Kitabevi, İstanbul 2007, 99.

292 1657 yılına ait bir deftere göre Girit muhafazasında kayıtlı 3238 nefer, Hanya'da görevli 1366 nefer vardı. Donanma dışında seferli görülenlerin sayısı ise 8721 idi. *BOA, D.YNÇ*, 27-101. Diğer bir deftere göre 1657'de seferli olanların sayısı 12438 idi. *BOA, MAD.d.* 6122, s. 1488-89.

293 *BOA, MAD.d.* 6557, s. 23-195.

294 *Hacı Ali Efendi ve Tarihi Kamaniçe'si* (haz. Ayşe Handan Can), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, SBE, İstanbul 2003, 34.

295 Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, Yeditepe Yay., İstanbul 2004, 121.

296 *BOA, D.BŞM.d.* 533, s. 16.

297 *BOA, MAD.d.* 15320, s. 12-19. Tahir Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Doktora Tezi Marmara Üniversitesi TAE, 2010, 42.

6235 askerin sadece 200'ü yeniçeriydi. Eğriboz tarafına görevli birlikler 4812 mevcutluyken, yeniçeri sayısı 3004'tü. Kamaniçe taraflarına gönderilen kuvvet 4551 olup 2500'ü yeniçeriydi. Belgrad muhafazasında 9321 kişilik kuvvet vardı, 4045'ü yeniçeriydi. Bu tertibe göre ordularda toplam 158 bin asker vardı. Yeniçeri sayısı 45 binden fazlaydı. Timarlı sipahiler 19 bin, kapı halkları 13 bin civarındaydı. Ana ordudaki diğer kapıkullarının sayısı 21363'tü.[298]

1698 yılındaki seferde ana orduda süvari ve piyade toplam 98547 nefer mevcutken 23 bini yeniçeriydi. Özi seraskeri emrindeki 17780 askerin 10 bini yeniçeriydi. Kerş ve Taman tarafı ordusunda 5320 nefer vardı ve içlerinde 2 bin yeniçeri vardı. Mora tarafına görevli 5265 neferin içinde sadece 200 yeniçeri bulunmaktaydı. Toplam kara askeri 126912 iken yeniçerilerin mevcudu 35200 idi. Bu sefere yaklaşık 12000 timarlı sipahi katılmıştı.[299]

1711 Prut Seferi'nde ordunun terekkübünde değişiklik olmuştu. Bu tarihe kadar ordudaki yeniçeri mevcudu nispeti sürekli artsa da bu seferde artık ordunun yarısını yeniçerilerin teşkil ettiği bir vaziyete gelinmiş; gittikçe ehemmiyetini kaybeden timar askerinin[300] yerine, yeniçerilerin ve diğer kapıkullarının ikamesi kendini iyice göstermişti. 1711 seferinde 67945 yeniçeri, 20456 (10204 sipah+10252 silahdar) kapıkulu süvarisi, 42021 diğer kapıkulları ve 13 bin paralı levend olmak üzere toplam 123296 asker vardı.[301] 15 bin timar-zeamet erbabı, 15 bin paşaların ve beylerin kapı halklarının ilavesiyle ordu mevcudu 150 bin seviyesine ulaşmış; bu sefere yeniçerilerin daha fazla katılmasında gayretleri görülen yeniçeri ağası Yusuf Ağa'ya vezaret verilmişti.[302]

1715 Mora seferinde kapıkulları 177460 neferdi. 132305 neferle ekseriyeti yeniçeriler oluşturmuş;[303] eyalet askerleri, kapı halkları ve paralı askerlerle sayı 200 binin üzerine çıkmıştı. Dönem vakanüvisi de verdiği malumatla bunu teyit

---

298 *BOA, MAD.d.* 7483. Bu defterde ana ordudaki yeniçeri 25 bin olarak verilmiştir. Ana ordudaki toplam sayı değiştirilmeden gösterilen diğer bir defterde yeniçeriler 25861 olarak yazılmıştı. *BOA, KK.d.* 39M, s. 8. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, tertibat defterinde görülen 104 bin neferin mevcut olmadığını, sadrazamın bu kadar asker gösterdiğini, orduda ancak 50 bin asker ve 10 bin yeniçeri bulunduğunu iddia etmiştir. *Nusretnâme*, 297-298.

299 *Anonim Osmanlı Tarihi* (haz. Abdülkadir Özcan), TTK Basımevi, Ankara 2000, 131-132.

300 *BOA, C.AS*, 18117.

301 *TSMA, D.* 801, s. 85. *TSMA, E.* 500, 590. *BOA, D.BŞM.d.* 1275'te İstanbul'dan gidenler 13915 olarak gösterilmiştir. Prut seferine ilişkin bir tayinat defterinde 72 bin sayısı görülür. Neferlerin bir kısmı kalelere sevk edilmiş olmalıdır. *BOA, MAD.d.* 2029, s. 7.

302 Göynüklü Ahmed Efendi, *Târîh-i Göynüklü* (haz. S. Çolak-M. Aydar), TYEKB Yay., İstanbul 2019, 53.

303 *BOA, MAD. d.* 2226, s. 4. *TSMA, D.* 801.

etmişti.[304] Bu seferde yeniçerilerin ordudaki nispeti daha da artarak üçte ikiye yakın bir seviyeye gelmiştir. 1716'daki sefere katılan yeniçeri sayısı, kalelere görevlendirilenler dışında 111654'tü.[305] 1717 yılı seferi tayinat defterine göre orduda 126751 yeniçeri, 8050 cebeci, 4864 topçu, 1556 top arabacı vardı.[306]

1723-36 tarihlerindeki İran savaşlarında çoğu zaman üç, bazen bir veya iki serasker tayin edilmiş; seraskerlerin emrine genellikle 40-60 bin mevcutlu ordular verilmişti. 1724'te Revan üzerine gönderilen Diyarbakır valisi Ahmed Paşa emrindeki ordu 60 bin civarındayken yeniçerilerin sayısı 27 bindi.[307] 1725 yılında üç serasker görevlendirilmişti. Tebriz ordusu seraskeri Van valisi Köprülüzâde Abdullah Paşa maiyetindeki ordu mevcudu, Şahin Mehmed Ağa emrindeki 14500 yeniçeriyle beraber yaklaşık 40 bindi. Gence seraskeri Erzurum valisi Mustafa Paşa emrinde 12 bin yeniçerinin olduğu yaklaşık 40 bin kişilik ordu, Hemedan seraskeri olan Ahmed Paşa emrinde 6500 yeniçeri bulunan 40 bin kişilik diğer bir ordu vardı.[308] 1727'de Kirmanşah ve Hemedan tarafına memur Bağdad valisi Ahmed Paşa emrindeki orduda yer alan 45-50 bin askerin 15 binini yeniçeriler teşkil etmekteydi.[309]

1731 yılında Tebriz ordusunda 16045, Hemedan tarafında 8619, Gence Kalesi muhafazasında 4355, Tiflis'te 4560 yeniçeri bulundurulmuştu.[310] 1733'te Nadir Han'ı mağlubiyete uğratan Osman Paşa'nın emrindeki orduda[311] 18530 yeniçeri

---

304 Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II (haz. A. Özcan-Y. Uğur-B.Çakır-A. Zeki İzgöer), İstanbul: Klasik Yay., 2013, 918.

305 *BOA, D.PYM.d.* 35180. Diğer bir defterde de benzer sayılar yer alır. *BOA, MAD.d.* 2260, s. 9.

306 *BOA, MAD.d.* 2260, s. 8-9. Saksoncubaşı ağayla beraber önce 3800 sonra 5 bin nefer ayrılmış ise de bunlar ordudan evvel Niş'e gönderilen yeniçeriler olduğundan toplam sayıya dahil edilmişti. *BOA, MAD.d.* 5857.

307 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1391, 1402.

308 Yeni yazılma ve eksilmeler sebebiyle maaşları gösteren defterlerde farklı sayılar verilmiştir. Bunlardan en yüksek sayılar yazılmıştır. *BOA, MAD.d.* 18075, s. 16. *BOA, MAD.d.* 16995, s. 3. *BOA, MAD.d.* 6123. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1455.

309 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1525-26. Bu orduda 5 bin Tatar askeri vardı. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 29 Ekim 1730'da Revan seraskeri Rüstem Paşa'ya yaklaşık 10 bini mirî asker ve kapı halklarından olmak üzere 30-40 bin asker verilmişti. *BOA, A.MHM. ZYL.d.* 13, hk. 303. *BOA, MAD.d.* 6575, s.76.

310 *BOA, MAD.d.* 2053, s. 2, 25-42. *BOA, MAD.d.* 17043.

311 Osman Paşa emrine verilecek asker tertibini veren resmî tarihçi iki şekilde tasnif yapmış, sayı vermediği bazı yerlerin yeniçerileri dışında 110 bin asker istendiğini kaydetmişti. Sayı timar ve zeamet erbabının cebelüleriyle beraber 130-140 bine ulaşıyordu. Diğer bir tertipte 50 bin asker göstermişti. 13138 timar ve zeamet sahiplerinin beşer onar kişiyle geldiğini göstermişti. Ancak savaşı anlattığı kısımda ordu mevcudunun 200 bine ulaştığını göstermişti. Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi Sâmi ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte* (İnceleme ve Karşılaştırmalı ➜

vardı. 1734'te Musul ordusunda yaklaşık 14 bin nefer bulunurken İran hududundaki kalelerden Bağdad'da 15 bin, Van'da 1200, Revan'da 6800, Gence'de 5200, Tiflis'te 4300, Topkaraağaç'ta 1200, Kerkük'te 1600 yeniçeri mevcuttu.[312] Mayıs 1735'te şark seraskeri Abdullah Paşa'nın emrine verilen 80 bin kişilik orduda 30 bin yeniçeri vardı.[313]

1736-39 harpleri sırasında ana ordunun kapıkulu ve mirî askeri hakkında yeterli malumat olsa da diğer seraskerlerin orduları hakkındakiler, yeniçeri sayıları dışında eksiktir. 1736 yılında sadrazam ordusunda 36927 (43863) yeniçeri, 7842 cebeci, 2963 topçu, 1223 top arabacı, 132 sancak müteferrikası, 12087 sipah, 12005 silahdar, 14859 paralı süvari ve piyade asker vardı. Dolayısıyla kapı halkları ve timarlı sipahiler dışında 90 bin asker bulunmuştu. Aynı sınıf askerlerin 1737'de sayısı (79236 yeniçeri, 9775 cebeci, 3652 topçu, 1516 top arabacı, 13367 sipah, 14235 silahdar, 15500 mirî levend, 2000 bostancı, 132 sancak müteferrikası) 139413 bin; 1738'de (95070 yeniçeri, 11100 cebeci, topçu 4312, 2106 top arabacı, 13384 sipah, 14.176 silahdar, 170 dergâh-ı âlî müteferrikası, 16246 piyade ve süvari mirî levend) 156500; 1739'da (82315 yeniçeri, 11278 cebeci, 4334 topçu, 2519 top arabacı, 13523 sipah, 14396 silahdar, 100 müteferrika, 2600 mirî levend) 131065'tü.[314] Diğer seraskerlerin emrinde 1736'da 14665, 1737'de 40202, 1738'de 43793, 1739'da 46092 yeniçeri vardı.[315]

1738 yılında, sadrazam ordusunda gösterilen sınıflardan başka 15 bin asker vardı. Yeniçeriler dışında, Bender ordusunda 27 bin, Akkirman'da 4 bin, Kefe ordusunda 4500, Boğdan'da 6 bin, Eflak'ta 5 bin, Hotin'de 4 bin, Vidin ordusunda 20 bin, Mora'da 2 bin, Bosna'da 13 bin asker mevcuttu. 1739 yılında ana orduda yaklaşık 15 bin kapı halkıyla eyalet askeri vardı. Yeniçeriler dışında Vidin ordusunda yaklaşık 13 bin, Bosna ordusunda 7 bin, Bender ordusunda 15 bin, Kefe ordusunda 5 bin asker bulunmaktaydı.[316] Gösterilen bütün bu sayılara göre, yaklaşık 250-300 bin seviyesindeki askerin yarısına yakınını yeniçeriler teşkil etmişti. Tabii gösterilen sayılar, kalelerde istihdam edilenlerin dışındaydı.

Metin) (haz. Mesut Aydıner), İstanbul: Kitabevi Yay., 2007, 179-185, 195, 206. Ordunun en temel unsuru olan yeniçerilerin sayısının az olması gösterilen asker sayısının bulunmadığını veya savaş için ani hareket edildiğinden henüz tamamının toplanamadığını göstermektedir. Bu yılki sefere ayrıca 10 bin Tatar askeri istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 268.

312 *BOA, MAD.d.* 2053, s. 86, 101 vd.

313 *BOA, MAD.d.* 17089. *BOA, MAD.d.* 6537.

314 *TSMA, D.* 801, s. 86. *TSMA, E.* 500. *TSMA, E.* 481-39. *BOA, D.YNÇ,* 131-238.

315 *BOA, D.YNÇ.d.* 34217, s. 21-25. *BOA, KK.d.* 4939, s. 64, 86. *BOA, MAD.d.* 6939, s. 725. *BOA, KK.d.* 4773, s. 4-5. *BOA, MAD.d.* 17110, 17112, 17139, 17148.

316 *BOA, A.MHM.d.* 950.

1741 yılında İran savaşlarının yeniden başlaması üzerine teşkil edilen Erzurum ordusuna İstanbul'dan ve kalelerden gönderilen yirmi ortaya, Ekim 1741'e kadar mevcut neferlerinden başka 6982 nefer yazılmıştı.[317] Bu yılki Erzurum ordusunun mevcudu ise 30-40 bin civarındaydı.[318] 1742 yılında Bağdad, Kars ve Van kalelerinde tutulanlardan başka Erzurum ordusunda 20919 yeniçeri vardı. 1743 yılında Bağdad, Kars ve Van kalelerindeki 22062 yeniçeriden başka Erzurum ordusunda 22042, Diyarbakır ordusunda 1963 yeniçeri bulunmaktaydı.[319]

1744 yılında 32310'u yeniçeri olmak üzere Kars ordusunda 56 bin, 15896'sı yeniçeri olmak üzere Diyarbakır ordusunda 49800 asker vardı. Ayrıca Bağdad, Kars ve Van kalelerine 19264 yeniçeri yerleştirilmişti.[320]

1745 yılında İran tarafına yapılacak sefer için hazırlanan ordu tertibi defterine göre Kars canibi seraskeri Yeğen Mehmed Paşa emrine; 14450 vezir, vali ve diğer beylerin kapı halkları, 12571 timarlı sipahi, 7039 kapıkulu süvarisi, 200 humbaracı ve lağımcı, 23000 paralı piyade ve süvari, 35280 yeniçeri, 2000 Mısır askeri, 10000 Tatar askeri, 3096 evlad-ı fatihân, 5495 cebeci, topçu ve top arabacısı olmak üzere 113131 nefer istenmişti. Diyarbakır canibi seraskeri Abdullah Paşa emrine hazırlanan asker ise 2000 kapı halkı, 1318 timarlı sipahi, 3000 kapıkulu süvarisi, 12000 paralı asker, 400 Diyarbakır gılmanı, 3600 yeniçeri olmak üzere 22318 neferdi.[321] Ancak daha fazla yazılmış olmalı ki kalelerde bir önceki yıla yakın sayıda nefer varken Kars ordusunda 44222, Diyarbakır'da Çeteci Abdullah Paşa emrinde 1664 nefer olmak üzere yaklaşık 46 bin yeniçeri mevcuttu.[322]

1768 yılında harp ilanının ardından Kırım kış ordusu, Hotin, Bender, Özi kaleleriyle Boğdan muhafazasına toplamda 29200'ü yeniçeri olmak üzere 67566 nefer asker tertip edilmişti.[323] 1769 yılı seferi için asker tertibi hazırlıklarına göre merkez ordusuna; 75 bin yeniçeri, 62 bin diğer kapıkulu askeriyle timarlı sipahiler, beyler ve paşaların kapı halkları ve mirî asker, 19740 nefer Anadolu'dan yazılacak mirî levend istenmişti. Özi, Bender, Hotin ve Kırım tarafı için hazırlanacak 99 bin

317 *BOA, MAD.d.* 17179. 1741 yılı ordusu asker tertibi için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 41.

318 Sırrı Efendi, *Risâletü't-Târîh-i Nâdir Şah* (haz. M. Yaşar Ertaş), Kitabevi Yay., İstanbul 2012, 29. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 41.

319 *BOA, MAD.d.* 5088, s. 2, 34, 36, 38-65.

320 *BOA, MAD.d.* 2532, s. 7, 10. *BOA, MAD.d.* 5088, s. 69-119. *BOA, MAD.d.* 17191.

321 *BOA, MAD.d.* 2532. Defter, 3 Şubat 1745 tarihlidir. Bu sefer için 14 Kasım 1744 tarihli diğer bir tertip defteri daha bulunmaktadır. *BOA, KK.d.* 39/1. İki defter arasında küçük farklar bulunmaktadır. Ayrıca bkz. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 1, 40, 131.

322 *BOA, MAD.d.* 5088, s. 120-157.

323 *BOA, A.MHM.d*, 264, s. 1.

askerle beraber orduların mevcutları 255 bin seviyesindeydi.[324] Ama bu yılki sefere beklenenden çok fazla asker katılmıştı. Sadrazamın padişaha gönderdiği 30 Mayıs 1769 tarihli mektupta, ordu tam toplanmamışken bile yeniçeri sayısının 100 bine ulaştığı, bir kısmı diğer ordulara ve kalelere sevk edilse de yeni gelenlerle sayının sürekli yükseldiği anlatılmıştı.[325] 31 Ekim 1769 tarihli bir kayda göre, 31 Mart 1769 tarihinde Çorlu'da başlayan tashih ve be-dergâhta ana ordudaki ortalara yazılan nefer sayısı 96615'ti.[326] Bayraklarda istihdam edilenler ilave edildiğinde yazılan yeniçeri sayısı 142028'e ulaşmıştı.[327] Buna İstanbul'dan ocakla hareket eden yaklaşık 10 bin, Bender ordusundaki 24929[328] ve Kırım (Kefe) ordusundaki 37173[329] nefer ilave edildiğinde toplam yeniçeri sayısı 215 bine çıkmıştı. Kalelere sevk edilenler bunun dışındaydı.[330] Ordu İsakçı'dayken Ruslar sulh teklifi sunduklarında sadrazam Mehmed Emin Paşa, emrinde 400 bin asker olduğunu beyan etmişti. Hatta sulh olacağı düşünüldüğünde bunların bir kısmı terhis edilmişti.[331]

1769 yılı sonrası için merkez orduya ait kayıtların azlığı ve serasker ordularına ait malumatın olmaması, yeniçeri ve diğer sınıflardan asker mevcudunun tam olarak tespitine mânidir. 1769 yılında erzak sıkıntısı çekilmesi ve Ruslar karşısında muvaffakiyetsizlik sonraki yıl daha az askerin gelmesine sebep oldu;[332] ayrıca merkez orduda önceki zamanlara göre nispeten az yeniçeri bulunduruldu. 1770 ve sonrasında 5-10 bin mevcutlu Özi, Bender ve İbrail gibi kalelere; Tuna üzerindeki kale, şehir ve kasabalara yeniçeriler yerleştirildi.[333] Tayinat defterine göre 1770 yılında merkez orduda en yüksek yeniçeri sayısı 56 bindi. 1770 Ekim-Aralık maaş kayıtlarında ise 43879 nefer gösterilmiş, diğer seraskerlerin emrindekiler ve muhafaza için çeşitli yerlere verilenler ilave edildiğinde sayıları 100 bini geçmişti.

---

324 *İbretnümây-ı Devlet*, 250-255. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler, No T5945, vrk. 56-57. Ancak bu eserde yeniçerilerin tamamı süvari olarak gösterilmiştir. Ayrıca her iki kaynak kış ordusu ve 1769 yılı orduları sayılarını beraber vermiştir.

325 *TSMA, E.* 883. Yeniçeri fazlalığı seferi anlatan bir eserde de gösterilmiştir. *BOA, KK.d.* 60/4, s. 13.

326 *BOA, MAD.d.* 17355, s. 104.

327 *BOA, MAD.d.* 17274, s. 95, 98. Bu tarihlerde yazılanlara ait bazı parça defterler için bkz. *BOA, MAD.d.* 17360.

328 *BOA, MAD.d.* 17362. *BOA, C.AS*, 2709.

329 *BOA, MAD. d.* 17352, s. 59-60. *BOA, MAD. d.* 17363.

330 Bu yılki savaşta ayrıca Hotin ordusu mevcut olsa da mevcudunu ana ordudan gönderilen neferler teşkil etmekteydi. *BOA, C.AS*, 2709.

331 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 74-75.

332 Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Târihi Mür'i't- Tevârih*, II B (haz. M. Münir Aktepe), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976, 67.

333 Kaybedilen Hotin'den gelen 4500 neferle beraber İbrail Kalesi'nde 1771/Nisan-Haziran döneminde 10923 yeniçeri vardı. *BOA, MAD.d.* 17384.

1770 yılında ana orduda 10004 sipah, 10842 silahdar, 1969 dört bölük mensubu, 9923 cebeci, 3534 topçu, 1500 top arabacı ve yaklaşık 600 diğer ocaklara mensup asker vardı.[334] Kırım ordusuyla beraber bu yıl toplamda cepheye 300 bin asker toplanmıştı.[335]

1771 yılında merkez ordudaki en yüksek yeniçeri mevcudu 75 bin civarındaydı.[336] Vidin ordusu seraskeri Muhsinzâde Mehmed Paşa emrinde ise Temmuz 1771'de 14 bin piyade, 27 bin süvari olmak üzere 42 bin yeniçeri vardı.[337] Bunlara ilaveten 1771'de Gürcistan-Kars ordusu da oluşturulmuş ve yeniçeri yazılmıştı.[338] 1772'de merkez ordudaki yeniçeri sayısı 63676 idi.[339] Temmuz 1772'de Babadağı ordusunda 3400 nefer vardı.[340] Bu yıl Özi Kalesi'ne ilave 12 bin nefer gönderilmişti.[341] 1774 yılı tayinat defterine göre sadrazam emrinde Temmuz ayı itibarıyla 63 bin yeniçeri vardı.[342]

İran'la harp hali devam ettiğinden Kars ve Diyarbakır ordularına nefer veren birçok bölgenin kapsam dışında tutulduğu Aralık 1777'de Ruslar Kırım'a asker sokunca Anadolu'nun Sivas, Canik, Kastamonu, Bolu, Karahisar-ı Şarki sancaklarıyla Keban ve Ergani madenlerine bağlı kazalardan gemilerle Kırım'a nakil için 40 bin yeniçeri, cebeci, topçu ve top arabacı olacak şekilde piyade hazırlanması istenmiş; ayrıca oluşturulan İsmail ordusu için Rumeli'den 19225, Anadolu'nun bazı muhitlerinden 15125 yeniçeri yazılması emredilmişti. Mayıs'ta Erzurum eyaletinin 10 bin yeniçerisi de bu tarafa yönlendirilmiş;[343] dolayısıyla merkezden gönderilenler dışında 85 bin yeniçeri toplanması düzenlenmişti. Kışın ordulara ve kalelere gönderilenler dışında ertesi yıl bahar için en az 35 bin İsmail ordusuna, 40 bin ise Soğucak'ta toplanacak Kırım ordusuna yeniçeri hazırlanması istenmişti.[344] Bu iki yıl harp olmadığından ilk emirdekilere ilave nefer istenmemişti.

1768-74 savaşlarında olduğu gibi daha sonraki Rus ve Avusturya harplerinde en dikkat çeken husus, çok sayıda ve kısa ömürlü serasker orduları teşkil edilmesi

---

334 *BOA, D.BŞM.d.* 4103, 4123. *BOA, MAD. d.* 6821, s. 1202, 1205.

335 *Mahmud Sabid, Tarih-i Silistre* (haz. Vedat Koldaş), İUEF Mezuniyet Tezi, 1966, No 4407, 10.

336 *BOA, MAD.d.* 17383. 1771 Temmuz kayıtlarında merkez orduda 65395 yeniçeri vardı. Ekim'deki mevcut 54204'tü. *BOA, D.BŞM.d.* 4123. *BOA, MAD.*d. 6821, s. 1202, 1205, 1208.

337 *BOA, MAD.d.* 19400, s. 7.

338 *BOA, C.AS,* 26525, 52444.

339 *TSMA, E.* 1136/25. *BOA, MAD.d.* 6821, s. 1213,1217.

340 *BOA, C.AS,* 52873.

341 *BOA, C.AS,* 44520. Haziran 1773'te Pazarcık ordusunda 3900 yeniçeri vardı. *BOA, AE.SMST.III,* 20508, 20509.

342 *BOA, MAD.d.* 3345, s. 5.

343 *BOA, A.MHM.d*, 174, hk. 395-405, 421-422, 462, 680.

344 *BOA, A.MHM.d*, 177, hk. 114-116, 176-178.

ve bunların her birisine değişik sayılarda yeniçeri verilmesiydi. Hem müdafaa maksatlı değişik yerlerde görevlendirilmeleri hem de çok sayıda ordulara dağıtılmaları sebebiyle sadrazam ordularında önceki zamanlara nispetle az yeniçeri bulundurulmuştu. Ancak kış ordularında fazla nefer tutulduğundan toplam bazda sefere götürülen yeniçeri sayısı artırılmıştı. Savaş kararının alındığı 1787'de serasker emrindeki orduya ve kalelere çoğu yeniçeri 20-30 bin asker toplandı.[345] Sadrazam ordusunun Davutpaşa'ya çıktığı 13 Mart 1788'deki 20 bin yeniçeri sayısı, 24 Mayıs 1788'de henüz Sofya'ya varıldığında 45 bine ulaştı.[346] 1789 yılında Rusya ve Avusturya ile harp yapılacağından daha fazla nefere ihtiyaç duyulduğu sefer emirlerinde izah edildi.[347] Bu yıl serdâr-ı ekremle beraber sekiz serasker görevlendirildi. Bunların emrine 53 bin süvari, 162 bin piyade, toplam 215 bin asker tertip edildi. Ancak bu sayı, toplam asker değildi çünkü timarlı sipahiler, paşa ve beylerin kapı halkları dahil edilmemişti. Defter göre sekiz orduya 100 binin üzerinde yeniçeri istenecekti.[348] Bu yılki sefere ait diğer bir tertibe göre ise Anadolu'dan 70 bin yeniçeri yazılacaktı.[349] Tayinat defterine göre sadece sadrazam ordusunda 45 bin yeniçeri vardı.[350] 1790 yılında Anapa seraskerinin emrine Anadolu'dan gidecek 30 bin asker verilmişti ki tamamına yakını yeniçeriydi.[351] 1791'de Rumeli'deki kazalardan 40030 yeniçeri istenmişken[352] 1792'deki sefere Anadolu'dan sadece serdengeçti olarak istenenlerin sayısı 40 bindi.[353] Dolayısıyla 1787-92 harplerinde, büyük mevcutlu kalelerin muhafazalarında istihdam edilenler dışında ordulardaki yeniçeriler 100 binden aşağı değildi.

1798'de Mısır seferine giden orduya, İstanbul'dan ocakla gidenlerden başka 35-40 bin yeniçeri istenmişti.[354] 1799 yılında sadrazam emrindeki orduya 50 bin piyade, 50 bin süvari asker hazırlanması emri verilmişti. Bu yıl yeniçeri sayısı daha da

345 *Enverî Tarîhi, Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)* (haz. Ü. Filiz Bayram), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2014, 277, 303. *Taylesanizâde Tarihi*, 224.

346 *BOA, KK.d.* 6620.

347 *BOA, A.MHM.d,* 190, hk. 109, 136.

348 *BOA, KK.d.* 39/4. Defterde gösterilen miktardan daha fazla asker yazılmıştı. Ayrıca mahiyeti itibarıyla bütün askerleri kapsamıyordu.

349 *BOA, A.MHM.d.* 188, 12-32.

350 *BOA, C.AS*, 48456. 16 Şubat 1790'da verilen maaşta ise (1201/Recec-Reşen) mevcut 34512 olarak gösterilmiştir. *BOA, D.YNÇ,* 421-96.

351 *BOA, C.AS*, 49999.

352 *BOA, A.MHM.d.* 961, s. 1-2.

353 *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 26-61.

354 *BOA, AMHM.d.* 207, hk. 328, 428-438, 721-725, 728, 911, 967.

artırılmış, Anadolu'dan sadece serdengeçti bayraklarıyla 25 bin nefer istenmişti.[355] Kasım 1799'da ocakla bulunan yeniçeri sayısı 9 binden fazlaydı.[356]

1807 yılındaki sefere ocak-devlet ilişkisinden kaynaklı durumlar sebebiyle daha az yeniçeri katılsa da sonrasında bütün yeniçeriler seferle mükellef tutulduğundan ordulardaki nispetleri artmıştı. Henüz 1807/Mart-Haziran döneminde orduda, tashih be-dergâh olan 19251 neferle beraber 29412 nefer vardı.[357] Sonraki yıllarda tashih be-dergâhla sayı yükselmişti. Mevcudun azaldığı bir tarih olan Ekim 1809'da, tayinat defterine göre ocak mevcudu 56 bin civarındaydı.[358] 1810 yılında merkez orduda 150 binden fazla yeniçeri vardı.[359] Ayrıca 30-40 bin mevcutlu Tuna ordusuyla yeniçerilerin fazla olduğu Rusçuk orduları mevcuttu. Tayinat kayıtlarına göre merkez orduda yaklaşık 35 bin yeniçerinin olduğu Ocak 1811 tarihinde gönderilen emirlerde, bahar için sadece Anadolu'dan serdengeçti istenenlerin sayısı 48 bindi.[360]

1.2. YENİÇERİ OCAĞI'NIN SEFERE GİDİŞİ

Savaş ilanının ardından kapıkulu ocaklarına, eyalet askerîlerine, beylere ve diğer askerî zümrelere sefere hazır olmaları emredilir,[361] ardından asker tertibi çalışmalarına başlanırdı. Ocağın sefere memuriyeti ve hazırlığını gösterir şekilde ağa kapısına yeniçeri ağasının tuğu dikilirdi.[362] Ne kadar yeniçerinin sefere gideceği, savaşın büyüklüğü ve cephe sayısına göre belirlenirdi. Buna göre ya bütün ocak yahut bazı ortalar hazırlanır, gerekirse kalelerden orta çağrılır, taşrada bulunan yeniçeriler sefer emrinden haberdar edilerek tashih ve be-dergâh için görevlendirmeler yapılırdı. Şunu göstermek gerekir ki bir kısım yeniçerinin harplere katılması, *Yeniçeri Ocağı'nın sefere gitmesi* manasına gelmez; bu ifade, yeniçeri ağasıyla beraber bütün ocak teşkilatının sefere gitmesini karşılardı.

355 *BOA, MAD.d.* 2886, s. 89. *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 152-154.
356 *BOA, C.AS*, 2572.
357 BOA, *D.YNÇ.d.* 34847.
358 *BOA, C.AS*, 53864.
359 *Câbî Tarihi*, I, 639, 696.
360 *BOA, A. MHM.d.* 232, hk. 355, 770-779.
361 Misal için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 500.
362 *Ve sâhib-i sa'âdet saraylarında ve yeniçeri ağası kapularında kânûn üzere tuğlar dikilüp. Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 244. Şubat 1789 tarihli bir sefer emrinde ağa tuğlarının 5 Cemaziyelevvel 1203'te kapıları önüne dikildiğinden bahsedilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 189, hk. 148.

1.2.1. Yeniçeri Ocağı'nın Hareketi ve Ordu Alayı

Bazı kaynaklar, padişaha bağlı asker olmaları sebebiyle yeniçerilerin önceleri sadece onunla sefere çıktığından bahsetmiştir. İdris-i Bitlisî bir kısım yeniçerinin ilk kez padişahtan ayrı olarak sefere gitmesini, 1458'de bin neferin Rumeli'deki fetihlere vezîriâzam Mahmud Paşa'yla gönderilmesi olarak göstermiştir. Ona göre II. Mehmed bunu vezire olan hürmet ve ihtimamını göstermek için yapmıştı.[363] Ancak bazı eserlerde yeniçerilerin bundan evvel padişahtan ayrı sefere gittikleri yazılıdır. Mesela I. Mehmed Edirne'de öldüğünde huzursuzluk çıkarmalarından korkulan yeniçeriler sefer bahanesiyle Anadolu tarafına geçirilmişti.[364] II. Murad döneminde Hadım Şehabettin Paşa 4 bin yeniçeriyle Erdel üzerine gitmişti.[365] II. Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde yeniçeriler padişahtan ayrı olarak sadrazam, serdar veya beylerbeyleri emrinde hem kara hem derya seferlerine gönderilmişti. Ancak sefere gitmeyen padişahlar hoşlarına gitmediğinden II. Bayezid'dan tahtı bırakmasını istediklerinde onlarla sefere gidememesini sebep göstermişlerdi.[366]

Ocağın sefere gitmesi, 16. yüzyılın sonuna kadar ancak padişahın sefere gitmesiyle mümkündü. Koca Sinan Paşa'nın 1594 yılında kendisiyle beraber ağa ve bütün ocağı sefere götürmesine kadar bu kaide devam etmişti. Yeniçeriler *padişahsız gitmezüz* diyerek direnmelerine ve bahşiş talep etmelerine rağmen ikna edilmişlerdi. Ertesi yıl aynı şekilde gönderilmek istendiklerinde direnmelerini isyan çıkarmaya kadar vardırmışlardı. Hatta vezir İbrahim Paşa'nın yeniçeri ağası dairesinde onları ikna gayreti fayda etmemişti. "Padişah gençtir, niye bizimle sefere çıkmaz, Sultan Süleyman yaşlıydı ve nikris hastalığına müptelaydı ama arabayla sefere giderdi" diyerek itirazlarını devam ettirmişlerdi. Ancak bütün direnmelerine rağmen bu yıl da sefere gönderilmiş,[367] sonrasında ise durumu kabullenmişlerdi. Artık kaide olarak yeniçeri ağası ve bütün ocak, sadece sadrazam veya padişah sefere çıktığında seferlere gitmiş, padişah ve sadrazam beraber seferde bulunduklarında

---

363 *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi* (haz. M. İbrahim Yıldırım), Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2010, 168. Tursun Bey bu seferi ve yeniçerilerin görevlendirilmesini tafsilatlı anlatsa da bu hususa temas etmemiştir. Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth* (haz. Mertol Tulum), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1977, 91.

364 *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514)* (haz. Alper İğci), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2011, 24.

365 *Chalkokondyles Kroniği,* 80.

366 *(Anonim) Tevârîh-i Âl-i Osman* (haz. Ahmet Akgün), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1988, 67.

367 *Tarih-i Selânikî,* I, II, 355, 364, 524, 527, 594-595.

padişaha tabi olmuştu.[368] II. Mustafa'dan (1695-1703) sonra ise padişahlar sefere çıkmadığından sadece sadrazamlarla cepheye gitmişlerdi.

Tablo 4. Ocakla Giden Orta Sayısı

Sefer Yılı	Orta-Nefer Sayısı	Sefer Yılı	Orta- Nefer Sayısı
1123/1711[369]	80-14963	1182/1769[370]	100
1149/1736	80-10360	1202/1788[371]	74
1151/1738	52-19523	1213/1799[372]	15
1152/1738	86-21163	1224/1809[373]	34-8087

Ocak sefere gittiğinde ağa ve maiyeti, zabitler, yeterli sayıda orta, yeniçeri efendisi ve dairesi beraber giderdi. 18. yüzyılda bazı seferlerde orduyla İstanbul'dan ayrılan orta sayıları ve nefer mevcutları tabloda gösterildiği şekildeydi. 1738 ve 1809 yıllarında sefere az orta katılmasının sebebi, devam eden savaşlarda önceki yıl gidenlerin çoğunun cephede kalıp İstanbul'a dönmemeleriydi.

1690'lı yıllardaki harplerde on dokuz sekban ortası, ağa bölüklerine geçici olarak eklenmiş, böylece ordudaki orta sayısı artırılmasına geçici bir çare bulunmuştu.[374]

18. yüzyılda ortaların çoğu kalelerde görevliydi. Kalelerde bulunanlar, savaş muhitinde olanlar dışında seferle mükellef tutulmaz, bunların İstanbul'daki nısf (yarım) ortaları sefer için kullanılırdı. İstanbul'da bulunan yarım ortalara çorbacı tayin edilir, odabaşı ve diğer hizmetliler görevlendirilir, tashih ve be-dergâh vasıtalarıyla yazılan neferlerle mevcutları artırılırdı.[375] 1738 yılında İstanbul'da,

368 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1037.

369 *TSMA, D.* 801. *TSMA, E.* 481. *TSMA, E.* 590/4. *Nusretname*'de (s. 744) yetmiş beş orta gösterilmiştir.

370 *TSMA, E.* 326. Bir rûznâmede elli beş bölük, kırk altı cemaat, toplam yüz bir orta gittiği yazılıdır. *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, Osmanlı-Rus Harbi Esnasında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul (1769-1774)* (haz. Süleyman Göksu), Çamlıca Yay., İstanbul 2016, 2.

371 *TSMA, D.* 4800. Diğer bir kaynakta seksen bir adet orta hazırlandığı ancak on ortanın önceden Yaş ve Bükreş'e gönderildiği yazılıdır. *Taylesanizâde Tarihi,* 220. Bu tarihe ait diğer kayıtta doksan yedi orta gösterilmiştir. *TSMA, E.* 262-29.

372 *III. Selim Ruznâmesi,* 422.

373 *TSMA, D.* 3248. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi,* I (haz. M. Ali Beyhan), TTK Basımevi, Ankara 2003, 478. Orta sayısı iki kaynakta farklı verilmiştir. Sayı *Câbî Târihi*'nden toplanarak verilmiştir.

374 Bu dönemdeki maaş defterlerinde ağa bölükleri sayısı seksendi. Ama hangi sekban ortası oldukları izahatı da yazılmıştı. *BOA, MAD.d.* 1713, 4060.

375 *BOA, D.YNÇ,* 147-14. *BOA, D.YNÇ,* 95-391. *BOA, D.YNÇ,* 158-216. *BOA, D.YNÇ,* 149-59, 494. *BOA, D.YNÇ,* 152-348. *BOA, D.YNÇ,* 158-102, 177. *BOA, A. MHM d.* 140 hk. 1305. *BOA, D.YNÇ,* 160-155. *BOA, D.YNÇ,* 150-274, 277.

altmış altı nısf orta için nefer yazılmıştı.[376] 1769'da sadece ana orduda elli nısf orta vardı.[377] Nısf orta yapılma cephedeyken de mümkündü. Ocakla beraber sefere gidildiğinde zabit ortaları dahil, diğer bir orduya veya kalelere gönderilen asıl ortanın nısfı, ana orduyla kalmıştır.

Tashih ve be-dergâh İstanbul'da başlamakta hem tam hem de nısf ortalara yeterince nefer yazılmaktaydı. Daha önceleri meydanlarda nefer yazılmışken Mart 1769'da değişiklik yapılmış, tashih ve be-dergâhın her ortanın kendi kışlasında yapılması istenmişti.[378]

Yeniçerilerden sefere gitmeye arzulu olan, kendi ortaları götürülmediğinden başka ortalara yazılanlar vardı.[379] Ancak tashih ve be-dergâh olmak istemeyen ve hileli yollara başvuranlar da çoktu. 1693 yılındaki sefere gidecek ortalara 4 bin kişi yazılması emredildiği halde görevli saksoncubaşı 3 bin kişi ancak yazabilmişti.[380] 1788'de sefer için İstanbul'dan ayrılanlardan kaçıp gelenler bir müddet gizlenmiş ama sonra aşikâre gezmeye başlamışlardı.[381] 1790'da ise İstanbul'da bazı yeniçeriler sefere gitmemek için kıyafet değiştirerek kalyoncu, bostancı veya diğer zümrelere mensup olduklarını iddia etmişlerdi.[382] 6 Temmuz 1809'da sekbanbaşı, ordu Davutpaşa'ya gittiği halde İstanbul'da kalan kaçak yeniçerilerin bir kısmını tehditle göndermiş, 3'ünü boğdurtmuştu. 24 Eylül 1811'de, mecbur olduğu halde cepheye gitmeyip İstanbul'da kalan bir serdengeçti ağası çeşitli bahanelerle direnince sekbanbaşı tarafından hemen ferman çıkartılıp öldürülmüştü.[383]

Sefere çok sayıda orta gittiğinden kalelerdekiler veya hususi bir vazifeyle başka mahallerde bulunanlar bazen orduya katılmak üzere İstanbul'a çağrılmıştır. Temmuz 1730'da, Tekfurdağı'nda Rakoçi'nin muhafazasında olan 34. bölüğe sefere gitmesi emredilmişti.[384] Mart 1737'de Van'da asıl ortaları bulunan 80 ve 81. cemaatlerle 15. sekbanların İstanbul'a gelip yarım ortalarıyla birleşerek orduya katılmaları istenmişti.[385] 3 Şubat 1738'de ise Kefe ordusunda bulunan 1 ve 49. bölükle

376 *BOA, MAD.d.* 17121, s. 124 vd.

377 *BOA, MAD.d.* 17367. 1738'de sefere giden nısf ortalar ve mevcutları için bkz. *BOA, MAD.d.* 17154.

378 *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 1.

379 *BOA, D.YNÇ*, 83-231. *BOA, D.YNÇ*, 150-127. *BOA, D.YNÇ*, 88-308. *BOA, D.YNÇ*, 90-110, 188. 90 numaralı dosya içinde başka İran seferi için ortalara yazılıp gidenlerin sayısı çok fazladır.

380 *BOA, A.MHM.d.* 104, hk. 1118.

381 *Mehmed Emin Edîp Efendi'nin Hayatı ve Târîhi* (haz. Ali Osman Çınar), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1999, 53.

382 *Buyuruldu Mecmuası*, 170-171.

383 *Câbî Târihi*, II, 484, 792.

384 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 496. Temmuz 1713'te ocak Edirne'de olduğundan orduya katılmak üzere dokuz orta İstanbul'dan çağrılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 1962.

385 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 945.

20, 58 ve 90. cemaatler ana orduya katılmak üzere İstanbul'a çağrılmıştı.[386] Ekim 1742'de Trabzon'dan 72. cemaat,[387] Ekim 1768'de İnebahtı'da olan 17. bölük ve 25. sekbanlar sefer için İstanbul'a çağrılmıştı.[388]

İstanbul'daki hizmetlerde kullanılmak üzere kalelerden ortalar çağrılmış yahut mevcutları fazla ve daha düzenli ortalarla değiştirilmiş;[389] ama bu şekilde çağırmaya 18. yüzyıl sonundan itibaren başvurulmamıştı.

Tablo 5. Sefer Zamanı İstanbul'a Çağrılan Ortalar

Tarih	Orta	Bulunduğu Yer
Nisan 1727[390]	16. cemaat	Faş
Şubat 1736	44. cemaat-4. bölük	Hanya
Şubat 1736[391]	27. bölük	Kandiye
Ekim 1743	19. cemaat	Limni
Aralık 1743[392]	92. cemaat	Hotin

Ordu İstanbul'dan tertip edilen alayla ayrılmıştır. Ocakların, diğer askerî zümrelerin ve ordu esnafının İstanbul dışına çıkışı bir usule ve zamana bağlanmıştı. Önce sadaret kethüdası, diğer ocakların temsilcileriyle otak yerini tespite giderdi. Otak, ordu Anadolu tarafına gidecekse Üsküdar, Rumeli tarafına gidecekse Davutpaşa'da kurulurdu. Yeniçeri Ocağı'ndan zağarcıbaşı, başçavuş, başyazıcı ve yeniçeri ağası kethüdası sadaret kethüdasına eşlik ederdi. Sonra tuğlar otak yerine nakledilir ve çadırlar kurulurdu. Önce ordu esnafı asesbaşı, subaşı ve çavuşlar kılavuzluğunda Sultan Ahmed Camisi avlusunda toplanarak giderdi.[393] Ertesi gün Yeniçeri Ocağı alayı yapılırdı.[394] Yeniçerilerin alayı 18. yüzyılda aşağıda (Şekil 1) gösterilen düzen üzereydi.[395] Neferler keçeli ve tüfekli olarak alaya katılmışlardı.

386 *BOA, C.AS*, 21966.
387 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 534, 553.
388 *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 140.
389 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 273-275.
390 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 233.
391 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 273-273. *BOA, C.AS,* 1056, 46417.
392 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 535, 551, 733.
393 Nâilî Abdullah Paşa, *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, *BOA, A.d.* 359, vrk. 106, 125. *BOA, A.d.* 347, s. 14. *Mür'î'üt-Tevârih,* II, 116.
394 Rus seferinde 3 Haziran 1736 günü alay düzenlenmişti. *İbretnümây-ı Devlet*, 178. 1769 seferi için Yeniçeri Ocağı 21 Nisan 1769 günü alayla Davutpaşa'daki otağa gitmişti. *TSMA, E.* 326-10.
395 Gösterilen alay şekli Nâilî Abdullah Paşa'nın eserinden alınmıştır. *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 109. Bu şekilde alayın 21 Nisan 1769'da icra edildiği *Mür'î'üt-Tevârih*'te de (II, 118) gösterilmiştir. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*'ında 17. yüzyılda uygulanan bir sıralama gösterilmiştir ➜

18. yüzyılın sonuna kadar ocak alayı orta ve teşkilat birimlerine dayalı tertip edilmişken daha sonra serdengeçti ağaları da müstakilen dahil olmuşlardır.[396] Muhzır ortası ise yeniçeri alayında değil sürekli maiyetinde bulunduğu sadrazamın alayında yer alırdı.

Yeniçeri ordusu başçavuş tarafından idare edilen bu tertibe göre Süleymaniye'de ağa kapısından harekete geçerdi. Dökmeciler içinden geçip Eskisaray önünden Divanyolu'nu takip eder, Bâb-ı Hümâyûn'dan dönerek Ayasofya önünden geçip yokuş aşağı Alay Köşkü altından Soğukçeşme ve Demirkapı'ya ilerlerdi. Padişah ordu alayını Alay Köşkü'nden seyrederdi. Alay Köşkü'ne yaklaşınca bütün çorbacılar ve diğer ağalar atlardan inerdi. Köşkün altında saray görevlileri tarafından

---

ki bazı farklılıklarla şekle uygundur: "Konağdan kalkmazdan evvel en ibtidâ yeniçeri ağasının tuğu gider. Bunun ardınca sa'âdetlü kethüda begin büyük alay bayrağı gider. Bu bayrağın sağında başyayabaşı bayrağı atbaşı beraber giderler, bunun ardınca 'umûmen yayan pür silah yeniçeriler gider, bunun ardınca küçükçavuş ve ortaçavuş ve başçavuş ve ocak imamı ve haseki ağalar ve turnacıbaşı ve saksoncubaşı ve zağarcıbaşı ve kethüda begin ve efendinin yedekleri giderler. Tertîb üzere bu yedeklerin ardunca ocak ağaları küçükçavuş ve ortaçavuş ve başçavuş ve ocak imamı ve haseki ağalar ve turnacıbaşı ve saksoncubaşı ve zağarcıbaşı ve kethüda beg ve efendi giderler. Bunun ardınca sa'âdetlü yeniçeri ağası hazretlerinin yedekleri gider, yedekleri ardınca İmâm-ı A'zâm hazretlerinin sancağı gider ve bu sancağın ardınca sa'âdetlü yeniçeri ağası ve ardınca kendünün sancağı ve büyük alay bayrağı ve göndereciler gider. Ve bunun ardınca mehterhanesi ve mehterhanenin ardınca kethüda gider, önünde ikişer ikişer yoldaşları gümüş tüylü harbeler ile giderler ve bunun ardınca sağ tarafta yayabaşının çorvacıları ve deveci ağalar kukalarıyla umum tertib üzere giderler, vusulünde bölükbaşılar 'umûm üzere kukalarıyla tertîb üzere giderler, bunların ardınca sağda yayabaşıların odabaşıları ve solunda bölükbaşıların odabaşıları) tertib üzere atbaşı beraber giderler, bunların ardınca bayrakdârlar bayraklarıyla ve bu uslub üzere sağda yayabaşıların bayrakları ve solda bölükbaşıların bayrakları umum üzere ikişer ikişer atbaşı beraber giderler." Taylesanizâde, 13 Mart 1788 tarihinde sefere giden Yeniçeri Ocağı'nın alayını anlatırken farklı sıralamayla birlikte aynı düzeni aktarmıştır. Buna göre önde iki yazıcı, ardından sakalar, akabinde ocağın kılavuz bölüğü olan 17. bölük, önlerinde dervişler olmak üzere geçmişler, ardından her ortanın önünde yazıcı ve çavuşlar olmak üzere önde sırasıyla 1. bölük, sonra solaklar, sonra ağalara mahsus ortalar ve diğer ortalar geçmişti. Ardından orta bayrakları, odabaşılar, çorbacılar ve diğer ağalar ve diğer kısımlar gitmiştir. *Taylesanizâde Tarihi*, 266-269. 1809 seferine giden ocağın alayını gösteren bir belge ve *Câbî Târihi*'nde (I, 478) ise alay düzeni farklı şekilde gösterilmiştir. *Câbî Târihi*'nde alayın geçişinde 96. cemaatin aşçısı önden gittiği, ardından 17. bölük önde ve takiben 64 ve 71. cemaat olmak üzere ortalar, sonrasında ocak görevlileri ve en son ağa gösterilmiştir. Belgede ise alayın geçişinde muhzır ağa, başyazıcı, sakabaşı ve sakalar katibinin Alay Köşkü önünde beklediği; odabaşılar, bölük ağaları, çavuşlar, turnacıbaşılar, şakirtler, ortaçavuşu, beytülmâl emini, başçavuş, ocak imamı, turnacıbaşı, ocak sancak ve tuğları, 30 nefer harbeci, mumcular, kârhaneliler, kethüda ağa, kesedâr-ı evvel, başhalife, divan kâtibi, serdarlar kâtibi, kesedâr-ı sani, kapı halifesi ve kethüda katibi geçtiği; sonra önde kılavuz ortası 17. bölük, en sonda 33. sekbanlar olmak üzere tüm ortaların geçtiği anlatılmıştı. Ocağın ağa kapısından ayrılışından itibaren bulunduğu düzen verildiğinden ağa önde gösterilmiştir. *TSMA, D.* 3248.

396 *TSMA, D.* 3248. Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi (Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821),* I (haz. Ziya Yılmazer), Çamlıca Yay., İstanbul 2008, 368.

Şekil 1. Sefere Çıkan Yeniçeri Ocağı Alayı

<table>
<tr><td colspan="2">2 Çavuş
Sakabaşı Bayrağıyla</td></tr>
<tr><td>Küçükçavuş
Arkasında Sırayla Sakalar</td><td>Ortaçavuşu
Arkasında Sırayla Sakalar</td></tr>
<tr><td colspan="2">1. bölük (Orta neferleri, aşçılar ve karakullukçular kazanları beraberinde olmak üzere ikişerli şekilde)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Çavuşlar ve Orta Yazıcıları</td></tr>
<tr><td colspan="2">64. cemaat</td></tr>
<tr><td colspan="2">Çavuşlar ve Orta Yazıcıları</td></tr>
<tr><td colspan="2">71. cemaat</td></tr>
<tr><td colspan="2">Çavuşlar ve Orta Yazıcıları</td></tr>
<tr><td colspan="2">5. bölük</td></tr>
<tr><td colspan="2">Çavuşlar ve Orta Yazıcıları</td></tr>
<tr><td colspan="2">68. cemaat</td></tr>
<tr><td colspan="2">Çavuşlar ve Orta Yazıcıları</td></tr>
<tr><td colspan="2">67. cemaat</td></tr>
<tr><td colspan="2">Çavuşlar ve Orta Yazıcıları</td></tr>
<tr><td colspan="2">44. cemaat</td></tr>
<tr><td colspan="2">Çavuşlar ve Orta Yazıcıları</td></tr>
<tr><td colspan="2">82. cemaat</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer ortalar aynı tertip üzere</td></tr>
<tr><td colspan="2">Başyazıcı</td></tr>
<tr><td>Önde 1. bölüğün bayrağı ve diğer orta bayrakları</td><td>Önde 5. bölüğün Bayrağı ve Diğer Orta Bayrakları</td></tr>
<tr><td>Odabaşılar</td><td>Odabaşılar</td></tr>
<tr><td>Çorbacılar</td><td>Çorbacılar</td></tr>
<tr><td colspan="2">Deveci Ağa</td></tr>
<tr><td colspan="2">Beytülmâlcı Ağa</td></tr>
<tr><td colspan="2">Başçavuş Ağa</td></tr>
<tr><td colspan="2">Ocak İmamı Efendi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Zenberekçibaşı Ağa</td></tr>
<tr><td colspan="2">Hasekiler (4 Nefer)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Turnacıbaşı Ağa</td></tr>
<tr><td colspan="2">Saksoncubaşı Ağa</td></tr>
<tr><td colspan="2">Zağarcıbaşı Ağa</td></tr>
<tr><td colspan="2">Kulkethüdası Ağa</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yeniçeri Efendisi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Tuğ</td></tr>
<tr><td colspan="2">Sim Kalkanlı Yedekler</td></tr>
<tr><td colspan="2">Yeniçeri Ağası</td></tr>
<tr><td colspan="2">Peş peşe olmak üzere sırasıyla Tüfenkçiler, Kârhaneliler, Kethüdayeri, Ağa Kethüdası, Başhalife, Beytülmâl Kâtibi, Kesedârlar, Kethüdayeri Kâtibi, Divan Kâtibi, Kapı Halifesi, Çavuş Halifesi, Tabl ve Âlem.</td></tr>
</table>

kendilerine kürkler giydirilir, sonra atlarına bindirilirlerdi. Aynı şekilde kulkethüdası ve yeniçeri efendisine de hilatlar giydirildikten sonra eğer padişah müsaade ederse yeniçeri ağası Demirkapı'dan çavuşbaşıyla kapıcılar kethüdasının arkasından huzura girerdi. Ağanın vezir rütbesi varsa mutlaka huzura kabul edilirdi. Yeşil çukaya kaplı ferace samur kürk giydirilir, sonra alaya katılırdı.[397] Yeniçeri alayı Hocapaşa, Ketenciler, Kantarcılar, Zeyrek, Sepetçiler, Aksaray Murad Paşa Camisi ve Yusuf Paşa Çeşmesi önünden Molla Gürani yoluyla Şehremin'i geçip Topkapı'dan Davutpaşa'ya otağa giderdi.[398] Ordu Üsküdar'a geçecekse köşkün önünden geçildikten sonra Bahçekapısı'na gelinir ve buradan karşıya geçilirdi.[399]

Alayı sadrazam Zeynep Sultan Camisindeki odadan veya çevredeki diğer binalardan, valide sultan ise Bâb-ı Hümâyûn köşkünden seyrederdi.[400] Yeniçeri alayının geçişleri uzun sürerdi. 21 Mart 1678 günü yapılan alay yaklaşık üç saatte tamamlanmıştı.[401] Alaya katılan zabitlere kürkler hediye edilir; orta mensuplarına, karakullukçulara, aşçılara, sakalara, hu-keşânlara ve şairlere bahşişler dağıtılırdı.[402]

Ocağın sefere gidişi, özellikle 18. yüzyıldan itibaren neferlerin yağma ve diğer saldırganlıkları için büyük fırsat haline gelmişti. 1736 yılında sefere giden yeniçeri ve cebeciler İstanbul'a büyük korku saldığından canlarından ve namuslarından emin olmayan kadınlarla gayrimüslim ahali, sokağa çıkamamış, dükkânlar yağma korkusundan açılamamıştı.[403] 1769'da sefere gidişlerinde yine yağmalara karışmışlarken Haziran 1809'da ordu Davutpaşa'ya giderken yaptıkları, İstanbul ahalisinin gördüğü en büyük şiddet olan Patrona İsyanı'nı aratır derecedeydi. On yedi gün dükkân ve çarşıların kapalı kaldığı şehirde, hiç kimse yeniçerilerin yaptığı zulüm ve tecavüzlere mâni olamamıştı.[404]

1.2.2. İstanbul'dan Orta ve Yamak Sevki

Ocakla beraber gidenler dışında İstanbul'dan orta sevki icap etmekteydi. Ordunun yavaş hareketi sebebiyle aciliyet durumunda kalelere veya bazı bölgelerin muhafazasına,[405] diğer cephelere serasker tayin edilmiş ise bunların orduları-

---

397 *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 109-111. *BOA, KK.d.* 676, s. 4. Selahi Efendi, *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye-i Hazret-i Şehriyâri*, İÜNEK, No T 2518, vrk. 174. *Taylesanizâde Tarihi*, 269.

398 *BOA, KK.d.* 676, s. 5.

399 *Topçular Kâtibi Tarihi,* I- II, 489, 1037.

400 *Mür'i'üt-Tevârih,* II, 118. *Târîh-i Göynüklü*, 423. *Taylesanizâde Tarihi*, 270.

401 *Mi'râcü'z-Zafer*, 159.

402 Bu hususla alakalı "Bahşişler" kısmında malumat verilecektir.

403 *Târîh-i Göynüklü*, 424.

404 *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 13. *Şânî-zâde Târîhi,* I, 234-235. *Georg Ogulukyan'ın Ruznamesi* (çev. ve notlar Hrand D. Andreasyan), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1972, 2.

405 *BOA, KK.d.* 3235. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I (haz. Muzaffer Doğan), Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2017, 332.

na,[406] İstanbul'a dönmeyip kışlakta kalan ana ordunun mevcudunu artırmaya ilave orta gönderilmekteydi. Ortaların ayrı sevki, ocağın hareketi öncesinde veya sonrasında olabilirdi. Mesela 1738'de ordu İstanbul'dayken Niş ordusuna yirmi beş orta gönderilmişti.[407] Ordunun kışlakta bulunduğu Mart 1771'de toplam mevcutları 7500'e çıkarılmış otuz orta İstanbul'dan gitmişti.[408]

Ortalardan başka orduya İstanbul'dan sürekli serdengeçti bayrakları gönderilmişti. 1787-92 harplerinden itibaren İstanbul'dan savaş zamanında kalelere yamak da gönderilmeye başlanmıştı.[409]

18. yüzyılda sadrazamın gitmediği seferlerde seraskerler, savaş bölgesine yakın eyaletlerde görev yapan eski sadrazamlar veya kudretli valilerden seçilmiş; emirlerine verilen ordular, belirlenen yerlerde toplanmıştır. Bu durumda seraskerin emrine İstanbul'dan on beş-yirmi tam veya nısf orta görevlendirilir, ihtiyaç durumunda mütemadiyen yeni ortalar sevk edilirdi. 1742'de Erzurum ordusu seraskeri Ali Paşa emrinde yirmi bir orta varken İstanbul'dan Nisan ayında dokuz orta daha gönderilmişti.[410] İstanbul'dan Ekim 1743'te Diyarbakır ordusuna yirmi bütün ve nısf orta, Şubat 1744'te Kars ordusuna on beş orta gitmişti.[411] İstanbul'da orta mevcudu az olduğundan gönderilenlerin çoğunluğu, serhatlerdeki ortaların nısflarıydı.[412] Hem tam hem de nısf ortaların mevcutları fazla olmadığından İstanbul'dan veya çoğunlukla yolları üzerindeki yerlerden sayılarını artırmak için yeni nefer yazılmıştır.[413] Mayıs 1735 tarihinde İstanbul'dan Bağdad'a gidecek dokuz nısf ortanın mevcudu 1000'di.[414] Mayıs 1738'de gönderilen 3 ve 35. cemaatin nefer toplamı 64'tü.[415] Mayıs 1741'de Erzurum ordusuna gönderilen yirmi ortanın mevcudu 2276 neferken, yolda 6982 nefer daha yazılmıştı.[416] İstanbul'daki tam ortalardan 59. cemaat ve 3, 36, 45, 47. bölük, nısf ortalardan 36 ve 67. cemaatle 8, 17, 38 bölük olmak üzere on ortanın Diyarbakır ordusuna gitmek üzere hazırlanması Ocak 1777'de istenmişti.[417]

---

406 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 117.

407 *BOA, AE.SMHD.I,* 7988.

408 *BOA, D.YNÇ. d.* 34509. *BOA, C.AS,* 30822.

409 2 Mart 1787'de Özi Kalesi için İstanbul'daki her ortadan 15'er olmak üzere 1200 yamak gönderilmişti. *Taylesanizâde Tarihi,* 194. Mart 1789'da sekbanbaşına İstanbul'daki ağa ve alemdarları cepheye göndermesi emredilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 190, hk. 12.

410 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1052-1053.

411 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 472, 473, 506, 783. *Süleyman İzzî Efendi Târihi*, İstanbul 1199, vrk. 4a.

412 *BOA, MAD.d.* 1737, s. 1-15, 176-342.

413 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 117.

414 *BOA, C.AS*, 13580.

415 *BOA, AE.SMHD.I*, 4864.

416 *BOA, MAD.d.* 6323, s. 1307. *BOA, MAD.d.* 17179.

417 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 74.

Tablo 6. İstanbul'dan Ocaktan Ayrı Cephelere Sevk Edilen Ortalar

Tarih	Ortaların Sayısı ve Künyesi	Gittiği Yer	İzahat
Ekim 1724	7, 3, 24, 30, 81 ve 84. cemaat	Tebriz Ordusu	Revan kuşatmasındaki orduya destek için gönderilmişlerdi.
Ekim 1724	34. cemaat- 16 ve 27. bölük- 29. sekbanlar	Hemedan Ordusu	
Mayıs 1725	64. cemaat	Gence Ordusu[418]	
Mart 1726	4. cemaat- 31 ve 57. bölük- 17. sekban	Hemedan Ordusu	
Mart 1726	43. cemaat- 43. bölük.	Tebriz Ordusu	
Ekim 1726	64. cemaat	Gence Ordusu[419]	Zağarcıbaşılık verilen Ahmed Ağa ordu ağası yapılmıştır.
Mart 1727	10 orta	İsfahan Ordusu[420]	Bir kısmı tam bir kısmı nısf ortalar.
Eylül 1730	67. cemaat	Kars Ordusu [421]	Ortaya keşideli çavuşlar ve bir miktar yamak eklenerek.
Aralık 1732	44. cemaat- 4. bölük- 12. bölük	Bağdad Ordusu	
Ocak 1734	71. cemaat ve 10 orta.	Bağdad Ordusu[422]	
Kasım 1735	8, 9 ve 15. bölük-17. sekbanlar	Babadağı Ordusu[423]	
Nisan 1736	34 ve 42. bölük	Özi	
Mayıs 1736	10 orta	Bağdad Ordusu	Hepsi nısf orta.
Haziran 1736	71. cemaat	Özi[424]	
Ağustos 1737	10 orta	Rumeli Valisi emrine	
Şubat 1738	15 orta	Vidin Ordusu[425]	Ortaların bazıları tam bazıları nısftır.
Mayıs 1738	3 ve 35. cemaat	Ordu	
Mayıs 1741	24, 29, 40, 45,54, 83, 91. cemaat-3, 6, 11, 17, 36, 40, 50, 58, 59. bölük-2, 3, 29, 32. sekbanlar	Erzurum Ordusu	

418 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 363-364-365-366-367-368, 382, 411, 920. *BOA, C.AS*, 15130.
419 *BOA, A.MHM.d.* 133. hk. 492-493, 1129. *BOA, D.YNÇ*, 89-389.
420 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 70, 232.
421 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 863.
422 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 129, 1530.
423 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 50.
424 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 231. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 539. *BOA, C. AS*, 13580.
425 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk, 507. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 117.

Tarih	Ortaların Sayısı ve Künyesi	Gittiği Yer	İzahat
Haziran 1741	83. cemaat, 40. bölük	Şark Ordusu[426]	
Nisan 1742	23, 39, 59 ve 95. cemaat-21, 19 ve 34. bölük-13 ve 34. sekbanlar	Erzurum Ordusu	
Temmuz 1742	1. bölük	Erzurum Ordusu[427]	
Aralık 1743	20 orta. 10 tanesi 46, 53, 67, 87. cemaat, 3, 12, 25, 31, 36 ve 44. bölük.	Diyarbakır Ordusu[428]	
Temmuz 1768	15 orta	Bender	
Temmuz 1768	26, 53, 57 ve 60. bölük	Bender[429]	53. bölük tam diğerleri nısf.
Temmuz 1768	4. cemaat-17. sekban, 17, 25 ve 37. bölük	Hotin	4. cemaat, 17. sekbanlar bütün orta diğerleri nısf.
Temmuz 1768	9, 31, 46 ve 52. bölük-9. sekban	Özi	9 ve 52. bölük tam diğerleri nısf.
Nisan 1769	1, 15, 21, 28, 56 ve 57. cemaat-9 ve 48. bölük- 14 ve 18. sekbanlar	Bender Kalesi	
Nisan 1769	67, 25, 79, 87 88, 97, 98 ve 100. cemaat-50 ve 54. bölük	Özi Kalesi	Ordu İstanbul'dan ayrıldıktan hemen sonra gönderilmişlerdi. Sadece 54. bölük tamdı.
Nisan 1769	14, 75, 91, 17, 86.cemaat- 7, 8, 12, 29 ve 40. bölükler	Hotin Kalesi[430]	Ordu İstanbul'dan ayrıldıktan hemen sonra gönderilmişlerdi. Tamamı nısf ortadır.
Ocak 1771	30 orta	Ordu[431]	Bu ortalarda sadece orta görevlileri ve karakullukçular vardı. Yolda 7500 nefer yazılmıştır.
Mart 1771	19 ve 30. cemat-13, 38 ve 44. bölük	Rusçuk Ordusu	19 ve 30. cemaat tam, diğerleri nısf.
Mart 1771	10, 16, 59, 73. cemaat- 6. bölük	Niğbolu-Kule	10 ve 16. cemaat tam diğerleri nısf.
Nisan 1771	64, 84. cemaat, 21, 28 ve 41. bölük.	İsakçı	64. cemaat, 28 ve 41. bölük nısf orta diğerleri tam orta.
Nisan 1771	71, 94, 101. cemaat- 40 ve 50. bölük- 24, 25 ve 34. sekbanlar	Tulca	71, 94, 101. cemaat ve 50. bölük nısf diğerleri tam.

426 *BOA, MAD.d.* 17179. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 41.
427 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1052. *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 126.
428 *BOA, D.YNÇ.d.* 34268.
429 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 1357. *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 16.
430 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 552, 556, 618, 637, 654.
431 *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 9.

Tarih	Ortaların Sayısı ve Künyesi	Gittiği Yer	İzahat
Nisan 1771	66. cemaat- 17, 27 ve 32. bölük	Hırsova[432]	66. cemaat ve 17. bölük tam diğerler nısf.
Ocak 1772	60, 61, 62, 63 ve 94. cemaatler	Ziştovi [433]	Hepsi nısf olan ortalara Edirne'den Ziştoviye kadar yolda mevcutları 150'ye ulaşana kadar nefer yazılması.
Mart 1772	5 orta	Şam[434]	Kahire'deki isyanın Şam'a sıçraması ihtimaline karşı.
Eylül 1777	25, 59 ve 100 cemaat, 1, 10, 25, 27, 32, 41. bölük ve 25 sekbanlar	İsmail Ordusu[435]	Tamamı nısf olan bu ortalara 2000 neferden fazla yazılması.
Mart 1787	8 orta	İsmail Ordusu	
Mart 1787	36 ve 87. cemaat, 48. bölük	Ada-i Kebir Kalesi[436]	Bu ortalar Kasım 1788'de İrşova muhafazasına gönderilmiştir.
Eylül 1787	10 orta	Beş Yaş, beş Bükreş muhafazasına[437]	Her birinin mevcudu 1000 neferdi.
Nisan 1789	5 orta	Varnamuhafazasına[438]	
Mayıs 1811	10 orta	Orduya[439]	

Ortalar gönderildiğinde başlarına zabitlerden bir başbuğ tayin edilir,[440] giden orta sayısı çok fazla olduğunda birden fazla zabit görevlendirilirdi. Mart 1771'de İstanbul'dan orduya giden otuz ortaya bir turnacıbaşı başbuğ yapılmış ayrıca iki turnacıbaşı onunla birlikte görevlendirilmişti.[441] Ortalar serasker ordularına gönderildiğinde ise bu ordulara ağa tayin edilen kulkethüdası, zağarcıbaşı, saksoncu-

432 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. hk. 1389, 1390, 1395-1397.
433 *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 916. *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 164.
434 *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 29.
435 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 338, 381.
436 *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 301
437 *Taylesanizâde Tarihi*, 195, 224. *Enverî Tarîhi III. Cild*, 303. Gösterilen tarihten sonra da kara veya deniz yoluyla cepheye orta gönderilmesi devam etmişti. Mesela 2 Nisan 1812'de verilen emirle 1000'er kişilik 61. bölük, 14. sekbanlar ve 2. cemaat gemilerle Varna'ya gönderilmişti. *Câbî Tarihi*, II, 835.
438 *BOA, A.MHM.d,* 187, hk. 520.
439 *BOA, A.d.*358, s. 52.
440 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 783. *BOA, BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 637. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1389.
441 *C.AS*, 30822.

başı veya diğer ağalar emrinde giderlerdi. Mart 1727'de İsfahan ordusu seraskeri Ahmed Paşa emrine memur olan on ortayı götürecek kulkethüdasının hasta olması sebebiyle onun yetişmesine kadar turnacıbaşı Hatabzâde Mehmed Ağa görevlendirilmişti.[442] 64. zağarcılar, 71. saksoncular ve 1. ağa bölüğü zabitleriyle beraber olmaları gerektiğinden ağalar görevlendirildiğinde onlarla beraber gitmişlerdir.[443] Mayıs 1778'de ise asıl kulkethüdası ve 1. bölük İstanbul'da kalırken İsmail ordu ağası yapılan sabık kulkethüdasıyla bu bölüğün nısf ortası cepheye gitmişti.[444]

Ortaların ocaktan ayrı gönderilmesinde onların tedarikleri ve mühimmatları hazırlanırdı. Ayrıca İstanbul'da küçük çaplı alaylar tertip edilir,[445] gidişlerini padişah da izlerdi.[446] Ortalar, nefer yazılacağından çoğu zaman kara yoluyla giderdi. Ancak acilen gitmeleri gerektiğinde veya nefer yazılmayacağında en azından yollarının bir kısmında gemiyle seyahat ederlerdi.[447] Bazen ise kendileri karayolu ile gider ağırlıkları deniz yoluyla gönderilirdi.[448]

Ortaların ve yamakların sevkleri de çoğu zaman ocakla gidenler gibi ahalinin korku kaynağıydı. 24 Ocak 1771'de cepheye gönderilen dalkılıçlar sekbanbaşını zorlayarak hapishanedeki suçluları serbest bıraktırmışlardı. Nisan'da gönderilenlerse çok büyük karmaşa ve yağmaya sebep olmuşlardı. 2 Haziran 1772'de Kavak'ta sefere gitmek için gemilere binmeden önce dükkân ve evlere saldıran 100.

---

442 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 70. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 472.

443 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 920. *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1129.

444 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 641.

445 Ağustos 1737'de orduya katılmak üzere hazırlanan on orta giderken alay göstermişti. *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye,* vrk. 142. Ordudan önce Vidin'e doğru saksoncubaşı ile giden on beş orta 15 Mart 1738'te, (*Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye,* vrk. 173) Diyarbakır ordusuna gidecek ortalar 30 Eylül 1743'te, (Kadı Ömer Efendi, *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han (1153/1740-1157/1144)* (haz. Yavuz Oral), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1966, No 4423, 205), Erzurum ordusuna katılacak on beş orta 21 Mart 1744'te geçit merasimi yapmışlardı. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han,* 234.

446 Bender'e gidecek beş orta odalarından alayla ayrılacağından I. Abdülhamit'in Kahhalbağı Kasrı'nda seyretmesi için hazırlık yapılmıştı. *BOA, AE.SABH.I,* 988. Ortalar da bir tertip üzere alay göstermekteydi. 27 Ağustos 1737'de İstanbul'dan Sofya tarafına gönderilen on ortanın alayının önünde bir orta yazıcısı ve bir kol çavuşu yürümüş, peşlerinden orta sakaları, onların ardından 71. cemaat, onun peşinden sırayla 9, 1, 54. cemaatler, sonra sırayla 8, 14, 42, 52. bölükler, sonra yine peş peşe 17 ve 29. sekbanlar, bunlardan sonra on ortanın odabaşıları, sonra sekban ve bölüklerin altı çorbacısı, sonra başyazıcı ve başçavuş, sonra dört kol çavuşu, sonra tam cemaatlerden iki çorbacı, sonra ortaların komutanı turnacıbaşı Hasan Ağa'nın bayrağı, sonra at üstünde giden Hasan Ağa ile yaya iki orta yazıcısı, sonra otuz tüfenkçi yeniçeri ve en son olarak Hasan Ağa'nın on dört hizmetlisi geçmişti. *BOA, A.d.* 348, s. 6.

447 *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han,* 234. *BOA, C. AS,* 13580.

448 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1391. Mayıs 1735'te Bağdad'a gidecek ortalar kalyonlarla İskenderun'a doğru yola çıkmış, oradan Diyarbakır-Halep üzerinden Bağdad'a gitmesi tertip edilmişti. *BOA, C.AS,* 13580.

cemaatten 6 neferin ikisi öldürülmüştü.[449] 1788'de İstanbul'da yazılan dalkılıçlar şehirde büyük yağına yapıp kadınlara tecavüze yeltenmişlerdi.[450] 1809 yılında giden dalkılıç bayrakları ve ortalarda aynı şekilde davranmış, postal-baha adında para toplayarak esnafı soymuşlardı. Son zamanlarda Boğaziçi'nde bekleyen gemilere taşındıklarında kayıklardan evlerin camlarına ateş etme âdeti peyda etmişlerdi.[451] Taşkınlıklarına İstanbul'dan ayrıldıktan sonra da devam etmişlerdi. Mesela 1789'da İstanbul'dan giden beş orta vardıkları her yerde soygun ve eşkıyalık yaptıklarından başbuğları olan turnacıbaşı ve çavuşlar şiddetle ikaz edilmişti.[452]

1.2.3. Kalelerden Orta ve Nefer Sevki

18. yüzyıldan önce, sefer sırasında kalelerdeki ortalar orduya daha fazla çağrılmıştır.[453] Sonrasında kalelerdeki ortaların çoğu görevli oldukları kalelerde kalmış, yerlerine o ortanın İstanbul'daki nısfı gönderilmişti. Ancak kalelerden çağrılmaları tamamen terk edilmemiş, cepheye yakın yerlerden gerektiğinde orta nakledilmişti. Ortalar daha çok orduların bulunduğu yere, muhafazası gereken kale veya şehirlere yönlendirilmişti. Ana orduya istenen ortalar Edirne ve Sofya gibi uzun süreli konaklama yerlerinde yahut kışlaktayken dahil olmuşlardır.[454] Savaş sırasında da ihtiyaca binaen ordudaki ortalar da kalelere gönderilmiş veya yerleri değiştirilmiştir.[455]

Özellikle seraskerlerin emrindeki yeniçeri ordularını, İstanbul'dan gönderilenlerden çok kalelerden giden ortalar teşkil etmiştir. Kasım 1735'te Kars'ta bulunan 19, 43, 53 ve 55. cemaatle 14, 17, 23 ve 57. bölük Erzurum ordusuna gönderilmişti. Aralık 1736 tarihli emirle, Azak Kalesi'nin geri alınması için Kırım ordusu seraskerinin emrine Kefe Kalesi'nde olan 1, 29, 36, 44 ve 26. bölük, Ur Kalesi'nden 29. cemaat ve 33. bölük, Yenikale'den 37. bölük, Taman'dan 13, 20, 21, 40, 58, 90. cemaat ve 49. bölük olmak üzere toplam on beş orta görevlendirilmişti.[456] Haziran 1741'de Erzurum valisi ve şark ordusuna serasker olan Ali Paşa emrine İstan-

---

449 *Müellifi Meçhul Bir Ruzname*, 15, 19, 30

450 *Edîp Târîhi*, 54.

451 *Şânî-zâde Târîhi*, I-II, 255, 468-469, 1114.

452 *BOA. A.MHM.d.* 189, hk. 262.

453 *BOA, MAD.d.* 4798. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, II (haz. Recep Ahıshalı), Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2017, 354.

454 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 93-97.

455 Ağustos 1737'de 53. cemaat ordudan Akkirman'a gönderilmişti. *BOA. A.MHM.d.* 142, hk. 1194. Ekim 1738'de 28. cemaat ordudan Akkirman'a gönderilmişti. *BOA. A.MHM.d.* 145, hk. 900. Mart 1770'te Kefe ordusundaki 79. cemaat Soğuk Kalesi'ndeki 12. cemaatle yer değiştirmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 656.

456 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 18, 827, 848.

bul'dan giden 40. bölük ve 2. sekban bölüğü yanında Taman'dan 40. cemaat ve 2. sekban bölüğü, Böğürdelen'den 54. cemaat ve 3. sekban bölüğü, Belgrad'dan 17, 20, 79 ve 96. cemaatler, Kutatis'ten 93. cemaat, Şehriban'dan 33. cemaat, Belgrad'dan 20, 79 ve 96. cemaatler, Ur'dan 60. bölük, Akkirman'dan 11 ve 30. Sekbanlar bölüğü, Kars'tan 100, 25 ve 96. cemaatler ile 8, 17 ve 48. bölükler görevlendirilmişti. Bunların gemilerle Trabzon'a, oradan orduya gönderilmeleri emredilmişti.[457]

Şark tarafından Rumeli'ye gidecek ortaların nakli için Trabzon Limanı tercih edilmiştir.[458] 1743 yılında Belgrad'dan Diyarbakır ordusuna gönderilen beş orta Selanik İskelesi'nden İskenderun'a gönderilmişti.[459]

Tablo 7. Kalelerden Ordulara Orta Sevki

Tarih	Görevlendirilen Ortalar	Bulunduğu Kale	Gittiği Cephe
Temmuz 1724	35, 75. cemaat-3. bölük-1, 15 ve 32. sekbanlar	Azak	Tebriz Ordusu
Ekim 1724[460]	21. bölük	Özi	Revan Ordusu
Ekim 1724	72. cemaat	Bağdadcık	Revan Ordusu
Ekim 1724	80. cemaat	Kale-i Cedid	Revan Ordusu
Ekim 1724	77. cemaat	Batum	Revan Ordusu
Ekim 1724	53. cemaat	Niğbolu	Revan Ordusu
Ekim 1724	46. cemaat	Kefe	Revan Ordusu
Ağustos 1725	18. cemaat	Giresun	Revan Ordusu
Ağustos 1725	93. cemaat	Erzurum	Revan Ordusu
Kasım 1725[461]	25. cemaat	Van	Gence Ordusu
Nisan 1727[462]	15. cemaat	Şam	Hemedan Ordusu
Ocak 1734	19. cemaat	Trabzon	Musul Ordusu
Ocak 1734[463]	43. cemaat	Erzurum	Musul Ordusu
Kasım 1735	28. cemaat	Vidin	Babadağı Ordusu
Kasım 1735	19, 43, 53, 55. cemaat-14, 17, 23, 57. bölük	Kars	Erzurum Ordusu
Kasım 1735	17 ve 89. cemaat-29. bölük	Tiflis	Erzurum Ordusu
Ocak 1736	59. cemaat	Bayburt	Babadağı Ordusu

457 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 41.
458 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 599-603.
459 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 254. Nakil için görevlendirilen çavuş ve oğlu yolda öldürülmüştü.
460 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 90, 339. Bu orduya gönderilen ortalar Revan Kalesi kuşatmasına yardım için gönderilmişti.
461 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 341-345, 1143-1144, 1469.
462 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 234
463 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1042-1043.

Tarih	Görevlendirilen Ortalar	Bulunduğu Kale	Gittiği Cephe
Nisan 1736	19, 30 ve 37. sekbanlar	Niş	Bender Ordusu
Nisan 1736	21 ve 61. bölük-14 ve 32. sekbanlar	Trabzon	Babadağı Ordusu
Nisan 1736	58. bölük	Anabolu	Niş Muhafazası
Nisan 1736	9 ve 17. sekbanlar	Trabzon	Bender Ordusu
Temmuz 1736	30, 72 ve 84. cemaat- 10, 23, 24 ve 30. bölük-16. sekbanlar	Ahısha	Ordu
Temmuz 1736	26. sekban	Hasankale	Ordu
Temmuz 1736	38. bölük	Erzincan	Ordu
Temmuz 1736	25. cemaat-6, 25, 51 ve 53. bölük	Kars	Ordu
Temmuz 1736	80, 81, 100. cemaat- 1 ve 15. sekbanlar	Van	Ordu
Kasım 1736[464]	Beş orta	Bağdad	Mora muhafazası
Şubat 1737	78. cemaat	Sakız	Ordu
Şubat 1737	53. cemaat	Bozcada	Ordu
Şubat 1737	89.cemaat	Limni	Ordu
Şubat 1737	43. cemaat	Midilli	Ordu
Mayıs 1737	40. bölük	Ur	Kefe Ordusu
Ağustos 1737	7. cemaat ve diğer bir orta	Van	Ordu
Ağustos 1737	23. cemaat	Erzincan	Kefe Ordusu
Ağustos 1737	3. cemaat	Hasankale	Kefe Ordusu
Ağustos 1737	79. cemaat	Trabzon	Kefe Ordusu
Ağustos 1737	35. cemaat	Giresun	Kefe Ordusu
Ağustos 1737	7, 14, 46. bölük- 34. cemaat- 10 ve 18. sekbanlar	Bağdad	Ordu
Ağustos 1737[465]	39, 75 ve 96. cemaat-45. bölük	Kars	Ordu
Şubat 1738	79. cemaat	Trabzon	Ordu-Edirne
Şubat 1738	35. cemaat	Giresun	Ordu-Edirne
Şubat 1738	3. cemaat	Hasankale	Ordu-Edirne
Şubat 1738	23. cemaat	Erzincan	Ordu-Edirne
Şubat 1738	6. cemaat-7. sekbanlar	Sohum	Ordu-Edirne
Şubat 1738	25, 32. cemaat-25. bölük-16. sekbanlar	İbrail	Vidin Ordusu

464 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 226, 231. *BOA, D.YNÇ,* 141-189. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 49-50, 18, 255, 599-603. *BOA, D.YNÇ,* 130-263. Bunlardan 100 ve 1. sekbanların asıl ortaları ordudayken diğerleri tam olup İstanbul'daki nısflarını alarak gitmeleri istenmiş, bu ortalar çok geciktiklerinden uyarılmışlardı. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 945. Trabzon ve Ahısha'dan gidenler şark ordusundan ayrılan ortalardır. *BOA, C. AS,* 38350.

465 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 877-880, 1107, 1379, 1357-1360, 1380, 1381.

Tarih	Görevlendirilen Ortalar	Bulunduğu Kale	Gittiği Cephe
Şubat 1738	80. cemaat	İsakçı	Vidin Ordusu
Şubat 1738	86. cemaat	Sofya	Vidin Ordusu
Şubat 1738[466]	35. cemaat	Giresun	Ordu
Aralık 1738	16. cemaat	Bağdad	Kırım Ordusu
Temmuz 1741	87. cemaat	Belgrad	Erzurum Ordusu
Mayıs 1742[467]	85. cemaat	Semendire	Erzurum ordusu
Ocak 1744	92. cemaat	Hotin	Diyarbakır ordusu
Nisan 1744[468]	61. cemaat	Ahısha	Kars Ordusu
Temmuz 1766[469]	54. cemaat	Kutatis	Gürcistan Ordusu
Haziran 1767	54. cemaat	Ahısha	Gürcistan Ordusu
Temmuz 1768	27. bölük	Ada-i Kebir	Bender Muhafazası
Ekim 1768	66. cemaat	İbrail	Babadağı Ordusu
Ekim 1768	17. bölük-25. sekbanlar	İnebahtı	Babadağı Ordusu
Ekim 1768	84. cemaat	Limni	Babadağı Ordusu
Kasım 1768	95. cemaat	Sohum	Kırım Ordusu
Kasım 1768	90. cemaat	Sinop	Kırım Ordusu
Kasım 176	23. cemaat	Trabzon	Kırım Ordusu
Kasım 1768	25. cemaat	Rıh	Kırım Ordusu
Kasım 1768	7 ve 14. bölük	Van	Kırım Ordusu
Kasım 1768	3. sekban	Faş	Kırım Ordusu
Kasım 1768[470]	79. cemaat	Senhriz	Kırım Ordusu
Nisan 1769[471]	67. cemaat	Faş	Kırım Ordusu
Mart 1770	12. cemaat	Soğucak	Kefe Ordusu
Eylül 1770[472]	4, 17, 37. bölük-17. sekbanlar	İbrail	Ordu
Şubat 1772[473]	Dokuz orta	Sinop	Faş muhafazası

466 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 89-97.
467 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 67, 1063. *BOA, C.AS*, 11677.
468 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 736, 940.
469 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 1870.
470 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 699, 1357. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 122-124, 207-212.
471 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 656.
472 *BOA, C.AS*, 30829.
473 *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 966. Bu ortalar ve beraber olan 64. cemaat, Kırım kaybedilince buraya gelmişti.

Tarih	Görevlendirilen Ortalar	Bulunduğu Kale	Gittiği Cephe
Şubat 1772[474]	64. cemaat	Sinop	Ordu
Ocak 1777	7 ve 14. bölük, 3. sekbanalar	Faş	Kars ordusu
Ocak 1777	58. cemaat, 29. bölük, 32. sekbanlar	Trabzon	Kars ordusu
Ocak 1777[475]	72. cemaat, 32. bölük	Sinop	Kars ordusu
Nisan 1790[476]	15. Cemaat	Bar	Ordu
Haziran 1800[477]	27. bölük	Bar	Ordu

Ortalar haricinde kalelerden ordulara yeniçeriler de gönderilmişti. Kasım 1736'da Bağdad'dan Mora muhafazası için gönderilen beş ortayla beraber 728 emekli, 16 serdengeçti ağa ve alemdarı gitmişti.[478] Temmuz 1741'de Avusturya harpleri sebebiyle Belgrad Kalesi'ne yerleştirilen bazı ağa, alemdar ve yamaklarla beraber 20 keşideli çavuş toplam 2030 kişi savaş muhiti olan İran sınırındaki kalelere sevk edilmişti. Belgrad'dan bu orduya görevlendirilen 87. cemaatin çorbacısının emrinde Kili İskelesi'ne gitmeleri, buradan Trabzon'a varmaları emredilmişti.[479] Kasım 1743 tarihinde Vidin'deki 38 keşideli çavuştan 17'sinin Diyarbakır seraskeri yanına gitmesi istenmişti. Yine Ocak 1744'te Hotin'den 92. cemaatle beraber 4 keşideli çavuş Diyarbakır ordusuna tayin edilmişti.[480]

1.3. TAŞRADAN YENİÇERİLERİN TOPLANMASI

İlk devirlerde sefer veya görevlendirme olmadığında yeniçeriler askerlik dışı işleri, ailelerini ziyaret veya ikamet maksadıyla İstanbul dışında bulunmuşlardı. Bunların sefere çağrılması gerektiğinden emirler gönderilmiş ve hususi memurlar tayin edilmiş, ayrıca ortaların mektuplarıyla yoldaşları haberdar edilmişti. *Sefere sürmek* de denilen bu uygulama çok erken tarihlerde başlanmıştı. II. Murad döneminde Varna Savaşı için askerlere toplanmaları emredildiğinde kadılardan, diğer askeri zümrelerle beraber kazalarındaki yeniçerileri Edirne'ye göndermeleri istenmişti.[481] Aralık 1551'de Anadolu, Karaman, Rum ve Rumeli eyaletleri kadı-

474 *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 964.
475 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 41-43.
476 *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 745.
477 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 224.
478 *BOA, C. AS,* 38350.
479 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 67.
480 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 635, 736.
481 *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân* (yay. haz. H. İnalcık-M. Oğuz), TTK Basımevi, Ankara 1989, 43.

larına kadı defterlerine yazılı yeniçerileri sefer için hazır etmeleri emredilmişti.[482] 16. yüzyılın ikinci yarısında hem kara hem deniz seferleri için kadılara yeniçerileri İstanbul'a sevk etmeleri hususunda sürekli emirler gönderilmiş,[483] serdarlığın ihdasıyla taşradakilerin sefere götürülmesi onların uhdesine verilmişti.[484] Gönderilen emirlere itaat etmeme ve yavaş hareketler yüzünden ayrıca ocaktan ağa gediklileri, atlı zağarcı-sekbanlar, çavuşlar ve bazen hasekiler görevlendirilirdi.[485] Kuloğulları sefere katılma hususunda babalarına tabi olur ve serdarlar onları da İstanbul'a götürürdü.

Tashih ve be-dergâhın başlamasıyla sefere sevk, hem çalık yeniçeri ve kuloğullarının sefere götürülmesi hem de ocağa kaydedilmesi şekline dönüştü ve serdar bayrakları dışındaki vasıtalar ihdas edildi. Ayrıca sefere sürmek için gönderilen yetkililer de değişti ve ocağın üst seviyedeki ağaları görevlendirildi. Mesela 1686 yılı seferine Anadolu orta ve sol kol yeniçerilerini İstanbul'a getirmesi için bir turnacıbaşı,[486] 1689 yılında Anadolu'nun sağ koluna turnacıbaşı Muslu Ağa, sol kola haseki Mustafa Ağa gitmiş;[487] 1694'te turnacıbaşı Osman Ağa serdengeçti bayrağı yazmaya görevlendirilmişti.[488]

Yeni usulde yeniçerilerin toplanma yerlerinde de değişiklik yapılmıştır. Daha evvel sadece İstanbul'a odalarına çağrılan yahut Edirne veya Üsküdar'da ordunun toplandığı yerde bulunmaları istenen yeniçeriler, ayrıca doğrudan belli cephelere görevli seraskerlerin bulundukları yerlere yönlendirilmiştir.[489] Bu usulle yeniçeri toplama ocak kaldırılana kadar devam etmiştir.[490]

---

482 *888 numaralı Mühimme Defteri* 35.

483 *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 697, 702. *BOA, A.MHM.d.* 21, hk. 381. *BOA, A.MHM.d.* 24, hk. 179. *BOA, A.MHM.d.* 44, hk. 51.

484 *BOA, A.MHM.d.* 82, hk. 311.

485 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 193. 1625 Bağdad seferi öncesinde serdarlara yeniçerileri İstanbul'a getirmeleri emrinden başka ağa gediklileri gönderilmiş, ayrıca odabaşılar neferlere acilen gelmeleri için mektuplar göndermişlerdi. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 789. 1629'da Anadolu tarafına gediklilerden ve çavuşlardan birkaç kişi görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 84, hk. 77, 97. 1632 yılı şark seferi için Rumeli'nin sağ koluna orta çavuş, sol kola küçükçavuş ve orta kola diğer bir ağa gitmişti. *4. Murad'ın Hatt-ı Humâyûnları,* 108. 1652'de Anadolu'dan Girit'e yeniçerilerin sürülmesi emredildiğinde 75. cemaatin çorbacısı deveci Mehmed Ağa görevlendirilmişti. *59 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili (h. 1061/m. 1652), Transkripsiyon ve Değerlendirme* (haz. Mustafa Oğuz), Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1998, 202. 1685'te Anadolu'nun orta kolundan esâmîli ve çalık yeniçerilerini sürmeye 17. bölükten Ömer Çavuş gitmişti. *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon)* (haz. Mehmet Ali Güven), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2006, 525, 529.

486 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri,* 275.

487 *BOA, A.MHM.d.* 98, hk. 94.

488 *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* I, 471.

489 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 355. *BOA, A.MHM.d.* 119, 1264-1266, 1594-1596. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 784-785-786.

490 *BOA, C.AS,* 29454, 42347, 44348.

1.3.1. Sefer Emri

Sefer kararını müteakiben, taşradan gideceklerin haberdar edilmesi ve belirlenmesi için emirler ve bunları götürecek görevliler hazırlanırdı. Sefer emirlerini taşraya *haberci çavuşlar* götürürdü. Çavuşlar kasım, aralık veya ocak aylarında giderdi.[491] Savaş devam ettiğinde ertesi sene yeni sefer olacağının bildirilmesi için emirler yenilenirdi. Emri duyurmak için ahali mahkemeye çağrılır, ayrıca yerleşim yerlerine münadiler giderdi. Tüm yeniçerilere bahar mevsimine kadar hazırlanmaları, sefer vakti yaklaşınca ocaktan zabitlerin geleceği, bunlar geldiğinde herkesin hazır olması emredilirdi. Çavuşlar kazaları teker teker gezerek emri ilan ve tebliğ ederdi.[492] Kadılar, çavuşların görevlerini hakkıyla yaptığına ve sefer ilanını halka bildirildiğine ilişkin belge düzenleyerek merkeze gönderirdi.[493] Genel olarak sefer emri, gideceklerin hazır olması için bu şekilde müstakilen gönderilse de acil durumlarda veya devam eden savaşlarda ilave nefere ihtiyaç duyulduğunda, onların hemen cepheye gitmelerini isteyecek şekilde ve daha erken tarihlerde hazırlanırdı.[494] Eğer emir gittikten sonra sefer iptal olursa yeni bir çavuş gönderilerek herkesin yerinde kalması bilgisi verilir, haberci çavuşlar geri çağrılırdı.[495]

Emirler, hangi coğrafyadan yeniçeri sevk edilecekse oraya gönderilir, buna göre çavuşlar görevlendirilirdi. Bazı seferlerde Anadolu veya Rumeli'nin tamamı yahut bazı kısımlarına, büyük harplerde ise her iki bölgenin tamamına emirler giderdi.[496]

491 1737 emri içi bkz. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 784-785-786. 1792 seferi emri için ise bkz. *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 26.

492 *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 1264. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 639-40. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 205. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 508, 939. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 538-543. *BOA, A.DVN.d.* 817, s. 1-2. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 298.

493 *BOA, C.AS*, 8928, 13579.

494 Revan Kalesi'ni kuşatan orduya yardım için Ağustos 1724'te Bayburt serdarının kazasındaki bütün yeniçeri ve kuloğullarını alıp hemen gitmesi emredilmişti *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 230. 15 Temmuz 1726'da ise Hemedan ve İsfahan seraskeri Ahmed Paşa emrine Erzurum, Karahisar-ı Şarkî, Kastamonu, Amasya, Çorum, Sivas ve Diyarbakır yeniçerileri verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 937. Temmuz 1763'te Erzurum valisi Abdurrahman Paşa isyan halindeki Gürcistan üzerine başbuğ tayin edildiğinde Erzurum eyaleti içindeki kazalardaki yeniçeri ve kuloğullarının onunla beraber sefere gitmeleri istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 405. Ekim 1768'de, sefer emri verilmişken Rusların Kırım'a saldırmaları sebebiyle asker sevki gerektiğinden Anadolu'nun ve Rumeli'nin Karadeniz kıyısındaki bölgelerinden acele buraya serdengeçti bayrakları gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 114-115. 1768-1774 harbinde Rusların kışın savaşmaya devam etmeleri özellikle Rumeli'den sürekli yeniçeri toplamayı icap ettirdiğinden bu bölgeye sürekli emirler gönderilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 210. *Vekâyi'nüvis Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi, Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)* (haz. M. Saffet Çalışkan), Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul 2000, 162.

495 *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 696-700. *BOA, A.MHM.d.* 177, hk. 269-272. *1229 Edremit Şeriyye Sicili* (haz. Tuğba Ayas), Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi SBE, Balıkesir 2015, 64.

496 1723'te başlayan ve aralıklı 1736 yılına kadar süren harplerde genellikle Anadolu'daki yeniçerilerin bazen tamamı bazen bazı muhittekiler sefere memur edilmişlerdi. Bu savaşlar sırasında ➾

Emirlerde yeniçerilerin gideceği cephe ve bulunacakları ordu da gösterilir; görev yerleri değiştiğinde yeni emirle durum duyurulurdu. İran harpleri için Anadolu'dan asker tertip edildiğinde eğer tek ordu varsa bütün yeniçeriler o seraskerin emrine verilirdi. Birden fazla serasker olduğunda Anadolu'nun kuzey kesimine denk gelen sol kol ile orta kolun bazı kısımları kuzeydeki cepheye, Anadolu'nun orta kısmıyla sağ kol olan güney kısım, diğer cephelere memur edilirdi.[497] İran harplerine Rumeli'den asker sevk edildiğinde ise hepsi bir serasker emrine verilir veya taksimat yapılırdı.[498]

Avusturya ve Rus harplerinde bütün yeniçeriler sefere memur olduklarından belli kısımlar sadrazam ordusuna istenir, diğerleri coğrafi yakınlığa göre serasker ordularına taksim edilirdi. Ruslarla yapılan harplerde her zaman Anadolu'nun kuzeyi Kırım ve Akkirman'a, diğer yerleri merkez orduya veya diğer ordulara istenmiştir. Gürcistan ve Kuban ordularına Erzurum ve çevresiyle Karadeniz'in doğusundan yeniçeri gönderilmiştir. Avusturya'yla olan harplerde Rumeli'nin güneyi ve güneybatısı Bosna ve Niş taraflarına görevlendirilmiştir.[499]

---

ilk kez 1735'te Rumeli'nin sol kolu şark ordusu seraskeri emrinde görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 738-739. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1016. 1741'de başlayan İran seferlerinin ilk yıllarında Anadolu'nun bir veya birkaç bölgesi sefere memur olmuşlardı. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 702. Bu savaşların devamında 1744 ve 1745 yıllarında hem Anadolu hem de Rumeli'nin bütün kollarına emirler gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 538-543. Rusya ve Avusturya harplerinde daha fazla yeniçeri toplanır, bu sebeple Anadolu ve Rumeli'nin bütün kolları sefere memur edilirdi. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 206. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1019-1023. 1736-39 Rusya ve Avusturya harpleriyle 1768'de başlayan Rusya harplerinde Anadolu ve Rumeli'nin bütün kolları sefere memur edilmişlerdi. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 784-786, 1545-1547, 1549-51. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1011-1013, 1207-1209. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 246-248. 1787'de Anadolu ve Rumeli'nin üç kolu görevlendirilmişti. *Enverî Tarîhi III. Cild,* 302. Sonraki tarihli bazı sefer emirleri için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 188, s. 1 vd. *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 53-55.

497 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 1186. Aralık 1724 tarihinde Anadolu'nun orta kolu Hemedan tarafı seraskeri Ahmed Paşa'nın emrine (*BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 639), sağ kolu Tebriz tarafı seraskeri Abdullah Paşa'nın emrine verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 640. Orta kola yakın olan Amed, Harput, Malatya, Ankara ve Tokat'ın yeniçerilerinin Hemedan tarafına gitmeleri istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 639-40, 690. Ocak 1735 tarihinde Erzurum eyaleti, Canik sancağı ve Trabzon eyaleti yeniçerileri Şark cephesi seraskeri Köprülüzâde Abdullah Paşa emrine görevlendirilmişlerdi. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 955-957. Anadolu'nun bütün yeniçerileri 1742'de Erzurum seraskeri emrinde görevlendirilmişlerdi. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 702. 1777 yılı için tertip edilen Diyarbakır ordusuna Anadolu'nun sağ ve orta kolları, Kars ordusuna sol kolu görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 33-35, 72.

498 *BOA, A.MHM.d.* 57, hk. 403-406. 1746'da Rumeli'nin üç kolu ve Anadolu'nun sol kolu Kars ordusuna, Anadolu'nun sağ ve orta kolları Diyarbakır ordusuna tayin edilmişlerdi. *BOA, A.MHM.d.* 57, hk. 416, 417, 419, 420. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 619-624.

499 Rusya ve Avusturya'ya karşı yürütülen 1736-1739 harplerinde Anadolu'nun kuzeyindeki bölgelerin yeniçerileri Kırım (Kefe) ve Akkirman taraflarına sevk edilmişti. *BOA, AE.SMHD.I,* 20869. ➜

Sefer emirleri yeniçerilerin orduya katılacakları yerleri ve zamanları da gösterirdi. Ana orduya çağrılan yeniçerilerden Edirne'ye gelmeleri istenirdi. Mesela 1736-39 harplerinde ve 1769 yılındaki seferde Edirne'de toplanmaları emredilmişti.[500] Şark tarafına yapılacak seferin ana ordu için toplanma yeri Üsküdar'dı. 1744 seferi için Rumeli'den gelecek yeniçerilerin Üsküdar'da hazır bulunmaları istenmişti.[501] Ordu kışlakta bulunuyor ise burası toplanma yeri olarak gösterilirdi.[502] Tali ordulara gidecek olanlar için seraskerlerin bulunduğu yer toplanma merkeziydi.[503] 1737 yılında Kırım'a gideceklerin Kefe'de bulunan kulkethüdasının emrine girmeleri,[504] 1739'da Rumeli'nin sağ kolu Bender seraskeri emrine memur olanların Bender'de toplanmaları emredilmişti.[505] Temmuz 1742'de Bağdad valisi Ahmed Paşa emrine gideceklerin Diyarbakır'da toplanmaları ve buradan Musul tarafına gitmeleri,[506] Eylül 1770 tarihli emirde ise Rumeli'den belirlenen yerlerden gidenlerin Babadağı'ndaki serasker Dağıstanî Ali Paşa'nın yanında olmaları istenmişti.[507]

1736'da sadece Ruslarla savaş varken Rumeli'nin bütün kolları serdar bayrakları merkez ordu olan Babadağı ordusuna görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 228, 233. Aralık 1738'de Anadolu'nun sağ ve orta kollarının merkez orduya katılması, sol kolun yarısının Akkirman'a, yarısının Kırım tarafına gitmesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1207-1209. *BOA, A.MHM.d.* 146, hk. 7-8. Aralık 1738'de Rumeli'nin sağ kolu Bender ordusuna sol ve orta kol ise ana orduya görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1106. Rusya ile harbin olduğu 1768-74 senelerinde ise aynı şekilde görevlendirme yapılmıştı. 1769 baharındaki sefer için Anadolu'nun sağ ve orta kolları ana orduya istenirken sol kol Kırım ordusuna memur edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 167, s. 1. Kasım 1769 tarihli emirlerle 1770 baharında Anadolu'nun sol kolu Sapanca, Ereğli'nin kuzeyinden Kastamonu ve Samsun'a kadar olan yerlerin yeniçerileri Akkirman tarafına ve Bender ordusuna; Samsun'dan Rize'ye kadar olan kısım ile Tosya, Erzurum, İspir bölgeleri Kırım ve Kefe ordusuna memur olmuşlardı. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 299. 1771 ve 1772 yıllarında benzer şekilde taksimat yapılmıştı. *BOA, C.AS*, 13579. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1019-1023. 1787'de Rumeli'nin üç kolu ve Anadolu'nun sağ kolu İsmail ordusuna görevlendirilmişti. *Enverî Tarîhi III. Cild,* 303. 1790'da Anadolu'nun sağ ve orta kolu ana orduya, sol kolun Trabzon, Canik, Karahisar-ı Şarkî ve Amasya sancakları Anapa ordusuna, diğer kısmı İsmail ordusuna memur edilmişlerdi. *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 53-55.

500 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1553-1555, 1625, 1626. *BOA, A.MHM.d.* 167, s. 1. ve hk. 246-248.

501 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 531.

502 1737 sefer emrinde İsakçı'da bulunmaları istenmişti. *89 No'lu 1737-1739 (1149-1152 h.) Tarihli Sinob Şer'iyye Sicili* (haz. Fahri Sakal), Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun 1990, hk. 6. 1770 baharında ise yeniçerilerin kışlak olan Babadağı'nda toplanmaları istenmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 298, 302-304.

503 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 145.

504 *89 No'lu Sinob Şer'iyye Sicili*, h. 9.

505 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1276.

506 *BOA, C.AS,* 13194.

507 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 971.

Yeniçerilerin toplanma zamanı, nevruz yani bahardı. Ana orduya veya seraskerlere gidecek yeniçerilere nevruzda veya nevruzdan önce orduda hazır bulunmaları emredilirdi.[508] Ancak sefer emri acil durumlar için veya bahar mevsimi geçtikten sonra sürücülerle beraber gönderildiğinde en kısa zamanda gitmeleri istenirdi. Ocak 1735'te Rumeli tarafından toplanacak yeniçerilerden "serian ve acilen" gitmeleri emredilmişti.[509] Ekim 1768'de Anadolu ve Rumeli'nin Karadeniz kıyılarındaki bölgelerinden gideceklerden "üç beş gün zarfında" hareket etmeleri istenmişti.[510] 1789 yılında asker geç gittiğinden sonraki yıl, erken baharda sancak altında hazır bulunmaları emredilmişti.[511]

Sefer emirleri, katılacakları veya görevlileri muhatap alan bazı durumları da ihtiva etmekteydi. Sefere gitmesi istenenler o kazada ikamet eden veya misafir olarak bulunan savaşmaya ehliyetli esâmîli ve çalık yeniçeriler, kuloğulları, serdengeçti ağaları ve alemdarlarıydı. Bunların itaat etmemeleri durumunda karşılaşacakları müeyyideler hatırlatılırdı.[512] Ayrıca beklenen asker sayısına ulaşılması için görevlilerin yeterince dikkat etmesi ve ahalinin gerekli yardımı esirgememesi istenirdi. Aralık 1738'deki emirlerde önceden emir verilme sebebinin hazırlanmalarını sağlamak olduğundan gitmeyenlerin cezayla muhatap olacakları bildirilmişti.[513] Aralık 1744'teki sefer emrinde, geçen seferde yeniçeriler firar ettiğinden orduların yeterli sayıya ulaşılamadığı, hepsinin cezalandırılmayı hak ettiği ama İranlıların bozulup çekilmeleri hatırına affedildikleri anlatılmış, gelecek bahardaki sefere herkesin katılması emredilmişti.[514] Sefere giden yeniçerilerden intizam içinde hareket etmeleri ve halka zarar vermemeleri istenir, hangi yolları kullanacağı gösterilirdi. Mesela Aralık 1769 tarihli emirlerde bütün yeniçerilerin doğru yoldan yürüyüp köylere uğramamaları ve halka zulmetmemeleri istenmişti.[515] Kasım 1770'te Anadolu ve Rumeli'ye yazılan emirlerde her kaza için mutlaka tespit edilen sayıda asker temin edilmesi, aksi halde idarecilerin cezalandırılacağı bildirilmiş; ayrıca yaşlı yeniçerilerin gönderilmemesi, sefere gidenlerin namazlarına dikkat edip yollardan sapmamaları, kimsenin evlerine ve tarlalarına tecavüz

---

508 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1276. *BOA, AMHM.d.* 167, s. 3. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)* hk. 971. *89 No'lu Sinob Şer'iyye Sicili*, hk. 6.

509 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1026.

510 *BOA, A.MHM.d.* 167, s. 1.

511 *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 60.

512 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 821. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1545-1547, 1549-51. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 991.

513 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1207-1209.

514 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 6-8.

515 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)* hk. 298. *h. 1180-1185 (m. 1767-1771) Tarihli Edremid Kazası Şer'iye Sicili* (haz. Şenay Öztürk), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 2012, 393-397.

etmemeleri istenmişti.[516] 1789 yılı sefer emrine, her kazanın yeniçerisinin gitmesi, çiftçi reayanın yazılmaması, neferlerin amel-mande ve yaşlı olmaması, cepheye gidenlerin erken dönmemesi yazılmıştı.[517] En ehemmiyetli husus olarak her zaman sefer emirlerinde yeniçerilere ve görevlilere silahlı olmaları hatırlatılırdı.[518]

Sefer emrinde yeniçerilerden serdarlarıyla gelmeleri istenmişti. Henüz serdengeçti bayrakları için emir verilmediğinden ve duruma göre serdengeçti bayrağı isteneceğinden bu şekilde sefere çağrılmışlardı.[519]

1.3.2. Sevk Emri ve Görevliler

1.3.2.1. Ocak Görevlileri: Sürücüler-Mübaşirler

Sefer emrinin gönderilmesinden birkaç ay sonra yeniçerileri sevk için yeni bir emir gönderilir ve ocaktan görevliler tayin edilirdi. Sevk emri sefer emrinin tekrarı mahiyetindeydi, sefere gitme vaktinin geldiğini ve görevlileri gösterirdi. Ancak daha önce sefer emriyle yeniçerilerin hemen gitmeleri istenmişse sürücüler de bu emirlerle gönderilmiş ve ikinci bir emir verilmemişti.[520] Görevliler gittikleri yerlerde ellerindeki fermanları mahkemede okutarak ilan ederlerdi.[521] Görevliler gittikten sonra seferden vazgeçilirse geri çağrılırlardı.[522] İstanbul'dan gidecekler için ayrı emir verilmez, sefere gidecek ortalara kayıtlar yapılırdı. Sefere çıkıldıktan sonra İstanbul'dan serdengeçti olarak gönderilecekler ise sekbanbaşı veya görevli diğer zabitler tarafından yazılırdı.[523]

Sevk emrinin verilmesi ve görevlilerin tayinleri bahara yakın, Ocak-Mart aylarında yapılırdı.[524] Mesela Rumeli'ye sefer emri Aralık 1738 başında gönderilmişken, sevk emri ve görevlilerin tayinleri yaklaşık bir ay sonra Ocak 1739'da yapılmıştı.[525]

Yeniçerilerin sefere sevki için, görevde veya mazul olan kulkethüdasından küçükçavuşa kadar bütün ağalar tayin edilmiş;[526] bu görev *sürme* olarak, görevliler

---

516 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1019-1023.

517 *BOA, A.MHM.d.* 189, hk. 279.

518 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1553-54-55.

519 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 784-786. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 246-248, 311-316.

520 *BOA. A.MHM.d.* 133, hk. 937.

521 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 559. *BOA, C. AS*, 13579.

522 *BOA, C.AS*, 34310. 4 Şubat 1792'de Ruslarla sulh yapıldığından sefer iptal edilmiş ve mübaşirler geri çağrılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 251-266.

523 *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 162.

524 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 738-739. *BOA, A.MHM.*d. 145, hk. 145, 1207-1209. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 702. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 359. *Antakya III Numaralı Şeriyye Sicili,* 248.

525 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1106, 1276.

526 *BOA, A.MHM.d.* 146, hk. 7. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 783. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 1034, ➔

ise *sürücü*, *mübaşir*[527] veya *sürücü mübaşir* olarak adlandırılmıştı.[528] Sürücülerin neferlerin yazılması ve cepheye götürülmesi olmak üzere iki vazifesi vardı. Bu yüzden görevlendirmelerde serdar veya serdengeçti *bayrağı küşadesine ve sevkine memur* olarak gösterilmişlerdir.[529] Görevleri, belirlenen miktardan az olmamak üzere istenilen yeniçerileri zamanında cepheye sevk etmekti. Bunlarla bağlantılı olarak serdengeçti ağalarını harekete geçirmek, yeni ağaları seçmek ve onlara bayrak vermek yetkileri dâhilindeydi. Yanlarında ağa ve alemdar tayin etmek için önceden hazırlanmış mühürlü belgeler taşırlardı.[530] Neferlerin cepheye zamanında gitmesi oldukça mühim olduğundan gecikme durumunda ikaz edilen sürücülere, cebri yollara başvurma, hapse atma ve kalebent etme gibi cezaların icrası yetkisi verilmiştir. Tereddütlü durumlarda yetkileri İstanbul'dan teyit edilmiş,[531] ayrıca icap eden durumlarda merkezden ölüm cezası için ferman istemişlerdir.[532]

Sürücü-mübaşirlerin görevlendirmeleri kollar, bir/birkaç eyalet, sancak ve kazayı kapsayan muhitler itibarıyla yapılır;[533] ihtiyaç duyulan nefer miktarına göre Anadolu ve Rumeli'deki bir veya birkaç kola, büyük seferlerde altı kola birden gönderilirlerdi.[534] Genellikle her kola veya bölgeye bir görevli gitmiştir.[535] Erken görevlendirme yapılan Kasım 1769'da, Rumeli ve Anadolu'nun üçer koluna turnacıbaşılar gitmişti.[536] Bazen ise birkaç kola tek zabit veya üç kola bir veya iki sürücü görevlendirilmiştir. 1736'da Rumeli'nin üç kolu serdar bayraklarını Babadağı ordusuna sevke, saksoncubaşı Mustafa Ağa ve haseki Ebubekir Ağa tayin edilmişti.[537] 1745 yılında İran seferi için Rumeli'nin üç kolundan gidecek yeniçeriler için

---

1245. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 389, 1121. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1207-08-09. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 12, 185. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1599.

527 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 405-414.

528 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 229-230, 1276. *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 228, 233.

529 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 243-245.

530 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 937.

531 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 315, 394. *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 157, 238. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 783. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 266. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1851. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 158.

532 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 450, 483.

533 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 702. *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 163. *BOA. A.MHM.d.* 133, hk. 937.

534 *BOA, A.MHM.d.* 146, hk. 7-8.

535 Mesela Ocak 1739'da Anadolu'nun orduya görevli sağ koluna turnacıbaşı Mehmed Ağa, orta kola haseki Mehmed Ağa, Kırım ordusuna görevli sol kola turnacıbaşı Mehmed Ağa sürücü tayin edildi. Aynı yıl Rumeli'nin sağ koluna turnacıbaşı Hüseyin Ağa, orta kola haseki Mehmed Ağa, sol kola haseki İbrahim Ağa görevlendirildi. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1207-1209, 1851,1864-1865. Mart 1734 tarihinde Diyarbakır'dan yirmi bayrak serdengeçti için turnacıbaşı Ömer Ağa görevlendirildi. *1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri,* hk. 2. Mart 1726'da Anadolu'nun sağ ve orta koluna başçavuş Osman Ağa görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 932.

536 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 206.

537 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 228, 233.

sabık zağarcıbaşı Süleyman Ağa sürücü yapılmıştı.[538] 18 Aralık 1789 tarihinde Anadolu'dan yeniçeri toplamaya 11 turnacıbaşı memur edilmiş, bunlar bir veya birkaç sancak için görevlendirilmişti.[539] 1790'da da benzer şekilde Anadolu'ya bir veya birkaç sancak itibarıyla 10'dan fazla turnacıbaşı, 1791'de Rumeli'den yeniçeri sevkine 10 turnacıbaşı gitmişti.[540]

Çoğu zaman serdar ve serdengeçti bayrakları için ayrı sürücüler tayin edilmiştir.[541] Mesela 1743 yılında Erzurum ordusu için Üsküdar'dan başlayıp Sivas üzerinden Erzurum'a kadar olan bölgeden toplanacak otuz serdengeçti bayrağı için turnacıbaşı Osman Ağa, aynı bölgeden gidecek serdar bayraklarına ise haseki Halil Ağa sürücü yapılmıştı. Üsküdar'dan başlayıp Karaman üzerinden Diyarbakır, Maraş ve Haleb beylerbeylikleri bölgelerinden Diyarbakır ordusu için kırk serdengeçti bayrağı yazmaya turnacıbaşı Osman Ağa, aynı bölgelerden serdar bayrakları içinse turnacıbaşı Halil Ağa görevlendirilmişti. Üsküdar'dan Trabzon'a kadar olan Karadeniz kıyısındaki kazaların serdar bayraklarını Erzurum ordusuna götürmek için turnacıbaşı Abdurrahman Ağa görevlendirilmişti.[542]

Bazı durumlar için merkezden görevli göndermek yerine, yakında bulunan ağalara bu görevler verilmiştir. Genel emrin dışında, kale muhafazası ve ilave nefer ihtiyacı için bazı bölgelerden nefer istenmişse kale zabitleri ve o orduda bulunan zabitler yetkilendirilmiştir.[543] Ağustos 1741'de Trabzon ve Erzincan yeniçeri zabitlerine bu kazalardaki yeniçerileri toplamaları emri verildi, köyleri tek tek gezip hepsini cepheye göndermeleri istendi.[544] Ocak 1745'te Trabzon Kalesi ağası saksoncubaşı Mehmed Ağa Trabzon ve çevresinden istenen yirmi yeniçeri serdengeçti bayrağına, eski Erzurum ağası turnacıbaşı Zorluzâde Mehmed Ağa Erzincan, Bayburt, İspir ve Tortum'dan toplanacak yirmi dokuz bayrağa mübaşir tayin edildi.[545] Temmuz 1736'da Rusların Kırım'a saldırması üzerine Sinop'tan

538 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 535.

539 *BOA, C.AS,* 22706.

540 *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 60-102. *BOA, C.AS,* 11406.

541 *1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri,* hk. 26. *BOA.A.MHM.d.* 133, hk. 937. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 740.

542 *BOA, A.MHM.d.* 57, hk. 228-233.

543 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 216, 1273. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 323. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1316. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1137.

544 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 216-217.

545 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 170, 252. Ocak 1745'te Diyarbakır ordusu için toplanacak kırk serdengeçti bayrağını götürmek için Antakya'da sakin turnacıbaşı Kara İbrahim Ağa görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 185. Mart 1746'da Erzurum ordusuna ağa tayin edilen eski kulkethüdası İbrahim Ağa'dan Erzurum ordusunda bulunan yeniçerileri sayarak 16 bine ulaşması için Erzurum'dan tashih ve be-dergâh yapması istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 471.

Kırıma geçecek olan şark ordusu ağası olan kulkethüdasına yolu üstünden 3 bin nefer yazması emredildi.[546]

Sürücü-mübaşirler kaza kaza gezmekte, bir kazanın bayraklarını gönderdikten sonra diğerlerine geçmekteydi.[547] Mesela 1771'de Özi Kalesi muhafazası için Anadolu'nun orta ve sol kollarından yeniçeri sürmeye görevli turnacıbaşı Osman Ağa, mart ayında Binpınar kazasına gitmiş, mahkemede bütün ahali ve yeniçeriler önünde emri okumuş, ocak ihtiyarlarının ittifaken kabulüyle 19. bölükten Hacı Köseoğlu İbrahim Ağa'yı serdengeçti ağası olarak seçmişti. Ardından gittiği Mudurnu'da 50. bölüğün yoldaşlarından Hacı Hüseyin Ağa ve sonrasında gittiği Kastamonu'da 27. bölüğün yoldaşlarından Kara Hüseyinzâde Salih Ağa'nın bayrak açmasına karar vermişti.[548]

Sürücülerin vazifeleri yeniçerileri ordulara gönderip seraskerden ve ocak yetkililerinden tam ve eksiksiz görev yaptığına ilişkin senetleri almakla sona ermekteydi.[549] Büyük seferlerde kendileri de orduya katılmakla mükellef olduklarından işlerini bitirdiklerinde cepheye giderlerdi. Diğer görevleri itibarıyla sefere katılmadıklarında bile seraskerlerin yanına gitmek mecburiyetindeydiler. Haziran 1746'da sabık zağarcıbaşı Süleyman Ağa çuhadarını İstanbul'a göndererek bayrakların tamamlanıp gittiğini, kendisinin Kütahya'da bulunduğunu ve İstanbul'a gelmek istediğini bildirmişti. Bizzat Erzurum seraskeri Ahmed Paşa'nın yanına varması ve senetleriyle dönmesi emredilmişti.[550]

Sürücülerle aynı zamanda veya onlar gönderildikten sonra giden, sürücülerin işlerini teftiş eden ve kanun dışı hareketlerine mâni olan, dönen yeniçerileri yeniden cepheye yönlendiren *sürücüler sürücüsü* olarak da adlandırılan görevliler mevcuttu. Bu göreve büyük zabitler veya ordu ağaları tayin edilmekteydi.[551] Eylül 1743'te Diyarbakır ordusuna gönderilen zağarcıbaşı ve saksoncubaşına farklı bölgelerin sürücülüğü verilmişti.[552] Mart 1745'te kulkethüdası Ali Ağa'ya Anadolu'nun sağ ve sol kolundaki bütün askerleri Erzurum'a kadar götürmesi görevi verilmişti.[553] Kasım 1769'da Rumeli'nin üç koluna gönderilen turnacıbaşıların ardından

---

546 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 24.
547 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk.1011, 1304.
548 *BOA, AE.SMST.III,* 16078, 21539, 21540.
549 *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 180. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 568, 1851.
550 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 914.
551 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk.474. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1599. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 130, 389. *BOA, C.AS*, 41660.
552 *BOA, A.MHM.d.* 57, hk. 271-272. 1744'te bütün görevlilerden sonra kulkethüdası gitmişti. *BOA, A.MHM.d*, 150, hk. 1021.
553 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 444, 809.

acele ettirmek için ocak beytülmâlcısı Osman Ağa gitmişti.[554] 25 Mayıs 1771'de Anadolu'ya giden turnacıbaşılar üzerine sürücüler sürücüsü olarak eski sekbanbaşı Mustafa Ağa,[555] Mart 1774'te ise eski kulkethüdası Halil Ağa görevlendirilmişti.[556]

Sürücüler vazifelerini ihmal ettikleri, haksız muamele veya hukuksuz yollara başvurduklarında uyarılmışlardır. Eğer sebep oldukları durumlar ciddi ise azledilmişler ve yerlerine başkaları gönderilmiştir.[557] Memuriyet sahaları oldukça geniş olan sürücüler emrinde kendi hizmetlileri, çavuşlar ve yazıcılarla bunların hizmetlileri bulunmuştur.[558] Maiyetin fazlalığı alanın büyüklüğü, memur oldukları bayrak sayıları ve aciliyete göre değişmekteydi. Genellikle sürücülere 5 çavuş ve 1 yazıcı verilmiştir,[559] ancak maiyetin 10 kişiye yükseldiği ve 2 kişiye düştüğü de olmuştur.[560] 21 Eylül 1735'te Trabzon eyaleti serdarlarını göndermeye memur turnacıbaşına 10 çavuş ve 1 yazıcı verilmişti.[561] 10 Ocak 1772'de Hezargrad, Şumnu, Yenipazar, Zağra-i Atik ve o havaliden asker sevkine görevli turnacıbaşının emrinde 2 çavuş vardı.[562] 1791 yılı için Rumeli'ye görevli 10 turnacıbaşının emrine 20 çavuş ve 3 yazıcı verilmişti.[563]

Sürücülerin ulaşımlarının sağlanması için menzil teşkilatına önceden beygirlerinin hazır olması emirleri verilir,[564] ayrıca kazaların serdarları emniyetlerini sağlamakla sorumlu tutulurdu. 1786'da Köstendil ve çevresinden serdengeçti bayrağı yazan turnacıbaşıya Topal Osman adlı eşkıya 23 kişilik çetesiyle saldırmış, iki adamını öldürmüştü.[565]

Taşrada bulunan zabit, serdar, serdengeçti ağası ve emeklilerden, yeniçeri sevki hususunda faal olarak çalışmaları neredeyse bütün emirlerde istenmiştir.

---

554 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 206.

555 *BOA, AE.SMST.III*, 16993. *BOA, C.AS*, 2868.

556 *BOA, AE.SABH.I*, 12406/4. 1778'de Rumeli'de sürücüler sürücü sabık kulkethüdası Seyyid Hasan Ağa'ydı. *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 547. 1789'da Trabzon tarafına sürücü olarak sabık sekbanbaşı Seyyid Mehmed Ağa görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 189, hk. 386.

557 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk.1011. *BOA, A.AHKA.d.* 7, s. 163. Bu husus aşağıda tafsilatla gösterilecektir.

558 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 407. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 389. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 444. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1016.

559 *BOA, C.AS,* 49025/1-3. *BOA, C.AS*, 1564. *BOA, A.MHM.d.* 57, hk. 202.

560 *BOA, AE.SMHD.I,* 7063. *BOA, C.AS,* 2339, 22706, 45795.

561 *BOA, C.AS,* 49025/5. 13 Ocak 1745'te Trabzon tarafından yazılacak yirmi beş bayrak toplamaya memur saksoncubaşıya 1 yazıcı ve 2 çavuş verilmişti. *BOA, AE.SMHD.I,* 312.

562 *BOA, C.AS,* 30537.

563 *BOA, C.AS,* 11406.

564 *BOA, C.AS*, 52866. *BOA, A.MHM.d.* 57, hk. 202, 207. *17 No'lu Adana Şer'iyyye Sicili,* 296.

565 *BOA, C.ZB*, 3210.

Emekli veya mirî piyade zeameti tasarruf eden ağalar seferlere çağrılmışlar ve sürücülere yardımla mükellef tutulmuşlardır.[566] Mesela Mart 1745'te İzmit yeniçeri zabitine oradaki bütün yeniçerileri sefere gitmek üzere hazırlaması ve kulkethüdası Ali Ağa geldiğinde onunla göndermesi emredilmişti.[567] Nisan 1771'de Kars Kalesi zabiti eski kulkethüdası Süleyman Ağa'ya Anadolu'dan Kırım, Özi ve orduya istenilen bayrakların ve serdarların bir an evvel toplanılması için ocak ileri gelenleriyle beraber çalışması istenmişti.[568] Şubat 1771'de Diyarbakır, Urfa, Malatya, Harput, Konya, Antep ve Adana'da ikamet eden emekli haseki ve turnacıbaşıların bölgelerindeki serdar ve serdengeçti bayraklarını hazır edip başlarına geçerek orduya getirmeleri istenmişti.[569]

1.3.2.2. Diğer Görevliler

Ocağın sürücü/mübaşirlerinden başka bütün askerler için umum sürücü veya ordu sürücüsü görevlendirilmiştir. Anadolu ve Rumeli'nin tamamı veya bazı kısımları için tayin edilen umum sürücüler vezir, beylerbeyi, hassa silahşorları, kapıcıbaşı ve sadrazam kethüdası gibi yüksek rütbeli devlet görevlilerinden seçilmekteydi.[570] Ordu sürücülerinin emrinde ocaktan zabitler de bulunurdu. Mart 1738'de Anadolu'nun sol kol sürücüsü kapıcılar kethüdası Abdullah Ağa'nın maiyetine ocaktan görevliler verilmiş, kendisinden şimdiye kadar ne kadar asker gitmiş ve ne kadar daha gidecektir izahatı istenmişti. Bu tarihte Rumeli'nin sol kol sürücüsü kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın maiyetine haseki Yusuf Ağa, Rumeli orta kolu sürücüsü hassa silahşorlarından İbrahim Ağa maiyetine ise turnacıbaşı Süleyman Ağa verilmişti. Rumeli'nin sağ koluna ise sabık sadrazam kethüdası Halil Ağa ve kapıcıbaşlarından Sirozlu Mehmed Ağa tayin edilmiş, yeniçeri sürücüsü saksoncubaşı Mehmed Ağa'dan onlarla ittifak içinde çalışması istenmişti.[571] Mart 1770'te Edirne Bostancıbaşı'na, emrine verilen turnacıbaşıyla beraber Balkanlar ve Kara-

566 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 481.
567 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 465.
568 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1398.
569 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1278-1279.
570 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 271, 275, 568. *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 341-342. *BOA, C.AS*, 22417. 1733'te Erzurum valisi ve aynı zamanda eşkıya teftişine memur olan İsmail Paşa sürücü tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 851. Nisan 1745 şark seferi için yine Aydın Valisi Mehmed Paşa sürücü yapılıp emrine ocaktan sürücüler verilmişti. Ancak daha sonra bu görevden alınmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 558, 444. 1769'da Anadolu sürücülüğüne Rakka Valisi Mehmed Paşa tayin edilmişti. *BOA, C. AS,* 1007. Bu yıl Rumeli tarafına sürücü tayin edilen kapıcıbaşı için bkz. *BOA, C.AS,* 11216. 1772'de Anadolu'nun üç koluna Karaman valisi Seyyid Numan Paşa sürücü tayin edilmişti. *BOA, AE, SMST.III*, 788, 790, 793, 794. Kasım 1791'deki sefer emrinde bir iki vezir sürücü görevlendireceği yazılıydı. *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 26.
571 *BOA, AMHM.d.* 145, hk. 254, 271, 275, 473, 475, 568.

deniz tarafının askerlerini sürme görevi verilmişti.[572] Mart 1774'te kaptanıderya Mehmed Paşa, sabık kulkethüdası Halil Ağa ve kapıcılar kethüdası İbrahim Ağa, Kocaeli'nden Sivas'a kadar olan bölgeden Özi ve Taman tarafına asker sevki için görevlendirilmişti.[573] Eylül 1798'de Mora'dan asker sürmeye görevli kapıcıbaşılar beraberinde turnacıbaşılar vardı.[574]

Ocak görevlileri umum sürücülere itaat etmekle mükellefti.[575] 1744 yılında ordu sürücüsü olan Aydın muhassılı Vezir Mehmed Paşa, maiyetine verilen saksoncubaşı Mehmed Ağa'yı, işini düzgün yapmadığından merkeze şikâyetle ikaz ettirmişti.[576]

Genel sürücüler ve adamları kaza kaza gezerek yeniçerilerin ve diğer askerlerin gitmesini sağlamışlardı. 1772 yılında Anadolu sürücüsü Karaman valisi Seyyid Numan Paşa dolaşırken Eğin'e gitmiş burada divanı toplamış, bütün ahaliyi çağırıp sefere memur yeniçerilerin hepsinin gideceğini, kimsenin onlara mâni olmamasını emretmiş ve onlardan buna ilişkin hüccet alıp 10 bin kuruş nezir belirlemişti.[577] Seyyid Numan Paşa, İskilip kazasına ise Ahmed Ağa adlı bir adamını göndermişti.[578] 1774'te Feyzullah Paşa'yla görevlendirilenler Sivas, Kastamonu ve diğer kazaları dolaşarak ahaliyi mahkemeye çağırmışlar, gecikmeden bütün yeniçerilerin gitmesini istemişlerdi.[579]

Taşraya gönderilen sefer emirlerinde valiler, kadılar, naipler, müftüler, âyanlar, iş erleri gibi görevliler de yeniçerilerin toplanmasından mesul tutulmuştur.[580] Bütün emirlerin metnine bu husus ilave edilmiştir. Genel hatlarıyla askerî ve gayri askerî şekilde şekillenen toplumun vergi ve diğer kamu mükellefiyetlerini gösteren defterler ve kayıtlar, sayılan görevlilerde mevcuttu. Yani kimin askerî olduğu veya olmadığı hususunda ellerinde yeterli malumat bulunmaktaydı. Yeniçeriliklerini inkâr edenlerin gönderilmesi ve reayadan olduğu halde askerî zümreye

572 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 657. Nisan 1773'te Rumeli orta ve sol kollarına görevli kapıcıbaşı emrine bir turnacıbaşı verilmişti. *BOA, C.AS,* 2739.

573 Ancak kaptanıderya donanmayla meşgul olduğundan Adana valisi Feyzullah Paşa sürücü yapılmıştı. *BOA, AE.SABH.I,* 12406/4. 1788'de Anadolu'nun sağ ve orta kolları sürücüsü Diyarbakır valisi Firuz Paşa'ydı. *BOA, A.MHM.d.* 191, hk. 30. 1789'da Anadolu sürücüsü Diyarbakır valisi Abdi Paşa maiyetinde sabık saksoncubaşı vardı. *BOA, A.MHM.d.* 189, hk. 353. 1791'de Anadolu sürücüsü, Derviş Abdullah Bey'di. *BOA, C.AS,* 27546.

574 *BOA, A.MHM.d.* 207, hk. 265.

575 *BOA, AMHM.d.* 145, hk. 1631.

576 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk.1088. *BOA, C. AS,* 1007. 1810'da Anadolu'ya sürücü tayin edilen paşalar ve emrine verilen ocak görevlileri için bkz. *BOA, C. AS,* 37658.

577 *BOA, C.AS,* 23455.

578 *BOA, AE, SMST.III,* 788, 790, 793, 794.

579 *BOA, AE.SABH.I,* 12406/4-5.

580 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 991.

sızma peşinde olanların meni bakımından sürücülerin bu memurların desteğine ihtiyacı vardı.[581] Gitmeyenleri veya bayraklara yazılmayanları koruyup sahip çıkmamaları, reayadan olanların yeniçeri yazılması için ağalara baskı yapmamaları emirlerde en çok tekrarlanan hususlardı. Sefere gitmemek için direnen veya firar edenlerin cezalandırılması için ise dizdarlara emirler verilmekteydi. Eflak ve Boğdan voyvodaları da kendi yetki bölgelerinden yeniçeri toplanmasından sorumlu tutulmuştu.[582]

Bahsedilen görevliler içinde en önde gelenler kadılardı. Sefer emirlerinin halka ilanı ve sicillere kaydedilmesinden başlayarak gelen görevlilerin işlerini hakkıyla yerine getirmesinden, serdar veya ağaların bayraklarıyla gitmesinden birinci derecede mesuldüler. Gelen görevlilerin işini yapıp yapmadığını da merkeze bildirirlerdi.[583] Mesela Anadolu sürücüsü sabık Sekbanbaşı Mustafa Ağa'nın Alaşehir'e gittiğini, mahkemede elindeki emri ilan ettiğini, bu kaza serdarı Seyyid İsmail'in daha önce hazır ettiği neferlerle sefer gittiğini, 25 Mayıs 1771 tarihinde kadı Seyyid Yusuf merkeze yazmıştı.[584] Ayrıca kadılar kendi kazalarından ne kadar kişinin sefere gittiğini isimleriyle defter halinde merkeze göndermişlerdi.[585] Yine ocak görevlileri tarafından düzenlenen defterleri kadılar da mühürlerdi.[586]

1768'de başlayan harp, Osmanlı topraklarının merkez alanına doğru yayıldığından asker toplanması seferberlik özelliği taşımaya başlamıştı. Bu yüzden mücadeleye bütün halkın iştiraki beklendiği gibi yeniçerilerin toplanması ve cepheye sevklerinde âyanların daha fazla görev alması durumu ortaya çıkmıştı. Şubat 1770'te Yergöğü Kalesi müdafaası için Rusçuk'tan yeniçeri yazmaya görevli İbrail yeniçeri zabiti turnacıbaşı Hüseyin Ağa'ya yardım etmek üzere Rusçuk âyanı Çelebi Seyyid Süleyman görevlendirilmiş, hatta yazılan yeniçerileri bu kaleye götürmesi emri verilmişti. Ayrıca emirde yeniçerilerin *cümle ahâlî-i memleket ma'rifetleriyle* toplanması istenmiştir. Bosna Valisi Muhsinzâde Abdullah Paşa Rumili seraskeri tayin edilince, Rumeli'deki her kazadan ordusuna yeniçeri yazılması için verilen Şubat 1771 tarihli emirde, *ocakdan tayîn olunan turnacıbaşı marifeti ve hukkâm ve müftî ve ulemâ ve zâbitân ve bil-cümle iş erlerinin marifet ve taahhüdleriyle,* ifadesi kullanılmıştır.[587]

---

581 *1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri, hk.* 56. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 319. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1211. *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 284, 382.

582 *BOA, A.MHM.d*, 145, hk. 237, 1389.

583 *BOA, AE.SABH.I*, 12406/1-7. *BOA, C.AS*, 23153. *BOA, AE.SMST.III*, 16078, 21539-21540. *BOA, C.AS*, 1538. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 252-253.

584 *BOA, AE.SMST.III,* 16993.

585 *BOA, C.AS*, 2857. *BOA, C.AS*, 2977. *BOA, AE, SMST.III*, 788, 793, 794. *BOA, D.YNÇ*, 152-80.

586 *BOA, C.AS*, 23153.

587 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 141-142, 210, 227, 1231.

1.3.3. Cepheye Sevk Şekilleri

1.3.3.1. Serdar Bayrakları

Yeniçerilerin taşraya yayılması neticesinde ortaya çıkan bir görev olan yeniçeri serdarlığının en önemli hatta bu ismin verilmesinin sebebi olan vazifesi, sorumlu olduğu yerdeki yeniçerileri sefer emri üzerine savaş için harekete geçirmek ve ordunun toplanma merkezlerine götürmekti. Ancak serdarlar sefere sadece yeniçeri götürmekle mükellef değillerdi. İdarelerinden mesul oldukları cebeci, topçu, top arabacı ve acemi oğlanları da onların mesuliyetine verilmişti.[588] Bu yüzden serdar bayrakları aşağıda izah edilecek olan diğer şekillerden daha umumi ve nefer sayısı bakımından muayyen olmayan yapılardı. Serdarın ne kadar nefer götüreceği kazalarındaki askerî zümrenin büyüklüğüne bağlıydı. Ancak 1770'lerden itibaren onlardan belli sayıda yeniçeri götürmeleri istenmişti.[589]

Serdarlar göreve, kazaya ait ocak bayrağını açarak gitmişlerdi. Kendi bayraktarları olsa da bunların hususi vasıfları yoktu.[590] Serdarlar 17. yüzyılın sonun kadar yeniçerileri İstanbul'a, daha sonra ana ordunun olduğu yere veya o kazanın yeniçerilerinin istendiği cepheye götürmüşlerdi.

Serdar bayraklarını diğer yeniçeri sevki vasıtalarından ayıran diğer bir hususiyet sadece tashih ve be-dergâha müsaade edildiği zaman kullanılmamalarıydı. Serdarlara eşkıya takibinde, küçük askerî görevlerde ve isyan durumlarında da başvurulmuştur. Mesela 1763'te Gürcistan'daki orduya, tashih ve be-dergâh olmamasına rağmen Erzurum eyaletindeki kazaların yeniçerileri ve kuloğulları görevlendirilmişti.[591] Temmuz 1768'de ise Karacadağ eşkıyası için görevli Rumeli valisinin emrine Üsküp serdarı memur edilmişti.[592]

Savaşın büyüklüğü veya gidişatına göre kollar, eyaletler veya kazalar itibarıyla serdar bayrakları istenirdi. Rusya ve Avusturya harplerinde bütün serdarlar, İran savaşlarında umumiyetle Anadolu'nun tamamı ve Rumeli'nin bazı muhitlerinin serdarları sefere çağrılırdı. 1744 ve 45 yıllarındaki İran seferlerine ise bütün serdarlar mükellef tutulmuştu. Dolayısıyla sefer emirleri yeniçeri serdarı olan bütün

588 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 486-487. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 619-622. *BOA, A.MHM.d.* 167, s. 1 ve hk. 246-248.

589 *BOA, A.MHM.d*, 177, hk. 114-116, 176-178. *BOA, A.MHM.d*, 189, hk. 279. *Denizli Şer'iyye Sicili*, 105-108.

590 *BOA, MAD.d.* 17777.

591 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 405.

592 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 31.

yerlere,[593] bir veya birkaç kola[594] veya daha çok uygulandığı üzere bazı eyalet veya kazalara yazılmıştı.[595] Mart 1821'de Erzurum eyaletindeki serdarlar İranlıların ve Kürtlerin sınır ihlaline karşı tayin edilen serasker emrine verilmişlerdi. Ertesi yıl Erzurum eyaletine ilaveten Malatya, Harput ve Eğin yeniçerileri de şark ordusuna görevlendirilmişti. Diyarbakır yeniçerileri ise Bağdat muhafazasına memur edilmişlerdi.[596]

Sefere hareket vaktinin geldiğine ilişkin emirlerde serdarlara hangi cepheye veya kale muhafazasına gidecekleri, nerede bulunacakları bildirilirdi. Tek serasker olduğunda hepsi onun ordusuna gider;[597] birkaç serasker olduğunda ise kolların her biri başka seraskerin emrine verilirdi.[598] Sadrazam sefere çıktığında serdarların çoğu onun emrindeki orduya çağrılırdı. Nisan 1736'da Rumeli'nin üç kolu serdarları Babadağı seraskeri Mehmed Paşa emrine memur olmuş; 1737'de ise Anadolu'nun üç kolu sadrazam emrine istenmişti.[599] 1768'de yine Anadolu'nun üç kolu serdarlarının, sadrazam maiyetinde olmak üzere Edirne sahrasında bulunmaları istenmişti.[600] Bazen görevlendirildikleri cephe değiştirilmiş; Nisan 1739'da daha önce Vidin ordusuna gitmesi emredilen Bükreş'teki serdarların Bender ordusuna gitmeleri istenmişti.[601]

Savaş devam ederken acil durumlarda bazı kazaların serdarlarına hususi emirler verilmiştir. Mesela Ağustos 1724'te Revan Kalesi'ni kuşatan orduya yardım için Bayburt serdarına kazasındaki bütün emeli yeniçeri ve çalık ve kuloğullarını alıp hemen gitmesi emredilmişti.[602] Mart 1735'te ise 26. bölüğe mensup Bolu serdarının bayrağını açıp, orada ikamet eden veya misafir bulunanlardan toplayabildiği kadarını Şark ordusu seraskeri Abdullah Paşa'nın yanına götürmesi istenmişti.[603]

---

593 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 570-572. *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 54. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 343-344. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk 756-760. *BOA, A.MHM.d.* 167, s. 3.

594 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 821. Mart 1806'da Sırplar Niş'e saldırdığında serasker olan Rumeli valisi emrine, Rumeli orta koluna sefer emri verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 223, hk. 572, 623.

595 *1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri,* hk. 26. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 283. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 208-209-210-211-212. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 806.

596 *BOA, A.MHM.d.* 238, hk. 1573. *BOA, A.MHM.d.* 239, hk. 989, 1128, 1135, 1135, 1469.

597 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 738-739. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1026. *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 235. *BOA, A.MHM.d.* 149, hk 516-518, 535. *BOA, C.AS,* 24237.

598 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 570-572. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 341. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk 756-760. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 601.

599 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 784-785-786.

600 *BOA, A.MHM.d.* 167, s. 3.

601 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 420.

602 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 230.

603 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1145.

Serdarlar çok sıkı şekilde takip edilmiş, sefere gitmemek için uğraşanlar tehdit ve cezalarla zorlanmıştır. Ancak yine de bazı sebeplerle seferden muaf tutulmuşlar; bu hallerde yerlerine vekillerinin gitmesine müsaade edilmiş veya doğrudan vekillerinin gelmeleri istenmişti. Serdengeçti ağası olan serdarlar serdengeçti bayraklarıyla sefere katılmışlar, kazanın diğer yeniçeri ve piyade sınıfı askerlerini vekilleri götürmüştür.[604] Serdarlardan iş göremez olanları değiştirme yetkisi görevlilere de verilirdi.[605] Ağustos 1730'da yeniçeri sayısının fazla olduğu Ilgın kazasında sefer için verilen zahire ve menzil beygirlerinden yeniçerilerin kendi hisselerine düşeni vermemek için huzursuzluk çıkarma tehlikesi bulunduğundan kadının talebi üzerine serdar Mehmed Çavuş seferden affedilmişti.[606] 21 Haziran 1733'te, üç senedir Ladik serdarı ve aynı zamanda menzilci olan Halil'in sefere gitmesiyle menzil işlerinin bozulacağını ahali ve kadı merkeze bildirmiş, yerine vekilini göndermesi teklifi kabul edilmişti.[607] Mart 1737'de Pravadi'de menzillerin sefer sebebiyle işlerinin çok ve idarelerinin zor olduğunu bildiren ahalinin talepleri kabul edilerek serdar ve kardeşi, vekil göndermesi şartıyla seferden affedilmişti.[608] 1744 yılında Diyarbakır ordusuna görevli Kayseri, Antep, Kilis, Ruha, Haleb ve civardaki diğer kazaların serdar vekillerinin orduya gitmesi istenmişti.[609] Sürekli savaşlar sırasında vekil gönderme çok yaygınlaştığında müdahale edilmiş; mesela Kasım 1770'te, sonraki sene seferi için serdarların vekil göndermelerine müsaade edilmeyeceği bildirilmişti.[610] Mart 1806'da Sırplara karşı görevlendirilen serasker emrine Rumeli orta kolundan istenen 4000 neferin bizzat serdarlarıyla gitmeleri emredilmişti.[611]

Serdarlar sadece bayrakları altına topladığı askerleri cepheye götürmekle mükellefti. Kendileri sefere görevli değiller ise askerleri ordulara teslim edip senetlerini alarak geri dönmüşlerdi.[612] Götürdükleri yeniçeriler ordulardaki ortalara tak-

604 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1035. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1145. *BOA, D.YNÇ.d.* 34223. *BOA, MAD.d.* 5203, s. 59. *BOA, D.YNÇ,* 149-290. 1736-39 harplerinde Filibe serdarına iki sene aynı yeniçeri vekalet etmişti. *BOA, D.YNÇ,* 142-242.

605 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1468.

606 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 702.

607 *BOA, C.AS,* 31597.

608 *BOA, A.MHM.d.*142, hk. 930.

609 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 1039. *Antakya'nın III Numaralı Şeriyye Sicili (h. 1156-1157/m. 1743-1745)* (haz. Adem Kara), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2000, 242. Mayıs 1778'de Antakya serdarı turnacıbaşı Fetullah Ağa, şehrin emniyeti ve hacıların muhafazası sebep gösterilerek ahali ve kadının talebiyle seferden muaf tutulmuş, istenen 500 nefer başka birisiyle gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 674.

610 *1767–1771Tarihli Edremid Kazası Şer'iye Sicili,* 393-397.

611 *BOA, A.MHM.d.* 223, hk. 572, 623.

612 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 497.

sim edilmişti.[613] Kalelere gidenlerin kayıtları ve istihdamları hususu kale ağaları ve muhafızların uhdesine bırakılmıştı.[614]

Götürdükleri nefer sayısı serdarların kazalarındaki yeniçeri mevcuduyla alakalıydı. Ağustos 1690'da Drama serdarı 80'den fazla yeniçeriyle orduya katılmıştı.[615] Bir esere göre 1711 Prut Seferi sırasında Edirne'den İsakçı'ya gidilene kadar serdarların bazıları 300-500, bazılarıysa 1000 neferle orduya katılmışlardı.[616] Haziran 1717'de sefere gitmek üzere Edirne'ye gelen serdarların yanlarında 30-300 arasında neferleri vardı.[617] 9 Aralık 1733 tarihli bir deftere göre Karahisar-ı Şarkî, Erzincan, Tortum, Bayburt, Erzurum ve Kars kazalarında bulunan serdarların Revan muhafazasına getirdiği neferlerin toplamı 2155'ti.[618] Çok az neferle giden serdarlar da vardı. 1734'te Tiflis'e giden iki serdar bayrağının mevcutları, 12 ve 53'tü.[619] Nisan 1734'te sadece yedi sekiz neferle Diyarbakır'da bulunan orduya giden Malatya serdarına, getirdiği neferleri bırakıp Malatya'ya dönüp bütün yeniçeri ve kuloğullarıyla gelmesi emredilmişti.[620] Eylül 1770'te serdarlıkları ele geçirenler, kendileri gitmeyip çok az neferle yerlerine vekil gönderdiklerinden uyarılmışlardı.[621] Önceki yıl az neferle gittikleri için ikaz edilen Anadolu'daki serdarların 1789 seferine her kaza için belirlenen 50-500 arası nefer götürmeleri emredilmişti.[622] 1787'de Varna'dan İsmail ordusuna serdar bayrağıyla giden nefer sayısı 250 idi.[623] 1788'de umum olarak kaza bayrakları 40-90 nefer arasındaydı.[624] 1790'da yeniçerilerin çok fazla olduğu yerlerden biri olan Kayseri'den serdar bayrağıyla sadece 9 kişi gitmişti.[625] Aralık 1807'de Anadolu'daki bütün serdarların baharda 50 kişiyle Edirne'de olması istenmişti.[626]

---

613 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 222. *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 654. *BOA, D.YNÇ.d.* 34221. *BOA, C.AS*, 47833.
614 Misal için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 569.
615 *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I, 382.
616 *Keyfiyet-i Rusiyye* (haz. Öznur Tübençokrak), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, Eskişehir 2007, 30.
617 *BOA, A.d.* 346, s. 85-87.
618 *BOA, MAD.d.* 17069.
619 *BOA, KK.d.* 4772.
620 *1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri,* hk. 30. Kefe ordusuna 1739'da istenen serdarların götürdüğü nefer toplamı 2637'ydi. *BOA, MAD.d.* 4439.
621 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1010-1011.
622 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 1117-1118. *BOA, A.MHM.d.* 188, s. 27-28, 31-32.
623 *BOA, A.MHM.d.* 958.
624 *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 525.
625 *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 630.
626 *BOA, A.MHM.d.* 195, hk. 443-444.

1.3.3.2. Serdengeçti Bayrakları

Meydan savaşlarında düşman taburlarına, kale kuşatmalarında surlara veya açılan gediklere en evvel saldırmak için oluşturulan, 17. yüzyılda kuloğullarının istihdam şekillerinden biri olan serdengeçtilik 1683'ten sonra taşradan yeniçeri yazmanın bir yolu olduğu daha evvel gösterilmişti. Zamanla serdengeçti bayrakları tashih ve be-dergâhın en temel ve hızlı vasıtası olmuştur. Serdar bayraklarının aksine serdengeçti bayraklarında sadece yeniçeri bulunmuştur.

Bütün zorlama ve tehditlere rağmen serdar bayraklarıyla yeterince nefer gitmediğinden ve serdar bayrakları bir defa teşkil edildiğinden serdengeçti bayraklarına çokça başvurulmaktaydı.[627] Sadece sefer emri çıksa da harp halinin olmadığı 1777-78 yıllarındaki gibi zamanlarda serdarlar sefere gitmiş yahut daha az serdengeçti bayrağı istenmişti. Ayrıca ocağın kaldırılmasına yakın, 1820'lerde serdengeçti bayrakları kullanılmamış, yeniçeriler serdarlarla ordulara gönderilmişti.

Serdar bayraklarından farklı olarak sadece sefer zamanlarında açılmasına müsaade edilen serdengeçti bayrakları, aynı zamanda ordularda artan yeniçeri mevcudunun istihdamı vasıtasına dönüştürülmüştür. Her serdengeçti bayrağı, ağaları emrinde müstakil bir birlikti. Ordular bünyesinde bulunanlar sefer mevsiminin başından terhis edilmelerine kadar görev yapardı. Kale muhafazasında olanlar da ya kış geldiğinde yahut belli süre sonra dağıtılırlardı.[628] Savaş içindeki görevleri tamamlandıktan sonra neferleri ortalara taksim edilir veya kalelere yamak yazılırdı.[629] Görevleri sırasında ordu veya kale ağalarına bağlıydılar ve sayıları çok fazla olduğundan bulundukları yerde aralarından biri başağa yapılırdı.[630] 18. yüzyılın sonundan itibaren bütün ağaların amiri mevkiinde, sürekli şekilde görev yapan ve ağa kapısında odası olan bir başağa tayin edilmiştir.

Diğer bir husus, bahsedileceği üzere çok fazla serdengeçti ağası varken bunlardan bir kısmı sürekli bayrağıyla nefer götürmek istemişlerdi. Sadece serdarla gidilmesi emri verildiğinde bile bir şekilde merkezden bayrak açma müsaadesi almışlardı. Mesela Kırım üzerine gidecek Anadolu yeniçerilerinin sadece serdarlarla gitmeleri fermanı verilmişken Ocak 1778'de sürücü ve daha sonra ordu ağası olan turnacıbaşı Numan Ağa'ya, çok fazla sayıda ağa bayrak açmaya hevesli olduğundan kendisi belirleyeceği sayıda bayrak açtırma müsaadesi verilmişti.[631]

---

627 Serdar bayrakları kısmında gösterilen kayıtlardan başka Aralık 1777 tarihli kayıtta ne yapılırsa yapılsın serdarların nefer götüremediği gösterilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 395. Benzer ifadeler 1789'da Anadolu'ya gönderilen emirde de mevcuttur. *BOA, A.MHM.d.* 189, hk. 279.

628 *BOA, MAD.d.* 2583, s. 15. *BOA, D.YNÇ,* 150-23, 32, 49.

629 *BOA, A.MHM.d*, 142, hk. 936-937.

630 *BOA, D.YNÇ.d.* 34224.

631 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 505, 510.

Serdengeçti bayrakları savaş süresince her zaman ve şartta yazılmış, ordularda yeterince yeniçeri bulunana kadar bayrak istenmiştir.[632] Her türlü vazifede kullanılmışlar, ana ordu ve serasker orduları bünyesine, kale, şehir, kasaba, geçitler ve boğazların muhafazasına görevlendirilmişlerdi. Savaş muhitindeki kalelerin çoğu çok sayıdaki serdengeçti bayraklarıyla takviye edilmişti.[633] Acil nefer ihtiyacının temini, saldırıya uğraması muhtemel yerlerin muhafazası serdengeçti bayrakları vasıtasıyla sağlanmıştı.[634]

Acil durumlarda daha çok yakın yerlerdeki yeniçeriler tercih edilirdi.[635] Bu durumun bazı harplerdeki misalleri şöyleydi: Ağustos 1737'de Bükreş muhafazası için Yergöğü'nden iki bayrak istenmişti.[636] 1739'da Eflak muhafazası için on bayrak görevlendirilmişti.[637] 1770 yılında Fokşan kasabası muhafazasını, Çadırcıoğlu Mehmed ve Çolak Abdullah adlı serdengeçti ağaları emrinde iki bayrak serdengeçti sağlamıştı.[638] Kasım 1770'te Babadağı yakınlarındaki Hızırilyas Boğazını tutmak üzere, 105 ve 104 kişilik iki süvari serdengeçti bayrağı görevlendirilmişti.[639] Mayıs 1770'te Varna muhafazasına, Ağustos 1770'te ise Kartal bozgunundan sonra ordu firar ettiğinden bazı önemli bölgelerin müdafaası için yakın yerlerden acilen bayraklar istenmişti. Nisan 1771'de Anadolu ve Rumeli'den asker gelene kadar vakit geçmiş olacağından Rusların sıkıştırdığı Niğbolu ve Kule kalelerine Tırnovi, Lofça, Plevne, İvraca ve çevre kazalarından acil serdengeçti bayrakları istenmişti.[640] İranlıların hareketlerinin tehlikeli olduğu Haziran 1776'de Anadolu'daki kazalardan Van'a yirmi, Bağdad'a otuz, Kars'a otuz, Ahısha'ya yirmi olmak üzere 120

---

632 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1296. *BOA, C. AS,* 1182.

633 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1379. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1502. *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 374.

634 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1487.

635 Ocak 1713'te Azak Kalesi için Karahisar-ı Şarkî, Canik sancaklarıyla Giresun ve Keşap'tan 200 kişilik on bayrak yazılması emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 1284, 1286-1288. Eylül 1730'da Revan Kalesi muhafazası için Erzurum ve Kars eyaletlerinin Revan'a yakın yerlerinden yirmi adet 100 kişilik bayrak toplanması emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 805, 1137. 1738'de Avusturyalılardan alınan Ada Kalesi'ne yerleştirilmek üzere yakın yerlerdeki kazalardan yirmi bayrak istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 941. Temmuz 1742'de Kars Kalesi'nin muhafazası için Kars eyaletinin hızlıca asker sevk edilmesi mümkün yerlerinden otuz bayrak toplanması emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1273. Şubat 1745'te yine Kars Kalesi için Trabzon bölgesindeki kazalardan yirmişer, toplamda 120 kişilik bayrak toplanılması ve kar kalkmadan kaleye gitmesi için Trabzon valisi Vezir Mehmed Paşa'ya ve Trabzon Yeniçeri ağasına emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 323.

636 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1316.

637 *BOA, D.YNÇ,* 152-107.

638 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 898.

639 *BOA, MAD.d,* 17369, s. 161. 6 Eylül 1770'te Seddülbahir muhafazası için Silivri, Bergos, Tirebolu, Dimetoka ve Evreşe'den 120 kişilik dört bayrak muhafız Ali Paşa emrine gönderilmişti. *BOA, MAD.d.* 17366, s. 24-25.

640 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 868, 989, 1360.

kişilik yüz bayrak (12000) yeniçeri sevk edilmiş, tashih ve be-dergâhlarından kale ağaları sorumlu tutulmuştu.[641] 1787'de Rus tehlikesine karşı hızlıca teşkil edilen İsmail ordusuna Rumeli'den 120 kişilik yüz altmış bayrak serdengeçti toplanması emredilmişti.[642] 1788'de Anadolu askeri gelene kadar Belgrad muhafazasına Rumeli'den 120 kişilik 40 bayrak yazılması istenmişti.[643]

Sefere giden yeniçerilerin ekseriyeti sonbaharda memleketlerine döndüğünden 18. yüzyılda kış için hususi serdengeçti bayrakları yazılmıştır. Mesela Ekim 1728'de Tebriz ve Gence muhafazası için Erzurum, Diyarbakır, Harput ve Malatya taraflarından 150 kişilik yirmi bir bayrak;[644] Ocak 1770'te İbrail Kalesi'ne saldırı olduğunda acilen Edirne taraflarından 200'er kişilik beş bayrak istenmişti.[645] Haziran 1788'de, Anadolu'dan meşta (kış) ordusu için 120 kişilik iki yüz doksan altı, Rumeli'den altmış altı bayrak toplanması için emirler gönderilmişti.[646]

Savaş dışı dönemlerde isyan veya eşkıyalık için serdar bayrakları tercih edilirken savaş sırasında zuhur eden bu tür durumlara tashih ve be-dergâh uygulandığından serdengeçti bayraklarıyla müdahale edilebilmişti. Ocak 1735'te Anagra Kalesi'nin etrafındaki Abazaların isyanı sebebiyle Faş muhafızı Halil Paşa'nın emrine on adet serdengeçti bayrağı verilmişti.[647] 1734'te Tiflis'te huzursuzluk fazla olduğundan idare tesis edilmesi için İshak Paşa'nın talebiyle yirmi yedi serdengeçti bayrağı yeniçeri yazılmıştı.[648] 1738 yılında savaş devam ederken isyan eden Sarıbeyoğlu üzerine serdengeçti bayrakları gönderilmişti.[649]

Serdengeçti bayraklarının amiri serdengeçti ağalarıydı. Sadece ağa olarak seçilenlere serdengeçti bayrağı verilir ve sadece ağalar bayrağına serdengeçti yazabilirdi. Ancak ağalar kendi istedikleri zaman nefer yazamazlardı, bunun için ferman gerekliydi. Nefer yazmanın diğer adları *bayrak açma* ve *bayrak küşadesi*ydi. Ağaların kendilerine vekâlet etme yetkisi de olan bayraktarla bayrak hasekisi adlı iki asıl yardımcısı, ayrıca yeniçerilerden birkaç kişilik maiyeti bulunurdu. Bayraktarlar savaş sırasında ölünce veya başka şekilde görevi bırakınca yerine hasekiler geçerdi.[650] Genç yeniçerilerse bayrak neferlerine karakullukçuluk ve aşçılık yapar-

---

641 *BOA, A.MHM.d.* 173, hk. 354-357.
642 *Enverî Tarîhi III. Cild*, 303-304.
643 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 16.
644 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 519-520, 537-538, 885, 853. *BOA, İE.AS*, 8050.
645 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk.474-475.
646 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 674-676, 886-887. Şubat 1789'da İbrail Kalesi için 120 kişilik on bayrak yazılması emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 455.
647 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 197.
648 *BOA, KK.d.* 4772.
649 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1256.
650 *BOA, D.YNÇ*, 163-158. *BOA, D.YNÇ*, 150-148.

dı.[651] Neferleriyle cepheye gidip verilen görevleri tamamlayan ağalara *bayraklarını sarma* müsaadesi verilirdi. Ordu ağalarının görevlerini ikmal ettiklerini bildirmesiyle serdengeçti ağalarına 40, bayraktarlarına 20 akçeyle emeklilik verilirdi.[652] Serdengeçti ağalarına 40 akçeyle emeklilik verilmesi, taşradan nefer yazmalarıyla başlamıştı.[653] Bayrak açtıkları her seferde emekli ağa ve bayraktarlarına terakki verilirdi. Görevini tamamlamayanlar ve firar edenler bu haklardan mahrum olurdu.[654] Hem emeklilik hem de terakki verileceği bayrak yazma fermanlarında gösterilirdi.[655] Ağalar İstanbul'a veya memleketlerine yakın kalelere kaydedilir ve sefer için erkenden nefer getirmeleri için memleketlerinde yaşamalarına müsaade edilirdi.[656] Ordu defterlerine ağaların ön adı olarak memleketleri yazılırdı.[657]

Taşraya ilk sefer emri gönderildiğinde serdarların görevlendirilmesi yapılır, ağalardan maiyetleriyle beraber sefere hazır olmaları istenirdi.[658] Acil durumlarda sefer emriyle beraber, diğer hallerde ise sefer emrinden kısa müddet sonra serdengeçti bayraklarının toplanması emirleri gönderilirdi. Mesela 1792 yılındaki sefere serdar bayraklarından evvel serdengeçti bayrakları çağrılmıştı.[659] Zaten bayrak açsın açmasın yeniçeri toplanacak bölgedeki serdengeçti ağaları ve bayraktarlarının tamamı, tecrübeli nefer ihtiyacı ve acilen nefer yazılma durumunda görevlendirme için sefere gitmekle mükellefti.[660] Çok sayıda serdengeçti ağası olduğunda sadece seçilenler bayrak açar, diğerleri adamlarıyla serdarlara katılır yahut kendileri giderdi.[661] Şubat 1738'de, Anadolu'nun sağ kolundaki kazalardan serdengeçti bayrağı açanlar haricindeki ağaların Bosna tarafına gitmek üzere Edirne'de orduya

---

651 *BOA, D.YNÇ*, 147-301.

652 *BOA, D.YNÇ*, 94-85. *BOA, C.AS*, 48288. *BOA, D.YNÇ.d.* 34232, 34291. *BOA, C.AS,* 48174.

653 *1686-1687 (h. 1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 313.

654 *BOA, D.YNÇ*, 94-29. *BOA, D.YNÇ*, 296-137,149, 182, 191,194. *BOA, D.YNÇ*, 421-402. Daha fazla terakki verildiği durumlar da olmuştu. Ocak 1713'te Azak'a yazılacak on bayrağın ağalarına 10, bayraktarlarına 5 akçe terakki verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 1284. Firar eden ağaların terakkiden mahrum olmaları için bkz. *BOA, MAD. d.* 17089. 1774'te 64. cemaatten Bursalı Bekir Ağa'nın bayraktarı firar edince bu ortada başkarakullukçu olan Mehmed yeniçeri ağasının emriyle bayraktar yapılmış, ama firar eden bayraktar şeyhülislamdan getirdiği mektupla kendini affettirerek emekli olmuştu. Mehmed itiraz edince hakkı iade edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 350-7.

655 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1026. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk, 181. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 126. *BOA, D.YNÇ*, 132-208. *BOA, D.YNÇ*, 181-2.

656 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 180. *BOA, A.MHM.d*, 161, hk. 278.

657 *BOA, MAD. d.* 4493. *BOA, MAD.d.* 5203, s. 55-75.

658 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk.854. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 359. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1548-1550.

659 *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 26.

660 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1472. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 174-75. *BOA, A.MHM.d.* 195, hk. 443-444.

661 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 639-640, 690. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 231, 251, 1847. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 92, 1039. *BOA, DYNÇ.d.* 34515. Bosnalı ağaların defteri için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 234-17.

katılmaları istenmişti.[662] Nisan 1741'de Anadolu'daki ağaların çoğu adamlarıyla Van muhafazasına gönderilmişti.[663] Ekim 1745'te İranlıların Van Kalesi'ne saldırma tehlikesine karşı Erzurum eyaletindeki tüm serdengeçti ağası, alemdarları ve adamlarının Erzurum valisinin emrine girmesi istenmişti.[664]

Serdengeçti ağalarının görevlendirilmesi iki şekilde yapılırdı. Daha önce bayrak açmış tecrübeli *atik ağaların* isimleri merkezden gösterilir, onlardan bayrak açmaları istenirdi.[665] Atik ağaların ölmeleri, yaşlılık veya hastalık sebebiyle sefere gidememeleri, izinsiz olarak isimlerinin kayıtlı oldukları yerlerden ayrılmaları durumunda[666] *cedit ağalara* bayrak verilirdi. Yeni ağalar, kazalara giden mübaşirlerin tasdikiyle seçilir;[667] sefer görmüş, tecrübeli, neferleri götürecek ve zapt edecek kudrete sahip olanlar tercih edilirdi.[668] Ayrıca bayrakların sadece bazı masrafları devlet tarafından karşılandığı için ağaların mali güçlerinin olmasına dikkat edilirdi. Tabii kazalarda kadı ve âyanlar dahil herkesin uygun göreceği kişilerin tercih edilmesi emirlerde istenmekteydi.[669] Tecrübeli olmaları hasebiyle çoğunlukla serdengeçti bayraktarları, odabaşı emeklileri ve diğer emektar yeniçeriler tercih edilmiştir.[670]

Savaş devam ederken nefere ihtiyaç duyulması veya bir bölgeye acil yeniçeri sevkinin lüzumu durumunda daha çok yakın bölgelerden yeniçeri istendiğinden ağalar; seraskerler, yeniçeri ağası ve ordu ağaları yahut bunlarca görevlendirilen mübaşirler tarafından seçilmiştir.[671] Seraskerlerin ve ordu zabitlerinin ağaları değiştirme, ölen ağaların yerine yenisini tayin yetkileri de vardı. Bu yüzden onların maiyetlerinden ağa yapılan çok kimse vardı. 1725'te cephedeki ağalardan biri seraskerin mataracısıydı.[672] 1736 senesinde Kırım ordusundaki serdengeçti ağalarından biri yeniçeri ağasının hizmetlisi, biri Kırım Hanının mataracısı, ikisi yine ha-

---

662 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 141.

663 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1355, 1474-1475.

664 *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 14, hk. 11, 13.

665 *Antakya'nın III Numaralı Şeriyye Sicili* 242. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 219. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 173-174-175. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1121. *99 Numaralı Ayıntab Şer'iye Sicili'nin (h. 1139-1159/m. 1727-1746) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (haz. Aylin Kurt), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2013, 204-205. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 164. *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 82.

666 *BOA, D.YNÇ,* 132-156.

667 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1952. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 319, 405, 421.

668 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 485, 521. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1952, 1958. *BOA, D.YNÇ,* 132-144.

669 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1329. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk.173-175. *BOA, AE.SMST.III,* 16078.

670 *BOA, D.YNÇ,* 42-332. *BOA, A.d.* 346, s. 87. *BOA, D.YNÇ,* 109-8. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 133.

671 *BOA, MAD. d.* 17120, s. 56-75. *BOA, C.AS,* 29308. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 64. *BOA, D.YNÇ,* 96-152.

672 *BOA, MAD.d.* 5182, s. 77, 85. *BOA, SMHD.I,* 16055.

nın adamlarındandı.[673] 1737 yılı Kefe ordusunda bulunan serdengeçti ağlarından ikisi Kefe seraskeri Mehmed Paşa ve yeniçeri ağasının eski sertüfenkçileriydi.[674] 1769 yılında bayrak verilenlerden biri ağanın serracıydı.[675] Boğdan voyvodaları da ağa seçebilmiş veya teklif edebilmişti.[676] 1773'te Ziştovi muhafızı Feyzullah Paşa'nın mataracı ve tüfenkçileri serdengeçti ağası olmuştu. Ama Feyzullah Paşa'nın buranın muhafazası sırasında ahaliden ağa ve alemdar yazdığı 72 kişinin kayıtları kabul edilmemişti.[677]

Ağaların bazıları zengin, aileleri ve çevresi kuvvetli, âyanlık iddiasındaki kişilerdi. Nefer getirmeleri en mühim vasıfları olduğundan muhitlerinde kuvvetli ve yeniçeri toplamaya maddi gücü olanların ağalıkları daha makbul görülmüştü.[678] Bunlara savaş dönemlerinde özel emirler gönderilerek diğer ağalardan farklı sayılarda nefer getirmeleri istenmiş;[679] ancak çoğu zaman seferlere gitmelerini sağlamak mümkün olmadığından yerlerine kardeşleri, oğulları veya adamları gitmiştir. Nisan 1742 tarihinde Aydın, Saruhan ve Menteşe sancakları kazalarındaki bu tür ağaların oğullarından yüz nefer götürmeye ehil olanların isimlerinin merkeze bildirilmesi istenmişti.[680] Güzelcehisar'da mültezim olan Hamzabalizâde Mustafa Bey ve Emir Ağa adlı iki eski ağa, 1745 ve 1746 seferleri için zorladıklarından ocak görevlilerini şikâyet etmişlerdi.[681]

Serdengeçti ağalarından eşkıyalığa bulaşmış, bu sebeple firar etmiş veya saklanmış çok kimse vardı. Nefer götürme mukabilinde affedildiklerinden sefer zamanları ortaya çıkmışlar, affedilmelerini sağlamak için bayrak açma çabasına düşmüşlerdi.[682] Savaş zamanında artan eşkıyalıkla uğraşılması istenmediğinden bunların çeteleriyle cepheye gönderilmeleri zaten istenen bir durumdu. Erzurum eyaletinden toplanacak serdengeçti bayraklarına görevli sabık sekbanbaşı Abdurrahman Ağa, daha önce Trabzon'daki eşkıyalığı yüzünden hakkında ferman verilen 64. cemaatten Karşak Mustafa'ya bayrak açtırmamıştı. Yoldaşları ve diğer serdengeçti ağaları ona kefil olunca, 300 kişiyle gitmek ve Trabzon'a uğramayıp doğrudan cephedeki kulkethüdasının emrine girmek şartıyla Mart 1735'te divanda

673 *BOA, D.YNÇ.d.* 34210.
674 *BOA, D.YNÇ.d.* 34221, s. 22, 25.
675 *BOA, D.YNÇ*, 281-133.
676 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 237.
677 *BOA, D.YNÇ*, 273-106.
678 Mesela 1800'de orduya Karaman'dan istenen bayrakların ağalarının *kuvvet-i mal ve kuvvet-i yed* olanlardan seçilmesi emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 307.
679 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 373, 375-380, 654.
680 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 908, 1048.
681 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 320.
682 *BOA, A.MHM.d,* 169, hk. 145.

alınan kararla affedilerek bayrak verilmişti.[683] Şubat 1739'da Anadolu'nun sol kolu sürücüsü turnacıbaşı Meḥmed Ağa, Trabzon'da 250 ḳişi götürecek kuvvette olan eşkıyalığıyla meşhur Kazgancıoğlu Hüseyin hakkındaki tereddütlerini merkeze bildirmiş, gelen emre göre bayrak açtırmıştı.[684] Haziran 1743'te hakkında daha evvel ölüm fermanı olan Sıracalı Himmet Ağa'nın 150 kişi bayrak açmadan yani bütün masraflarını kendi üstlenerek sefere götürmesi karşılığında affedileceği bildirilmişti.[685] 1773'te işlediği suçlar sebebiyle hakkında ferman çıkarılan Zağra-i Atik'te 47. bölükten Halil Ağa, Rusların saldırı hazırlığındaki Tutrakan'a acilen 200 kişilik bayrağıyla gitmesi karşılığında affedilmişti.[686] Haklarında eşkıyalık sebebiyle ferman verilmiş Uzuncaabad'da dört ağa Nisan 1788'de nefer götürmek şartıyla affedilmişti.[687]

Yeniçerilerden gönüllü olarak bayrak açmak isteyen çok kimse vardı. Emekliler dahil yeniçerilerden bir kısmı ağalık için yarışmışlardı.[688] Savaş arzuları ve cesaretleri yüksek, kahramanlık peşinde olan kişilerdi; kendileri gibi vasıflara sahip neferlerle savaşa katılmışlardı. Bunlardan savaşlarda yaralananlar ve esir düşenler oldukça fazlaydı. Bu ağalar için hususi fermanlar verilmiş, hatta bazen istedikleri ordulara gitmelerine müsaade edilmişti. Tabii ağalık istemede emekli yevmiyesinin ve terakkilerinin yüksek, özellikle taşrada itibarlı bir mevki olmasının tesiri vardı. Memleketlerinde mütegallibe sınıfından görülmüş, yeniçerilerin durumuyla alakalı hususlarda merkezden muhatap kabul edilmişlerdi. Haziran 1725'te Tebriz'e serasker Abdullah Paşa'nın yanına giden 600 kadar çalık ve kuloğlu bayrak açmak istediklerini beyan etmişlerdi. Kendisine, ehil olanların bazılarına bayrak vermesi ve geri kalanları tashih ve be-dergâh ederek ortalara ve bayraklara taksim etmesi emredilmişti.[689] Mart 1738'de Safranbolu kazasında 18. bölüğün emektarlarından Bekir, Safranbolu ve çevresinden 150 kişilik bayrak açabileceğine malen ve bedenen ehil olduğunu beyan ederek bayrak verilmesine müsaade istemiş, talebi kabul edilerek serasker Abdullah Paşa ve kulkethüdası-

683 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1174.

684 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1468.

685 M. Çağatay Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri,* Berksoy Basımevi, İstanbul 1965, 201.

686 *BOA, A.MHM.d,* 172, hk. 310. Daha evvel Babadağı'nda Ruslara karşı savaşmış olmalarına rağmen sonra bazı suçlara karışan Şumnu sakinlerinden ağa ve alemdar 6 kişi aflarını talep etmiş ve Mayıs 1773'te yeniden orduya katılmaları karşılığında affedilmişlerdi. *BOA, A.MHM.d,* 172, hk. 356.

687 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk.206. 1789'da Gümülcine eski serdarıyla Çipil'de iki ağanın eski suçları sefere gitmeleri için affedilse de sonra buna riayet etmemişlerdi. *BOA, A.MHM.d,* 190, hk. 294.

688 *BOA, D.YNÇ,* 110-323.

689 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk.1073.

nın emrine girmesi istenmişti.[690] Bergama kadısına gönderilen Nisan 1738 tarihli emirde, bu kazada meskun 17. bölükten atik ağa Katrancıoğlu Mehmed'in, tecrübeli ve nefer sağlayabilme vasıflarına sahip olduğundan bayrak açmasına müsaade edilmesi emredilmişti. Nisan 1738'de Boğdan'da Kuşkan kasabası muhafazası için orada beşli ağası vekili olan 64. cemaatten alemdar Süleymnan'a bayrak açması için ferman gönderilmişti. Mayıs 1738'de Rusların Boğdan tarafındaki hareketlerine mâni olma ve askeri fazlalaştırmak için Boğdan voyvodasının maiyetinde olan cesaretli yeniçerilerden 32. bölükten Süleyman ve 21. bölükten Hüseyin'in bayrak açma talepleri kabul edilmişti. Haziran 1739'da ise yine Boğdan voyvodasının talebi üzerine 120 kişilik bir bayrak açması için 46. bölüğün emekli yeniçerilerinden Mehmed'e müsaade edilmişti.[691]

Eski ağalardan veya ilk kez bayrak verilmek istenenlerden *ben serdarım, bazı vazifelere memurum, adımız savaş muhitinde olmayan kalelere yazılı* diye itiraz edenler; maddi gücü olmadığını veya borca batık olduğunu, hastalığını ve yaşını ileri süren yahut sebep göstermeden gitmeyi reddedenler çıkmaktaydı. Bu durumda mübaşirlere itirazları dinlenmemeleri ve zorla bayrak vermeleri, bayrak açmasalar da kendi adamlarıyla gönderilmeleri ve direnirlerse cezalandırılmaları için isimlerini merkeze bildirmeleri emri verilmekteydi.[692] Uzuncaabad-ı Hasköy'e giden turnacıbaşı Mehmed Ağa, atik ağa olmadığından bayrak vermek istediği kişilere bunu kabul ettiremediğinden durumu İstanbul'a bildirmiş; kendisinden ehil olanlara zorla bayrak vermesi istenmişti.[693] 26 Ekim 1725 tarihli bir kayda göre Anadolu'nun sağ kolundan elli serdengeçti bayrağı için görevli turnacıbaşı Osman Ağa, sadece yirmi iki bayrak gönderebilmiş, ahali ve görevlilerin de yardım etmemesi yüzünden kimseye bayrak vermeyi kabul ettiremediği için sayıyı tamamlayamamıştı. Durum cephede asker azlığına sebep olduğundan serasker, yeniçeri ağasından yeni bayraklar için ferman alınmasını istemişti.[694] Kışın gidecek ağalarda direnme daha fazlaydı. Mesela 1778'de Anadolu'dan kış için bayrak açması emredilen ağalardan çoğu gitmekten imtina etmişti.[695]

Âyan ve muhitlerinde kuvvetli ağaların sefere gönderilmesi ise mümkün değildi. Bunlar başka bir görev göstererek veya vekile tevdi ederek muaf olmayı her zaman sağlamışlardı.[696] Nisan 1734'te, 31. bölük yoldaşı ve daha önce Kaburcu

---

690 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1189.
691 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 291, 619, 648, 1935.
692 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 347-351. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1723. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 157.
693 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 405.
694 *BOA, AE.SAMD.III*, 5196.
695 *BOA, A.MHM.d,* 174, hk. 767-768.
696 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1035, 1039.

voyvodası olan Kara Osman adlı serdengeçti ağası, 1733 yılındaki sefere bayrağıyla 100 yeniçeri götürdüğünü beyanla bu seneki sefere gidemeyeceğini bildirip affını istemişti. Ona İskenderun'dan mühimmat nakline memur Adana Valisi Yakup Paşa emrinde hizmet etmek şartıyla seferden affına ilişkin ferman verilmişti. Haziran 1734'te Adana'da ikamet eden serdengeçti ağası Balizâde Mustafa Ağa, ihtiyar ve sakat olması yanında Adana voyvodalığı cizyesinin tahsiliyle görevlendirilmiş olduğundan sefere gitmemişti.[697] Nisan 1739'da Rusçuk'ta meskun 55. cemaatten serdengeçti ağası Halil Ağa'nın, orduya zahire satın alınmasına görevli kapıcıbaşının maiyetinde olacağından seferden muaf olduğu görevlilere bildirilmiş ve onun sefere zorlanarak rahatsız edilmemesi istenmişti.[698] Temmuz 1743'te Canik muhassılının mütesellimi olarak görev yapan Ali Ağa, bu sancaktan zahire ve beygir tedarikinde mühim vazifeler üstlendiğinden ve sefer için bu işin daha ehemmiyetli görüldüğünden seferden affedilmiş, sürücülere onu zorlamamaları emri verilmişti. Aralık 1743'te babası da voyvoda olan Edremit voyvodası Mustafa Ağa, hasta olduğundan babasının kethüdasıyla beraber 100 nefer göndermeyi teklif etmiş, voyvodalığı Haremeyn-i Şerifeyn evkafı olduğu ve başında bulunması gerektiği de sebep gösterilerek kabul edilmişti.[699] Ocak 1744'te Diyarbakır tarafına bayraksız şekilde 150 kişi götürecek ağalardan Manisalı Uzunhalil oğlu Mehmed, nikris hastalığına müptela olması ve rençper olduğundan işini görecek kimse bulunmaması sebepleriyle iyileşene kadar seferden muaf tutulmuştu.[700] Haziran 1791'de İskilip'te sakin bir ağa hasta, yaşlı ve maddi durumu iyi olmadığından sürücünün talebiyle muaf tutulmuştu.[701]

Serdengeçti ağalarının seçiminde mübaşir-sürücülerin de suistimalleri olmaktaydı. İstidat ve kabiliyetli olanlarının seçilmesi istenirken[702] mübaşirlerin menfaat karşılığında ehliyetsiz kişilere bayrak vermesi, neferleri idare edemeyecek tecrübesiz yeniçerileri ağa yapması çok fazlaydı.[703] Bu ağaların bazısı mübaşirlere verdiklerini nefer yazarken rüşvet alarak, menfaat sağlayarak veya halkı soyarak çıkar-

697 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 55, 338. On senedir İzmir'de ikamet eden serdengeçti ağalarından Genç Osman Ağa hasta ve sakat olduğunu, bu sebeple sefere gitmemesine ruhsat verildiğini ve esâmîsinin gümrüğe nakledildiğini, bu muafiyeti iki sene önce yenilenmesine rağmen sefere bu yıl bayraksız ve sadece adamlarıyla gidecek ağalar içine dahil edildiğini beyan ettiği arzıyla muafiyetini sağlayan yeni fermanı Şubat 1736'da çıkarttırmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk, 320.

698 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1798.

699 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 256, 706. Temmuz 1744'te 62. cemaat mensubu serdengeçti ağalarından Adana'da sakin Mercanzâde İbrahim Ağa, çok ihtiyar ve hasta olduğundan yerine başkasını göndermek üzere seferden muaf tutulmuştu. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 707, 1066.

700 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 707.

701 *BOA, C.AS,* 23923.

702 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 911.

703 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 3, 8, 319.

maktaydı.[704] 1686'da görevli Hüseyin Çavuş serdengeçti ağalarının hepsinden rüşvet aldığı, para vermeyenlere bayrak açtırmadığı için azledilmişti.[705] Mayıs 1746'da Anadolu'nun sol koluna görevli turnacıbaşı Hasan Ağa Erzincan'da, bir an evvel bitirip gitmek maksadıyla sıradan insanlara bayrak vermişti. Dördünün hiç ehil olmadığı anlaşıldığından ordu ağası bunların bayraklarını başkasına vermişti.[706]

Bazen kayıtlar yüzünden farklı kişiler sefere zorlanmıştır. Mayıs 1745'te ismi Seyyid Ahmed olan bir kişi, Aydın-Saruhan taraflarında ismi merkezden gönderilen ağaların içinde olan bir kişinin yerine sefere zorlandığında şikâyet etmiş ve kişinin tespiti sürücü kulkethüdasından istenmişti.[707]

Serdengeçtiler ihtiyaca göre piyade veya süvari istenirdi. Çoğu zaman bu husus fermanlarda gösterilir ve emre uyulması istenirdi. Bazen ise piyade veya süvari gitmeleri ağalara bırakılırdı.[708] Süvari serdengeçti yazma uygulamanın ilk zamanlarında da mevcuttu.[709] Ancak özellikle 1730'dan sonra süvari bayrak istenmesi artmıştı.[710] Aşağıda ayrı bir başlık altında yeniçerilerin süvariliği gösterilecektir.

Bayraklar kol, eyalet, sancak veya kaza bazında istenmişti. Sayıya bağlı olarak emirlerin alanı genişlemiş yahut sadece bir kazaya kadar düşmüştü.[711] Yeniçeri fazlalığına bağlı olarak aynı bölgeden birkaç kez bayrak toplanmış;[712] toplanma bölgesinin büyüklüğüne göre istenen bayrak sayısı artarak bazen yüzü geçmişti. Hemen her kazaya en az bir bayrak düşmüş;[713] yeniçerilerin fazla olduğu kaza ve şehirlerden ise bayrak sayısı birden fazla tutulmuştu.[714] Aralık 1768'de Anado-

---

704 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 521, 524, 851, 932.

705 *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili,* 284.

706 *BOA, SMHD.I,* 16055.

707 *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 740.

708 *BOA, A.MHM.d,* 150, hk.482. *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 478.

709 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 452.

710 *BOA, A.MHM.d,* 136, hk. 1560-61.

711 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1633-1634. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1958. *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 661. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 322-323. *1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri* (haz. Kemal Erkan), Çamlıca Yay., İstanbul 2011, hk. 2.

712 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 344-346. 450-451. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1121. *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 159, 164, 1180-1181.

713 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1121. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 315, 322, 359. *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 475, 485.

714 Mart 1734'te Aydın, Saruhan, Menteşe, Biga ve bölgedeki diğer sancaklardan yirmi altı serdengeçti ağası görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1723. Eylül 1737'de Aydın sancağındaki kazalardan 120 kişilik on bayrak istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 473. Nisan 1742'deki emirde Kazabad'dan bir, Harput'tan iki, Divriği'de bir, Malatya'dan bir, Karahisar-ı Şarkî'den iki, Bayburt'tan bir, Erzincan'dan bir, Samakov'dan bir, Trabzon'dan bir, İzmit'ten iki, İskilip'ten iki, Tosya'dan bir, Osmancık'tan bir, Merzifon'dan bir, Beypazarı'ndan bir, Çorum'dan bir, Kayseri'den bir, Çankırı'dan bir, Erkilet'ten bir ağadan 120 kişilik bayrak istenmişti. *BOA, A.MHM.*→

lu'nun sol koluna görevli mübaşire fazla yeniçeri olan kazalardan iki, az olanlardan bir bayrak serdengeçti yazması emri verilmiş;[715] 1789'da Anadolu'nun çoğu kazasından bir veya iki bayrak, bazı yerlerden daha fazla istenmişti. Mesela bayrak sayısı Antep'ten beş, Malatya ve Harput'tan üçtü.[716] 1791'de Çorum sancağındaki kazalardan 120 kişilik 10 bayrak istenmişti.[717]

Kendi kazalarından yeterince nefer toplayamazlarsa ağalara cepheye giderken yolu üstündeki mahallerden yazmalarına müsaade edilmişti.[718] 1790 seferi için Tavşanlı'dan istenen 120 kişilik bir bayrak kaza merkezinde toplanamadığında nahiyelerdeki yeniçerilerin ilavesiyle tamamlanması emredilmişti.[719]

Bir kazadan serdar bayrağının gitmesi serdengeçti istenmesine mâni değildi.[720] Bu durumda bazen aynı bölgeden toplanacak serdengeçti ve serdar bayrakları başka cepheye görevlendirilmiş; mesela 1738 baharında Anadolu'nun sağ kolunun serdengeçti ağalarının Bosna ordusuna, serdarlarının ana orduya katılmak üzere Edirne'ye gitmesi istenmişti.[721]

Serdengeçti bayraklarına kaç nefer yazılacağı fermanlarda gösterilmekteydi. İlk uygulamaları 100 kişi olsa da kısa zaman sonra nefer sayıları farklı bayraklar toplanmıştır.[722] Hususi olanlar dışında 100, 120, 125, 150 ve 200 mevcutlu bayraklar istenmiştir.[723] Ancak hızla cepheye varmaları için mevcutları bazen 50 nefer olarak belirlenmişti. 1787-92 harplerinden itibaren bazı istisnalar dışında bayraklar 120 nefer olarak sabit hale getirilmişti. Temmuz 1789'da ise kış ordusu için Anadolu'daki kazalardan istenen bayrakların mevcutları 25, 50, 100, 150 ve

---

d. 148, hk. 793-94-95-96-97. Eylül 1743'te Harput, Malatya ve çevresinden daha önce istenen bayraklardan başka on bayrak daha toplanması emredilmişti. *BOA, A.MHM.d*, 150, hk. 478.

715 *BOA, A.MHM.*d. 167, hk. 286. Ocak 1770'te 200 kişi olmak üzere Filibe'den beş, Samakov'dan bir, Tatarpazarı'ndan üç, Sofya'dan beş, Berkofçe'den iki, Şehirköy'den bir, Köstendil'den üç ve Dunca'dan iki bayrak istenmişti. *BOA, C.AS*, 33492

716 *BOA, A.MHM.d.* 188, s.12-32.

717 *BOA, C.AS*, 23923.

718 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1251. Bir nefer yazıldığı bayraktan kaçmış diğerine dahil olmuştu. *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili,* 207.

719 *BOA, A.MHM.d*, 191, hk. 328.

720 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 657. 1778'de Varna'dan hem serdengeçti hem de serdar bayrağı gittiğini gösterir belge için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 958.

721 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 141.

722 1695 yılı için Sivas tarafından istenen on bayrağın mevcudu 300'dü. *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 447.

723 *BOA, A.MHM.d,* 135, hk. 519-520. *BOA, A.MHM.d,* 136, hk. 109, 348, 657. 1798'de çeşitli muhitlerden istenen bayrakların mevcudu 125 olarak belirlenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 207, hk. 721-725, 728.

250 kişiydi.[724] Bayrak mevcutlarının tamamlanması için belirlenen sayıların en az olduğu da emirlerde ifade edilmişti.[725]

Genel bayraklar dışındakilerin mevcutlarında sabitlik yoktu. Bu, ağanın gücü veya toplanacak yerdeki yeniçeri sayısıyla alakalıydı. 100 neferin altında[726] ve çok üstünde nefer istenebilmişti. Nisan 1742'de Aydın, Saruhan ve Menteşe sancaklarında sakin ve isimleri yazılan ağaların bayraklarında 25 neferden 100 nefere kadar yeniçeri bulunması istenmişti.[727] Sohum Kale'sini takviye için Ocak 1731'de Trabzon yeniçeri zabitine, üç serdengeçti ağasıyla Trabzon'dan 85 kişilik bayraklarla 255 yeniçeri yazıp kayıklarla kaleye göndermesi emredilmişti.[728] Fazla mevcutlu bayrak isteme 1768'den sonraki harplerde daha artmıştı. Güçlü âyan ağalardan istenen nefer sayıları son dönemlerde iyice yükseltilmiştir. Kasım 1769'da Rusların Yergöğü tarafına saldırı hazırlıklarına karşı acil olarak Rusçuk'tan altı, Yergöğü çevresinden iki olmak üzere 300'er kişilik sekiz bayrak istenmişti. Ekim 1769'da Bender kalesi için Hezargrad, Silistre, Tırnovi, Eskicuma, Osmanpazarı, Hacıoğlupazarı, Selvi ve Pravadi'den birer ağanın 300-500 arasında ne getirebilirse yazması istenmişti.[729] 1770 baharında Karadeniz kıyısındaki kazalardan isimleri emirlerde yazılan ağalardan güçlerine göre 300'den 1500'e kadar nefer istenmiş ister Kırım ordusuna ister ana orduya gitmeleri kendi tercihlerine bırakılmıştı. Ocak 1771 tarihli emirde Bosna serdengeçti ağalarının kimi 200, kimi 300, kimi 500 neferli bayraklarına yeniçeri ve kuloğullarını yazarak bahardan evvelce orduda bulunmaları emredilmişti.[730] Aynı şekilde Aralık 1788'de, bahardaki sefere hususi bayrakla geleceklerden 400 kişiye kadar nefer istenmişti.[731] Şubat 1789'da, Antep'te Cenam adlı köyde yaşayan servet sahibi 1. bölüğün serdengeçti ağalarından Cuma'dan 400-500 nefer cepheye götürmesi istenmişti.[732]

Bayrakların istenilen seviyede olmaları her emirde hatırlatılmasına rağmen daha az neferle cepheye gitme oldukça yaygındı.[733] Hatta istenen neferin yarısı

---

724 *BOA, A.MHM. d.* 188, 508. 1789'da Tonyalı Hacı Salihoğlu, Büyükliman'dan Bayram oğlu Osman gibi Trabzon muhitindeki 18 ağadan imkanları ölçüsünce Soğucak ordusuna nefer sevki istenmişti. *BOA, A.MHM.d,* 190, hk. 65.

725 *BOA, A.MHM.d,* 148, hk. 740. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1240, 1283.

726 1734'te emirlerde bazı ağaların 25, 30, 50 nefer getirmeleri istenmişti. *BOA, A.MHM.d,* 139, hk. 1035-1039

727 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1047-1049.

728 *BOA, A.MHM.d,* 136, hk. 1379. *BOA, A.MHM.d,* 138, hk. 30.

729 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200*), hk. 141-142, 210. Mayıs 1770'te Varna müdafaasına buradan iki ağanın 300-500 kişi yazması istenmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 989.

730 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 373, 376-385, 654, 1165.

731 *BOA, A.MHM. d.* 188, s. 11, 26-32.

732 *BOA, A.MHM.d.* 189, hk. 157.

733 *BOA, A.MHM. d.* 144, hk. 628. *1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri,* 16-17.

veya daha azıyla gidenler çoktu.[734] İstanbul'dan toplanan bayraklar da istenen mevcudu barındırmamıştı.[735] Eksiklik ilave bayraklarla telafi edilmekteydi.

---

734 Cephede tutulanların çoğu kayıtlar maaşlar için düzenlendiğinde mahlûllerden sonrakiler yazılmaktaydı. Bu sebeple bayrakların mevcutlarını tam göstermemekteydi. Ancak doğrudan kayıtların yapıldığı defterlerden tam bayraklarla beraber eksikler de görülebilmektedir. 27 Aralık 1728 tarihli deftere göre Gence Kalesi muhafazası için toplanan yirmi iki bayraktan biri 155 nefer, biri 102 nefer diğerleri 43-99 arasındaydı. Bayraklarla toplam 1657 nefer tashih ve be-dergâh olmuştu. (*BOA, MAD, d.* 6205). 1732'de turnacıbaşı Salih Ağa tarafından yedisi atik, on üçü cedit ağayla Erzincan ve Bayburt kazalarından toplanan yirmi bayrakta 1824 yeniçeri kaydedilmişti. Bayrakların sadece biri 120, diğerleri 70-80-90 kişiydi. *BOA, D.BŞM.d.* 1777. Mart-Eylül 1725 Tebriz ordusundaki bayraklarda, 70, 30, 32, 17, 50, 14, 14 (süvari), 47, 46 (süvari), 87, 49, 36, 27, 30, 24, 42, 59, 62, 46, 48, 49, 76,47, 29 (süvari), 50, 37, 48, 62, 82, 67, 52, 59, 66, 42, 53, 66, 49, 44, 31, 28, 43, 31, 37, 32, 38, 43, 22, 54, 29, 23, 52, 42, 16, 22, 19, 28 (süvari), 44, 22, 83, 27 (süvari), 46, 44, 64, 94, 25, 16, 12, 17, 15, 13, 12, 32, 71, 35, 45, 64, 66, 33, 35 (süvari), 19, 17, 43, 23, 31 (süvari), 45, 12, 22, 12, 27, 35, 38, 52, 26, 33, 50, 14, 36, 31, 50, 30, 30 nefer bulunmaktaydı. (*BOA, MAD.d.* 5182). 13 Aralık 1732 tarihli defterde Serasker vekili Polat Ahmed Paşa'yla eski kulkethüdası Abdullah Ağa tarafından Kerkük ve Erbil muhafazaları için toplanan serdengeçti bayraklarındaki sayılar; 102, 87, 88, 97, 94, 96, 107, 95, 102, 98, 83, 81, 88, 88, 88, 80, 82, 81, 84, 81, 79, 78, 81, 79, 79, 78, 82 neferdi. (*BOA, D.YNÇ.d.* 34186). Tiflis için Trabzon ve Rize taraflarından toplanması emredilen 120 kişilik bayraklara ait defterlerde bu on ağanın bayraklarının sayısı, ağa ve alemdarlar dahil 58, 58, 69, 70, 72, 41, 57, 63, 75, 70 idi. (*BOA, MAD.d.* 15646). 1736 senesinde Kırım ordusunda bulunan altmış üç bayrakta ortalama 62 nefer mevcuttu. Bayraklarda 120 nefer olduğu gibi 15 kişi de bulunmaktaydı. (*BOA, D.YNÇ.d.* 34210). Şubat 1736'da Bender ordusuna yazılan on yedi bayrakta 140, 120, 120, 121, 120, 120, 122, 120, 120, 120, 125, 120, 120, 120, 120, 121, 210 kişi bulunmaktaydı. 210 kişilik bayrak süvariydi. (*BOA, MAD.d.* 17089, s. 121-151). Ağustos 1736'da Kaptanıderya Mehmed Paşa'nın Kefe muhafazası için yazdığı beş serdengeçti bayrağının mevcutları ağa ve alemdarlarla beraber 96, 100, 94, 95, 117 olmak üzere 502 kişiydi. (*BOA, C.AS*, 29308). Aralık 1737'de Kefe ordusuna İstanbul'dan yazılan on bir bayrağın toplam mevcudu 1316'ydı ve bayraklar 115-122 arasındaydı. (*BOA, MAD.d.* 17121). Eylül 1737'de Kefe ordusunda bulunan yirmi iki bayrağın mevcutları 219, 95, 164, 190, 187, 210, 111, 198, 101, 109, 71, 47, 61, 31, 43, 50, 65, 28, 64, 65, 32, 50'ydi. (*BOA, D.YNÇ.d.* 34221, s. 18-25). 1769'da yirmisi İbrail Kalesi ve ikisi saman ambarlarını muhafazasına toplam on sekiz süvari, dört piyade, yirmi iki bayrağın toplam 2481 neferi bulunmaktaydı. Bayrakların nefer mevcudu şöyleydi: 150, 59, 78, 112, 90, 67, 81, 129, 89, 119, 140, 138, 135, 190, 107, 139, 100, 250, 156, 55, 48, 49. (*BOA, MAD.d.* 17350. *BOA, MAD.d.* 17351, 76-87). 7 Ekim 1770 tarihli deftere göre Krayova muhafazası için elli dört adet bayrak yazılmıştı. Bayraklardan iki tanesi 55, kırk dokuz tanesi 52, biri 53 nefer, biri 86 nefer ve diğer bir bayrak 117 neferden oluşmaktaydı. *BOA, MAD.d.* 17371. Bu bayrakların bir kısmı atik neferler Vidin yamaklarından yazılmışken diğerleri esâmîsiz neferlerden yazılmıştır. Nisan 1772'de İzmit, Akyazı, Adapazarı, Bolu taraflarından Özi Kalesi'ne giden beş ağanın bayrakları ağa ve alemdar dışında 40, 41, 40, 38, 46 neferden müteşekkildi. *BOA, D.YNÇ.d.* 34515, s. 4-5. Diğer bazı bayrak sayıları için bkz. *BOA, MAD.d.* 17121. *BOA, D.YNÇ.d.* 34232. *BOA, KK.d.* 4772. *BOA, D.YNÇ.d.* 34266. *BOA, MAD.d.* 6205.

735 Sunne ve Tuna sahillerini muhafazası için 10 akçe emeklilikle 120 kişilik otuz beş serdengeçti, dokuz adet çete bayrağında 5280 nefer yazılması istenmiş, bayraklar 77, 78, 99, 96, 99, 104, 83, 108, 100, 104, 109, 112, 96, 111, 89, 104, 100, 102, 95, 107, 106, 103, 107, 102, 113, 88, 105, 100, 81, 107, 103, 113, 102, 55, 111, 113, 93, 94, 108, 108, 87, 105, 105 ve 82 kişi olarak yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ.d.* 34511.

Nefer azlığının sebepleri firar ve bayrakların sarılması emri verilmeden önce ayrılmaydı.[736] 1723 yılında on beş bayrakla 1491 nefer yazılmışken birkaç ay sonra neferler 1241'e inmişti.[737] 11 Mart 1725 tarihli deftere göre Tiflis Kalesi muhafazasına toplanan on yedi bayrakla sadece 800 nefer gitmiş, kaçanların artmasıyla mevcutları önce 578'e sonra 345'e inmiş; bayrakların mevcutları 14-30 nefer arasında kalmıştı.[738] 1731 Revan muhafazasına doksan dokuz bayrak 7667 nefer yazılmış ancak firarlarla sadece 1921 nefer kalmış ve bayrakları dağıtılmıştı.[739] Ekim 1728'de Gence ve Tebriz için 150 kişilik istenen bayraklarda ancak üçte biri yazılmıştı.[740] 1788'de 60 neferden az gelen bayrakların sarılarak ortalara yazılması emri verilmişti.[741] 1800 yılında Karaman'dan giden üç bayrakta 40, 31 ve 30 nefer olduğundan vali ve kadı mesul tutulmuştu.[742]

Bayraklarla alakalı en önemli hususlardan biri savaş dönemlerinde toplam kaç bayrak yazıldığıdır. Sayının en önemli belirleyicisi, savaşların durumu ve cephe sayısıydı. Ordulardaki toplam serdengeçti bayrakları oldukça fazlayken bazen toplam yeniçeri mevcudunun ekseriyetini teşkil etmişlerdi. Kale muhafazalarındakiler, şehirlere ve hususi mahallere yerleştirilenlerle sayıları birkaç yüze ulaşmaktaydı. 1731 yılında, Topkarağaç (yedi bayrak 429 nefer), Tiflis (otuz yedi bayrak 2808 nefer), Gence (yirmi sekiz bayrak 2367 nefer), Sohum (on bir bayrak 989 nefer) olmak üzere savaş bölgesindeki kalelerde seksen üç bayrak vardı. Aynı yıl, 5517 mevcutlu Hemedan ordusunda kırk dört bayrakta 1220 nefer, 16045 mevcutlu Tebriz ordusunda iki yüz doksan iki bayrakta 8355 nefer bulunmaktaydı. Kaleler ve ordularda bulunan toplam bayrak sayısı dört yüz on dokuzdu.[743] 1735'te Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın ordusunda yüz seksen üç,[744] 1736 yılında henüz savaşın başında Kırım ordusunda altmış üç bayrak vardı.[745] 1737'de 22432 yeniçeri bulunan Kefe ordusunda iki yüz kırk üç bayrakla 12750 serdengeçti bulunmaktaydı.[746] 1738'de 30803 yeniçeri bulunan Bender ordusunda iki yüz otuz beş bayrakla 16703 nefer vardı.[747] Temmuz 1739'da sadece bir ka-

736 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1011.
737 *BOA, D.SVM.d.* 36169.
738 *BOA, D.YNÇ.d.* 34160.
739 *BOA, DYNÇ*, 103-179.
740 *BOA, A.MHM.d.* 135, hk.519-520, 853. *BOA, İE.AS*, 8050.
741 *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 825.
742 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 475.
743 *BOA, MAD. d.* 2053, s. 26-36.
744 *BOA, MAD. d.* 17089. Neferlerin çoğu kaçtığından bayrakların firar sonrası mevcutları yazılmıştır.
745 *BOA, DYNÇ.d.* 34210.
746 *BOA, KK.d.* 4773.
747 *BOA, KK.d.* 4773. 1738'de Vidin ordusuna seksen iki, Bükreş muhafazasına altmış üç, İbrail Kalesi'ne on iki, Kule Kalesi'ne sekiz, Yaş muhafazasına iki bayrak yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* ➡

yıtla 400 ağa ve alemdara terakki verilmişti.[748] 1739'da Kırım ordusuna yazılan 11506 neferin 8727'si yüz elli yedi bayrakla gelmişti.[749] Kasım 1768'de Kırım kış ordusuna Anadolu'dan seksen, Tuna üzerindeki kazalardan seksen olmak üzere 150 kişilik toplam yüz altmış bayrak yazılması emri verilmişti.[750] 17 Temmuz 1769 tarihli kayda göre Hotin üzerine görevli Kırım Hanının emrinde yüz elli yedi bayrakla 11327 nefer vardı.[751] 1770'te Rusçuk Ordusu'nda dalkılıçlarla beraber yüz elli dört serdengeçti bayrağı mevcuttu.[752] 11 Ekimde 1771 ana orduya yazılan ve Tuna muhafazalarında görevlerini tamamladıklarından bayrakları dağıtılan ağa sayısı iki yüz on üçtü.[753] 1772'de Kılburun'da iki yüz on altı ağa ve alemdara terakki talep edilmişti.[754] 1773'te Özi'de yüz elli bir, Kılburun'da dokuz atik ağa vardı,[755] Rusçuk ordusu ve buna bağlı bölgelerde ise yüz elliye yakın bayrak görev yapmıştı.[756] 1787'de İsmail ordusu için yazılan yüz on bayrağın altmışı Boğdan'a, ellisi Eflak başbuğları emrine verilmişti.[757] 1789'da ilk defada sadece Anadolu'dan istenen bayrak sayısı yüz on yediydi.[758] Bu sene Bosna ve çevresinden yazılanların sayısı ise elli beşti. Bir kısmı üçer beşer şekilde kale ve palankalara görevlendirilmişlerdi.[759] Ekteki tabloda görüldüğü üzere Mayıs 1800'de orduya Anadolu'dan istenen bayrak yüz doksan iki, 1811'de Anadolu ve Rumeli'den istenen dört yüzdü.

1.3.3.3. Dalkılıç ve Çete Bayrakları

Serdengeçtiliğin asker yazılma usulüne dönüşmesiyle, onların önceden yaptıkları vazifeleri dalkılıçlar üstlenmişti. Yani dalkılıçlık, serdengeçtiliğin *tabir-i*

138-40. Mart 1738'de Bükreş'te kırk sekiz bayrak vardı ve otuz sekizinin Vidin seraskerinin yanına gitmesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 237.

748 *BOA, D.YNÇ*, 153-239.

749 *BOA, MAD. d.* 4493. 1743'te Bağdad Kalesi'ne otuz altı bayrak yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 181-2. 1748'de Erzurum ordusuna Anadolu ve Rumeli'den elli iki bayrak gitmişti. *BOA, D.YNÇ*, 202-26.

750 *BOA, A.MHM.d.* 264, s. 1. *BOA, C.AS.* 2976.

751 *BOA, C.AS*, 2709. Yüz kişi üzerinde olan dokuz bayrağın mevcutları 130, 112, 100, 101, 160, 102, 528, 231, 160'tı.

752 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1448. 1771'de Özi muhafazasında terakki verilecek olan atik ağaların sayısı yüz elli üçtü. *BOA, DYNÇ.d.* 34515.

753 *BOA, MAD.d.* 2583. Terakki verilen ağa ve alemdar sayısı da bunu teyit etmektedir. Bu yıl merkez orduda terakki alan alemdar ve ağa sayısı 465'ti. *BOA, D.YNÇ*, 295-72.

754 *BOA, D.YNÇ.d.* 34515, s. 2-4.

755 *BOA, D.YNÇ.d.* 34522.

756 *BOA, C.AS*, 42755.

757 *Enverî Tarîhi, III. Cild*, 303.

758 *BOA, A.MHM.d.* 188, s. 26-32.

759 *BOA, D.YNÇ*, 421-153.

aheriydi.[760] Mesela II. Viyana kuşatmasında ocaklardan biner dalkılıç seçilmiş, her kola saldırı için dağıtılmıştı.[761]

18. yüzyılda yeniçerilerin verimliliğinin düşmesi, tabur muharebesi ve kale muhafazalarında dayanıklıklarının olmaması ve sefere götürülmelerinde zorluk çekilmesi yüzünden dalkılıçlara daha fazla başvurulmuştu. Ancak yeni düzende dalkılıçlar farklı şekilde yazılmıştı. Cephede ordudaki neferlerden seçilmeye devam edilse de[762] daha çok serdengeçti bayrakları gibi nefer yazma yollarıyla yeniçeri ve kuloğullarından temin edilmiştir. Bunlara verilen görevleri tamamlamalarının ardından görevin tehlikesi ve süresine bağlı olarak değişir yevmiyelerde emeklilik verilirdi. Görevleri uzatılacaksa terakki verilirdi.[763] Tabii sonrasında yine terakki mukabilinde seferle veya bazı görevlerle mükellef tutulmuşlardır.[764]

Sekbanbaşı Risalesi'nde dalkılıçlık, yeniçerilerin "tüfeğimizi atar dalkılıç olup Moskof ordusuna saldırırız" sözleriyle anlatılmış;[765] diğer eserlerde de *sell-i seyf* vaziyette, yani kılıç çekerek saldırdıkları gösterilmiştir. Bu isim onların tüfek kullanılmayan kısa mesafeden saldırı görevlerini göstermek için verilmiş; ancak çetelerde, donanmada ve kıyı emniyeti için kayıklarda istihdam edildiklerinden esas olarak tüfekli olarak hizmet etmişlerdir.[766] Metris harplerinde ise kendilerine ait yerlerde veya ön saflarda durarak düşmana saldırı mesafesine kadar yaklaşmışlardır.[767]

1725 yılında Tebriz ordusunda yirmi bir dalkılıç ağası vardı.[768] 1736-39 harbinde daha çok ordu içinden yazılmışlardı.[769] Dalkılıçlık 1768-74 harbinden sonra daha fazla artmıştı. Yukarıda bahsedilen sebeplerle dalkılıç bayrağıyla tashih ve

---

760 Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'at*, I (haz. Yılmaz Kurt), Birleşik Yay., İstanbul 2008, 170.

761 *Zübde-i Vekayiât,* 155. 1686 muharebelerinde kale kuşatması için neferleriyle dalkılıç yazılan 1. bölükten serdengeçti ağası Murad Ağa esir düşmüştü. 7 Temmuz 1688'de arz sunan, sefer için tashih olmuş bir dalkılıç nefer vardı. *BOA, D.YNÇ,* 42-332.

762 Temmuz 1739'da Hisarcık muharebesinde Avusturya ordusuna saldırmak için ocaklardan dalkılıç yazılmıştı. Musaffa Mehemmed Efendi, *Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel* (haz. Melek Çoruhlu), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2005, 53. 1771'de Tulca muhafazasına ordudan dalkılıç yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ.d.* 34511, s. 2-3. 1769'da Hotin'e yardım için ordudan bin nefer dalkılıç gönderilmişti. *BOA, C.AS,* 2677.

763 *BOA, D.YNÇ.d.* 34512, 34538. *BOA, D.YNÇ,* 296-170. *BOA, AE.SABH.I,* 20377. Dalkılıçların yevmiyeleri gelecek bölümde gösterilecektir.

764 Mesela 1777'de Tokat'ta bulunan 600 dalkılıç Bağdat muhafazasına gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 233.

765 *Koca Sekbanbaşı Risalesi,* haz. Abdullah Uçman, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz, 42.

766 *Edîp Târîhi,* 50.

767 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet.* vrk. 61. *Tarih-i Silistre,* 66-67.

768 *BOA, MAD.d.* 5182. *BOA, D.YNÇ.d.* 34511.

769 *BOA, D.YNÇ,* 149-401.

be-dergâha oldukça fazla başvurulmuştu. 1769 baharında Özi için 971 dalkılıç nefer 12 akçe emeklilikle yazılmıştı.[770] Kartal bozgunun ardından Anadolu ve uzak yerlerden gelen bütün askerler memleketlerine döndüklerinden Temmuz 1770'te Rusların hücumlarına karşı koymak için acilen Rumeli'nin sol kolundaki kazalardan dalkılıç yazılması emri verilmişti. Eylül 1770'te İbrail Kalesi'ne yardımcı olma ve kale dışında bulunan Ruslara saldırı için yeterince dalkılıç yazılması zağarcıbaşıdan istenmiş;[771] 1771 baharında İstanbul'dan yazılan serdengeçti bayraklarıyla beraber 120 kişilik dokuz bayrak dalkılıç, bir sene çete görevi yapmak üzere yazılmıştı.[772] Mayıs 1771'de Rusçuk ordusunda yüz altı serdengeçti bayrağı yanında on üç dalkılıç bayrağı vardı.[773] 1774'te dalkılıç bayrakları yazması için Haseki Ebubekir Ağa görevlendirilmiş;[774] 4 Ocak 1775 tarihli deftere göre Rusçuk ordusuna yirmi beş bayrakla 1508 nefer dalkılıç yazılmıştı.[775]

Emekli sayısının katlanarak artmasına sebep olan dalkılıçların hazineye yükü çok fazla olduğundan 1780'lerden itibaren, esâmîlerinin alınıp satılmasına ve senetlerinin başkalarının eline geçmesine mâni olunması; farklı zamanlarda birkaç defa bayraklara yazılarak mükerrer esâmî temin edenlerin tespiti için ocağa sürekli emirler verilmiştir. Ayrıca dalkılıç senetlerinin mahlûl terakkisinden faydalanmak için verilmesi yasaklanmış, hatta daha evvel bahsedildiği üzere dalkılıçlardan ortalarını değiştirmek isteyenlere yevmiyelerinin yarısını hazineye verme şartı getirilmiştir. Tüm bu mahzurlar sebebiyle esâmilerinin denetimi için dalkılıçlar çoğunlukla İstanbul'dan yazılmış veya merkeze kayıtlı olma şartı getirilmiştir.

Buna rağmen dalkılıç yazılması daha fazla olarak uygulanmıştı. 1787-92 harpleri ve sonrasında dalkılıçlık diğer usullerin önüne geçmiş, bir kısım yeniçeri sadece dalkılıç yazılmayla sefere gitmiştir.[776] Bunlar sefer sırasında senetlerini erkenden almak veya fazla beklememek için ordularda sürekli huzursuzluk çıkarmış, verilen vazifeleri terk etmişlerdi.[777] Kaçmalarına mâni olmak için çoğu zaman maaşlarının bir kısmı peşin ödenmiş veya bahşiş verilmişti.[778] 1788'de Mehadiye'de yazılan 12 bin dalkılıç yeniçeri, vazifeleri tamamlanmadan senetlerini almak için sadrazamı

770 *BOA, MAD.d.* 17358, 1-10.

771 *168 Numaralı Mühimme Defteri* (s. 200-376), hk. 868, 947, 1009.

772 *BOA, D.YNÇ.d,* 34511.

773 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)* hk. 1448.

774 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 158. 1773'te yazılan dalkılıç kaydı için bkz. *TSMA, D.* 2352/1001.

775 *BOA, D.YNÇ.d.* 34538.

776 *BOA, D.YNÇ,* 421-375, 378. *BOA, D.YNÇ,* 423-138. *Şânî-zâde Târîhi,* I, 254. *BOA, C.AS,* 23807. Ağustos 1788'de sadece bir muhitin muhafazası için 1000 dalkılıç yazılmasına izin verildi. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 65. Mayıs 1789'da Bükreş için dalkılıç yazılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 582.

777 *Enverî Tarîhi III. Cild,* 490.

778 *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme,* 15. Kasım 1788'de Mehadiye Boğazı için yazılan dalkılıçlara 15 kuruş bahşiş verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 290.

evlerine gitmekle tehdit etmişlerdi.[779] Nisan 1801'de orduda yirmi, Ereş'te on dokuz olmak üzere otuz dokuz dalkılıç vardı.[780] Ağustos 1809'da Ruslar aniden saldırınca İstanbul'dan seksen dalkılıç bayrağı gönderilmişti.[781] Aynı yıl ocakla bulunan 15 bin yeniçeri bile emekli esâmîsi alabilmek için kendilerini dalkılıç yazması hususunda sadrazamı tehdit etmişti.[782] 1821 yılında Boğdan ordusuna İstanbul'dan gönderilen 100 kişilik elli dalkılıç bayrağı neferleri, bahara kadar orduda bekleme şartıyla senetleri verileceği kararlaştırılmış olmasına rağmen henüz yaz bitmeden dağılıp İbrail taraflarına gittiklerinden ikaz edilmişlerdi.[783]

Diğer usullere göre daha az başvurulan bir yeniçeri görevlendirme vasıtası olan serdengeçti çete bayrakları ile de piyade ve süvari bayraklar toplanmıştı. Ancak çete bayrakları; mevcutlarının azlığı, daha çok savaş muhitinden yazılmaları ve belli vasıflara sahip olmaları ile diğerlerinden ayrılıyordu. Bunlar hakkında, aşağıda yeniçerilerin cephedeki hususi vazifelerinden bahsedilirken malumat verilecektir.

1.3.3.4. Ortalara Yazma

Tashih ve be-dergâh kapsamında sefere nefer götürmenin diğer bir yolu görevli ortaların mevcutlarını artırmaktı. Böylelikle, ortaların sevk edildikleri yerlerde yeterince yeniçeri bulundurulması sağlanırdı.[784] Bu usule özellikle İstanbul'dan giden nısf ortaların mevcutlarını artırmak için başvurulmaktaydı.[785] Fermanlarda yazılacak nefer miktarı gösterilir, ya her ortanın mevcudunu belli sayıya çıkarmak için ya da toplamda bir sayıyı sağlamak için ruhsat verilirdi.[786] Görevli zabitler, fazla nefer kaydetmemeleri hususunda ikaz da edilmiştir.[787] İstanbul'dan orta gönderildiğinde bir kısmı burada yazılmış yolda devam edilmişti yahut tamamı yol-

---

779 *Enverî Tarîhi III. Cild,* 490. 1788'de İstanbul'dan yedi adet 120 kişilik dalkılıç bayrağı acilen Özi'ye gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 191, hk. 36. 1789'de sadece Hotin'de 2089 dalkılıç yazılmıştı. *BOA, C.AS,* 19414. 273 nefere farklı olarak 5 akçeyle koruculuk, ağalarına 20, alemdarlara 10 akçe emeklilik verilmişti. Bunların farklı şekilde kaydedilmesi görevlerinin nispeten ehemmiyetsizliğinden ya da görevlerini tamamlamamış olmalarından kaynaklı olsa gerekir. Ekim 1790'da, İsakçı tarafına görevlendirilen 1000 nefer dalkılıça 12 akçelik esâmî verilmişti. *Enverî Tarîhi III. Cild,* 736.

780 *BOA, A.MHM.d.* 216, hk. 26.

781 Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü,* Pınar Yay., İstanbul 2018, 135.

782 *Câbî Târihi,* I, 563.

783 *BOA, A.MHM.d.* 239, hk. 710.

784 *BOA, MAD.d.* 17350, s. 23-54.

785 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 783. *BOA, D.YNÇ.d.* 34268. *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri,* 284.

786 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 449. *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 406-412. *BOA, A.MHM.d.* 141, hk 221.

787 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 783.

da yazılmış;[788] yazılma yeri olarak geçtikleri yerleşim yerleri veya konakladıkları menziller gösterilmişti.[789] Şubat 1735'te Kars'a gidecek sekiz ortaya mevcutları 4 bin olana kadar yazılması istenmiş, 635 kişi İstanbul'dan yazılmış kalanın giderken tamamlanması emredilmişti.[790] Ağustos 1737'de Sofya tarafına turnacıbaşı Hasan Ağa emrinde gönderilen on ortanın neferlerinin 150 kişiye ulaşması için İstanbul'dan 851 nefer yazılmış, Sofya'ya kadar 349 nefer daha ilave edilmesi istenmişti.[791] Şubat 1738'de İstanbul'dan Vidin ordusuna gönderilen on beş tam ve nısf ortaya Küçükçekmece'yi geçtikten sonraki kasaba ve nahiyelerden yeni nefer yazılmıştı.[792] 1741'de İstanbul'dan gemilerle Trabzon'a, oradan Erzurum ordusuna gidecek yirmi ortaya demirledikleri iskelelerde nefer ilave edilmiş;[793] Temmuz 1768'de Bender, Hotin ve Özi'ye gidecek ortalara İstanbul'dan gemiyle gittikleri Varna İskelesi'nde indikten sonra nefer yazılmıştı.[794]

Ortalara yazılandan başka, onlarla beraber gönderilen ağa, kâtip ve çavuşların maiyetlerine nefer yazılırdı. Hatta bazen gidecekleri yerlerdeki ortalara da nefer yazılır, vardıktan sonra bunlar o ortalara taksim edilirdi. Şubat 1734'te Musul ordusuna sekiz, Bağdad için iki orta götürmekle görevli turnacıbaşı Osman Ağa'ya ayrıca Bağdad'daki ortalara olabildiğince nefer yazması istenmişti.[795] 1768'de Hotin, Özi ve Bender'e giden ortalara yazılacaklardan başka hem bu kalelerdeki hem de Kılburun'daki ortaların mevcutlarının 100'e ulaşması için tashih ve be-dergâh yetkisi verilmişti. Yetkiye istinaden buralardaki ortalara toplam 1715 nefer yazılmıştı.[796]

Bu usulde nefer yazımı, ortaları sevke mesul yüksek rütbeli zabitler tarafından yerine getirilirdi. Az sayıda ortanın nakillerini sağlayan çavuşlara da bu yetki verilmiş;[797] gerektiğinde geçecekleri bölgedeki zabitler de sorumlu tutulmuş-

788 *BOA, D.YNÇ.d.* 34268. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 783.
789 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 783.
790 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1065.
791 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 507.
792 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 117.
793 *BOA, MAD.d.* 17179.
794 *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 55.
795 *BOA, A.MHM.d,* 139, hk. 1599.
796 *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 29, 55. Bu ortalara yazılanlar, Hotin'de 3. cemaate 59, 46. cemaate 86, 97. cemaate, 55, 2. sekbanlara 82, 7. sekbanlara 70, 13. sekbanlara 59, 15 sekbanlara 79 nefer; Bender'deki 16. cemaate 83, 10. cemaate 58, 19. cemaate 69, 30. cemaate 72, 21. bölüğe 61, 40. bölüğe 41, 24. sekbanlara 57, 34. sekbanlara 67 nefer; Özi'de olan 21. cemaate 70, 28. cemaate 61, 45. cemaate 69, 81. cemaate 75, 22. bölüğe 75, 50. bölüğe 63, 5. sekbanlara 70, 14. sekbanlara 63, 31. sekbanlara 64 nefer; Kılburun'da olan 40. cemaate 55, 58. bölüğe 52 neferdi. *BOA, D.YNÇ.d.* 34490. Bu defterde yazılanlar 1712 nefer gösterilmiştir.
797 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1048. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1044-1046, 1530. *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 29. *BOA, D.YNÇ.d.* 34268. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 117.

tur.[798] Kayıtların tutulduğu defter ve belgeler, gittikleri yerlerdeki ordu ağalarına veya kale görevlilerine teslim edilmiştir.[799]

Tablo 8. Ortalara Yazılan Yeniçeriler

Tarih	Orta Bilgileri	Bulunduğu Yer	Gittiği Yer	İzahat
Kasım 1724[800]	34 ve 74. cemaat-27. bölük-29. sekbanlar	İstanbul	Hemedan	Her ortanın nefer sayısını 150'ye çıkarmak.
Mart 1726	43. cemaat ve 43. bölük.	İstanbul	Tebriz Ordusu	Ortaların mevcutlarının 300'e çıkarılması.
Mart 1726[801]	14. cemaat-31 ve 57. bölük-17. sekbanlar	İstanbul	Hemedan Ordusu	Ortaların mevcutlarının 300'e çıkarılması.
Eylül 1730[802]	64. cemaat	İstanbul	Tebriz Ordusu	Orta mevcudunun beş yüze çıkması için 237 nefer yazılması.
Ocak 1734	19. cemaat	Trabzon	Ordu	100 nefer yazılması.
Ocak 1734	43. cemaat	Erzurum	Ordu	100 nefer yazılması.
Ocak 1734	89. cemaat, 29. bölük ve 9. sekbanlar	Tiflis	Ordu	100 nefer yazılması.
Ocak 1734[803]	71. cemaatle beraber nısf ve bütün on bir orta	İstanbul	Bağdad	Yeterli miktarda nefer yazılması.
Nisan 1736[804]	2 ve 7. bölük	Giresun	Kale-i Cedid	Ortaların mevcutlarının 500'e tamamlanması.
Şubat 1735[805]	Sekiz orta	İstanbul	Kars Ordusu	Ortalarla giden yeniçeri sayısının 4 bin olması.
Haziran 1736[806]	1. 26 ve 29. bölük	Şark ordusu	Kırım Ordusu	Ortaların toplam mevcudunu 2000'e çıkarma emredilmiştir. 1007 yeni neferin 467'si 1. bölüğe, 244'ü 26. bölüğe, geriye kalanı 29.bölüğe azılmıştır.[807]

798 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1609.
799 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 783. *BOA, D.YNÇ.d.* 34211.
800 *BOA, A.MHM.d,* 132, hk. 449.
801 *BOA, A.MHM.d,* 133, hk. 492-493.
802 *BOA, A.MHM.d,* 136, hk. 847, 1048.
803 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1044-10456, 1530.
804 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 221.
805 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1065.
806 *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 29.
807 *BOA, D.YNÇ.d.* 34211.

Tarih	Orta Bilgileri	Bulunduğu Yer	Gittiği Yer	İzahat
Ağustos1737[808]	On orta	İstanbul	Ordu	Her ortanın 150 kişiye ulaşması.
Şubat 1738[809]	On beş orta	İstanbul	Vidin Ordusu	Nısf ve tam olan bu ortalara ne kadar yazılacağı emirde belirtilmemiştir.
1741[810]	91, 24, 29, 40, 45, 54, 83. cemaat- 3, 6, 11, 17, 36, 40, 50, 58, 59. bölük- 2, 3, 29, 32. sekbanlar olmak üzere yirmi orta.	İstanbul	Erzurum Ordusu	24. bölükten itibaren yazılı ortalara yazılan neferler; 178, 125, 120, 120, 135, 140, 207, 156, 159, 151, 232, 218, 269, 146, 146, 104, 103, 112, 117'dir.
Aralık 1743[811]	On orta	İstanbul	Diyarbakır Ordusu	Hepsi nısf olan on ortadan 67. cemaate 119, 46. cemaate 73, 52. cemaate 76, 87. cemaate 137, 3. bölüğe 101, 12.bölüğe 86, 25. bölüğe 126, 31. bölüğe 115, 36. bölüğe 101, 44. bölüğe 81 kişi kaydedilmişti.
Şubat 1747[812]	On orta	İstanbul	Kars Ordusu	Tamamı nısf olan ortalara yeteri kadar nefer yazılması.
Temmuz1768[813]	Bender-26. bölük (nısf), 27. bölük, 53. bölük, 57. bölük (nısf), 60. bölük (nısf), 4. cemaat, 17. bölük (nısf) 25. bölük (nısf), 37. bölük (nısf), 17. sekban bölüğü (Hotin), 9. bölük, 31. bölük (nısf), 46. bölük (nısf), 52. bölük, 9. sekban bölüğü (nısf)- Özi	İstanbul	Bender-Hotin-Özi (her kaleye beş orta)	On beş ortanın her birine 220 nefer yazılması.
Ocak 1777[814]	Tam ortalardan 59. cemaat ve 3, 36, 45, 47. bölük; nısf ortalardan 36 ve 67. cemaat, 8, 17, 38 bölük olmak üzere on orta.	İstanbul	Diyarbakır Ordusu	Neferlerin mevcudu yeterince oluncaya kadar yazılması.

808 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 507.
809 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 117.
810 *BOA, MAD.d.* 17179. Defter baştan eksik olduğundan 91. cemaate yazılanlar belli değildir.
811 *BOA, D.YNÇ.d.* 34268.
812 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 783.
813 *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 16, 22, 29, 55. Ortaların üzerine mi 200 nefer yazılacağı yoksa mevcutlarının 220'ye ulaşana kadar mı yazılacağı emirlerde farklı yazılmıştı. Ancak bunların tashihi kayıtlarında her ortaya 220 nefer yazıldığı görülüyor. *BOA, MAD.d.* 17350, s. 23-54.
814 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 74.

Tarih	Orta Bilgileri	Bulunduğu Yer	Gittiği Yer	İzahat
Kasım 1791[815]	82. cemaat	Vidin	Ada-i Kebir	Mevcudun 150'ye çıkarılması.
Eylül 1821[816]	52. cemaat, 60. bölük, 6 ve 8. sekbanlar	Bağdat	Bağdat çevresinde inşa edilen Şehriman, Begonya, Hasinabad ve Çanakça adlı kalelere	Diyarbakır, Musul, Rakka ve Kerkük'ten her orta için 300 nefer yazılması.

Kayıt yapılırken, giden ortaların çalıkları kendi ortalarına, diğerleri istedikleri ortalara yazılırdı. Eylül 1730'da İstanbul'daki 64. cemaat Tebriz ordusuna başbuğ olan zağarcıbaşının yanına gönderildiğinde nefer sayısının 500'e çıkarılması için 237 yeniçeri, yol üzerinden bulunan yerlerde bu ortanın çalıklarından ve kuloğullarından tashih ve be-dergâh yapılması fermanı verilmişti.[817] Bazen ise sadece çalıkların yazılması istenmiştir. Mesela Kasım 1724'te İstanbul'dan Hemedan tarafına gidecek olan 34 ve 74. cemaat, 27. bölük ve 29. sekbanların mevcutlarını 150'ye çıkarmak için sadece kendi çalıklarından tashih yapmaları emredilmişti.[818]

1.3.3.5. Zabit Bayraklarıyla Nefer Toplama

Serdar ve serdengeçti bayrakları dışında taşrada ikamet eden ağa ve güçlü yeniçeriler kullanılarak cepheye nefer sevk de mümkündü. Bu yolun kullanımına 17. yüzyılın sonunda başlanmıştır. Mesela 1695 yılında, serdar ve serdengeçti bayraklarından ayrı olarak Adana'dan 200 piyade, Erzurum'dan 600 süvari, Larende'den 200 süvari ve 600 piyade, Beypazarı ve Nallıhan'dan 200 piyade, Samsun, Çarşamba ve çevresinden 500 piyadenin İstanbul'dan görevlendirilen veya bu yerlerde sakin emektar yeniçeriler başbuğluğunda cepheye götürülmesi istenmişti.[819]

Taşrada emekli ağaların ve yeniçeri âyanlarının sayılarının artmasıyla beraber uygulama çok yaygınlaşmıştı. Devletin askerlerin masraflarını karşılamakta sıkıntı çektiği 1768-74 ve sonrasındaki harplerde ise sayıları artan zengin ağalara daha fazla başvurulmuş; yine yeniçeri toplanmasında sıkıntı çekildiğinde ve serdengeçti bayraklarına müsaade edilmediğinde bu vasıftaki ağalara sorumluluk

815 *BOA, A.MHM.d.* 197, hk. 232.
816 *BOA, A.MHM.d.* 239, hk. 837.
817 *BOA, A.MHM.d,* 136, hk. 847.
818 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 449.
819 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 378, 382-384, 415, 435.

verilmişti. 1769'da Trabzon, Giresun Tirebolu, İskefiye, Sürmene ve Rize'de bulunan turnacıbaşı ve diğer ağalardan 1000-1500 neferle cepheye gitmeleri istenmişti.[820] Şubat 1771'de Diyarbakır, Ruha, Malatya, Harput, Konya, Adana ve Antakya'da bulunan emekli haseki ve turnacıbaşılara kendi bayraklarını açıp serdar ve serdengeçti bayraklarını da alarak hemen cepheye gelmeleri emredilmişti.[821] 1769'da Kalas kazası yeniçeri zabiti Haseki Osman Ağa'nın, kendisine turnacıbaşılık verilirse bayrağıyla 500 yeniçeri götüreceği teklifi kabul edilmişti.[822] 1778'de Selanik'ten serdar bayrağıyla gidecek 300 yeniçeriyi 2. cemaate mensup emekli haseki Baba Mehmed Ağa'nın götürmesi emredilmiş; daha sonra yine Selanik'te bulunan haseki Memiş Ağa'dan masraflarını üstlenerek 100 nefer toplayıp acilen orduya varması istenmişti.[823] Kars ve Bağdat ordularına Harput, Tokat, Adana, Malatya ve Ruha'dan nefer götürme 1777 yılında buralarda sakin *mütemevvil ve servet sahibi* bir veya birkaç ağaya yüklenmişti.[824] 1788 yılında binbaşı rütbesi verilen bazı âyan ve ağadan 1000 veya daha fazla nefer getirmesi istenmişti.[825] Mart 1790'da Trabzon, Hemşin, Gönye ve Of'ta bulunan 32 ağa ve varlıklı yeniçeriden bazılarının 60-500, bazılarının kudretlerinin yettiği kadar nefer teçhiz edip Anapa ordusuna götürmeleri emredilmişti. Haziran 1790'da Tokat'taki yeniçerileri iki ağanın bayraklarıyla götürmeleri istenmişti.[826]

Mirî piyade zeameti tasarruf eden zabitler de savaş döneminde sefere nefer götürmekle mükellefti. Mesela Kasım 1737'de Tokat'ta zeamet sahibi haseki Ahmed Ağa, sefer için 500 yeniçeri ve kuloğlu getirmekle mükellef tutulmuştu.[827]

Özellikle acil durumlarda kale ağalarına, kendi bayraklarını açarak bulunduğu bölgeden yeniçeri toplayıp istenilen cepheye gitmeleri emredilirdi. Ağustos 1724'te, Revan Kalesi'ni kuşatan serasker Ahmed Paşa'ya destek olmak için Erzurum yeniçeri ağası Salih Ağa'ya, yerine birini vekil bırakarak bayrağını açıp Erzurum'un merkeze bağlı kasaba ve köylerindeki emekliler dahil bütün yeniçeri ve kuloğullarını götürmesi görevi verilmişti.[828] Şubat 1725'te ise Musul yeniçeri za-

820 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 381-385. Ekim 1770'te Giresun'da sakin turnacıbaşı Dizdarzâde'ye gönderilen emrin kaydı için bkz. *BOA, C.AS,* 50032.
821 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1278-1279.
822 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 160.
823 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 528, 699.
824 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 233-238, 266, 280.
825 *BOA, A.MHM.d.* 188, s. 12. *BOA, C.AS,* 27944.
826 *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 158-189, 594.
827 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1552.
828 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 231. Üç ay sonraki emirde ise Revan fethedildiğinden gitmelerine ihtiyaç olmadığı bildirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 451.

bitine, serasker Ahmed Paşa Hemedan Kalesi'ndeyken Musul'daki bütün yeniçeri ve kuloğullarını götürmesi emredilmişti.[829]

1.3.3.6. Kalelere Nefer-Yamak Yazma

Savaş sırasında kalelerin mevcutları mümkün olduğu kadar artırılmaktaydı. 17. yüzyılın ortasından itibaren doğrudan kalelere çalıklardan ve kuloğullarından ilave nefer yazılmış;[830] bu işe genellikle kalelerin ağaları yetkilendirilmiştir.[831] Tashih ve be-dergâhla beraber bu usul daha fazla kullanılmış, hatta yeniçerilerin istedikleri kalelere yazılmasının önü açılmıştır.[832] Ağalar kalelerine yazdıkları neferlerin kayıtlarını İstanbul'a veya orduya göndermişlerdir.[833]

18. yüzyılda ise kaleler savaş zamanında serdengeçti bayraklarıyla sürekli takviye edilmiş; ayrıca buralarda görevli ortalara nefer ve yamak yazılmıştır. Firar veya ölüm yüzünden sürekli eksilme olduğundan nefer yazımına devam edilmiştir. Nefer yazılan kaleler, savaş muhitinde olanlar veya bunlara yakın yerde bulunanlardı. Nefer ilavesine henüz savaş ihtimali durumunda başlanırdı. Prut Seferi sonrasında sulhtan emin olunamadığından Azak Kalesi için 1713 başında Anadolu'daki bazı yerlerden istenen 3 bin serdengeçtiden başka Kırım tarafından da bu kadar nefer yazılmasına müsaade edilmişti.[834] Aralık 1714'te Venedik'e savaş açılmadan Golos'a 400, Atina'ya 300, İnebahtı'ya 400, İzmir'den Hanya'ya 300 nefer toplanmıştı.[835] Şark tarafında savaş devam ederken 1734 başlarında Rus sınırındaki kalelere takviye ihtiyacı doğmuştu. Özi'ye 600, Hotin'e 1500 ve Bender'e 1000 nefer Tuna'nın güneyindeki yerlerden yazılmış ve çavuşlarla kısım kısım kalelere gönderilmişlerdi.[836] Ocak 1736'da Babadağı ordusunda bulunan beş ortaya 200'er nefer yazılırken beraberinde Ur Kalesi'nde görevli 77. cemaate de 200 nefer yazılmıştı.[837]

Nefer sevki savaş zamanında ise artarak devam etmekteydi. 1723-36 ve 1741-45 İran savaşları dolayısıyla şark kalelerine,[838] 1736-39 ve sonraki Rus ve Avusturya harplerinde kalelere toplamda on binlerce nefer yazılmıştı.

---

829 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 821.

830 *BOA, DYNÇ,* 41-204. *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri,* 361.

831 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 361.

832 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 72, hk. 204, 276-279. *Nusretnâme,* 38, 348. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 803.

833 *BOA, MAD.d.* 15646.

834 *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 1288.

835 *BOA, A.MHM.d,* 120, hk. 1009, 1010, 1024-1025.

836 *BOA, A.MHM.d*, 139, hk. 1665. *BOA, A.MHM.d,* 140, hk. 126-128.

837 *BOA, A.MHM.d*, 142, hk. 160, 241.

838 26 Temmuz 1725'te yeni yapılan Faş Kalesi'ne yerleştirilmek üzere 504 nefer yazılması için emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 132, hk. 1113. Şubat 1734'te, Bağdad Kalesi'nde yamakların sayısını ➻

1736'da Özi Kalesi'ndeki 8. bölüğe 745, 18. sekbanlara 869 olmak üzere 1524 kişi nefer ilave edilmişti.[839] 1768'de Ruslarla harbe girilmesi kararı alınınca Kasım 1768'de Kırım ve çevresindeki kalelerdeki yeniçeri sayısını 1738'deki seviyesine çıkarılma kararı alınmıştı. Buna göre her kalenin çevresindeki kazalardan Özi'ye 378, Ur'a 54, Kefe'ye 1375, Kale-i Cedid'e 493, Taman'a 1337, Soğucak'a 212, Açu'ya 47 olmak üzere toplam 3896 nefer yazılmıştı.[840] Nisan 1771'de Ada-i Kebir Kalesi'ni güçlendirmek üzere 300 yamak yazılması emredilmiş; mübaşirin Vidin, Niş ve Belgrad taraflarından yeniçerileri toplayıp götürmesi, kale zabitinin ise kayıtlarını yapması emri verilmişti.[841] 1768-74 harpleri genelinde Mora ve Akdeniz'deki kalelere de nefer yazılmıştı.[842] Şubat 1771'de boğazların girişinin emniyeti için Limni Kalesi'ne 100 yamak gönderilmiştir.[843] 23 Mayıs 1776'da İran tarafından gelecek saldırı ihtimaline karşı Bağdad Kalesi'ne 9500, Kerkük'e 3 bin nefer yamak yazılma emri verilmişti.[844] Ekim 1777'de Rusların tehdidine karşı Özi'ye 3 bin, Bender'e 1000, Akkirman'a 1000, Kili'ye 1000, diğer bir kaleye 1000 olmak üzere 7 bin yamak yazılması ruhsatı verilmişti.[845]

1.3.3.7. Kendileri Katılanlar

Bayrak açmanın bir diğer yolu, orduya varılana kadar yapılan bütün masrafların ağalar tarafından karşılanarak nefer götürülmesiydi.[846] Hem ağaları hem de neferleri gönüllülerden oluşan bu bayraklara, tayinatları devlet tarafından karşılanan serdengeçti bayraklarından ayırmak için, *gönüllü bayrağı* ismi verilmiştir.

---

artırmak için Diyarbakır ve çevresinden 3 bin yeniçeri yazılmıştı. *BOA, A.MHM.d,* 139, hk. 1636, 1599. Mayıs 1741'de Kars Kalesi'ndeki 100, 25 ve 96. cemaat, 8, 17, 48. bölüğe Trabzon, Giresun, Of, Rize, Karahisar-ı Şarkî, Bayburt ve Erzincan'dan bu ortaların çalıklarından, yeterli olmazsa diğerlerinden yazıp eklemeleri istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1609. Mart 1746'da Musul Kalesi'nde bulunan on iki ortaya 4 bin neferi yazılıp ortalara taksim edilmesi yetkili mübaşire emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 591.

839 *BOA, D.YNÇ.d.* 34212.

840 *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 193.

841 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1376.

842 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 78.

843 *BOA, C.AS,* 31956.

844 Bağdad'a Rakka'dan 1500, Diyarbakır'dan 2000, Harput'tan 1000, Malatya'dan 1500, Çemişgezek'ten 300, Çermik'ten 500, Siverek'ten 500, Ruha'dan 500, Birecik'ten 200, Kilis'ten 500, Halep'ten 1000 toplam 9 bin 500, Kerkük'e Antep'ten 1500, Antakya'dan 1500 olmak üzere 3 bin yamak yazılması istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 32. *9 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili* (haz. Sevcan Bostancıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2015, 241-243.

845 *BOA, D.YNÇ,* 342-94. *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 301-304.

846 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 398, 500.

Gönüllü ağalar serdengeçti ağalarının sahip olduğu haklara sahipti.[847] 1717 yılındaki Avusturya Seferi için toplanan orduya Trabzon'dan Ahmed Ağa ve Hasan Ağa, Erzincan'dan Hüseyin Ağa bayraklarıyla gelmişlerdi. Bunlardan başka 100, 105, 110 ve 150 kişilik bayrakları olan Trabzonlu dört gönüllü ağa vardı.[848] 8 Eylül 1737 tarihli Kefe ordusundaki yeniçerileri gösteren defterde 196, 210 ve 112 kişilik üç gönüllü serdengeçti bayrağı bulunmaktaydı.[849] 1768 yılında sefer emrinde, yeniçerilerin gönüllü serdengeçti bayrağıyla gelebileceklerine müsaade edilmişti.[850] Ancak sefere katılımın fazla olması ve bazı ihmallerin ortaya çıkmasıyla uygulama sınırlandırılmış, Anadolu'nun sol kolundan sadece beş-on gönüllü bayrağına müsaade edildi. 1772'de Özi Kalesi'ndeki ağalar arasında 36. bölükten gönüllü serdengeçti ağası Tokadî Seyyid Ali Ağa, alemdarından başka yirmi dokuz nefer götürmüştü.[851] 1787-92 ve 1806-12 harplerinde daha fazla gönüllü bayrağı istenmiş;[852] mesela Ocak 1810'da Anadolu'dan sağ kol Adana'ya, orta kol Sivas'a, sol kol Tokat'a kadarki her kazadan ve Rumeli'deki kazalardan masrafları karşılama güçlerine göre birer ikişer gönüllü bayrağı istenmişti.[853]

Sadece Rumeli'den yeniçeri istendiği 1821 yılında, Anadolu'dan gönüllü bayrakları sefere iştirak etmiş; bayrak açmak isteyenlere müsaade fermanları verilmişti. 71 ve 67. cemaatle 29. bölüğe mensup dört yeniçeri, gönüllü bayrağı düzenleyerek 230 neferle Ağustos 1821'de Kayseri'den İstanbul'a gelmiş ve Yaş tarafına gönderilmişlerdi. Bu yıl İbrahim adlı diğer bir ağa, 59 neferle Hamid sancağından gelmişti.[854]

Gönüllü olarak hareket edenler, seferlere katılma arzusuyla kendi imkânlarıyla ordunun bulunduğu yere giden yeniçeriler de vardı. Nefer yazılma bölgeleri dışından tashih olmak için gelenlerle ağalık ve alemdarlık sevdasıyla hareket edenler, ordulara katılmaktaydı.[855] Nisan 1725'te Tebriz ordusu ağası zağarcıbaşı Mehmed Ağa'ya bayrak açmak için kendiliğinden orduya gelen 500-600 yeniçeri ve kuloğlundan, ehil olanlara bayrak verilmesi, diğerlerinin ise serasker Abdullah Paşa'nın talimatıyla oradaki bayraklara veya ortalara yazılmaları emredilmişti.[856]

---

847 *BOA, D.YNÇ*, 294-423.
848 *BOA, A.d.* 346, s. 84-87.
849 *BOA, D.YNÇ.d.* 34221, s. 21.
850 *BOA, A.MHM.d.* 167, s. 1. ve hk. 246-248.
851 *BOA, D.YNÇ.d.* 34515, s. 6.
852 Ağustos 1788'de gönüllü bayrağı yazılma müsaadesi için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 51. 1789'daki müsaade için ise bkz. *BOA, A.MHM.d.* 189, hk. 279.
853 *BOA, A.MHM.d.* 231, hk. 328, 331-333, 502-503. *BOA, A.MHM.d.* 232, hk. 150-151.
854 *BOA, A.MHM.d.* 239, hk. 476, 637, 772.
855 *BOA, D.YNÇ,* 144-18, 185.
856 *BOA, A.MHM.d,* 132, hk. 1073.

Nisan 1726'da ise Tebriz ordusu seraskeri olan Ahmed Paşa'dan o tarafa gönüllü gelen askerlerden yeniçeriliğe münasip olanları diğerlerini paşaların emrine vermesi veya başlarına bir başbuğ vererek istihdam etmesi istenmişti.[857] Doksan yıldır ocağın yoldaşı olduğunu beyan eden Kerküklü Osman 1737'de orduya katılmış, yaralanmış ve kendi talebiyle Kerkük Kalesi'ne kaydedilmişti. Şubat 1738'de Bender ordusunun olduğu yere giden gönüllü yeniçerileri tashih ve be-dergâh etmesi için ordu ağası saksoncubaşı Mehmed Ağa'ya emir verilmiş;[858] 1741'de Erzurum ordusuna gönüllü gelenlerin kayıtlarını yine ağa yapmıştı.[859]

Gönüllü katılımlar savaş muhitinden de olmaktaydı. Rusların saldırdığı Bender Kalesi'ne yardıma giden çevre kasaba ve köylerden esâmîsiz 1500 kadar yeniçeriye esâmî verilmesini kale zabiti turnacıbaşı Mehmed Ağa, orduya yazmıştı. Şubat 1770'te talep kabul edilerek bunların kaleye yamak yazılması için ocağın *açık imzalı kaleminden* senetler yani isim yazılı olmayan esâmîler gönderilmiş, kale ağasının görevlendirdiği kâtiple ve mübaşir vasıtasıyla hak edenlere verilmesi istenmişti.[860] Gönüllülük davet üzerinde de olmuştu. Nisan 1771'de Yergöğü Kalesi'nde nefere ihtiyaç olduğunda, kale ağası haseki Mustafa Ağa'dan, çevre yerleşim yerlerine tellallar göndererek yamak olmak isteyenleri toplamıştı.[861]

1.3.4. Seferden Muaf Olma

Tashih ve be-dergâh yapılan muhitte seferden muaf tutulacak var ise sefer emri buna göre verilmekteydi. Yeniçerilerin başka işlerle mükellef tutulması, seferden muafiyetlerine bir sebepti. Mayıs 1734'te Rakka eyaletinden yeniçeri toplanmasına ferman verilmişken Birecik İskelesi'nden Bağdad'a zahire nakledecek gemilere dümenci ve kürekçi lazım olduğundan bunlar temin edilene kadar Birecik'ten yeniçeri sevk edilmemesi istenmişti.[862] Eylül 1790'da kış ordusu için Şile'den gidecek iki serdengeçti bayrağından birinin 60 neferi, buradaki tabya ve topları muhafaza için bırakılmıştı.[863]

Serdengeçti ağası ve alemdarlar dışındaki emeklilerle taşrada yaşayan kayıtlıların sefere gitmedikleri yukarıda gösterilmişti. Tashih ve be-dergâh emirlerinde; savaşa elverişli olanların yazılması, güçsüz, sakat ve yaşlı olanların seçilmemesi

857 *BOA, A.MHM.d,* 133, hk. 612.
858 *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 108.
859 *BOA, MAD.d.* 17179.
860 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 301. Yazılan neferlerin isimleri *BOA, MAD. d.* 17358, s. 29-46'da bulunmaktadır.
861 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1321.
862 *1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri,* 45-46.
863 *BOA, A.MHM.d.* 194, hk. 362.

istenmekteydi.[864] Savaş kabiliyeti olmayanlar ise yeniçeriler, kadı ve mübaşirlerin ittifakıyla tespit edilmekteydi. Serdengeçti ağaları, alemdarlar ve bizzat çağrılanların seferden muaf tutulmaları ise ancak fermanla mümkündü. Gösterdikleri mazeretler kadılar aracılığıyla ocağa sunulur ve ferman talep edilirdi.[865] Fermanlar süresiz verilmez, sadece o yılki seferle sınırlı tutulur; bu yüzden bazen her yıl aynı kişiler için fermanlar çıkarıldığı olurdu.[866] Fermanlar kadılara gönderilir, ayrıca sevk görevlilerine o kişileri zorlamamaları emri verilirdi. Bu haliyle muafiyet fermanları, sefere gitmek istemeyen güçlü kişilerin ve işini veya diğer vazifelerini bırakmak istemeyenlerin, yerlerine birini gönderip kendilerini kurtarması ve muaf tutulması şekline dönüşmüştü.

Serdengeçti ağaları için seferden muaf olmanın bir sebebi hasta ve yaşlı olmaktı. Eylül 1734'te Mihaliç'te sakin 31. bölük serdengeçti ağası Macaroğlu Hacı Mehmed bayrağı altındaki yeniçerilerle giderken Seyitgazi civarında hastalanmıştı. Gidemeyecek halde olduğundan yerine birini vekil tayin edip geri dönmesine müsaade edilmişti.[867] Temmuz 1744'te Kuşadası'nda 1. bölüğün serdengeçti ağalarından Ali Ağa ihtiyar ve hasta olduğundan sefere gidemeyeceğini ahalinin de şahadetiyle naip aracılığıyla ocağa bildirmişti. Hakkında muafiyet için ferman verilmiş ancak yerine bir adamını göndermesi şart koşulmuştu.[868] İznik sakinlerinden 46. bölükten Mustafa Beşe, 1744'teki İran savaşlarında attan düşüp fıtık olduğundan 1745 yılındaki seferden muaf tutulmuştu.[869] 1788'de Geyve'den serdengeçti bayrağı götürecek olan Hacı Pehlivan oğlu Hasan Ağa yaşlılık ve hastalığını gitmemek için ileri sürmüş; azarlanarak acilen gitmesi istenmişti.[870] Haziran 1791'de Osmancık'tan İstanbul'a giden Yakup adlı yeniçeri, nefer götürecek mali kudreti olmadığından ve gözleri hastalıklı olduğundan kazaya dönmesine müsaade edilmiş, kadıya onu rahatsız etmemesi emri verilmişti.[871]

Muafiyet fermanı zabitler için de geçerliydi. Mart 1745'te, Selvi kazasında yaşayan haseki Hasan Ağa'nın kazada görevleri olduğundan (vilayet umuruna sahip) kadının talebi üzerine önceki sene olduğu gibi seferden muaf tutulmuştu.[872] Şubat 1771'de, Aydos kazası âyanı olan haseki Mehmed Ağa Kırım'da Mesut Giray Sultan maiyetinde cephede bulunuyorken Aydos'ta ordu için lazım olan hayvan ve

---

864 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 570-572.
865 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 192. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 798.
866 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 320.
867 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 484.
868 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 1049.
869 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 798.
870 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 321.
871 *BOA, A.MHM.d.* 196, hk. 96.
872 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 535.

mühimmatın temininde ahalinin sıkıntı çıkarması sebebiyle ordudan ayrılmasına müsaade edilmişti.[873] Ocak 1791'de Silistre'den orduya istenen iki haseki emeklisinden Mehmed'in İbrail'e kayıtlı olması, İbrahim'in ise hasta ve yaşlı olması sebepleriyle afları istense de kabul edilmemiş ve ikisinin de kış ordusuna varmaları emredilmişti.[874]

Seferden muaf olmayla alakalı diğer bir durum, ordular için kışın asker toplanması durumunda baharda evlerine dönenlerin yazın sefere katılmamasıydı. Kışın gitmek istemeyenlerin bazıları baharda gitmek şartıyla affedilmişlerdi. Kasım 1791'de Karamürsel'den kış ordusuna gidecek 50 nefer, kazadaki karışıklık sebebiyle baharda cephede olmaları şartıyla muaf tutulmuştu.[875]

1.3.5. Sefer Emrine Direnme ve Müeyyideleri

İzinli veya izinsiz taşrada bulunan, işiyle gücüyle meşgul yeniçerilerin sefere götürülmesinde her zaman zorluklar yaşanmış; 17. yüzyıl başlarında sefer emirleriyle beraber itaat etmeyenlerin isimlerinin silineceği tehdidi gönderilmişti.[876] Tashih ve be-dergâhla durum daha zor hale gelmiş, sefere gitmemek için bin türlü yola başvuran, çeşitli şekillerde ve derecelerde direnç göstererek görevlileri oyalayanlar fazlalaşmıştı. Bu sebeple idare yeni bir müeyyide ihdas etmiş, sefere gitmeyenleri reaya olarak vergi defterlerine kaydetmişti. 1683 yılından sonraki savaşlar asker ihtiyacını had safhaya çıkardığından devlet bütün yeniçerilerin sefere götürülmesi için mücadele etmiş, buna mukabil onlar zorlamalar karşısında yeniçeriliklerini inkâr etme yoluna bile başvurmuştu. Karlofça sulhuna kadar yeniçerilerin sefere direnme hassasiyeti ve başvurdukları yollara göre ölüm cezasına kadar değişen müeyyideler tatbik edilmişti. Bir yandan da sefere katılma şevklerini artırmak için tashih olanların daha önce sahip oldukları yevmiyelerine terakki verilmesi gibi vaatlerde bulunulmuştur.[877]

17. yüzyılın sonundan itibaren uygulaması dikkat çeken diğer bir husus, sefer emrinin fetvalarla desteklenmesi; gitmeyenlere, fetvalara uygun davranmadıkları için öldürüleceklerinin bildirilmesiydi.[878] Dolayısıyla yeniçerilerin sultanın kulu

---

873 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1228.

874 *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 927. Aynı yıl Çerban'dan orduya 200 nefer götürmekle mükellef emekli turnacıbaşı Halil Ağa buradan ayrıldığında ordu tedariki için görevli sadrazam çuhadarı iş yapamayacağından, ondan yeniçerileri başkasıyla göndermesi istendi. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 938.

875 *BOA, A.MHM.d.* 196, hk. 339. 1789 kışında orduya gitmesi istenen Hacıhamza'dan bir ağanın baharda gitmesi istendi. *BOA, A.MHM.d.* 189, hk. 167.

876 *BOA, A.MHM.d.* 81, hk. 371. *BOA, A.MHM.d.* 84, hk. 112.

877 *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili,* 535-536.

878 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 276.

olarak itaatkârlıklarının azaldığı, emirlere riayetsizliğin mutat hale geldiği kabul edilmiş, dini hükümler ve makamlar onlara tesir için kullanılmıştı. Yine askerîliğin bütün imkânlarından istifade etmelerine rağmen seferlere katılmada gönülsüz olmaları veya daha ileri giderek direnmeleri, kendilerine sunulan nimetlere karşı nankörlükleri olarak değerlendirilmekteydi.

Eylül 1686'da sefere gitmeyi kabul etmeyip reaya yazılmaya itiraz edenlerin öldürülmesi emri verildi. 1687 yılında varlıklı ve büyük yeniçeri ailelerine gözdağı verilip yeniçeriliği inkârlarının dikkate alınmayacağı ve cebren götürülecekleri bildirildi; direnmelerinin müeyyidesi olarak hapsedilmeleri ve mal mülklerine el konulması görevlilerden istendi. Fakir olanların ise reaya yapılmasıyla iktifa edildi.[879]

Sadece çalık veya kuloğulları değil esâmîliler de çeşitli bahanelerle seferden kaçtıklarından[880] esâmî silme cezası her zaman geçerliliğini muhafaza etmişti. 2 Ağustos 1688 tarihinde eşkıya ve fesat ehlinden oldukları gösterilen 134 neferin esâmîleri sefere gitmediklerinden çalınmıştı.[881]

1690 yılında sefere gelmeyenlerin dirlikle alakaları kalmayacakları, bunların reaya olacakları ve onlar gibi vergileri ödeyecekleri, bunlara yeniçeridir diye sahip çıkan serdarların katledilecekleri emri çıkarıldı.[882] 1691'de Belgrad'da yoklama yapıldı ve sadece seferde olanların yeniçeriliklerinin kabulü için taşraya defterler gönderildi.[883] 1695 yılında görevlilere direnenlerin hapsedilmesi veya ibret olarak daha şiddetli cezalar verilmesi için isimlerinin İstanbul'a bildirilmesi emredildi,[884] hem o yıl hem de daha sonraki yıllarda görevlilere, itaat etmeyenleri öldürme ve mallarına el koyma yetkisi verildi.[885] Bütün bu tehdit ve cezalar bazılarını korkutmaz, yeniçeriliğini inkâr ederek veya diğer bahanelerle seferlerden kaçmaya muvaffak olurlardı.[886] Mesela 1695 başında Bosna Kalesi'ne istenen 1200 yeniçeri bir türlü toplanamamıştı.[887]

18. yüzyılda 1711 ve 1769 yılındakiler gibi bazı seferlere çok rağbet olmuş; taşradaki yeniçeriler beklenenden fazla sayıda ordulara katılmışlardı. Ama özellikle

879 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 225, 289, 311, 410, 496.
880 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 36, 62.
881 *BOA, D.YNÇ*, 43-113.
882 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 305, 584.
883 *BOA, MAD.d.* 3656.
884 *BOA, A.MHM.d.* 107, hk. 46.
885 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 276-278. *1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili (II. Bölüm)* (haz. Ekrem Güngör), Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi SBE, Kütahya 2006, 295.
886 *1691-1720 m. (1103-1133 h.) Tarih ve 391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili* (haz. Erdinç Gülcü), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 1993, 441-444.
887 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 483.

birkaç yıl süren savaşlarda, her yıl ordulara katılmaya büyük ekseriyeti gönüllü olmamıştır.

18. yüzyıldan itibaren ferdi olarak yeniçerilerden ziyade serdar ve serdengeçti bayraklarının aksamadan faaliyetlerini yerine getirmesine ehemmiyet verilmiş, bu yüzden serdar ve ağaların sefere gidip gitmemeleri dikkatle takip edilmişti. Yeniçeriler genellikle beş-altı yıla kadar uzayan savaşlarda her yıl çağrılmalarına direnç gösterdiklerinden istenilen bayrak sayısına ulaşılamamış veya bayrakların neferleri tamamlanamamış;[888] öyle ki bazen istenilen nefer sayının yarıdan azı ancak toplanabilmiştir.[889]

Yukarıda gösterildiği gibi ağalar ve serdarlar muaf olmaları için sebepler öne sürmüş, mübaşirlere açıkça karşı gelmiş ve hatta ağalıklarını inkâr etmişlerdi.[890] Yine cepheye asker sürmeyi yavaşlatmak için uğraşmışlar, itaatsizliklerini sürücülere hakarete varacak derecede artırmışlardı. Serdarlar bunlardan başka, neferlerin azlığını ve kazada eşkıya olmasını bahane göstererek yerlerine vekilleri veya oğullarını göndermeye çalışmışlardı. Sürücülerden, kazalardaki görevlilerin ve âyanların desteğini alan ağa ve serdarları dinlememeleri sürekli istenmişti.[891] Sefere gitmeye direnme hususunda, aşağıda gösterileceği üzere, kolaylıkla ittifak edilebildiğinden sözünü geçiremeyen serdarlar ve ağalar, çok az neferle ordulara gitmişlerdi.

Kasım 1733'te, İne serdarının 100 nefer götürmesi gerekirken kereste kesilmesine memur olduğunu bahane edip üç kere emir gönderilmesine rağmen gitmemesi üzerine kadılardan onu hemen hareket ettirmeleri istenmişti.[892] Nisan 1737'de Kocaeli'ndeki serdarlar sefer emrine uymadıklarından kadılar aracılığıyla ikaz edilmişlerdi.[893] 1739 seferi emrinde; Erzurum, Kars ve Çıldır tarafında oldukça fazla yeniçeri varken serdarlar ve ağalar işi ciddiye almadıklarından yeniçeri toplanamadığı belirtilerek Erzurum yeniçeri zabitinden yerine bir vekil bırakarak bölgenin yeniçerilerini toplaması istenmiş, gelmeyenlerin hapsedilmekle yetinilmeyip öldürüleceği de bildirilmişti.[894] Haziran 1742'de Teke sancağında bir serdar, sefere gitmediği gibi 40-50 kişilik çetesiyle eşkıyalık yapıp yol kestiğinden sürücü turnacıbaşına, suçu sabit ise öldürülmesi emri verilmişti. Mayıs 1742'de sürücüye, şark ordusuna memur olduğu halde gitmeyen ve yerine oğlunu 70-80 kişiyle gönderen

888 *BOA, İE, AS*, 8050. *BOA, AMHM.d.* 134, hk. 394.
889 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1191.
890 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1723. *BOA, AE, SAMD.III*, 9383.
891 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 783-784. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1683. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 819, 941, 1084, 1155. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 182-183, 741-743. *BOA, A.MHM.d,* 152, hk. 756-760, 819, 941.
892 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 50.
893 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 282.
894 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1296.

Geyve kazası serdarı Halil Ağa ve ona destek çıkan üç kişiye diğer herkese ibret olması için ceza verme yetkisi verilmişti.[895] Eylül 1743'te, bu yılki sefere gitmeyen serdar, serdengeçti ağası, alemdar ve diğer yeniçerilere suçlarına göre ölüm ve hapis cezası vermesi sürücü turnacıbaşı Ahmed Ağa'dan istenmişti.[896] Bor serdarı Ahmed 1769'da sefere gitmediğinden kazanın yeniçerileri Kayseri serdarıyla sefere gitmiş; Ahmed ise yakalanıp Niğde Kalesi'ne hapsedilerek serdarlıktan azledilmişti.[897] Nisan 1769'da ordu Edirne'ye varmışken henüz hareket etmeyen Şehirköy serdarına hemen gelmesi yoksa şiddetle cezalandırılacağı ikazı gönderilmişti.[898] Haziran 1772'de, menzilci olan Çorlu serdarı kimseye beygir vermediği gibi görevlilere hatta sadrazamın tatarlarına saldırıp yaralama cesaretini göstermişti. Bütün serdarlara vekil bile göndermeden sefere katılmaları emredilmişken buna uymadığı için ocaktan bir görevliyle orduya götürülerek sorgulanmıştı.[899]

Diğer yeniçeri ve kuloğulları da ağa ve serdarlar gibi davranmışlardır. Sefere katılmak istemeyenler görevliler geldiğinde saklanmış veya firar etmiş, "işimiz gücümüz var, gittik geldik" gibi bahaneler ileri sürmüşler;[900] bazı kuloğulları ise tanınmamak için yeniçeri kıyafetlerini değiştirip sakal bırakmıştı.[901]

Bütün savaşlar için geçerli diğer bir husus seferden kaçanların memleketlerinde kolayca kalamadıklarından büyük çetelerle eşkıyalığa girişmeleriydi. Tabii bunlar emniyeti ihlal yanında sefere gidenlerin azlığına da sebep olmuşlardı. Mesela 1773 yılında Çorum, Kastamonu, Bartın ve Canik'te seferden kaçan ağalar çok büyük çeteler kurmuşlardı.[902]

Sefer muafiyetinden istifade için reaya sınıfına geçmenin olduğu da kayıtlarda görülmektedir. Mesela 1741-42 yıllarında Çankırı'da kuloğulları ve yeniçerilerden sefere gitmemek için gönüllü olarak reayalığı kabul edenler vardı.[903]

1716 yılında Lefke'de görevliler geldiğinde dağlara kaçan ve gittikten sonra gelip ahaliden birinin çocuğunu yanlarında gezdirip köçek kıyafetinde oynatan bir yeniçeriyle oğlu ve diğer bir kuloğlu Kütahya Kalesi'ne kapatılmıştı.[904] 1720'lerde

895 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1121, 1128.
896 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 311, 353.
897 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1524.
898 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 583.
899 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 483.
900 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1501.
901 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 271.
902 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 365-366.
903 *Çankırı Şeriyye Sicilleri,* No 13. Bu defterde yeniçeri ve diğer sınıflardan reayalığı kabul edenlerin misalleri çoktur.
904 *BOA, A.MHM.d.* 124, hk. 39.

İran seferlerine gitmemek için reaya kıyafetiyle saklananlar vardı.[905] Ekim 1727'de Karahisar-ı Şarkî'de yeniçeriler serdengeçti bayraklarına yazılmamış, ağalar iki üç hizmetkârıyla diğer kazalardan nefer yazarız diye gitmek zorunda kalmışlardı. Serdar da onları sefere götürememiş, ikaz ettiğinde saldırıya maruz kalmış ve eli kesilmişti.[906] 1734 yılında Diyarbakır'dan toplanacak bayraklara yazılacak yeniçerilerin bir kısmı Ergani kazasına firar edip saklanmış;[907] 1737'de Adana'da sefer emrine uymayıp yaylaya çıkan ve diğer mali mükellefiyetlerini yerine getirmeyenler için merkezden görevli tayin edilmişti.[908] 1745'te Bursa'da neferlerin çoğu, bir şekilde kaçmaya muvaffak olduklarından sefere götürülememişlerdi.[909]

Bayraklar gibi ortalara yazılmaya da direnenler olmuş, mesela 1727'de orduya gönderilen ortalara yazılacak neferler karşı gelme ve firarlar yüzünden tamamlanamamıştı.[910] 1727'de Şark Ordusu'na gidecek ortalara yazılacak neferlerden görevli turnacıbaşı Hatipzâde Mehmed Ağa neferleri tamamlayamamış, hasta olduğu için sonradan giden kulkethüdası ve emrindeki çavuşlarla eksik kalan neferleri tamamlaması istenmişti. Ancak kulkethüdası da kayıt yapmak istediğinde kendisine karşı koyulmuş, yazılanların bir kısmı kaçmıştı.[911] 1768'de İstanbul'da kalelere gidecek on beş ortaya 220'şer nefer yazılması istenmiş, 2978 nefer ancak yazılabilmişti.[912] Ocak 1778'de İsmail ordusuna giden nısf ortalara Silivri'den itibaren yol üzerinden 2000'den fazla tashih ve be-dergâh emredilmişken başbuğları turnacıbaşı yazılması gerekenleri rüşvet mukabilinde görmezden gelince çok az nefer toplanmıştı.[913]

Kendileri masrafları üstlenerek nefer götürmeye memur ağa ve diğer zengin yeniçerilerin direnmeleri de yaygındı. Mesela Erzurum'dan Soğucak tarafına 100'er nefer götürmeye memur oldukları halde gitmeyen 4 turnacıbaşının 50'şer, 4 hasekinin 25'şer neferle, masraflarını üstlenerek merkezi orduya mutlaka katılmaları Kasım 1778'de emredilmişti.[914] 1788'de Rusçuk'ta yaşayan bir haseki emeklisi ağa 300 nefer götürmesi emredilmişken itaat etmediğinden mübaşir eliyle hareket

905 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 394.
906 *BOA, A.MHM.d.* 158, 722.
907 *1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri,* 19-20.
908 *17 No'lu Adana Şer'iyyye Sicili*, 428-429. Nisan 1736'da Silivri'de güçlü kişilere dayanarak serdarlarıyla gitmeyenlerin kalelere hapsedilmesi emri verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 233.
909 *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 632.
910 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 315, 394-395.
911 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 70, 315, 394.
912 *BOA, MAD.d.* 17350, s. 23-54.
913 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 338, 381.
914 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk.736. *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 1041.

ettirilmesi istenmişti.[915] 1789'da bütün emirler ve gönderilen görevlilere rağmen Haziran'a kadar Urfa'dan ne serdar ne de serdengeçti bayrağı gitmişti. Harput'ta ise masraflarını üstlenerek 100'er kişi götürmekle mükellef tutulan servet sahibi ağalardan bazıları gitmiş ama 5'i ittifak edip Temmuz'a kadar beklemiş, gelen turnacıbaşının adamlarını kovmuşlardı. 1000 yeniçerinin sefere gitmesi gerektiği bu kazada ahaliyi tahrik eden ağaların direnirlerse başka yerlere sürülecekleri tehdidi gönderilmişti.[916]

Ferdi direnmeler yanında şehir veya kaza ahalisinin toplu şekilde görevlilere karşı geldiği, itaatsizlik göstermeleri de çok fazla vuku bulmuştu. Ekim 1737'de, Mora'daki kalelere Rumeli'nin sol kolundan serdengeçti bayrağı yazmaya giden haseki Süleyman Ağa hangi kazaya gitmişse "burada yeniçeri yoktur bayrak açtırmayız" diye direnmeyle karşılaşmıştı.[917] Nisan 1745'te, genel sürücü Süleyman Ağa'ya Tikveş'te, "burada sefere gidecek asker yok" diyerek benzer bir direniş gösterilmiş ve destekledikleri serdengeçti ağalarını firar ettirmişlerdi. Kendilerine bu şekilde davranışlara devam ederlerse hepsinin reaya defterine kaydedileceği tehdidi bildirilmişti.[918] Şubat 1746'da, görevli turnacıbaşı Ömer Ağa Kayseri'de yeni yazmaya gittiğinde üç serdengeçti ağası, "buradan biz yeniçeri vermeyiz ve sefere gitmek bize lazım değil" demiş, gitmek isteyen veya kendilerine karşı çıkanları korkutup müsaade etmemişlerdi.[919] 1769'da Anadolu'da fazla sayıda bayrak istenen bazı büyük yerlerde, yeniçerilerin iki üç ortaya mensup olduğundan her ortaya bir bayrak verilmesinin yeterli olacağı şeklinde itirazlar edilmişti.[920] 1772 yılına ait kayda göre birkaç bin yeniçeri çıkarılabilecek Malatya'da serdar 200 nefer ancak toplamış; bunlarla sefere gidecek iken diğerleri ittifak ederek mâni olmaya çalışmış ve başka serdar seçmişlerdi.[921] Nisan 1778'de Akhisar'dan serdarla 200 kişi istenmişken buradaki yeniçeri ailesi Şabanzâdeler, diğer yeniçerilere "mübaşiri kovun, kendi malımızla 500 kişi götürürüz" diyerek görevlilerin çalışmasına mâni olmuşlar; merkezden gönderilen yeni emirde, serdarın istenen sayıda kişiyi götürmesi, Şabanzâdelerden Ali'nin ise bütün masraflarını üstlenerek ilave 300 neferi orduya götürmesi istenmişti.[922]

1789'da Osmancık'tan serdengeçti bayrağıyla gidecekler, çavuşları on-on beş güne kadar gideriz diye savmış, mübaşir turnacıbaşına ise karşı gelmişlerdi. Bazı

915 *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 66.
916 *BOA, A.MHM.d,* 189, hk. 400.
917 *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 284, 382. *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 740.
918 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 660.
919 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 559.
920 *BOA, A.MHM.d,* 167, hk. 286.
921 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 156.
922 *BOA, A.MHM.d,* 174, hk. 620.

yeniçeriler ise bayrağın gitmesine mâni olmaya çalışmıştı.[923] Tokat'taki yeniçeriler 1790 yılındaki sefere çeşitli bahanelerle gitmemişler, Haziran geldiği halde hareket etmemişlerdi.[924] Aynı yıl 3 bin yeniçeri olan Kayseri'den sefere direnme sebebiyle bir bayrak serdengeçti ile serdar bayrağıyla 9 yeniçeri gitmişti. 1800 yılında savaş bölgesine çok yakın olmasına rağmen binlerce yeniçerinin olduğu Şam'dan kimse sefere götürülememiş; üç bayrak istenen Larende'de ise görevli turnacıbaşıya "bizde yeniçeri yoktur, sadece bir bayrak veririz" diyerek direnilmişti.[925] 1808 yılında İsmail Kalesi için Kırkkilise'den istenen 200 neferi serdar götüremediğinden yalnız gitmişti.[926]

Birinci ciltte reayanın yeniçeriliğe meyli anlatılırken gösterildiği üzere yeniçeriler, gitmedikleri durumlarda ahaliden bazılarını yerlerine göndererek sefer mesuliyetinden kurtulmuşlardı.

Sefere gideceklere idareciler de mâni olmuştu. 1734 yılında, herhalde vergi tahsilinde sıkıntı çıkacağı endişesiyle Çemişgezek kazası voyvodası, serdarın yeniçerileri götürmesi sırasında 150 adamıyla önlerine çıkmış "sizi Kürt seferine götürürüm" diye mâni olmaya çalışmış, muvaffak olamayınca "ailenizi, çocuklarınızı taciz ve rencide ederim" diye tehdit etmişti.[927] Aynı yıl Pravadi'de kapıcıbaşı, serdar ve diğer görevlilerle ittifak ederek gitmek isteyenleri tehdit etmiş, sürücünün görev yapmasına mâni olmuştu.[928] 1778'de Manisa'dan üç serdengeçti bayrağının gitmesine karşı çıkan kapıcıbaşı rütbeli Karaosmanoğlu Hacı Ahmed, "bayrakları kabul etmeyin, ben İstanbul'a yazar iptal ettiririm" diyerek halkı tahrik etmişti. Kendisine masraflarını üstlendiği bu bayrakları bizzat getirmesi emredilmişti.[929] 1783 yılında Rus tehlikesine karşı Hotin'e yamak yazılırken Eski Zağra'dan gidecek 125 nefere emekli haseki ağalarından âyan Hacı Mehmed Ağa mâni olmuştu.[930]

Sefer emrine itaatsizliğin diğer bir yolu yavaş hareketti. Serdengeçti ağaları sürücüleri "bugün gideriz yarın gideriz" diye oyalamış, onlar gidene kadar beklenmiş, sonra bayraklarını toplamıştı.[931] Seferler emirlerinde daha önce hızlı hareket etmeleri istense de bu yavaşlıkları için emirler tekrarlanmış, *istical emirleri* gönderil-

923 *BOA, A.MHM.d,* 189, hk. 160.
924 *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 594.
925 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 546, 548.
926 *BOA, A.MHM.d.* 227, hk. 208.
927 *1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri,* 33-34.
928 *BOA, C.AS*, 52659.
929 *BOA, A.MHM.d,* 177, hk. 45.
930 *BOA, A.MHM.d,* 178, hk. 755.
931 *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 160.

miş[932] ve yavaş hareket edenlerin cezalandırılacakları bildirilmişti.[933] Sürücülerin ardından yenileri gönderilmiş, gitmeyenleri cebren göndermek için özel görevliler tayin edilmişti.[934] Nisan 1771'deki sefer emrinde, Rusların beş altı aylık mesafeden aç çıplak halde gelmelerine rağmen Anadolu ve Rumeli askerlerinin hep geciktikleri anlatılmakta ve bu sefer acele etmeleri istenmekteydi.[935]

Direnmenin diğer ve en yaygın yolu serdar veya serdengeçti bayraklarından firardı. Henüz kazalardan çıkmadan firarlar başlıyor, yolda hatta cepheye gittikten sonra devam ediyordu.[936] Ağalar ve serdarların kendileri de her fırsatta buna yeltenmekteydi. Bazı emirlerde yeniçerileri etkilemek için, bu kaçışlarının, aralarına karışan yeniçeri olmayanların kendilerini yoldan çıkarmalarından kaynaklandığı anlatılmaktaydı.[937] Ancak firar onlar için umumi ve her zaman geçerli vaziyetti. 1685 yılında yazılan serdengeçtilerin bazıları kaçmıştı.[938] Sonraki yıla ilişkin kayıtlarda da firarlara mâni olunması emredilmekteydi çünkü Belgrad'a gönderilenlerin çoğu firar etmişti.[939] 1713'te Azak'a Anadolu ve Kırım'dan yazılanların çoğu kaçmış; 1724 yılında Azak Kalesi için Karadeniz sahilinden sol koldan yazılan 2100 neferin çoğu yolda firar etmişti.[940] 1727'de Anadolu'ya gönderilen emirlerde, İran seferleri sebebiyle yazılan yeniçerilerin bazılarının bir iki konak sonra gidip döndüğü, bazılarının orduda tashih ve be-dergâh olduktan sonra hizmet etmeden ayrıldığı, çoğunun ise cephede ulufelerini aldıktan sonra dönüp kaçtığı ve eşkıyalığa bulaştığı anlatılmaktaydı.[941] 1730 yılında reayadan yazılanlardan başka sahih yeniçeriler de kaçmış ve eşkıyalık yapmışlardı.[942]

Benzer durumlar bütün seferlerde ordunun bütününe yayılacak şekilde yaşanmıştı.[943] Neferleri zapt, onları getiren ağa ve serdarlardan istenmekte, sürücü-

---

932 *BOA, A.MHM.d*, 145, hk. 191. *BOA, A.MHM.d*, 151, hk. 252-253. *BOA, A.MHM.d*, 136, hk. 372, 375. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1231, 1278-1279. *BOA, A.MHM.d*, 150, hk, 181. *BOA, A.MHM.d*, 146, hk.7-8.

933 *BOA, A.MHM.d*. 132, hk. 783. *BOA, A.MHM.d*, 150, hk. 353. *BOA, A.MHM.d*. 145, hk. 1864-1865. *BOA, A.MHM.d*. 143, hk. 87.

934 *BOA, A.MHM.d*.132, hk. 917. *BOA, A.MHM.d*, 150, hk. 1021, 1034. Mayıs 1738'de Anadolu'nun sol kolu için serdar bayraklarını Kırım ordusuna götürmeye görevli turnacıbaşı Ebubekir Ağa geciktiği ve nerede olduğu bilinmediğinden acele etmesi için bir çavuş görevlendirilmişti. *BOA, AE.SMHD.I*, 20869.

935 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1453.

936 Bazı örnekler için bkz. *BOA, A.MHM.d*. 133, hk.1011. *BOA, A.MHM.d*, 145, hk. 407.

937 *BOA, A.MHM.d*, 140, hk. 958, 1173.

938 *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili*, 505.

939 *1686-1687Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 290, 329, 332.

940 *BOA, A.MHM.d*. 120, hk. 4. *BOA, A.MHM.d*. 132, hk. 94, 262.

941 *BOA, A.MHM.d*. 134, hk. 711-713, 1235.

942 *BOA, A.MHM.d*. 136, hk. 833.

943 *BOA, A.MHM.d*, 144, hk. 331-332-333.

lerin neferlerle cepheye gitmesi mecbur tutulmaktaydı.[944] Zaten sürücülerden sonra giden görevlilerin ve genel sürücülerin bir vazifesi kaçanları geri döndürmekti. Yine kazaların idarecileri dönenleri yeniden cepheye göndermekle mesuldü.[945] Şemdanîzâde, 1771'de Tokat'ta görevliyken 1500 neferin sefer için şehirden ayrıldığını, kendisi azledildiği için gemiye binmek üzere Sinop'a giderken hepsinin rüşvetle geri döndüğünü gördüğünü yazmıştır.[946]

Ordulardaki tayinat düzeninin bozukluğu ve zahire sıkıntısı yeniçerilerin bazen sefere katılma azimlerini kırmış hatta direnmelerine sebep olmuştur. Mesela 1769 yılında orduda yaşanan iaşe sıkıntısı, sonraki yıl sefere gitmeme yönünde onların itirazının dayanağı olmuştu.[947]

Bütün bu itaatsizlikler derecelerine göre kalebentlik, esâmî silme, reaya kaydetme ve ölüm cezalarıyla karşılık bulmaktaydı. Cezalar sabit değildi, yani herkese farklı ve sorumluluklarına göre uygulanmaktaydı. 1711 seferine katılmayanlardan her türlü vergi alınacağı, yani reaya sayılacakları sefer emirlerinde gösterilmişken[948] Haziran 1717'de İzmit yeniçeri zabitine sefere gitmeyenlerin şiddetle cezalandırılacağı bildirilmişti.[949] 1725 yılındaki sefere gitmeyenlerin kalebend edilmeleri, isimlerinin silinmesi için İstanbul'a bildirilmeleri kazalardaki idarecilerden istenmişti.[950] 1727'de İstanbul'dan şark ordusuna giden kulkethüdasından, direnen veya firar edenleri reaya defterine yazması ve yeniçeri kıyafetlerini çıkartması istenmişti.[951] Sivas, Diyarbakır, Maraş eyaletlerindeki serdar ve serdengeçti ağaları daha önce emredildiği şekilde serasker Abdullah Paşa'nın yanına gitmediklerinden o tarafa giden kulkethüdası Hasan Ağa'ya Mayıs 1734'te, vardığında gitmemiş serdarları serdarlıklarını alarak sürgün veya kalebend etme, ağaların ise emekliliklerini kaldırıp bahsedilen şekilde cezalandırma yetkisi verilmişti.[952] Aynı yıl Rakka eyaletinde geciken serdengeçti ağası ve bayraktarlarına *eğer canları kendilerine lazımsa* acele etmeleri bildirilmişti.[953] 1739'da bütün Rumeli'ye, orduya gelmeyen serdengeçti ağalarının öldürülecekleri, yeniçeri ve kuloğulları-

---

944 *BOA A.MHM.d.* 132, hk. 555. *BOA, A.MHM.d,* 139, hk.58-59. *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 1324.
945 *1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri,* hk. 58, 67. *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 767. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 166.
946 *Mür'i't- Tevârih,* II B, 61.
947 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1361.
948 *BOA, İE, ŞKRT,* 256.
949 *BOA, A.MHM.d.* 124, hk. 216.
950 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 783.
951 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 394.
952 *BOA, A.MHM.d,* 140, hk. 161.
953 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1683.

nın yeniçerilikten çıkarılarak reaya yapılacakları emirleri gönderilmişti.[954] Ocak 1770'te Karadeniz'den 500-600 nefer götürecek kudretteki ağalara, eğer emre itaat etmezlerse yeniçeriliklerinin kaldırılıp kendilerine sahip çıkılmayacağı bildirilmişti.[955]

Emirlerin tehdit olmadığı cezalandırmalardan anlaşılmaktadır. 1717 yılında sefere gitmediği için ismi silinen bir yeniçeri yaklaşık on sene sonra tashih olmuş;[956] 1732'de dört serdengeçti ağası sefere gitmeyip firar ettiklerinden defterden silinmişti.[957] Haziran 1738'de Varna kazasından Bender ordusuna giden serdar bayraklarından kaçanların, kazalarına döndüğünde bunların yeniçeriliklerine itibar edilmemesi ve serdar vekilinden ölüm cezalarını vermesi istenmişti.[958] 1737'de Fatsa'da, mübaşir turnacıbaşı Yusuf Ağa'ya karşı gelen ve işi yavaşlatan 6 ağa Samsun Kalesi'ne kapatılmıştı.[959] Haziran 1741'de "ben yerime vekil göndereceğim" diyerek diğer serdarların da seferden geri kalmasına sebep olan Bayramiç serdarı için mübaşir gönderilmiş ve eğer suçu sabitse öldürülmesi yetkisi verilmişti.[960] Aralık 1743'te Bursa Gülpazarı'nda Topaloğlu Ahmed, sefer emrine uymadığı, yanındakilerle eşkıyalık yaptığından ahalinin şikâyeti ve suçunun sabit olması sebebiyle idam edilmişti.[961] Mart 1744'te Anadolu sürücüsü saksoncubaşı Mehmed Ağa'dan, emirlere direnip sefere gitmeyenlerden merkeze bildirdiği bazılarını, diğerlerine ibret olması için öldürmesi istenmişti.[962] 1746 yılında, sefere gitmedikleri gibi gidenleri tehdit edip başka suçlara da karışanlar, Karahisar-ı Sahip'te ihtiyar yeniçerilerin şikâyeti üzerine yakalanıp hapsedilmişti. Birkaçı tahkikat yapan görevli tarafından öldürülmüş, biri affedilmişti.[963] Daha önce sefere gitmediği ve halka baskı yaptığından Dubniçe'de hapsedilen üç ağa, sefere gitmek ve halkın emniyetini bozmamak şartıyla Ağustos 1772'de affedilmişlerdi.[964] Akçakızanlık'ta daha önce serdar olan ve halka zulmettiği için 1763'te hapsedilen serdengeçti ağası

---

954 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1851, 1864-65. Diğer bir emirde Rumeli'nin orta koluyla Vidin'deki yeniçerilerin dört gün içinde Vidin cephesine gitmemesi durumunda serdar, ağa ve yeniçeri demeden mübaşirler tarafından tespit edilerek reaya defterine kaydedileceği tehdidi gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 1877.

955 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 373.

956 *BOA, D.YNÇ*, 89-68.

957 *BOA, D.YNÇ*, 107-408.

958 *BOA, A.MHM.d*, 145, hk. 839.

959 *BOA, A.MHM.d,* 144, hk. 604.

960 *BOA, A.MHM.d*, 148, hk. 1155.

961 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk.1154.

962 *BOA, C.AS*, 36712.

963 *BOA, A.MHM.d,* 152, hk. 1206.

964 *BOA, A.MHM.d,* 169, hk. 50. Temmuz 1774'te İştib'de bayrak yazmaya giden haseki Ebubekir Ağa sefere gitmekte diren ağa ve bayraktarları hapsetmişti. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 158.

Saka Mehmed, oğlu ve 15 kişiyle seferden firar edip askerlerin eşyalarını çaldığından öldürülmüştü.[965] 1789'da merkez orduda yeniçeri ağası, diğer ordularda ordu ağaları ve ortaları tarafından sefere gelen yeniçerileri tespit için tutulan defterler İstanbul'da düzenlendikten sonra kazalara gönderilmiş, sefere gitmesi gerekenlerden defterlerde olmayanlar reaya defterine kaydedilmişti.[966] 1802 yılında seferden kaçan 4-5 bin Halebli yeniçerinin şehre alınmaması emri verilmiş, ahaliden geldiklerinde onlarla savaşmaları istenmiş ve söz alınmıştı.[967] Bu yıl Diyarbakır'dan sefere gitmeyen 1 saksoncubaşı ve 7 turnacıbaşının rütbeleri alınmış ama bir müddet sonra affedilmişlerdi.[968]

Seferlere direnenler veya kaçanlar orduya katılma veya başka mükellefiyet karşılığında affedilmiştir. Kayseri'de turnacıbaşı Ömer Ağa'ya direnen üç serdengeçti ağasına affedilmeleri için Şubat 1746'da 150, 125 ve 100 nefer dirliksiz asker götürmeleri şartı koşulmuştu.[969] Radovişte'de Rüstem adlı serdengeçti ağası sefere gitmediği gibi başına topladığı 150 Arnavut'la eşkıyalık yaptığından hakkında cezalandırılması fermanı çıkarılmıştı. Haziran 1774'te bir daha yapmama ve orduya katılma şartıyla affedilmişti.[970]

1.3.6. Ordulara Sevk

Bahsedildiği üzere taşradan istenilen yeniçerilere hangi serasker emrine gidecekleri ve ana orduya katılacaklara nerede toplanmaları gerektiği sefer emirlerinde bildirilmekteydi. Çevreden erken gelenler ordu İstanbul'dayken dahil olurlardı.[971] İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Edirne ve Sofya gibi toplanma yerlerinde ve sonrasında cepheye ilerlenmesi sırasında gelenlerin kayıtları yapılırdı. Mesela 1716 yılı seferinde her gün yaklaşık 1500 yeniçeri katılmış ve kayıtları yapılmıştır.[972] Cepheye yaklaşılmasına rağmen gelmeyenler, görevliler ve emirler vasıtasıyla hızlandırılmıştı.[973] Kalelere istenenler serdarlarıyla yahut sürücü veya görevli gelmişse onunla beraber görev yerlerine gitmişler;[974] duruma göre neferler ordudan kalelere dağıtılmışlardı.[975] Savaşın durumuna göre bir cephede ihtiyaç olmadığında veya savaşın coğrafyası değiştiğinde yeniçeriler yeni cephelere yön-

965 *BOA, A.MHM.d*, 169, hk. 147, 178.
966 *BOA, C. AS*, 24436.
967 *BOA, C.AS*, 21090, 21333.
968 *BOA, A.MHM.d,* 217, hk. 649.
969 *BOA, A.MHM.d,* 152, hk. 559.
970 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 136.
971 *BOA, A.d.* 346, s. 89.
972 *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 1012.
973 *BOA, A.MHM.d*, 145, hk. 1812.
974 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 484.
975 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376,)* hk. 816.

lendirilmiştir. Nisan 1735'te Revan için istenen on bayrak ihtiyaç olmadığından Tebriz muhafazasına Abdullah Paşa'nın emrine girmeleri emredilmişti.[976] Şubat 1744'te İranlıların Bağdad tarafını bırakıp Kars'a yönelmeleri üzerine bütün ordu bu tarafa yönlendirildiğinden yazılacak serdengeçti bayraklarının da bu tarafa gitmesi istenmişti.[977] Daha önce merkez orduya istenen Rumeli orta ve bazı sol kol kazalarının serdar ve serdengeçti bayrakları Şubat 1789'da daha fazla askere ihtiyaç duyulan Vidin ordusuna yönlendirilmişti.[978] Fırsat bulanlar görevlendirildikleri dışında bir yere gitmeye de teşebbüs etmişti. İstanbul'dan Özi'ye gönderilen bir bayrağın neferleri bu kaleye gitmeyip yolu üzerindeki iskelelerde inerek ana ordunun olduğu karargâha gitmek istemişlerdi. Nisan 1771'de toplanıp gemilere bindirilerek Özi'ye nakledilmeleri kazaların görevlilerinden istenmişti.[979]

Serasker ordularına istenenler doğrudan toplanma yerlerine gider; bunları sürücüler hareket ettirir ve gidip gitmediklerini takip ederlerdi. Emirlerindeki çavuşlarla vazife sahası içindeki kazaları gezerek vazifesini yapar;[980] gecikenler veya direnenler için sonradan hususi görevliler giderdi.[981] Serdar ve serdengeçti bayrakları müstakilen veya birkaçı beraber cepheye giderdi. Bayrakların hepsi bir muhitten toplanmış veya belirlenmiş bir toplanma yerine gelmişse üzerlerine başağa veya başbuğ olarak ayrı bir görevli tayin edilirdi. Zaptları ve sevkleri için ayrıca toplanma merkezleri ve iskelelere zabitler tayin edilirdi.[982] Ocak 1727'de Erzurum sancağı kazalarından şark ordusuna toplanacak otuz bayrağın, sürücü ve başağa Kırkçeşmeli Mustafa Ağa'yla gitmeleri emredilmişti. Ancak Mustafa Ağa savaşta ölmüş olduğundan aralarından birini başağa seçmeleri istenmişti.[983] Aralık 1732'de Diyarbakır'da olan sabık kulkethüdası Ahmed Ağa'ya toplanan serdar bayraklarını belirlenen menzillerden Musul'a sevki emri verilmişti.[984] 1790'da Ruha'dan istenen 2 bin yeniçerinin bir başbuğla Yafa'ya sevki istenmişti.[985]

---

976 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 1431.
977 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 741.
978 *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 465.
979 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1440.
980 *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 407, 1122. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 533, 587.
981 *BOA, C.AS,* 16039. Edirne, Filibe, Gümülcine, Tekfurdağı ve çevreden yazılan 20 bin yeniçerinin nakli için Haziran 1772'de küçükçavuş Keleş Ahmed Ağa ve 10 kol çavuşu görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 202.
982 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 1039. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 1168. Haziran 1732'de Hemedan ordusuna gidecek yeniçeriler Diyarbakır'dan geçtiklerinden beklemeden ve zarar vermeden gitmeleri için eski kulkethüdası Ahmed Ağa Diyarbakır'a zabit tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 927.
983 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1295, 1311, 1429.
984 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 132.
985 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 25.

Bayrakların naklinin sorumluluğu yeniçeri zabitleri dışındakilere de verilmiş; buna onların hızlı gitmelerini sağlamak için başvurulmuştu. İstanbul'dan giden ortalarla Erzurum'da toplanan serdengeçti bayrakları Haziran 1727'de bu kalede beklemekteyken Tebriz'e giden Anadolu valisi Vezir Mustafa Paşa oraya geldiği zaman onunla cepheye gitmeleri istenmişti.[986] Ekim 1734'te Gence muhafazası için Erzurum'dan toplanan serdengeçti bayraklarını götürmeye Erzurum valisi Ahmed Paşa'nın kethüdası görevlendirilmiş; aynı tarihlerde Kars'tan Tiflis'e gideceklere ise Aksaray sancağı mutasarrıfı başbuğ tayin edilmişti.[987] Bu usule sonraki bütün savaşlarda daha fazla başvurulmuştur.

Yeniçerinin cepheler sevkinde hem kara hem de deniz yolları kullanılıyordu. Kırım, Akkirman, Bender veya Gürcistan taraflarına gidecek neferler –Karadeniz'deki iskelelerden nakledilecekleri için– sağ ve orta kola yakın yerlerden yani Anadolu'nun kuzeyi ile Erzurum-Kars taraflarından isteniyordu. Yine bu bölgeden Rumeli'ye geçecekler de aynı iskeleleri kullanırdı.[988] Yeniçeriler kendilerine yakın Sinop, Giresun, Ünye, Samsun, Trabzon, Ereğli ve Samakov iskelelerinin tamamından veya birkaçından gönderilmekteydi.[989] Haziran 1736'da Kırım tarafına gidecek olan kulkethüdası yazdığı neferlerle Sinop'tan temin edilen gemilerle gitmişti. 1737 yılında Sinop, Ereğli ve Samakov (Alaplı), Samsun, Ünye, Giresun ve Trabzon iskelelerinin her birinden 4 bin yeniçeri sevki için görevliler tayin edilmiş;[990] 1739 yılında Trabzon, Sinop ve Ereğli iskeleleri nakilde kullanılmıştı.[991] 1768'de başlayan harplerde Anadolu'nun sol ve orta kolunda Kırım tarafına gidecek olanlar için aynı şekilde Karadeniz iskeleleri kullanılmıştı.[992] 7 Ocak 1769'da, Anadolu'dan Kırım tarafına gidecek 24 bin serdengeçti yeniçeri için hazırlık emri verilmiş;[993] ertesi yıl aynı şekilde nakilleri yapılmıştı.[994] Ayrıca Temmuz 1770'te Sinop'tan İsakçı'daki orduya ilave asker nakledilmiş;[995] daha sonra Kırım tarafı kaybedilse de ana orduya ve Özi tarafına bu coğrafyadan gönderilen yeniçeriler yine aynı

986 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 503.

987 *1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri,* hk. 148, 161-162.

988 *BOA, C.AS,* 1051.

989 *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 1628-1630. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1240. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 300. *BOA, C.AS,* 1055. Ocak 1731'de Sohum Kalesi muhafazasına gönderilen 255 yeniçeri Trabzon'dan temin edilen kayıklarla gönderilmişti.

990 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 24, 242-244, 299-304. Bir kayda göre bu yıl Ordu iskelesinden 5500 yeniçeri gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1273.

991 *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 1569.

992 *BOA, C.AS,* 2976.

993 *BOA, C.AS,* 2879.

994 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 299-300. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1440.

995 *BOA, C.AS,* 1051.

iskelelerden sevk edilmişlerdi.[996] Aralık 1777'de, Kırım'a Anadolu'dan gidecek 40 bin yeniçeri, topçu ve top arabacının donanmaya ait gemilerle taşınması emri verilmiş;[997] 1790 yılında Anapa ordusuna Anadolu'dan gidecek ordu ve zahireleri için Karadeniz iskelelerinde yüz yetmiş iki parça gemi hazırlatılmıştı.[998] İstanbul'dan Kırım ve Özi taraflarına gidecek serdengeçtiler de gemiyle nakledilirdi.[999]

Anadolu'nun sağ ve orta kollarından ana orduya veya Rumeli'deki diğer seraskerlerin emrine gidecekler, ocaktan görevlilerin olduğu Gelibolu'daki Çardak İskelesi'nden geçerek kara yoluyla ilerlerdi.[1000] Zaten ordu onlar gelmeden hareket ettiğinden İstanbul'a uğramadan toplanma yeri olan Edirne'ye giderlerdi. Tabii itaat etmeyip çeşitli bahanelerle İstanbul'a girenler vardı. 1787'de Anadolu'dan sefer için İstanbul'a gelen ve buradan ayrılan serdengeçti bayrakları Çekmeceler, Çorlu ve Silivri'de ahalinin evlerini yağmaladığından acilen bu tarafa çavuşlar gönderilmişti.[1001]

Rumeli'den Anadolu tarafına geçenler de farklı yolları kullanırdı. Karadeniz kıyılarından toplananlar buralardaki iskelelerden Trabzon'a nakledilir[1002] Rumeli'nin orta ve güney kesiminden gelenler ise daha çok Gelibolu'dan geçer karayoluyla devam eder, yahut yakın limanlardan İskenderun limanına giderlerdi.[1003] 1743'teki sefer emrine, Rumeli'den toplanacakların Akdeniz ve Karadeniz'deki iskelelerden Anadolu'ya geçirileceği yazılmıştı.[1004] 1745 yılında şark seferine gelecek yeniçerilerin Balkanların kuzeyinde olanlar Bergos, Varna, Kavarna, Balçık, Köstence ve Karaharman iskelelerinden Trabzon'a gelmeleri; Balkanların güneyiyle sol ve orta kollarda bulunanların Gelibolu'dan Çardak'a geçmesi istenmişti.[1005]

Sefer emriyle iskelelerin bulunduğu yerlerdeki kadılara, iskele ve gümrük eminlerine hazırlıklı olmaları emri gönderilir;[1006] her iskeleye ocaktan ayrıca bir

---

996 *BOA, C.AS,* 26479, 33285. 44520. Nisan 1789'da Sapanca, Adapazarı, Taşköprü, Bartın, Adapazarı ve çevreden 3400 nefer acilen cemilerle Varna'ya taşınmıştı. *BOA, A.MHM.d,* 176, hk. 524.

997 *BOA, A.MHM.d,* 174, hk. 395-400.

998 *BOA, C.AS,* 49999.

999 *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 1327.

1000 *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 1627. Kasım 1778'de Anadolu'dan yazılan on sekiz serdengeçti bayrağının bazıları Gelibolu ve Tekfurdağı'ndan bazıları İstanbul'dan Rumeli tarafına geçmişti. *BOA, A.MHM.d,* 177, hk. 175. Mart 1788'de yazılan emirlerde Anadolu'dan ordulara gidecek yeniçerilerin Çardak'tan geçecekleri gösterilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 185, hk. 149-151, 214.

1001 *BOA, A.MHM.d,* 194, hk. 1573-75.

1002 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1016. *BOA, D.YNÇ,* 144-3.

1003 *BOA, C.AS,* 46341.

1004 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 508.

1005 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 315-316, 359, 533.

1006 *BOA, A.MHM.d.* 146, hk. 9. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 139, 145. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 241. *BOA, C.AS,* 50092.

görevli tayin edilerek diğer görevlilerle beraber gemi tedariki, tayinatlarının hazırlanması dahil gelen yeniçerileri nakletme vazifesi uhdelerine verilirdi.[1007] Çevre iskelelerdeki gemilerin yeniçeri gidecek yerlere toplanması istenir, yeterince gemi kiralanırdı.[1008] Gemi tedarikinde sıkıntı olursa cebri yollara başvurulur, kayık ve gemilere el konulur, askerlerin bekletilmemesi için yüklü gemiler bile boşalttırılırdı.[1009] Nakle gönüllü olmayan reislerin, gemileri kaçırmasına mâni olmak için dümenlerine el konulur;[1010] yeterli gemi hazırlanamazsa İstanbul'dan gemiler gönderilirdi.[1011]

Gelen yeniçerilerin iskelelerde birikmelerine ve beklerken düzeni bozmalarına karşı tedbirler alınmış,[1012] gemilerin yeterli nefer almadan gitmeleri halinde görevliler ikaz edilmiştir. Mesela Nisan 1746'da, Rumeli'den toplanan yeniçerilerin Erzurum tarafına sevki için Karadeniz'deki iskelelerdeki gemilerin 500 nefer alacak olanlarına sadece 200 nefer yükleyip gönderilmesi tenkit edilmişti. Nakiller sonrasında ocak görevlileri ve kadılar ne kadar asker gönderildiğini merkeze bildirmişlerdi.[1013]

Yeniçerilerin seyahatlerinde, geçtikleri köyler, kasabalar ve menzillerdeki hanlarda ikametleri sağlanmıştır. Aşağıda gösterileceği gibi yeniçeriler için cepheye gitme, soygun ve yağma için iyi bir fırsattı. Bu yüzden onların cepheye en kısa yoldan, yerleşim yerlerine fazla uğramadan ve halka zarar vermeden gitmeleri için azami dikkat edilmiştir.[1014]

Cepheye giderken yollarda eşkıya saldırısına uğrayanlar veya tabiat şartları yüzünden zorluklarla karşılaşanlar olabiliyordu. 1724 yılında Erzurum'dan iki bayrak serdengeçti, bir ticaret kafilesiyle beraber Revan Kalesi'ne giderken Şirvan taraflarında Poğa adlı yerde sabah erken vakitte büyük bir eşkıya çetesinin saldırısına uğramış, 135 yeniçeri öldürülerek kafilenin malları yağmalanmıştı.[1015] Özi'deki ortalara yazılan neferlerin çoğu gemiyle giderken hava şartları yüzünden Temmuz 1736'da ölmüştü.[1016] 10 Haziran 1771 tarihli mahkeme tutanağına göre Özi muhafazası için yeniçeri toplayan Gölpazarı'ndan Mehmed Ağa'yla Nallıhan'dan Abdullah Ağa neferleriyle Bendirekli İskelesi'nden kiralanan bir gemiye

---

1007 *BOA, A.MHM.d.* 146, hk. 9. *BOA, C.AS,* 1051.
1008 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 299, 341, 371-372-373. *BOA, A.MHM.d.* 189, hk. 266.
1009 *BOA, A.MHM.d,* 143, hk. 131. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 242-244. *BOA, A.MHM.d,* 167, hk. 587, 590.
1010 *BOA, A.MHM.d.* 143, hk. 7.
1011 *89 No'lu Sinob Şer'iyye Sicili,* hk. 26. *BOA, C.AS,* 49839.
1012 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 299. *BOA, A.MHM.d,* 143, hk. 53-55, 142-143.
1013 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 487-488, 672. *BOA, D.YNÇ,* 135-08.
1014 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 215.
1015 *Vekâyi-i Receb Paşa,* Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi, no 2435, vrk. 19.
1016 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 639.

binmişlerdi. Gemi eski olduğundan giderken su almış, yiyecek ve mühimmatları zarar görerek Mankalya Limanı'na sığınmak zorunda kalmışlardı. Kadı, bilirkişiyle yaptığı teftişte geminin nakle mümkün olmadığını tespit etmiş ve orduya bildirmiş; bayrak neferlerinin nakli için yeni gemi gönderilmişti.[1017]

1.3.7. Yeniçeri Toplamanın Topluma Tesirleri

Taşradan yeniçeri götürmenin birçok bakımdan toplum üzerinde büyük tesirleri vardı. Sefere kimin gideceğinin mücadelesi, sonrasında yerlerinden hareket ettirilmeleri ve orduya varmalarına kadarki zaptları büyük meseleydi. Gitmek istemeyenlerin her türlü şiddete varan itaatsizlikleri, gidenlerin bunu menfaat temin etme ve mücadele içinde olduklarından intikam alma fırsatına çevirmeleri düzensizlik halinin bazı sebepleriydi. Sefer emriyle birlikte kaçak eşkıyalar ortaya çıkıyor, kendilerini affettirmelerine rağmen daha fazla mağduriyete sebep oluyorlardı. Savaş ilanı ayrıca yeniçerilik iddiasını artırmakta, reayadan bazıları sefere gitmeseler bile bu iddiayla eşkıyalığa başlıyor veya bu şekilde hareket eden yeniçerilere katılıyorlardı. Bunlara mübaşirlerin ağa seçerken suistimalleri de eklenince her biri uğraşılması gereken sıkıntılı bir hal alıyordu. Tabii sefere gidenlerin masraflarının gittikçe daha fazla ahaliye yüklenmesi maddi menfaat temini için baskı yapılmasına imkân vermiş, nihayetinde bütün bu durumlar halka emniyetlerinin ihlali, can ve mallarına saldırı, para veya diğer menfaat talebi şeklinde yansımıştı.

Kasım 1686'da Anadolu'nun orta koluna sürücü tayin edilen turnacıbaşı Ahmed Ağa sert muamelede bulunduğu ve halkı rencide ettiği; bedava yem, yemek ve para aldığı için azledilmiş ve Boğazhisar Kalesi'ne kapatılmıştı.[1018] Nisan 1689'da, Kocaeli'nden sefere gidiyoruz diye ayrılan yeniçeriler hakkında, köyleri gezip halkın canına ve malına kastettiklerinden cezalandırılmaları emri verilmiş;[1019] Nisan 1690'da Kayseri'de serdengeçti ağası ve bayraktarlarından yüz bulan yeniçerilerin eşkıyalıklarından muzdarip olan ahali yerlerini terk etmek zorunda kalmıştı.[1020] Az veya çok her zaman zuhur eden bu durumlar 1720'lerdeki savaşlarda aşırı artmış; sefere gitmeyenler ve firarları kolay olduğundan özellikle cepheye yakın yerlerden gidenler Anadolu'da büyük vakalara sebep olmuşlardı.

Temmuz 1724'te Musul'da tashih ve be-dergâh olan ancak cepheye gitmeyip eşkıyalık yapan neferler tüccarları soymuş ve çarşıyı kapatarak şehirde hayatı felç etmişler; serdar ve ihtiyarlardan hemen cepheye gönderilmeleri istenmişti. Mayıs 1725'te, Antep'te yeniçeriler sefere giderken şehri birbirine katmışlar; tüccarların

---

1017 *BOA, C.AS,* 41612.
1018 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 323.
1019 *BOA, A.MHM.d.* 98, hk. 682.
1020 *BOA, A.MHM.d.* 99. hk. 399.

mallarını yağmalayarak sarhoşken kadınlara sarkıntılık etmişler, ikaz için çağrıldıkları mahkemeyi basıp kadıyı esir almış ve buradakilerin paralarını çalmışlardı. Serdar ve voyvoda bir gün sonra kadıyı zorla ellerinden kurtarmıştı.[1021] Aynı tarihlerde Adana'da serdengeçtiler huzursuzluk çıkarınca beylerbeyi Mehmed Paşa adam göndererek kendilerini ikaz etmiş ve sefer için deve istemişti. Ertesi gün şehirden topladıkları kalabalıkla beylerbeyinin sarayını ve emrindeki adamların evlerini kuşatıp 200 kişiyi öldürüp 100 kişiyi yaralamışlar, beylerbeyinin şehirden kaçmasına sebep olmuşlardı. Olaya karışanlardan, 1703'ten beri mütesellim ve serdar olan, daha önce halka zulmetmekten malvarlığına el konulan Arpacıoğlu Hacı Hüseyin ve diğer bazı yeniçerilere ölüm ve hapis cezası verilmişti.[1022] Antep ve Adana'daki olayların arkasında, orta kola görevli sürücü, küçükçavuş Ahmed Ağa'nın görevini ihmali yatıyordu. Çünkü gittiği her yerde ağaları rüşvet mukabili eşkıyalardan seçmiş, huzursuzluk çıkarmaya meyyal kişilere yüz vermişti. Vaziyet merkezden anlaşıldığında azl olunarak İstanbul'a çağrılmış ve yerine haseki Musa Ağa gönderilmişti.[1023]

Nisan 1726'da, Haymana kadısının yazdığına göre, Hemedan ordusuna giden İzmitli Ekmekçioğlu Halil adlı serdengeçti ağasının bayrağındaki neferler Ankara'ya girdikten sonra kaleyi basıp mahpusları kaçırmış, serdar kol gezdiğinde konağını basıp adamlarını soymuş ve daha sonra Ankara'dan çıkıp köylere musallat olmuşlardı. Kendi yiyeceklerinden başka her köyden bayrak ve kurban akçesi adıyla 40-50'şer kuruş almış; Karaçalı köyünde 4 kişiyi öldürüp 18 kişiyi yaralamış ve evleri basıp çok büyük zararlar vermişlerdi.[1024] Bu yıl Anadolu'nun sağ ve orta koluna yüz bayrak toplamaya görevli başçavuş Osman Ağa, bazı ihmalleri sebebiyle hem sözlü olarak hem de mektuplar gönderilerek uyarılmasına rağmen bayrakları ehil ağalara değil sefer görmemiş ve neferleri zapt edemeyenlere vermeye etmişti. Neticesinde yeterince nefer toplanamadığı gibi giderken kasabalara uğrayan bayraklar az nefer varken fazla gösterip hazine-bahâ adıyla para toplamış, ahaliye hakaret edip yerleşim yerlerini tahrip etmişlerdi. Osman Ağa'ya gönderilen emirde; henüz doksan iki bayrak yazdığı, istenen yüz bayrakta 15000 nefer bulunması gerekirken ancak 4-5 bin olduğu bildirilmiş, cezadan kurtulması için hemen bayrakları tamamlaması ve gitmeyenleri göndermesi istenmişti.[1025]

1021 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 95, 1060.

1022 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 1172, 1180. Özcan Tatar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750),* Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 2005, 42.

1023 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 937. Şubat 1726'da Diyarbakır'da cepheden kaçanların çıkardığı karışıklığın engellenmesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 254.

1024 *BOA, AE.SAMD.III,* 13130.

1025 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 932.

Haziran 1727'de Aydın muhassılı Abdullah Paşa merkeze, Aydın ve çevresinde serdengeçti bayraklarının sebep olduğu durumları tafsilatla yazmıştı. Serdengeçti ağaları yeniçeri yazdıklarında halka zulmetmiş, alenen içki içip köylerden zorla akçe toplamış, bazı nüfuz sahibi kimselerin oğullarını bayraklara yazıp karşılığında para almış ve reaya defterinden ihraç ettirmişlerdi. Turgutlu kazasındaki serdengeçti ağası Ramazan'da alenen içki içmiş ve eşkıyalık yapmış, Manisa'ya gittiklerinde ahaliyle kavga edip 2 kişiyi öldürmüş, bir günde kazadan çıkmak mümkünken dört beş gün oyalanıp para toplamışlardı. İzmir'de Mağripli denilen serdengeçti ağası dükkânları basmış, Yahudilerin evlerine girip eşyalarını çalmış ve kaledeki mahpusları serbest bırakmıştı. Neferler, kendilerini ikaz etti diye sürücü başçavuşun çuhadarını dövüp birkaç yerinden yaralamışlardı. İzmir'den Aydın'a gelirken köyleri basıp muhassıl tarafından ikaz edildiklerinde Kütahya'ya gitmişlerdi. Tekrar adam gönderip Kuyucak kazasındaki Kırat köyünde varlıklı birinin evini basıp öldürmüşlerdi. Aydın Buldan'da sakin Hacı Mehmed Ali eşkıya da bayrak açmış, 200 kişi toplayıp halka zulüm etmiş, halkın evlerini bırakıp kaçmalarına sebep olmuştu. Ocaktan çavuş geldiğinde itaat etmeyip buralarda bir ay sürünmüş, başındaki eşkıyayı beşer onar etrafa gönderip yol kesmiş, kadıların sürekli şikâyetlerine sebep olmuştu. Abdullah Paşa ayrıca onların bayrak açmalarının sefere gitmek değil eşkıyalık için olduğunu, ağaların "elimizde ferman vardır, zahiremizi vereceklerdir" diye bir kazadan üç dört defa zahire aldıklarını, sefer için yeterli olan 100-200 nefer topladıkları halde hareket etmediklerini ve firar edeceklerinin aşikâr olduğunu bildirmişti.[1026]

Mayıs 1734'te Hotin muhafazası için Şumnu, Hacıoğlupazarı ve çevreden yazılan neferler doğru yoldan gitmeyip Boğdan'a girmişler, köy köy gezerek zahire parası adı altından 150'şer kuruş almış, ahalinin evlatlarına tasallut etmişlerdi. Sevke memur turnacıbaşının çavuşları suçlu bulunduğundan hapsedilmişlerdi.[1027]

Mart 1735'te Bolu'da serdengeçti bayrağı verilen atik serdengeçti ağası Hacı Mustafa 70-80 kişi toplayıp giderken neferleri etrafa dağılmış, bazıları sarhoş olup pazarları yağmalamış ve kahvehaneleri basarak bazı kişileri yaralamışlardı. Suçlulardan biri kaçmış 6 nefer ise zabit tarafından yakalanıp davaları görülmek üzere hapse atılmış, Mustafa Ağa'ya ise hemen bayrağını alıp gitmesi emredilmişti.[1028]

Ekim 1735'te Samakov'da bayrak açan Odabaşıoğlu İsm'ail Ağa, büyük zulümlere sebep olmuştu. Kendisi daha önce Patrona İsyanı sırasında İstanbul'da halkın evlerini soymuş ancak İran tarafına kaçtığı için yakalanamamıştı. Yaptığı işler mahkemece tespit edilip bildirildiğinden bir görevli gönderilerek bayrağının iptal

---

1026 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 851.
1027 *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 56, 146.
1028 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1173.

edilmesi ve kendisinin yakalanıp hapsedilmesi emri verilmişti. Ancak o daha erken davranıp cepheye gittiğinden mübaşir emri uygulayamadan dönmüştü. İsmail Ağa, orduda fazla durmayıp geri dönmüş, aynı fiillerine devam etmişti. Yeniden bir görevli gönderilmiş; gerekirse muharebeye girişip eşkıyanın hepsini öldürmesi veya yakalaması, eşyalarına el koyması yetkisi verilmişti.[1029]

1736-39 harplerinde sevk işi çok fazla nefer götürülmesine rağmen daha tertipli yapılmış, sürekli mübaşir ve genel sürücülerle denetlenerek büyük düzensizliklere mâni olunmuştu. Ancak sonrasında başlayan İran savaşları yeniçerilerin eşkıyalıklarına yeniden sahne olmuştur. 1744'te Haleb'den sefere görevli olan 10 yeniçeri yolda gittikleri her yerde hanelere girme, kadınlara tecavüz, çocuk ve diğer kişileri öldürme suçlarını işlediklerinden haklarında ölüm cezası verilmiş, ancak Haleb yeniçeri zabiti haseki Mehmed Ağa, "emri icra etmem" dediği için uygulanamamıştı. Gönderilen yeni emirde eğer onların cezalarını infaz etmezse kendisinin de öldürüleceği bildirilmişti.[1030] Mart 1745'te Siroz'dan giden serdengeçti ve serdar bayrağındaki 300 yeniçeri, mutat iaşelerini almışlarken köylerde halkın evlerinde kalıp yiyecek ve eşya çalmaları, zorla para almaları yüzünden şikâyete sebep olmuşlardı. Mayıs 1745'te Rusçuk serdarı Mehmed Çavuş bayrağını açıp iki ay beklemiş, etrafı yağmalayarak halka zulmedip para talep etmişti. Şikâyet üzerine hemen gemiye bindirilip cepheye gitmesinin sağlanması için görevli gönderilmişti. Aynı yıl sefere katılmaya direnen Niksar'ın yeniçerileri, kulkethüdası Ali Ağa'ya zorluklar çıkartıp gitmesi için lazım olan beygirleri vermeyerek onu dört gün bekletince Sorumluların öldürülmesi için merkezden bir turnacıbaşı gönderilmişti.[1031] Aralık 1745'te İzmir'de ahali, sürücülerin, serdarların ve çavuşların sefer akçesi adıyla kendilerinden para talep ettiklerini şikâyet etmişlerdi.[1032]

Mayıs 1746'da Çünküş'te eşkıya olan serdengeçti ağası Salihoğlu Osman Ağa başına topladıklarıyla halka baskı yapıp 1.200 kuruş toplamıştı; kendisinden paraları iade edip hızla sefere gitmesi istenmişti.[1033] Ağustos 1746'da Ankara'da üç yeniçeri, sefere gitmedikleri gibi gideceklere mâni olmuş ve eşkıyalık yapmışlardı. İbrahim adlı olana serdar vekilliği verilerek cepheye gitmesi istenmiş, topladığı 10-15 kişiyle ahaliden harcırah olarak para almış, ancak gitmeyerek eşkıyalığa

---

1029 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 203.

1030 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 1224.

1031 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 543, 679, 956. Haziran 1745'te Ruha'da sefere gitmeyen, eşkıyalık yapıp sefer ihtiyaçlarının teminine mâni olan serdar ve diğer bazı yeniçerilerin cezalandırılmaları, sürücü turnacıbaşı Mustafa Ağa'dan istenmişti. Onun tarafından yakalanmaları mümkün olmadığından faaliyetlerine devam eden suçlu yeniçerilerin cezalarını vermesi bir görevle orada bulunan ortaçavuşu Ömer Ağa'dan istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 450, 483 897, 917.

1032 *BOA, A.AHKA.d.* 7, s. 163, 189.

1033 *Diyarbekir Ahkâm Defterleri*, I, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Diyarbakır 2014, 226.

devam etmişti.[1034] Aynı yıl Erzincan'da sürücü turnacıbaşının bayrak verdiği dört ağa, ordu için satın alınacak zahire işine müdahale ettiğinden bayrakları alınarak Giresun Kalesi'ne kapatılmıştı.[1035]

1768-74 harbinde sefere giden yeniçerilerin düzensizliği ve halka tesiri daha fazlaydı. Hem Anadolu hem de Rumeli'de ehil ağalara bayrak verilmediğinden halkı soyma teşebbüsleri çok artmıştı. Bosna ve Tuna taraflarından Bender'e görevli bayraklar gitmeleri gereken yolları kullanmayıp geçtikleri yerleri yağmalamışlar, Bükreş ve Yaş tarafına gidip ahalinin hayvanlarını çalmışlar, namuslarına el uzatıp evlerini yakmışlar, bazı kişileri tutmuş ve serbest bırakmak için para talep etmişlerdi. Yergöğü, Rusçuk, Tırnovi taraflarından toplanan serdar ve serdengeçti bayrakları oyalanıp on saatlik mesafedeki Bükreş'e gitmemiş, Eflak voyvodasının ordu için tedarik ettiği zahireyi yağmalamış ve Eflak halkına her türlü zulmü etmişlerdi. Şubat 1769'da acil olarak Kırım'a Kastamonu'dan gidecek sekiz bayrağın neferleri şehirde büyük karışıklık çıkarmış, gönüllü bayrak açanlar ise reayayı yazarak kendileri masrafları karşılamaları gerekirken zorla para almak için halka baskı yapmışlardı.[1036] Nisan 1769'da Vidin'den bayrak açan serdar Ali, halktan 60-70 akçe beygir akçesi adıyla para talep etmiş, bir gayrimüslimi mahkemede öldürmüştü.[1037] Durum savaşın sonraki yıllarında da devam ederek özellikle serdengeçti neferleri düzensizliklere yol açmış, ordulardan kaçanlar geldikleri yerlerde büyük tahribat yapmışlardı.[1038] Aralık 1772'de Siroz'da olduğu gibi, gasp ve yağma dışında çok sayıda kişinin öldüğü vakalar yaşanmıştı.[1039] Nisan 1774'te, Bolu'da uzun zamandır eşkıyalık yapan ve sefere gitmeyen 1. bölük ağalarından eski kapıkethüdası Hüseyin Ağa ve 26. bölükten Karavelioğlu Hacı Abdullah sürücünün emrine itaat etmediklerinden öldürülmüştü.[1040]

1776 yılında yeniçerilik iddiasıyla karışıklığın fazla olduğu Antep'te, Bağdat muhafazası için bayrak verilen dokuz ağa topladıkları kişilerle şehirde büyük eşkıyalık yapmışlardı. Bayraklar ellerinden alınıp ağalıkları iptal edilse de benzer faaliyetlerini devam ettirmişlerdi.[1041] 1777'de Tokat'ta sadece serdar bayrağıyla gidilmesi emrine rağmen kanunsuzca bayrak açıp yeniçeri olmayanları yazan ağalar ahaliye zarar vermişlerdi.[1042]

1034 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 1038.
1035 *BOA, AE.SMHD.I,* 16005.
1036 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 378-379, 398, 432-433, 500, 608, 612-614.
1037 *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 306.
1038 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 31. *BOA, A.MHM.d,* 169, hk. 50, 493. *BOA, C.AS,* 9959.
1039 *BOA, A.MHM.d,* 169, hk. 62.
1040 *BOA, C.AS,* 9959.
1041 *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 942.
1042 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 266.

Sonraki savaşlarda da benzer zulüm ve baskılar devam etmiş; Mayıs 1787'de ferman olmadan Saray'da on beş serdengeçti bayrağı açılarak ahali itiraz etse de bayraklarını sarmayıp mal ve para toplamışlardı.[1043] 1800 yılında İzmir'den toplanan bir bayrağın alemdarı eşkıya olduğundan yeniçeriler çok büyük fenalıklar yapmış, hatta ağaları öldürüleceğinden korkarak bayrağı terk etmiş ve yerine bir ağa verilerek gemiye bindirilip gönderilmişlerdi. Gemi Kıbrıs'a vardığında alemdar 15 kişiyle adaya çıkmış, aynı eşkıyalığa burada devam etmişti. Bayrağın ağası ve Kıbrıs idarecileri şikâyette bulununca alemdarın yakalandığında hemen öldürülmesi, yanındakilerin itaat ederlerse yargılanmaları, direnirlerse öldürülmeleri emri verilmişti. Şubat 1801 tarihli kayda göre ise Harput'ta reayadan bazı eşkıya, yeniçerilik iddiasıyla halkın emniyetini ihlal etmiş ve sefere gidiyoruz diye para toplamıştı.[1044]

1.4. CEPHEYE İLERLEME VE BAZI GELENEKLER

Ordu İstanbul'dan sancakla padişah veya sadrazam emrinde ayrıldığında belli usul ve kaidelere göre ilerlerdi. Yeniçeri Ocağı seferler ve merasimlerde padişahın/tuğun önünde gitmiştir. Mayıs 1596'da sefere giderken tuğun önünde yürümeyiz diye itiraz etmelerinin sebebi ise, tuğun iki yanında yürüyen müteferrika, çavuş ve çaşnigirler gibi sınıfların mevcutları artınca itibarlarının azalması ve yeniçerilerin onların önünde gitmeyi kendileri için gurur kırıcı olarak görmeleriydi.[1045] Ancak itirazları kabul görmemişti.

Ocak, otağın olduğu yerden bir veya iki gün önce hareket eder, her zaman önde ve birkaç konak önce ilerlerdi. Cepheden kışlağa varma ve kışlaktan ayrılması da aynı usule tabiydi. Diğer ocaklardan daha önce İstanbul'dan ayrıldıkları gibi, dönerken de en evvel şehre onlar girerdi.[1046] Daha önce bahsedildiği üzere padişahın otağının etrafını kuşatma ve yolu üzerine sokak oluşturma kalktığından bunda kullanılan ortalara başka görevler verilmişti. Bunlardan kılavuz ortası olan 17. bölük, 18 ve 19. yüzyılda yeniçerilerin önünde giderdi. Bu ortaya bölgeyi bilen kişiler eşlik eder; ordu İstanbul'dan, cepheden veya kışlaktan hareket etmeden önce kadılardan itimat edilir genellikle 8-16 arası kişiyi kılavuz olarak hazırlamaları

1043 Başeski Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme* (haz. Kerima Filan) Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1999, 99.

1044 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 493, 700.

1045 *Tarih-i Selânikî*, II, 595.

1046 *BOA, KK.d,* 60/4, vrk. 1, 13-14. *Keyfiyet-i Rusiyye,* 29-30. *Nusretnâme,* 163. *Tarih-i Varadin,* 6, 9. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)* hk. 1067. *Müzâkerât-ı Sulhiyye,* 20. *Târîh-i Göynüklü*, 217-218.

istenirdi.[1047] Ocağın ordunun önünde bu şekilde ilerlemesi düşman hududuna yaklaşılması veya düşman ordusuyla karşılaşılmasına kadar devam ederdi. Bundan sonra ordu savaş düzeni alır ve çarhacılar öne geçerdi.[1048]

Cepheye ilerlenirken yeni katılanlar veya duruma göre bütün neferler padişahın veya sadrazamın önünde ikişerli veya daha fazla dizili olarak alay gösterirlerdi.[1049] 16 Haziran 1711'de İsakçı'da sadrazam huzurunda, alay gösterirken ilk defa gülbank çekmeleri terk-i edep olarak görülmüştü.[1050]

Orduda yeniçeriler her gün ikindi namazından sonra kendilerine mahsus dualarını okurlardı. Namaz kılındıktan sonra kulkethüdası çadırından çıkar ve iskemleye otururdu. Yeniçeri ağası kapısındaki görevli ağalar ve hizmetliler etrafında büyük bir daire oluşturur, her odanın mensupları kendi çadırları önünde dizilirdi. Ocak yazıcısı kulkethüdası yanında dua eder, bütün yeniçeriler üç defa *Allah Allah* derdi. Padişaha, devlet adamlarına ve bütün orduya tekrar dua edildikten sonra *hû* diyerek herkes yerlerine geçerdi.[1051] 1787-92 harplerinden itibaren orduda, her akşam namazından sonra yeniçeriler için top atılmıştı.[1052]

1047 Şubat 1738'de gönderilen emirde bu ortaya eşlik için her kazadan itimat edilir 12 kişi verilmesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 372. 12 Aralık 1768'de ordu hareket ettiğinde hazır olmak üzere Küçükçekmece'den itibaren 12 adam hazırlamaları emredilmişti. Talebi 17. bölüğün çorbacısı yapmıştı. *BOA, C.AS,* 30817/1-2 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 703. 30 Eylül 1769'da Hantepesi'nden İsakçı'ya kadar olan menzillerde 16 nefer verilmesi istenmişti. *BOA, C.HR,* 417. 3 Temmuz 1788'de Sofya'dan Niş'e kadar olan menzillerde 8 nefer kılavuz istenmişti. *BOA, C.AS,* 32964.

1048 *Anonim Osmanlı Tarihi,* 11. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrîfâtı* (haz. Halil Mercan), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1996, 30. *Enverî Tarîhi III. Cild,* 622.

1049 *Tarih-i Varadin,* 16. *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 910. *Târîh-i Göynüklü,* 42.

1050 *Târîh-i Göynüklü,* 46.

1051 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlgürel), TTK Basımevi, Ankara 1998, 149-150. 17. yüzyılda duanın yapıldığı gösterilse de sonrasında uygulanıp uygulamadığı malumatına rastlanmamıştır. Duada sultanların zikrine II. Bayezid'le başlanmıştı. Herhalde unutulduğundan dolayı I. Selim yazılmamıştı. Dua metni şöyleydi. "Gelin gâziler du'â edelim, evvel Allah'ın birligiçün pâdişâhımızın eyyâm-ı devletiçün, Sultan Bâyezid Veli ruhiçün, Sultan Süleyman Gâzi ruhiçün, Sultan Selîm Gâzi ruhiçün, Sultan Murâd Gâzi ruhiçün, Sultan Mehmed Gâzi ruhiçün, Sultan Ahmed Gâzi ruhiçün, Sultan Osman Gâzi ruhiçün, Sultan Murâd Gâzi ruhiçün, Sultan İbrahim Gâzi ruhiçün, paşalarımız safâlığıçün, ağamız safâlığıçün, gönüller murâdıçün, 'âkibet hayırlığıçün, imân yoldaşlığıçün bu meydândan gelmiş geçmiş gâziler ruhiçün, bâkilerimiz selâmetiçün, bizi du'âdan unutma diyenler içün ve du'âya muhtâc olan cânlar içün üzerimizde hakkı olan müslümanlar içün, tuzun etmegin yedügümüz karındâşlarımız içün Hazret-i Resûlüllâh Sallallâh 'Aleyh ve Sellemin pâk, münevver mudahhar rûh-i şerîfleri içün, evlâdı içün, ashâbı içün çıhâr-ı yârlar ervâhı içün, Sultan Hâcı Bektâş Velî ruhiçün gelmiş geçmiş 'ulemâ ve sulehâ, şeyh ve meşâyîh (sadât ruhlarıçün baki ulemâ ve sulehâ ve meşâyîh) selâmetligiçün, pâdişâhımız selâmetliğiçün, cemi' geçmiş ehl-i imân ruhlarıçün, Allâh rızâsıçün. Evvel ve âhiri selâvatiyle fâtiha okuyanlar, dünyâdan ahirete imân ile gide ve du'âlar kabulluğuna peygamberin pâk rûhuna salavât." *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası,* vrk. 12b-13a.

1052 *BOA, C.AS,* 1503, 13271. *BOA, AE, SSLM.III,* 15796.

Ocağın bütün teşkilat olarak nehirleri köprüyle ve diğer ocaklardan evvel geçmesi kaideydi. Sonrasında gerekirse metris kazılarak ordunun geçişi emniyete alınırdı. İlk defa 1738 yılında kuşatma altındaki Mehadiye Kalesi'ne yardım için gönderildiklerinde köprü kurulmamış, yeniçeriler kayıklarla Tuna'nın karşısına geçirilmişti.[1053] 17 Temmuz 1770'te Ruslara saldırı için kulkethüdasının köprüsüz geçmenin tehlikeli olduğu itirazına rağmen ocak kayıklarla Kartal tarafına geçirilmişti.[1054]

Yeniçeriler duruma göre köprü kurulmasında da çalışırlardı. Bu husus için önceleri köprü tamiri veya imali için usta ve mimar neferler vardı.[1055] Aralarında acemi oğlanlığı zamanında eğitim alanlar bulunduğundan bu hususta ehil olanlar çoktu. Sonrasında bu işler için hususi görevliler olmasa da köprü işini bilen neferler çalıştırılmıştı. Tabii her taraftan gelen yeniçeriler içinde mesleği olan veya bu işe aşina neferler de mevcuttu. Mesela 1711 seferinde hızla ilerleyen yeniçeriler, Hantepesi'nde Prut Nehri'ni geçmek için köprücülerle beraber hızlıca köprü kurmuşlar, önce kendileri geçmiş ve ordunun geçişi için tertibat almışlardı.[1056]

Ordunun köprülerden geçişi sırasında düzeni sağlamak yeniçerilerin uhdesindeydi. Mesela 1663 seferinde *askerin köprü üzerinde döğüşmemesi için* yeniçeri ağası köprü nizamına memur edilmişti.[1057] Sonraki dönemde birkaç veya daha fazla orta bu vazifeye memur edilmişti. Ayrıca köprü kapıcılığına verilen neferler de vardı.[1058] Nisan 1769'da ordu ilerlerken İsakçı Köprüsü'nün iki başını tutmak için 56. bölükle 15. sekbanlar görevlendirilmişti. Daha sonra tedbir için turnacıbaşı Yeğen Mehmed Ağa, 95. cemaat hizmetinde olmak üzere bunların başına zabit yapılmıştı. Ayrıca askerlerin sadece bu köprüyü kullanmaları için İsmail geçidine de bir zabit gönderilmiş, gelenleri İsakçı köprüsüne yönlendirmesi emredilmişti.[1059]

1053 *Subhî Târihi*, 466-469. 25 Temmuz 1790'da Yergöğü'de inşa edilen köprüden önce yeniçeri ordusu geçmişti. *Enverî Tarîhi III. Cild*, 715.

1054 *Enverî Tarihi I. Cild*, 130-134. *Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi* (haz. Ahmet Özcan), Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi SBE, Kırıkkale 1999, 11. Azizzâde Hüseyin Râmiz Efendi, *Zübdetü'l-Vâkı'ât* (haz. Ahmet Rüştü Fakazlı), Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE, İstanbul 2016, 87. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 833.

1055 Yukarıda kayıtlılar gösterilirken sefer köprüsü meremmetçisi olarak kayıtlı neferlerin olduğu gösterilmişti. Ayrıca köprü yapım için ocakta mimarlar olduğu *Topçular Kâtibi Tarihi*'nde (I, 64) gösterilmiştir.

1056 *Keyfiyet-i Rusiyye*, 34. *Müntehebâtı*, 219.

1057 Erzurumlu Osman Dede, *Köprülüzâde Ahmed Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi, Transkripsiyon ve Değerlendirme* (haz. Arslan Boyraz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2002, 14, 49.

1058 *BOA, D.YNÇ*, 145-150.

1059 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 584, 692, 711.

1.5. YENİÇERİ ORDULARININ İDARESİ

Padişah veya sadrazamla seferde olan yeniçeri ordusunun başında mutlaka yeniçeri ağası bulunurdu. Bütün sefer boyunca yeniçeri ordusu ve ağa onlara tabi olur, beraber hareket ederdi. Bunun bir istisnası 1738 yılında olmuştu. Ordu Belgrad üzerine yürürken Avusturyalılar Mehadiye Kalesi'ni kuşatmış ve ele geçirmişlerdi. Tuna'yı geçmek ve Mehadiye'yi geri almak için buradaki serasker Genç Ali Paşa'ya kuvvet gönderilmesi icap etmişti. Yeniçeri Ocağı'na teklif edilmiş ve yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın yeniçerileri iknasıyla sadrazamın emrinde bulunması gereken ocak, ilk defa bir seraskerin emrinde görevlendirilmişti.[1060]

18. yüzyılda 1768-74 harplerine kadar Rus harplerinde serdâr-ı ekrem ordusu dışında, Bender, Kırım ve bazen Babadağı; sonrasında Bender, İsmail, İbrail, Niş, Rusçuk, Babadağı, Kalas, Bükreş/Eflak, Mora ve Tulca gibi adlarla ordular oluşturulmuştur. 1770'ten sonraki savaşlarda Kafkasya'da da Gürcistan, Anapa veya Kuban orduları teşkil edilmiş;[1061] Avusturya'ya karşı ise Niş, Vidin, Belgrad ve Bosna orduları görev yapmıştır.[1062] İran seferlerine sadrazamlar gitmemiş, bir veya birkaç serasker görevlendirilmiştir.

Merkez ordu seferde olsun veya olmasın, her seraskerin emrinde mutlaka yeniçeri bulundurulduğundan bunların ordularına bir ağa vekili görevlendirilmiştir.[1063] 16. yüzyılın sonuna kadar ağa vekilleri *serdar* veya *başbuğ* olarak isimlendirilmişken[1064] sonrasında serdar ismi terk edilmiş, *ağa vekili*, *ordu ağası* ve *yeniçeri ağası kaymakamı* isimleri kullanılmıştır.[1065] Ordulardan ayrı bir göreve verilen yeniçerilerin başındakiler için ise *zabit* veya *başbuğ* ismi tercih edilmiştir.[1066]

17. yüzyıla kadar sekbanbaşı, yeniçeri ağası vekili olarak seferlere iştirak etse de daha sonra sürekli İstanbul'da kalmış;[1067] azledilmiş sekbanbaşılara nadiren de

---

1060 *Subhî Târihi*, 466-469.

1061 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 485. *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 53. 1806-1811 Rus harbinde bazı ordular için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 224, hk. 778, 817-820, 864.

1062 Mesela 1789'da ana ordu ve Anapa ordusundan başka birbirleri yerlerine kurulup feshedilen Moskof, Bender, Kalas, İsmail, Bükreş, Vidin, Belgrad ve Bosna ordusu mevcuttu. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 486, 525, 534, 544, 597.

1063 Recai el-Hac Mehmed Emin Efendi, *Mecmua*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri nr. 304, vrk. 39b. *1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri*, 10-11. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 434. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 995.

1064 *BOA, A.MHM.d.* 3, hk. 81, 959. *BOA, KK.d.* 254, s. 128. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 228.

1065 *BOA, A.MHM.d.* 107, hk. 145. *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 909. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 71, 104.

1066 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1471. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1403.

1067 16 ve 17. yüzyıllarda bazı ağa vekili tayinleri için bkz. *Tarih-i Selânikî*, I-II, 12, 27-28. *BOA, A.MHM.d.* 107, hk. 58, 145.

olsa bu görev verilmeye devam edilmişti.[1068] Ocağın gitmediği, yani yeniçeri ağasının katılmadığı seferlerde daha çok asıl kulkethüdası ve zağarcıbaşı ordu ağası olmuş;[1069] bundan başka görevdeki, azledilmiş veya paye verilmiş kulkethüdasından hasekilere kadar bütün zabitler cephede ağa vekili olarak görev yapmışlardı. Savaş tecrübesi fazla olanlar tercih edildiğinden rütbelerinin büyüklüğüne dikkat edilmemiş, zaten tayin edilenlerin rütbelerinin artırılması da sıkça uygulanmıştır.[1070] Gerektiğin çok uzak muhitlerde olanlar da ordu ağası yapılmıştı. Mesela Aralık 1776'da Selanik ağası sabık kulkethüdası Seyyid Halil Ağa sefer görmüş olduğu gösterilerek Diyarbakır seraskeri Ali Paşa'nın ordusuna ağa tayin edilmişti.[1071] Bazıları tayinlerine itiraz etseler de kabul görmemişti.[1072]

Yeniçeri Ocağı seferdeyken bazı kısa süreli ve ehemmiyetli görevlendirmeler dışında kulkethüdası ve zağarcıbaşının yeniçeri ağasıyla beraber bulunması esastı. Ama saksoncubaşı, turnacıbaşı ve hasekiler diğer ordularda görev yapabilmişti.[1073] 1768-74 ve sonraki harplerde Ruslara karşı oluşturulan ordular birbirlerine yakın olduğundan kulkethüdası ve zağarcıbaşı bazen ayrı ordulara ağa tayin edilmiş veya başka görevlere verilmişlerdi. Mesela 1773 yılında Silistre ordusu ağası asıl

---

1068 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 69.

1069 Ekim 1730'da Tebriz ordusu seraskeri Rüstem Paşa emrine ordu ağası zağarcıbaşı Ahmed Ağa verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk.1038-1039. Şark ordusunda ağa olan kulkethüdası İbrahim Ağa, 1736'da Rusların Kırım'a saldırması üzerine hemen bu tarafa ağa olarak gönderilmişti. *BOA, C.AS,* 10521. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 534. Serasker Topal Osman Paşa emrinde ordu ağası kulkethüdası Abdullah Ağa'ydı. *BOA, D.YNÇ,* 105-115.

1070 Temmuz 1724'te Hemedan ordusu ağası turnacıbaşı Salih Ağa azledilince Bağdad zabiti olan turnacıbaşı İbrahim Ağa tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 273. Haziran 1724'te azledilen Tebriz ordusu ağası sabık sekbanbaşı Hasan ağa yerine Bursa zabiti haseki Mehmed Ağa tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 69. Nisan 1742'de eski kulkethüdası Erzurum ordu ağası olmuştu. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1053.Kasım 1768'de sabık zağarcıbaşı Ahmed Ağa Kırım ordusu ağasıydı. *BOA, C.AS,* 2804. *BOA, A.MHM.d,* 167, hk. 116-1125. Aynı tarihte Bender ordusundaysa sabık kulkethüdası olup Edirne'de ikamet eden Süleyman Ağa verilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 167, hk. 1126. Mayıs 1772'de Kars ordusuna eski kulkethüdası Yeğen Ali Ağa Kars Kalesi zabitliği uhdesinde olmak üzere verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 485. Mart 1790'da Anapa ordusuna eski İzmit ağası turnacıbaşı Hüseyin Ağa tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 124. Eylül 1790'da Niş ordusu ağası olarak sabık kulkethüdası Seyyid Mahmud Ağa tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 193, hk. 224. 1810'da Pazarcık ordusu ağası bir turnacıbaşıydı. *BOA, A.MHM.d.* 230, hk. 224.

1071 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 30.

1072 Mart 1789'da Kalas ordu ağası tayin edilen sabık kulkethüdası Osman Ağa bazı sebepler ileri sürüp bu vazifeden affını istese de kalbul edilmemiş ve ağalığa devamı istenmişti. Ancak bir ay sonra sabık kulkethüdası Mehmed Ağa ordu ağası yapılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 496, 530.

1073 *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 901. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1420.

zağarcıbaşı, 1790'da İsmail ordusu ağası asıl kulkethüdasıydı.[1074] 1800 yılındaki Mısır seferinde de kulkethüdası, serasker ordusu ağasıydı.[1075] 1807 yılında Tolcu ordusu ağası bulunan zağarcıbaşı, kulkethüdası olunca yerine saksoncubaşı ağa yapılmıştı.[1076]

Ordu ağaları fermanla tayin edilir, ordudaki bütün yeniçeriler önünde ferman okunur, kendilerinden ona itaat etmeleri istenirdi.[1077] Asıl zabitlerden ordu ağası tayin edildiğinde kendilerine ait ortaları beraberlerinde cepheye gider,[1078] mazul ağalardan biri ordu ağası olmuş ise maiyetine bir orta verilirdi.[1079]

Yeniçeri ağasının serdar-ı ekreme tabiiyeti gibi ordu ağaları da emrindeki bütün yeniçerilerle beraber seraskerlerin emirlerine uymakla mükellefti;[1080] harp sırasında onların veya kale muhafızlarının "reyi ve tertibine münasip" davranmak mecburiyetindeydiler. Ortaların istihdamı hususunda seraskerlerin görüşüne göre hareket edilir, yerleri değiştirilir, merkezden veya kalelerden orta talep edilir yahut görevlendirmeleri iptal edilirdi.[1081] Toplanan serdengeçti bayraklarının kısa sürede gelmesi ve eksiksiz toplanması için tedbirler alma,[1082] gelenleri kale ve ordulara taksim etme, ihtiyaç durumunda yeni bayraklar isteme seraskerlerin fikir ve kanaatlerine göre yapılırdı.[1083] Yine serdengeçti ağalarının seçilmelerine, ölmeleri durumunda yenilerinin tayinine ve çeşitli sebeplerle değiştirilmelerine onlar müdahale ederdi.[1084] Nisan 1770'te Kefe ordusu ağasından, Ur Kalesi'ne gitmesi, gelen neferleri tashih ve be-dergâh etmesi, bunları serasker İbrahim Paşa'nın tercihine göre kalelerin muhafazasında yahut geçitlerde istihdam etmesi istenmişti.[1085]

1074 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 348. *BOA, A.MHM.d.* 205, hk. 350. Kalas'ı işgal eden Rusların İbrail'e saldıracakları bilindiği için kulkethüdası ve başçavuş beş ortayla beraber gemiyle acele buraya gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 530.

1075 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 320, 408.

1076 *BOA, A.MHM.d.* 224, hk. 778, 867. Aynı tarihte Niş ordusu ağası zağarcıbaşı payesi olan Memiş Ağa, İbrail ordusu ağası turnacıbaşı Hüseyin Ağa'ydı. *BOA, A.MHM.d.* 224, hk. 778, 866. Haziran 1808'de İsmail ordu ağası olan kulkethüdası merkez orduya çağrılınca zağarcıbaşı burada ordu ağası yapılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 227, hk. 182-183.

1077 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 119. *BOA, HAT,* 1270.

1078 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 534. *BOA, AE.SMHD.I,* 8353. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 919.

1079 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 69. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 1071.

1080 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 928

1081 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 807. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1377. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 12-14.

1082 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 12-14. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1387.

1083 *BOA, A.MHM.d,* 136, hk. 1447. *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 407. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 971.

1084 *BOA, MAD. d.* 17120, s. 56-75.

1085 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 639. Şubat 1789'da İsmail ordusu ağasına ocaktan gönderilen emirde, Anadolu ve Rumeli'den gelen neferlerin tashih ve be-dergâh kayıtlarını ➻

Ordu ağaları neferlerin yazılması, kayıtlarının hazırlanması ve orduya taksiminden sorumlu olmuş;[1086] yeniçeri mevcuduna göre tayinat dağıtımı idare etmişlerdi.[1087] Serdengeçti ağalarından ehil olmayanları, yavaş davrananlar veya huzursuzluk çıkaranları değiştirme ve cezalandırma yetkileri de mevcuttu.[1088] Sefer ve savaş sonrasında yeniçerilerin tasfiyesini yine ordu ağaları yapmıştı.[1089]

Ağa vekilleri, merkezden re'sen veya seraskerlerin talepleri üzerine değiştirilirdi, seraskerlerin azletme yetkisi yoktu. Neferleri zapt edemeyip firarlarına mâni olamama, tayinatlarla ilgili usulsüzlükler ve seraskerle geçinememe gibi sebeplerle azledilirlerdi. Terfileri durumunda ya İstanbul'a yahut merkez orduya çağrılarak yerlerine yeni ağa tayin edilirdi. Re'sen değişikliklerde seraskerlerin aksi görüşleri dikkate alınabilirdi. Mayıs 1738'de Bender ordusu ağası Osman Ağa, azledilip ana orduya çağrılınca Serasker Numan Paşa, onun bölgeyi iyi bildiğinden kalmasının faydalı olacağını yazmış ve azilden vazgeçilmişti.[1090] Azledilenler sebebe bağlı olarak cezalandırılmış, diğer bir ordunun ağalığına tayin edilmiş veya daha fazla olarak başka görevlerde istihdam edilmişlerdi.[1091]

Bütün yeniçeri ordularının cephedeki nizamı, aynı tasnif üzereydi. Ocak sefere bütün teşkilatıyla gider, serasker emrindeki ordularda da aynı şekilde teşkilat tesis edilirdi. Ağa vekili dışında zabitler, başçavuş vekili, çavuşlar, başyazıcı vekili ve yazıcılar bulunur; ordulara görevli lazım olduğunda kalelerden veya İstanbul'dan istenirdi. Nisan 1800'de ordudaki görevliler iklim sebebiyle hasta olunca İstanbul'dan 10 turnacıbaşı, 10 çorbacı, 10 orta yazıcısı, 2 halife kalemi şakirdi, 10 kol çavuşu, 10 mumcu, 10 harbeci, 5 falakacı, 28. bölüğe mensup 15 harbeci ve çuhadar istenmişti.[1092] Neferler ortalar, serdengeçti bayrakları ve ağa yamakları olarak sınıflandırılırdı. Yeniçeri ordusunun büyük kısmını oluşturan serdengeçti bayraklarının ağaları, ordu ağasına bağlı olmakla beraber ayrıca başserdengeçti ağasına tabiydiler.[1093] Aşağıda bahsedileceği üzere ordudaki yeniçerilerden sadrazama, seraskerler ve bazen vezirlere tüfenkçi, saka ve hizmetli verilirdi. 50-60

yapması, serasker Hotini Bender ve Özi kalelerine ne kadar yeniçeri ve kimin gideceğine karar verdiğinde ona göre hareket etmesi istenmişti. *BOA, AMHM.d,* 177, hk. 241.

1086 *1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri,* 10-11, 16-17. *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 250, 472. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 108. *BOA, A.MHM.d,* 149, hk. 471.

1087 *BOA, MAD.d.* 17043, 17089. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 220-221.

1088 *BOA, A. AMD.* 2-117.

1089 *BOA, A.HM.d,* 136, hk.734. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1103.

1090 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1814, 919, 592, 594. *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 32.

1091 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1071, 1076. Ağustos 1771'de sabık Kırım ordusu ağası turnacıbaşı Divitdârzade Hüseyin Ağa Samsun Kalesi'ne hapsedilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 10.

1092 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 42.

1093 *BOA, MAD.d.* 5203, 17012, 17046, 17089, 17141, 17363 *BOA, D.YNÇ,* 139-163.

nefer ise ağa tüfenkçisi olarak hizmet ederdi. Seraskerler için ayrıca bir muhzır görevlendirilirdi.[1094]

Her orduya yeterince orta verilirdi. Mesela 1732 yılında Tebriz seraskeri ordusunda elli iki,[1095] Ocak 1747'de dağıtılan şark ordusunda yirmisi nısf olmak üzere kırk iki orta vardı.[1096] 1743 yılında Erzurum ordusunda otuz iki ortada 13062 nefer; başçavuş, küçükçavuş ve 25 diğer çavuşla beraber 378 nefer; başkâtip, 6 yazıcı ve 2 halifeyle beraber 227 nefer; serasker paşaya verilen 110 tüfenkçi ve 20 saka; 3363 ağa yamağı; 62 serdengeçti bayrağında 4882 serdengeçti olmak üzere toplam 22042 nefer bulunmaktaydı.[1097]

Savaşlar sırasında yeni bir ordu oluşturulduğunda, savaşın seyrine göre bir cephe daha az önemli hale geldiğinde veya bir orduda daha fazla ortaya ihtiyaç duyulduğunda orta gönderilmiş ve yerleri değiştirilmişti. Yeni ordu teşkilinde daha çok merkez ordudan orta veya bayrak verilmiş; orduların tasfiyesinde ise aksi şekilde hareket edilmişti. 1736 yılında İran'la henüz mütareke aşamasındayken önce Rusya, ardından Avusturya ile harp başlayınca şark cephesindeki seraskerler emrindeki yeniçeriler hemen bu tarafa yönlendirilmişti. Mayıs 1736'da Şark ordusu seraskeri Ahmed Paşa emrindeki ortalardan 17. bölük Bender'e, 7. cemaat ve 57. bölük ise Özi'ye görevlendirilmişti.[1098] Haziran 1736'da ise kulkethüdasıyla beraber tasfiye edilen şark ordusunda bulunan 1, 14 ve 26. bölük Kefe ordusuna gönderilmişti.[1099] Mayıs 1744'te İran savaşları sırasında dağıtılan Diyarbakır cephesi ordusunda olan 52, 77, 57, 87, 46. cemaatler, 3, 12 ve 20. bölükler, 6 ve 27. sekbanlar olmak üzere bütün ve nısf on orta birkaç ay önce Nadir Şah tarafından kuşatılan Musul'a gönderilmişlerdi.[1100] Temmuz 1771'de ana ordudan Boğdan ordusu seraskeri Muhsinzâde Abdullah Paşa emrine beş orta gönderilmişti.[1101] Ocak 1792'de merkez ordudaki 9 ve 82. cemaat yeni oluşturulan Bekdaş ordusuna, 2. cemaat İsakçı ordusuna gönderilmişti.[1102] Nisan 1807'de ordudan İsmail başbuğu

---

1094 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 811.
1095 *BOA, MAD.d.* 17043.
1096 *BOA, D.YNÇ*, 200-223.
1097 *BOA, MAD.d.* 5588, s. 38-39.
1098 *BOA, C.AS*, 38074/1-2.
1099 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 535.
1100 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 920, 982.
1101 *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 708. Nisan 1788'de sadrazam ordusundaki 19, 58, 72, 98 ve 81. cemaatle 55. bölük İsmail ordusuna 6, 68 ve 46. cemaatle 30. bölük Sofya ordusuna gönderildi. Ağustos 1788'de ise merkez ordudan Fethülislam ordusuna 64, 12, 27 ve 55. cemaat, 18, 33, 39, 47 ve 51. bölük, 33. sekban ortalarıyla yirmi bir serdengeçti bayrağı verildi. *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 249-250, 904. Ağustos 1788'de Belgrad ordusunda olan 17, 75 ve 100. cemaatle 56 ve 38. bölüklerin ana orduya gönderilmesi emredildi. *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 815.
1102 *BOA, A.MHM.d.* 197, hk. 325-326.

emrine beş orta verilmişti.[1103] Nisan 1810'da Sofya ordusundaki 1, 27, 45, 51, 56, 59. bölük merkez orduya istenmişti.[1104]

Yeniçeri ordularının mevcutları sabit olmamıştı, çünkü sürekli katılanlarla sayı artmış, kalelere veya diğer ordulara nefer sevkiyle azalmıştı. Ortalar, dalkılıç veya serdengeçti bayrakları ihtiyaç olan yerlere gönderilmiş; fethedilen, geri alınan veya kuşatılan kalelere fazla sayıda nefer yerleştirilmişti.[1105] Kaybedilen kalelerden gelen orta ve bayraklar ise ordularda veya savaş muhitindeki kalelerde istihdam edilmişti.[1106] Devam eden savaşlarda kışın neferlerin çok büyük kısmı memleketlerine döndüğünden ordularda sefer zamanındakinden çok az nefer kalmıştı.

Ordularda olan yeniçerilerin bir kısmı kalelerin, şehirlerin ve diğer ehemmiyetli yerlerin muhafazasında kullanılırdı. Bu tür görevlendirmelerde ortalar kullanılabilse de sayıları daha çok olan serdengeçti bayrakları tercih edilmekteydi. Yüzlerce sayıya ulaşan serdengeçti bayrakları, kullanılması ve sevkleri kolay birlikler olmuş, öyle ki seraskerler bazı durumda onlarcasını istedikleri gibi istihdam etmişlerdi.[1107] Başlarında ağaları veya zabitleri olsa da gerektiğinde gittikleri yerlerdeki idarecilerin emrinde hizmet etmeleri de istenmiştir. Mesela 1738'de Yaş muhafazasına görevlendirilen serdengeçti bayrakları Boğdan voyvodasının emrine verilmiştir.[1108]

1103 *BOA, A.MHM.d.* 195, hk. 268.

1104 *BOA, A.MHM.d.* 230, hk. 305.

1105 *BOA, C.AS,* 2677. Özi Kalesi'nin geri alınmasından sonra Ekim 1738'de, en az on beş orta bulunması gerektiği bildirilerek Akkirman ordusundaki beş nısf ortanın bu kaleye gönderilmesi merkez ordudan emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 944. Mart 1769'da hareket halindeki ordudan on orta Hotin'e, on orta Özi'ye gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 556-57. 1769'da ana ordu Bender'deyken Rusların Özi tarafına saldırması ihtimaline karşı ordudan 3 bin dalkılıç ve 2 bin ayrı yeniçeri gönderilmiş, 1769'da Bender ordusundan Özi'ye serdengeçti bayrakları sevk edilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 63. *Enverî Tarihi I. Cild,* 53. Temmuz 1771'de Silistre ve etrafının muhafazasına ordudan 52. cemaat ve 29. bölük görevlendirilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1511. Mart 1789'da merkez ordudaki 1. cemaatle 60. bölük Fethülislam kalesine gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 187, hk. 510.

1106 1771'de Kırım'a giden bayrakların bir kısmı burası kaybedilince Özi'ye kaydırılmıştı. *BOA, D.YNÇ.d.* 34515, s. 4. Eylül 1770'te İbrail'de muhafazasında görevli 4. cemaat, 17 ve 38. bölük ve 17. sekbanlar orduya gönderilmişti. *BOA, C.AS,* 30829. 1788'de kaybedilen Hotin'den çıkan 3, 4, 25, 35, 46 ve 97. cemaatlerle 2, 7, 13 ve 15. sekbanlar İbrail Kalesi'ne memur edilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 185, hk. 1047.

1107 Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna* (haz. Fatma Sel Turhan), Küre Yay., İstanbul 2016, 57. *BOA, C. AS,* 1182. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1515. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)* hk. 1008. *BOA, C.HR,* 1039.

1108 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 937.

Ordulardaki çok sayıda yeniçerinin farklı yerlere görevlendirmeleri zabit ihtiyacını artırmıştı.[1109] Bu yüzden zabitlerden diğer işlerde görevli olanlar bile ordulara çağrılmış, emeklileri sefere katılmaya mecbur edilerek ordulardan birbirlerine zabit gönderilmiştir.[1110] 1769'da İstanbul'da bulunan turnacıbaşı, haseki, çavuş ve yazıcılar orduya istenmiş, ancak hep yaşı seksen olanlar gittiğinden yeni bir emirle diğerleri de çağrılmıştı.[1111] Sonraki savaşlarda emekli olsun olmasın taşrada bulunan bütün ağalar sefere gitmeye mecbur tutulmuştur.[1112]

Serdâr-ı ekrem veya seraskerlerin, ordularındaki yeniçerilerin idaresiyle alakalı ehemmiyetli bir mesuliyeti de bahşişti. Yeniçerilerin savaşlarda azim ve cesaretlerini artırmak için ihdas edilen bahşiş, daha sonraları itaatsizliklerine mâni olmak için de kullanılmış; mesela 1694 senesindeki Varadin kuşatmasında sadrazam sürekli yeniçerileri ziyaret edip yerlerini terk etmemeleri için binlerce altın dağıtmıştı.[1113] 1739 yılında Hisarcık harbinden sonra Belgrad Kalesi kuşatılmış ve bütün ordu metrislere girmişti. Sadrazamın çadırı yeniçeri metrislerinin hemen arkasına yerleştirilmiş, kendisi ve adamları sürekli yeniçeri ve diğer askerleri cesaretlendirmeye uğraşmış ve bahşişler dağıtmışlardı.[1114] 1769'da sadrazam Mehmed Emin Paşa'nın verdiği bahşişler, tayinat sebebiyle büyük sıkıntı çeken yeniçerilerin bir müddet itirazlarına mâni olmuştu.[1115] 1770'teki Kartal bozgununda mağlubiyete tesir eden hususlardan biri serasker olan yeniçeri ağasının hastalığı sebebiyle çadırında kalıp askerle ilgilenmemesi, esir ve baş getirenlerin onu göremeyince firar etti diye savaş alanını terk etmesiydi.[1116]

Yeniçerilerin ve diğer askerî sınıfların zapt edilememesi yüzünden harpler sırasında çok sık sadrazam değiştirilmiştir ki mesela 1769'da orduda üç sadrazam görev yapmıştı. Daha önceki seferlere göre itaatsizlik, 1768-74 ve sonraki harplerde umum vaziyete dönüşmüştü.[1117] İtaatsizlik ve düzensizlikler, ağaların yüz-

---

1109 1768-74 harbindeki bazı görevlendirmeler için bkz. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 482, 609, 1511. *BOA, C.AS,* 14242, 28767.

1110 *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 129. *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 1197. *BOA, C.AS,* 20386. Nisan 1769'da Bender ordusuna merkez ordudan 4 turnacıbaşı gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 167, hk. 619.

1111 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 418. Ocak 1770'te 6 turnacıbaşı, 3 çavuş ve bir yazıcı gitmişti. *BOA, C.AS,* 17645.

1112 *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 60.

1113 *Anonim Osmanlı Tarihi,* 71-73. 1645'te Hanya kuşatmasında serdar metrislerdeki her kola keselerle bahşiş dağıtmıştı. *Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârîh-i Cezîre-i Girid Adlı Eseri: Tahlil ve Metin* (haz. H. Ali Cengiz) Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi SBE, Edirne 2018, *Tevârîh-i Cezîre-i Girid,* 146.

1114 *Subhî Târihi,* 567-576.

1115 *TSMA.E.* 516/31.

1116 *Zübdetü'l-Vâkı'ât,* 88-89.

1117 Daha seferin başında hareket halindeki ordudan Mart 1769'da Hotin ve Özi'ye gönderilen ortalar çeşitli bahaneler ileri sürdüklerinden bu kalelere gönderilememişti. *BOA, A.MHM.d.* 167, ➜

lerine karşı küfür ve hakaretleri sıradan hale getirmişti. Tahrik edilmelerinden korkulduğundan ağaların ölçüsüz davranışlarına da müsaade edilmemekteydi.[1118] Zabit azlığı yeniçerilerin idaresindeki sıkıntıyı artırmış;[1119] bir tedbir olarak, daha önce bahsedildiği gibi, İstanbul ve taşradaki emekliler dahil bütün zabitler sefere katılmaya mecbur tutulmuştur. Tabii itaatsizliklere mâni olamayan veya buna sebebiyet veren zabitlerin cezalandırılması da artmıştı.[1120]

Yeniçerilerin serdâr-ı ekrem, serasker ve kendi ağalarına karşı çok hassas olan tabiiyetleri basit bir sebepten bile ortadan kalkmış, itaatsizlikleri bazen hayatlarına kast etmeye varacak dereceye çıkmış, orduların çoğunluğunu teşkil etmeleri ise karşı koyulma imkanını ortadan kaldırmıştır. 1769'da Hotin kuşatmasındaki yeniçeriler öncesinde kavga ettikleri[1121] Ruslara, bu husumetleri ve kasabada kalan kahvehane, çiftlik ve hayvanlarını muhafaza etmek maksadıyla kaleden çıkarak saldırmak istemişlerdi. Buna tereddütle bakan ve mecliste müşavere edildikten sonra karar verelim diyen muhafız Hüseyin Paşa, ağalarını ve ihtiyarları dinlemeyen yeniçerilerce öldürülmüştü.[1122] 1771 başında Yergöğü'ne kış için Bükreş ordusundaki yeniçeriler yerleştirilmiş, Hotin seraskeri olan eski yeniçeri ağası Mehmed Paşa serasker tayin edilmişti. Yergöğü'nün hemen karşısındaki Rusçuk'ta ikamet etmesi, ordunun idaresine ehemmiyet vermemesi, müdafaada durmayıp sabah Yergöğü'ne gidip akşam Rusçuk'a geçmesi gibi sebeplerle yeniçerilerin nefretini kazanmış; yeniçeriler kale ağası Ahmed Ağa ve ordu ağası Süleyman Ağa'dan gizli onu öldürmeyi tasarlamışlardı. 17 Şubat 1771'de Mehmed Paşa'ya saldırmışlar,

---

hk. 556-557, 617, 633. *BOA, TSME, E.* 330. Hotin'e gönderilen ortalar yarım saatlik yol gidip Salaş olarak adlandırdıkları yerde durmuşlardı. Hotin'e gönderilenlerin bir kısmı ise Eflak ve Leh tarafına yağmaya gitmişler, yakaladıklarını Rus diye satmaya çalışmışlardı. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 75.

1118 Yeniçerilerin zahire hususundaki itirazlarına kabalıkla cevap veren ve zabitleri azarlayan yeniçeri ağası 3 Temmuz 1769'da azledilmişti. Yeni ağa sözünü kimseye geçiremediğinden azledilmiş ve gizlice Vidin muhafızı olan Kapıkıran Mehmed davet edilmiş, geldiği 9 Nisan 1770'te ağa tayin edilmişti. *TSMA, E.* 516/65. *Enverî Tarihi I. Cild,* 40-41. *Mür'i't- Tevârih*, II B, 9.

1119 *Mür'i't- Tevârih*, II B, 8.

1120 Mayıs 1771'de Kırım ordu ağası turnacıbaşı Divitdarzâde Hüseyin Ağa bazı sebeplerle Samsun Kalesi'ne hapsedilip üç ay sonra serbest bırakılmıştı. *BOA, A.MHM.d,* 169, hk. 10, 73. İsakçı ordusu ağası turnacıbaşı Seyyid Hüseyin Ağa, Varna'da hapsedilmiş, Haziran 1771'de affedilmişti. Yergöğü'nün kuşatılması sırasında rehaveti ve kusurları görülen bir çorbacı Varna'da hapsedilerek kalenin geri alınmasından sonra affedilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 169, hk. 10, 73, 86, 87.

1121 Savaştan önce Balta adlı yere gelen ve kendilerine hakarette bulunan Ruslarla kavga etmiş, her iki taraftan birkaç kişi ölmüş ve yaralanmıştı. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet,* vrk. 37. Mehmed Said, *Vekâyi'-i Tevârîh-i Zekeriyazâde*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1572, vrk. 2.

1122 *Tevârîh-i Zekeriyazâde*, vrk. 11-13. *Enverî Tarihi I. Cild,* 22-23. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 67. *Zübdetü'l-Vâkı'ât,* 46-48. Müverrihler, aralarındaki casusların kışkırtmasıyla bunu yaptıklarını yazmışlardı.

onu ve korumaya çalışan Ahmed Ağa'yı öldürmüşler, Süleyman Ağa'yı yaralamışlardı.[1123] Kış için Varna muhafazasına Filibe'den gönderilenler Kasım 1772'de başbuğları olan Filibeli haseki Hacı Ali Ağa'yı konağını basmak suretiyle öldürmüş ve memleketlerine kaçmışlardı.[1124] 1778'de firar eden yeniçerilerin yakalanıp hapsedilmesine kızan serdengeçti bayraklarıyla gelen birkaç yüz nefer, ordu ağası kulkethüdasının çadırını kurşuna tutmuş ve namaz kılarken onu öldürmüşlerdi.[1125] 1807 yılında orduda, ocağın kaldırılacağı şayiasının tesirindeki yeniçeriler, tayinat yolsuzluklarına mâni olunması için alınan tedbirlere kızarak yeniçeri ağası Pehlivan Hüseyin Ağa'yı öldürmüş ve sadrazamın çadırına saldırmışlardı.[1126]

Ordulardaki itaatsizlik ekseriyetle serdengeçti bayraklarından kaynaklanmıştır. Bu yüzden özellikle büyük savaşlarda ordularda olabildiğince orta bulundurulmaya çalışılmış, hatta İstanbul'dan yeni ortalar istenmiştir. Mesela İstanbul'dan Ocak 1771'de sadece orta zabitleri ve birkaç karakullukçusu olan otuz oda gönderilmişti.[1127] Nisan 1810 tarihinde orduda çok sayıda serdengeçti bayrağı olsa da zabitlere itaat eder neferlerin artırılması için beş orta daha istenmişti.[1128] Bayrakların itaatsizlikleri çeşitli şekillerde kendisini göstermiştir. 1728'de Tebriz'de halktan parasız yiyecek talep eden, evlerine giren ve eşyalarına el koyan yeniçeri ve serdengeçti ağaları ikaz edilince huzursuzluk çıkarmışlardı.[1129] 1737'de Kefe ordusunda ağa olan turnacıbaşı Deli Emir Ahmed Ağa'yla serdengeçti ağaları arasında tayinat meselesi üzerine kavga çıkmıştı. Serdengeçti ağaları başağa Salih Ağa'yla beraber seraskerden ordu ağasını değiştirmesini ve kendi istedikleri Trabzonlu Polatoğlu Ahmed Ağa'yı tayin etmesini istemişler ama o, sadrazam ve yeniçeri ağasından habersiz bunu yapamayacağını bildirmişti. Ordu ağasının tarafını tutan çorbacılar ile serdengeçti ağaları arasında çatışma raddesine gelindiğinde ordu kadısı Numan Efendi'nin müdahalesi ve aralarını bulmasıyla sıkıntı ancak giderilmişti.[1130] Ekim 1772'de Babadağı ordusunda bulunan serdengeçti ağası ve alemdarlarından bazıları halktan para alma, ordunun düzeni bozma, ağalarına, paşalara ve defterdara saldırı gibi suçlar işlediklerinden hapsedilmişler ve ordudan atılmışlardı.[1131]

Diğer bir mesele, serdengeçtilerin orduların yerine kalelere gitmeyi istemeleriydi. 1769'da serdengeçti bayraklarıyla tashih ve be-dergâh olanlar kalelere

---

1123 *Enverî Tarihi I. Cild,* 214-216. *Kethüda Said Efendi,* 14.
1124 *BOA, A.MHM.d,* 172, hk. 152.
1125 *BOA, A.MHM.d,* 174, hk. 759.
1126 *Câbî Tarihi*, I, 117-118.
1127 *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 9.
1128 *BOA, A.MHM.d*, 232, hk. 132.
1129 *BOA, A.MHM.d*, 135, hk. 562.
1130 Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbîrât-ı Pesendîde* (yay. haz. Ali İbrahim Savaş) TTK Basımevi, 1999, 38-43.
1131 *BOA, A.MHM.d,* 170, hk. 50.

yazılmak için uğraşmışlar,[1132] 1777'de İran tarafındaki savaş tehlikesi için yazılan serdengeçti bayraklarından Basra ve Kirmanşah taraflarına gönderilecekler, "bizler kaleye yamak olduk sefere gitmeyiz" diyerek direnmişlerdi. 29 Haziran 1777'de serasker, yeniçerilere baskı yapılmaması ve tatlı dille müdahale edilmesi emredildiğinden onları zorlamadığını, ancak bu şekilde nefer temininin hiçbir fayda vermeyeceğini merkeze yazmıştı.[1133]

Daha öncesinde en azından kayıtlara yansımış bir vaka yokken, İstanbul'da ve memleketlerinde yaşanan ortalar arası mücadele, 18. yüzyılın sonunda ordulara da taşınmış; mesela Ekim 1790'da İsmail ordusundaki 64. cemaatin yoldaşlarıyla 25. ve 31. bölüğün mensupları arasındaki huzursuzluk kavgaya dönüşmüştü.[1134]

Ekim 1807'de Tolcu ordusunda kalmak istemeyen 71. cemaat ve beraberinde olan nısf ortalardan 96. cemaat, 18 ve 26. bölük, sulh yapıldı diye ana orduya gitmek istemiş; ordu ağasına buna mâni olunması emri verilmişti.[1135]

Ordulardaki yeniçerilerin zaptında en mühim husus, firarlarıydı. Sefere sevkleri bahsinde de belirtildiği gibi, henüz memleketlerinde başlayan firarlar cephede de devam etmekteydi. 1683-99 yılları arasındaki harplerde ordunun çabuk bozulması ve neferlerin muharebeyi erken bırakmaları artırmış, takibeden savaşlarda benzer durumlar yaşansa da 1723'te başlayan İran savaşlarında cepheden kaçmalar büyük meseleye dönüşmüştü.[1136] Kalelere yazılanlar buralarda durmayıp ticaret veya başka sebeplerle etrafa dağılmış veya memleketlerine dönmüşler, silinme ve kalebentlikle baş edilemediğinden ölümle tehdit edilmişlerdi.[1137] Ordunun iyi idare edildiği 1736-39 seferler sırasında da firarlar eksik olmamış; ticaret maksadıyla sefere katılanlar orduda on-on beş gün kaldıktan sonra bir şekilde firar etmiş, İstanbul'dan gidenlerden bazıları geri dönmüşlerdi.[1138] Kırım ve Akkirman taraflarına gidenler buldukları gemilerle cepheden kaçmışlar, memleketlerine dönmeleri tehlikeli olduğundan Sinop ve çevresinde eşkıyalık yapmışlardı.[1139] Yakalanmaları için peşlerine görevliler tayin edildi ve firari olarak memleketlerine

---

1132 *TSMA, E.* 641/29.

1133 *BOA, HAT*, 210. Bağdat zabitine gönderilen Mayıs 1777 tarihli emirde bazı görevlere gitmeyen bayrakların itaat altına alınması emredilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 174, hk. 225.

1134 *BOA, A.MHM.d,* 205, hk. 350.

1135 *BOA, A.MHM.d,* 224, hk. 867.

1136 Cepheden kaçtıkları gibi şehirlere köylere yayılmış ve eşkıyalık yapmışlardı. Bütün görevlilere bunları yakalayıp cepheye sevk etmeleri direnirlerse cezalandırılmaları emredilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 132, hk. 95, 272, 319, 346, 555. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 711, 1235. *1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri*, 66, 75. *BOA, A.MHM.d,* 135, hk. 72.

1137 *BOA, A.MHM.d,* 139, hk. 1635.

1138 *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 553, 1324, 1445. *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 1026.

1139 *BOA, A.MHM.*d, 145, hk. 1168.

dönenler hapsedilerek evlerine el konuldu.[1140] 1744 yılında doğudaki cepheden kaçanlardan bazıları Belgrad'a ve Sakız'a giderek gizlenmiş; 1745'te Yeğen Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine savaş kaybedilmiş ve seraskerin ölümünün ardından çoğu yeniçeri firar etmişti.[1141] Haziran 1769'da, ana orduya henüz katılmış yeniçeriler bile dönme çabasına girmiş, bazı geceler 5 binden fazlası kaçtığından geçitlerin ve kullandıkları yolların tutulması için zabitler görevlendirilmişti. Kalelerdekiler de aynı şekilde kaçma derdine düşmüşlerdi.[1142] Kaçanları İsakçı'dan orduya göndermesi için saksoncubaşı görevlendirilmiş, geri dönmeyenlerin reaya yazılacağı bildirilmiş[1143] ve yeniçeri ağası saklananları bulmak için 200 sekbanla bir kır serdarını görevlendirmişti. Firariler Babadağı'nda iskelelerden kayıklarla kaçtıklarından dergâh-ı âlî gediklisi ve bir turnacıbaşı görevlendirilmiş; ama bunlar, para alarak firarlara göz yumdukları için öldürülmüşlerdi.[1144] 1771'de İstanbul'dan kuşatma altındaki Özi'ye gönderilen yeniçeriler yol üzerindeki sahil kasabalarında gemilerden inerek yoldaşlarının yardımıyla firar etmişler yahut orduya gelmeye çalışmışlardı. Ayrıca Özi'ye giden bazı ağalar bayraklarını sarıp kaçmışlardı.[1145] Haziran 1774'te, cepheden kaçanlara dair verilen emre, Şeyhülislam Dürrizâde Mustafa Efendi'nin, onların öldürülmelerinin caiz olduğu fetvası da eklendi, Temmuz 1774'te Kozluca ordusundan kaçanların, eğer dönmezlerse haklarında verilen fetva gereği öldürülmeleri emredildi.[1146] Temmuz 1778'de, ordudan firar edenleri geri döndürmek için merkezden başçavuş görevlendirilmiş, bunları yakalamak için Silivri'ye bir turnacıbaşı gönderilmiş ve kır serdarları tayin edilmişti.[1147] Ekim

---

1140 *BOA, A.MHM.d,* 144, hk. 331-333, 339-340. *BOA, C.AS,* 30421.

1141 *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 703, 797. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 16.

1142 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1183. Mesela Temmuz 1769'da İsakçı Köprüsü'ne turnacıbaşı emrinde serdengeçtiler görevlendirilerek kendilerine Bender tarafından firar edip gelenleri geçirmemesi emri verilmiş; Şubat 1770'te ise İbrail Kalesi'ne görevlilerin kaçmasına mâni olması için bir turnacıbaşı Maçin'e gönderilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 29, 421, 568. 1770'teki Kartal bozgunu sonrası bütün ordu firar ederek çevreye dağılmış; düşmana karşı durmaları için verilen emirleri kimse dinlememişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)* hk. 853-857. Kartal muharebesinden sonra Kili tarafına giden serdengeçti bayraktarı Mudurnulu 26. cemaatten Mehmed, orduya gelmek için bindiği kayık fırtına yüzünden Sinop'a sürüklenince bir müddet hasta yattıktan sonra orduya katılabilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 274-377.

1143 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 888-889.

1144 *Enverî Tarihi I. Cild,* 245.

1145 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1347, 1440. *BOA, A.MHM.d,* 172, hk. 365. Ekim 1771'de Ruslar ana ordunun bulunduğu Babadağı'na saldırdığında savaşacak kimse olmadığından ordugâh Müslüman ahaliyle beraber Hacıoğlupazarı'na taşınmıştı. *Enverî Tarih I. Cild,* 270-274.

1146 *BOA, C.AS,* 19574, 51930.

1147 *BOA, A.MHM.d,* 174, hk.747, 759.

1784'te İsmail ordusundan firarlara sebep olan 5 nefer hapsedilmişti.[1148] Firarların çok arttığı Ekim 1810'da sadrazam kethüdası ve yeniçeri ağasının tezkeresi olmadan ordudan ayrılanların hapsedilmesi emri Rumeli'deki kazalara gönderildi.[1149]

Yeniçerilerin ordulardaki huzursuzluk ve düzensizliklerinin diğer bir sebebi ganimetti ki bu uğurda savaşın seyrine, kale kuşatmalarının uzayıp kısalmasına tesir eden eylemlerde bulunabiliyorlardı. Temmuz 1715'te vire ile teslim alınan Gördüs Kalesi'ne önce zağarcıbaşı emrinde birkaç bin yeniçeri girmiş; bu teslim şekli yüzünden ganimetten mahrum kalan yeniçeriler halkın mallarını gasp etmeye başlayınca ahaliyle kale içinde savaş başlamıştı. Baruthanenin de patlatılmasıyla her iki taraftan çok kişi hayatını kaybetmiş ve neticede ahalinin çoğu öldürülmüş veya esir edilmişti. Sonrasında yeniçerileri teskin için Moton Kalesi vire ile teslim olsa da sadrazam tarafından kabul görmemiş ve yağmasına müsaade edilmişti.[1150] Ekim 1724'te Revan'ın fethinde sonra bu cephede ordu ağası olan Şahin Mehmed Ağa Tebriz tarafına görevlendirildiğinde, şehri yağmalayamayan yeniçeriler Revan ahalisinin kendileri için serasker Ahmed Paşa'ya çok mal verdiği iddiasıyla sarayını basıp onu üç yerinden yaralayarak yerli kulları ağasının evine kapatmışlardı. Görev için orada bulunan kapıcıbaşı Mehmed Ağa, seraskeri kurtarmak için onlara yüz kese vermiş; daha sonra alınan tedbirlerle yeniçeriler zapt edilince doksan beş kesesi geri alınmış ve elebaşı olan iki yeniçeri idam edilmişti.[1151] Ayrıca Hemedan ve Revan fetihlerinden sonra ganimet alanlardan bazıları orduyu terk edip kaçmışlardı.[1152] 1739'da fethedilen Belgrad'a Avusturya askerleri kale burçlarında beklerken ilkin Ali Paşa emrindeki Rumeli ordusu sokulmak istenmiş; bu sırada korkulan olmuş, metrislerde bekleyen yeniçeriler yağma için birden kaleye girmeye çalışmıştı. Avusturya askerleri şaşırıp savaşa girişecekken çabucak Rumeli askerlerinin bir kısmı kaleye sokulmuş ve kapılar kapatılmıştı. Yeniçeriler "bu kadar zahmet çektik kaleyi temaşa etmeyelim mi" diye kendilerini savunmuş; istediklerini alamayınca kış için tedarik edilen odun ve kömüre el koyarak pahalıya satmışlardı. Yine henüz ayrılmamış Avusturya askerlerinin çarşıya alışverişe gelen kadınlarına sözlü ve fiili tecavüzleri, terk edilmemiş evler ve dükkânları damgalamaları yüzünden büyük kavga çıkmış ve iki taraftan da birkaç kişi ölmüştü. Yeniçeri ağasının müdahalesiyle ancak olaylar yatıştırılmıştı.[1153]

1148 *BOA, A.MHM.d,* 178, hk. 861.
1149 *BOA, A..MHM.d.* 232, hk. 370.
1150 *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 918-920.
1151 *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* III, 1426-27.
1152 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 555.
1153 *Tarih-i Sultan Mahmûd-ı Evvel,* 91-92, 101-103.

1.6. YENİÇERİLERİN CEPHEDE İSTİHDAMI

1.6.1. Ordu Nizamındaki Yerleri

Yeniçeriler, Orhan Bey'in kale fetihlerinde kullanılmak üzere oluşturduğu yaya birliklerinin yerine ihdas edilmiş,[1154] dolayısıyla piyade ihtiyacından doğmuş bir askerî yapıydı. Kale kuşatmalarında tesirli şekilde kullanıldıkları gibi meydan savaşlarında sağ ve sol taraflarda yer alan süvari eyalet askerlerinin arasında ordunun merkezinde yer almışlardı. 1389 Kosova harbinde bu şekilde istihdam edilerek padişah için siper olarak kullanılmışlardı. Sonrasında bu ordu düzeni sabit hale gelmiş, Varna ve II. Kosova savaşlarında da aynı şekilde yerlerini almışlardı. II. Kosova'da düşman toplarından muhafaza için önlerine büyük şişli kalkanlar ve top arabaları yerleştirildi.[1155] Yine bu dönemde ateşli silahların kullanımının artmasıyla metris denilen, piyade ve icabında süvarilerin içine girdiği siperler kullanılmaya başlandı, yeniçeriler önceki düzenlerinde metrisler içine girdi.[1156] Metrisler İstanbul'un fethinde ve diğer kalelerin kuşatmalarında etkili şekilde kullanıldı.[1157]

II. Mehmed devrinden itibaren tüfekle donatılmaları diğer askerî yapılara üstünlüklerini daha çok artırsa da ordu içindeki yerleri hiç değişmemiştir.[1158] Yeniçerilerin ordu düzeninde 16. yüzyılın sonuna doğru sayıları daha fazla olan yayalar ve azebler beraber bulunmuşlardı.[1159] Önce yayaların ve daha sonra azapların kullanılmamasıyla merkezde sadece cebeci ve topçular kalmış; ancak sonraları paralı yaya sekban ve levend istihdamına büyük harplerde her zaman başvurulmuştu.

Meydan muharebelerinde düşmanla karşılaşıldığı veya ani saldırı tehlikesi olduğunda ordunun merkezine yatay olarak metrisler kazılır; bunlar kale kuşatmasında ve müdafaasında uygun mahallere bütün veya kısım kısım açılırdı. Yeniçeriler ve diğer piyade sınıflar muharebe müddetince metrislerde bulunurdu. Belirli aralıklarla hazırlanan yerlere toplar yerleştirilir; gerektiğinde metrislerin önüne arabalarla engeller yapılırdı.[1160] Avusturya ve Rus ordularıyla karşılaşıldığında her

---

1154 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 168-170. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları,* I, TTK Basımevi, Ankara 1998, 145.

1155 *Oruç Beğ Tarihi* (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yay., İstanbul 2007, 29, 67, 74.

1156 *Bir Yeniçerinin Hatıratı* (çev.ve yay. haz. Kemal Beydilli), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2003, 101.

1157 *Târîh-i Ebü'l-Feth,* 54, 84.

1158 Otlukbeli Savaşı'ndaki diziliş için bkz. *Oruç Beğ Tarihi,* 123. Mercidabık, Ridaniye, Mohaç ve Haçova savaşlarındaki ordu nizamı içinde yeniçerilerin yerleri için bkz. Emecan, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş.* İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman,* VII. Defter (yay. haz. Şerafettin Turan), TTK Basımevi, Ankara 1954, 116-117, 181.

1159 *Heşt Behişt,* 242. Tursun Bey, azeblerden yeniçeri kıyafetine girip savaşanlar olduğunu da yazmıştı. *Târîh-i Ebü'l-Feth,* 59.

1160 Metrislerin şekli için bkz. Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden* ➟

hâlükârda metris kazılmışken İran ordularıyla yapılan meydan muharebelerinde, 18. yüzyılda dahi, bazen buna ihtiyaç duyulmamıştı.

Metris kazılacak yerler serasker, yeniçeri ağası, kulkethüdası, topçubaşı ve diğer ocak ağalarının bizzat katıldıkları teftişlerle belirlenirdi.[1161] Yeniçeri ağası ve zabitlerinin bu hususta donanımlı olmaları gerekirdi. Çehrin kuşatmasında yeniçeri ağası Hasan Ağa metris hazırlanmasında malumat sahibi olmadığı için azledilerek yerine kulkethüdası İbrahim Ağa getirilmişti.[1162] 1715 yılında Mora kalelerinin kuşatmaları sırasında, diğer bazı hataları yüzünden de gözden düşen yeniçeri ağası Kürt Hasan Ağa korkudan metrislere girmediği için azledilmişti.[1163]

Metrisler ordu içinde iş bölümü yapılarak kazılırdı. Toprağı kazmak yeniçeriler başta olmak üzere piyadelerin görevi olup eşileceği zaman onlara cebehaneden kazma, kürek ve kova dağıtılır;[1164] eşilen yerlerden çıkarılan toprakla metrislerin önüne tabyalar yapılırdı. Tabyalarda kullanılacak sepetlerin çubuklarının kesimi ve örülmesi, metrisleri sağlamlaştırmakta kullanılacak kerestelerin temini timarlı sipahilerin göreviydi.[1165]

Metrisler, acil durumlar dışında, düşmanın fark etmemesi ve yerlerinin tespit edilmemesi için gece eşilir; çalışılırken ışık bile yakılmazdı. 1634 yılında Revan kuşatmasında kaledekiler, toprağın kazıldığını sezince top ve tüfek ateşiyle 200 yeniçeriyi yaralamışlardı.[1166] Temmuz 1770'te Kartal'da Ruslara saldırı hazırlığı sırasında metrislerin büyütülmesinde çalışan yeniçerileri cesaretlendirmek için fenerle dolaşan ve bahşiş dağıtan sadrazamın kethüdası eski defterdar İmamzâde Seyyid İbrahim Efendi'ye emektar yeniçeriler, "metriste gece çakmak bile çakılmaz" diye kızmışlardı. Ancak o, bu uyarıyı dinlememiş, Ruslar ışık yanan yerleri top ateşine tuttuğundan metris işi sekteye uğramıştı.[1167]

İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti (Türkçeye çev. Kaymakam Nazmi) Büyük Erkânıharbiye, Ankara 1934, 245, Şekil 35 ve 36. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 26.

1161 *Mi'râcü'z-Zafer*, 328. *Tarihi Kamaniçe*, 51.

1162 *Tarih-i Nihâdî (152b-233a)*, 81.

1163 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 944-945.

1164 *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 948, 1095. *Nusretnâme*, 163. *Tarih-i Varadin*, 42.

1165 *Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel*, 56-58. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 71-73. Sepetlerin metris önlerine yerleştirilmesi için bkz. *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr Der-Ahbâr-ı Seferi Sigetvar* (haz. Ahmet Arslantürk-Günhan Börekçi) Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2012, 113. *Tarih-i Varadin*, 36.

1166 Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad)* (haz. Ömer Kucak), Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Afyonkarahisar 2007, *Zafernâme*, 9.

1167 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 92. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 88-89.

Metrislerin yanları emniyetli bir yere kadar uzatılır, uçlarına şarampo denilen yamaçlar yapılır ve beklemek için daha çok yeniçerilerden olmak üzere görevliler tayin edilirdi. Paralel açılan yeni metrislerle kale kuşatmasında kaleye, meydan savaşlarında ise düşmana doğru ilerlenirdi.[1168] Kale kuşatmalarında metrislerin kale hendeğine kadar götürülmesi hedeflenirdi.[1169] Metrislerde ilerleme için kullanılan dikine hendekler, sıçan yollarıydı. Bunlar kullanılarak kale surlarına yaklaşılır; lağımlarla kale surlarında gedikler açılır ve surlara tırmanılırdı. Metrislerden gece gündüz düşman metrisi veya kalesiyle karşılıklı tüfek harbi yapılır ve belirlenen hedeflere sürekli ateş edilirdi.[1170] Farklı yerlerdeki kale kuşatmalarına ana ordudan birlik gönderildiğinde mutlaka metris muharebesi için yeterince yeniçeri ilave edilirdi.[1171]

Metrislerden hiç çıkmayan yeniçeriler hendek içinde yemek yer, namaz kılar ve kazanlarını muhafaza ederlerdi.[1172] Efendi ve ağa kapısı şakirtleri ve kârhaneliler metrise girmezlerdi.[1173]

Yeniçeriler metrislerin bir veya birkaç yerine yerleşir; ağa ve kulkethüdası aynı kolda, diğer zabitler emrindeki yeniçerilerle farklı kollarda bulunurdu. Serdengeçtiler saldırı için hendekler ve sıçan yollarının en önünde yer alır; süvari yeniçeriler, diğer süvari askerler gibi metris dışında kalırdı.[1174]

II. Osman'ın Hotin seferi sırasında ordu tertibinde yeniçeriler ortada olacak şekilde metrislerin içine yerleşmişler ve önlerine iki yüz şahî top dizilmişti. Bazıları çadırlarını, padişahı muhafaza için otağa yakın yere kurmuştu. Hüsrev Paşa'nın Eylül 1630'daki Bağdad kuşatmasında yeniçeri ağası ve kulkethüdası sadrazamla beraber aynı kolda, zağarcıbaşı büyük bir kısımla bir kolda, saksoncubaşı yine diğer bir kolda metrislere girmişti.[1175] 17 Ağustos 1663'te başlayan Uyvar kuşatmasında üç kol halinde kalenin etrafına açılan metrislere yerleşilmiş; Sadrazam Ahmed Paşa, Rumeli ordusu, yeniçeri ağası ve kulkethüdası orta kolda, zağarcıbaşı ve saksoncubaşı sağ ve sol kollarda eyalet askerleriyle yer almıştı.[1176] 1672 senesinde

1168 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 950. Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gazâ* (haz. Salim Aydüz-Şamil Çan), TYEKB Yay., İstanbul 2013, 92-94. *Vekayi'name (Vekayi-i Beç)* (*Metin ve Değerlendirmesi)* (haz. Mehtap Yılmaz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2006, 82, 107.

1169 *Ümmü'l-Gazâ*, 96.

1170 *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I, 402.

1171 Misal için bkz. *Köprülüzâde Vukuatı Tarihi,* 22. *Nusretnâme*, 172, 209-210.

1172 *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 219. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 97.

1173 *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı,* 198.

1174 *Ümmü'l-Gazâ*, 111, 118. *Mi'râcü'z-Zafer,* 333-335. *Tarih-i Kamaniçe*, 64-65. *Nusretnâme*, 187.

1175 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 740, 741, 948-949.

1176 *Tarih-i Sultan Mehmed Han Bin İbrahim Han* (haz. Cengiz Ünlütaş), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 1998, 37-38.

Kamaniçe Kalesi, 14 Temmuz 1683'te Beç Kalesi ve 1690 yılında Niş, Semendire ve Belgrad'ın geri alınmasında benzer şekilde yeniçeriler kalenin etrafında açılan siperlerde iki veya üç kol halinde diğer askerlerle bulunmuşlardı.[1177] Ağustos 1691'de Karlofça'da yapılan meydan harbinde Köprülüzâde Mustafa Paşa, atlı askerle metris dışındayken Avusturyalılar metrislere hücum etmiş; piyadeler onları geri püskürtmüşken atlı askerin hızla bozulması savaşın kaybına, sadrazam ve yeniçeri ağasının ölmelerine yol açmıştı. 1694 senesindeki Varadin kuşatmasında bütün ordu yirmi koldan metrise girmişken yeniçeriler ortadaki kollarda yer aldılar.[1178] 21 Ağustos 1696'da Avusturyalılarla Ulaş'ta karşılaşan ordu metrislere girdiğinde yeniçeriler ağa zağarcıbaşı ve saksoncubaşı emrinde üç kola ayrılmış ve diğer sınıflarla beraber yerleşmişlerdi. Avusturyalıların geri çekilmesini takip eden ordu metrisleri sürekli ilerletmişti.[1179]

Prut Seferi sırasında ordu Prut Nehri'ni geçip Rusların üzerine gittiğinde ordunun önünde yeniçeriler, merkezde yeniçeri ağası olmak üzere toplarla desteklenmiş yedi kol halinde ilerlemişler ve her kolu eyalet askerleri takip etmişti. Bu şekilde ilerlenirken geri çekilen Ruslar, arkadan Kırım Hanı tarafından sıkıştırılmıştı. 19 Temmuz 1711'de, yaklaşık on saat yürümelerine rağmen akşam vakti yeniçeriler metris bile kazmadan saldırmış, ele geçirdikleri Rus metrislerinde dinlenmişlerdi. Sabah erkenden yeniden hücuma geçip iştahla savaşırlarken Rusların sulh teklifi kabul edilmişti.[1180]

1715 yılında Venedik'e karşı açılan savaşta ordu ikiye bölünmüş, serdâr-ı ekrem ordusundan başka, Mora Kastel'i üzerine serasker olan Diyarbakır beylerbeyi emrine bir ordu verilmişti. Serasker ordusuna saksoncubaşı Ali Ağa'yla 40 binden fazla yeniçeri katılmıştı. Sadrazam ilk önce Gördüs Kalesi'ni kuşatmış ve uygun olan tarafa metrisler açılmış, hendeklerin yeri geleneğe uygun şekilde sadrazam ve diğer ocaklarla beraber tespit edilmişti. Birkaç günlük kuşatmanın ardından 3 Temmuz 1715'te kaleye saldırı için metrislerin sol tarafındaki 20 bin yeniçeri ve 5 bine yakın diğer sınıflardan askerler hazırlanmışken kaledekiler vire ile teslimi kabul etmişti. 8 Temmuz 1715'te Anabolu Kalesi kuşatılırken iki koldan girilen metrislere yeniçeriler de yerleştirilmiş, 19 Temmuz 1715'te lağımlarla açılan gedikten bütün ordu saldırarak kale fethedilmişti. Moton Kalesi'ni 13 Ağustos 1715'te ilk önce gelen yeniçeriler ve Rumeli ordusu kuşatmış, kale dört gün boyunca kuşatılıp surlara hücum edilmiş, daha önce kaleyi teslim etme teklifini reddeden müdafiler pişman olup vire talep etmişlerdi. Rumeli beylerbeyi Ahmed Paşa

---

1177 *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* I, 162, 388-390. *Vekâyi-i Beç,* 82. *Zübde-i Vekayiât,* 370-375.

1178 *Anonim Osmanlı Tarihi,* 26, 71-73.

1179 *Nusretnâme,* 187, 193.

1180 *Keyfiyet-i Rusiyye,* 37, 40, 44.

bayrak çekildiğini askere ilan edip harbi durdurmak istese de sadrazam askerin kaleye hücumunu talep etmiş ve kale bu şekilde ele geçirilmişti.[1181]

1723 yılında başlayan İran savaşları sırasında aynı anda iki veya üç cephedeki seraskerlerin emrindeki yeniçeriler şehirlerin kuşatmalarına katılmış; kuzeyde Gence'ye gidilmiş, güneyde Bağdad valisi, emrindeki Bağdad kalesi yeniçerileri ve yazılan serdengeçtilerle Kirmanşah üzerine yürümüştü. Elli dört gün süren kuşatmanın ardından 12 Mayıs 1724'te fethedilen Hoy ve iki aylık kuşatmanın ardından 4 Eylül 1724 tarihinde alınan Kirmanşah Kalesi kuşatmalarında yeniçeriler metrislerde diğer askerlerden ayrı birkaç kolda savaşmıştı. Haziran 1724'te 27 bin yeniçeriyle beraber yaklaşık 60 bin asker emrinde olan Diyarbakır valisi Ahmed Paşa Revan'ı kuşatmış; 4 Ekim'de teslim olan kalenin ileri gelenleri, kale teslim alınana kadar yeniçeri metrislerinde tutulmuştu. Haziran 1725'te Tebriz üzerine giden serasker Van valisi Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın ordusunda Şahin Mehmed Ağa'yla beraber 20 bin yeniçeri vardı. Ordunun sağ ve sol kollarındaki eyalet askerleri arasında yeniçeriler; önde yirmi bayrak dalkılıç, peşlerinde serdengeçtiler, onların arkasında odalılar olmak üzere ilerlemişlerdi.[1182]

Ekim 1727'de Kirmanşah ve Hemedan tarafına memur Bağdad valisi Ahmed Paşa, emrindeki 15 bini yeniçeri 45-50 bin askerle Endican'da Eşraf Han'ın ordusuyla karşılaştı. Piyade askerler metristeyken, saldırıya geçen Eşraf Han'ın tarafını tutan bazı süvari Kürtler kaçmış, diğer süvariler de onlara uymuştu. Asker bozuldu zanneden yeniçeriler de metrisleri terk edince savaş kaybedilmişti.[1183]

Serasker Bağdad valisi Ahmed Paşa, 10 Eylül 1731'de Kirmanşah'ı geri aldıktan sonra Hemedan'ı kuşatmaya giderken bu kalenin yardımına gelen II. Tahmasb ile 15 Eylül'de Kurucan'da meydan savaşı yapmıştı. Bu savaşta metris kazılmamış, süvari ve piyade yeniçeriler ordu merkezinde yer almışlardı. II. Tahmasb ağır bir mağlubiyet almış, Osmanlı ordusundan sadece 300 kişi ölmüştü.[1184]

1731'de Hekimoğlu Ali Paşa, Revan'a saldıran II. Tahmasb'ı karşılamak için 23 Mart'ta kale önünde yaklaşık 10 bin kişilik ordusuyla tertibat almış; kaleye yeterli asker koyduktan sonra muhtemel bir saldırıya açık tek yer olan Tebriz tarafına askerlerini yerleştirmişti. Kale hendeğine yerleşen süvarilerin ön tarafında kazılan metrislerde yeniçeriler yer almış;[1185] bir hayli kalabalık olan İranlılar hemen hücuma geçtiklerinde yeniçeriler ve diğer askerler firar edip kaleye girmeye çalışmışlardı. Kaçanlardan biri ordu ağası Zağarcıbaşı Dolyanlı Ahmed Ağa'ydı. Kale kapılarını

1181 *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 912-938, 940.

1182 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1337-39, 1363-64, 1445, 1449-150, 1456-1457.

1183 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1525-26.

1184 *Subhî Târihi*, 106, 108.

1185 Nevres-i Kâdim, *Târîhçe-i Nevres* (haz. Hüseyin Akkaya), Kitabevi Yay., İstanbul 2004, 32.

kapatan muhafız, "seraskere yardım etmeyen adamları içeri almam" diye hepsini kovmuştu. Daha sonra Revan Kalesi'ne giren Hekimoğlu Ali Paşa, kaleye 1500 yeniçeriyle diğer askerlerden yerleştirip geri kalan bütün askeri Kars'a göndermiş; firar etmelerini engellemek için kale kapılarına yeniçeri ortaları yerleştirmişti.[1186]

Hekimoğlu Ali Paşa, Eylül 1731 başlarında Urumi Kalesi'ni kuşatmış; altmış beş gün süren kuşatmada bütün askerler kale etrafında birkaç yerde metrislere girmişti. Yeniçerilerin seraskerle aynı kolda savaştığı bu muhasarada, lağım patlatılan yerlerde bekleyen yeniçerilerin kaybı daha fazlaydı.[1187]

Bağdad kuşatması yardımına giden Topal Osman Paşa 19 Temmuz 1733'te Dücum'da Nadir Han'ı meydan muharebesinde mağlup etmişti. Metris olmadan muharebe düzeni alınmış, yeniçeriler ordunun sağ kolunda kulkethüdası Abdullah Ağa emrinde bulunup önlerine on iki top yerleştirilmişti. Nadir Han'ın ordusunun büyük kısmı yeniçeriler üzerine yüklenmişti. Abdullah Ağa, İran ordusunu durdurmayı başarıp büyük zayiat verdirdikleri bu seferdeki başarısı sebebiyle daha sonra yeniçeri ağalığına tayin edilmişti.[1188]

Mayıs 1735'te Kars'ı kuşatan Nadir Han başarılı olamamış ancak serasker Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın 80 bin kişilik ordusunu Arpaçay'da büyük bir mağlubiyete uğratmıştı. Yaklaşık 30 bin yeniçerinin 25 bine yakını muharebeye karışmadan firar etmişti.[1189]

1737'de Avusturyalılara karşı yapılan savaşlardaki cephelerden biri olan Bosna'da müstakil bir serasker Bosna valisi Ali Paşa, 3 Ağustos'ta kuşatılan Banaluka Kalesi'ne yardıma giderken, kale yakınında Avusturyalılarla meydan harbi yapmıştı. Ordunun üç kola ayrılıp yeniçerilerin Bosna Kalesi ağası emrinde merkezde Ali Paşa'yla birlikte bulundukları bu savaşta Avusturya ordusu kolay mağlup edildi.[1190]

1738'de kaybedilen Mehadiye, serasker Genç Ali Paşa tarafından yeniçeri ordusunun yardımıyla geri alındı. Bu yıl çok önemli bir kale olan Ada-i Kebir uzun süren bir kuşatmanın ardından alınmış; altmış dokuz gün süren muhasarada kalenin etrafı tamamen metrislerle kuşatılmıştı. Saldırı için yeniçeriler ve diğer ocaklardan 15 bin dalkılıç seçilmiş ancak saldırıya lüzum kalmadan kale teslim olmuştu.[1191]

1186 *Târîhçe-i Nevres*, 33-36, 37.

1187 *Subhî Târihi*, 125-131.

1188 *Gazavât-ı Cüyûş-ı Osmâniyye*, Flügel, II, 290, vrk. 20a-20b. *Subhî Târihi*, 195. *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS islams, 5279*, vrk. 39. *Subhî Târihi*, 245.

1189 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 11. *BOA, MAD. d.* 17089, s. 82.

1190 *Tarih-i Bosna*, 399.

1191 *Subhî Târihi*, 469, 476. *Müzâkerât-ı Sulhiyye*, 77.

1739'da sadrazam Hacı İvaz Paşa'nın orduyla geldiği Semendire Kalesi'nde yapılan meşverette Belgrad üzerine gidilmesi kararı alınmış, Rumeli valisi Ali Paşa öncü olarak görevlendirilmişti. Belgrad'dan harekete geçen Avusturyalılar, geçit olan Hisarcık'ı ellerinde tutmak istemişti. Yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın teklifiyle acele edilip Avusturya ordusundan evvel buraya varılması emredildi. Önden çarhacı Ali Paşa'yla Memiş Paşa Rumeli ordusuyla hareket etmiş, ardından 21 Temmuz sabahı önde Vidinli Ali Ağa emrinde süvari yeniçeriler, ardında saksoncubaşı, zağarcıbaşı, yeniçeri ağası ve kulkethüdası kolları peş peşe Hisarcık'a ilerlemişti. İlk gelen yeniçeriler akşam vakti Rumeli valisi Ali Paşa'nın olduğu yere varmışlar ve hemen metris kazmaya başlamışlardı. 22 Temmuz Çarşamba gecesi Avusturyalılar henüz çadırlarını kuran yeniçerilere saldırsalar da karşı tarafın direnci karşısında durdurulmuş; sabah Rumeli ordusunun harbe girmesi ve yetişen yeniçeri ağası Hasan Ağa emrindeki yeniçerilerin yardımıyla zafer kazanılmıştı.[1192]

1744'te Kars'a saldıran Nadir Han'a karşı, ordu ağası saksoncubaşı Camuş Hüseyin Ağa emrindeki yeniçeriler, serasker Ahmed Paşa'nın talebiyle Kars Çayı'nın önünü kapatarak kalenin etrafını suyla doldurmuştu.[1193] Yaklaşık bir ay süren ve 8 Ekim 1744'te biten kuşatma sırasında ordunun çoğunluğunu teşkil eden yeniçeriler, diğer askerlerle beraber güçlü bir direniş göstererek Nadir Han'ın bütün saldırılarını püskürttüler.[1194]

1769'da başlayan mücadelenin ilk aşaması olan ve Eylül 1769'a kadar Rusların durdurulduğu Hotin'de hem kale hem de muhafaza yardımına gönderilen paşaların emrindeki askerlerin çoğu yeniçeriydi.[1195] 1769 yılı Hotin müdafaası yönünden başarılı geçerken Eylül 1769'da bu kalenin karşısına, Turla Nehri'nin öte tarafına yerleşen Rusları çıkarmak için bir saldırı düşünüldü. Sadrazamın yanındaki 70-80 bin kişilik ordudan köprüyle karşıya geçirilen süvariler başarısız olunca 17 Eylül'de kulkethüdası emrinde 12 bin yeniçeri ve diğer bazı sınıflardan asker sevk

---

1192 *Subhî Târihi*, 537-549. *Mür'i't- Tevârih*, I, 90. Ali Paşa'yı övmek için kaleme alınmış bir eserde Avusturyalıların akşamdan gelen ve henüz dinlenmemiş yeniçerileri bozduğu ancak Ali Paşa'nın Rumeli ordusu yardımıyla zafer kazandıkları anlatılmıştır. *Tarih-i Sultan Mahmûd-ı Evvel,* 31, 46.

1193 *Kars Kadısı Osman Saf'ın Risalesi* (yay. haz. Fahrettin Kırzıoğlu), Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, II, Ankara 1983, 26.

1194 *Osman Saf'ın Risalesi*, 30-39. *Risâletü't-Târîh-i Nâdir Şâh,* 16-17.

1195 Kaleye en evvel yardıma gelen Abaza Mehmed Paşa'nın emrinde çok sayıda yeniçeri olduğu gibi (*Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 70.) Temmuz'da Ruslar yeniden saldırdığında yardıma gönderilen Kırım Hanının emrine 15 bin süvari 20 bin piyade yeniçeri verilmişti. *Enverî Tarihi I. Cild,* 47. Temmuz'daki durum mühimme defteri kaydında anlatılmaktadır. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 850. Sonra yine Hotin'e görevlendirilen Moldovancı Ali Paşa yeniçerilerle gelmişti. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 81.

edildi. Köprü yıkılıp yardıma gidilemediğinden Rusların saldırısına maruz kalan, kulkethüdası Ebubekir Ağa dahil yeniçerilerin çoğu öldü.[1196]

Hotin'i alıp güneye inen, Boğdan ve Eflak halkının desteğini sağlayan Ruslar kışlamak için burada kaldıklarından saldırılarını sürdürmüşlerdi. Fokşan, Bükreş ve ardından Şubat 1770'te Rusçuk karşısındaki Yergöğü'ne saldırdıklarında hemen bir turnacıbaşıyla yeniçeriler gönderildi. Kışın Krayova'ya saldıran Ruslar; muhafız Mehmed Paşa emrindeki Vidin yamakları, yeni yazılan serdengeçti bayrakları ve kendi kapı halkıyla bozguna uğratıldı, bu mücadelede beş serdengeçti ağası emrindeki yeniçeriler Ruslar ve Eflaklılara çok zayiat verdi.

Mayıs 1770'te başında Babadağı'ndaki kışlaktan hareket eden ordunun hedefi, Rusları Eflak ve Boğdan'dan çıkarmak ve Hotin'i geri almaktı. İlk hedef olan Eflak'taki hareketleri durdurulan Ruslar, buradan geri atılmışlardı. Diğer taraftan Yaş'ı almak için Kırım Hanı ve bazı paşalar emrinde çoğu yeniçeri, 30 bin kişilik ordu gönderilmişti. Bir ay süren mücadeleye rağmen muvaffak olunamamış, yeniçeriler dahil bütün asker firar etmişti. 17 Temmuz'da yeniçeri ağası Mehmed Paşa ocakla Ruslara saldırı için Kartal tarafına kayıklarla geçirilmişti.[1197] Yeniçeriler geçmeden önce Kartal'da bir set yapılması ve emniyet sağlandıktan sonra mutlaka köprü kurularak ve sadrazamla beraber geçilmesi düşüncesinde olan ve daha önce Hotin'i iyi müdafaa eden kulkethüdası Süleyman Ağa, arasının iyi olmadığı yeniçeri ağasının talebiyle 16 Temmuz'da azledildi. Yeniçeriler nehri geçtikten sonra metris kazarak tertibat almış, Ruslar erken davranıp önce Kırım Hanının yanındaki orduyu, ardından diğer paşaların kuvvetlerini bozmuştu. Bozulanlar yeniçerilerin metrislerinin olduğu alana gelince yeniçeri ağası hemen sadrazamdan Tuna'yı geçip Kartal sahrasına gelmesini istemişti.[1198] Sadrazamın geçmesiyle Ruslara ani saldırı için hazırlıklar yapılmış, merkezde açılan metrislerde yeniçeriler ve mirî piyadeler, sağ kolda süvari mirî asker, sol kolda kapıkulu süvarileri şeklinde ordu düzeni tertibi kurulmuştu.[1199] Ancak Ruslar 1 Ağustos sabahı aniden saldırınca önce mirî asker sonra 70 bin yeniçeriyle beraber diğer askerler hızla kaçmıştı.[1200]

Kartal bozgunundan sonra asker firar ettiğinden Rumeli'nin sol ve orta kollarından yeniçeri toplanması emredilmiş, kış için gelecek askerin Tuna kıyılarına yerleştirilmesi tertiplenmişti.[1201] 7 Ekim 1770 tarihli bir deftere göre Krayova mu-

1196 *Enverî Tarihi I. Cild*, 68-74. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 64-66.

1197 *Enverî Tarihi I. Cild*, 105-107, 116-117, 121-122, 130-134. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 833.

1198 *Enverî Tarihi I. Cild*, 135-136. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 87-88.

1199 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 92. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 88-89.

1200 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 841, 848, 852. *Hulâsatü'l-İ'tibâr*, 70-74.

1201 *Enverî Tarihi*, 162, 175.

hafazası için elli dört adet bayrak yazılmıştı.[1202] Savaşın seyrinde artık Niğbolu ve Kule, Tuna'nın en önemli direnme noktası haline gelmişti. Ocak 1771'de Kule'deki yeniçerilere gönderilen emirde burası o bölgenin kilidi olduğu anlatılarak; ağa ve alemdarlarının hizmetlerimiz tamam oldu diye yerlerinden ayrılmamaları, bayrak neferlerinden Niğbolu'ya gidenlerin geri dönmesi istenmişti. Tuna üzerindeki Yergöğü'ne kış için Bükreş ordusundaki yeniçeriler yerleştirilmiş, Silistre'ye serdengeçti ağaları ve ortalar görevlendirilmişti.[1203]

Nisan 1771'de İsmail'deki Ruslar Tulca tarafından kayıklarla İsakçı'ya saldırmışlar, muhafazasındaki Mehmed Paşa ve saksoncubaşı karşı koyamadığından kulkethüdası ve silahdarlar ağası gönderilmişti. Yağma yapan Ruslar kısa zaman sonra geri gitmişlerdi. Bu arada Ruslar Yergöğü'nü ele geçirmişse de Kule'ye saldırı için ayrıldıkları zaman, o tarafa ot getirmek için geçen bazı askerlerin başlattığı savaş serasker Ahmed İzzet Paşa tarafından fırsata çevrilmiş, ordu ağası Yeğen Mehmed Ağa'nın dirayetiyle kale kuşatılmıştı. Yeniçerilerin cesaretiyle beş günlük kuşatmanın ardından 10 Haziran 1771'de geri alınmıştı. Kule'ye saldıran Ruslar ise yeniçerilerce mağlup edilmiş ve Eflak'a dönmüşlerdi. Temmuz 1771'de Kılburun ve Özi'ye saldıran Ruslar donanmaların yardımıyla başarısızlığa uğratılmış, Yergöğü'ne saldırdıklarında, kale dışında yapılan savaşlarda Yeğen Mehmed Ağa emrindeki yeniçeriler iyi direnmişlerdi.[1204]

Temmuz 1773'te Rusların saldırısına dayanamayıp firar eden serasker Osman Paşa'nın ordusu Silistre'ye girmiş, şehrin müdafaası için hendekler kazılmıştı. 9 Temmuz'da saldıran Ruslar yeniçerilerin direnişiyle karşılaşmış; Hotin ve İbrail'den gelen yamaklarla ortaların neferleri, göğüs göğüse muharebede Rusları büyük bir mağlubiyete uğratmışlar, dalkılıçlar karşı saldırıya geçerek büyük zayiat verdirmişlerdi. Serdengeçti ağası Boşnakzâde Memiş Ağa emrindeki serdengeçtilerle 60 ve 66. cemaat, 47 ve 49. bölük Rus tabyalarına saldırmış, onları geri atmıştı. Savaş sonunda yeniçerilere dağıtılmak üzere dört bin sim, üç bin tüy çelenk gönderildi ve bahşişler verildi.[1205] Bu muvaffakiyet sonrasında kulkethüdası Yeğen Mehmed Ağa yeniçeri ağası yapıldı.[1206] Ruslar sadece Silistre'de değil yirmi orta yeniçerinin olduğu Varna'da ve Rusçuk'ta da mağlup edilince Pazarcık ve çevresinden çekilmişlerdi. 25 Mayıs 1774'te meşverette Hırsova'da Ruslara saldırıya geçilmesi kararlaştırıldı, yeniçeri ağası emrinde ocak bu işe memur edildi. Diğer ocaklar ve mirî askerlerle beraber 27 bin mevcutlu ordu, yeniçeri ağası ve kulkethüdası

1202 *BOA, MAD.d.* 17371.

1203 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1103, 1168, 1325.

1204 *Enverî Tarihi I. Cild, 222-225, 234-236,* 237, 251-257. *Mür'i't- Tevârih*, II B, 68.

1205 *Tarih-i Silistre*, 23, 66-69, 70. *Enverî Tarihi I. Cild,* 389-402. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 122.

1206 *Enverî Tarihi I. Cild,* 406. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 124.

emrinde Kozluca-Oşanlı'da muvaffak olamamış, metris olmadan saldırınca Rus ateşine dayanamayan asker kaçmıştı. Daha sonra Ruslar Şumnu'yu kuşattığında şehri müdafaa sadece yeniçerilere kalmıştı.[1207]

1768-74 Rus harplerinde olduğu gibi 1787-92 ve 1806-1812 harpleri, Osmanlı Devleti'nin hudutlarını müdafaa mücadelesiydi. En temel hedef, Avrupa sınırının doğusunda Rusları Tuna'da ve Kafkasya'da tutma; Avusturya hududunda Niş ve Belgrad'la birlikte Bosna topraklarını muhafaza etmekti. Ocak kaldırılana kadar yeniçerilerin istihdamında bu hususlar öne çıkmış; daha önce de benzer vazifeleri yerine getirseler bile şehir, kasaba ve bazı ehemmiyetli noktaların muhafazasında yeniçerilerin kullanılması oldukça yaygınlaşmıştı.[1208] Sayıları çok fazla olan serasker ve başbuğların emrinde görev yapmışlar, gerektiğinde merkez ordudan ihtiyaca göre her muhite gönderilmişlerdi.[1209] Ayrıca daha önce kale müdafaaları için bazen uygulanan *meşta askeri* yani kış ordusu, artık devamlı şekilde tesis edilerek mevcutları yeniçerilerle kalabalık tutuldu; Eflak ve Boğdan'a daha fazla bayrak yeniçeri yazıldı.[1210]

1.6.2. Cephede Verilen Hususi Vazifeler

Yeniçerilerden istifadede eski usullerden biri çetecilikti. Önceleri serdengeçti veya odalılardan görevlendirme yapılmaktayken, 18. yüzyılda tashih ve be-dergâh yoluyla atlı, piyade ve nehirlerde kayıklarla görev yapan fazla sayıda yeniçeri çete bayrakları teşkil edilmiştir. Hatta bazı ağalar çetecilikleriyle meşhur olmuştu. Ekim 1736'da Bender ordusunda görevli ve daha önce şark savaşlarında da görev yapmış, çeteci olarak tanınan 6. cemaatten serdengeçti ağası Abdullah Ağa'nın düşman yurdunu yağmalamak için süvari serdengeçti çeteci bayrağı açmasına özel fermanla müsaade edilmişti.[1211] Yine 1736-39 harplerinde Tuna'da Avusturyalılara karşı çete kayıkları çok kullanılmış, ayrıca yağma için piyade ve süvari çete serdengeçti bayrakları yazılmıştı.[1212] 1738'de ordu Ada-i Kebir Kalesi'ni ku-

1207 *Enverî Tarihi I. Cild,* 428, 437, 559-60, 464-465, 479-486.

1208 Diğer kısımlarda bahsedilen misaller dışında bazı kayıtlar şunlardır. Mayıs 1789'da Köstence serdarı turnacıbaşından, Dobruca'dan toplayacağı 200 neferle Köstence kasabasını muhafaza etmesi istendi. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 572. 1789'da tehlikeye düşen Varna'nın müdafaası için Anadolu'nun Batı Karadeniz kıyısındaki kazalardan acilen gemilerle yeniçeri gönderildi. *BOA, A.MHM.d,* 190, hk. 66.

1209 Mesela 1788'de Mehadiye'yi kuşatan Hasan Paşa 10 bin piyade istediğinde kulkethüdası emrinde orta ve serdengeçtilerden 8 bin nefer gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 87.

1210 Bükreş ve Eflak muhafazası için 1788 kışına yazılan otuz altı serdengeçti bayrağı yaz geldiğinde dağıtılmışlardı. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 92. Ekim 1789'da Tırnovi'den 1500 yeniçeri acilen kış ordusuna istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 188, hk. 568.

1211 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 685.

1212 *BOA, D.YNÇ,* 142-284. *BOA, D.YNÇ,* 147-166, 169, 175.

şattığında Semendire tarafına 400 kişilik bir kuvvetle serdengeçti ağası Vidinli Ali Ağa çeteciliğe gönderilmişti. Ali Ağa Semendire'ye vardığında kale kumandanını çağırıp 30 bin kişilik bir ordu gelmekte diyerek korkutmuş, onlar varmadan evvel teslim olursanız herkesi serbest bırakırım teklifiyle kalenin teslimini sağlamıştı.[1213] 1769'da Ruslar ve onlara yardım eden Lehlilere her türlü zararı vermek için çeteler hazırlanmış ve başlarına Selanikli haseki Mehmed Ağa verilmişti.[1214] Daha sonra ise Boğdanlıların Rus tarafına meyli üzerine memleketlerinin yağmasına müsaade edildi.[1215] 1769'da Yergöğü'nde görevli Çadırcızâde adlı serdengeçti ağası Eflak memleketini iyi bildiğinden buraya Rusların durumunu incelemek için gönderilmiş, işinde muvaffak olup esirler getirdiğinden kapıcıbaşılık rütbesi verilmişti.[1216] Ekim 1770'te hem keşif hem de çapul için İbrail'de haseki emeklilerinden Hacı Dizdar Ağa emrine yeterince kuvvet verilmişti.[1217] 1770 yılında Kırım tarafında Ruslar Ur Kalesi'ni kuşatınca karşılık olarak serasker Erzurum Valisi İbrahim Paşa, Kalgay sultanını elli beş bayrak yeniçeriyle Rus memleketlerini yağmaya göndermişti.[1218] Marat 1771'de Ruslar Silistre karşısına geldiklerinde sekiz kayık, iki çete ağasının emrine verilmişti. Ayrıca karakol görevi yapmak üzere dört süvari bayrağı için hususi izin verilmişti. Bunlardan biri 66. cemaatten Hüseyin Alemdar idi; ona Tuna'da kayıklarla gezen Ruslara mâni olması için 40 adamıyla beş kayıkla gece gündüz gezmesi görevi verilmişti. Mart 1771'de Rusçuk seraskeri İzzet Ahmed Paşa'dan Yergöğü, Bükreş ve Eflak'ta olan Rusların üzerine çapul için asker göndermesi istenmişti. Bu savaşa ait bir kayda göre 30 çapul ağası vardı.[1219] Yeniçerilere çetecilik ve çapul vazifesi 1787-92 harplerinde de verilmişti.[1220] Şubat 1788'de Tuna üzerinde düşmanı gözetlemek ve kıyıları müdafaa etmek için serdengeçti ağaları emrinde Fethülislam ve Ada-i Kebir muhitlerinde görev yapacak 40 kişilik on çete kayığı, Ada-i Kebir'den Belgrad'a kadar olan kısım için yine 40 kişilik on çete kayığı teşkil edilmişti. Mayıs 1788'de ise Belgrad için yirmi çete kayığı daha hazırlanmıştı.[1221] Ertesi yıllarda görevlendirmeler devam etmiş; Ekim 1791'de Tuna üzerinde faaliyette bulunmak üzere yirmi

---

1213 *Mür'i't- Tevârih*, I, 80. *Subhî Târihi*, 456-457
1214 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 647, 787.
1215 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)* hk. 254-255, 261.
1216 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 85.
1217 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1061.
1218 Necati Efendi, *Tarih-i Kırım* (haz. Erhan Afyoncu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1990, 2-3.
1219 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1325, 1349, 1358-1359. *BOA, C.AS*, 29810. *BOA, D.YNÇ*, 264-254.
1220 Bazı misaller için bkz. *Enverî Tarîhi III. Cild*, 451, 584. *BOA, A.MHM.d.* 197, hk. 62.
1221 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 13-14.

beş çete bayrağı yazılmış, başlarına bir haseki ağa ve Tuna sahillerini iyi bilen turnacıbaşı verilmişti.[1222]

Ele geçirilen kalelere ilk olarak girme, kapıları tutma ve teslimin emniyet içinde yapılmasını sağlama yeniçerilere mahsusken bu imtiyaz onlara ganimetlere kolay ulaşma imkânı da sağlamaktaydı. Haziran 1724'te Ahmed Paşa Revan'ı kuşatınca 12 Temmuz'da kaleden çıkan müdafiler, daha önce Tiflis'te vire şartlarına uymayan yeniçerilerin metrislerden çıkıp ayrılmaları ve şehre girmemeleri şartıyla kaleyi teslim edeceklerini teklif etmişler, ancak bu, serasker tarafından reddedilmişti. Birkaç gün sonra tekliflerini tekrarlasalar da yine kabul görmemişti. Haziran 1725'te savaş olmadan teslim alınan Tebriz'in kapılarına yeniçeri ortaları konulmuştu.[1223] 1738'de fethedilen Ada-i Kebir teslim edilirken varoşunda kolluk beklemek üzere 250 kişilik bir yeniçeri ortası görevlendirildi.[1224] 1739 yılında kuşatılan Belgrad'ın teslimi sırasında kale kapılarına ve daha sonra iç kalenin boşaltılması esnasında da buraya birer orta görevlendirilmişti.[1225]

Seferlerde teşrifat, muhafaza ve çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere sadrazam, sadrazam kethüdası, seraskerler ve vezirler emrine yeniçerilerden tüfenkçi verilirdi. 1696'da sadrazam yeniçeri tüfenkçilerinin sayısı 700'e yakındı,[1226] 1737'de cebecilerle beraber sayıları 500'dü.[1227] 1769-74 harplerinde tüfekçilerin sayıları daha da artmıştı. Şubat 1770 tarihli bir kayda göre sadrazamın 1000 yeniçeri tüfenkçisi varken bunlar nefer sıkıntısından dolayı İbrail'de Abdi Paşa'nın yanına görevlendirilmişti.[1228] Seraskerlere tayin edilen tüfenkçilerin sayısı yaklaşık 100-300 idi.[1229] Bazen seraskerlerin 50'ye yakın yeniçeri hizmetlisi de olurdu. 1725 yılında Tebriz ordusundaki vezirlerin 40'ar yeniçeri tüfenkçisi vardı.[1230] Mayıs 1769'da Rumeli valisine 600 yeniçeri tüfenkçi tashih ve be-dergâhla yazılmıştı.[1231] Tüfenkçilerin

---

1222 *BOA, A.MHM.d.* 197, hk. 62, 321. Nisan 1789'da Tuna muhafazaları için 25 kişilik Silistre, Ruşçuk, Rahova ve Niğbolu'dan ikişer, Vidin'den altı çete kayığı Tuma donanması kaptanı emrine verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 188, hk. 410. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 544.

1223 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1402-1404, 1408, 1441-1445, 1449-150, 1456-1457.

1224 *Subhî Târihi*, 476. *Müzâkerât-ı Sulhiyye,* 77.

1225 *Subhî Târihi*, 567-576.

1226 *BOA, C.AS*, 30673.

1227 *BOA, D.BŞM.d.* 2043.

1228 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 326.

1229 1731'de Tebriz ordusunda serdar-ı ekrem tüfenkçisi sayısı 185'ti. *BOA, MAD.d.* 2053, s. 32. 1734'te Musul ordusu seraskerinin 298 tüfenkçisi, 19 sakası vardı. *BOA, MAD.d.* 2053, s. 96. 1736 Bender ordusunda 100 serasker tüfenkçisi, 50 hizmetli, 15 de saka vardı. *BOA, MAD.d.* 17089, s. 115-116. 1743 ordusu seraskerinin 110 tüfenkçisi, 20 sakası vardı. *BOA, MAD.d.* 5588, s. 38.

1230 *BOA, MAD.d.* 5182, s. 1-59.

1231 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 640.

çoğu yeni yazılan neferlerdi. Başlarında tüfenkçibaşı ağalar ve odabaşılar bulunur, kendi sakaları ve diğer hizmetlileri olurdu.[1232]

Ordudaki hazinelerin muhafazası yeniçerilere aitti. Bunun için ortalar görevlendirilirdi.[1233] 17. yüzyıla kadar cemaatlere ait bir görev iken sonrasında ağa bölükleri ve sekbanlara da verilmiştir. Mesela 1807'de bu vazife için 27. bölük seçilmişti.[1234]

Orduya ait zahire ambarların muhafazasına da yeniçeri tayin edilirdi. Ağustos 1737'de İsakçı ambarında 30 muhafız yeniçeri vardı.[1235] 1769'da firar eden askerlerin yağmasından da korkulan İsakçı ambarlarının muhafazasına turnacıbaşı Genç Ahmed Ağa 27. cemaatle görevlendirildi. ayrıca saman ambarları muhafazasına iki bayrak serdengeçti memur edildi.[1236] Ocak 1770'te, Corcuş'taki ambarların muhafazasında ise bayraklarıyla 15 serdengeçti ağası beklemişti. Şubat 1770'te Eflak voyvodasının temin ettiği zahirenin naklinde ağalarıyla bir bayrak serdengeçti muhafızlık yapmıştı.[1237] 26 Mayıs 1788'de ordunun zahire arabalarını korumaya, başbuğ turnacıbaşı emrinde 2 çavuş, 20 serdengeçti ağasıyla beraber 3109 yeniçeri verildi.[1238] Kasım 1790'da Bendirekli'den cepheye 120 neferle gidecek serdengeçti ağası Çubukçuoğlu Halil, orduya ait ambarları muhafazayla görevlendirildiğinden bayrağı ve neferleri başka bir ağaya verilmişti.[1239]

Askerlerden ahaliye gelecek zararların önlenmesine ocaktan görevlendirme yapılırdı. 1596 yılında Eğri Kalesi fethedildiğinde askerlerin müdahalesine mani olmak için sekbanbaşı bütün sekbanlarla kaleden çıkan ahalinin muhafazasına verilmişti.[1240] II. Viyana seferinde ordu Yanık'tan Beç'e ilerken itaat eden palankalara, askerlerin müdahalesinden muhafaza için ahalinin talebi üzerine divan çavuşları ve yeniçerilerden yasakçılar bırakılmıştı.[1241] Mart 1770'te sefere giden askerlerin

1232 1771'de eski tüfenkçiler odabaşı olan 49. cemaatten Ömer emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 296-342.

1233 1596'daki seferde hazine muhafazasına üç orta görevlendirilmişti. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 125. Ayrıca bkz. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi*, 32.

1234 *BOA, C.AS*, 30836. Bu belgede 1798'de de hazine muhafazasının orta numarası verilmeyen bir odaya verildiği gösterilmişti ki bu büyük ihtimalle 27. bölük olmalıdır.

1235 *BOA, MAD.d.* 2388, s. 15.

1236 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 29. *BOA, A.MHM.d,* 167, hk. 776. *BOA, MAD.d.* 17350.

1237 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s .1-200)*, hk. 425, 473.

1238 *BOA, C.AS,* 20964.

1239 *BOA, A.MHM.d.* 194, hk. 660.

1240 *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 152.

1241 *Vekâ'i-i Viyana* (haz. Şuayip Ateş), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat 2015, 110, 115.

yolu üzerinde olan Hacıoğlupazarı ve Babadağı tarafları köylerine yeniçeri ağası tarafından ahaliyi muhafaza için kır serdarları tayin edilmişti.[1242]

Yeniçeriler icabında mühimmat sevki işinde de kullanılırdı. Haziran 1739'da 50. cemaatin çorbacısı Abdullah ve 41. cemaatin çorbacısı İbrahim ortalarıyla İstanbul'dan ana ordu ve Bender ordusuna gönderilen top yuvarlakları, humbara, havan ve diğer mühimmatın sevkine memur edilmişler; işlerini hakkıyla yerlerine getiremediklerinden ikaz edilmişlerdi.[1243] 1771'de İstanbul'dan Karaharman'a gönderilen sekiz top, saklaması için bir serdengeçti ağasına bırakılmıştı. Mayıs 1769'da İstanbul'dan gemilerle İsakçı'ya gönderilen top, cephane ve diğer ağırlıkların taşınması işine diğer sınıf askerlerle beraber iki orta görevlendirilmişti.[1244]

Yeniçeriler esirlerin İstanbul'a sevki, sorgulanması gereken bazı kişilerin yakalanıp orduya götürülmesi, menzillerin nizamının teftişi gibi işlerde istihdam edilmişlerdi.[1245] Neferlerden seçilenler mütareke ve anlaşma için yapılan müzakerelere katılan murahhasların yanında muhafızlık yapar, yabancı murahhas ve elçilerin karşılanma merasimlerine katılırlardı. Bu onların en eski vazifelerindendi. 1578'de Lala Mustafa Paşa'nın Tiflis seferi sırasında gelen İran elçisini yeniçeriler topluca tüfek ateşiyle karşılamışlardı.[1246] 4 Haziran 1718'de mütarekeden sonra Avusturyalılarla müzakere için murahhaslarla beraber giyimleri mükemmel 80 tüfenkçi gitmişti.[1247] Haziran 1737'de Bender'de Ruslarla mütareke hususu için gönderilen murahhaslarla 44. cemaat, 43. bölük ve 300 tüfenkçi görevlendirilmişti.[1248] 1768-74 harpleri sırasında cephede mütareke görüşmeleri için Silistre'ye gelen Rus heyetini karşılamak için yeniçeriler de görev almış; gelen heyetin reisi olan generalin mihmandarlığına 29. bölüğün çorbacısı Mehmed Ağa verilmişti.[1249]

1.6.3. Süvari Yeniçeriler

Yeniçeriler piyade sınıfından olduklarından sadece kanunlarında müsaade edilen ata binebilirdi. Bu haktan istifade edenler yeniçeri ağası, zabitler, cemaat çorbacıları, sekbanlar ve zağarcıların özel birlikleriyle solaklardı.[1250] Daha sonra bölüklerin ve sekbanların çorbacılarının da ata binmesine müsaade edilmiştir. Ancak

---

1242 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 652.
1243 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 1895.
1244 *BOA, A.MHM.d,* 167, hk. 578.
1245 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 425-426. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 720.
1246 *Târîh-i Osman Paşa* (haz. Yunus Zeyrek), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, 25.
1247 *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 1112.
1248 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1111-1112. *Mür'i't- Tevârih,* I, 66. *Subhî Târihi,* 356.
1249 *Tarih-i Silistre,* 27, 30.
1250 Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti,* 74-75. *Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi,* 15. *BOA, A.d.* 347, s. 113.

aşağıda bahsedilecek durumların da tesiriyle kısıtlamadan muaf olanlar artmış; odabaşılar ata binebilmişken alemdarlar alaylarda orta bayrağını at üzerinden taşımıştı. Yine serdengeçti ağası ve alemdarlarının da ata binme hakkı tanınmıştı. Ortaların neferlerinin piyadeliği ise her zaman geçerliliğini muhafaza etmişti.

Tabii süvari olmak itibar alametiydi. Piyade olmaları zahmet çekmelerine ve tabiat şartlarının tesirinde kalmalarına sebep olduğundan yeniçerilerin hallerini müverrihler acınılacak bir durum olarak göstermişlerdir. Zor durumlarda süvarilerin yardımlarına muhtaç olmuşlar, nehirlerden geçilirken onların terkilerine binerek durumu idare etmişlerdi.[1251] Mimar Sinan'ın yeniçeri neferliği dönemi, *Olup yeniçeri çekdüm cefâyı/Piyâde eyledüm neçe gazâyı* sözleriyle anlatılmıştı.[1252] Yeniçeriler emeklilik veya diğer kayıtları için verdikleri arzlarında, piyadelikleri yüzünden kışın ayakları ve ellerinin soğuktan düştüğünü anlatmışlardı.

Bir rivayete göre ateşli silahlardaki maharetleri sebebiyle yeniçerilerden süvari olarak istifade edilmesi I. Süleyman döneminde düşünülmüştü. Ancak kalelerdeki yerli yeniçerilerde süvari birlikleri teşkil edilmişken merkezdekilerde değişiklik yapılmamıştı.[1253] Bununla beraber bazı vazifeler verilen yeniçerilerin hızlı hareketlerini temin için süvari yapılmasına her zaman başvurulmuştu. Mesela I. Süleyman'ın Belgrad kuşatması sırasında 200 yeniçeri süvari yapılmıştı.[1254] 1595 yılında acil askere ihtiyaç olduğundan yeniçeri ağasından atlı yeniçerilerle cepheye gitmesi istenmişti.[1255] 1608'de Celali Seferi sırasında Kuyucu Murad Paşa, eşkıyayı takip ederken 2500 yeniçeriyi atlandırmıştı. Sonraları benzer şekilde süvarilikleri görülse de[1256] bu yüzyılın sonunda artık yeniçerilerden muharebelerde süvari olarak istifade dönemi başladı. 1695 seferi ve takip eden yıllardaki seferlerde taşradan gelen yeniçerilerden bir kısmı süvari olarak istendi.[1257] Atlılar serdengeçtilerden tercih edilirken bunlar atlarını kendileri temin ederdi.

Osmanlı süvari sınıflarının hem sayı hem de donanım bakımdan yetersizliği yeniçerilerle ikame edilmiştir. Mesela Şubat 1727'de eyaletlere gönderilen emirde timarlı sipahilerin ekserinin tüfeksiz olduğu, halen mızrakla seferlere katıldıklarından durumun düzeltilmesi için alaybeylerine emirler verilmişti.[1258]

1251 *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 162, 282, 320.

1252 Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Yapılar Kitabı)* (haz. Hayati Develi), K Kitaplığı Yay., İstanbul 2003, 123.

1253 *Mesâlihi'l Müslimîn,* 123. Kalelerdeki yerli yeniçerilerden süvari olarak 16. yüzyılda istifade edilmişti. Misal için bkz. *BOA, KK.d.* 211, s. 41.

1254 *İbtihâcü't-Tevârih,* 107.

1255 *BOA, A.MHM.d.* 72, hk. 834.

1256 *Nusretnâme,* 205.

1257 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 382.

1258 *BOA, A.MHM. ZYL.d.* 13, hk. 5-9.

Süvari olma yolu açılan yeniçeriler, bu imkânı her fırsatta kullanmaya çalışmışlardı. Çok uzun mesafelerden sefere gidip geldiklerinden hem zahmet çekmelerini azaltmışlar hem de gidiş ve dönüşlerini hızlandırmışlardı. Savaş meydanında da süvari kaldıklarından harp nizamında piyade yeniçerilerden farklı şekilde istihdam edilmişler, merkezde olmanın tehlikesinden uzaklaşmışlardı. Atlı olmalarının kendileri için diğer faydası, ordudan firarlarının çok kolay hale gelmesiydi.

1711 yılındaki Rus seferinde orduda yüzden fazla serdengeçti bayrağı vardı. Ayrıca atlı serdengeçtilerin bir kısmı ordudan ayrı görevlere memur edilen paşalar emrine verilmişti.[1259] 1716 yılında orduda 100-200 kişilik yüz serdengeçti bayrağı bulunmaktaydı.[1260] 1720'lerdeki İran seferlerinden oldukça fazla serdengeçti bayrağı süvari olarak çağrıldı.[1261] Mayıs 1726'da Azerbaycan'da itaat etmeyen bazı kabilelerin üzerine giden Van valisi Abdurrahman Paşa ile atlı yeniçeriler görevlendirildi.[1262] Firarların çok olduğu Temmuz 1731'de, Revan seraskeri Ali Paşa'nın isteği üzerine yeniçerilerin süvariliğiyle alakalı bir emir çıkarıldı. Emirde kendilerinin piyade asker olduğu, bu sayede geçmiş fetihlerde ve savaşlarda faydalarının görüldüğü anlatılmış, oda ve serdengeçti zabitleri haricinde herkesin piyade yapılması istendi.[1263] Ancak yasaklama geçici olmuş, kısa zaman sonra ihtiyaca binaen çok sayıda süvari serdengeçti yazılmıştı.[1264] 1736-39 harplerinde aynı şekilde süvari yeniçeriler istihdam edildi, orduya katılanlardan başka acil görevler için istenenlerin süvari olmaları özellikle belirtildi. Mesela Ağustos 1737'de Rumeli'nin orta ve sol kollarındaki kazalardan İbrail, Akkirman, Hotin ve Bender kaleleri muhafazası ve bazı acil görevler için 4 bin atlı serdengeçti yazılmıştı.[1265] 1737'de Kırım tarafına 8 bin süvari yeniçeri götürüldü.[1266] 1744 Kars kuşatmasında 100. cemaate mensup serdengeçti ağası Ali Ağa emrindeki 40 süvariye Revan tarafında Nadir Han'ın hareketlerini izleme görevi verildi.[1267]

1768'de harp ilan edildiğinde Rusların Hotin'e saldırması üzerine acilen 11500 atlı serdengeçti yazılmıştı.[1268] Bu yılki orduda serdengeçti bayraklarının çoğunu da süvariler teşkil etmekteydi.[1269] 1769'da Hotin tarafına görevlendirilmiş kulkethü-

1259 *Keyfiyet-i Rusiyye*, 33, 37.
1260 *BOA, A.d.* 346, s. 83-88. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1012. *Târîh-i Göynüklü*, 262.
1261 *BOA, MAD.d.* 5182.
1262 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1496.
1263 *BOA, A.MHM.d*, 138, hk. 183.
1264 *BOA, MAD.d.* 17089, s. 121-151.
1265 *BOA, A.MHM.d*, 142, hk. 1253, 1415-1416, 1424-1425.
1266 *BOA, A.MHM.d*, 143, hk. 53, 143.
1267 *Osman Saf'ın Risalesi*, 29.
1268 *BOA, A.MHM.d.* 167, s. 1.
1269 *Bazı kayıtlar içi bkz. BOA, C.AS, 2772. 168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 138.

dasının emrinde yetmiş beş süvari serdengeçti bayrağı vardı.[1270] Ancak firarın çok olduğu ve muvaffakiyetsizlerin yaşandığı bu sefer sırasında kolay kaçmaları ve metrislere girmek istememeleri sebepleriyle atlıların piyade haline getirilmesi kararı alındı, Ağustos 1769'da atları koruyacaklar dışında hepsinin atlarını terk ederek piyade olmaları emredildi. Emirde ayrıca gerektiğinde piyadelerin süvari, süvarilerin piyade olmasının kanun olduğundan bahsedildi.[1271] Bununla da yetinilmeyerek sonraki yıl mutlaka piyade olmaları ve yayan gelmeleri şartı getirildi. Tabii bu kararın alınmasındaki diğer sebep, süvarilerin fazlalığının tayinat hususundaki sıkıntıyı şiddetlendirmesiydi. Aynı şekilde 1771'de hem merkez orduya hem Kırım ordusuna gideceklerin piyade olmaları şartı devam ettirildi.[1272] Ancak ya Vidin ordusu muaf tutulduğundan yahut emre uyulmadığından olsa gerek bu orduya giden 30 binden fazla yeniçerinin tamamına yakını süvariydi.[1273] Bu ordunun seraskeri Muhsinzâde Mehmed Paşa, Silistre muhafızı ve Yergöğü askeriyle birleşip Bükreş üzerine gitmeyi hedeflemiş, ama bozgun tehlikesine karşı süvari yeniçerilerle Ruslara saldırmak istememişti. Piyade asker yazılmasını beklerken yeniçeriler "niye beklemekteyiz" diye sorunca Mehmed Paşa "siz süvarisiniz, tavr-ı kadîminize riayet ve süvâr olduğunuz hayvanı terk ederseniz saldırırız" dese de yeniçeriler teklifi kabul etmedikleri gibi huzursuzluk çıkarmışlardı. Bu vaziyette Ruslara hücum edildiğinde korkulan olmuş, süvari yeniçeriler kısa zamanda firar etmişti.[1274] Savaşın sonraki yıllarında yasak sıkı şekilde uygulanamadığından toplu yazılan serdengeçti bayraklarından olmasa da gönüllü veya serdar bayraklarıyla gelenler arasında süvariler vardı.[1275]

1778 yılında neferlerin piyade olmaları ısrarla istenmesine rağmen Anadolu ve Rumeli'den İsmail ordusuna gidenlerin çoğu süvari olduğundan, ağa ve alemdar dışındakilerin atlarını bir şekilde defetmeleri emredilmişti.[1276]

Süvari yeniçeri istihdamı 1787'de başlayan harplerde devam etmiş, ama akabinde yine eski meseleler zuhur etmişti. Metrislerde istihdama elverişli olmamaları, nizamsız hareket edip ordunun bozulmasına sebep olmaları ve piyade ihtiyacının fazlalığı, süvarilerin piyade yapılmasını icap ettirmişti. 10 Eylül 1789'da İbrail'de yapılan ordu meşveretinde durum müzakere edilmiş, bütün neferlerin piyade yapılmasının itiraza yol açacağı düşünülerek bir kısmının süvari bırakıl-

---

1270 *TSMA, E.* 517/37.

1271 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 815. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 46.

1272 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1019, 1283.

1273 *BOA, MAD.d.* 19400, s. 7-8.

1274 *Enverî Tarihi I. Cild,* 275-276. *Kethüda Said Efendi,* 16.

1275 *BOA, D.YNÇ.d.* 34515, s. 6.

1276 *BOA, A.MHM.d.* 174, hk. 595-597.

ması, ancak bunların metrislerden uzak, sağ veya sol kollarda tutulması kararı alınmıştı. Kararın tatbiki mümkün olmamış, 23 Eylül'deki bozgunun amillerinden biri, erken bozulan süvariler olmuştu.[1277] Sonrasında yine süvari serdengeçtiler ordularda mevcut olmuştu. Mesela 1790 yılında Niş'e yazılan dokuz bayrağın altısı süvariydi.[1278] 1791'de serdar bayraklarının, 1792'de ise serdengeçti bayraklarının tamamının piyade olmaları sefer emirlerinde özellikle gösterilmişti.[1279] Savaş sonrasında 1795'te ocakla alakalı çıkarılan bir fermanda, yeniçerilerin süvari olmasıyla ilgili emirler verilmemiş gibi davranan idare, onların atlı olmalarını, aralarına karışan sahih olmayan yeniçerilerin varlığına bağlamıştı.[1280]

Benzer durumlar 1806'dan sonraki harplerde de vuku bulmuş, bir yandan süvari yeniçeri istihdam edilmiş, diğer yandan mahzurlarını azaltmak ve fazla olduklarında sayılarını düşürmek için süvari gelmelerine mâni olunmuştu. Mesela Mayıs 1807'de Dimetoka'dan birkaç bayrak piyade ve süvari yeniçeri orduya istenmişti.[1281] 1811 yılında ise istenen bütün serdengeçti bayraklarının piyade olmaları emredilmiş, süvari olarak gelenlerin orduya kabul edilmeyeceği bildirilmişti.[1282] 1821 yılında şark ordusuna neferler piyade istenmişken, Rumeli tarafına giden gönüllü bayraklarının süvari olmaları mesele edilmemişti.[1283]

1.6.4. Donanmada Yeniçeri İstihdamı

Yeniçeriler en başından itibaren sürekli donanmada kullanılmış, deniz savaşlarına ve donanmayla yapılan kuşatmalara katılmışlardı. II. Mehmed döneminde Akdeniz ve Karadeniz tarafındaki fetihlerde donanmada oldukça fazla istihdam edilmişlerdi.[1284] Maaş defterlerine donanmada görevlilerin esâmîleri üzerine *bahr* veya gittikleri yöne nispetle *Bahr-i Siyah* ve *Bahr-i Sefid* izahatı yazılmaktaydı. 26 Şubat 1552'de yeniçeri ağasına donanmada görevlendirilmek üzere 1500 yeniçeri hazırlaması emri verilmişti.[1285] 8 Şubat 1565 tarihli emirde, büyük bir deniz seferine çıkılacağından bütün yeniçerilerin donanmaya katılması istenmiş,[1286] 7 Şubat

1277 *Enverî Tarihî III. Cild*, 613-614, 621, 630-631.
1278 *BOA, C.AS*, 20632.
1279 *BOA, A.MHM.d*, 194, hk. 891. *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 26.
1280 *BOA, A.MHM.d.* 201, hk. 296.
1281 *BOA, A.MHM.d.* 195, hk. 322.
1282 *BOA, C.AS*, 7571. *BOA, A.MHM.d.* 232, hk. 770-778.
1283 *BOA, A.MHM.d.* 239, hk. 772, 939.
1284 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 235.
1285 *888 Numaralı Mühimme Defteri*, 204.
1286 *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 702.

1572'de donanma için yeniçeri ağasından 3 bin yeniçeri talep edilmişti.[1287] Daha sonraları da mutat olarak her yıl denize açılan donanmada Yeniçeriler de yer aldı.[1288] Eğri zaferinden sonra verilen bahşişten donanmada olan 4 bin yoldaşlarının istifade etmesi için 21 Aralık 1596'da yeniçeriler divanda ayaklanma çıkarsalar da istediklerini yaptıramadılar.[1289] Temmuz 1600'de donanmada saksoncubaşıyla 1353 nefer görevliydi.[1290] Bazı neferlerin hususi vazifeyle hizmetleri de mümkündü. Mesela 12 Mayıs 1602 tarihli kayda göre, kaptan paşanın hizmetinde bulunmak üzere 18 yeniçeri donanmaya verilmişti.[1291]

Her yıl donanmayla zabitlerden birinin başbuğluğunda denizlere açılma 17. yüzyıl boyunca devam etmişti.[1292] Ağustos 1608 tarihli deftere göre donanmada 1133 nefer vardı.[1293] 1613'te 1429 nefer, 1618 başında Karadeniz'de 544, Akdeniz'de 1626 nefer donanmada görev yapmıştı.[1294] Ertesi yıl yine benzer sayıda nefer donanmaya verilmişti.[1295] 1623'te Karadeniz donanmasında 1034, Akdeniz donanmasında 2738 nefer vardı.[1296] 1629'da on altı ortayla 2014 yeniçeri gemilerle sefere gitmişken[1297] ertesi yıl gidenler 1916 neferdi.[1298] 1640 yılında donanmada yirmi altı oda ve 313 yamakla beraber 1800 nefer vardı.[1299] 1641'de 4868 yeniçeri kulkethüdasıyla donanmayla gitmişti ki, savaşa iştirak ettikleri için aralarında *şehiden fevt*lerin kaydı oldukça fazlaydı. Bir kısmı ise kaçtıkları için *sefer neyâmend* olarak silinmişlerdi.[1300] Haziran 1643'e denk gelen maaş defterine göre 2119 kişi donanmadaydı.[1301]

Girit savaşları donanmaya katılan yeniçeri sayısını artırmıştı. 1648'de 9974 nefer donanmaya dahil olmuştu.[1302] Donanmadakilerin sayısı 1650'de 4024 iken,

---

1287 *BOA, A.MHM.d.* 18, hk. 85.

1288 976 Lezez 977/Masar'da donanmada 600 yeniçeri bulunmaktaydı. *BOA, KK.d.* 1767, s. 9.

1289 *Tarih-i Selânikî,* II, 666.

1290 *BOA, MAD.d.* 6546, s. 549.

1291 *BOA, D.YNÇ,* 4-383.

1292 Gösterilen kayıtlardan başka 1600-1685 arasındaki bazı yıllarda donanmada görevli yeniçeri sayısı İdris Bostan'ın *XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire* adlı çalışmasında mevcuttur. Buna göre donanmada, 1612'de 2066, 1623'te 2738, 1624'te 2339, 1625'te 3052, 1626'da 143, 1628'de 3061, 1632'de 1550, 1639'da 630, 1650'de 3995, 1656'da 2477, 1659'da 856, 1661'de 1975, 1662'de 1310, 1670'te 1030, 1672'de 795, 1673'te 493, 1679'da 2575, 1681'de 1037, 1685'te 480 yeniçeri vardı.

1293 *BOA, D.YNÇ.d.* 33696.

1294 *BOA, MAD.d.* 116. *BOA, MAD.d.* 6697, s. 1334.

1295 *BOA, D.YNÇ.d.* 33719.

1296 *BOA, MAD.d.* 6692, s. 1362. 1628'de donanmaya katılanların defteri için bkz. *BOA, KK.d.* 3214.

1297 *BOA, MAD.d.* 7471, s. 494-519.

1298 *BOA, MAD.d.* 6578, s. 424. Takip eden dönemler için bkz. *BOA, MAD.d.* 18705.

1299 *BOA, MAD. d.* 6690, s. 711.

1300 *BOA, MAD.d.* 7364, 7473.

1301 *BOA, D.YNÇ,* 23-98.

1302 *BOA, MAD.d.* 6109.

1653 başında 6 bindi.[1303] Bu dönemde çok kere donanmada görevlendirilmek üzere be-dergâh yapılmıştı. 8 Eylül 1647'de donanma için 502 kişi kapıya çıkmıştı.[1304] Eylül 1649'da kapıya çıkan 4336 neferin 738'i Azak seferine ve Akdeniz'deki görevlere gönderilmişti.[1305] 1666 Nisan-Haziran'da 1709, 1671'de 1079, 1679'da 1650 nefer donanmaya katılmıştı.[1306] 13 Mayıs 1672 tarihinde 196 yeniçeri Tersâne-i Âmire'de be-dergâh olmuşken Haziran 1675'te Karadeniz'e çıkan donanmaya yeni neferler verilmişti.[1307]

Donanmaya belli ortalar katılmaz; sırayla bütün cemaatler, bölükler ve sekban ortaları gemilerde görev yapardı.[1308] Donanmaya yazılanların kendi ortaları yoksa görevli diğer ortalara ve ağalara yamak olurlardı.[1309]

Yeniçeriler donanmaya katılırken merasim düzenlenmiş, kurbanlar kesilmiş, çorbacılara ve başbuğlarına hediyeler verilmişti.[1310] Maaş kayıtlarına bakılırsa bir seneye yakın gemilerde görev yapmışlardır.[1311] Bir yeniçeri de arzında, kalyonlara bindikten sonra yedi sekiz ay deryalarda gezdiklerini yazmıştı.[1312]

1680'lerdeki savaşlardan itibaren donanmada her yıl mutat şekilde yeniçeri görevlendirmesi sona erdi. Ortalara artık gemilerde görevlendirme emirleri verilmezken maaş defterlerinden donanmada olduklarını gösteren kayıtlar kalktı. Çünkü donanmaya katılmaları savaş dönemlerine mahsus hale geldi ve orta verilmek yerine tashih ve be-dergâhla kalyoncu adıyla yeniçeri yazıldı. Mesela Ocak 1695 tarihinde İzmir ve çevresinden toplanan yeniçeriler sekbanbaşı emrinde donanmayla Sakız muḥafazasına gitmişti.[1313] Bu dönüşümde Akdeniz'de çok sayıda kalede yeniçeri bulundurulması ve sahil bölgelerinde yaşayan esâmîsiz yeniçerilerin kalyonlarda paralı asker olarak hizmet etmelerinin de tesiri oldu. Daha 1670'lerde ücretle

---

1303 *TSMA, D.* 2705. *BOA, MAD.d.* 7003.

1304 *BOA, D.YNÇ*, 24-119.

1305 *BOA, D.YNÇ*, 26-298-317.

1306 *BOA, MAD.d.* 7161, s. 256. *BOA, KK.d.* 3218, s. 10-22. *TSMA, D.* 4030.

1307 *BOA, D.YNÇ*, 36-332. *BOA, MAD.d.* 5979, s. 434.

1308 Mesela 1608'de sekban bölükleriyle diğer birkaç orta donanmadaydı. *BOA, D.YNÇ.d.* 33696. 1619'da turnacıbaşıyla beraber 9, 31, 32, 42, 60 (solak müteferrikaları), 70, 80. cemaat; 4, 13, 14, 22, 27, 38, 47, 53, 58, 61. bölük ve ağa yamağı olarak yeniçeriler katılmıştı. *BOA, D.YNÇ.d.* 33719. 1629'da donanmada şütürbân ağa emrinde 45, 47, 60, 61, 62, 63, 86, 95. cemaatler; 24, 29, 36, 43, 44, 58. bölükler; 10 ve 31. sekban bölükleri vardı. *BOA, MAD.d.* 7471, s. 494-519. 1671'de 16, 37, 78. cemaatler; 13, 23, 24, 26, 56. bölüklerle ağa yamakları donanmadaydı. *BOA, KK.d.* 3218, s. 10-22.

1309 *BOA, MAD.d.* 6109.

1310 *BOA, A.d.* 345, s .4, 9. *BOA, KK.d.* 1841, s. 29.

1311 *BOA, MAD.d.* 6578, s. 424.

1312 *BOA, DYNÇ*, 45-142.

1313 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 487.

levend yazılan esâmîsiz yeniçeriler vardı.[1314] Sonraki dönemde bu tür istihdamlar devam etti. Patrona İsyanı'na karışmış bir yeniçeri de sorgusunda, Patrona Halil'le beraber kalyonlarda bulunduğundan bahsetmiştir.[1315] 1736-39 harplerinde Akdeniz'deki adalar ve kıyılardaki kaleler donanmayla taşınan oldukça fazla yeniçeriyle takviye edilmiş; ayrıca Tuna üzerinde yeniçeri çete kayıkları kullanılmıştı.[1316] 1756'da Eğriboz Kalesi'ne kayıtlı 11. cemaatten Ali adlı yeniçeri, Cezayir ocaklarına ait gemide Maltoz adlı bir korsanla savaşırken yaralandığından bahseder[1317] ki bu beyana göre, Akdeniz'deki kalelerin nöbetçileri deniz görevlerine de katılmışlardır.

1768-74 harbinde yeniçeriler, Akdeniz ve Tuna donanmalarında kullanıldılar. Zaten bu tarihlerden itibaren doğrudan taşradan kalyoncu gidenler dışında merkezden donanmaya yazılma, emeklilik karşılığında dalkılıçlık şekline dönüşmüştür. Gerektiğinde ordulardan donanmaya yine dalkılıç şeklinde de yeniçeri verilmiştir. 1770'te kaptanıderya Hasan Paşa emrinde dalkılıçlar vardı.[1318] İstanbul'dan altmış firkate ve kayıkla gelen kırk dört bayraktaki 4359 dalkılıçın, 20 Haziran 1771'deki meşverette Sünne Boğazı ve Tuna sahillerini muhafazada kullanılması kararı alınmıştı.[1319] 24 Haziran'da yeniçeri ağasının davet ettiği serdengeçti ağalarından Tuna kıyılarını muhafaza etmeleri ve İsmail kasabasına saldırmaları istenmişti. Ancak erken davranan Ruslar ihtiyatsız hareket eden dalkılıçları geri Tulca'ya sürmüştü.[1320] Tuna'da donanma dışında çete kayıkları da muhafızlık yapmıştır. Ayrıca Rusların saldırdığı Akdeniz adaları ve Mora kıyılarında bulunan yeniçeriler hem donanmada hem de adaların muhafazasında görev yapmışlardı.[1321]

1778 yılında Ruslarla harp ilanı sonrasında yine yeniçeriler donanmaya çağrıldılar, hatta Bursa, Gelibolu ve buraların çevresinde yaşayan yeniçeriler, kalyonculuk işleri sebebiyle Akdeniz'i bildikleri ve denizler hakkında malumatları olduğu gerekçesiyle donanmada istihdam edildiler.[1322]

Kendisi de yeniçerilik yapmış olan Cezayirli Hasan Paşa'nın kaptanıderyalığı zamanında Şubat 1782'de yeniçerilerin donanmada istihdamı ile alakalı bir dü-

---

1314 *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (1665-1670/1075-1081) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (haz. Yasemin Tataroğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2015. 654. Temmuz 1678 tarihli bir emirde ise Gelibolu'da tersanelilerden Zülfikar, yeniçerilik iddiasında bulunmuştu. Serdardan bunun araştırılması istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 96, hk. 420.

1315 *BOA, C.DH*, 5071.

1316 *BOA, D.YNÇ*, 147-265.

1317 *BOA, D.YNÇ*, 233-110.

1318 *BOA, MAD. d,* 17385, s. 136. *BOA, D.YNÇ.d,* 34512, s. 29.

1319 *BOA, KK.d.* 6611. *BOA, D.YNÇ.d.* 34511.

1320 *Enverî Tarihi I. Cild,* 237-239.

1321 *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 85-86. *Mür'i't- Tevârih*, II B, 36.

1322 *BOA, A.MHM.d.* 177, hk. 108, 268.

zenleme yapıldı. Yoldaşları daha çok sahil yerleşim yerlerinden olan, dolayısıyla gemicilikle ve deniz ticaretiyle meşgul olan 64, 71, 75, 91 ve 100. cemaatlerle 25, 27, 56 ve 57. bölükler ve 25. sekbanların sadece seferler sırasında, tayin edilecek donanma ağası başbuğluğunda çorbacıları ve diğer orta düzenleriyle gemilere görevlendirilmesi için hatt-ı hümâyûnu çıkarıldı.[1323] Yani bir anlamda sadece harplere mahsus olsa da yeniçerilerin eski devirlerdeki gibi ortalarıyla donanma görevlendirilme uygulaması canlandırılmak istendi. Bu düzenlemeye istinaden Şubat 1788'de; esas ortaları cephede veya kalelerde olan 64, 71, 75 ve 100. cemaatler, 25 bölük ve 25. sekbanların nısf ortaları, yeni yazılan çok sayıdaki neferle Karadeniz ve Akdeniz'e gidecek büyük donanmalarda görevlendirildi.[1324] Ancak 1787-92 harplerinde bu ortalar dışında yeniçeriler dalkılıç ve çete kayıklarında da görev yapmıştır.[1325] Tuna donanması için Nisan 1791'de 500 dalkılıç yazılmış, Mayıs 1791'de İbrail yardımına giden donanmaya ordudan 1000 dalkılıç verilmiş, Ekim 1791'de ise kaptan Ahmed Paşa emrine yirmi beş çete bayrağı görevlendirilmişti.[1326]

1782'de getirilen uygulama Nizâm-ı Cedîd'le kaldırılınca donanmaya *tüfenkçi* adıyla yeniçeri verilmesi düzenlenmiş;[1327] ancak yeniçeriler emeklilik haklarını kaybetmek istemediklerinden tüfenkçi olmak yerine dalkılıçlığı tercih etmişlerdi. Mısır seferi sırasında donanmada yine dalkılıç yeniçeriler kullanılmış, mesela 11 Mart 1800'de 500 nefer yazılarak her birine 30 kuruş bahşiş verilmişti.[1328] Nizâm-ı Cedîd'e muhalefetlerinin iyice arttığı bir zamana denk gelen Şubat 1807'de İngiliz gemileri boğazları geçmeye teşebbüs ettiklerinde kalyonlara dalkılıç yazılmaları istenen İstanbul'daki yeniçeriler; "biz kara askeriyiz gemilere girmeyiz; kazanımız gitmeyince biz girmeyiz; gemi batarsa ortamız hep batar" gibi bahaneler ileri sürmüşlerdi. Yeniçeri ağası Pehlivan Ağa'nın ısrarıyla gemilere bindirilseler de ne gemilerin hareketine müsaade etmişler ne de kendilerine verilecek talimleri kabul etmişlerdi. Sadrazam, kaptanıderya, yeniçeri ağası ve diğer zabitleri bizzat gemilere gelip iknaya çalışsalar da muvaffak olamamışlardı.[1329] Ancak sonrasında taşradan kalyoncu yazılmaya devam etmiş, hatta bazı kazalardan serdar bayraklarından

1323 *BOA, A.MHM.d.* 179, hk. 572.
1324 *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 485.
1325 *Enverî Tarîhi III. Cild,* 237.
BOA, D.BŞM. d. 4418. *BOA, A.MHM.d.* 188, hk 410.
1326 *BOA, A.MHM.d.* 195, hk. 29, 67. *BOA, A.MHM.d.* 197, hk. 62, 321.
1327 *TSMA, D.* 2695.
1328 *BOA, C.BH,* 6303. *BOA, C.AS,* 27709. Mehmet Mert Sunar, "Ocak-ı Âmire'den Ocak-ı Mülgây'a Doğru Nizâm-ı Cedîd Reformları Karşısında Yeniçeriler" *Nizâm-ı Kâdîmden Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi* (ed. Seyfi Kenan) İSAM Yay., İstanbul 2010, 506.
1329 *Câbî Târihi*, I, 105-106.

ayrı kalyoncu bayrakları toplanmıştı.[1330] Hatta 1806-1812 harplerinde orduya katılmamak için İstanbul'da kalyonculuklarını ileri süren yeniçeriler, toplanarak donanmaya gönderilmişti.[1331] 1824 yılında ise Mora tarafına gidecek donanmaya 3000 dalkılıç yazılmış ve sabık kulkethüdası İsmail Ağa başbuğ yapılmıştı.[1332]

Esâmîsiz yeniçerilerin ücret mukabili levend yazılması bahsedilen dönemde de devam etmiştir. Mesela II. Mahmud'un tahta çıkması sırasında olaylara karıştıkları için İstanbul'dan kaçan hamal, küfeci ve benzeri işlerle uğraşan 200 yeniçeri, İzmir'den levend yazılarak Tunus'a gitmişti.[1333]

1.7. KIŞLAĞA ÇEKİLME VE YENİÇERİ ORDULARININ TASFİYESİ

Sefer mevsimi geçtiğinde ordunun harekâtı sona eriyor, savaşın durumuna göre ya İstanbul'a dönüyorlar yahut ertesi bahar daha erken hareket etmek için kışlakta kalıyorlardı. Yeniçeriler padişah veya sadrazam kışlakta kalırsa burayı terk etmez, aksi halde onlarla İstanbul'a dönerlerdi. Yeniçeri Ocağı ilk defa sadrazamla sefere çıktığı 1594'te yine ilk defa padişah olmadan kışlakta kalmış;[1334] daha sonra padişahın çıkmadığı seferlerde sadrazama tabi olmuşlardı. Yeniçeri Ocağı İstanbul'a döndüğünde umumiyetle yeniçerilerin bir kısmı kalelerin muhafazasına bırakılırdı.

Avusturya savaşlarında ana ordu umumiyetle İstanbul'a dönmüş, ancak kışlakta kalındığında muhafazalarının da sağlanması için Belgrad, Tımışvar, Niş, Bosna, Varad gibi kalelerde kış geçirilmişti.[1335] Rus harplerinde kışlak yerleri Babadağı, İsakçı, Silistre ve çevre kasabalardı. 1674 seferinde Babadağı'nda kışlanmış,[1336] 1679'da yine burada kalındığında ocaklar Tırnovi, Ziştovi, Lofça, Yergöğü, İvraca, Şumnu, Hezargrad, Niğbolu, Eskicuma kazalarına dağıtılmıştı.[1337] Doğuda kışlak mahalleri, cephenin durumuna göre Bağdad, Diyarbakır, Haleb, Erzurum,

---

1330 *Şânî-zâde Târîhi*, I, 476. *Câbî Târihi*, I, 209. *BOA, D.YNÇ*, 236-410.

1331 *Câbî Târihi*, I, 387-388, 505, 636.

1332 Sahhâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi* (haz. Ziya Yılmazer), Osman Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2000, 297. Muhtemelen bu görevlendirmeye ait, yeniçeri ağasıyla yapılan yazışmaları ve ona bu hususta emir verilmesini muhtevi kayıt için bkz. *BOA, HAT*. 17458.

1333 *Câbî Târihi*, II, 851.

1334 *Tarih-i Selânikî*, I, 424.

1335 Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi, II* (haz. Şevki Nezihi Aykut), TTK Basımevi, Ankara 2004, 397. *Zübde-i Vekayiât*, 220, 236. *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 72. *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 494.

1336 *BOA, D.BŞM.d.* 298A.

1337 *BOA, A.MHM.d.* 107, hk 75.

Van, Kars ve Trabzon'du.[1338] Cephe ilerlediğinde ordular Tiflis, Tebriz ve Gence gibi kalelerde kalmıştı. Kırım ordusunun kışlak yeri Kefe iken[1339] Bender ordusu ise kışı Bender Kalesi'nde geçirmekteydi.

Sadrazam ordusunun kışlak yeri, savaşın seyri dikkate alınarak meşverette belirlenirdi. Ama sadrazamlar İstanbul'a dönmek istediğinde merkezden kışlakta kalması emri gönderilebilirdi. İran harpleri ordularının da kışlağı çoğu zaman merkezden tespit edilmişti. Kasım 1722'de serasker İbrahim Paşa'dan Erzurum'a dönmemesi ve baharda erken hareket edebilmesi için münasip bir yerde kışı geçirmesi istenmişti.[1340] Kasım 1744'te, Kars ordusunda bulunan otuz bir ortanın kış için Trabzon'a gitmesi emri verilmişti.[1341] 1745 güzünde gönderilen emirde ise ordudaki otuz ortanın Trabzon'da, on ortanın Erzurum'da kışlaması emredilmiş, bu ortalara mensup 4 bin nefer Bayburt'a gitmişti.[1342]

1768-74 harbinde de yeniçeriler Kili, İsmail, Babadağı, İsakçı gibi merkezlere dağıtılmışlardı.[1343] İstanbul'a dönme niyetinde olan sadrazama gönderilen bir hatt-ı hümâyûnda, 1769-70 kışında Silistre'de kalması istenmiş, bu yıl yeniçerilerin İsakçı'da kışlamaları münasip görülmüştü.[1344] Kasım 1810'da ordu Edirne'ye geldiğinde hem kışlakta kalan yeniçeri sayısını azaltmak hem de gittikleri yerlerin muhafazalarını kuvvetlendirmek için bir kısmı kalelere gönderilmişti.[1345]

Tablo 9. 1149/1736-37 Seferinde Yeniçerilerin Kışlaklara Dağılımı[1346]

Kışlak Yeri	Kışlakta Kalan Yeniçeriler
Kili	67. cemaat (219 nefer), 84. cemaat (100 nefer), 3. bölük (195 nefer), 10. bölük (148 nefer), 23. bölük (159 nefer), 24. bölük (156 nefer), 47. bölük (228 nefer), 15. sekbanlar (100 nefer), 26. sekbanlar (103 nefer), 33. sekbanlar (203 nefer), 7 çavuş ve bir yazıcı.
Silistre	82. cemaat (149 nefer), 7. bölük (153 nefer), 25. bölük (241 nefer), 16. sekbanlar (140 nefer), 3 çavuş.
Tulca	25. cemaat (199 nefer), 57. cemaat (111 nefer), 6. bölük (155 nefer), 1. sekbanlar (137 nefer), 3 çavuş.

1338 *Hasan Bey-zâde Târîhi*, III, 993-996, 1046.
1339 *BOA, D.BŞM.d.* 2247. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 639.
1340 *BOA, C.AS,* 40613.
1341 *BOA, AE, SMHD.I*, 441.
1342 *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 14, hk. 24-25. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 189. *TSMA, D*. 9197.
1343 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 86, 137, 151, 763. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 815.
1344 *Mür'i't- Tevârih,* II B, 18. *TSMA,* E. 858.
1345 76. cemaat ve 56. bölük Kule'ye, 6. cemaat ve 17. sekbanlar Niğbolu'ya, 97, 11, 25, 4. cemaat ve 2, 12, 15. sekbanlar İbrail'e, 3. ve 35. cemaat Yergöğü'ne, 46, 45 ve 16. cemaat Silistre'ye, 91 ve 12 cemaat, 26. sekban ve 34. bölük Rusçuk'a gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 230, hk. 690-694.
1346 *BOA, D.YNÇ.d.* 34215. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 729-731. 732-734.

Kışlak Yeri	Kışlakta Kalan Yeniçeriler
İsmail	38. cemaat (109 nefer), 38. bölük (200 kişi), 52. bölük (234 kişi), 5 çavuş.
Akkirman	30. cemaat (100 nefer), 80. cemaat (92 nefer), 31. bölük (200 nefer), 50. bölük (176 nefer), 5 çavuş.
İsakçı	68. cemaat (209 nefer), 72. cemaat (83 kişi), 81. cemaat (100 nefer), 4. bölük (202 nefer) 13. bölük (247 nefer), 20. bölük (247 nefer), 27. bölük (257 nefer), 56. bölük (247 nefer).
Babadağı	4. cemaat (237 nefer), 36. cemaat (162 nefer), 44. cemaat (530 nefer), 64. cemaat (533 nefer), 89. cemaat (110 nefer), 94. cemaat (211 nefer), 100. cemaat (214 nefer), 5. bölük (352 nefer), 19. bölük (235 nefer), 28. bölük (242 nefer), 32. bölük (292 nefer), 39. bölük (234 nefer), 41. bölük (311 nefer), 43. bölük (241 nefer), 48. bölük (223 nefer), 51. bölük (237 nefer), 268 çavuş, 41 yazıcı, 100 kâtip.

1788'de kışlak yeri için toplanan meşverette, İstanbul'a dönülmesi veya Rusçuk ve Şumnu'da kışlanmasına karar verilse de yeniçeri ağası Mehmed Emin Ağa'nın hem Avusturya hem de Ruslara karşı hızlı hareket etmesi için Edirne'de kalınması teklifi münasip görülmüştü. Ancak şartlar değişince o yıl Rusçuk'ta, ertesi yıl da Şumnu'da kışlandı.[1347] Sonraki harplerde de Edirne umumiyetle kışlak yapıldı. Kasım 1810'da cepheye yakın olmak isteyen sadrazama karşı gelen ve bahaneler ileri süren yeniçeriler Edirne'yi kışlak yaptırmış ve buradayken huzursuzluk çıkartarak Silivri ahalisiyle kavga etmişlerdi.[1348]

18. yüzyılda yeniçeri sayısı arttığından ordudaki yeniçerilerin çok büyük kısmı sefer mevsimi sonrası ordudan ayrılır, müsaadeyle veya müsaadesiz memleketlerine dönerlerdi. Kışlak adetlerine göre orduyla sadece ortalar kalabildiğinden serdengeçti bayrakları sarılır, neferlerin bir kısmı ertesi yıl gelmek üzere memleketlerine gönderilir bir kısmı ordulardaki ve kalelerdeki ortalara taksim edilirdi.[1349] Ancak ilgili kısımlarda bahsedildiği gibi 18. yüzyılın sonundaki seferlerde gerektiğinde kış orduları için çok sayıda bayrak toplanmıştı. Bu bayraklar baharda sarılmak üzere toplandığından zamanı geldiğinde tasfiye edilmekteydi. Mesela Eylül 1788'de Anadolu ve Rumeli'den gelecek bayrakların baharda diğer yeniçeriler gelinceye kadar tutulması emredilmişti.[1350]

Tali ordularda geçici tasfiye seraskerler tarafından yapılır, bu ordularda kışlakta daha az nefer tutulurdu. Ordu ağalarıyla beraber az sayıda orta ve varsa, kale muhafazası için ayrılmalarına müsaade edilmeyen ama izinsiz ayrılanlarla

---

1347 *Enverî Tarîhi III. Cild*, 467, 506, 644.

1348 *Câbî Tarihi*, II, 733, 743.

1349 *BOA, A.MHM.d* .132, hk. 627. *BOA, D.YNÇ.d.* 34210. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 936-937. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1103. *BOA, MAD.d.* 6673. *BOA, D.YNÇ.d.* 34182, 34183, 34185. 1725'te Gence ordusundaki serdengeçti bayraklarındaki 939 nefer bu kaleye yamak yazılmıştı. *BOA, MAD.d.* 15788.

1350 *BOA, A.MHM.d,* 177, hk. 54.

sayıları iyice azalmış serdengeçti bayrakları kalırdı. Ortaların çoğu çevredeki kalelere veya İstanbul'a gönderilir, nısf ortalar dağıtılırdı.[1351] Kasım 1727'de Hemedan seraskeri Ahmed Paşa'ya, lüzumu kadar orta bulundurup diğerlerini İstanbul'a göndermesi emredilmişti. Hatta bir meseleden dolayı ailesinin dönmesi için emir çıkarttığı çorbacının ortası 17: bölük de gelenlere dahil edilmişti.[1352] Ayrılmaların fazlalığı savaşın seyrine tesir edecek hale gelirse müdahale edilir hatta ayrılanlar geri çağrılırdı. Yeni fethedilen Revan'daki ağaların ve bayraktarların daha önce memleketlerine gitmesine müsaade edilmişken Aralık 1724'te hemen hepsi geri çağrılmıştı.[1353] Eylül 1745'te Musul ordusunda olan yeniçerilerin orduyu terk etmemeleri istenmişti.[1354]

Kışlaklara dağıtılan ortaların bulundukları yerlere ayrı ayrı zabitler tayin edilir,[1355] kalacakları hanlar veya evler ve hayvanları için ahırlar daha çok kiralama usulüyle hazırlanır, tayinatları kaldıkları yerlerde verilmeye devam ederdi.[1356] Ekim 1736'da Babadağı'nda sadrazamla kalan yeniçeri ağasının maiyeti ve diğer yeniçerilere seksen hane yetmediğinden yirmi tane daha kiralanmıştı.[1357]

Genel olarak neferler kışlaklarda sürekli kalmaz, imkân bulduklarında İstanbul'da veya memleketlerinde vakti geçirirlerdi. Ocak 1774'te Pazarcık ordusuna bağlı 40. bölük ve 3. sekbanlar, Kozluca'da kışlaktayken başlarındaki zabitle geçinemedikleri için yerlerini terk ederek yakınlardaki bir köye gidince Kule Kalesi'ne yönlendirilmişlerdi.[1358]

Kışlak vakti bittiğinde ordunun toplanacağı sahraya tuğ dikilirdi. İstanbul'dakilere benzer merasimler yapılır ve tuğun yerleştirildiği alana Yeniçeri Ocağı daha evvel çıkar, ayrı yerlerde kışlayan yeniçeriler de toplanma merkezine çağrılırdı.[1359] Serasker orduları ise kışladıkları yerlerden veya kalelerden aynı usulle ayrılır ve ordu ağalarıyla zabitlere seraskerler tarafından hediyeler verilirdi.[1360]

Savaş sona erdiğinde Yeniçeri Ocağı sadrazamla İstanbul'a döner, yeniçerilerin çok büyük kısmı evlerine ve memleketlerine giderdi. Ortalardan tedbiren kalelere

---

1351 *BOA, A.MHM.d,* 132, hk. 393. *BOA, A.MHM.d,* 141, hk. 232. *BOA, D.YNÇ.d.* 34210. *BOA, C.AS,* 17475, 51464.

1352 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 841, 852.

1353 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 391, 469, 627.

1354 *BOA, A.MHM.d.* 151, hk. 973.

1355 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 920. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 137, 151.

1356 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 72. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 920, 974. *BOA, C.AS*, 2711. *BOA, D. BŞM.d.* 2001.

1357 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 708.

1358 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 569.

1359 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 763. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 815. *Enverî Tarihi I. Cild,* 116.

1360 *BOA, AE.SMHD.I,* 8313.

konulanlar dışındakiler, İstanbul'a götürülürdü. Bu ortaların çoğu yarım olduğundan tasfiye edilir, kazanları ve diğer mühimmatları ana ortaya devredilirdi.[1361] Ocaktan ayrı hareket edenlerin dönüşü için bir düzen yoktu. Sadece İstanbul'a uğramamları için tedbirler alınırdı. Aynı memleketliler, akrabalar veya yoldaşlar çeşitli tehlikelere karşı beraber yolculuk ederlerdi.

Seraskerlerin emrindeki ordular bulundukları yerlerde, merkezden verilen talimatlara göre ordu ağalarınca tasfiye edilirdi. Kalelerdeki serdengeçti bayrakları neferlerinden kalmak isteyenler yamak yazılır veya diğer kalelere dağıtılırdı.[1362] Ortaların bir kısmı İstanbul'a çağrılırken çoğu yakın veya uzak fark etmeden kalelere dağıtılır, savaş muhitindeki kalelerdeki ortaların sayısı da azaltılırdı.[1363] Nısf ortalar bozulur, neferleri diğer ortalara dağıtılır veya tam ortalarının yanına gönderilirdi.[1364] Eylül 1736'da 17. cemaat ve 50. bölüğün nısf ortaları orduda, bütün ortaları Özi cephesinde olduğundan nısf ortalar Özi'ye gönderilmişti.[1365] Ruslarla sulh olunca Mayıs 1779'da İsmail ordusu dağıtılmış, üç bütün orta geldikleri kalelere gönderilmiş, nısf ortalar dağıtılarak ağırlıkları İstanbul'a kışlalarına gönderilmişti. Bender muhafazasına Limni'den gelen 35. cemaatle Bar'dan gelen 43. cemaat yine eski yerlerine gönderilmişti.[1366]

Tablo 10. Sefer Sonrasında Dağıtımı Yapılan Ortalar

Tarih	Orta Bilgisi	Bulunduğu Cephe	Gittiği Yer
Mart 1736	1, 14 ve 26. bölük	Şark ordusu	İstanbul
Mart 1736[1367]	55. cemaat	Şark ordusu	Erzurum
Mart 1736	19. cemaat	Şark ordusu	Şam
Mart 1736	53. cemaat	Şark ordusu	Bozcada
Mart 1736	17. bölük- 29. bölük	Şark ordusu	Bender
Mart 1736	78. cemaat	Şark ordusu	Sakız

1361 Kasım 1736'da dağıtılan ortaların emirleri için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 721-722-723-724. *BOA, D.YNÇ*, 59-158.

1362 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 180. *BOA, A.MHM.d*, 147, hk. 228. *BOA, A.MHM.d*, 152, hk. 1398-1399.

1363 1736'da İran'la mütareke olunca Bağdad'da bulunan ortalardan 44. cemaat ve 4. bölük İstanbul'a çağrılmış, 27. bölük Kandiye'ye gönderilmişti. *BOA, C.AS*, 46417.

1364 *BOA, D.YNÇ*, 200-223. Mart 1792'de ordular ve kale muhafızlarında olan nısf ortaların sefer bitiminde fesh, bayrakları ve mühimmatlarının Âsitâne'deki kışlalarına gönderildiğinin eski kaide olduğu anlatılmış ve bütün nısf ortalar tasfiye edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 197, hk.569-571.

1365 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 724.

1366 *BOA, A.MHM.d.* 177, hk. 336, 356-357.

1367 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 177, 180.

Tarih	Orta Bilgisi	Bulunduğu Cephe	Gittiği Yer
Mart 1736	43. cemaat	Şark ordusu	Midilli
Mart 1736	89. cemaat	Şark ordusu	Limni
Mart 1736	17. cemaat-57. bölük	Şark ordusu	Özi
Mart 1740	90. cemaat	Kırım ordusu	İstanbul
Mart 1740	13. cemaat- 4 ve 29. bölük	Kırım ordusu	Kale-i Cedid
Mart 1740	81. cemaat-31 ve 60. bölük	Kırım ordusu	Ur
Mart 1740	1. sekbanlar	Kırım ordusu	Kefe
Nisan 1740	14. sekbanlar	Bender ordusu	Hınıs
Nisan 1740	84. cemaat- 9, 10, 5, 21, 43 ve 61. bölük-32. sekbanlar	Bender ordusu	İstanbul
Nisan 1740	72. cemaat	Bender ordusu	Trabzon
Nisan 1740	48 ve 17. bölük-16 ve 31. sekbanlar	Bender ordusu	Kars
Nisan 1740[1368]	44. cemaat-31. bölük-19 ve 20. sekbanlar	Bender ordusu	Van
Mart 1744	77. cemaat	Diyarbakır ordusu	Kerkük
Mayıs 1744	46, 52, 57, 77 ve 87. cemaatler-3, 12 ve 25. bölük-6 ve 27. sekbanlar	Diyarbakır ordusu	Musul
Kasım 1744[1369]	1. bölük	Kars ordusu	İstanbul
Ocak 1747	95. cemaat	Şark ordusu	Ruh
Ocak 1747	Bütün 57 ve 77. cemaat-20.bölük-6 ve 27. sekbanlar. Nısflardan 46, 52 ve 87. cemaat, 6 ve 12. bölük	Musul Kalesi	Bağdad
Ocak 1747	91. cemaat	Şark ordusu	Kastel Mora
Ocak 1747	3, 37 ve 40. bölük- 17 ve 34. sekbanlar	Şark ordusu	Bender
Ocak 1747	83. cemaat	Şark ordusu	Limni
Ocak 1747	90. cemaat	Şark ordusu	Ur
Ocak 1747	32. sekbanlar	Şark ordusu	Eğriboz
Ocak 1747	24. cemaat	Şark ordusu	Anabolu
Ocak 1747	87. cemaat	Şark ordusu	Kutatis
Ocak 1747	85. cemaat	Şark ordusu	Erzincan
Ocak 1747	101. cemaat	Şark ordusu	Midilli
Ocak 1747[1370]	45 ve 49. cemaat-29. sekbanlar	Şark ordusu	Özi

1368 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 295-296, 413-417. *BOA, D.YNÇ*, 152-97.
1369 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 826, 920, 1430.
1370 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 1390, 1404, 1409-1410, 1413-1417, 1419-1423.

Tarih	Orta Bilgisi	Bulunduğu Cephe	Gittiği Yer
Haziran 1747[1371]	19 ve 39. cemaat-6, 11, 23, 24, 36, 39, 51 ve 59. bölük	Şark ordusu	İstanbul
Haziran 1747	50. bölük	Şark ordusu	Kale-i Cedid
Haziran 1747[1372]	2, 7 ve 13. sekbanlar	Şark ordusu	Hotin
Haziran 1747[1373]	29. cemaat	Şark ordusu	Sakız
Haziran 1767[1374]	54. cemaat	Soğucak	Ahısha
Mart 1778[1375]	7 ve 29. bölük, 3. sekbanlar	Erzurum Ordusu	Sohum
Mayıs 1779	25. cemaat	İsmail ordusu	Hotin
Mayıs 1779	67. cemaat	İsmail ordusu	Kule
Mayıs 1779[1376]	25. bölük	İsmail ordusu	Vidin

Savaş sırasında kaybedilen kalelerden çıkan ortalar, yakın kalelere yerleştirilirdi. 1736 yılına kadar Nadir Şah tarafından geri alınan kalelerdeki ortalar ve yamaklar Van, Kars ve Erzurum kalelerine kaydırılmıştı.[1377] 1768-74 harbinde Rusların ele geçirdiği kalelerde bulunan yirmi orta Sinop'a gelmişti; on dördü başka yerlere sevk edilmiş, altısı burada tutulmuştu.[1378] 1788'de kaybedilen Hotin'den çıkan on orta İbrail'de görevlendirilmişti.[1379] Şubat 1790'da, kaybedilen Bender'den çıkan 81. cemaat ve 21. bölük Moton'a, 43. cemaat Kastel Mora'ya, 84 ve 34. cemaat Kastel İnebahtı'ya, 55. cemaat ve 27. bölük Bar'a, 5. sekbanlar ve 10. cemaat Anavarin'e, 16. cemaat ve 24. sekbanlar Koron'a , 17. bölük ve 20. sekbanlar İnebahtı'ya gönderilmişti.[1380] Nisan 1813 tarihinde; kaybedilen Hotin, Bender, Kili Akkirman ve İsmail kalelerindeki yirmi üç ortanın önceki yerleri olan İbrail, Niğbolu, Rusçuk Yergöğü, Kule ve Silistre kalelerine dönmeleri emri verilmişti.[1381]

1371 *BOA, A.HM.d.* 153, hk. 227. İlk emir Ocak 1747 iken herhalde sulhun gecikmesi sebebiyle yaklaşık altı ay bekletilmişlerdi. Ayrıca ilk emirde dokuz orta istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 1422.

1372 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 228-229. Ocak 1747'deki ilk emirde Hotin'e dört orta istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 1418.

1373 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 230. İlk emirde 39. cemaat görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 1411.

1374 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 699. Gürcistan ordusu için Kutatis'ten giden bu orta vazifesini tamamladıktan sonra Soğucak'ta beklemişti.

1375 3. sekbanlar bir ay sonra Anagra Kalesine gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 174, hk.552, 685.

1376 *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 1137.

1377 *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 734, 835, 837, 839, 1020, 1046-1047.

1378 *BOA, C.AS,* 24205.

1379 *BOA, A.MHM.d.* 199, hk. 487.

1380 *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 692.

1381 *BOA, A.MHM.d.* 235, hk. 6, 728.

1.8. SAVAŞIN SONUÇLARI: SAKAT, ÖLÜ VE ESİR YENİÇERİLER

1.8.1. Ölüm ve Yaralanma

İstanbul'un emniyetini sağlama ve yangınlarla mücadele gibi görevleri sırasında yeniçerilerin ölüm ve yaralanmalarının vaki olduğu bu görevleri anlatılırken gösterilmişti. Benzer durumlar kalelerde de yaşanmaktaydı. Mesela 1763'te Hotin yamağı 2. bölükten Hüseyin'in kolu şenlikte tüfek atarken kırılmıştı.[1382] Ne şekilde yaralanırlarsa yaralansınlar yeniçerilere merhem-bahâ adıyla para ödenirdi. İstanbul'da yaralananların tedavisini, yeniçeri ağasının kârhanelilerinden ve sefer zamanları haricinde İstanbul'da bulunan cerrahlar ücret mukabilinde yaparlardı. Yine yeniçeriler İstanbul'da ve kalelerde istedikleri cerrah veya tabiplere tedavi olurlardı.

Ordunun merkezinde görev yapmaları, kale kuşatmaları ve müdafaalarında ön saflarda olmalarından dolayı yeniçerilerin ölüm ve yaralanma nispetleri diğer sınıflardan askerlere göre fazlaydı. Savaş kabiliyetlerini kaybetmiş olsalar bile eski vazifelerinin devam etmesi ve ordunun sayıca ağırlığını teşkil etmeleri yüzünden zayiatları sonraları daha artmıştı.

Harplerde ölenler *müteveffa* olarak kayıtlardan düşülmüş, ölümleri için *şehiden fevt-vefat* veya *telef* ifadeleri kullanılmıştır.[1383] Yanlışlıkla ölü yazılanların kayıtları düzeltilmiş, öldü diye yalan beyan üzerine silinenlere esâmîleri iade edilmiştir.[1384]

Neferlerden başka özellikle serdengeçti ağaları olmak üzere zabitlerin ölümleri çoktu.[1385] 1593 yılındaki Budin kuşatmasında, kulkethüdası ve zağarcıbaşıyla beraber 800 yeniçeri ölmüştü.[1386] Girit savaşlarında ölü ve yaralılar oldukça fazlaydı. Bu döneme ait kayda göre sadece bir donanma harbinde 5 çorbacıyla beraber 700-800 nefer ölmüştü.[1387] Fazıl Ahmed Paşa'nın üç senelik Kandiye kuşatmasında 25639 yeniçerinin öldüğü kaynaklarda gösterilmiştir.[1388] 1673 yılında Hatvan'da 401 yeniçeri ölmüştü ki yevmiyelerinin düşüklüğüne bakılırsa çoğu yeni neferlerdi.[1389] Ağustos 1696'da Titel Kalesi üzerine gönderilen kuvvet içindeki 2 bin yeniçerinin 200'ü

1382 *BOA, D.YNÇ*, 260-440.

1383 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1336. *BOA, İE.DH.* 1501.

1384 *BOA, D.YNÇ*, 110-23.*BOA, D.YNÇ*, 164-318. *BOA, DYNÇ*, 295-201.

1385 *BOA, A.RSK.d.* 1484, s. 181. *Târîh-i Râşid ve Zeyli, III, 1405. BOA, D.YNÇ*, 146-277.

1386 Câfer Iyânî, *Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs* (haz. Mehmet Kirişçioğlu) Kitabevi Yay., İstanbul 2001, 51.

1387 *TSMA, E.* 795/13.

1388 *Tevârîh-i Cezîre-i Girid,* 288. Evliya Çelebi beytülmacı tarafından sadrazama verilen defterden aldıkları bilgiyi eserine nakletmiştir. Ama ölen yeniçeri sayısını 22249 olarak vermiştir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VIII, 252-253.

1389 *BOA, D.YNÇ*, 37-315.

kale kuşatmasından ölmüştü. 11 Eylül 1697'deki Zenta muharebesinde yeniçeri ağası Mahmud Paşa, kulkethüdası, zağarcıbaşı ve 54 çorbacıyla beraber binlerce yeniçeri ölmüştü.[1390] Prut savaşında yeniçeri ve topçuların yaralı sayısı 2000, ölenleri 300'dü.[1391] 1716'de Varadin savaşında yeniçeri ağasının beyanına göre ocağın kaybı; başçavuş, 2 çorbacı, 48 kol çavuşu, 63 odabaşı, 67 serdengeçti ağası ve 10 binden fazla yeniçeriydi. 22 Temmuz 1724'te Revan kuşatmasında lağım atıldığında kaleye saldıran 60 yeniçeri beraber ölmüştü.[1392] 1737'de Özi'nin düşmesi sırasında saksoncubaşı dahil yüzlerce yeniçeri ölmüştü.[1393] 1737 yılında harbe giden üç kardeş yeniçeriden biri Ada Kale savaşında ölmüş, 41. bölüğe kayıtlı Ali adlı olanı ise yaralanmıştı.[1394] Eylül 1769'da Hotin'de Ruslara hücum eden 12 bin yeniçerinin çoğu; kulkethüdası Ebubekir Ağa, ordu ağası Suhte Süleyman Ağa, 59. cemaatle 44 ve 16. bölük çorbacıları dahil olmak üzere sağ kalamamıştı.[1395] Mayıs 1789'da Kalas müdafaasında olan kulkethüdası Mehmed Ağa, başbuğu olduğu birkaç bin yeniçeriyle beraber Rus saldırısında;[1396] 7 Eylül 1810'da yeniçeri ağası Koşanlı Halil Ağa harpte ölmüştü.[1397]

Ordularda ölümler sadece muharebe kaynaklı değildi. Salgın hastalıklar sebebiyle de toplu ölümler yaşanmaktaydı. 1631 yılı seferinde Hüsrev Paşa'nın ordusunda humma hastalığından çok sayıda yeniçeri ölmüştü.[1398] 1769'da ordu Hantepesi'nde iken yiyecek kıtlığından telef olan hayvanlar yüzünden hastalık çıkmış, ölen askerler için büyük mezarlıklar oluşturulmuştu.[1399]

Ölüler, savaş kazanılmış veya cesetleri alınabilmişse savaş alanlarına gömülürdü. Savaş kaybedildiğinde ise çoğunlukla savaş alanı terk edildiğinden cesetler bırakılmaktaydı. Mesela 1685 yılında Avusturyalılar Budin'i aldığında ölen askerlerin bazılarını Türk esirler gömmüş, diğerleri Tuna'ya atılmış;[1400] Temmuz 1737'de Banaluka Kalesi önündeki harpte şehit olanlar, hemen cenaze namazı kılınarak elbiseleriyle oraya gömülmüştü.[1401]

Savaşların ölümden daha fazla olan neticesi, çeşitli tür ve derecelerdeki yaralanmaydı. Yeniçeriler uzuvlarını kaybetmeyi; "gözüm, parmağım, kolum şehit

---

1390 *Nusretnâme,* 172, 322-323. *BOA, İE.DH.* 1501.
1391 *Keyfiyet-i Rusiyye,* 49.
1392 *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II-III, 1024, 1033-1035, 1404.
1393 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1270, 1336.
1394 *BOA, D.YNÇ,* 142-191.
1395 *Zübdetü'l-Vâkı'ât,* 64-66. *Mür'i't- Tevârih,* II B, 15.
1396 *Taylesanizâde Tarihi,* 376.
1397 *Şânî-zâde Târîhi,* I, 406.
1398 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 965.
1399 *Mür'i't- Tevârih,* II B, 17.
1400 *Vekâ'i-i Viyana,* 134.
1401 *Tarih-i Bosna,* 82-83.

oldu" şeklinde anlatmışlar,[1402] yine durumlarını göstermek için, *Yaralı* veya *Mecruh* lakaplarını çok kullanmışlardır.[1403]

Yaralı sayısı savaşların şiddetine göre değişmekteydi. Mesela 1737-38 Avusturyalılarla yapılan Mehadiye ve Ada Kalesi savaşlarından çok fazla yaralı çıkmıştır.[1404] 1738'de Ruslarla yapılan tabur savaşında 502 nefer yaralanmıştı.[1405] Bazı savaşların yaralı kayıtları aşağıda gösterilecektedir. Ancak bundan evvel sıhhiye teşkilatı ve yaralıların tedavisi ve hizmetleri hakkında kısa malumat verilecektir.

Orduda yaralıların tedavisi ve bakımları için cerrahbaşılar idaresinde sıhhiye teşkilatı vardı.[1406] Cerrah kârhanesinin İstanbul'da bırakılanları haricindekiler yeniçeri ağasıyla sefere gittiğinden ocağın her zaman müstakil bir sıhhiye birliği olurdu. Mesela 1769'da yeniçeri ordusunda bu kârhaneye mensup 18 cerrah vardı.[1407] Ağanın gitmediği seferlere ve diğer cephelere de bu cerrahlardan bazıları görevlendirilir, yine kalelerden cerrah istendiğinde bunlardan gönderilirdi. Kayıtlarda cerrahbaşı dışındakiler halife olarak gösterilmiştir. Askerlerin *tımar* olarak adlandırılan ameliyat ve tedavilerini, çadırlarda kurulan seyyar hastahanede yaparlardı.[1408] Cerrahlara harcırah ve malzemeleri temin etmeleri için para ödenir,[1409] ayrıca acil durumlarda cebehaneden de malzeme verilmişti.[1410] Savaşın ardından hastahane kaldırılır, ertesi yıl sefer devam edecekse hazırlıkları cerrah-

1402 *BOA, D.YNÇ*, 293-301. *BOA, D.YNÇ*, 294-59. *BOA, D.YNÇ*, 164-165.

1403 *BOA, D.YNÇ*, 163-458.

1404 Bu savaşlarda yaralananların arzları *BOA, D.YNÇ,* 142, 143, 144 numaraları dosyalarda bulunmaktadır.

1405 *BOA, D.YNÇ.d.* 34235, s. 19.

1406 *BOA, C.SH,* 986.

1407 *BOA, DBŞM. d.* 4007. Yeniçeri cerrahbaşlarıyla ilgili diğer kayıtlar için bkz. *BOA, D.YNÇ,* 164-279. 1769'da yeniçeri kâtibi Subhi Efendi hastalanınca ordudan hekimbaşı tedavisi için gönderilmişti. *TSMA, E.* 516/32. Uzunçarşılı, ocağın Yahudi tabipleri olduğundan bahsetse de (*Kapıkulu Ocakları*, I, 405), ocağa kayıtlı Yahudi tabip bulunmadığı gibi dışarıdan ocağa hizmet veren tabip de yoktu. 18. yüzyılda bile cerrah kerhanesinde görevli tabiplerin kendileri ve babaları Müslüman adıyla kayıtlıydı.

1408 *BOA, C.SH,* 1249, 1402, 1679. *BOA, C.AS*, 40400.

1409 20 Şubat 1769'da cerrahbaşı Ebubekir Ağa'ya 50 bin akçe verilmişti. 5 halifesine ise kişi başı 6 binden 30 bin akçe verilmiştir. *BOA, C.SH,* 1402. Verilen bu tahsisat sabit olmalı ki 13 Ocak 1789'da da aynı miktar verilmiştir. *BOA, C.AS*, 19590.

1410 25 Eylül 1773 tarihli emirde hastahanede kullanılmak üzere cebehaneden Ebubekir Ağa'ya Hırsova muharebesinde yaralanan ve orduya gelen dalkılıçların tedavisi için gerekli olan çerge-i sekban, kilim, astar, keten, teremini?, zeytin yağı, bal mumu, çam sakızı, acem sakızı, mumya, tatlı sakız, şap, kardeşkanı, (an)zarot, zift verilmişti. *BOA, C.AS*, 2404. 11 Ekim 1773'te yaralılar artınca bu malzemelerden ve ilave olarak sarı balmumu, kafur, üstüpü, sünger dabbe, mirsafi? verilmişti. *BOA, C.SH*, 508/1-2. Cerrahlara verilen bazı malzemeler için bkz. *BOA, C.AS,* 19590.

larca yapılırdı.[1411] Kışlakta kalındığında cerrahbaşı ve adamları kışın İstanbul'a gidip gerekli malzemeleri getirmiştir.[1412]

Yaralı yeniçerileri ordugâhtaki hastahaneye savaş bölgesinden yoldaşları taşırdı.[1413] Ordu ilerleme halinde ise tedavileri için yaralılar başka yerlere nakledilirdi. Mesela 1663 yılında Uyvar kuşatmasına gidilirken yaralı 200 yeniçeri Estergon Kalesi'ne gönderilmişti.[1414] İlgilenilen ve tedavileri yapılan yaralı ve hasta yeniçeriler kışlalarda bakımlarının sağlanmasına dayanan eski geleneğin devamı olarak, tabip fazlalığı bakımından imkanların fazla olduğu İstanbul'a gönderilmiştir.[1415] 1667'de Girit'ten elleri ve ayakları kopmuş 400 yeniçeri, emekli edilmek üzere gemiyle İstanbul'a gönderilmişti.[1416] 22 Mart 1668 tarihli bir deftere, İstanbul'a gelen 298 yaralı yazılıdır. Defterde sadece yaralı yazılanların yanında elleri, kolları ve ayakları kopanlar, karnı yarılanlar veya şişenler, gözleri kör olanlar, kasığı yarılanlar şeklinde tasnif edilenler de vardı.[1417] 25 Eylül 1697 tarihli deftere göre muharebede yaralanan 360 neferden başka hasta olup karayoluyla gitmeye mecali olmayan 287 yeniçeriyi İstanbul'a götürmek için bir gemi kiralanmıştı.[1418] 1698'de ise İstanbul'a sevk edilecek yaralı ve hasta neferler için arabalar kiralanmıştı.[1419]

18. yüzyılda İstanbul'a sevk devam etmekle birlikte taşradan gelenlerin evlerine veya kalelere gitmelerine müsaade edilmekteydi.[1420] Gence'de yaralanan serdengeçti ağası 2. cemaatten Bekir Ağa, 7 Nisan 1730 tarihli arzında elinden kurşunla yaralandığını ve İstanbul'a tedavi için geldiğini yazmıştı.[1421] 1737'de Bosna müdafaasından yaralı 1200 kişiden bazıları evlerine veya kalelere gönderilmiş, diğerleri darüşşifa yapılan bir saraya taşınmıştı.[1422] 1739'da Hotin yamağı 66. ce-

---

1411 *BOA, C.SH,* 635/1-2.

1412 *BOA, AE.SMST.III*, 26031.

1413 *Ümmü'l-Gazâ,* 114.

1414 *Cevâhirü't-Tevârîh,* 199.

1415 *BOA, D.YNÇ,* 24-102. *Tarih-i Selânikî,* II, 829. İstanbul'a gönderilenler, maaş icmallerinde de görülmektedir. bkz. *BOA, AE. SMHD.I,* 16200. *BOA, MAD. d.* 6821, s. 1200.

1416 *Girit Savaşı İle İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili (TTK Kütüphanesi'nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma)* (haz. Ayşe Pul), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2004, 157.

1417 *BOA, D.YNÇ,* 33-408.

1418 *BOA, DYNÇ.d.* 34101.

1419 21 Temmuz 1668 tarihli deftere göre serdengeçti olarak yaralanan 36 nefere emeklilik verilmişti. *BOA, C.SH,* 1074. 13 Temmuz 1669 tarihli defterde yine yaralı 35 serdengeçtiye emeklilik verilmişti. *BOA, DYNÇ,* 34-256.

1420 *BOA, D.YNÇ,* 112-50. *BOA, D.YNÇ,* 296-247. *BOA, D.YNÇ,* 109-188. *BOA, D.YNÇ,* 285-320. *Keyfiyet-i Rusiyye,* 44.

1421 *BOA, D.YNÇ,* 96-98.

1422 *Tarih-i Bosna,* 83.

maatten Hüseyin gülleyle kolunu kaybetmiş, yoldaşları onu bir talikayla evine götürmüştü.[1423] 1770'te İbrail'de omzundan kurşunla yaralanan 5. bölükten serdengeçti alemdarı Ali, arabayla Pazarcık'a götürülmüştü.[1424] Yergöğü'nde sol böğründen yaralanan 55. bölükten bir nefer iyileşmek için Rusçuk'ta beklerken 1771'de Niğbolu'ya gönderilmişti.[1425] 1770'te Kartal muharebesinde yaralanan ve babası esir düşen 6. cemaate mensup Mehmed, yaralılar İstanbul'a gitsin emrine uymayıp memleketi Karinabad'a gittiğinden bakımsız kalmış, kurtlanan kolu kesilmişti.[1426]

Cepheden yaralı ve hasta olarak dönen yeniçeriler, diğer sınıf askerler gibi payitahtı veya memleketlerini harplerin durumundan haberdar etmekteydiler.

1768-1774 harbindeki durumu gösteren Şemdanîzâde, cerrahların yaralı askerlere parası olmadığı için bakmadıklarından, hatta istedikleri paraları verenlerle bile ilgilenmediklerinden bahsetmiştir. Önceki zamanlarla da kıyas yapmış, eski devirlerde sadrazamların cerrahların başına adam tayin edip sürekli ilgilendiğini, yaralıları iyileştirenlere hediye verdiğini, yaralılara meskenler tahsis edip temiz yatak ve yorgan temin ettiğini, bu sebeplerle yemeklerinin iyi ve hizmetkârlarının fazla olduğunu anlatmıştır.[1427] Öncesi durumu gösterir malumatlar mevcuttur. Mesela 1634 Revan kuşatmasında yaralanan yeniçerileri, IV. Murad bizzat başlarında bekleyerek tedavi ettirmiş;[1428] II. Viyana kuşatması sırasında yaralılar için çadır kurulmuş, hususi yemek pişirilmiş ve bahşiş dağıtması için bir görevli tayin edilmişti.[1429]

18. yüzyıldaki savaşlar sırasında yaralanmış bazı yeniçeriler, arzlarında kendilerinin para harcayarak tedavi oldukları anlatılmıştır. Haklarında işlem yapılmasını sağlamak için biraz abartılmış olan beyanlarına göre kendilerine ödenen ortalama 30-40 kuruşluk merhem-bahadan daha fazla harcama yapmışlardı. Avusturya savaşları sırasında (1716-17) tashih olan ve karakullukçuluk yapan 10. sekbanlardan Bekir, 1725 yılında ortayla Hemedan savaşına giderken hastalanınca Diyarbakır'da bir hekimin yanına bırakılmış, parasını ödeyebilmek için elbiselerini satmıştı. Henüz iyileşmediğinden İstanbul'a dönmesine müsaade edilmişti.[1430] 1737'de savaşta mızrakla yaralanan 45. bölükten Hüseyin, kendisini yaralayanların öldü diye elbiselerini soyduktan sonra bıraktıklarını, iyileşmek için

1423 *BOA, D.YNÇ*, 164-165.
1424 *BOA, D.YNÇ*, 294-170.
1425 *BOA, D.YNÇ*, 295-342. 1729'da Erdebil muharebesinde küreğinden yaralandığı için izinle evine giden 23. cemaatten Hasan yolda soyulmuştu. *BOA, D.YNÇ,* 94-278.
1426 *BOA, D.YNÇ*, 293-431.
1427 *Mür'i't- Tevârih*, II B, 67.
1428 *Zafernâme*, 9. *Nusretnâme*, 172.
1429 *Vekayi-i Beç*, 89.
1430 *BOA, D.YNÇ,* 84-118.

50 kuruş merhem akçesi harcadığını beyan etmişti.[1431] 1738'de Belgrad önünde metriste göğsünden ve ellerinden yaralanan 29. bölükten Salih, sadrazamın verdiği para, yeniçeri ağasından aldığı kılıç ve bir altını cerrahlara harcamıştı.[1432] 1741'deki arzında 97. cemaatten Süleyman, Belgrad'da gülleyle sol ayağından yaralandığını, iyileşmek için cerrahlara çok para verdiğini ve her şeyini satmak zorunda kaldığını anlatmıştı.[1433] 72. cemaatten Hasan terakki talebi için verdiği arzda, 1770 Kartal Muharebesi'nde iki kolundan yaralandığını ve iyileşmek için cerrahlara 210 kuruş cerrah akçesi verdiğini beyan etmişti. Yine aynı yıl İbrail'de top doldururken kurşunla gözünden yaralanıp kör olan 79. cemaatten Osman, cerrahlara borcunu ödemek için silahlarının bazısını sattığını ve bazısını rehin verdiğini bildirmiş;[1434] 1771'de bir alemdar iyileşmek için cerrahlara 300 kuruş harcadığını beyan etmişti.[1435]

1787'de cepheden İstanbul'a gelen yaralılarla sadrazam Yusuf Paşa bizzat alakadar olmuş, cerrahlar tayin etmiş ve hususi yemekler pişirtmişti.[1436] Bununla beraber 1789'da Rusçuk'tan Kuşan'a gönderilen yeniçerilere cerrah olarak görevlendirilen Giridî Mustafa Usta'ya savaş olmaz diye para, alet ve malzeme verilmemiş; harp vuku bulunca o yaralıları kendi cebinden harcayarak tımar ettirmişti.[1437]

Savaşlarda yaralanan ve ölen yeniçeriler için düzenlenen hususi defterler, *yaralı ve şehit defterleri* olarak adlandırılmaktaydı. Savaş sonrasında yeniçeri zabitleri tarafından ölü ve yaralılar teftiş edilerek neferlerin ne şekilde ve neresinden yaralandıkları tespit edilir, bunlar yazıcılar tarafından defterlere isimleri ve bölükleriyle kaydedilirdi. Tutulan bu defterlere göre şehit olan yeniçerilerin isimleri kayıtlardan düşülürdü. Ordudan ayrı görevlendirilen ortalar ve bayrakların yaralıları da ağaları tarafından kaydedilerek orduya gönderilirdi. Cerrahbaşı da tedavi ettiklerini gösterir ayrı bir defter tutar;[1438] defterlerdeki kayıtlar, yaralıların mükâfatlandırılmaları ve yaralarının durumuna göre sicillerinde yapılacak diğer muamelelerde esas alınırdı.[1439] Yazılmayanların itirazları üzerine defterlere ilave kayıtlar da yapılırdı.[1440]

1431 *BOA, D.YNÇ,* 141-180.
1432 *BOA, DYNÇ*, 148-253.
1433 *BOA, D.YNÇ*, 163-104.
1434 *BOA, D.YNÇ*, 296-250, 256.
1435 *BOA, D.YNÇ*, 295-331. Benzer bir kayıt için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 142-53.
1436 *Taylesanizâde Tarihi*, 240.
1437 *BOA, C.SH*, 1249.
1438 *BOA, D.YNÇ*, 125-228.
1439 *BOA, D.YNÇ*, 34-118. *BOA, D.YNÇ*, 37-315. *BOA, D.YNÇ*, 19-86. *BOA, D.YNÇ*, 34-118. *BOA, D.YNÇ*, 233-247. *BOA, D.YNÇ*, 295-11. *BOA, D.YNÇ*, 294-134.
1440 *BOA, D.YNÇ.d.* 34515, s. 7.

2 Kasım 1669 tarihli defterde 469 odalı ve serdengeçti nefer sıralanmış; isimleri üzerine yarasının bulunduğu uzuvları gösterilerek ayağı kırık, beli kırık, kolu kesik, fıtık, gözü kör gibi izahatlar konulmuştur. Bunların düşük yevmiyelilerine bir iki akçe terakkiyle emeklilik ve amel-mande kaydı verilmiştir.[1441] 8 Eylül 1695 tarihli deftere yazılı 439 yaralıya, bahşiş olarak 1-15 arası sikke-i hasene dağıtılmış; ağalara ve kurşunla yaralananlara, yarasının şiddetine bağlı olmakla birlikte kılıçla yaralananlardan daha fazla bahşiş verilmiştir.[1442]

26 Eylül 1696 tarihli deftere göre Moravik Kalesi fethinde yaralanan 190 yeniçeriye padişah 1-10 arasında olmak üzere 919 şerif altını dağıtmış; bazı serdengeçti ağalarına daha fazla verilmiştir.[1443] 20 Temmuz 1711 tarihli Prut savaşı yaralı defterine 1224 yeniçeri yazılmış, bunlara yaralarının şiddetine göre 2 ila 25 kuruş arasında toplam 8.871 kuruş bahşiş dağıtılmıştır. Uzuvlarını kaybedenlere ve serdengeçti ağalarına daha fazla bahşiş verildiği anlaşılmaktadır.[1444] 1717'de kaybedilen Belgrad'ın müdafaasında bulunanlardan 793 yaralı yeniçeri, deftere yazılmıştır.[1445] 27 Aralık 1724 tarihli deftere İran harplerinde yaralanan 354 yeniçerinin nasıl ve hangi silahla yaralandığı yazılmış, hatta taşla yaralananlar dahi gösterilmiştir. Yaralarından dolayı sonradan ölenlerin kayıtları da işlenen defterin sonunda, ordu ağası eski zağarcıbaşı Kapıkıran Mehmed Ağa'nın ismi vardır.[1446]

28 Ocak 1725 tarihli ordu ağası zağarcıbaşı Mustafa Ağa tarafından mühürlenmiş deftere Lori'den 68, Gence'den 839 olmak üzere toplam 917 yaralı yazılmış; yeniçeri ağasına hitaben yazılmış, durumlarına göre emeklilik ve terakki verilmesi emri ilave edilmiştir. Yaralıların isimleri üzerinde hangi bayrak veya orta neferi oldukları, yaralarının vasfı malumatları vardır. Mesela 1. bölükten Mustafa için "kurşun sol uyluğundan urup içeride kalmıştır", 78. cemaate mensup bayrak neferi Ahmed için "taş ile burnu kırılmıştır", 40. bölük mensubu ve bayrak neferi olan Hasan için "kurşun ağzından urup dişleri kırılmıştır", 31. bölüğe mensup bayrak neferi Hasan için "kılıç ile iki elleri mecruh olmuştur", aynı bayrak mensubu olan Mehmed, Mustafa ve Ahmed için "üçü dahi barut ile yanmışlardır", 55. cemaatten İdris için "kurşun ağzından urup kulağından çıkub ve kılıç ile sağ eli mecruhtur", 1. cemaatten Ahmed için ise "barut cümle vücudunu yakmıştır" kayıtları düşülmüştür.[1447] Yine sonunda Tebriz ordusu ağası olan eski zağarcıbaşı Mehmed Ağa'nın

1441 *BOA, D.YNÇ*, 34-277.
1442 *BOA, MAD. d.* 4174.
1443 *BOA, KK.d.* 6605, s. 6-9.
1444 Mesela ayağı kesilen ve kolu kopana 25, omuzunu top götürene 24 kuruş verilmişti. *BOA, D. BŞM.d.* 1188.
1445 *BOA, C.AS*, 27562.
1446 *BOA, MAD.d.* 16992.
1447 *BOA, MAD.d.* 6756.

mührünün olduğu 6 Kasım 1725 tarihli deftere 374 yaralı kaydedilmiştir. Bunların bir kısmı daha hafif yaraları olduğundan *zahmdâr*, diğerleri mecruh olarak gösterilmiştir. Zahmdâr olanlara 2 kuruş ve diğerlerine daha fazla olmak üzere toplam 1.148 kuruş bahşiş dağıtılmıştır.[1448] Şubat 1727'de Gence, Lori, Tebriz ve Hemedan'da yaralanan 40 yeniçeri İstanbul'da teftiş edildikten sonra emekli edilmişti.[1449] 15 Aralık 1731 tarihli deftere Nadir Şah ile yapılan tabur muharebesinde mecruh ve zahmdâr olan 136 yeniçerinin yaraları ve verilecek terakki, emeklilik ve isteklerine göre gitmek istedikleri yerler yazılmıştır.[1450] 1738 yılı harplerinde yaralanan 483 yeniçerinin kayıtlı olduğu bir deftere göre yaralananların çoğu ağa ve alemdardı, 114'ü dışındakiler İstanbul'a kayıtlıdı. Neferler 2-3 akçe terakkiyle emekli edilmişken emeklilere mutat terakkileri verilmiştir.[1451] 1770 Kartal muharebesi yaralı defterine 6 cebeci dışında 653 yeniçeri yazılıdır. Çoğu tüfekle olmak üzere gülle, humbara parçası, kılıç, harbe ve süngüyle yaralananlar vardır. Bir kişi ise balyozla yaralanmıştır. Yaralarına göre 5-20 kuruş arasında bahşiş dağıtılmış; bir serdengeçti ağasına 40, cerrahbaşına 100, 5 halifesine 50'şer kuruş verilmiştir.[1452]

12 Temmuz 1772 tarihli, ordudaki yeniçeri kâtibi tarafından düzenlenen ve kulkethüdası Yeğen Mehmed Ağa tarafından mühürlenen deftere; Serasker Osman Paşa'ya bağlı Silistre'de, bu cepheye tabi diğer yerlerde ve Ruslara karşı saldırı için seçilen dalkılıçlardan yaralanan 1242 yeniçeri yazılıdır. Yaralarına göre terakki ve emeklilik verilmiş, henüz tashih olmamışlara İstanbul'a kaydedilmek şartıyla esâmî vadedilmiştir. Deftere kaydedilenlerden 51'i daha sonra ölmüştür.[1453] Ölenler haricindeki 1191 nefere 10'ar kuruştan 11.910 kuruş bahşiş verilmiştir.[1454]

30 Nisan 1771 tarihli ve Niğbolu tarafında yaralanan 39 neferin yazılı olduğu vesikaya göre, aralarında *salkım tüfekle* yaralananlar çoktur. Kurşunla yaralananlardan başka bazılarına, "burnunu top götürmüştür, ayağından kuşunla ve belinden süngüyle mecruhtur" şeklinde kayıtlar düşülmüştür. Şehit olarak gösterilen 17 kişi arasında ise ağa ve alemdarlar da vardı. Bunlardan biri yaralı kaydedilmiş, ama sonra ölmüştür.[1455]

1768-74 harplerinde Ur Kalesi'ndeki mücadelelerde yaralananların gösterildiği defter parçasında yazılı neferlerin çoğu süngüyle yaralanmıştır.[1456] Silistre tarafındaki muharebelerde yine süngüyle yaralananlar fazla olduğu gibi mücadele eder-

---

1448 *BOA, KK.d.* 3223.
1449 *BOA, D.YNÇ*, 89-23.
1450 *BOA, D.YNÇ.d.* 34172.
1451 *BOA, D.YNÇ.d.* 34233
1452 *BOA, D. BŞM.d.* 4190. Bu yılki savaşlardan İbrail Kalesi'nde 4. bölükten dalkılıç ağası Hasan'ın yüzü ve iki eli baruttan yanmıştı. *BOA, DYNÇ*, 292-35.
1453 *BOA, KK.d.* 6615. Bu savaşta ölenlerin arzları için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 309.
1454 *BOA, C.AS*, 2602.
1455 *BOA, D.YNÇ*, 295-05.
1456 *BOA, MAD.d*, 17370, s. 43.

ken bu silahla parmaklarını kaybedenler de vardır.[1457] Temmuz 1771'de Bükreş harbinde sadrazam ordusunda bulunan bayraklara kayıtlı olan ve yaralı kaydı düşülenlerden dört nefer de süngüyle yaralanmıştır.[1458] Sadrazamın maiyetine tayin edilen serdengeçti ağalarından 29. sekbanlardan İbrahim Ağa, Vidin tarafındaki savaşta süngüyle sağ kolunun iki yerinden, sol kolunun üç yerinden, göğsünden, dizinden, sol memesinden ve böğründen yaralanmıştır. 1771'deki bir muharebede yaralanan 33 serdengeçtinin çoğu, yine süngü darbesi almıştır.[1459]

Yaralanan kişilerin sicillerine, gösterildiği üzere defterlerdeki kayıtlara bakıldıktan sonra amel-mande veya mecruh kaydı düşülür ve böylece iyileşinceye kadar seferlerden muaf tutulurlardı.[1460] Parmağın kırılması, kesilmesi veya sıyrılması gibi hafif sayılabilecek yaralanmalar da yazılırdı.[1461] Sakat kalanlar veya yarası şiddetli olanlar –yeni yazılıp yazılmadıklarına, genç veya yaşlı olmalarına bakılmaksızın– emekli edilmişler;[1462] muharebe dışında yaralananlara da aynı işlemler yapılmıştır. 1738'de Sofya'da silah kuşanırken tüfeği boşalıp sol kolundan yaralanan 17. bölükten Ömer'e terakki verilerek İstanbul'a gönderilmişti.[1463]

Çoğu yaralının emeklilik talebi kabul görmediğinden itiraz edenler olurdu.[1464] Mesela 1741'de Tebriz'de yaralanan yeniçeri emeklilik yerine amel-mande kaydı verilmesine itiraz etmiş ve emekli edilmişti.[1465] Kayıtlarda bakılırsa büyük yaraları olanlara bazen emeklilik verilmemişken daha hafif olanlara verilmişti. Mesela 1735 yılında Bağdad savaşında başparmağından yaralanmış serdengeçti neferi,[1466] 1732'de beş dişi *şehit* olan 94. cemaatten Süleyman emekli edilmiştir.[1467] Yaralılara istedikleri kalelere yazılmalarında da kolaylık sağlanmıştır.[1468]

1457 *BOA, KK.d,* 6615.

1458 *BOA, D.YNÇ*, 296-271.

1459 *BOA, D.YNÇ*, 295-11, 420.

1460 *BOA, D.YNÇ*, 107-89. *BOA, DYNÇ*, 293-346.

1461 *BOA, D.YNÇ*, 293-425. *BOA, D.YNÇ*, 295-11.

1462 *BOA, D.YNÇ*, 26-331. *BOA, D.YNÇ*, 142-53. *BOA, AE.SMST.III,* 27622. *BOA, D.YNÇ*, 296-289. 1738'de Marga Boğazı'nda savaşta başağanın yeni tashih olan bayraktarı 31. bölükten Mustafa, savaş sırasında bayrak tutarken iki kolundan yaralanmasına rağmen bayrağını bırakmamış olduğunu beyan etmiş, kendisine terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 147-226. 1738'de Mehadiye'de sırtından kurşunla yaralanan ve yatalak olan 47. bölükten biri emekli edilmişti. *BOA, DYNÇ,* 145-262. 1770'te İbrail Kalesi'nde sol budundan ve sol kolundan yaralanan diğer bir yeniçeri cephede tedavi edildikten sonra emekli edilmiş Bosnalı olduğu için Belgrad'a yazılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 295-247.

1463 *BOA, D.YNÇ*, 147-385.

1464 *BOA, D.YNÇ*, 296-77.

1465 *BOA, D.YNÇ*, 164-264.

1466 *BOA, D.YNÇ*, 118-58.

1467 *BOA, D.YNÇ*, 108-155.

1468 *BOA, D.YNÇ*, 86-125. *BOA, D.YNÇ*, 295-354. *BOA, D.YNÇ*, 296-59.

Yaralanan eşkincilere ve emeklilere yüksek miktarda terakki verilirdi ki adı, *mecruh terakkisi*ydi.[1469] Genel olarak kurşunla yaralananların terakkisi kılıçla yaralananlardan daha yüksekti hatta yaraları yüzünden hayatları menfi şekilde etkilenenlere sonra terakki verilmeye devam edilmekteydi.[1470] 1717 yılında Belgrad savaşında yaralanan 14. cemaatten İsmail, kolu iyileşmediğinden maaşını cerraha verdiği için borca düştüğünü, tedavilere rağmen kolunun kesilmesine karar verildiğinden 200 kuruşa ihtiyacı olduğunu beyan ederek terakki istemişti. Emekli yevmiyesi 3 akçe terakkiyle 17 akçeye çıkarılmıştı.[1471] 1771'de Bükreş harbinde kurşunla ağzından, attan düştüğü için de ayağından yaralanan 10. bölükten Süleyman Ağa, 6 akçe terakki almıştı.[1472] 26 Ekim 1789'da Vidin mücadelesinde yaralananlardan iki ayağı salkım tüfek kurşunuyla kopan birisine 50, el bilekleri gülleyle kopan ikisine 25, üç parmağı kopan diğerine 12 akçeyle emeklilik verilmişti.[1473]

Terakki alabilmek için basit yaralarını abartarak anlatanlar da vardı. Kartal muharebesinde sağ el iki parmağı yaralanan 72. cemaatten Ali, çok acılar çekip cerrahlar elinde uzun süre kaldığını beyanla terakki istemiş, 3 akçe almaya muvaffak olmuştu.[1474]

Yaralılardan evine giden veya uzun zaman haber alınamayanlardan yaralı defterlerine kaydedilmeyenler çok fazlaydı. Bunlar hem bahşişten mahrum kalmış hem de esâmîleri silinmişti ama durumlarını ispat edenlerin isimleri kolaylıkla tashih edilmişti.[1475] 1739'da serdengeçti bayrağında savaşırken yaralanan 17. bölükten Ali, Hotin savaşında misketle yaralanmış, yaralı defterine kaydedilmiş, on bir ay yaralı yatmış sonra geldiğinde ismi çalındığından Yergöğü'ne emekli olarak kaydedilmişti.[1476] Aynı yıl Belgrad savaşında bulunan Kırkağaç serdarı vekili, oğlunun bu savaşta ayaklarından ve başından kılıç ve balyozla yaralandığını, ölmeden annesi görsün diye cepheden evine götürdüğünü, uzun zaman cerrahların onu tedavi ettiğini beyan ederek silinen isimleri tashih ettirmişti.[1477]

1.8.2. Esaret ve Kurtulma Yolları

Savaşlar ölüm ve yaralanmalar dışında esaretle de neticeleniyordu. Ancak yeniçeriler arasında sadece savaşlarda değil, ailelerini ziyaret veya ticaret için

---

1469 *BOA, D.YNÇ*, 164-207. *BOA, D.YNÇ*, 296-274.

1470 *BOA, D.YNÇ*, 294-134. 1770'te İbrail'de savaşan 63. cemaatten emekli Hüseyin'e sol kolu dirseğinden kurşunla yaralandığı için 5 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 293-334.

1471 *BOA, D.YNÇ*, 86-113.

1472 *BOA, D.YNÇ*, 296-362.

1473 *BOA, D.YNÇ*, 423-256.

1474 *BOA, D.YNÇ*, 296-83.

1475 *BOA, D.YNÇ*, 41-91. *BOA, D.YNÇ*, 146-382. *BOA, D.YNÇ*, 164-165. *BOA, D.YNÇ*, 134-243.

1476 *BOA, D.YNÇ*, 163-473.

1477 *BOA, D.YNÇ*, 165-72.

yaptıkları seyahatlerde Akdeniz'deki korsanlara esir düşenler de çoktu. Yeniçeriler esaretlerini, isimlerinin önüne *esir* kelimesini ilave ederek ve "kâfirin bend-i zencirini çekmek" sözleriyle ifade etmişlerdir.[1478] Birkaç kere esir düşenler, devam eden savaşlarda esaretten kurtulup yine esir düşenler vardı.[1479]

Aşağıda ele alınan durumlar, esirlikle alakalı malumat bulunan kayıtlardan açığa çıkanlardır. Mutlaka, esaretten hiç kurtulamayanlar, bu sırada ölen veya öldürülenler, kör edildikleri veya sakat bırakıldıkları için bir şekilde ocaklarıyla ve aileleriyle irtibat sağlayamayanlar veya birtakım teşebbüslere rağmen kendilerine ulaşılamayanların da olduğu göz ardı edilemez. Esaretten dönenlerin beyanlarıda zaten bu gerçeği teyit etmektedir.

Yeniçerilerden esir düşenleri toplu olarak gösteren kayıtlar yoktur. 16. yüzyıl sonlarına kadar firar mevzubahis olmadığından ve ortalardaki herkes yoldaşının durumundan haber olduğundan esir olduğu bilinenlerin esâmîleri silinmez, bunların bu süre içerisinde işleyen yevmiyeleri döndüklerinde ödenirdi.[1480] Sonrasında esirlerin akıbetleri bilinmediğinden *müteveffa*, *şehit* veya *na-mevcut* olarak isimleri silinmiştir.[1481] Ancak esir düştüğünden emin olunanların ailesine yardım veya esaret parasının temini için bazılarına maaş ödenirdi. Esirlerin ordu veya kalelerdeki eşya ve paraları beytülmâlda muhafaza altına alınırdı.[1482]

Özellikle kale muhafazalarındaki ortalardan, bütün neferleriyle esir düşenler çoktu. Bunların bazıları yazılan neferlerle yeniden oluşturulmuştur.[1483] 1737'de Özi'de savaşan ortaların neferlerinin tamamı ya ölmüş ya da esir düşmüş olduğunda yeniden nefer yazılmıştı.[1484] Sushat'ta görevli 72. cemaat esir düşmüş ve Nisan 1773'te kurtularak Batum'a gelmişti. Kendilerine bu kalede kalmaları emredilmişti.[1485] 1810 yılında Belgrad'da esir düşen 29. bölük, ordudaki yoldaşları olan serdengeçti neferlerinden yeniden teşkil edilmişti.[1486] 1821'de Anagra'nın Ruslarca ele geçirilmesi esnasında esir düşen 51. cemaat daha sonra kurtulduğunda 36 neferiyle Vidin'e gönderilmişti.[1487]

1478 *BOA, D.YNÇ*, 181-11.

1479 *BOA, D.YNÇ*, 101-251. *BOA, D.YNÇ*, 146-121. *BOA, D.YNÇ*, 163-167. 1791'de bir yeniçeri üç kere esir düştüğünü beyan etmişti. *BOA, D.YNÇ*, 424-87.

1480 *BOA, KK.d.* 1769, s. 43, 51, 70. 1598'de esirlikten dönen bazı yeniçeriler daha evvel silindiklerinden tashih edilmişlerdi. BOA, KK.d. 255, s. 19.

1481 *BOA, D.YNÇ*, 42-332. *BOA, D.YNÇ*, 162-116. *BOA, DYNÇ*, 136-254. *BOA, DYNÇ*, 153-137.

1482 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1317.

1483 *Taylesanizâde Tarihi,* 343, 375.

1484 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1336, 1383.

1485 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 306.

1486 *BOA, A.MHM.d.* 230, hk. 183.

1487 *BOA, A.MHM.d.* 230, hk. 64.

Esaretten gelenlere oldukça imtiyazlı davranılır; esâmîleri hemen açılır, başkalarına geçse de mahlûl istenmeden iade edilirdi.[1488] Şartları uyanlara ise emeklilik verilirdi. Esaret öncesinde ortada sahip olduğu görevler ve yollara dokunulmaz, istedikleri kalelere yazılmalarına müsaade edilirdi.[1489]

Esirlerin tashih işlemleri ferden veya topluca yapılırdı. 28 Ağustos 1673'te Venedik'te serbest kalan 20 yeniçeri tashih edilmiş;[1490] 17 Ekim 1771'de esirlikten dönen 28 neferin, 13 Aralık 1771'de 18 neferin kayıtları yeniden açılmıştır.[1491] 1768-74 savaşlarında Bender muhafazasında olan dalkılıç ağası Seyyid Salih ve alemdarı Seyyid Mehmed Ruslara esir düşmüş, kurtulmalarından sonra 1775 yılında her ikisi tashih olmuştu.[1492]

Düşmanın eline düşenlerden kısa sürede kurtulanlar vardı. Bunlar, kıymetli eşyaları alındıktan sonra bırakılanlardı.[1493] Mesela 71. cemaatten serdengeçti ağası Mustafa Ağa 1771'de Ruslara esir düşmüş, kemerinin içindeki kıymetli eşyaları ve paraları alındıktan sonra serbest bırakılmıştı. Esâmî senedini de aldıkları için belge yeniden düzenlendi.[1494] Bazılarının esareti ise birkaç ay sürmüştü. 1717'de esir düşen 51. bölükten Mustafa üç ay sonra yüz altın karşılığında serbest kalmıştı.[1495] 1732'de Kastel İnebahtı'da görevli 91. cemaatin vekilharcı Mustafa, İstanbul'a bir görevle gemiyle gelirken Burunsuz adlı korsan tarafından esir edilmiş, on bir ay kürekte kaldıktan sonra Türk korsanlarının gemiyi ele geçirmeleriyle kurtulmuştu.[1496] 1733'te Osman Paşa'nın sakasıyken esir düşen 12. bölükten Salih, kırk gün sonra Bağdad valisi Ahmed Paşa tarafından kurtarılmıştı.[1497] 1735'te Sakız yamağı 62. cemaatten Hüseyin Kandiye'deki ailesini ziyaret için bir Fransız gemisine binmiş, yolda Nemçe korsanları geminin yolunu kesmişti. Muharebe sonunda esir edilmişler, bütün eşya ve elbiseleri alındıktan sonra bir adaya bırakılmışlardı. Buradan Kandiye'ye dönmeye muvaffak olan Hüseyin'in ismi Sakız'dan buraya nakledilmişti.[1498] 1737'de Genç Ali Paşa emrindeki ordunun bozulması sırasında Avusturyalılara esir düşen 42. bölükten Ali, kendisini oğlunun kurtardığını yaz-

---

1488 *BOA, D.YNÇ,* 162-116.
1489 *BOA, D.YNÇ,* 159-287. *BOA, D.YNÇ,* 165-23. *BOA, D.YNÇ,* 162-116. *BOA, D.YNÇ,* 136-254. *BOA, D.YNÇ,* 122-23.
1490 *BOA, D.YNÇ,* 37-174.
1491 *BOA, D.YNÇ,* 35-3304, 46.
1492 *BOA, C.AS,* 2275.
1493 *BOA, D.YNÇ,* 310-309.
1494 *BOA, D.YNÇ,* 296-353.
1495 *BOA, D.YNÇ,* 55-89.
1496 *BOA, D.YNÇ,* 108-20.
1497 *BOA, D.YNÇ,* 122-50.
1498 *BOA, D.YNÇ,* 117-195.

mıştı ama tafsilat vermemişti.[1499] 1737'de Kırım tarafında ele geçirdikleri kalelerden aldıkları yeniçeri ve diğer sınıf esirlerle geri dönen Rus ordusu, Bender ordusunun saldırısına uğramış, esir düşen 1000 asker kurtarılmıştı.[1500] 1738'de 34. sekbanların aşçısı ve sakası arzlarında Hotin'de Ruslara esir olduklarını ama kısa müddet sonra kurtulduklarını anlatmışlardı.[1501] 1744 yılındaki savaşlarda esir düşen Kars ağası Camuş Hüseyin Ağa, sulh görüşmelerinde yer almış ve bu maksatla İran şahı tarafından serbest bırakılmıştı.[1502]

Esaretin bitirilmesi için devletin, esir düşenlerin veya yakınlarının teşebbüsleri ve uğraşları olurdu. Esir düşenler mektupla veya aracı kişilerle durumlarını ve kurtulma şartlarını ailelerine veya devlete bildirirlerdi.[1503] Kurtarma gayretlerine bağlı olarak hürriyet sağlayan yollar; savaş sonrası taraflar arasında imzalanan anlaşmalar, *kurtarmalık / fidye* ödeme, yine devletler aracılığıyla yapılan takas ve esirlerin firarıydı.[1504]

Firar ederek kurtulan yeniçeriler çok fazlaydı. Bunlar ya esirliklerinin başında yahut sonradan kaçmaya muvaffak olanlardı.[1505] 1698'de daha önce Belgrad muharebelerinde esir düşen Mustafa ve Yusuf adlı iki yeniçeri firar etmeyi başarmış, hatta yanlarında bir Avusturyalıyı getirmişlerdi. Müslüman olan bu şahıs ocağa kabul edilmişti.[1506] 1724 yılında 61. bölükten Ömer, Acem seferinde esir düşmüşken bir zaman sonra firar etmeyi başarmıştı ve emekli edilmişti.[1507] 1732 yılında esir düşen 71. cemaatten Halil iki sene esir tutulduğu Horasan'dan Bağdad'a kaçmıştı.[1508] 1735 Kars kuşatmasında esir düşen ve firar eden 31. bölükten Mehmed, Anadolu valisinin isteğiyle emekli edilmişti.[1509] Yine bu savaşta esir düşen 25. bölükten serdengeçti bayraktarı İsmail, götürüldüğü Mazandıran'dan kaçmıştı.[1510] 1739 yılında Hotin'de Ruslara esir düşen 32. bölükten Mustafa serbest kalmadığından çok uzun süre esir kalmış, 1763'te firar etmeyi başarmış ve Kırım Hanının ricasıyla 50 akçeyle emekli

---

1499 *BOA, D.YNÇ*, 161-402.
1500 *Müzâkerât-ı Sulhiyye*, 53.
1501 *BOA, D.YNÇ*, 148-205.
1502 Demir, "Esir/Esire Mektupları ve Arzuhalleri, 72.
1503 Göstereceğimiz kayıtlar dışında esirlerin mektuplarıyla alakalı şu makaleye bakılabilabilir. Uğur Demir, "Esir/Esire Mektupları ve Arzuhalleri (1700-1750)", *Uluslararası Türk Savaş Esirleri Sempozyomu Bildiri Kitabı* (14-15 Mart 2017), 53-94.
1504 Bu husus için bkz. Lucette Valensi, *Avrupa'da Müslümanlar 16-18. Yüzyıllar* (çev. Alp Tümertekin), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2015.
1505 *BOA, D.YNÇ*, 147-35
1506 *BOA, AE.SMST.II*, 11250.
1507 *BOA, D.YNÇ*, 81-348.
1508 *BOA, D.YNÇ*, 111-14.
1509 *BOA, D.YNÇ*, 120-515.
1510 *BOA, D.YNÇ*, 142-164.

edilmişti.[1511] 1768'de Bender'de Ruslara yaralıyken esir düşen 59. cemaatten dalkılıç Ali, üç sene esirlik çekip taş toprak taşıma gibi ağır işlerde çalıştırıldıktan sonra kaçmıştı.[1512] 1773'te Kalas serdarı olan Osman Ağa, Kalas muharebelerinde Ruslara esir düşmüş, yirmi ay esirlikten sonra kaçıp Özi Kalesi'ne gelmişti.[1513] 7 Ocak 1791 tarihli kayda göre Özi ve Bender'de esir düşen 4'ü bayraktar 6 yeniçeri, yaralı olarak kaçmıştı. Hepsi emekli edilmişti.[1514]

Savaş sonunda yapılan anlaşmalarda, esirlerin karşılıklı serbest bırakılmaları için madde ilave edilmekteydi. 23 Şubat 1565 tarihli Habsburg Kralı Maksimilyan'a yazılan nâme-i hümâyûnda; Budin nöbetçilerinden Hacı Sinan'ın Sent Andre adlı köyde esir edildiği ve nerede olduğu bilinmediğinden mektup vardığında akdedilen muahedeye göre onun ve diğer iki esirin bulunup gönderilmesi istenmişti.[1515] 1639 Kasrı Şirin anlaşması icabı İran şahı Bağdad savaşları sırasında esir aldığı beyler ve kapıkullarını serbest bırakıldı.[1516] Karlofça Antlaşması'nın on ikinci maddesinde düzenlenen Avusturya'yla esir mübadelesi, daha sonra bu devletle yapılan diğer anlaşmalarda da vardı.[1517] Prut Seferi'nden sonra imzalanan anlaşmanın dokuzuncu maddesi esir mübadelesini ihtiva etmekteydi. 18 Eylül 1739 tarihinde Ruslarla yapılan anlaşmanın yedinci maddesi gereği, dinlerini değiştirmiş olanlar dışında bütün esirler serbest bırakılacaktı.[1518] 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'nın yirmi beşinci maddesine göre kendi rızalarıyla din değiştirip Müslüman veya Hristiyan olanlar hariç kadın veya erkek bütün esirler her ne makam veya rütbeden olurlarsa olsunlar mütarekenin tasdiknameleri değiştirildikten sonra hiçbir bahane ileri sürülmeden serbest bırakılacaklardı.[1519] Anlaşmalar devam ettiği müddetçe ilgili maddeye dayanarak sonradan esir düşenler iade edilmekteydi. Osmanlı Devleti muahedelerin şartlarını yerine getirmek için hem görevliler tayin etmiş hem de şahısların satın aldığı esirlerin serbest bırakılmaları için bütçe ayırmıştı.[1520] Diğer devletlerin muahede sonrası serbest bıraktığı esirler

---

1511 *BOA, D.YNÇ*, 257-98.
1512 *BOA, D.YNÇ*, 295-227.
1513 *BOA, C.AS*, 2185.
1514 *BOA, C.AS*, 32640.
1515 *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 780.
1516 *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1127.
1517 *Jahn Karl, "XVII. Asırda Türk ve Avusturyalı Esirlerin Mübadelesi". Sosyoloji Konferansları Dergisi, 2 (1961), 38-51.*
1518 *İbretnümây*-ı Devlet, 22, 354.
1519 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 137.
1520 Ağustos 1742 tarihinde eyaletlere gönderilen bir emirde, yapılan ahitname gereği her Rus esirinin, onlar için belirlenen 100 kuruş devlet tarafından verileceğinden, serbest bırakılıp İstanbul'a gönderilmeleri isteniyordu. *BOA, A.MHM.d*, 149, hk. 102. 1774'te İstanbul'daki esirler devlet tarafından satın alınarak Ruslara teslim edildi. Müslüman olan hatta hafızlık yapanlar ➻

ise gelmişlerdi. 1716 Petervaradin'de esir düşen bir yeniçeri, anlaşma akabinde üç senelik esaretinden dönmüştü.[1521] 1737'de Özi Rusların eline geçtiğinde muhafızı Yahya Paşa'yla esir düşenler anlaşmadan sonra gelmişlerdi. Esirler arasında bulunan çorbacı Süleyman Ağa, 1769'da yeniçeri ağası olmuştu.[1522] 94. cemaatten Abbas adlı yeniçeri de bu mütarekeden sonra serbest kalmış ve memleketine dönmüştü.[1523] Yine Özi'de kendisi kaçmayı başaran 64. cemaatten yamak Ali'nin esir düşen ailesi, sulhtan sonra kurtulmuştu.[1524] Ruslara esir düşüp gelen yeniçeri ve diğer sınıflardan askerlere Kasım 1741'de *hal ve şanlarına* göre 5 bin kuruş dağıtılmıştı.[1525]

Nisan 1740'ta Hotin'in Ruslara teslimi sırasında esir düşen yeniçeriler anlaşmadan sonra gelince Yergöğü Kalesi'ne kaydedilmişti. Kendilerine iki maaş verilmişti, ancak mücadele etmeyip kaçanlar istisna tutulmuştu.[1526] Erzincan'dan serdengeçti bayrağıyla cepheye giden ve savaşta 1745'te İranlılara esir düşen Ali'nin götürüldüğü Horasan'da sol kulağı ve sol ayağı kesilmişti. Sulh olduktan sonra 1748'de gelince ismi Erzincan'a kaydedilmişti.[1527] Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan sonra çeşitli cephelerde esir düşen yeniçeriler birer ikişer geldiklerinden isimleri tashih edilmişti[1528] ki Özi kuşatmasında esir düşen 31. bölükten Osman bunlardan biriydi.[1529] 1792'de Yaş Anlaşması üzerine, 1788'in sonunda esir düşen ve hepsi çeşitli şekillerde yaralı 28 yeniçeri dönmüştü. 14 Ocak 1792 tarihli emirle, henüz o döneme ait maaşlar ödenmediğinden esir düştükleri tarihten itibaren esâmîleri tashih edilmiş ve hepsine 15 ve 10'ar akçelik emeklilik verilmişti.[1530] 15 Şubat 1792 tarihli bir defterde isimleri gösterilen, akrabaları ve ailelerine Özi ve İsmail'de esir düştüklerini mektupla bildiren 140 nefere maaş ödendiği tespit

---

bile, tekrar Hristiyanlığa döndüklerinden teslim edildiler. Esirler için sahiplerine ödeme yapılmıştı. Devletin esirlerin toplanması hususundaki bu muamelesi insanların hoşuna gitmediğinden esir alma sevdasıyla seferlere katılanların heveslerinin kalmadığından bahsedilmiştir. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 171. *Müellifi Meçhul Rûznâme,* 74. 1687'de bir dizdar elindeki esirin takas için serbest bırakılması emri için bkz. *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 514.

1521 *BOA, D.YNÇ*, 99-299.

1522 *BOA, KK.d.* 60/4 s. 25. Ur'da esir olup Yahya Paşa'yla gelen bir yeniçerinin kaydı için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 146-187. Azak'ta esir düşüp serbest kalan bir alemdar için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 163-119

1523 *1 Numaralı ve 1155-1162/1742-1749 Tarihli Erzurum Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-65)* (haz. Muhittin Kul), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2011, 165.

1524 *BOA, D.YNÇ*. 135-276.

1525 *BOA, C.AS,* 20329.

1526 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 457, 929.

1527 *BOA, D.YNÇ*, 206-56.

1528 *BOA, AE.SABH.I*, 9024. *BOA, C.AS,* 2275.

1529 *BOA, AE.SABH.I*, 9024.

1530 *BOA, D.YNÇ,* 425-287.

edilmiş, kurtulduklarında iade edilmek şartıyla esâmîleri silinmişti.[1531] 28 Şubat 1800'de, Dimyat'ta esir olup orduya gelen 81 askerin çoğu yeniçeriydi ve hepsine 25'er kuruş bahşiş verilmişti.[1532] Ocak 1813'te, önceki sene harpte esir düşen ve sulhtan sonra gelen kulkethüdası, yeniçeri ağası yapılmıştı.[1533]

Devletin müdahalesi ve takas işlemiyle de esirlere hürriyet sağlanmıştır. I. Selim devrine ait bir yeniçerinin arzında, iki kere esir düştüğü ve gönderilen elçiler sayesinde kurtulduğu anlatılmışken[1534] 1560 yılında Sakız'da esir düşen 10 yeniçeriyi kurtarmak için görevliler gönderilmişti.[1535] Osmanlılar aldıkları esirleri hemen İstanbul'a sevk ederek küreğe vurmuş veya başka şekilde istihdam etmişlerdi. Bazılarına çalıştıkları hizmetlerde ücret verilmiş ve böylece hürriyetlerini satın almaları imkânı tanınmıştı.[1536] Bu esirler takaslarda da kullanılmıştır. 24 Ocak 1560'da, esir düşen Ardıç adlı Avusturyalı kaptan ile Zigetvar muhasarasında esir düşen Budin'deki nöbetçi yeniçeriler ağası Veli Ağa'nın takas edilme teklifi kabul edilmiş;[1537] 23 Mayıs 1564'te ise on dört yıldır esir olan 53. bölükten İlyas'ı kurtarmak için mirî esirlerden birisi verilmişti.[1538] 17. yüzyıldan itibaren doğrudan yeniçerileri kurtarmak için bu şekilde bir takasa rastlanmamıştır. Ancak toplu şekilde takaslar devam etmişti ki büyük takaslardan biri Aralık 1790'da yapılmış ve serbest bırakılan Avusturyalıların 550 esirine karşı 1500 Müslüman gelmişti.[1539]

Yapılan muahedeler ve aracılıklarla bütün esirlerin kurtuluşu sağlanamazdı. Rusların "bizde din değiştirmemiş hiçbir esir kalmadı" demelerine rağmen yaklaşık yirmi sene sonra 1757'de Şehdî Osman Efendi, Rusya'ya sefir olarak gittiğinde yolda uğradıkları yerlerden kaçarak kendilerine sığınan kadın erkek Müslüman esirler görmüş ve bunlara sahip çıkmıştı.[1540]

Esirlerin hürriyetlerini kazanmalarının en yaygın yolu fidye ödemekti. Bu usul devletlerarası esir hukukunda meşru ve muteber kabul edilmiş, belirlenmiş kaidelerine taraflarca riayet edilmiştir. Esirler için muamelatta *bahâ* olarak adlandı-

---

1531 *BOA, D.YNÇ,* 425-32.
1532 *BOA, C.AS,* 27709.
1533 *BOA, C.SM,* 3673.
1534 *TSMA, E.* 967.
1535 *BOA, A.MHM.d.* 4, hk. 631.
1536 *TSMA, D.*1737. *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 770.
1537 *BOA, A. MHM.d.* 3, hk. 723. Bazı takaslar için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 66, hk. 404. *BOA, A.MHM.d.* 67, hk. 367.
1538 *BOA, KK. d.* 218, s. 169. 23 Mayıs 1573'te de Frenklere esir düşen Cefer adlı bir yeniçerinin kurtarılması için miri esirlerden birisi kullanılmıştı. *BOA, KK.d.* 225, s. 261.
1539 *BOA, C.AS,* 84-3917.
1540 *Şehdî Osman Efendi'nin Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi (1757-1758)* (haz. Türkan Polatçı), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat 2013, 36-38.

rılan fidye belirlenmiş ve buna ilişkin kefalet mektupları düzenlenmiştir. Esirler, aralarındaki bir veya birkaç kişiyi kefil olarak bırakıp belirlenen sürede kefalet parasını toplamak üzere ülkelerine dönmüş hem kendilerinin hem de kefillerin fidyesi götürüldüğünde esaret sona ermişti.[1541]

Yeniçerilerin esir yoldaşlarını kurtarmak hususunda sahip oldukları âdete göre bölük efradının toplandığı bir eğlence tertip edilir, oyuncular ve çalgıcılar davet edilir, kahve ve şerbetler ikram edildikten sonra "bölüğümüzün esir neferini kurtarmak için şu kadar paraya ihtiyaç var" deyip yardım toplanacağı ilan edilirdi. Üzeri çuha ile örtülü kovaya bir delikten para atılarak esaret bedeli toplanırdı. Buna *esir düğünü* adı verilmişti.[1542] Tashih ve be-dergâhla yazılan, ortalarıyla bağlantısı olmayan, hatta hiç tanınmayanlar için esir düğününün yaygın uygulanırlığı kalmamıştı. 18. yüzyılda esir yeniçerilerin beyanları da bunu teyit etmektedir. Orta dayanışmasının azaldığı bu şartlarda çoğu zaman neferler kendi imkânlarıyla kurtulmuştu. Varlıklılar için fidye parası mesele olmasa da fakirlerin kurtarılması için bazı yollar da ihdas edilmişti. Orta sandığından borçlandırma veya başka şekilde yardımlar yapılmış, maaşlarda ortalardan esir parası toplanmış ve ağa kapısında tutulmuştu. Ayrıca ağalar durumu olmayanlara kendi gelirlerinden yardım yapmıştı. Borç alarak fidyesini ödeyenlere kolaylık olması bakımından da emeklilik veya terakki verilmişti. Bazı devlet adamları da esir düşenlerin kurtarılması için para adamıştı.[1543]

Bahâ yoluyla kurtulma, fırsatını bulma veya parayı temin etmeye bağlı olarak kısa sürede mümkün olduğu gibi on yılları bulabilmişti. Nisan 1605'te 79. cemaatten Mehmed, Tuna'da gemiyle seyahat ederken esir düşmüş, akrabası Ömer 500 flori fidye parasıyla onu kurtarmaya gitmişti.[1544] 7 Temmuz 1688 tarihinde yeniden tashih edilen 1. bölükten serdengeçti ağası Murad, daha önce kale kuşatmasında esir düşüp iki sene esaret çektikten sonra 150 altın karşılığında serbest kaldı.[1545] 1692 yılında Yanık Kalesi'nde görevli 36. bölükten Mustafa esir düştüğünde 2 altın karşılığında serbest kalmıştı.[1546] 1714 yılındaki arzında 91. cemaatten Mehmed,

1541 Sandor Takas, *Macaristan Türk Aleminden Çizgiler* (çev. Sadrettin Karatay), MEB Yay., İstanbul 1992, 75-105. *Tımışvarlı Osman Ağa (Bir Osmanlı Sipahisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları)* (haz. Harun Tolasa), Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1986, 53. 9 Mart 1685 tarihli yedi esirin fidyelerinin tahsili için gelmeleri ve birbirlerine olan borçları hususundaki anlaşmazlıklarının anlatıldığı bir dava için bkz. *33 Numaralı Konya Şer'iye Sicili,* 216-217.

1542 Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 155.

1543 *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye* (haz. Nuri Adıyeke), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 1998, 31.

1544 *BOA, A.MHM.d.* 75, hk. 279.

1545 *BOA, D.YNÇ*, 42-332.

1546 *BOA, D.YNÇ*, 46-05.

on iki yıl Rusların esiri olduğunu 300 kuruş bahâyla serbest kaldığını ancak aldığı borcu ödeyemediğinden bahsetmişti.[1547] 1714'te Hotin Kalesi'ndeki 9. bölüğün mensubu Hüseyin, sılayırahim için memleketine gitmek üzere gemiye binmiş ama yolda korsanlar gemiyi basmış, yanında götürdüğü iki esiri ve eşyalarını alıp kendisini Malta'ya esir olarak satmışlardı. 630 kuruş bahâ biçildikten sonra Malta mahkemesinde düzenlenen belgeyle geri gelmişti. Çvresindeki insanların zekât ve yardımıyla 420 kuruş toplamış, geri kalanı temin için *kale terk* olarak silinen isminin yeniden açılmasını istemiş ve kendisine verilen belgeyi delil olarak sunmuştu.[1548] 1715 Mora savaşında Anabolu'da yaralanan 3. bölükten Ali gemiyle İstanbul'a gelirken esir olmuş ve beş sene esaret çekmişti. 190 kuruş bahâ belirlemişler, 100 kuruşunu sadakalardan temin etmişken 90 kuruş borcu kalmıştı. Borç alıp fidyesini tamamlayabilmesi için 7 akçe yevmiyesi 1 akçe terakkiyle tashih edilmişti.[1549]

1716'da Mora savaşında esir düşen ve ismi silinen serdengeçti bayrağı neferi 2. cemaatten Kuşadalı Ahmed'in, kurtuluş parası 500 kuruştu.[1550] Eğriboz Kalesi'nde görevli 40. bölükten Mehmed, ismi silindiğinden İstanbul'a tashih olmak için gelirken bindiği gemi korsanlarca basılıp esir edilmişti. İfadesine göre ağır işlerde çalıştırılırken düşüp göğsünden yaralandığından işe yaramadığı için bahâyla kurtulmasına müsaade edilmişti. Geldiğinde sakat olduğundan 15 Temmuz 1725'te emekli edilmişti.[1551] Herhalde aynı gemide olan, Eğriboz Kalesi'nden İstanbul'a tashih için gelen 96. cemaatten Hüseyin, gemi korsanlarca kaçırılırken direndikleri için çıkan muharebede yaralanmış ve o haliyle esir edilmişti. Beş yıl sonra 630 kuruş fidyeyle serbest kalmıştı.[1552] Aynı şekilde esir düşen diğer bir nefer ise 700 kuruşla kurtulmuştu ve bahâsını aldığı borçla ödeyebilmişti.[1553] İran harplerinde esir düşen ve esir edilirken direndiğinden yaralanan 96. cemaatten Hüseyin, fidyeyle kurtulmuştu. Fidyesi için aldığı borçtan 123 kuruş kaldığından talebi üzerine 1727'de 7 akçelik yevmiyesine 1 akçe zam yapılmıştı.[1554] Azak Kalesi'nde görevliyken İzmir'de parasını dolandıran kişiden alacağını tahsil için giderken korsanlara esir düşen 4. bölükten Osman, iki buçuk sene sonra 1728'de 170 altın karşılığında

---

1547 *BOA, D.YNÇ*, 53-49.

1548 *BOA, D.YNÇ,* 53-43. 1715 Venedik savaşları sırasında Suda Kalesi'nde esir düşen 4. sekbanlardan Mehmed, üç buçuk sene esirlikten sonra bahâ ile serbest bırakılmış ve 1724'te tekrar kaydedilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 82-161.

1549 *BOA, D.YNÇ*, 53-206.

1550 *BOA, D.YNÇ*, 87-106.

1551 *BOA, YB*, 4-58.

1552 *BOA, D.YNÇ*, 88-80.

1553 *BOA, D.YNÇ*, 61-80.

1554 *BOA, D.YNÇ*, 92-269.

kurtulmuştu.[1555] 1732 yılında eski Bursa ağasının çuhadarı 101. cemaatten İsmail, sılayırahim için memleketi Kandiye'ye giderken Galata'da bir Nemçe kalyonuna diğer bezirgânlarla binmiş, kalyon yolda Malta korsanlarına yakalanmış ve bütün eşyaları alınarak Malta'ya götürülmüştü. İsmail, ağa tarafından verilen 1000 kuruş bahâyla serbest bırakılmıştı.[1556] Anagra Kalesi'nde Abazalara esir düşen 64. cemaatten serdengeçti alemdarı Osman, sekiz ay sonra 1734 yılında 750 kuruş bahâyla serbest kalmıştı.[1557] 1717 Belgrad savunmasında esir düşen ve on yedi sene esir kalan 64. cemaatten Ali, 300 kuruş bahâyla kurtulmuş ve bahâyı borçlanarak ödemişti.[1558] 1736'da 40. bölükten İbrahim bir Ermeni'den aldığı 40 kuruşla fidyesini ödemiş, odabaşısı aracılığıyla esâmîsi tashih edilmiş, 15 kuruş ağa kapısından, 10 kuruş odasından verilmiş ve 5 kuruş borcu kalmıştı.[1559] 1732'de, nasıl esir olduğundan bahsetmeyen Anabolu yamağı 59. bölükten Abdullah, bahâ belirlendikten sonra parayı bulmak için İstanbul'a gelmiş, ismini tashih ettirmiş, ancak parayı temin edemediğinden kefillerini serbest bırakmamışlardı. Bir kısmını maaşından temin etmiş, diğer kısmını borç alarak fidyesini tamamlamıştı.[1560] 1759 tarihli beyanına göre 1. bölükten Kule Kalesi'ne kayıtlı Abdullah, ticaret için Taşözü adasına giderken gemileri Malta korsanlarının saldırısına uğramış ve üç dört saatlik savaştan sonra esir olmuştu. Üç buçuk sene esaretinden 1250 kuruş ödeyerek kurtulmuştu. 1759'da ismi maaş defterinde çıkmadığı için Kandiye'den İstanbul'a gelen 42. cemaatten Ahmed, gemideki 22 kişiyle beraber Malta korsanlarına esir düşmüştü. İstanbul'daki kız kardeşi Meryem'e mektup yazmış, kurtarılması için teşebbüste bulunmasını istemişti. Meryem ocağa verdiği dilekçede kardeşinin kurtarılması için yardım edilmesini ve ailesinin geçinmesi için isminin tashihini arz etmişti. Ahmed'in ismi tashih edilmiş, kurtarılma parasını borç alıp ödeyebilmesi için 43 akçelik bir esâmî verilmişti.[1561] Bu esâmînin h. 1172 maaşı karşılığı için Kandiye kâtibi 100 kuruş, h. 1173 maaş için kale ağası 70 kuruş vermişti. Ama esâmî daha sonra silinmişti. Parasını temin edemediği için veya başka sebeplerle altı seneye yakın esirlik çeken Ahmed'i ve beş yeniçeriyi Kandiyeli Mustafa Reşid adlı biri 500'er kuruşa alıp Tunus'a götürmüştü. Hepsini

1555 *BOA, D.YNÇ*, 95-175.
1556 *BOA, D.YNÇ*, 108-71.
1557 *BOA, D.YNÇ*, 120-146.
1558 *BOA, D.YNÇ*, 147-26. 1735'te Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın öldüğü savaşta 25. bölüğün sakası kolundan yaralanmış ve esir düşmüş, kurtulup geldiğinde emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 134-148. Aynı savaşta esir düşen diğer bir yeniçeri ise üç sene sonra serbest kalmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 144-293
1559 *BOA, D.YNÇ*, 131-289.
1560 *BOA, D.YNÇ*, 105-271.
1561 *BOA, D.YNÇ*, 239-227, 257.

birbirine kefil etmiş ve parayı temin için bazılarını serbest bırakmıştı. Kandiye'ye geldiklerinde hepsi için *düğün olmuş* ve 1000 kuruş toplanmıştı. Onun hissesine 200 kuruş düşmüşken yeniçerilerden biri ölünce hisseleri 100 kuruş daha artmıştı. Ahmed, isminin yeniden yüksek bir terakkiyle açılmasını ve 400 kuruş kalan borcu için ağa kapısındaki esir parasından yahut başka şekilde yardım edilerek ödenmesini istemişti. Henüz ödenmemiş h. 1175 maaşından geçerli olmak üzere yeniden 43 akçelik bir esâmî verilerek borcunu kapatmasına yardımcı olunmuştu.[1562]

1770 yılında Kule Kalesi'ne saldıran Ruslara esir düşen beş yerinden yaralı serdengeçti ağası İsmail, dokuz ay sonra geri gelmiş, esâmîsi 6 akçe terakkiyle iade edilmiş, yaralı olduğundan istirahat etmesi için Niğbolu Kalesi'ne gönderilmişti.[1563]

Gösterilen bu kurtarma yollarının herhangi birinden istifade edemeyen, çok uzun süre esir kalan ve kurtulamayanlar vardı. 1717'de kurtulan bir yeniçeri 35 sene esaret çekmişti.[1564] 71. cemaatten İbrahim, on üç yıldır esir olan oğlunu kurtarmak için dört senedir gezdiğini bu sebeple isminin 1715'te silindiğini anlatmıştı.[1565] 18 Ekim 1720'de emeklilik verilen 56. bölükten serdengeçti ağası Hasan Ağa 1685 yılında Budin müdafaasındayken esir edilip Malta'ya götürülen 40 kişiden biriydi. Otuz beş sene esaret çektikten sonra serbest kalmıştı.[1566] 16 Şubat 1721'de 5 esirden biri olan ve emekli edilen 101. cemaatten İbrahim, tam kırk sene esir kalmıştı.[1567] İki kere esir düşen ve kurtulan 34. cemaatin Yergöğü yamaklarından Ahmed'in esâmîsi, uzun zaman önce Avusturyalılara esir düşen oğlunu aramaya gittiğinden 1733'te silinmişti.[1568] 17 Haziran 1725 tarihi atılmış bir arzda, 11. bölükten Ahmed odabaşı otuz sene esaret çektikten sonra kurtulduğunu kaydetmişti.[1569] 1725'te Tebriz'de esir düşen 44. bölükten Ali, 1740'ta kurtulmuştu. "İran tarafında gezmediğim görmediğim şey kalmadı" diye çektiklerini anlatmıştır.[1570] Muhtemelen devletin girişimiyle 1727'de esirlikten kurtarılan 35 Venedik esiri, yirmiyle otuz beş yıl arasında esirlik çektiklerini, donanmada zincirlenerek çalıştırıldıklarını anlatmışlardı. Artık işe yaramaz olduklarından emekli edilmelerini istediklerinden bayraktar olan 25, diğerleri 10 akçeyle emekli edilmişti.[1571] 1728'de 580 kuruş bahâyla kurtulan 41. bölükten Ali, Belgrad'da Nemçelilere esir düşmüş

1562 *BOA, D.YNÇ*, 250-117.
1563 *BOA, D.YNÇ*, 295-366.
1564 *BOA, D.YNÇ*, 56-17.
1565 *BOA, D.YNÇ*, 53-209.
1566 *BOA, D.YNÇ*, 60-218.
1567 *BOA, D.YNÇ*, 65-62.
1568 *BOA, D.YNÇ*, 113-152.
1569 *BOA, D.YNÇ*, 82-116.
1570 *BOA, D.YNÇ*, 158-246.
1571 *BOA, D.YNÇ*, 90-299.

ve otuz yedi yıl esaret çekmişti. Odabaşının temin ettiği mahlûlle esâmî verilmişti.[1572] 1729 tarihli arzında 9. cemaatten Hüseyin, Sakız muharebelerinde esir düştüğünü, yirmi seneden fazla zincirlere bağlı olarak kürek çektiğini ve fidyeyle kurtulduğunu anlatmıştı.[1573] 1732'de bahâyla kurtulduğunu beyan eden ve emekli edilen 3. bölükten Ahmed kırk beş sene esirlik çekmişti.[1574] 1735'te İranlılara esir düşen 51. bölükten serdengeçti ağası ve alemdardan, ağa ölmüş, alemdar beş buçuk yıl sonra kurtularak gelmişti.[1575] 1738'de esirlikten kurtulan 7. sekbanlardan Süleyman otuz sekiz sene kürek çektiğini ve ağanın para yardımıyla serbest kaldığını anlatmıştı. Esâmî için kendisinden mahlûl istenmesine itiraz etmiş ve kaydını açtırmayı başarmıştı.[1576] 1737'de Özi'de esir düşen 77. cemaatin odabaşı, vekilharcı ve aşçısı sulha rağmen 1745'te ancak kurtulmuşlardı.[1577] 63. cemaatten Ali, 1711 Prut Seferi sırasında İbrail'de esir olmuş, otuz sene esirlik çektikten sonra kurtulmuştu. Kendisine çok eziyetler edildiğini, gözünün kör edildiğini, sürekli Hristiyan olması teklif edildiğini anlatmıştı. 1741 yılında emeklilik verilerek memleketi Gelibolu'ya en yakın yer olan Bozcaada Kalesi'ne kaydedilmişti.[1578] Yine 1741'de Fransa'da serbest kaldığını beyan eden 62. cemaatten Mehmed, elli sene esirliğinde zindanlarda kaldığını, gemilerde kürekte çalıştırıldığını, vücudunun hep yara olduğunu anlatmıştı.[1579] Malta korsanlarına esir düşen ve 1758'de kurtulan 67. cemaatten Abdullah on dört yıl esirlik çekmişti.[1580] 13 Temmuz 1777 tarihli arzına göre Kılburun'da 10 akçe emeklilik karşılığı dalkılıç yazılan 62. cemaatten Ahmed esir düşmüş altı sene esir kalmıştı. Soğuktan elleri ve ayakları düşmüş halde İstanbul'a dönmüştü. Kendisine 15 akçe verilerek İbrail'e yazmak istemişlerdi ama o "ben bu halimle serhatte ne iş yaparım" diye sadrazama arz verince 10 akçeyle İstanbul'a yazılmıştı. [1581]

1770'te Rusların eline geçen İsmail'de esir alınanlarla alakalı Sadullah Enverî, yaşayanlardan bizzat duyduğunu beyan ettiği bir olay anlatmıştır. Esir alınan askerlerle ilgilenen Rus generali aralarındaki yeniçerilere, sizler maaşlı asker misiniz diye sormuş, onlar övünerek kapıkulu askerleri olduklarını beyan edince, siz padişahın ekmeğini yiyip savaşa memur olmuşken firar etmeyi tercih etmişsiniz

1572 *BOA, D.YNÇ*, 95-11.
1573 *BOA, D.YNÇ*, 96-341.
1574 *BOA, D.YNÇ*, 105-229.
1575 *BOA, D.YNÇ*, 157-219.
1576 *BOA, D.YNÇ*, 146-268.
1577 *BOA, D.YNÇ*, 190-224.
1578 *BOA, D.YNÇ*, 165-357.
1579 *BOA, D.YNÇ*, 162-447.
1580 *BOA, D.YNÇ*, 237-273.
1581 *BOA, D.YNÇ*, 342-62.

diyerek üç kere yüzlerine tükürmüş ve siz benim askerimi de bozarsınız diye 50 yeniçeriyi serbest bırakmıştı.[1582] Benzer bir hikâye *Cabi Tarihi*'nde bulunmaktadır. Yine diğeri gibi yeniçerileri aşağılamak için uydurulduğu muhtemel bu rivayete göre Yergöğü'nde Ruslara teslim olan askerler sınıflarına göre tasnif edilmiş, diğerlerine iltifat edilirken 6 binden fazla yeniçeri çıplak olarak Moskova'ya götürülmüştü. Rus general esir alındıklarında onlara hakaret etmiş; kelime-i şehâdet getirmekle Müslüman olamayacakları, isyanlarda padişahların helakine sebep oldukları, seferlerde orduda durmayıp kaçtıklarını yüzlerine vurmuştu.[1583]

1.9. YENİÇERİLERİN SİLAHLARI VE TALİMLERİ

İlk yeniçeriler kılıç, kalkan, ok, mızrak, balta, topuz ve diğer çeşitli silahları kullanmışlardı. Bazı ortalar kullandıkları savaş aletleri ve hususi vazifelerine göre tasnif edilmişlerdi. 82. cemaat zemberek/mancınık kullanmışken 1526 defterinde 74. cemaat "taşçı", 88. cemaat "bıçkıçı" olarak kayıtlıdır. Zenberekçi ortası sonra da mevcut olsa da eski muharebe usulleri ve silahlarıyla alakalı bıçkıcı ve taşçı görevleri, 16. yüzyılın ortasına doğru kalkmıştır.[1584] Antoine Galland, 27 Nisan 1672'de yeniçeri çadırlarını ziyaret ettiklerinde bir çorbacının Fransız elçisine büyük oklar ve kurşunlar atabilen bir âlet gösterdiğini anlatmıştır. Herhalde onlar zenberekçibaşının çadırını ziyaret etmişlerdi.[1585] Ancak bu silahın varlığına 18. yüzyıldaki eserler ve kayıtlarda rastlanmamıştır. Zaten zenberekçi ortası hep kalelerde görev yapmış, seferlere İstanbul'daki nısf ortası katılmıştı.

Acemi oğlanlıklarında çeşitli meslekleri öğrenen, seferlerde ve sulh dönemlerinde de meslekleriyle alakalı işlerde istihdam edilen neferler bu vasıflarını Yeniçeri Ocağı'na taşımaktaydılar. Özellikle mimar ve neccar gibi ordu mühendisliğini ilgilendiren maharetlere sahip neferler fazlaydı.[1586] Bu kabiliyetlere sahip neferler merkezde ve ülkenin en uzak bölgesindeki imar ve inşa faaliyetlerine de görevlendirilmekteydi. Acemi Ocağı'nın belli hizmetlere mahsus hale gelmesi ve nefer yetiştirme özelliğini kaybetmesi, en fazla yeniçeriler üzerinde tesir bırakmış, Yeniçeri Ocağı'nın kabiliyetine büyük darbe vurmuştur.

Osmanlılarda tüfeğin kullanımı 15. yüzyılın hemen başına götürülse de yaygınlaşması ve hususiyetleri hakkındaki bilgiler sıhhatli değildir. Bununla beraber bu

---

1582 *Enverî Tarihi I. Cild,* 149-150.

1583 *Câbî Tarihi*, II, 824.

1584 1526 yılı defterinde (*TSMA.D.* 736, s. 65, 73) görülen kayıtlar, 1549 yılına ait olanda kalkmıştır.

1585 Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673),* I (çev. Nahid Sırrı Örik), TTK Basımevi, 1998, 106.

1586 Bu özelliklere sahip neferler ve istihdamları hakkında *Topçular Kâtibi Tarihi*'nde oldukça fazla malumat vardır.

yüzyılın ortalarından itibaren gittikçe yaygınlaşmış ve tüfek kullanan asker sayısı artmıştı.[1587] Piyade olmaları sebebiyle yeniçeriler henüz II. Murad döneminde tüfeklendirilmeye başlanmıştı.[1588] II. Mehmed tahta çıktığında yeniçerilerin kullandıkları silah ve aletlerde ıslahat yapmıştır.[1589] Bu zaman daha fazla yeniçeri tüfekle donatılmış olmalıdır. I. Selim döneminde onların artık çok büyük kısmı tüfek kullanmaktaydı ki Mısır üzerine gitmeye hazırlanan I. Selim, 26 Nisan 1516'da önden Haleb'e gönderdiği sadrazam Sinan Paşa emrine 3 bin tüfekli yeniçeri vermişti.[1590] I. Süleyman'ın Rodos, Mohaç ve Irakeyn seferlerine cebehaneyle beş bine yakın tüfek götürülmüştü ki sayı bu silahın iyice yaygınlaştığını göstermektedir.[1591] 1532 yılındaki Alman seferinde yeniçerilerden ok kullananlar olsa da[1592] kısa süre sonra bütün neferler tüfekle donatılmıştı. 1547 yılında gelen Fransız büyükelçi Monsieur D'Araman, yeniçerilerin arkebüz, pala yahut kılıç taşıdıklarını yazmış, ok ve yaydan bahsetmemişti.[1593] Zaten I. Süleyman'ın 19 Ocak 1552'deki emrinde bütün yeniçerilerden tüfek kullanmada mahir olmaları istenilmekteydi.[1594]

Tüfek kullanımını artırmaya çalışan Safeviler yeniçerilere kucak açmıştır. Cezalandırmaktan korkup kaçan veya yeniçerilikten atılanlar bu devlette itibarla karşılanmıştı. 1516 yılında Şah İsmail'in yanında 20 tüfekçi firari yeniçeri vardı.[1595] 1555'te yeniçeriler, ağalarını şikâyet ettikleri mektuplarında, "onun yüzünden Kızılbaş'a kaçan yeniçeriler yüzünden orada tüfek kullananların sayısının arttığını" anlatmışlardı.[1596]

1587 Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, 33-45. Salim Aydüz, "XIV.-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i Efrenciyân)", *Belleten*, LXII-235, 787-789. Mücteba İlgürel, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", *Tarih Dergisi / Turkish Journal of History,* 32 (Haziran 2011), 301.

1588 *Chalkondyles Kroniği* (V-VII. Bölümler), 209, 213. Gabor Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları* (haz. ve çev. Kahraman Şakul), İş Bankası Yay., İstanbul 2017, 52.

1589 Kritovulus, *Tarih-i Mehmed Han-ı Sâni* (çev. Karolidi), Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul 1328, 17.

1590 *Haydar Çelebi Rûznâmesi* (haz. Ali Seslikaya), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat 2014, 143.

1591 Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar*, 56, 158. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, 40-41.

1592 Celâlzâde Salih Çelebi, *Târih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman* (haz. Fatma Kaytaz), Çamlıca Yay., İstanbul 2016, 50.

1593 Jhean Chesneau, *Monsieur D'Araman Seyahatnamesi* (çev. Işıl Erverdi), Dergâh Yay., İstanbul 2012, 35.

1594 *888 numaralı Mühimme Defteri,* 9-10. Bu dönemde bazı kalelere de tüfek ve barut bulundurma emri vardır. Mesela 7 Nisan 1554 tarihinde Gazze Kalesi'ne otuz tüfek ve iki kantar barut gönderilmesi. Mısır beylerbeyine gönderilmişti. *BOA, KK.d.* 211, s. 29.

1595 *TSMA, E.* 756/45.

1596 Uzunçarşılı, "Yeniçerilerin Rüstem Paşa'ya Mektupları" *197.*

1630'lara kadar ok-yay masrafları için keman-bahâ ödense de bu silahı kullanmayı uzun zaman evvel terk etmişlerdi. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da artık ok talimi yapılmadığı, değil neferlerin talimhanecilerin bile ok kullanmayı bilmediği yazılmıştı.[1597] Tenkit maksatlı gösterilen bu durum en azından solaklar için geçerli değildi. Onlar her zaman ok ve yay kullanmışlar ve ağa kapısı ustaları arasında daima yaycılar bulunmuştu.

Zaten yeniçerilerin çoğu, beraber savaştıkları diğer sınıfların silahlarını ve bilhassa top kullanmayı biliyorlardı.[1598]

Yeniçerilere 16. yüzyılın sonuna kadar devlet tarafından tüfek verilmiştir. Bu *mirî tüfenkleri* timarlı sipahi olduklarında ve kapıkulu süvarilerine geçtiklerinde cebehaneye iade etmişlerdi.[1599] İstanbul dışında olduklarında yeni tüfekleri kendilerine gönderilmişti.[1600] Birden fazla tüfek sahibi olma ve bunları tezyin etme yaygın olduğundan mirî olmayan tüfek kullanımı da yaygın olmalıdır. Zaten mirî tüfeğin kullanışsızlığı yahut yeniçeri sayısı artışından dolayı temin edilememesi sebebiyle her yeniçerinin kendi imkânlarıyla tüfek temin etmesi mecburi hale getirilmişti.[1601] Kuloğulları, silah bulundurma serbestiyeti sayesinde yeniçeri olmadan önce de tüfek edinebilmişlerdi.[1602]

Neferlerin şahıslarına ait olanlardan başka ortaların demirbaşı olan, merasimlerde ve kolluklarda kullanılan tüfek ve kılıçlar vardı. Mesela 61. bölüğün, kolluklarda veya kışlalarda odaya ait silahları varken 1778 yılında Karadeniz Boğazı kalelerine yazılan yamaklarına orta sandığından tüfek ve donanımları satın alınmıştı.[1603] Bunların tamir masraflarını ortalar karşılamıştı.

Yeniçeriler önceleri çakmaklı, sonra fitilli tüfek kullanmıştır.[1604] Marsilli 17. yüzyılın sonunda onların; 6, 9, 12, 15, 25 dirhemlik fitilli ve ağır tüfekler kullandıklarını yazmıştır.[1605] Tüfenkçi gibi özel birliklerin daha etkili tüfekleri vardı. Mesela 1695 yılında sadrazam tüfenkçileri 30-40 dirhemlik tüfeklerle donatılmışlardı.[1606]

1597 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 236.

1598 Yukarıda 1770'te İbrail'de top doldururken yaralanan bir yeniçeriden ve Hotin müdafaasında nöbetçilerin bütün işleri üstlenmelerinden bahsedilmişti.

1599 *BOA, A.MHM.d.* 10, hk. 445.

1600 *BOA, A.MHM.d.* 16, hk. 551. *BOA, A.MHM.d.* 32, hk. 547.

1601 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 177.

1602 *1069-1070 / 1659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili* (haz. Salih Pay), Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 1987, 136.

1603 *BOA, D.BŞM.d.* 41151, s. 89.

1604 Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar* 159-160.

1605 Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti,* 81, 162-163.

1606 *Tarih-i Varadin,* 34.

Kale kuşatmalarında kulelerdeki hedefleri vurma gibi hususi vazifelerde misket tüfeği kullanılmıştır.

Tabanca, kılıç, kama, topuz, balta vesairler, her zaman sahip oldukları diğer silahlarıydı.[1607] Bazılarının kalkanları olduğu 17. yüzyıl sonuna ait kayıtlarda görülse de[1608] sonrasında fazla kullanılmadığı hem savaşlara ait anlatımlardan hem de terekelerde gösterilen silahlar arasında olmamasından anlaşılmaktadır.

Yeniçerilerin silahları ve donanımları terekelerinden görülebilmektedir. Kayıtlara göre kara kılıç, taban kılıç, Frengir kılıç, simli kılıç; kara tüfek, kaval tüfek, şeşhane tüfek, boylu tüfek, kebir tüfek, sadaklı tüfek, kartane tüfek, filinta tüfek, sarma tüfek, fahire tüfek, fahire filinta tüfek, çifte tüfek; piştov, çifte piştov, kuburlu piştov tüfek, sim piştov, sim bilezikli piştov, tek piştov (tek namlulu), çift piştov (çift namlulu), fahire piştov; gaddere, pusat, palaska, zırh, hançer, topuz sahip oldukları silah türleriydi. Silahları taşımak ve saklamak için kılıf ve kemerler kullanırlardı.[1609] Dolayısıyla bir yeniçerinin silah ve donanım olarak; tüfek,

---

1607 Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 81. Mouradgea D'Ohsson, *Tableau Général De l'Empire Ottoman*, Paris, De L'imprimerie De Monsieur, 1787-1790, Tome VII 345.

1608 1690'da seferden dönen yeniçerilere saldıran eşkıyalar kalkanlarını çalmışlardı. *BOA, C.AS*, 18637.

1609 *202 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicili* (haz. Uğur Sertel), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 2004184. Kadir Güldür, *Tereke Defterlerine Göre Rodosçuk Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1788-1790)*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi SBE, Balıkesir, 2016, 61. *1751 No'lu Rodoscuk (Tekirdağ) Şeriye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili* (haz. Emine Cengiz), Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi SBE, Edirne 2008, 57, 69, 76, 77, 84. *10 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (haz. Ömer Çağatay), Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, Bitlis 2015. 242, 55, 57, 63, 66,84, 86, 113, 203, 209. *42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (haz. Ensar Tüncer), Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, Bitlis 2015, 81-82, 128, 143-144, 156-158. *Antakya'nın III Numaralı Şeriyye Sicili*, 96, 140-141. 1693'te Kandiye'de ölen yeniçerilere ait beytülmâl defterinde cinsleri gösterilmese de hepsinin 129-219 akçe arası satılmış tüfekleri vardı. *BOA, C.AS,* 16017. Kasım 1732'de Adana'da ölen Hasan Beşe'nin terekesinde bir kara kılıç, bir kara tüfek, bir piştov, bir gaddare ve bir pusat bulunmaktaydı. Ekim 1732'de ölen Ali Beşe'nin kara kılıcı, pusat, vezne ve palaskayla beraber bir tüfeği bulunmaktaydı. Tüfeğin takımıyla beraber fiyatı 4 kuruş yazılmıştı. Ekim 1732'de ölen Veli Beşe'nin bir 6 kuruşluk tüfeği bulunmaktaydı. *129 Nolu (h. 1143-1145 m. 1730-1732) Adana Ser'iyye Sicili* (haz. Talip Atmaca), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya 1996, 182, 260, 263. 1749'da cezalandırıldığı için eşyalarına el konulan Bağdad eski kâtibinin eşyaları arasından bir şeşhane tüfek vardı. *1748-1749 Yılında Konya'da Sosyal ve İktisadî Hayat (57 Numaralı Şer'iye Siciline Göre)* (haz. Mehmet Altan), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2007, 323, 341, 343. Aralık 1767'de Rodoscuk'ta öldürülen bir çuhadarın terekesinde 2.275 akçe bedelle kaydedilen kılıç, 1.175 akçelik bir boylu tüfek ve çifte piştov bulunmaktaydı. *1751 No'lu Rodoscuk Şeriye Sicili* 55. Temmuz 1772'de İstanbul'da ölen Mustafa Beşe terekesinde 600 akçelik şeşhane tüfek ve 2.850 akçelik kebir (büyük) tüfek, Anadolukavağı İskelesi'nde ölen 64. cemaatten Mehmed Beşe'nin 2.880 akçelik tüfek, palaskası ➻

piştov, fişeklik, palaska, barutluk, kılıç, hançer, durumuna göre sahip olduğu diğer silahları ve zırhları bulunmaktaydı. Genel durumda yeniçeriler kendi bütçelerine göre, piyasada üretilen tüfek ve diğer silahlara sahip olmuşlardır. Bu silahlardan çoğuna birkaç adet olacak şekilde sahip olmuşlardır. Mart 1733'te Vidin'de ölen 25. sekbanlar mensubunun üç tüfek, bir boylu tüfek, üç kılıç, bir piştov ve palaskası vardı. Aynı kaledeki 76. cemaatten Ali odabaşının metrukâtında bir taban kılıç, üç frengir kılıç, beş piştov, üç şeşhane tüfek, bir boylu tüfek ve bir hançer vardı.[1610] Varlıklarına göre silahlarını tezyin etmişlerdi. 1760'da bir çavuş göreve gittiğinden Gürcü asıllı kölesi simli boylu tüfek, simli kılıç ve eşyalarıyla kaçmıştı.[1611]

Tashih ve be-dergâh yoluyla yazılan yeniçerilerin tüfekle gelmeleri şarttı. 1692 ve 1693 yıllarındaki seferlere yeniçeri ve kuloğullarının metris harplerine uygun boylu tüfeklerle gelmeleri istenmişti.[1612] 18. yüzyılda da bütün sefer emirlerine, neferlerin silahlarıyla donanmış olarak cepheye gitmeleri yazılmış; serdengeçti ağaları ve serdarları bundan sorumlu tutulmuş, silahsız gelenler için tenkit edilmişlerdi.[1613] 1737 yılında boylu tüfek getirmeleri emredilmişken[1614] Aralık 1769'da Ruslara karşı etkili olmaları için silahlarının yeni olması özellikle istenmişti.[1615]

Taşradan gelenlerden maddi gücü olmayanların tüfek ve mühimmatlarını kazaların ahalileri ve varlıklı ağalar temin ederdi. Kale veya ordu cebehanelerinde de yeterince silah bulundurulmuş, ihtiyaç durumunda İstanbul'dan sevk edilmişti.[1616] İstanbul'dan orduyla gidenlerden silahı olmayan fakir neferlere tüfek almaları

---

ve diğer bir yeniçerinin 560 akçe yazılan filinta tüfeği vardı. *İstanbul Askerî Kassâm Defterlerinden 336 Nolu ve Hicrî 1184 Tarihli Tereke Defteri* (haz. Zehra Elçin Özdener), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1996, 15-17, 46, 178. Haziran 1764'te Kastamonu'da ölen Palancı Ömer Beşe'nin terekesinde bir Şam kılıcı (5 kuruş), bir tüfek (3 kuruş), 1 piştov (veznesiyle palaskasıyla 5.5 kuruş) vardı. *1177 h. / 1763-1764 m. Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicili* (haz. Alaettin Tırpanoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2002, 384. Emekli bir yeniçeriden simli ve kara kılıç kalmıştı. *336 Nolu Askerî Kassâm Defteri*, 84. 1791'de ölen bir yeniçerinin terekesinde 2700 ve 1.386 akçe değer biçilmiş iki sim bilezikli filinta tüfek, 2.406 akçelik şeşhane tüfek, 690 akçelik sağir filinta tüfeği vardı. *615 Numaralı İstanbul Askeri Kassam Defterinin Değerlendirilmesi* (haz. Sezgin Demircioğlu) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1998, 53.

1610 *42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicili*, 127-128, 156-158.

1611 *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 185.

1612 *391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili*, 501-504, 594-597, 602-604.

1613 *BOA, A.MHM.d*, 137, hk.149. *BOA, A.MHM.d*, 142, hk. 1553-54-55. *BOA, A.MHM.*d, 150, hk. 706. *BOA, İE. AS*, 8050. *BOA, A.MHM.d.* 135, hk. 853.

1614 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1553-1555.

1615 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 299.

1616 *BOA, KK.d.* 4770. 6 Mart 1745'te Kars Kalesi'ne bin kılıç ve bin tüfek gönderilmişti. *BOA, AE, SMHD-I*, 431/1. 1773'te orduda tüfek, barut ve diğer malzemeler azaldığından İstanbul'dan istenmişti. *BOA, C.AS*, 2693.

için bahşiş verme âdeti varken esir düşen veya başka şekilde mağdur olanlara silah teminleri için para yardımı yapılmaktaydı.[1617] Sadrazam tüfenkçilerine ise her zaman cebehaneden tüfek ve takımları verilmiştir.[1618] Nizâm-ı Cedîd sonrası talime başlayanlara ve 19. yüzyılda yeniçeri ağası emrine verilen tüfenkçilere cebehaneden tüfek dağıtılmıştı.[1619]

1784 senesinde yeniçerilerin kullandıkları silahların yerine Avrupa'da kullanılanların benzerlerinin üretimi için Bentona adlı Fransız bir uzman memur edilmiş; bu kişi kullanılan bütün tüfeklerin değiştirilmesinin gerekmediği, şeşhane tüfeklerinin –uzak atışlarında iyi olduğundan– metris harplerinde faydalı olacağı yönünde rapor beyan etmişti.[1620]

Yeniçeriler İstanbul'dayken tüfenklerini kışlalarındaki, seferdeyken çadırlarının ortasına yerleştirdikleri silahlıklara asarlardı.[1621] İster İstanbul'da ister kale ve taşrada bulundukları yerlerde olsun, görevleri dışında silah taşımaları yasaktı. Ancak özellikle taşrada riyaet edilmediğinden gönderilen emirlerde, çarşı ve pazarda harp aletleriyle dolaşmamaları sürekli tekrarlanmıştır.

Göreve giderken veya savaş sırasında yeniçerilere barut, fitil-fişek ve kurşun dağıtılırdı.[1622] 10 Temmuz 1709'da göreve gönderilenlere, mutat bir uygulama olarak, nefer başına cebehaneden yarımşar okka barut ve birer okka kurşun verilmişti.[1623] Tabii savaşlar sırasında ihtiyaçları nispetince taksimat artırılırdı.

Cebeciler 17. yüzyılın sonundan itibaren ordunun silahlarının tamiri ve bakımını üstlenmeden öte muharip bir sınıf haline geldi ve temel vazifeleri olan cebehanenin muhafazasından başka yeniçeriler gibi serdengeçti ve dalkılıçlıkta çok fazla kullanıldılar. Ordu içerisinde 10 bine çıkan mevcutları da zaten vasıf değiştirmelerinin en mühim sebebiydi.[1624] Cepheye silah tamiri için ayrıca ustalar götürülmüş; 7 Mart 1770'te İsakçı'da Karanamlı ve Cevherzar adlı tüfeklerin tamiri için orduda usta olmadığından Silistre'den 20 usta çağrılmıştı.[1625] 1800 yılında silahların tamiri için İstanbul'daki tüfenkçi esnafından orduya çağrılanlar olmuş,

---

1617 Mart 1800'de Dimyat'ta esir olduktan sonra gelen dört yeniçeriye silah almaları için 25'er kuruş verilmişti. *BOA, C.AS*, 27709.

1618 *BOA, C.AS*, 30673.

1619 *BOA, C.AS*, 26217, 53212.

1620 *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları*, 24.

1621 Galland, 26 Nisan 1672'de girdiği bir orta çadırında gayet temiz ve cilalı, silahların asılı olduğu raflar görmüştü. *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar*, s. 107.

1622 *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 1095.

1623 *BOA, D.YNÇ*, 49-236.

1624 Nizâm-ı Cedîde dair düzenlemelerde cebecilerin bu vasfı da göz önüne alınarak talimleri düşünülmüştü. *Mahmud Râif Efendi*, 47.

1625 *BOA, C.AS*, 2669.

yeniçerilerden tüfenkçilik yapanlardan da 15 kişi gönüllü olarak katılmıştı.[1626] Kaynaklarda yeniçerilerin talimleri hakkında malumat oldukça azdır. Birkaç eserde nasıl yapıldığı ve hangi savaş sanatlarının öğretildiği mevzularına kısaca temas edilse de daha ziyade talim yapılıp yapılmadığıyla ilgilenilmiştir.

Acemi oğlanları silah taşımakta ve kullanmayı bilmekteydi. Hatta yeniçeriler gibi onlara da ok ve yay temini için keman-bahâ ödenirdi. Kendilerine hususi harp talimi yaptırıldığına ilişkin malumat yoksa da birçoğu orduyla seferlere katıldığı için savaşın içinde yetişmekte; bostancılar ise ayrıca talim görmekteydi. Acemi oğlanı dışındakiler, yani sayılarının bir hayli arttığı 17. yüzyılın ortalarından itibaren odalarda veya ağa kapısında hizmet edenler ise silah taşıma hakkına sahip olsalar bile yeniçeri yapıldıktan sonra bilfiil savaşı görmüştü.

Neferlerin esas eğitimleri yeniçeri olduktan sonra başlardı. Odalarının yanında her sabah ok talimi veya idman yaptıkları mahaller vardı.[1627] Ana talimhane-okmeydanı ise daha sonra inşa edilen Etmeydanı'nın olduğu yerdeydi ve yine ağa kapısında bir talimhane bulunurdu. Ana talimhane sayısı ağa bölüklerinin ihdası sebebiyle II. Bayezid devrinde beşe çıkarılmış;[1628] ok kullanımı terk edildikten sonra da aynı adla anılmıştır. Ok meydanında çarşamba ve perşembe günleri topluca tüfek talimi yapılır ve harp usulleri öğretilirdi. Burada I. Süleyman zamanında somaki mermerden, sonraları tunçtan taşınır nişangâhlar kullanılmış; nişangâhlar talimhanecilerde durmuştur. Metris talimleri için ise büyük somaki miller kullanılmıştır.[1629]

I. Süleyman, herhalde kendinden evvelki sultanlar gibi bizzat tüfek talimlerini ve idman yapmalarını takip eder, yeniçeri ağasına bu hususla alakalı sürekli emirler verirdi.[1630] Aynı şekilde II. Selim devrinde de talimlerine dikkat edilerek tüfek atma ve *cenk ve cidal* talimi yapanlardan savaş sanatında ehil olanlar bahşişle mükâfatlandırıldı.[1631] 30 Mart 1576'da yeniçeri odalarındaki ok meydanında talim yaparken kullandıkları barutun iyileştirilmesi için Topçu Ocağı'ndan 11 kişi görevlendirilmiş ve burada bir yer tahsis edilmişti.[1632] Sonrasında ağaların nezaretinde tüfenkçibaşılar tarafından talimler yaptırılmasına devam edilmişti.[1633]

1626 *BOA, C.AS,* 42910.

1627 *Kanunnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âtıf Efendi, nr. 1734, vrk. 207b.

1628 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 207, 236.

1629 *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası,* vrk. 4b. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 266.

1630 *888 Numaralı Mühimme Defteri*, 9-10. 11 Haziran 1547 tarihinde, yeniçerilere tüfek taliminde kullanmaları için fitil otu verildi. *BOA, KK.d.* 208, s. 104.

1631 25 Nisan 1573 tarihinde padişah, yeniçeri ağasından talim yapanlara 200 akçe dağıtmasını istedi. *BOA, A.MHM.d.* 21, hk. 653. *BOA, KK.d.* 225, s. 237.

1632 *BOA, A.MHM.d.* 34, hk. 129.

1633 29 Nisan 1596'da yeniçeri ağası Veli Ağa nezaretinde, ağa kapısındaki talimhanedeki tüfek taliminde başarılı olan çok sayıda yeniçeri derecelerine göre diğer kapıkulu ocaklarına geçirildiler. ➜

Yaylım atışı da talimleri arasındaydı ki dokuz sıralıya kadar şekilde yaylım atışı yapmaktaydılar.[1634] Ancak Hasan Kâfî, *Usûlü'l-Hikem fi Nizâmi'l-Âlem* adlı eserinde yeniçerilerin talimlerinin aksamasını ve silahlarının yetersizliğini 1570'lerden başlatır, 1590'larda önceden kullanmakta mahir oldukları silahları bile kullanamadıklarını yazar.[1635]

17. yüzyılın ilk yarısında yeniçerilere hem İstanbul'da hem sefer esnasında tüfek talimi yaptırılmış, padişah ve sadrazamlar bizzat bu işlerle meşgul olmuştur. 1620 yılında çaşnigirbaşı Mustafa Ağa yeniçeri ağası olunca kendisinden yeniçerilere meydanda sıkı talim yaptırması istenmişti. Yine Kasım 1623'te ağa olan Hüsrev Ağa, İstanbul'a çağrılan bütün yeniçerilerin talim yapmasına nezaret etmişti. 1620 ve 30'lu yıllardaki seferler esnasında da talimlere devam edilmiş, tüfekle gösteriler ve silahşörlük müsabakaları tertip edilmiştir.[1636] II. Osman, Lehistan savaşı sırasında Tunca Nehri kenarında ağasından neferine bütün yeniçerileri tüfek imtihanından geçirmişti.[1637] Talimler bütün neferleri kapsamadığı, belli dönemlere mahsus olduğu veya yeterli görülmediğinden olsa gerek, bu dönemde yazılan *Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn*'de yeniçerilerin odalarında boş durduklarından bahsedilmektedir.[1638]

Yirmi beş yıl savaşın sürdüğü Girit, yeniçerilerin talim alanı olmuş, bu dönemde yeni yeniçeri yapılan kuloğulları ve acemi oğlanları sürekli buraya sevk edilmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısında uzun müddet kalan yabancı gözlemcilerden Ricault, yeniçerilerin savaşma usulleri olmadığını, yalnız üçgen şekilde müfreze oluşturduklarını belirtir;[1639] Graff Marsilli ise teferruat vermeden talimhanede tüfek talimleri yapıldığını aktarır.[1640] 1690'lı yıllarda hemen her yıl yapılan seferler sırasında, taşradan gelenlerle birlikte neferlere talim yaptırılmaya devam edilmiştir.[1641]

BOA, A.RSK.d. 1474, s. 290. Mart 1601'de Ali Ağa zamanında talimhanede tüfek talimi yapıldı. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 301.

1634 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 266. Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yay., İstanbul 2011, 54-58.

1635 "Haşan Kâfî El-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü'l-Hikem fi Nizâmi'l-Âlem" (haz. Mehmet İpşirli), *İÜEFTED*, S. 10-11, 1979-1980, 250, 267-268.

1636 *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 682, 705, 724, 793, 833, 1092.

1637 *II. Osman Dönemine Ait Bir Kaynak: Zafername* (haz. Zeynep Türk Sarıışık), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1998, 76.

1638 *Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il Mü'minîn,* 99.

1639 Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)* (trc. Halil İnalcık-Nihan Özyıldırım) TTK Basımevi, Ankara 2012, 301.

1640 Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 80.

1641 *Nusretnâme*, 266, 280, 367.

Neferler güreş gibi bazı sporlarla meşgul olmuşlardır. En azından 17. yüzyıla kadar her ortada birkaç pehlivan bulunurdu.[1642]

18. yüzyılda İstanbul'da talimhane her zaman mevcut olmuştu ve gösterileceği üzere burada talime devam edilmiştir. Kalelerde de talim yapıldığını gösteren kayıtlar vardır. Mesela 1732 yılında Hotin'de ağalarının nezaretinde tüfek talimi yaparken bir yeniçeri yaralanmıştı.[1643] İstanbul'da merasimlerde ve ziyafetlerde yeniçerilerin tüfenkçilikleri tecrübe edilmiş ve nişan müsabakaları düzenlenmişti. Bu merasimlere çok sayıda yeniçeri katılmıştı. Kendisi de bacak arasından hedefi vuracak kadar iyi nişancı olan Damat İbrahim Paşa yeniçerilerle beraber gösterilerde hedeflere ateş etmişti.[1644] Bu törenlerin çoğu yabancı ülke temsilcileri ve elçiler şerefine verildiğinden talimli tüfenkçiler seçilmekteydi. 11 Nisan 1720'de Avusturya büyükelçisi şerefine verilen ziyafette çok sayıda yeniçeri tüfenkçisi nişanlara ateş etmiş, bunlar arasında bulunan zabitlerden biri 85 dirhemlik tüfeğiyle atış yapmıştı. Tüfeği görmek isteyen elçi onu bir yastığın üzerinde incelemiş ve kurşunlarından bazılarını almıştı. Tekrar atış yapmasını isteyince ağa tüfeği düşürmüş ve kundağının tabanı kırılmış; bu hadise, elçinin nazarının değdiği şeklinde yorumlanmıştı.[1645] I. Mahmud devrinde de aynı şekilde tertip edilen ziyafetlerde çok sayıda tüfenkçiler yarışmalar yapmış ve mükâfatlar almışlardır.[1646] III. Mustafa tahta çıktıktan sonra ocakların durumunu görmek için büyük bir gösteri düzenlenmişti. 11 Haziran 1758'de bayram kutlaması için Sadabad'a gidildi ve bütün ocaklardan tüfekçiler istendi. Bir kaynağa göre 400, bazılarına göre 4000 nefer tüfenkçiye 20 odabaşı tüfenkçibaşı tayin edilmiş ve zabitler onlarla beraber bulunmuştu. Bunlar arasından seçilen 70 yeniçeri kurulan nişanlara ateş etmiş, başarılı olanlara ve zabitlerine altınlar dağıtılmıştı.[1647] III. Mustafa ayrıca timarlı sipahiler dahil bütün askerlere talim yapılması için fermanlar yayınlamıştı.[1648] 1760'larda Osmanlı topraklarında bulunan Christoph Wilhelm Lüdeke, Yeniçerilerin hiç eğitimi olmadığını, sefer sırasında üç defa saldırdıklarını, düşman gerilemezse durduklarını ve savaşçı hiçbir özelliklerinin kalmadığını belirtir.[1649] Eğitim

---

1642 *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk 5a.

1643 *BOA, D.YNÇ*, 117-380.

1644 *BOA, A.d,* 347, s. 63. *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 1179.

1645 *BOA, A.d,* 347, s. 84-85.

1646 *TSMA.D.* 10732, s. 3-6, 14, 15, 16. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 45. *Vak'anüvîs Hâkim Efendi Tarihi* (haz. Tahir Güngör), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2014, 267-268.

1647 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis,* Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu No 2108, Tıpkı Basım, TYEKB Yay., İstanbul 2012, vrk. 69-72. *III. Mustafa Rûznâmesi*, s. 22. *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279,* vrk 101-102.

1648 Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi,* VIII (yay. haz. Mümin Çevik), Milliyet Yay., İstanbul 2010, 2304.

1649 C. Wilhelm Lüdeke, *Türklerde Din ve Devlet Yönetimi* (çev. Turkis Noyan), Kitap Yay., İstanbul 2013, 162.

almadıklarını gözlemlemiş olsa bile bu dönemde savaş yaşanmadığından diğer hususlarda duyduklarını nakletmiş olmalıdır.

Bütün bu durumlar merkezde veya kalelerde görev başında olan eşkinci neferler için geçerliydi. Savaşa götürülenlerin büyük çoğunluğu taşradan yazılanlar olduğundan, işini gücünü bırakan çiftçi, esnaf ve tüccar yeniçerilerden eğitimli olmaları beklenmezdi. Onlardan istenen, silah sahibi olmaları ve kullanmayı bilmeleriydi. Bununla birlikte neferlerin talimlerinin yetersizliği, savaş tecrübeleriyle kapatılmaya çalışılmakta; taşradan istenenlerin sefer görmüşlerden olması, emirlerde tekrarlanmaktaydı.[1650] Sefer tecrübesizliği uzun sulh döneminin ardından 1768-74 harbinde kendisini iyice göstermiştir. En ufak çarpışmalara giremeyen, Rusların kullandığı yeni silahlara dayanamayan yeniçeriler ancak savaş süresince direnç kazanabilmişti. Bu harplerdeki bozgunluğun etkisiyle 1787'de ordu Sofya'dayken, yeniçeriler yeni harp usulünü bilmediklerinden muvaffak olamadıklarını sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya ikrar edince eğitime tabi tutulmuşlar; birkaç hafta boyunca yeniçerilerin ve bütün ordunun katıldığı tatbikatlar icra edilmişti. Teşkil edilen 30-40 bin kişilik iki ordu birbirleri üzerine saldırmış, hücum ve müdafaa tecrübeleri yapılmıştı.[1651] 1768-74 ve 1787-92 harpleri hakkında malumat verilen *Koca Sekbanbaşı Risalesi*'nde eline silah almamış, ömrünü alışveriş ve çift sürmekle geçirmiş olanların savaşta önce tüfeğe kurşunu sonra barutu koydukları, tüfekten barut ve kurşunu çıkaramadıkları, tüfeğe ne kadar barut koyulacağını bilmedikleri gösterilmiştir. Ayrıca savaş sırasında hepsinin bir düzende ateş edemediği, kiminin bir, kiminin iki kere kurşun attığı, saflarının olmadığı ve geri çekilmeyi bilmedikleri yazılmıştır. Nizâm-ı Cedîd'e meşruiyet sağlamak için yazılan bu eserde durum biraz daha kötümser şekilde gösterilmiştir. Çünkü silah sahipliği serbestiyetine sahip, taşrada ve merkezde birçok görevde silahlı bulunan yeniçerilerin büyük bir kısmı, harp tecrübesi ve talimi olmasa da silah kullanmada acemi değildi.[1652]

Yeniçerileri askerî ıslahatların içine çekmek için ilk icraat, sürat topçularının kurulmasıydı. 21 Haziran 1784'te 15 akçe yevmiyeyle çeşitli ortalardan 1000 yeniçeri, sürat topçusu yapılmış, bunların birliği için *Süratçıyân-ı Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî* ismi kullanılmıştı.[1653] Amirleri olarak yeniçeri zabitlerden süratçıbaşılar tayin edilmişti. 1791'de Anapa ordusunda bulunanların süratçıbaşısı, turnacıbaşı

1650 *BOA, A.MHM.d,* 142, hk. 241. *BOA, A.MHM.d,* 144, hk. 485.

1651 *Enverî Tarîhi III. Cild*, 421. *Kethüda Said Efendi Tarihi*, 40. *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, 54-55, 61-62, 66.

1652 Nisan 1787'de cepheye gitmek için Boğaz'daki gemilere kayıklarla nakledilen yeniçeriler bir Rus gemisine rastlamış, Rus kaptan onlarla dalga geçmek için kadeh doğrultunca yeniçerilerden biri uzaktan onu ağzından vurmuştu. *Taylesanizâde Tarihi*, 196.

1653 *BOA, C.AS*, 38654, 39847, 48325, 50932, 51960.

Hasan Ağa'ydı.[1654] 1787-92 harplerinde her türlü görevde kullanılmışlardı. Mesela Ağustos 1788'de çete kayığından top atarken yaralanan sürat topçusu 19. cemaatten bir yeniçeriye, Vidin'de 30 akçeyle emeklilik verilmişti.[1655] Diğer yeniçerilerde sık rastlanan görev terk etme, bunlarda da eksik değildi ki Şubat 1790'da 620 nefer cepheden firar etmişti.[1656] 1791'de cephede sürat topçusu yeniçerilere haftada iki gün top talimi yaptırılmaktaydı.[1657]

1792'de biten savaş sonrası Nizâm-ı Cedîd ordusu kurulunca, 1794'te yeniçeriler de talim yapmaya başladı. Her defasında dört ortaya, Topkapı dışında, Seyirdim adlı yerdeki talimhanede ve Sadabad'daki talimhanede bahardan kışa kadar haftada iki defa talim yaptırılması, kışın da havalar elverdiğinde buna devam edilmesi kararlaştırıldı. İstanbul'da bulunmayanların da düzene uymaları istendi, Ekim 1794'te Anadolu ve Rumeli'deki bütün kazalardaki her 10 yeniçerinin başına bir onbaşı başeski verilmesi ve bunlar vasıtasıyla talim yaptırılması emri gönderildi.[1658] Taşradakilere getirilen talimlerin akıbeti bilinmese de İstanbul'da 1797'ye kadar talimhaneciyle beraber her seferde 241 tüfenkçi haftada iki kere talim yapmıştır. Bunlara cebehaneden barut ve kurşun verilmiş, ustalara üstadiye olarak 25 kuruş ödenmişti. Nişangâh için kullanılan destiler için desti bahâ adıyla 25 kuruş verilmişti.[1659] 1797'de talimin daha genişletilmesi için yeni bir düzenleme yapılmak istendi. Sadrazam ve padişah arasında talim işi gizlice görüşüldü, gerekirse yeniçeri ağası değişikliği de kararlaştırıldı.[1660] Ardından talim yapacakların sayısını artıran, kıyafetleri ve yevmiyelerinde değişiklik yapan düzenleme uygulamaya sokuldu: Bir zabit tüfenkçibaşı ve kabiliyetli zabitlerden 20 usta seçilip bunların her birinin emrine 25 olmak üzere 500 nefer verilecekti. Ustaların başında fes olacak ve üzerine Selanik puşisi saracaklardı. Yeşil mintan, şalvar, tozluk ve kırmızı ayakkabı giyinecekler, bellerinde palaska ve vezne olacaktı. Neferler talim dışında kalpak ve üzerine Selanik puşisi, talime gittiklerinde ve padişah huzuruna tüfek atışı için vardıklarında dal-fes, al mintan, çuka şalvar, tozluk ve yemeni giyineceklerdi. Sade palaska taşıyacaklar, boylu atıcı tüfek kullanacaklardı. Talimhaneci, başyazıcıyla beraber 15 yazıcı, 20 aşçı ve 60 karakullukçu ayrıca maiyetlerine verilecekti. Bunlar Topkapı dışındaki talimhanede yazın haftada iki, kışın bir kere atış, metris kazma ve düşman üzerine usulünce yürüme talimleri yapacaklardı. Barut, tüfek ve kurşunları cebehaneden temin edilecek ayrıca

---

1654 *BOA, A.MHM.d,* 194, hk. 1011. *BOA, C.AS*, 38654, 39847, 48325, 50932, 51960.
1655 *BOA, D.YNÇ,* 419-380.
1656 *BOA, D.YNÇ*, 421-118.
1657 *BOA, C.AS*, 7978.
1658 *BOA, A.MHM.d,* 201, hk. 70, 296. *Mahmud Raif Efendi*, 66-67. *BOA, C.AS*, 53817.
1659 *BOA, C.AS,* 5389, 3714, 5967, 21976, 32621.
1660 *BOA, HAT*. 239/13323.

yiyecekleri ve desti-bahâları verilecekti. Ustalara 60, neferlere 15 akçe yevmiye bağlanacaktı. Neferler bekâr olup kışlalarda kalacaklar, evlenmek istediklerinde ayrılacaklardı. Talimleri dışında ticaret veya meslekle uğraşmalarına mâni olunmayacak; en düşük 30 akçe olmak üzere emeklilik verilecekti.[1661]

Bu kapsamlı ve geleceğe yönelik bir hazırlık olarak düşünülmüş düzenlemeyle daha evvel talim yapanların sayısı artırılmıştır. 3 Kasım 1797 tarihli bir belgeye göre ilk eğitilenler kulkethüdasının hizmetine verilerek yerlerine yeniden 500 nefer yazıldı. Yine bu belgeye göre giysi ve donanımlarının temini için her birine 40 kuruş verildi.[1662] Bu talimler Ağustos 1798'de devam ederken[1663] Mısır seferi yüzünden kesintiye uğradı. Sonrasında ise talim yapmama tavrına girdiklerinden sürdürülemedi. Mütercim Ahmed Asım Efendi, Levend Çiftliği Ocağı'nı kıskanmalarının tesiriyle "*madde-i ta'lîm hâric ez-kanûn-i kadimdir*" diyerek talimi bıraktıklarını yazmıştır.[1664] Kabakçı Mustafa İsyanı'nda boğaz yamaklarını kışkırtan esas unsur, onlardan yeniden talim yapmalarının istenmesiydi. "*Bizleri küffar askeri gibi ta'lime komanız olmaz*" diyerek teklifi getiren ağayı öldürmüşlerdi.[1665] *Ocağın kanununda talim yoktur* fikrinden vazgeçmeyen yeniçerilerin davranışları, 1826'da ocaklarının kaldırılmasının sebebi olmuştu.[1666]

1.10. YENİÇERİLERİN KABİLİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yeniçerilerin 16. yüzyılın son çeyreğine kadar itibarları oldukça yüksekti. Meydan muharebeleri, kale kuşatmaları veya muhafazalarındaki dayanıklıkları ve kahramanlıkları hep methedilmiş, iktidara müdahaleleri haricinde haklarında müverrihlerce menfi kanaat beyan edilmemiştir. Tursun Bey onları *ak kal'â-i*

1661 *TSMA, E.* 704. Üzerinden tarih bulunmayan ve buna ilişkin emare olmayan, yeniçeri ağasına yazılacak buyruldunun müsveddesi olarak hazırlanan bu vesika, ocağın kaldırılması öncesinde çıkarılan eşkinci layihası olarak değerlendirilmiş olmalı ki 1241 olarak tarihlendirilmiştir. Düzenleme *Nûrî Tarihi*'nde eksik olarak gösterilmiştir: Buna göre 8 tüfenkçibaşı, 8 tüfenkçi odabaşı her bir tüfenkçibaşıya 25'er tüfenkçi neferâtı ve her birine birer aşçı, saka ve karakullukçu verilecek, 54. bölüğün çorbacısıyla her seferde 4 orta olmak üzere haftada bir kere Sadâbâd'da, bir kere Topkapı dışında Seğirdim adlı yerde talim etmeleri, barut ve kurşunun cebehaneden verilmesi düzenlenmişti. Talimleri sırasında ocak başkatip ve altı yazıcı bulunacaktı. Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi* (haz. S. Vakkas Toprak), TTK Basımevi, Ankara 2015, 541. Aynı malumat, Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi,* I (haz. Ziya Yılmazer), TYEKB Yay., İstanbul 2015, 682-83'te de mevcuttur. Ayrıca bkz. *Câbî Târihi*, I, 38.

1662 *BOA, C.AS*, 42635, 6031.

1663 *BOA, C.AS*, 1096, 45236.

1664 *Âsım Efendi Tarihi*, I, 683-684. Sunar, "Ocak-ı Âmire'den Ocak-ı Mülgây'a", 506-507.

1665 *Câbî Târihi*, I, 127.

1666 *BOA, C.AS*, 47897. Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer* (haz. Mehmed Arslan), Kitabevi Yay., İstanbul 2005, 120.

revân, yani yürüyen ak kale olarak tavsif etmiş,[1667] İdris-i Bitlisî kalelere tırmanmalarını, "sineklerin hurma ağacının etrafına üşüşmelerine" benzetmiştir.[1668] Savaş kabiliyetleri hakkında ise yine İdris-i Bitlisî şunları kaydetmiştir: "Savaşlarda genellikle piyâde olmalarının sebebi, düşman atlılarını indirmek içindir. Mızraklı düşman süvarilerinin şiddetli hücumuna rağmen ölümüne kadar kalkanlarını yere atmazlardı. Düşman karşısındayken asla yüz çevirmemişlerdir. O cihetten de sultanların müşriklerle savaş gününde bu sınıfa güven ve itimadı tam olurdu. Belde, sur ve hisarların fethi de genellikle bunların gayretiyle olurdu. Asla, hiçbir zaman hiç kimse bu vefâ cemaatinden vazifelerinde kusur ve eksiklik görmemiş, bunlardan doğruluktan başka bir şey zuhur etmemiştir. Hiç kimse, savaş meydanından bunlardan birinin kurtuluş amacıyla firarını duymamıştır."[1669] 16. yüzyılın başlarına ait bir anonim eserde edebi dille onlardan şu şekilde bahsedilmişti: "Kapu kullarından yeniçeri bölüğü ki atebe-i Osmaniyyenün eski hidmetkârlarıdur. Gayret kuşağı meyânlarında, kemer-i 'izzet ü hamiyyet külâhı başlarında tâc-ı müfâheretdür (övünme tacıdır). Her biri bir vilâyetün merd-i güzîni ve dilâveri pîşe-i hamâsetin (yiğitlik mesleğinin) misl-i gazanferidir (kahramanlık timsalidir). Hengâm-ı vegâda (harp vaktinde) her gazâda tîğ-ı hûn-âşâmları ki (kan içen kılıçları) feşân-ı intikâmla (intikam saçmakla) ser-tîzdir (keskinleşmiştir). Hûn-rîz (kan dökücü) olmağla yüz ağlıkları hâsıl idegelmişdür. Ellerindeki harbelerün ki zehri kahırla suvarılmışdur. Vakti muharebede, *Fe-izâ hiye şu'banûn mübinun* (O hemen apaçık bir ejderha oluverdi) âyeti sûret-i sîmâlarında zâhir u mübeyyindir. Keff-i iktidârlarındaki tîğ-i âbdar (ellerindeki keskin kılıç) küffârun levh-i hâtırından (hafızasından) çirk-i şirk-i (şirk kirini) mahv itmeğiçün bir mîğ-i hûn-bârdır (kan yağdıran bir kara buluttur)."[1670]

Ağır bir mağlubiyetin olduğu Ankara Savaşı'nda kendi aralarından çıkıp Emir Timur'un ordusu içine dalan ve esir düşen Yıldırım Bayezid için yeniçeriler, "eğer bizim aramızda kalsaydı akşama kadar savaşır gece onu kaçırır, asla vermezdik" demişlerdir.[1671] Bu savaş sırasında bütün ordu dağılmasına rağmen yeniçeriler bozulmamış, hırsla saldıran Timur'un ordusuna çok iyi direnmişlerdi.[1672]

1667 *Târîh-i Ebü'l-Feth*, 48.

1668 *"Acem'den Rum'a": İdris-İ Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)* (haz. Vural Genç), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2014, 622.

1669 *Heşt Behişt*, 58.

1670 *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman* (haz. Faruk Söylemez), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1995, 254

1671 *Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı* (haz. H. Hüseyin Adalıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1990, 39.

1672 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IV. Defter (yay. haz. Koji İmazawa), TTK Basımevi, Ankara 2000, 437.

En başından itibaren savaş azimlerini artırmak için onlara her türlü teşvik sağlanmış; yiğitlikleri görülenlere timar-zeamet tevcihi, kaleye önce yürüyenlere veya sancak dikenlere sancakbeyliğine kadar büyük mansıplar verilmesi kanunlaştırılmıştır.[1673] Ayrıca fethedilen kalelere ilk girme ve kapılarını tutma gibi görevlendirmeler onlara mahsus kılınmış, böylece ganimetlere erişmede diğer askerlerden daha fazla imkân tanınmıştır. Yağma yapılmasına müsaade edilmeyen kuşatmalarda gönülsüz davrandıklarında kuşatma usulleri değiştirilmiş, vire yağmasına müsaade edilmiştir. Kendilerini göstermeleri için savaşlara ihtiyaç duyduklarından fetihçi sultan istemişlerdi. Bu yüzden tahtın boşalması durumunda yeni padişahın seçilmesinde önemli bir unsur olarak kendilerini göstermişlerdi.

Yeniçeriler kabiliyetlerini ve savaş iştahlarını 16. yüzyılın sonlarından itibaren kaybetmeye başlamışlardı. 1596 yılındaki Haçova Savaşı'nda diğer firarilere uyan bazıları savaş meydanından kaçmıştı.[1674] Selânikî, onların bu savaş sonrasında kendilerini sorgulamaya başladıklarını, Habsburglara geçen bazı kalelerle alakalı olarak kendilerini kabahatli bulduklarını, sayıları azken daha iyi olduklarını itiraf ettiklerini yazmıştır.[1675] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'ın Devlet-i Osmaniye'nin kolu kanadı olarak gösterdiği[1676] yeniçeriler, sonrasında bütün ocaklarla beraber açıktan tenkit edilmeye başlanmış, ama bu tenkitler ocağın kaldırılmasını gerektirecek raddeye gelmemişti. II. Osman'ın, kendisini destekleyen devlet adamları ve ulemanın tesiriyle yeniçeri ve sipahi ocaklarını kaldırmak istediği rivayeti, genç padişahın tahammül edilemez idaresini sona erdirmek için girişilen müdahalenin meşruiyetini destekleme için üretilmişti.[1677] Ayrıca tesis edileceği ileri sürülen yeni askerî yapı, ıslahatçılar tarafından mevcut yapıya getirilen eleştirileri karşılayacak vasıfta da değildi.

Durumları ne olursa olsun tüfek kullanımı hususundaki üstünlükleri ve piyade olmaları sayesinde yeniçeriler diğer sınıflar içinden sıyrılmışlar, ordunun temel gücü haline gelmişlerdi. Yani, artık *Ocağ-ı Âmire* olma vasıfları kendini iyice göstermiş; sultan ve sadrazamlar bütün dikkatlerini onlara vermişti. IV. Murad ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa devrinde toparlanmaları, siyaset karşısında güçlenmelerini de sağlamıştı. Ama onları öne çıkaran esas sebep, Girit harplerinde kendilerine duyulan ihtiyaçtı. Yıllarca süren savaşlarda firarları vaki olsa da[1678] kalelere

---

1673 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 204.

1674 *Tarih-i Selânikî,* II, 674. Eğri seferinde firar eden, ölen ve ortadan kaybolanların defteri için bkz. *BOA, D.YNÇ,* 2-77. 1601'de bazı kalelerden firar edenler vardı. *BOA, D.YNÇ,* 4-464, 517, 520.

1675 *Tarih-i Selânikî,* II, 707-708.

1676 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 251.

1677 Hüseyin Tûği, "Vak'a-i Sultan Osman Han" (yay. Fahir İz), *TDAY-Belleten,* 1967, 119-164.

1678 1649'da Kandiye kuşatması sırasında bazı ortaların çorbacıları dışında hepsi firar etmişti. *Tevârîh-i Cezîre-i Girid,* 213.

hücumlarda, surlara tırmanma veya patlatılan lağımların ardından saldırmalarda hep en önde bulunmuşlardı. Kandiye kuşatmasında kapıkulu sipahilerinin itaatsizliklerini anlattığı kısımda müverrih Osman Dede durumu, "Cenâb-ı bârî her vakitte Yeniçeri Ocağı'nı âfetten muhafaza ede ki iki buçuk sene Kandiye metrisinde Rumeli ordusuyla onlar en şiddetli savaşların olduğu yerlerde bulunmalarına rağmen ağızların bir söz çıkmamıştı." ifadeleriyle anlatmıştı.[1679] Yeniçeriler Çehrin'in fethinde de iyi savaşmışlar, kale hendeğine kadar ilerlettikleri metrislerde Rusların kaleden hücumlarına çok iyi direnmişlerdi.[1680] Ama onları bu dönemde tenkit edenler de yok değildi. 1645'lerden sonra Bosna taraflarındaki muharebeleri anlatan *Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre* adlı eserin yazarı bazen övmekten geri durmasa da nefer istihdamındaki değişikliği de gösterir şekilde; "Şimdi ise nerde bir varlıklı ve eğlence düşkünü, çoğu şehir oğlanı varsa çorbacı ve yeniçeri olduğundan fetih ve gaza olmaz, itaat etmediklerinden bir maslahat görülmez," diye yeniçerilerin yetersizliğini anlatmıştı.[1681]

Viyana kuşatmasından Karlofça'ya kadarki harplerde ordunun direnme gücü oldukça azalmıştı. Genellikle harpler sırasında önce süvariler firar yoluna başvurmuş sonrasında yeniçeriler ve diğer piyade sınıflar çabucak onlara uymuştu. Ordu merkezine yapılan hücumlarda direnç fazlayken süvarilerin zayıflığı diğer sınıfları da etkilemişti. Ancak genel olarak bakıldığında kazanılan muvaffakiyetlerin çoğu yine yeniçerilerin sayesindeydi. 1694'te Varadin kuşatmasında zaptları zor olsa da kaleden gelen Avusturyalıların saldırılarını yine yeniçeriler durdurmuştu.[1682] 1696'daki meydan savaşında yeniçerilerin direnci fazla olmuş ve bu yüzden çok zayiat vermişlerdi.[1683] Yeniçeriler ve Mısır askerlerinin bu harpteki hallerini *Anonim Tarih*'in yazarı, "Yeniçeri dilaverleri ve Mısırlı askerlerin yiğitlikleri vasfa sığmaz" diyerek methetmişti.[1684] 11 Eylül 1697'deki Zenta muharebesinde Avusturyalıların esas hedefi haline geldiklerinden yeniçeri ağası, kulkethüdası, zağarcıbaşı ve 54 çorbacıyla beraber binlerce yeniçeri ölmüştü. Geri çekilirlerken bozgunun sorumlusu olarak gördükleri sadrazamı ve onu müdafaa etmeye uğraşan muhzır ağayı öldürmüşlerdi.[1685]

1679 *Köprülüzâde Vukuatı Tarihi,* 112.

1680 *Zübde-i Vekayiât*, 98-102.

1681 *Sipâhizâde Ahmed'in Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre İsimli Eseri (Değerlendirme-Transkripsiyon)* (haz. Mürvet Arslan), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2009, 77, 94.

1682 *Anonim Osmanlı Tarihi*, 71-73.

1683 *Nusretnâme,* 187, 193.

1684 *Anonim Osmanlı Tarihi*, 121-122.

1685 *Nusretnâme,* 322-323.

1711'de Prut'ta azimle savaşmaları ve sürekli Ruslara saldırmak için ısrar etmelerine rağmen sulh teklifinin kabulü yeniçeriler arasında büyük infiale sebep olmuş, öyle ki bir kısmı kızıp ordunun dağılması emrini beklemeden Prut üzerindeki köprüden geçip memleketlerine gitmişlerdi. Baltacı Mehmed Paşa kalan yeniçerileri teskin için elli kese akçe dağıtmıştı.[1686]

1715'te Venedik'e karşı açılan harpte bir aylık bir müddette Mora'yı geri alan ordunun maneviyatı yükselmişti. III. Ahmed, bütün askerî erkân ve ocakları tebriken bir hatt-ı hümâyûn yayınlamıştı.[1687] Bu şartlarda 1716'da Avusturya'nın harp ilanı üzerine çıkılan seferde ordu, Varadin'i kuşatmaya gittiğinde Avusturya ordusuyla karşılaştı. Avusturyalıların bir kolunun hücumunda metrislerdeki yeniçeriler onları durdurmuş, büyük zayiat verdirerek birkaç önemli kumandanlarını öldürmüş hatta karşı hücuma geçmişlerdi. Ancak timarlı sipahi ve kapıkulu süvarilerinin kaçması ve ardından bütün ordunun onlara uyması yüzünden büyük bir mağlubiyet yaşandı.[1688] Savaş sonrasında Belgrad'da toplanan meşverette durumu İstanbul'a bildirmek için gönderilecek mektuba, yeniçerilerin epeyce muvaffak olmuşken ordunun bozulduğunu duyduklarından onların da savaşı bıraktığı, ordunun bozulmasına sipahilerin hıyaneti sebep olduğu yazıldığında sipahiler itiraz ederek metnin değiştirilmesini istemişlerdi. Toplanılan mecliste büyük bir tartışma çıkmış yeniçeri ağası; "ocak başçavuşu, 2 çorbacı, 48 kol çavuşu, 63 odabaşı, 67 serdengeçti ağası ve yine bu kadar bayraktarla 10 binden fazla yeniçeri şehit oldu, gösterin bakalım sizin ne kadar şehidiniz var" diye çıkışmıştı. Hatta Avusturyalılar Tımışvar Kalesi'ni kuşatınca Belgrad'dan emrine verilen 15 bin kişilik orduyla yardıma gitmeye yeniçeri ağası gönüllü olmuştu. 1717'de Belgrad'ı kuşatan Avusturyalılarla karşılaşan ordu hiçbir varlık gösterememiş, sipah ve silahdarlar savaşa girmemiş, metrislerdeki Mısır ve Kürt birlikleri erkenden kaçmış, ardından yeniçeriler firarı fırsat bilmişti. Râşid Mehmed Efendi'nin ifadesiyle "Beç senesinden beri askerin gözünün Nemçelilerden korktuğu" durumu, bu savaşlarda iyice belirginleşmişti. Bu ürkekliğin farkında olan Avusturyalılar her zaman önce saldırmak için fırsat kollamıştı.[1689]

17. yüzyılın sonundan itibaren yaşanan mağlubiyet ve toprak kayıpları Prut ve Mora seferleriyle telafi edilmişse de sonrasında Avusturya'ya karşısındaki mağlubiyetler ve kaybedilen topraklar, askerî yenilenmeyi akıllara getirmişti. Bu manada ilk faaliyet 1717'de sadaret kaymakamı İbrahim Paşa'ya Osmanlı topraklarına yerleşmek isteyen Huguenot subayı De Rochefort tarafından sunulmuş

1686 *Keyfiyet-i Rusiyye*, 37, 40, 44. *Târîh-i Göynüklü*, 65 vd.
1687 *III. Ahmed'in Hatt-ı Humayun Mecmuası*, 32.
1688 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1018-1019. *Hammer*, VII, 1993.
1689 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1024, 1033-1035, 1068-69, 1077. *Târîh-i Göynüklü*, 258 vd.

*Bâb-ı Âli Hizmetinde Bir Fen Kıtası Kurulması Üzerine Tasarı*ydı. Bir yıl sonra ise Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya askerî yenilenmenin gerekliliğini gösteren bir takrir sunuldu.[1690] Ancak bunlar teknik sınıflarla alakalı girişimlerdi. Damat İbrahim Paşa'nın, eğer yeniçerilerce engellenmezse onlar dışında 12 bin kişilik bir ordu kuracağı ve İranlılara, Ruslara ve diğer Hristiyanlara savaş açacağı fikrinde olduğu, Fransız elçisince yazılmış olsa da bunun icrasına yönelik bir işaret mevcut değildir. Osmanlı kaynaklarından teyit edilmeyen, Patrona İsyanı öncesinde 300 bostancıyla Haydarpaşa'da Avrupa usulüyle talime başlandığı malumatı ise zaten ara sıra verilen bir talim emri olmalıdır.[1691]

1723 sonrası şark harplerinde birkaç yıllık fetihlerle İran topraklarında çok uzak noktalara ulaşılmıştı. Memnuniyeti artan payitaht, savaşlar için hazırlanmasını istediği yeniçerileri sefer emirlerinde methetmekten geri durmamış; Şubat 1727'de gönderilen sefer emrinde onlar, kalelerin fethinde kahramanca savaştıkları için övülmüştü. Aynı tarihli diğer bir emirde Erzurum, Erzincan ve Karahisar-ı Şarkî'den giden ağalar isimleri sayılarak savaşlarda gösterdikleri cesaretten dolayı övülmüş, "berhudâr olun, yüzünüz ağ olsun" tebrikiyle kendilerinden bu yılki seferde de aynı şekilde mücadele etmeleri istenmişti.[1692]

Kısa müddet sonra savaşın aleyhe dönmesi ve Patrona İsyanının zuhuru ıslahat düşüncesini tazelemişti. 1731 yılında İbrahim Müteferrika Nizam-i Cedîd kavramını ortaya atarak Avrupa ordularının sahip olduğu özelliklerini ve Osmanlı ordularının eksiklerini gösteren ıslahat manzumesi hazırlamıştı. İbrahim Müteferrika askerlerin kıyafetleri, bölük sayılarını, talimleri ve silahlarını göstererek ıslahatın mahiyetini tespit etmiştir.[1693] İbrahim Müteferrika'nın ıslah teklifi, yeni ocak veya teşkilat tesisi mahiyetinde değildi, sadece mevcutların iyileştirilmesini ihtiva etmekteydi. Ama yenilenme düşüncesi faaliyete de geçirilmişti ki en evvel 1733'te ordunun ateş gücünü artırmak için Humbaracı Ocağı ve Hendesehane adıyla askerî okul kurulmuştu.[1694]

Osmanlı ordusunun esas gücüyle alakalı bir ıslahatı erteleyen, 1736-39 harpleriydi. Bu harpler umulmayan bir muvaffakiyetle neticelenmiş, iki düşmanıyla mücadele eden ordunun maneviyatı yükselmişti. Kabiliyetli seraskerler emrin-

---

1690 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yay., İstanbul 1979, 45-47. Takririn metni için bkz. *Es'ad Efendi Tarihi*, 586-606.

1691 *İstanbul'da Fransız Elçiliği, Marci de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri* (çev. Ali Şevket Bizer, yay. haz. Mustafa Daş), TTK Basımevi, Ankara 2017, s. 251. Ahmed Refik ise bunu Nizâm-ı Cedîd askeri yetiştirmeye başlama olarak göstermişti. Ahmet Refik Altınay, *Lâle Devri*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1973, 115. Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 65-66.

1692 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1295, 1311.

1693 İbrahim Müteferrika, *Usûlü'l-Hikem fi Nizâmi'l-Ümem* (yay. haz. Adil Şen), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995.

1694 Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 65-68.

deki yeniçerilerin savaş azmi payitahtı bile şaşırttı.[1695] Avusturya orduları bütün cephelerde mağlup edildi, savaşın başında ani saldırıda kaybedilen yerler geri alındığı gibi Osmanlı ordusu uzun zaman sonra Avusturyalılara karşı müdafaadan saldırıya geçti. Belgrad, Ada-i kebir (Adakale) gibi mühim kaleler fethedilmekle beraber Sırbistan, Bosna ve Eflak sınırı Pasarofça Anlaşması öncesine ilerletildi. Savaşın ikinci derecedeki ehemmiyetli cephesinde Ruslar çok büyük ordularla gelmelerine rağmen Tuna'ya inmeden durduruldu. 1736 yılında Kırım adasına giren Ruslar, hızlıca gönderilen yeniçeriler ve Kırım hanı tarafından çıkan hastalığın yardımıyla çıkarıldılar, çekilirlerken neredeyse tamamı yeniçeri olan Bender ordusunun saldırısıyla perişan edildiler.[1696] Savaşın sonraki yıllarında Ruslar, Turla nehrinin kenarlarına yerleştirilen yeniçerilerin tüfekle müdafaaları yüzünden nehri geçememişlerdi. Savaşın başında ele geçirdikleri Özi ve Kılburun'u yıkıp çekilmişlerdi.[1697] Kırım'a ise yeniçerilerin ağırlıklı olduğu ordunun direnmesi sebebiyle girememişlerdi.[1698] Sadece Genç Ali Paşa'nın ihtiyatsızlığı yüzünden 1738'de bozgun olmuş ve Hotin kaybedilmişti.

Eylül 1737'de Bosna ve Vidin taraflarındaki seraskerler emrindeki yeniçerileri tebrik için ferman gönderilmişti. Sürekli yapıldığı gibi kahramanlık dolu mazileri hatırlatılmış, bu seneki muharebelerde şanlarına uygun gayretleri, seraskerlerin emrine itaatleri ve onların yeniçerilerden memnuniyeti anlatılmış, padişahın teşekkürüne ve dualarına mazhar oldukları bildirilmişti.[1699] Harp sonrasında kendisine tereddütle bakılan ordunun başarısı, padişah huzurunda ara sıra tasvirlerle anlatılan kahramanlığa dönüşmüştü.[1700]

1736-39 harbinde Avusturya'ya karşı kazanılan zaferlerin hafızalarda bıraktığı coşku ve uzun zaman sefer olmamasının özlemi, 1768 yılında başlayan savaşta kendini gösterdi. 1769'daki sefere bütün askerî kesim yaşlı ve çocuklar dahil büyük bir azim ve istekle katılmış;[1701] ganimet arzusuyla hareket edenler ele geçirecekleri esirleri bağlamak için henüz İstanbul'dayken kementlerini hazırlamıştı. Ordudan önce Hotin, Bender ve Özi taraflarına gönderilen ortalara esir alma sevdasındaki

---

1695 1738'de cephelerde genel durum lehe olmasına rağmen savaş taraftarı Yeğen Mehmed Paşa azledilerek sulh yapması şartıyla Hacı İvaz Paşa sadrazam yapılmıştı. *Mür'i't- Tevârih*, I, 88-90. Her ne kadar memnuniyet gösterilse de ordunun bozulup savaşın aleyhe dönmesi ihtimalinin, bu kararın alınmasında etkisi olmalıdır.

1696 *Müzâkerât-ı Sulhiyye*, 24-25, 53. *Târîh-i Göynüklü*, 428-429. *Subhî Târihi*, 307. *Bir Türk Denizcisinin Hatıraları*, 8-12.

1697 *Subhî Târihi*, 497. *Mür'i't- Tevârih*, I, 82-85. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (çev. Nilüfer Epçeli), Yedipe Yay., İstanbul 2005, IV, 357. *Mür'i't- Tevârih*, I, 82-85.

1698 *Müzâkerât-ı Sulhiyye*, 82-83.

1699 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1483, 1486.

1700 *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 125.

1701 *Mür'i't- Tevârih*, II B, 12.

diğer ortaların mensupları yamak yazılmıştı. 400 binden fazla askerin olduğu ordunun, Kiev'e ve oradan Petersburg'a gitme hülyaları vardı.[1702] Öyle ki toplanan yeniçeri, birkaç tarafa sefer yapmaya yetebilirdi.[1703] Hatta savaşın başında Rusların sulh teklifini sadrazam hile var diye reddedince ocak ağaları ordu savaş istiyor diyerek onu desteklemişlerdi.[1704] 30 Mayıs 1769 tarihli sadrazamın mektubunda da, ordunun bir an önce Ruslara saldırı arzusunda olduğu yazılıdır.[1705]

1742-46 arasında İran devletiyle fiili savaşların az olduğu harp halini takip eden yirmi seneden fazla savaş olmamasının, teknik ve talim yerine tamamen savaş tecrübesine dayalı Osmanlı askerî kabiliyetinde ve geleneklerinde yaptığı tahribat 1768-74 Rus harbinde açığa çıkmıştır.[1706] Savaşın başında görülen neferlerin itaatsizliği, komutanlar arasındaki çekişme ve üstünlük kavgası, savaş görmüş tecrübeli neferlerin ve kumandanların azalmasının neticesiydi.[1707] *Koca Sekbanbaşı Risalesi*'nde 1739 harbinden sonra sefer görenlerin ölüp gittikleri, kalanların ne savaştan ne düşmandan haberlerinin olduğu, acı ve zorluk görmedikleri anlatılmıştı.[1708] Paşalar ve diğer kumandanlar, sadrazamın emirlerini dinlemeyecek derecede itaatsizdi. Tecrübesizlik orduların iaşe işine de tesir etmiş, bu husus askerin cepheyi terkinde en mühim amil olmuştu. Oysa zaferle biten 1736-39 harbinde iaşe temini çok iyi idare edilmişti.[1709] Tedbirsizlik kalelerde de neticesini göstermiş; top ve diğer silahlar mevcut olsa da kullanacak kimse kalmamış, bazı kalelerdeki toplar bakımsızlıktan kullanılamayacak hale gelmişti.[1710] Hatta savaş sırasında köprü yapma bilgisine sahip kimse kalmadığı, önceki seferlerde vazife yapmış bir kişi sayesinde köprü yapılabildiği bile anlatılmıştı.[1711] Özi'ye 1769'da gönderilen bir emirde otuz senedir savaş olmaması yüzünden yeniçerilerin zahmete katlanmayı unuttuklarından bahsedilmişti.[1712] Orta mevcutları fazlalaştığından neferlerin birbirlerini tanımamasından istifade eden Ruslar, casuslarını özellikle yeniçeriler arasına sokmuştu.[1713]

1702 *Tevârîh-i Zekeriyazâde*, vrk. 19b. *Tevârîh-i Zekeriyazâde*, vrk. 19b, 25b. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 61, 69.

1703 *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları*, 77.

1704 *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 64.

1705 *TSMA, E.* 883.

1706 *Vekâyi'-i Tevârîh-i Zekeriyazâde*, vrk. 19b.

1707 Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l-İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı Rus Harbi Tarihçesi)* (haz. Osman Köksal), Gazi Kitabevi, Ankara 2011, 51.

1708 *Koca Sekbanbaşı Risalesi,* 30.

1709 *Hulâsatü'l-İ'tibâr,* 55. *Enverî Tarihi I. Cild,* 166.

1710 *Enveri Tarihi*, 105. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 94. *Tarih-i Kırım*, 57.

1711 *Enverî Tarihi I. Cild,* 153.

1712 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 58.

1713 Yeniçeriler arasına casus karışması önceleri de vakiydi. 1678'de sefer sırasında yeniçeriler bu şekilde aralarına sızan kişileri yakalamışlardı. *Mi'râcü'z-Zafer, 310*. Ama 1768-74 harbinden ➡

Bu durum askerlerin tutumlarına bariz şekilde yansımış, itaatsizleri henüz İstanbul'dayken başlamıştı. Yeniçeriler, Küçükçekmece'den başlayarak çayırları ve tarlaları hayvanlarına yedirmişler, dükkânlara balta asmak veya nişanlarını işlemek için çarşı pazarları yakmışlar, aralarında kavgaya girişmişlerdi. Gittikleri yerlerdeki bütün ahali çoluk çocuğunu alarak kaçtığından duruma müdahale edilmiş, balta asma uygulaması yasaklanmıştı.[1714] Önceki seferlerde orduya çalışan, bahşiş için askerlere yemek verme ve ikamet sağlama gibi hizmet sunan Bulgar köylüleri, bu sefer sırasında bütün mal varlıkları yağmalandığından dağlara kaçmıştı.[1715]

Tabii bu durum sadece yeniçeriler için geçerli değildi. Kapısız levendler vardıkları yerlerdeki halka zulüm ve tecavüzleriyle büyük facialara sebep olmuş, timarlı sipahiler ve diğer sınıflardan askerler ise ordulardan kaçmak için fırsat kollamıştı.[1716] 1771 yılında 2 bin ilave kapıkulu sipahisi yazılması emredilmişken bütün zorlamalara rağmen ancak 200 nefer cepheye götürülebilmişti.[1717] Orduda eğlenceler tertip edilmiş ve aşırı derecede içki tüketilmişti. Mâni olmak için sad-

---

sonra casusluk artmıştı. Henüz 1769'da İstanbul'dan sonra yeniçerilerin içine sokulanların bazıları karakullukçular tarafından yakalanmıştı. *Tevârîh-i Zekeriyazâde*, vrk. 10. Yakalanan casus hususunda yeniçeri ağası Osman Ağa sadrazama malumat vermişti. *TSMA, E.* 693/22. Yine İsakçı'ya kırk beş gemiyle mühimmat ve zahire gönderildiğini haber alan Ruslar yeniçeri kıyafetinde kayıklarla adam gönderip gemileri batırmaya teşebbüs etmişlerdi. İsakçı Kalesi'ne yakın bir yerde saklanan bu kişileri Hotin Kalesi'ne gönderilen ortaların karakullukçuları görmüş, ortalarını sorduklarında casus olduklarını anlamışlardı. Yakalanan ve orduya gönderilen casuslar üzerinden burgu, zift, kibrit gibi yangın malzemeleri çıkmıştı. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk 66. Casuslar özellikle sefer görmemiş yeniçerileri etkilemeyi başarmış, firarların artmasına sebep olmuşlardı. *BOA, A.MHM.d,* 167, hk. 803, 804. Temmuz 1769'da Hotin müdafaasındaki yeniçerilere gönderilen emirde, Girit'te yirmi yedi yıl metriste yaşadıkları, Bağdad'da uzun süre mahsur kaldıkları anlatılarak casus dedikodusuyla mücadeleyi bırakıp kaçmamaları istenmişti. *BOA, A.MHM.d*, 167, hk. 805. Temmuz 1771'de İzmir'den gelen iki bayrak yeniçeri arasına karışmış Bosna asıllı bir kişi yakalanmıştı. Bunun sorgulanması için ordudan istenilen müsaadede eğer casussa öldürülmesi emri verilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1457, 1514.

1714 *Tevârîh-i Zekeriyazâde*, vrk. 8-9. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 64.

1715 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 64-65.

1716 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 97. 1769'da Anadolu'daki eyaletlerin timar askerleri ise durdurulamamış ve memleketlerine kaçmışlardı. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 79. 1769'da Mesela Boğdan seraskeri tayin edilen Rakka valisi Boğdan'da Kalas üzerine gönderilse de timarlı sipahi ve kapı halklarından oluşan ordu bütün emirlere rağmen Ruslar üzerine gönderilememişti. *Enverî Tarihi I. Cild,* 83, 87-88, 90. Rusların tehdidi altındaki Kili muhafazasındaki çoğu timarlı sipahi ve paralı Arnavut askerler toplam 6 bin nefer yerlerini terk ederek Sünne Boğazına gelmişlerdi. Ağustos 1770'te sert bir emirle Kili'ye dönmeleri emredilmişti. Ancak dönmediklerinden 2 Eylül 1770'te kale, kadı efendinin fetvasıyla Ruslara teslim edilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 919-920. *Enverî Tarihi I. Cild,* 157. *Mür'i't- Tevârih*, II B, 48.

1717 *Enverî Tarihi I. Cild,* 220.

razam hususi emir çıkarmıştı.[1718] İbadetlerine dikkat etmemeleri müverrihlerce başarısızlığa sebep gösterildiği gibi sefer emirlerinde yeniçerilerden beş vakit namazlarını kılmaları özellikle istenmişti.[1719]

Kısa sürede Ruslarla karşılaşmayı ve bir meydan savaşına girip evlerine dönmeyi bekleyen ancak böyle bir durumun olmayacağını anlayan ve ordudaki iaşe kıtlığını gören askerlerin önce süvarileri ardından piyadeleri kaçmıştı.[1720] Önceki seferlerdeki gayretleri hatırlatılarak başlanan Temmuz 1769 tarihli emirlerde, uzun zaman sefere gitmemeleri yüzünden yeniçerilerin zahmet çekmenin ne olduğunu unuttukları; çadır, çerge ve diğer ihtiyaçlarının hepsi tam olarak verildiği halde tashih olmalarının ikinci günü kaçtıkları anlatılmış, geri dönenlere dokunulmaması, dönmeyenlerin ise öldürülmesi emredilmişti.[1721] Genel olarak değerlendirildiğinde 1768-74 harplerinde Osmanlı askerleri, Rusların kullandığı müverrihlerin ifadesiyle *nev-icad* hareketli top ve 12 dirhemlik tüfeklere direnememişti.[1722] Kethüda Said Efendi Kartal muharebesinde Rusların "top, tüfenk ve sair Frenk ateşli silahlarıyla harb ettiklerinde bütün bunlardan habersiz askerin firar ayıbını irtikap ettiğini" yazmıştı.[1723]

1770'ten sonrası Rusların güneye sarkmasına mâni olma mücadelesiyle geçen 1768-74 harbi firar, savaş meydanını terk veya diğer itaatsizliklerine rağmen yeniçerilerin savaşı sayılmalıdır. Tuna savunma hattının her tarafının müdafaası esas olarak yeniçerilerle sağlanmış, her acil durumda onlara başvurulmuş, 1773'te Ruslar yine yeniçeriler sayesinde durdurulmuştu. Çünkü onlar aynı zamanda kendi memleketlerini müdafaa derdine düşmüştü. Ekim 1771'de Hacıoğlupazarı'nda iken ordunun Edirne'ye çekilmesi düşüncesinde olan sadrazamın sarayını basmışlardı.[1724] Ama nihayetinde savaşın kaybedilmesi yeniçeriler üzerinde derin bir tesir bırakmış, itibarları sarsılmıştı. Haleb'de Karagöz oyunlarında alay edildiklerinden bu oyunların yasaklanması için bastırmışlardı.[1725]

1787-92 harpleri de önceki harp gibi geçmiş; 1788'de özellikle Avusturya karşısındaki mücadeleler sultanı memnun edecek seviyedeyken[1726] sonrasında savaşın

1718 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 62.
1719 *Tarih-i Kırım*, 58. *1767–1771 Tarihli Edremid Kazası Şer'iye Sicili,* 393-397.
1720 *Tevârîh-i Zekeriyazâde*, vrk. 19-22. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 61.
1721 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 810, 817.
1722 *Enverî Tarihi I. Cild,* 105, 135. *Tarih-i Silistre*, 83-84.
1723 *Kethüda Said Efendi Tarihi*, 11.
1724 *Enverî Tarihi I. Cild*, 279.
1725 Abraham Marcus, *Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep*, Küre Yay., İstanbul 2013, 309.
1726 Bu savaşlarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. *Enverî Tarîhi III. Cild* ve Mehmed Sâdık Zâim-zade, *Vak'a-i Hamidiyye* (haz. Mustafa Öge), Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi SBE, Balıkesir 2001.

seyri değişmişti. Savaş sonunda Kırım üzerindeki haklarından vazgeçen devlet, Rusları yine Tuna'nın kuzeyinde tutmakla teselli olmuştu. Yeniçerilerin ve diğer sınıflardan askerlerin vaziyetindeki bozulma daha derinleşmiş; cepheden kaçan Anadolu timarlı sipahilerini, padişah bile durduramamıştı. Ocak 1791 tarihli bir fermanda zamanında cepheye gidemeyen askerlerin aynı zamanda "aciz ve kabiliyetsiz" olduğu, bunun farkında olan Rusların çekinmeden saldırdığı anlatılmıştı.[1727]

18. yüzyılda 300 bin ve daha fazla olabilen Osmanlı ordusunun yarısını hatta daha fazlasını yeniçeriler teşkil etmekteydi. Ancak artış sadece yeniçerilerden kaynaklı değildi; diğer sınıfların vasfı da devleti yeniçeri sayısını artırmaya zorlamıştı. Timarlı sipahilerin iyi olduğu zamanlarda kapıkuluna fazla ihtiyaç duyulmamış, 200 bine çıkabilen timar askeri ordunun esası kabul edilmişti.[1728] Ama atlı kapıkulların ve timarlı sipahilerin 18. yüzyılda bile tüfek kullanmada yetersizliği yeniçerileri temel güç haline getirmişti. Zaten ordulara istenen diğer sınıflardan askerlerin mevcudiyeti, toplanacak yeniçeri sayısını da belirlemekteydi. Mirî asker yazılmadığında yeniçeri sayısı artırılmış, paralı süvari asker yerine yeniçeri süvarisi tercih edilmişti. Hatta sonradan vazgeçilse de 1770 yılında cephede, faydası görülmeyen paralı askerlerin yerine yeniçerilerin yazılması, bunlara harcanacak paranın ocaklı askere verilmesi için meşverette karar alınmıştı.[1729] Bu karara destek için İstanbul'dan gönderilen ve 14 Ocak 1771'de orduya ulaşan hatt-ı hümâyûnda; ocaklara itibar edilmesi, kanun ve kaidelerine uyulması, iaşe ve bakımlarına dikkat edilmesi istenmişti.[1730]

Netice olarak yeniçerilerin ordu içinde ağırlığının artmasıyla beraber harplerdeki galibiyet ve mağlubiyet durumu onlara bağlı hale gelmiş; bu yüzden en fazla tenkit edilen ve yetersizlikleri göze batan onlar olmuştur. Şu farka da dikkat çekmek gerekir ki özellikle 1768-74 döneminden itibaren sürekli harplerin içindeki Rumelili yeniçerilerin savaşkanlığı Anadolululara nispetle daha yüksekti.

18. yüzyılda daha fazla yeniçerinin bulundurulduğu kalelerdeki müdafaaları karnesi de parlak değildi. İster sulh ister savaş zamanı olsun muhafazada tutulmaları için çok uğraşılmıştı. Bulundukları yerleri terk etmeleri kalelerin kaybına sebep olduğu gibi muhafazayı tehlikeye atmış,[1731] yerlerine sürekli yeni nefer

1727 *BOA, A.MHM.d,* 194, hk. 1006.
1728 *Koçibey Risalesi,* s, 24. *Kitâb-i Müstetâb,* 15.
1729 *BOA, HAT.* 1412/57497. *Enverî Tarihi I. Cild,* 157.
1730 *Enverî Tarihi I. Cild,* 206-207
1731 1737'de Özi'de yeniçeriler kalede bulunmayıp işleri güçleri için dağıldıklarından çevredeki idarecilere bunları acilen yerlerine sevk etmeleri emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 943. Temmuz 1737'de aniden saldıran Avusturyalılar, muhafız yeniçerilerin kalede bulunmadığı ve yeterli erzak olmadığı için direnmeyen Niş'i ele geçirmişlerdi. *Hammer,* VII, 2120. *Müzâkerât-ı Sulhiyye,* 47-48. *Koca Sekbanbaşı Risalesi,* 74. Bu saldırı sırasında yaralanan bir yeniçeri ➜

yazılması için uğraşılmıştı.[1732] 1716-17 yıllarında Tımışvar ve Belgrad direnmeden teslim olmuştu.[1733] Belgrad, 1789'da yeniçeriler ve yerli kullar tarafından müdafaa edilmeyerek Avusturya ordusuna teslim edilmişti. Yeniçerilerin bu *ihaneti* affedilmemiş, sulhtan sonra iade edilen kaleye sokulmamışlardı.[1734] İran'la 1723-36 arası yapılan harplerde ele geçirilen kaleler çok hızla el değiştirmişti. 1730 yılından sonra Tebriz, Hemedan, Revan, Tiflis, Gence ve Kirmanşah savaşılmadan teslim edilmişti. Hemedan'da kaleyi terk etmek isteyen muhafız Abdurrahman Paşa'ya serdengeçti ağaları karşı çıkmışlar, padişahın kendilerini kaleye teslimi için değil beklemeleri için koyduğunu kızgınlıkla söylemişlerdi.[1735] Ama kadîm serhatler olan Bağdad, Basra, Musul, Kerkük ve Kars 1746'ya kadar Nadir Han'ın yedi sekiz ay süren kuşatmalarına karşı iyi müdafaa edilmişti. Bu müdafaaların temel unsuru ise yeniçerilerdi ki Bağdad'ın muhafazasında çoğu zaman 20 bine yakın yeniçeri bulundurulmuştu.[1736] Rus hududundaki kaleler genellikle çabuk düşmüştü. 1736 baharında aniden saldıran Ruslara, çoğunluğu yeniçeri (2100), 3 bin muhafızın olduğu Azak, doksan altı gün direnmiş;[1737] Kırım ve çevresindeki az yeniçeri bulunan

---

arzında kaleden çıkışı anlatmıştır. *BOA, D.YNÇ*, 153-50. *Subhî Târihi*, 405-407. 1769'da Hotin'den ayrılanlardan bir kısmı İbrail Kalesi'ne gönderildikleri halde işlerini güçlerini terk etmeyerek kalenin muhafazasıyla ilgilenmemişlerdi. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 174. Ocak 1770'te sadece zabitlerin bulunduğu neferlerin ticaretleriyle meşgul olduğu Açe Kalesi uyarılmış, Rusların Çerkezleri kullanarak buraya saldırmasına karşı tedbirli olunması istenmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 451. Mart 1770'te Yergöğü'ye yazılan serdengeçtiler oyalanıp zamanında gitmemişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 135-136. Aynı tarihte İbrail Kalesi neferleri teftişe tabi tutulmuş, olmayanların isimleri silinmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 135-136.

1732 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 135-136. Kırım tarafındaki Soğucak, Kale-i Cedid, Taman, Rabat kalelerdeki nöbetçiler kalelerde durmadıklarından Anadolu'dan gelenlerden kalelerin büyüklüğüne göre Kırım seraskeri İbrahim Paşa'dan yamak yazması Nisan 1771'de istenmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376,)* hk. 1445. 1769'da Rusların hedeflerinden biri olan İbrail'e Ağustos'ta tedbir olarak kaleyi terk etmiş olan yamakların görev yerlerine döndürülmesi, gelmezlerse isimlerinin silinip esâmîsizlerden yamak yazılması, zabitten istenmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 896.

1733 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1024, 1033-1035.

1734 *BOA, A.MHM.d.* 199, hk. 430.

1735 *Abdi Tarihi*, 25-34. *Subhî Târihi*, 188-193. *Hammer*, VII, 2104-05.

1736 *Hammer*, VIII, 2191. *Subhî Târihi*, 774, 813-815, 828. *Risâletü't-Târîh-i Nâdir Şâh*, 12. Ekim 1733'te Kerkük kuşatması sırasında Topal Osman Paşa'yı yenen Nadir Han, Ekim 1734 tarihinde Genç Ali Paşa'nın muhafızı olduğu ve 5 bin yeniçerinin bulunduğu Gence Kalesini kuşatmıştı. Ancak kalenin iyi direnmesi neticesinde kuşatmadan vazgeçmişti. *Hammer*, VII, 2104.

1737 *Subhî Târihi*, 302. Hammer, 3 Mayıs 1736'da düştüğünü yazmıştır. *Hammer*, VII, 2112. Kaledekiler kuşatma sırasında bine yakın ölü vermişlerdi. Birkaç kez kaleden çıkıp Ruslara büyük zayiat vermelerine rağmen Rusların sayısının çok olması teslim mecburiyetinde bırakmıştı. *1739-1737 Seferine İştirak eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları* (yay. Fevzi Kurtoğlu), Deniz Matbaası, İstanbul 1935, 9-10.

Ur, Kılburun ve diğer kaleler fazla direnmeden teslim olmuştu.[1738] Kılburun'daki yeniçeriler 1787'de iyi savaşmış, 2500 yeniçeri kaleden çıkarak Rusları mağlup etmiş, 700 şehit vermişlerdi.[1739] 1738'de içinde 3 bin yeniçerinin olduğu Hotin'de askerin bir kısmının firar etmesi üzerine diğerleri direnmemiş ve kale teslim edilmişti.[1740] Nisan 1740'ta sulhtan sonra esirlikten dönen yeniçerilere Hotin'i müdafaa etmeyip Ruslara teslim ettiklerinden ölümle cezalandırılmaları gerekirken kazanılan zaferlerin hatırına affedildikleri bildirilmişti.[1741] Eylül 1769'da kadar yeniçerilerin bir müddet gönüllü direnmesine rağmen Hotin kaybedilmişti.[1742] Ka-

---

1738 *1148-1152/1736-1739 Savaşı Tarihçesi (Subhî Mehmed'in Müzâkerât-ı Sulhiyye Tarihçesi Adlı Eseri)* (haz. Erdoğan Bilgin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2003, 15. *Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmûd-ı Evvel*, 41. *Bir Türk Denizcisinin Hatıraları*, 6. 1738'de serasker Silahdar Mehmed Paşa'nın ölmesi üzerine Kefe ordu ağası Deli Emir Ahmed Ağa'yla serdengeçti ağaları arasında, ölen askerlerin terekeleri yüzünden münakaşa çıkmış, gayrimüslimler durumu Azak'taki Ruslara haber vermişlerdi. Rusların Taman, Temrük Açu, Kale-i Cedid'e saldırma ihtimali üzerine bu kalelerdeki yeniçeriler, ya bize on gün içinde yiyecek gönderirsiniz yahut esir olmaktansa kaleleri teslim ederiz diyerek orduya mektup gönderdiler. Durum, ordu kadısının tedbiriyle ancak düzeltilebildi. *Tedbîrât-ı Pesendîde*, 20-21. 1769'da Nogay Tatarlarıyla beraber saldırıya geçen Ruslara, seraskerin Kefe'de olduğu sırada içerideki Tatarların talebiyle, Ur'daki yaklaşık 20 bin serdengeçti yeniçeri direnmeyerek kale teslim edilmiş ve ardından Ruslar kolayca Kırım'a girmişlerdi. Kefe'de Serasker İbrahim Paşa'nın direnmesi fayda vermeyince mağlup oldu ve esir düştü. Buradaki askerler gemilerle Karadeniz kıyılarına kaçtı ve Taman Rusların eline geçti. *Tarih-i Kırım*, 17-26. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 103. *Enverî Tarihi I. Cild*, 249-251.

1739 *Enverî Tarîhi III. Cild*, 318-319.

1740 *Subhî Târihi*, 600.

1741 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 457.

1742 Eylül 1769'da Ruslara terk edilen Hotin, Nisan ayından bu tarihe üç kere kuşatılmasına rağmen iyi direnmiş; timarlı sipahiler ve paralı askerler de olmasına rağmen kaleyi sadece yeniçeriler müdafaa etmişti. Hüseyin Paşa'nın öldürülmesinden sonra kale muhafız vekili olan Kahraman Paşa'nın kışın topladığı ve kaleye getirirken büyük zulümlere sebep olan 6 bin gayrimüslim Arnavut asker, paralarını altı ay alamayacakları düşüncesiyle Rusların tarafına kaçmış; eyalet askerleri ise savaşa karışmayıp top seslerini işitmeyecekleri tenha yerlerde saklanmışlardı. Bu muhasaralar sırasında yeniçeriler Hotin seraskeri Mehmed Paşa'yı, kale muhafızı tayin edilen Hasan Paşa'yı ve defterdarı bir odaya kilitleyip burçlara yeniçerileri yerleştirerek idareyi kale ağası eski kulkethüdası Süleyman Ağa'ya verdiler. Kalede çok sayıda asker bulunmasına rağmen top kullanacak kimse olmadığı için vaktiyle kalyonculuk yapmış, boğazlarda bulunmuş ve hatta top atılırken seyretmiş kişilerden seçtiklerini topların başına koyup kendileri de top ve humbara işlerini gördüler. Hatta ana ordudan Hotin defterdarı tayin edilip gönderilen Selim Ağa'yı serdengeçti bayraklarıyla geldiğinde, Rusların yeniçeri kıyafetinde kaleye adam sokma teşebbüsleri sebebiyle emin oluncaya kadar içeri almamışlardı. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 67-68, 75, 81. *Tevârîh-i Zekeriyazâde*, vrk. 13, 16-17. *Enverî Tarihi I. Cild*, 52. Mustafa Kesbî, *İbretnümây-ı Devlet (Tahlil ve Metin)* (haz. Ahmet Öğreten), TTK Basımevi, Ankara 2002, 221. Kalenin müdafaasıyla alakalı bir kayıt için bkz. *TSMA E*, 384-15. Mayıs ayına ait bir emirde mirî asker ve evlad-ı fatihân askerlerinin kaleden kaçtıkları anlatılmaktaydı. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 686-687.

leye muhafız olarak tayin edilen Abaza Mehmed Paşa burada kalınmaz diyerek görevi reddettiği için öldürülmüş,[1743] yeniçerilerse "Hotin melanet kaledir, verilirse yine alınır" diye kendilerini savunmuşlardı.[1744] Hotin 1787-92 harbinde de erken düşmüştü. 1793 yılında Hotin kalesini müdafaa etmeyip *ihanet eden* yamaklara maaş verilmemesi ve bunların esâmîlerinin silinmesi emri verilmişti.[1745] Eylül 1740'ta Yergöğü ağasından, Rusların saldırısı sırasında mücadele etmeden bırakıp kaçanlara maaş vermemesi, onları en ağır şekilde cezalandırması istenmişti.[1746] Özi ise Ruslara hazırlıksız yakalandığı 1737'de üç gün dayanabildi;[1747] 1768-74 harbinde iyi müdafaa edilen kale 1787-92 harbinde uzun müddet dirense de yine kaybedildi.[1748] Eylül 1769'da Bender'e saldıran Ruslar, kaledekilerin direnci ve dışarıdan Kırım Hanının yardımıyla bozguna uğratılsa da[1749] kale Ekim 1770 başlarında Ruslara teslim oldu. Açlığın yanı sıra kalede yayılan taun bütün askerleri kırmış, hatta serasker bile bu hastalıktan ölmüştü.[1750] Bu kale 1789'da yine kaybedildi. Rusların ilk hedeflerinden biri olan İbrail, 1770'te burayı güçlü müdafaa

---

1743 *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 82.

1744 *Mür'i't-Tevârih*, II B, 14-15. Kaleyi terk edip kaçan serdengeçtiler ve birkaç oda yeniçeri orduya gelince, yeniçeri ağası siz serasker muhafazada iken niye kaçıp geldiniz, ocak namusuna yakışır mı diye azarlayarak hemen üç gün içinde dönmelerini aksi halde öldüreceğini emretmiş, bir çorbacıyı Tulca Kalesi'ne hapsetmişti. Ancak dönme imkânı olmadığından Hotin'e kayıtlılar Yaş kasabası muhafazasına tayin edildi. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 55. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 64.

1745 *BOA, A.MHM.d.* 199, hk. 753. *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 22.

1746 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 929.

1747 Bu kuşatma sırasında İstanbul'dan gönderilen 3 bin serdengeçtiyle beraber 4700 yeniçeri muhafızlarının yarısını teşkil etmişti. 10 Temmuz 1737'de başlayan kuşatmada Rusların hücumları başarılı şekilde püskürtülmüştü. Ancak üçüncü gün patlatılan humbaralardan biri 77. cemaatin kışlasına düşmüş ve yangın çıkmıştı. Söndürülemeyen yangın otluklar yüzünden baruthaneye sıçramış ve meydana gelen büyük patlama sebebiyle kale harap olmuş, kale kapıları bile yandığından muhafaza imkânı kalmamıştı. Yangın sırasında yeniçeri bayraktarlarından biri makremesini sallayarak vire verildiğini bildirmişti. *Subhî Târihi*, 365-369. *Bir Türk Denizcisinin Hatıraları*, 30. Kale teslim olduktan sonra Rusların kazanlarına el koymasına tahammül edemeyen yeniçeriler tekrar savaşı başlatmış, çok sayıda asker ölmüştü. *Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel*, 76. Kaledekilerin bir kısmı gemilerle Akkirman tarafına kaçmayı başarmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1243.

1748 1769-70 yılında Özi Kalesi'ndeki yeniçeriler ise güçlü mücadelelerinden dolayı övülerek maaşlarının hemen gönderileceği bildirilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1050.

1749 7 Ekim 1770'te kuşatılan kaleyi yeniçeriler çok iyi müdafaa etmiş, bir aylık kuşatmada Ruslar merdivenlerle kaleye girmeyi başarsalar da hepsi öldürülmüştü. Başarılarından dolayı mükâfatlar-bahşişler gönderilmiş ve kendileri övülmüşlerdi. Kale ağasına saksoncubaşılık rütbesi verilmişti. *Enverî Tarihi I. Cild*, 84.

1750 *Enverî Tarihi*, 167, 170. *Mür'i't-Tevârih*, II B, 50-52. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 93. *Müellifi Meçhul Bir Rûznâmesi*, 16.

eden yeniçerilerin savaşmayı bırakmasıyla teslim edilmiş,[1751] sonraki savaşta da iyi direnmişti.

Bütün bu süreç içinde dikkate alınması gereken mühim husus, Nizâm-ı Cedîd'e kadar Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması yönünde padişahların veya diğer devlet adamlarının bir fikrinin olup olmadığıdır. 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyılda ocakla alakalı emirlerde onların kurulduğundan beri "şer' ve kanun hilafına" hareketleri olmadığı, din uğruna can ve baş verdikleri, bu sadıkane hizmetleri sebebiyle kaleler ve geniş memleketler fethedildiği, serhatlerde her türlü zor vazifeleri yerine getirdikleri, zabitlerine, valilere, ülü'l-emre itaat ettiklerinden diğer ocaklardan daha mutena ve üstün oldukları anlatılmıştır.[1752] Kerhen yapılan bu iltifatlar yanında onlara isnat edilen bütün huzursuzluk, itaatsizlik ve isyankâr hareketler bazen kendilerinin tabiatlarından kaynaklandığı beyan edilse[1753] de daha çok aralarına karışan "reaya ve erâzil makulesinden" yahut "içlerindeki yol ve erkân görmemiş, ocağa hizmeti geçmemiş, yeniçerilik kudretini bilmez, ocağı fehm etmezlerden" kaynaklandığı gösterilmişti.[1754] Bozulan ocak nizamı için sık sık tesirsiz düzenlemeler yapılmış, hep onları şanlı mazilerindeki durumlarına döndürmek ve kanunlarının uygulanmasını sağlamak hedeflenmişti.[1755] Savaş sonralarında başarılı olsun olmasınlar tebrik ve sefere katılımlarını sağlamak için fermanlar yayınlanmıştı.[1756]

1751 *Enverî Tarihi I. Cild,* 174-180. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1043-1044. Kale dışında da Ruslara saldırılmış, hediyeleri götüren mektupçu Abdurrezak Efendi'nin beyanına göre 20 bin Rus öldürülmüştü. *Zübdetü'l-Vâkı'ât,* 92. Ancak henüz kuşatma devam ederken başlayan bir ihtilaf, ordudan iyi geçinmelerine ilişkin uyarılmalarına rağmen büyümüş; yeniçeriler senetlerinin gelmemesi, yardıma asker, iaşe ve tamir malzemesi gönderilmemesi, isimlerinin başka kalelere yazılması ve kendilerine gönderilen çelenk ve bahşişlerin başkalarına verilmesi hususlarından şikâyet ederek 21 Kasım 1770'te kaleyi terk etmişlerdi. Ruslar hemen kaleye yerleşmişti. Ana orduya çok yakın olmasına rağmen hiçbir müdahale ve yardım edilememiş, yeniçeri gönderilmek istense de orduda kalan 3 bin neferin ticaretleriyle meşgul olup gönderilememesi, çevre kazalardan yeniden yazılmasının geç olması yüzünden muvaffak olunamamıştı. Kaleyi terk eden yeniçerilere beş gün içinde dönmezlerse bütün malvarlıklarına el konulacağı tehdidi tesir etmemişti. Firar eden bazı serdengeçti ağalarının öldürülmeleri emirleri verilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376*), hk. 1009, 1033, 1057, 1060. *BOA, A.MHM.d,* 166, hk. 414. *Enverî Tarihi I. Cild,* 183-185.

1752 *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 1728. *BOA, A.MHM.d,* 155, hk. 805. *BOA, A.MHM.d,* 157, hk. 705-706. *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 927.

1753 *BOA, A.MHM.d,* 139, hk. 343.

1754 *III. Ahmed'in Hatt-ı Humâyûn Mecmuası*, 1-2. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 712. *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 74. *TSMA, E.* 785.

1755 *BOA, A.AMD.* 2-224.

1756 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 1392. *BOA, A.MHM.d,* 151, hk. 959.

Teknik sınıflarla alakalı yenilikler dışında devletin, bünyesindeki askerî teşkilatları eski kullanımlarına dönüştürme düşüncesinden başka ıslahat düşüncesi yoktu. Çünkü kanaate göre bozukluk ve düzensizlik müesseselerden kaynaklı değildi, bunların işlerliği ve insan kaynağıyla alakalıydı. Nizamı oluşturan unsurların kaldırılması veya kökten değiştirilmesi fikri pek makbul değildi. Bu vasıfta olmayan ve ihtiyaç kalmayan ocakların tasfiyesiyle alakalı tecrübe de mevcuttu ki 1757'de Baltacı Ocağı kaldırılmıştı.[1757] Mevcudu artan ve askerî yapının esası haline gelen yeniçeriler piyade veya süvari olarak her türlü istihdam edilmişlerdi. Yeniçeri artışının istenen bir durum olduğu onların sürekli savaşa zorlanması ve yerlerine başka askerî yapı ikame edilmemesinden anlaşılmaktadır. 7 Kasım 1750'deki bir hatt-ı hümâyûna, "dergâh-ı muallam yeniçerileri ve ocağı fil-asl mazhar-ı duayı hayr-ı zillullâhi ve nazargâh-i ehlullah olmuş bir gazi ocak olmağla" ifadeleriyle başlanmıştı.[1758] Aynı ifadeleri müverrihler de kullanmışlar, "gazi ocak olduğundan merhamet edilmesi gerektiği" kanaatini beyan etmişlerdi.[1759] Hatt-ı hümâyûnlarda Yeniçeri Ocağı diğer ocaklardan evvel sayılmış,[1760] ağa ve zabitlerine diğer ocak ricaline göre daha imtiyazlı davranılmıştı. Sadrazamların sert muamelesi hoş karşılanmamış, aşırı davrananlar azledilmiş, yenilerine onlara muamelelerinde dikkat etmeleri hususu hatırlatılmıştı.[1761]

Tahta geçer geçmez kapıkullarının durumunu teftiş eden, eğitimlerinin gelişmesine çalışan III. Mustafa'nın yeniçerilerin kaldırılması yahut sadece sefer zamanı görev yapan askerî kuvvet haline getirilmesi düşüncesinde olduğundan D'Ohsson bahsetmiştir.[1762] 19. yüzyılın başında yazdığı eserinde Mütercim Ahmed Asım Efendi de III. Mustafa'nın talimsiz ve itaatsiz yeniçerilerle savaş kazanmanın mümkün olmayacağı, yeni bir askerî yapı teşkili lazım geldiği kanaatinde olduğunu ama 1768'de başlayan harbin bunu mümkün kılmadığını yazmıştır.[1763] Ancak bu kanaat, 1768-74 ve 1787-92 harplerinin neticeleriyle teşekkül etmişti. Şikâyet edilen tavırları olsa da ocağın lağvı hususu mevzubahis değildi. 1769'da sefere çıkıldığında orduda ve idarecilerde Kızılelma'ya gitme hülyaları vardı. 1768-74 harplerinden sonra girişilen bazı askerî tedbirler ise kapıkullarıyla alakalı değildi. Firar ettikleri için ordunun düzenini bozmakla suçlanan paralı asker olan levendler kaldırılmıştı.[1764] 1768-74 harbinden sonra bile ocakların devletin esası

1757 *Mür'i't- Tevârih*, II, 12.
1758 *BOA, D.YNÇ,* 207-170.
1759 *Mür'i't- Tevârih*,II, 56.
1760 *III. Ahmed'in Hatt-ı Humâyûn Mecmuası*, 34.
1761 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 2029. *Hammer*, VIII, 2228, 2237.
1762 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 331.
1763 *Âsım Efendi Tarihi*, I, 554, 659.
1764 Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan*, 78-79, 220-223.

olduğu kanaati açıkça beyan edilmekteydi. 1776'da Canikli Ali Paşa'nın kaleme aldığı *Tedâbîrü'l Gazavât*'ta, ocağın bizzat padişah tarafından teftişi, ağaların eliyle ocağa nizam verilmesi, zabitler ve neferlerin eski durumlarına döndürülmesi için gereken tedbirlerin alınması tavsiye edilmişti.[1765] *Mukaddimetü's-Sefer* (1779) adlı eserde, saltanatın dört rüknü olarak kabul edilen yeniçeri, sipahi, topçu ve cebeci ocakları müdafaa edilerek bu düzenin eskiden beri işleyen müstesna bir yapı olduğu anlatılmıştı. Bunlar içerisinde yeniçeriler; "Erkân-ı a'zâm leşker-i yeniçeriyândır, hizbu'llâhdır. Erbâb-ı hakâik ve ashâb-ı mukâşefe bu ta'ife-i celile, Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir (Saffat, 37/173) celîlesi işâretine mazharlardır didiler" ifadeleriyle yüceltilmişti.[1766] Büyük çaplı askerî yeniliğin düşünüldüğü Halil Hamid Paşa zamanında, Yeniçeri Ocağı "taht-ı râbıtaya idhâl" edildiğinde diğer başka teşebbüslere lüzum kalmayacağı ve bunun kifayet edeceği kanaati mevcuttu.[1767] Bu düşüncelerin hâkim olduğu bir zamanda, *Ocağ-ı Mamure*ye çeşitli hususlarda ikazlar yapılan Ağustos 1784'deki hattı-ı hümâyûnda yine onların kahramanlıkları ve geçmişteki muvaffakiyetleri anlatılmış, düzensizlikler aralarına karışanlara yüklenmişti.[1768] Ocak kaldırma kanaatinin olmadığının diğer bir emaresi, harplerde oldukça tesirsiz olan ve yeniçerilere kıyasla istihdamları az olan kapıkulu sipahilerine dokunulmamasıydı. Ayrıca yeniçeriler dahil bütün asker, 1784 tarihindeki bir meclişte cebecibaşınca söylenen "bizim askerde iş yok, eğip bükmenin manası yoktur" ifadesindeki durumdaydı.[1769]

Bahsedilen durumlarına rağmen 1787-92 ve 1806-1812 harpleri için genel olarak söylenecek; özellikle Nizâm-ı Cedîd sonrasında bütün müverrihler ittifak etmişçesine haklarında hep menfi şeyler yazıp bütün faydalarını göz ardı etseler de bu süreçte Rusların Tuna'yı aşamamasında en büyük pay yeniçerilere aitti. İstenilen vasıflara sahip olmasalar da hızlıca her yere sevk edilebilen, cansiperane memleketlerini muhafaza için mücadele eden ve savaşmak için çok uzak cephelere giden yeniçeriler ocak-devlet çatışmasının gölgesinde kalmıştı.

1765 Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa'nın Risalesi Tedâbîrü'l Gazavât" *AÜDTCFD*, 7/13-14, 161-163.
1766 *Mukaddimetü's-Sefer (1736-1739 Seferi Hakkında Bir Eser)* (haz. Hatice Söylemez), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2007, 23-24.
1767 *Kethüda Said Efendi Tarihi*, 32-33.
1768 *BOA, AE. SABH.I*, 2920.
1769 Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr* (yay. haz. Mücteba İlgürel) Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1978, 95.

2.

Yeniçerilerin Maaşları, Tayinat-Tahsisatları, Mali Mükellefiyet ve Muafiyetleri

2.1. MAAŞLAR

Kapıkullarının mevâcib, vâcib ve ulûfe denilen üç aylık maaşları, hicri ayların isimlerinin ilk harflerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Masar (Muharrem-Safer-Rebiülevvel), Recec (Rebiülahir-Cemaziyelevvel-Cemaziyelahir), Reşen (Receb-Şaban-Ramazan), Lezez (Şezez)[1] (Şevval-Zilkade-Zilhicce) adlarıyla ödenmekteydi. Bir maaş kıst mevâcib, ikisi beraber *kısteyn mevâcib* adıyla dağıtılır; ayrıca kasım ayında ödenen *Kasım Mevâcibi*,[2] Ramazan'da verilen *Bayram Mevâcibi* olarak adlandırılırdı.[3]

Maaşlar üç aylık müddetin dolmasından sonra ödenirdi. Yani bahsedilecek bazı durumlar dışında peşin ödeme yapılmazdı. Ayrıca maaşlar tam üç aylık ödenmiş; gün, bir veya birkaç ay kıst hesaplaması yapılmamıştı. Kayıtlar ya maaştan önce ya da maaş verildikten sonra silinir, bu sebeple esâmîlerin silinmesi için bazen maaş zamanının geçmesi beklenirdi.

Yeniçerilere maaşlar merkezde ve görev yaptıkları kalelerde dağıtılır, savaş dönemlerinde ise ayrıca orduda maaş verilirdi. Yeniçeri ağası maaşının ödeme usulü zamanla değişti ve ağanın maaşı küçük rûznamçe kaleminden aylık ödenirken[4] 17. yüzyılın ortasından itibaren üç aylığa çevrildi.[5] 1680'de emekli ağalar defterine yazılmasından itibaren bütün ocakla beraber maaş aldılar.[6]

---

1 Bazı kayıtlarda Lezez yerine Şezez yazılmıştır. *BOA, MAD.d.* 7008, 6318, 3538.

2 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi,* 129. *Anonim Osmanlı Tarihi,* 183. *Nusretnâme,* 750.

3 *Tarih-i Selânikî, II,* 860. *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 5, hk. 161.

4 *Telhîsü'l-Beyân*, 148. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 179.

5 1063/Masar üç aylık 90 gün üzerinden 7 Nisan 1653'te ödenmişti. *BOA, KK.d.* 1849, s. 24.

6 *BOA, MAD.d.* 17280. *BOA, D.YNÇ.d.* 34286. *BOA, C.AS,* 38645. *BOA, D.YNÇ,* 257-02.

2.1.1. Merkezdeki Yeniçerilerin Maaşları

Yeniçeriler maaşlarını diğer kapıkullarıyla beraber alırlardı. Bir kıst maaş, seksen sekiz buçuk gün üzerinden hesaplanırdı.[7] Bazı küçük kaymalar olsa da Rebiülahir'de Masar; Cemaziyelahir'in sonu veya Receb'de Recec; Ramazan sonlarında Reşen ve ertesi sene Muharrem ayında Lezez mevâcibi ödenirdi.[8] Maaş ödeme takvimi 17. yüzyılın sonuna kadar bazı gecikmeler dışında değişmemiştir.[9] Sefere çıkıldığında ve İstanbul'dan ordulara veya kalelere nefer gönderildiğinde bazen erken ödeme yapılırdı.[10] II. Viyana kuşatmasından sonraki harpler iktisadi vaziyeti sarstığından maaşlardaki gecikmeler mutat hale geldi. Bu savaşlar sırasında maaşların bazen iki, bazen üç kıstı beraber verilmişti.[11] Senede dört defada ödenen maaşlar gecikmeler yüzünden yeni bir usul kazanmış ve iki kıst birleştirilerek üç defada ödenmiştir.

Maaş ödemesinde diğer bir değişiklik, 1710'larda[12] başlayan eşkinci neferlerle emeklilerin maaşlarının ayrıştırılmasıydı.[13] Yeni durumda aynı tarihteki ödemede eşkincilere emeklilerden bir mevâcib önce verilirdi. Mesela bir kıst maaş ödemesinde 1131/Reşen emeklilere, 1131/Lezez eşkincilere verilmişti.[14] Bu durum sefere gidenlere erken maaş verilmesinden kaynaklanmış ama sonra süreklilik kazanmıştı.

---

7 Defterlerde yeniçerilerin yevmiye toplamları seksen beş sayısıyla çarpılmış gösterilmesine rağmen esasında hesap seksen sekiz buçuk gün üzerinde yapılmıştı. Misal için bkz. *BOA, MAD.d.* 6323, s. 1287-1379.

8 939 Lezez maaşları 940 Muharrem'in başında (*BOA, KK. d.* 1863, s. 5.); 940/Recec, 1 Receb 940'ta (*BOA, KK. d.* 1863, s. 100), 971/Masar, 29 Rebiülevvel 971'de, 971/Recec 29 Cemaziyelahir 971'de, 971/Lezez 27 Zilhicce 971'de (*BOA, KK. d.* 1086, s. 76, 141, 374), 983/Lezez 3 Muharrem 984'te (*BOA, MAD. d.* 6002, s. 9.) ödenmişti.

9 1032/Masar 12 Cemaziyelevvel 1032'de; 1032/Recec, 12 Şaban 1032'de (*BOA, MAD.d.* 6692, s. 1364, 1368), 1054/Recec, 4 Receb 1054; 1054/Reşen, 22 Ramazan 1057'de (*BOA, A.d.* 345, s. 29, 48), 1060/Lezez 20 Muharrem 1061'de (*BOA, MAD.d.* 6329, s. 845), 1087/Lezez, 19 Muharrem 1088, 1088/Masar, 27 Rebiülahir 1088, 1088/Reşen 20 Ramazan 1088'de (*BOA, KK.d.* 1980, s. 10, 41, 72) ödenmişti. Ayrıca bkz. *BOA, KK.d.* 1809, s. 84.

10 *Topçular Kâtibi Tarihi, II,* 877. *BOA, C.AS,* 42005.

11 1094/Masar mevâcibi gecikmeli olarak 1095 Muharrem'inin başında verilmişti. *BOA, KK.d.* 1990, s. 42. 1094/Recec-Reşen-Lezez üçü beraber 11 Rebiülahir 1095 tarihinde verilmişti. *BOA, KK.d.* 1990, s. 60. 1100/Masar mevâcibi 1100 yılının 3 Şaban'ında, 1100/Recec 26 Zilkade 1100 tarihinde verilmişti. *Vâkı'at-ı Rûz-merre,* I, 65, 166. (Bu kaynakta ikinci maaş 1099/Recec olarak gösterilse de sonraki kayda göre 1100/Recec olması icap eder.) 4 Rebiülahir 1101'de 1100/Reşen ve Lezez'le 1101/Masar üç kıst beraber verilmişti. *Vâkı'at-ı Rûz-merre,* I, 231-232. 1101/Lezez ve 1102/Masar beraber verilmişti. *BOA, A. AMD.* 1-61.

12 Bu şekilde tespit edilebilen ilk ödemede 1713'te emeklilere 1125 Masar, eşkincilere 1125 Recec maaşlarının dağıtımıdır. *BOA, MAD. d.* 2615.

13 *BOA, C.AS,* 27562.

14 *BOA, D.BŞM.d.* 1396A.

Kısteyn maaşlarda öncesinde düzen olmayıp hepsi birleştirilebilirken 1730'ların başında yeni bir sıralama oluşturulmuştur. Bu tarihlerden sonra emeklilere Masar ve Recec kısteyn Reşen ile Lezez müstakil, eşkincilere Recec ve Reşen kısteyn Masar ve Lezez müstakil verilmiştir. Yeni takvime göre emeklilerin Masar ve Recec ait olduğu yıl, Reşen ve Lezez sonraki sene içinde; eşkincilerin Masar, Recec ve Reşen ait olduğu yıl içinde Lezez ise sonraki yıl ödenmiştir.[15]

Tablo 11. 1724-1769 Mevâcib Takvimi[16]

Mevâcib	Ödeme Tarihi	Mevâcib	Ödeme Tarihi
1136 Reşen	16 Cemaziyelevvel 1137	**1160 Lezez**	28 Cemaziyelahir 1161
1136 Lezez-1137 Masar	29 Şaban 1137	**1161 Masar-Recec**	25 Şaban 1161
1137 Recec	24 Muharrem 1138	**1161 Reşen**	5 Rebiülevvel 1162[17]
1137 Reşen-Lezez	27 Receb 1138	**1161 Lezez**	2 Receb 1162
1138 Lezez-1139 Masar	29 Şaban 1139	**1162 Masar-Recec**	28 Şaban 1162
1139 Recec	Muharrem 1140	**1162 Reşen**	19 Safer 1163

15 Bu dönemdeki bazı mevâciblerin verilme tarihi şöyledir: 1107/Reşen Lezez, 2 Rebiülahir 1108; 1108/Masar-Recec, 21 Şevval 1108. *Nusretnâme*, 215, 278. 1113/Masar-Recec, Cemaziyelevvel 1114. *Zübde-i Vekayiât*, 739. 1113/Reşen-Lezez, Evaili-i Receb 1114; 1114/Masar-Recec, 27 Şaban 1114; 1114/Reşen-Lezez, 1 Receb 1115. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 183, 199, 264. 1115/Masar Recec, 27 Şaban 1115. *Zübde-i Vekayiât*, 837. 1116/Masar- Recec 27 Ramazan 1116. *Nusretnâme*, 660. 1118/Reşen, 29 Safer 1119; 1118/Lezez, 16 Cemaziyelahir 1119; 1119/Masar-Recec, 19 Ramazan 1119; 1119/Reşen, 10 Safer 1120; 1119/Lezez, 11 Cemaziyelahir 1120; 1120/Masar-Recec 14 Ramazan 1120. *BOA, KK.d.* 1729, s. 2. Ayrıca bkz. *Târîh-i Râşid ve Zeyli, II*, 1183, 1230. *BOA, AE, SAMD.III*, 21322, 22188.

16 Takvim emeklilere verilen maaşa göre hazırlanmıştır. Eşkincilerin maaşları bir kıst öncesinden verildiği göz önünde tutulmalıdır. Kaynak: *BOA, A.d.* 649; *BOA, KK.d.* 53/1, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1743, 1744, 1747, 1748, 1750, 1753, 1763, 2061, 2146, 2147, 2148, 2149, 2183, 2184, 2185, 2198, 2199; *BOA, KK.d.* 696M; *BOA, MAD.d.* 14365; *BOA, D.BŞM.d.* 2897; *BOA, D.BRZ.d.* 20894; *TSMA, D.* 2695, 10732; *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han; Buyuruldu Mecmuası, Mehâsinü'l-Âsâr*; *III. Mustafa Rûznâmesi*; *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han*; *Hâkim Efendi Tarihi*; *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye; Subhî Tarihi; Târh-i Râşid ve Zeyli*, III; *Defter-i Tesrifât*; *1730 Patrona Halil İsyanına ve I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe* (haz. Şükran Çınar), İÜEF Mezuniyet Tezi, No 11059; Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi* (haz. Bekir Kütükoğlu), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993; Kadı Ömer Efendi, *Mahmud I. Hakkında Rûznâme* (haz. Özcan Özcan), İÜEF Mezuniyet Tezi,, No 4039. *Rûznâme (1162-1169)* (haz. Veysel Karasu), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1979, No 13807; *Seyyid Hasan Muradî Rûznâmesi, Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı* (haz. Recep Ahıshalı), Yeditepe Yay., İstanbul 2016. Fikret Sarıcaoğlu, "Dîvân-ı Hümâyûn'un Kronolojik, Toplanma ve Merasim Günleri (1153-1210/1740-1795)", *Osmanlı Araştırmaları*, XXX, İstanbul 2007.

17 Sarıcaoğlu, "Toplanma ve Merasim Günleri", 112. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 61. Ruznamçe kayıtlarında 6 Rebiülevvel'de (*BOA, KK.d.* 2147, s. 16) Selh-i Rebiülevvel (*BOA, KK.d.* 2193 s. 8) olarak verilmiştir.

Mevâcib	Ödeme Tarihi	Mevâcib	Ödeme Tarihi
1139 Reşen	1 Cemaziyelahir 140	**1162 Lezez**	6 Cemaziyelahir 1163
1139 Lezez-1140 Masar	27 Şaban 1140	**1163 Masar-Recec**	17 Şaban 1163
1140 Recec	25 Muharrem 1141	**1163 Reşen**	7 Safer 1164[18]
1140 Reşen	26 Cemaziyelevvel 1141	**1163 Lezez**	1 Cemaziyelahir 1164
1140 Lezez-1141 Masar	27 Şaban 1141	**1164 Masar-Recec**	13 Şaban 1164
1141 Recec	5 Safer 1142	**1164 Reşen**	25 Muharrem 1165
1141 Reşen	28 Cemaziyelevvel 1142	**1164 Lezez**	26 Cemaziyelevvel 1165[19]
1141 Lezez-1142 Masar	24 Şaban 1142	**1165 Masar-Recec**	14 Şaban 1165
1142 Recec	10 Muharrem 1143	**1165 Reşen**	21 Muharrem 1166
1142 Reşen-Lezez	5 Rebiülahir 1143	**1165 Lezez**	21 Cemaziyelevvel 1166
1143 Masar Recec	27 Şaban 1143	**1166 Masar-Recec**	17 Şaban 1166
1143 Reşen	27 Muharrem 1144	**1166 Reşen**	24 Muharrem 1167
1144 Masar-Recec	22 Şaban 1144	**1166 Lezez**	25 Cemaziyelevvel 1167
1144 Reşen	30 Muharrem 1145	**1167 Masar-Recec**	20 Şaban 1167
1144 Lezez	1 Cemaziyelahir 1145	**1167 Reşen**	26 Muharrem 1168
1145 Masar- Recec	26 Şaban 1145	**1167 Lezez**	18 Cemaziyelahir 1168[20]
1145 Reşen	25 Muharrem 1146	**1168 Masar-Recec**	23 Şaban 1168
1145 Lezez	11 Cemaziyelevvel 1146	**1168 Reşen**	22 Muharrem 1169
1146 Masar-Recec	28 Şaban 1146	**1168 Lezez**	23 Cemaziyelevvel 1169
1146 Reşen	20 Muharrem 1147	**1169 Masar-Recec**	26 Şaban 1169
1146 Lezez	21 Cemaziyelevvel 1147	**1169 Reşen**	25 Muharrem 1170
1147 Reşen	29 Muharrem 1148	**1169 Lezez**	26 Cemaziyelevvel 1170
1147 Lezez	8 Cemaziyelahir 1148	**1170 Masar-Recec**	22 Şaban 1170
1148 Masar-Recec	26 Şaban 1148[21]	**1170 Reşen**	27 Muharrem 1171
1148 Reşen	18 Muharrem 1149	**1170 Lezez**	21 Cemaziyelevvel 1171

18 *BOA, D.BŞM.d.* 3089. Sarıcaoğlu, "Toplanma ve Merasim Günleri", 114. Bu çalışmada 9 Safer olarak gösterilmiştir.

19 *BOA, A.d.* 649, s. 3. 27 Cemaziyelevvel olarak gösteren kaynak için bkz. Sarıcaoğlu, "Toplanma ve Merasim Günleri", 115.

20 *Mehâsinü'l-Âsâr* (İgürel), 53. *Muradî Rûznâmesi*, 4. *Hâkim Efendi Tarihi*, 243. Ancak tarih 19 Cemaziyelahir olarak gösterilmiştir. Sarıcaoğlu, "Toplanma ve Merasim Günleri", 118. Bu iki tarih de hatalı olabilir, çünkü divan 1 ve 21 Cemaziyelahir'de toplanmıştı. *BOA, KK.d.* 2148, s. 124-124.

21 Mevâcib tarihinin 28 Şaban olması daha muhtemeldir. *BOA, KK.d.* 2184, s. 152.

Mevâcib	Ödeme Tarihi	Mevâcib	Ödeme Tarihi
1148 Lezez	24 Cemaziyelahir 1149[22]	1171 Masar-Recec	17 Şaban 1171
1149 Masar-Recec	29 Şaban 1149	1171 Reşen	21 Muharrem 1172
1149 Reşen	14 Muharrem 1150	1171 Lezez	14 Cemaziyelevvel 1172
1149 Lezez	10 Şaban 1150	1172 Masar-Recec	18 Şaban 1172
1150 Masar-Recec	16 Ramazan 1150	1172 Reşen	17 Muharrem 1173
1150 Reşen	20 Zilkade 1150[23]	1172 Lezez	19 Cemaziyelevvel1173
1151 Masar-Recec	20 Şaban 1151	1173 Masar-Recec	23 Şaban 1173
1151 Reşen	29 Zilkade 1151	1173 Lezez	15 Cemaziyelevvel 1174
1152 Masar-Recec	1 Ramazan 1152	1174 Masar-Recec	17 Şaban 1174
1152 Reşen	13 Safer 1153	1174 Reşen	10 Muharrem 1175
1152 Lezez	28 Cemaziyelahir 1153	1174 Lezez	26 Rebiülahir 1175
1153 Masar-Recec	25 Şaban 1153	1175 Masar-Recec	12 Şaban 1175[24]
1153 Reşen	15 Safer 1154[25]	1175 Reşen	12 Muharrem 1176
1153 Lezez	24 Cemaziyelahir 1154	1175 Lezez	22 Rebiülahir 1176
1154 Masar-Recec	21 Şaban 1154	1176 Masar-Recec	15 Şaban 1176
1154 Reşen	25 Safer 1155	1176 Reşen	15 Muharrem 1177
1154 Lezez	26 Cemaziyelevvel 1155	1176 Lezez	17 Rebiülahir 1177
1155 Masar-Recec	29 Şaban 1155	1177 Masar-Recec	11 Şaban 1177
1155 Reşen	11 Rebiülevvel 1156[26]	1177 Reşen	19 Muharrem 1178[27]
1155 Lezez	29 Cemaziyelevvel 1156	1177 Lezez	20 Rebiülahir 1178
1156 Masar-Recec	26 Şaban 1156	1178 Masar-Recec	15 Şaban 1178
1156 Reşen	30 Safer 1157	1178 Reşen	20 Muharrem 1179
1156 Lezez	25 Cemaziyelahir 1157	1178 Lezez	22 Rebiülahir 1179
1157 Masar-Recec	29 Şaban 1157	1179 Masar-Recec	16 Şaban 1179
1157 Reşen	3 Rebiülevvel 1158	1179 Reşen	23 Muharrem 1180

22 Bir kayıtta 25 Cemaziyelahir yazılıdır. *BOA, A.d.* 348, s. 2.

23 *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye,* vrk. 173. Vaktinden iki ay önce verildiği kaydedilmiştir.

24 Bir eserde ise 15 Şaban olarak kaydedilmiştir. *Mehâsinü'l-Âsâr,* 212.

25 *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*'da (s. 46) ayın 16'sı verildiği ve bu günün salı olduğu yazılıdır.

26 Sarıcaoğlu, "Toplanma ve Merasim Günleri", 107. Kadı Ömer Efendi'nin eserinde 10 Rebiülevvel yazılıdır. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han,* 178. Ancak her iki tarihin olmama ihtimali vardır. Çünkü ruznamçe defterinde salı günü 13 Rebiülevvel'e tesadüf etmektedir.

27 Sarıcaoğlu, "Toplanma ve Merasim Günleri", 126. Bu Rûznâmede 17 Muharrem olarak kaydedilmiştir. *Muradî Rûznâmesi,* 132. Bu eserde ise 16 Muharrem olarak gösterilmiştir. *Mehâsinü'l-Âsâr,* 244.

Mevâcib	Ödeme Tarihi	Mevâcib	Ödeme Tarihi
1157 Lezez	27 Cemaziyelahir 1158	1179 Lezez	25 Rebiülahir 1180
1158 Masar-Recec	24 Şaban 1158	1180 Masar-Recec	12 Şaban 1180
1158 Reşen	6 Rebiülevvel 1159	1180 Reşen	12 Muharrem 1181
1158 Lezez	30 Cemaziyelahir 1159	1180 Lezez	21 Rebiülahir 1181
1159 Masar-Recec	26 Şaban 1159	1181 Masar-Recec	14 Şaban 1181
1159 Reşen	2 Rebiülevvel 1160	1181 Reşen	14 Muharrem 1182
1159 Lezez	3 Receb 1160	1181 Lezez	17 Rebiülahir 1182
1160 Masar-Recec	27 Şaban 1160	1182 Masar-Recec	10 Şaban 1182
1160 Reşen	5 Rebiülevvel 1161[28]	1182 Reşen	7 Zilkade 1182[29]

Savaşın tesiriyle 1770'li yıllardan itibaren maaşlar gecikmeli ödense de takvim, birkaç aya varan kaymalarla beraber Muharrem'de ve Cemaziyelevvel'de tek kıst, Şaban'da iki kıst, bazen hazinenin durumuna göre hep tek kıst ödeme şeklinde oluşmuştu. Bu takvimde ocağın kaldırılmasına kadar değişiklik yapılmamıştı. 1780'lere kadar eşkinciler için Masar ve Recec tek, Reşen ve Lezez kısteyn; emekliler için Masar tek, Recec ve Reşen kısteyn, Lezez tek verilmiştir.[30] Sonraki dönemde ise ekseriyetle emeklilerin Masar ve Recec tek kıst, Reşen-Lezez kısteyn; eşkincilerin Recec ve Reşen tek kıst, Lezez-Masar kısteyn şeklinde ödenmiştir.[31]

---

28 *Rûznâme*'de ise 4 Rebiülevvel'de verildiği yazılıdır. *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han*, 36.

29 *BOA, MAD.d.* 14365, s. 3. *BOA, KK.d.* 1763, s. 108. Bu mevâcib sadece savaşa gidenlere verilmiştir. *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, 41.

30 1187 emekli Lezez, 1188 eşkinci Masar 28 Muharrem 1190'da; 1188 emekli Masar, 1188 eşkinci Recec 2 Cemaziyelevvel 1190'da; 1188 emekli Recec ve Reşen, 1188 eşkinci Reşen ve Lezez 25 Şaban 1190'da; 1188 emekli Lezez, 1189 eşkinci Masar 24 Muharrem 1191'de; 1189 emekli Masar, 1189 Recec 10 Rebiülahir 1191'de; 1189 emekli Recec ve Reşen, 1189 eşkinci Reşen ve Lezez 28 Şaban 1191'de; 1189 emekli Lezez, 1190 eşkinci Masar 3 Safer 1192'de: 1190 emekli Masar, 1190 eşkinci Recec 5 Cemaziyelahir 1192'de; 1190 emekli Recec ve Reşen, 1190 eşkinci Reşen ve Lezez 8 Ramazan 1192'de; 1190 emekli Lezez ve 1191 eşkinci Masar 29 Muharrem 1193'te; 1191 emekli Masar, 1191 eşkinci Recec 23 Cemaziyelevvel 1193'te; 1191 emekli Recec ve Reşen, 1191 eşkinci Reşen ve Lezez 26 Şaban 1193'te dağıtılmıştı. *BOA, MAD.d.* 4002, s. 918 vd. 1211 emekli Masar, eşkinci Recec 24 Muharrem 1215'te; 1211 emekli Recec eşkinci Reşen 25 Cemaziyelevvel 1215'te; 1211 emekli Reşen ve Lezez, eşkinci 1211 Lezez ve 1212 Masar 27 Şaban 1215'te; 1213 emekli Masar, eşkinci 1213 Recec 29 Muharrem 1217'de; 1214 emekli Masar, 1214 eşkinci Recec 25 Muharrem 1218; 1215 emekli Recec, eşkinci 1215 Reşen 29 Cemaziyelevvel 1219'da; 1216 emekli Reşen ve Lezez, eşkinci 1216 Lezez-1217 Masar 9 Şaban 1220'de; 1230 Masar emekli, 1230 Recec eşkinci 20 Muharrem 123; 1231 emekli Masar, 1231 eşkinci Recec 23 Muharrem 1236; 1232 emekli Recec emekli, 1232 eşkinci Reşen 27 Cemaziyelevvel 1237'de; 1234 emekli Reşen ve Lezez, 1234 Masar ve 1235 Masar eşkinci 21 Şaban 1239'da verilmişti. *BOA, MAD.d.* 4105.

31 *TSMA, D.* 2554, 2695/25, 2695/38. *TSMA, D.* 721/43-56-321. *BOA, D.YNÇ.d.* 35007. *BOA, MAD.d.* 4105.

1768-74 ve 1787-92 harpleri, kapıkulları maaşlarının ödenmesindeki gecikmeleri mutat hale getirdi. Mesela Ekim 1775'te, 1773/Haziran-Aralık dönemine ait altı aylık iki kıst maaş; 4 Ağustos 1794'te, Eylül-Kasım 1790'a tekabül eden 1205/Masar; 13 Şubat 1797'de, 1793 Şubat-Nisan'a tekabül eden 1207/Reşen ödendi.[32] 1806-12 harpleri ise on yıla yaklaşan aksamalara sebep oldu. 4 Ocak 1818'te Mayıs-Temmuz 1810 tarihine tekabül eden 1225/Recec maaşı ödenmiştir.[33] Yeniçeri Ocağı kaldırıldığında yeniçerilerin ödenmemiş beş yıllık maaşları bulunmaktaydı. 29 Mart 1826'da ödenen en son maaşta emekliler 1236 Reşen ve Lezez'ini, eşkinciler 1236 Lezez ve 1237 Masar'ını almıştı.[34]

Merkezde kaç yeniçeriye maaş verileceğini sefer olup olmaması ve kalelere nefer sevki belirlemekteydi. Ancak merkezdeki maaş yekûnu artışının en temel sebebi hem sayıları hem de aşağıda gösterileceği üzere yevmiyeleri artan emekliler ve kayıtlılardı.

Maliyeden hazinenin hazır olduğuna ilişkin sadrazama haber gelmesiyle Yeniçeri Ocağı, maaş kayıtlarının hazırlanması için muhzır aracılığıyla haberdar edilirdi. Yeniçeri efendisinin hazırladığı defterler sadrazama, icmalleri ve mahlûlleri gösteren evraklar sadrazam tarafından padişaha sunulur, padişahın müsaadesinin ardından belirlenen günde maaş dağıtılırdı.[35] Maaşlar için çoğu zaman hazineden çil para talep edilirdi.[36] Maaş ödemeleri nadir istisnalar dışında[37] salı ve elçi kabullerinin olduğu günde yapılan divan toplantılarına denk getirilir, divanın ardından sadrazamın işaretiyle maaşların dağıtılmasına başlanırdı. Padişah ulufe dağıtımını seyretmek için divana gelir;[38] yeniçeriler ulufe dağıtılacağı günün öncesinde, divana hazırlık için odalarında toplanırdı. 19. yüzyılda maaştan önceki gece tüfek ve tabancalarla ateş ederek kutlama yapmayı âdet edinmişler ve bu şenlikler sırasında birçok kişinin ölümüne sebep olmuşlardı.[39]

Yeniçeriler divanda diğer ocaklardan evvel maaşlarını alırlardı. Taksimat keselerle toplu şekilde yapılırdı. Keseleri almak, *kese kaldırmak* olarak adlandırılmış ve bunun için İstanbul'daki bütün ortalardan bazıları görevlendirilmişti. Solaklar, zağarcılar ve süvari sekbanlar da kese kaldırırdı.[40] Maaş alırken kulkethüdası ve

---

32 *BOA, D.BŞM. d.* 4418. *BOA, C.AS,* 27504, 30754.

33 *BOA, C.AS,* 40208. Bazı gecikmiş maaş ödemeleri için bkz. *BOA, C.AS,* 26108, 31163, 33714, 37004.

34 *BOA, D.YNÇ.d.* 35007, 35022. *BOA, MAD.d.* 4105, s. 410.

35 *BOA, AE, SAMD.III,* 22010, 22188. Ahmed Cevad, *Târîh-i Askerî-i Osmânî,* İstanbul 1297, I, 71.

36 *BOA, C.AS,* 51190.

37 *Nusretnâme,* 215.

38 Rûznâmelerde mevâcib taksimini seyretmek için padişahların divanhaneye geldikleri gösterilmiştir.

39 *Şânî-zâde Târîhi,* II, 1050.

40 Tarihi belirsiz bir kayda göre kese kaldıran ortalar 4, 5, 22, 46, 55, 66, 73, 74, 86, 90, 98, 101. cemaatler; 11, 13, 15, 25, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 37, 48, 49, 52, 53, 55, 56, 60, 61. bölükler; 34.→

yeniçeri efendisi onlara nezaret ederdi.[41] Ordu seferdeyken İstanbul'da kalanlar aynı usulle maaşlarını alırdı.[42]

Tablo 12. Merkezde Ödenen Maaşların Bazı Yıllardaki Yekûnu

Maaş	Nefer Sayısı	Maaş Tutarı (Akçe)
985/Masar/Mart-Haziran 1577[43]	14142	10.337.648
1019 Masar/Mart-Haziran 1610[44]	9746	7.103.178
1029 Masar/Aralık-Mart/1620[45]	23291	18.108.377
1044 Masar/Haziran-Eylül 1634[46]	14506	13.598.204
1053/Masar/Mart-Haziran[47]	15668	13.002.603
1062/Masar-Aralık-Mart 1652[48]	33959	27.794.672
1076 Reşen/Ocak-Nisan 1666[49]	26120	21.105.799
1090 Reşen/Ağustos-Kasım 1679[50]	27384	20.581.082
1103 Masar-Eylül-Aralık 1691[51]	21192	20.259.607
1113 Masar/Haziran-Eylül 1701[52]	18674	21.024.646
1125 Masar/Ocak-Nisan 1713[53]	28374	28.360.102
1142 Lezez/Nisan-Temmuz 1730[54]	98726	81.370.616
1149 Masar-Recec/Mayıs-Kasım 1736[55]	20858	27.887.412
1150 Lezez/Ocak-Nisan/1738[56]	22608	30.767.740
1152 Masar-Recec/Nisan-Ekim 1739[57]	58329	56.313.447

sekban bölüğüydü. *Mecmua,* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler No 456, vrk. 71.

41 *BOA, KK. d.* 696M, s. 59-61.
42 *BOA, A.d.* 346, s. 90.
43 *BOA, D.YNÇ.d.* 33630.
44 *BOA, MAD.d.* 6798, s. 1138.
45 *BOA, MAD.d.* 6776, s. 331.
46 *BOA, MAD.d,* 4793, s. 121.
47 *BOA, MAD.d.* 6995, s. 611.
48 *BOA, MAD.d.* 800, s. 1269.
49 *BOA, D.BŞM.d.* 307A. *BOA, D.YNÇ*, 33-231.
50 *BOA, MAD.d.* 4502, s. 8-9.
51 *BOA, D.BŞM.d.* 710.
52 *BOA, MAD.d.* 4510.
53 *BOA, MAD.d.* 2615, s. 58.
54 *BOA, MAD.d.* 17035, s. 37.
55 *BOA, C.SM*, 4198
56 *BOA, D.YNÇ.* 136-134.
57 *BOA, AE. SMHD.I,* 16200.

Maaş	Nefer Sayısı	Maaş Tutarı (Akçe)
1158 Lezez/Ekim-Ocak 1746[58]	33780	45.544.235
1175 Lezez/Nisan-Temmuz 1762[59]	30921	44.503.740
1182 Reşen/Kasım-Şubat 1769[60]	28503	43.094.644
1189 Recec/Haziran-Ağustos 1775[61]	56764	69.351.709
1202 Lezez/Temmuz-Eylül 1788[62]	52066	69.517.824
1205 Recec/Aralık-Mart 1791[63]	67663	85.592.256
1220 Masar-Nisan-Haziran 1805[64]	80778	106.162.045
1222 Recec/Haziran-Eylül 1807[65]	113554	158.303.413
1226 Reşen-Lezez-Ocak/1812[66]	113558	174.178.190
1236 Reşen-Lezez-Eylül/1721[67]	107423	181.818.571

Divanda alınan keseler ağa kapısına getirilir, ortalara ve kayıtlı oldukları birimlere göre dağıtılırdı. Maaşların kayıt birimleri *sergi* olarak adlandırdı ki bunlarda ismin bulunması *sergiye çıkmak* demekti. İstanbul'daki yeniçerilerin icmalleri odalarına ve ağa sergisine kayıtlılar, kârhaneliler, emekli ağalar, Edirne yamakları, hu-keşân, mumcular, tüfengirân-ı mîrî ve şikâriler olarak tasnif edilmişti.[68]

Ortalarda çorbacı, odanın neferlerini isimleriyle çağırarak senedini gördükten sonra maaşını verirdi. Eğer çorbacı İstanbul'da değilse odabaşı veya odabekçisi taksimatı yapardı. 18. yüzyıldan önce çorbacının bulunmadığı zaman diğer odalardan bir emin kişi dağıtıma nezaret etmiştir. Avcılar yazları sürekli Istranca'da kaldıklarından ulufeleri ayrılır, döndüklerinde sekbanbaşıdan alırlardı.[69] Edirne yamaklarının maaşları dağıtılmak üzere zabitlerine gönderilirdi.

58 *BOA, D.BŞM.d.* 2850, 2864.
59 *BOA, MAD.d.* 17274, 10.
60 *BOA, D.YNÇ.d.* 34491. *BOA, D.YNÇ*, 241-159.
61 *BOA, MAD.d.*6366, s. 722. *BOA, D.YNÇ.d.* 34550.
62 *BOA, D.YNÇ,* 423-27.
63 *BOA, D.YNÇ,* 423-52.
64 *TSMA, D.* 721/331.
65 *TSMA, D.* 2697.
66 *TSMA, D.* 721/347.
67 *TSMA, D.* 729/3.
68 *BOA, D.YNÇ*, 260-179, 182. *BOA, D.YNÇ*, 243-320,365. *BOA, D.YNÇ*, 246-259, 344. *BOA, D.YNÇ*, 258-366. *BOA, C.AS*, 23467. *BOA, D.YNÇ.d.* 34483, 34493. *BOA, D.YNÇ*, 206-333.
69 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 194, 211. Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti,* 154. 27 Haziran 1811 günü 5. bölükte maaş dağıtımında, mevcut keselerden birinin içinden akçe yerine çakmaktaşı çıkmıştı. Bunu yapan bulunamamıştı. *Câbî Târihi,* II, 749.

Padişahların 1. bölüğe korucu olarak kayıtlı olduğu, maaştan birkaç gün sonra yeniçeri kıyafetinde gelip 40 akçe yevmiye üzerinden maaşını kulkethüdasından aldığı şeklindeki iddia[70] doğru olmasa da III. Selim ve II. Mahmud ulufe dağıtımı takip eden gün tebdile çıktıklarında bazen kışlalara maaş taksimini seyretmek için gitmişlerdi.[71]

İstanbul'a kayıtlı olduğu halde memleketlerinde yaşayanlar, görevi veya şahsi işleri icabı ayrılanlardan kaynaklı olarak ulufe dağıtımında çok fazla yeniçeri bulunmazdı. Çoğunun maaşlarını vekâlet mektubuyla başkaları alırdı. Daha çok odabaşılar, odabekçileri, orta mütevellileri veya ihtiyarlar alır; bir veya birkaç maaş biriktirerek geldiklerinde teslim eder yahut bulundukları yere gönderirlerdi.[72] İstanbul'da ailesi olanlar annelerine, kardeşlerine veya oğullarına maaşlarını almaları için senetlerini bırakırdı. Orta vakfına veya başkasına borçlu olanların maaşlarını alanlar, senet mukabilinde borçlarını öderdi. Maaşını alıp borçlarından düşmesi için alacaklısı olan diğer yeniçerilere senetlerini bırakanlar da vardı. Bu şekilde maaşları ödenenler, esâmîlerinde sıkıntı çıkmadığı müddetçe İstanbul'a gelmezlerdi.[73]

Zengin nefer ve serdengeçti ağalarından bazıları maaşlarını almayıp odalara vakfetmişti. Bunların maaş paraları orta mütevellilerince alınmıştı. Mahlûl olan ama hazineye verilmemiş esâmîlerden, ihtiyaç duymadığı için gelmeyenlerin paralarından esâmîsiz hizmet edenlere *açıktan ödeme* adıyla maaş verilmişti.[74] Ocakla münasebeti olmayanlara ait veya satılmış esâmîlerin sahipleri, adamlarını gönderip ortalardan topluca maaşlarını tahsil ettirmişti.[75]

Maaş dağıtılmasında sıkıntı çıkaranlar kalelere gönderilir veya müdahale edemeyecekleri sergiye nakledilirdi.[76] Esâmîleri olsa da maaş alamayan veya zorluk çıkarılanlar, eksik verilenler, vekillerine maaş verilmeyenler ve oda masrafları için zorla para talep edilenler her zaman çıkmaktaydı. Bu durumlara maruz kalanlar şikâyette bulunur, odalarını veya maaş aldıkları yerleri değiştirme yolları-

---

70 Maaş defterlerinde 1. bölüğün korucularının kim olduğu bellidir. Ayrıca 40 akçe korucu yevmiyesi yoktur. Aşağıda gösterileceği üzere en yüksek korucu yevmiyesi 29 akçedir ki bu 17. yüzyılda ortaya çıkmıştı ve hiç değişmemişti.

71 Mesela 8 Mart 1810 tarihinde sultan, serdengeçti ağası kıyafetiyle gezerken kışlalara maaş taksimini seyretmek için gitmişir. *Câbî Târihi*, I, 608.

72 *BOA, D.YNÇ*, 89-104. *BOA, D.YNÇ*, 162-373. *BOA, C.AS*, 2277. *BOA, D.YNÇ*, 82-251. *BOA, D.YNÇ*, 92-245. *BOA, D.YNÇ*, 153-200. *BOA, D.YNÇ,* 155-208.

73 *BOA, D.YNÇ*, 162-373. *BOA, D.YNÇ*, 44-440. *BOA, D.YNÇ*, 83-231. *BOA, D.YNÇ*, 101-254. *BOA, D.YNÇ,* 156-240. *BOA, D.YNÇ*, 163-360. *BOA, C.AS,* 13073.

74 *BOA, D.YNÇ*, 112-95.

75 *Câbî Târihi*, I, 242.

76 *BOA, D.YNÇ*, 267-119.

na başvururlardı.[77] 1723 yılında 57. bölükten emekli Ahmed, maaşının her zaman eksik verilmesini şikâyet etmişti.[78] 1727 yılında 51. bölükte amel-mande kayıtlı Mustafa'ya çorbacı, "sana maaş vermem, kazan geçin" diye baskı yaptığından şikâyette bulunmuştu.[79] 17. sekbanların karakullukçusu olup Hemedan savaşına 19. bölüğe yamak olarak katılan Süleyman, 11 Nisan 1728 tarihli arzında, seferden döndüğünde bu odaya maaş almak için vardığında çorbacısı sana maaş vermem dediğini ağa kapısına bildirmişti. Maaşının ödenmesi emrine rağmen çorbacı direnmiş, senin esâmîn var ama vermiyorum diyerek yine kovmuştu.[80] 1741 yılında 13. sekbanlardan İbrahim adlı eski keçeci kârhanesi ustası şikâyetinde, odabekçiyle bazı kişilerin fakir fukaranın maaşlarında hile yaptığını, mâni olmaya çalıştığı için kendisinden ortadan gitmesini istediklerini anlatmıştı.[81]

2.1.2. Muhafız Yeniçerilerin Maaşları

2.1.2.1. Ödeme Usulü ve Maaş Düzeninde Aksamalar

Kalelere kayıtlı yeniçerilerin maaşlarının ödenmesi zaman içinde farklılık göstermiştir. 17. yüzyılın başlarına kadar, İstanbul'daki maaş taksiminde nöbetçilerin maaşları ayrılmış, görevlilerle kendilerine gönderilmişti. Geçecekleri yerlerde muhafazalarının sağlanmasıyla ilgili emirler verilmesine rağmen paraların çalınması, görevlilerin öldürülmesi veya ortadan kaybolması durumları sık sık yaşanmaktaydı.[82] 1590'lı yıllarda yamakların maaşlarının İstanbul'daki kendi ortaları içinde dağıtılması, zabitlerince keselere konularak onlara gönderilmesi uygulanmıştı. Ancak eksik veya bozuk akçe konulması, bazen hiç gönderilmemesi durumları mağduriyetlerine sebep olunca uygulama terk edilmişti.[83]

17. yüzyılın başında maaşların İstanbul'dan gönderilmesi yerine belirlenen yerlerin vergi veya diğer gelirlerinden saliyane/havale edilerek ödenmesine başlandı. Mesela 1610-11 Musul Kalesi maaşları merkezden gönderilmemiş, beylerbeyleri tarafından mukataa ve has gelirlerinden ödenmişti.[84] 1619 yılında çoğu kalenin

77 *BOA, D.YNÇ,* 105-253. *BOA, D.YNÇ,* 88-365. *BOA, D.YNÇ,* 112-2. *BOA, D.YNÇ,* 85-158, 281. *BOA, D.YNÇ,* 44-247. *BOA, D.YNÇ,* 108-8. *BOA, D.YNÇ,* 205-104.

78 *BOA, D.YNÇ,* 81-393.

79 *BOA, D.YNÇ,* 89-401.

80 *BOA, D.YNÇ,* 90-92.

81 *BOA, D.YNÇ,* 160-194.

82 *888 numaralı Mühimme Defteri,* 2-3. *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 6, 1168, 1459. *BOA, A MHM.d.* 12, hk. 434. *BOA, A.MHM.d.* 49, hk. 156. *BOA, A.MHM.d.* 55, hk. 212. *BOA, MAD.d.* 16269, s. 240. *BOA, A.MHM.d.* 79. hk. 909.

83 *Kavânîn-i Yeniçeriyân, 225. BOA, İE. AS,* 28. *Tarih-i Selânikî,* II, 552.

84 *BOA, MAD.d.* 6718, s. 120-121.

maaşları saliyane yoluyla ödenmişti.[85] 18. yüzyılın başlarında yapılan değişikliğe kadar devam eden bu şekil ödemede; çoğunlukla kalelerin bir veya iki kıst, istisnai olarak dört kıst maaşları havale edildi, bazen ise merkezden gönderildi.[86] Yapılan değişiklik maaşların senelik, yani dört kıst toplu olarak havale edilmesini de ihtiva etmekteydi.[87] Bu usule dönüşme, yeniçerilerin kalelerde sabit kalmaları ve idareleri için bir sene görev yapan maaş dağıtımından sorumlu kale ağalarının tayin edilmesiyle alakalıydı. Bununla birlikte savaş dönemlerinde kalelere yeni yazılan neferlere peşin ödeme yapıldığı da olmuştur.[88]

Saliyane şeklinde ödemede, zabitler kale mevcudunu gösteren defterleri merkeze gönderir,[89] merkezdeki kayıtlarla karşılaştırıldıktan sonra emeklilerin seksen, eşkincilerin seksen beş gün üzerinden hesaplanan maaşlarına belli bölgelerin gelirleri tahsis edilirdi.[90] Hesaplamalarda gün sayısının bu şekilde esas alınmasının sebebi tahsildarlık ücreti, yeniçeri kâtibi ve şakirtlere yapılan kesintilerin kalenin maaş yekûnundan düşülmesiydi.[91] Gelirin kaynağı ve ait olduğu yılı gösteren tahsil için verilen yetki, *sebeb-i tahrir hükmü* olarak tanzim edilirdi. Gelir kaç kaynaktan toplanacak ise o kadar sayıda verildiğinden, maaşları fazla olan büyük kaleler için on-on beş *sebeb-i tahrir hükmü* tanzim edildiği olurdu.[92] Mevcudu az kalelerin birkaçına ise tek bir kaynaktan ödeme yapılırdı. Tahsis edilen yılın gelirlerinin tahsilinde sıkıntı olduğunda sonraki senelerin gelirlerinden toplamasına yeniden izin alınmak şartıyla müsaade edilirdi.[93] Ayaklanma veya savaş gibi aciliyet gerektiren

---

85 *BOA, MAD.d.* 6776, s. 326-327. *BOA, D.YNÇ*, 22-19, 87. *BOA, D.YNÇ*, 26-529. *BOA, D.YNÇ*, 17-456. *BOA, D.YNÇ*, 32-65, 68, 71, 77, 95, 138, 282.

86 *BOA, A.MHM.d.* 100, hk. 341. *BOA, D.YNÇ.d.* 33899. *BOA, A.MHM.d.* 104, hk. 844. *BOA, D.YNÇ.* 23-80. *BOA, D.YNÇ*, 22-19, 87. *BOA, D.YNÇ*, 26-529. *BOA, D.YNÇ*, 17-456. *BOA, D.YNÇ*, 32-65, 68, 71, 77, 95, 138, 282. *BOA, KK.d.* 1841, s. 32. *BOA, KK.d.* 1849, s. 46. *BOA, AE, SMMD. IV*, 4649. *Kefe Mukataası Ahkâm Defteri (1643-1707) İnceleme Transkripsiyon* (haz. Hülya Polat Yılmaz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2018, 145, 155.

87 Uygulama tahmini olarak aşamalı şekilde 1707 veya 1708'de başlamıştır. Bundan önceki kayıtlarda bir veya iki kıst hatta dört kıst ödendiği görülmektedir. *BOA, MAD.d.* 4325, 4320, 5874, 16818, 16825. 1708-1709 yılı kayıtlarında çoğu kale maaşları dört kıst ödenmiştir. *BOA, MAD.d.* 16845. *BOA, A.MHM.d.* 116, hk. 864.

88 Mesela 1697'de Tımışvar Kalesi'nde bir yıl beklemek üzere gönderilen yeniçerilere iki kıst peşin maaş verilmişti. *Nusretnâme*, 204. Ocak 1771'de Özi Kalesi'ne yardım için yazılan serdengeçti bayrakları neferlerinin iki kıst maaşları peşin ödenmişti. *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 15. Temmuz 1777 Özi, Hotin, Akkirman ve Kili kalelerine yeni yazılan yamaklara gelecek maaşlarına mahsup edilmek üzere iki kıst maaşları peşin verilmişti. *BOA, C.AS*, 46353.

89 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 33, 557-558. *BOA, D.YNÇ*, 165-291.

90 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 339, 761. *BOA, A.MHM. d.* 140, hk. 1303. *BOA, C.AS,* 1625, 3175.

91 *BOA, D.YNÇ.d.* 34462. *BOA, D.YNÇ*, 204-191. *BOA, D.BKL.d.* 32536.

92 *BOA, C.AS*, 347, 11769, 13088, 14287, 14891, 21869, 21954, 22349, 26424, 27118, 43600. *BOA, AE.SMHD.I*, 207, 13083. *BOA, D.BŞM*, 4010. *BOA, AE.SMST.III*, 5157.

93 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 408. Tahsil edilemeyen bazı tahsisli gelirlerin defteri için bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 2616.

durumlarda daha çabuk olunması için gelirlerin tahsis yerleri değiştirilir, ödeme yapılacak kaleye yakın yerlere kaydırılırdı.[94]

Tablo 13. Kalelerde Maaş Ödenen Esâmî Sayısı ve Masraf Toplamları[95]

Yıl (Hicri)	Nefer Sayısı	Maaş Tutarı	Çuha	Et- Zahire	Toplam
1114	18675	50.096.610(A)			
1116	19579	57.183.390(A)			
1122	24664	64.655.445(A)			
1124	30716				
1127	52078				1.767.782(K)
1128	45131				1.084.450,5(K)
1129	53410				1.009.631,5(K)
1139	30100	604.005,5 (K)			
1141	32267				
1144[96]	59648				
1145	63082				
1147	60595				
1148	54287				
1149	59912				
1150	67471				
1152	76595	249.062.128(A)			
1153	80220				
1154	79038				
1155	72953	220.089.436(A)			
1156	69506				
1157	68059	239.091.672(A)			
1158	67231	2.114.114(K)	98.613,5	274.364	2.486.991,5

94 Misal için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 326.

95 (A) akçeyi, (K) kuruşu gösterir. Maaşlarda 1 kuruşun 120 akçe üzerinden hesabı 18. yüzyıl ve sonrasında değişmemiş; maaş dışı giderlerde umumiyetle 1 kuruş 160 akçe olarak hesaplanmıştır.

96 Toplama, Tebriz ve Hemedan'daki ordularla bu kalelerin muhafazası için kışlayanlar dâhildir. Kaynak: *MAD.d.* 740, 809, 816, 822, 834, 836, 2053, 3949, 4002, 4305, 4451, 4743, 4851, 5552, 5569, 5570, 5580, 5588, 5980, 6536, 6684, 6797, 6811, 6939, 6975, 14350, 14359, 17216, 17254, 21170; *KK.d.* 2310, 4776, 4782, 4785, 4939; *D.BŞM.d.* 1234, 1599/A, 1600, 1848, 2717, 3003, 3049, 3067, 3171, 3189, 3793, 3821, 4286; *D.YNÇ.d.* 34200, 34204, 34217, 34230, 34234, 34421, 34445, 34469, 34481. *C.AS,* 26988, 30204, 33989, 54691; *D.YNÇ,* 229-146; *D.YNÇ,* 266-39; *D.YNÇ,* 243-220, 221, 223; *TSMA. D.*2861; *AE, SMHD.I*, 13811; *D.PYM.d.* 35221. *Kurumlar ve Bütçeler.*

Yıl (Hicri)	Nefer Sayısı	Maaş Tutarı	Çuha	Et- Zahire	Toplam
1159	67447	280.520.708 (A)			2.551.230 (K)
1160	61398				2.430.314,5(K)
1161	60819	244.082.576(A)			
1162	55924	23.8530.452(A)			
1163	55887	240.831.784(A)	81.693	245.162	2.333.730,5(K)
1164	53966				2.358.319(K)
1165	53008	1.960.721,5(K)	77.402,5	233.117,5	2.271.241,5
1166	52008	1.940.075(K)	75.856,5	228.902	2.244.833,5
1167	51472				
1168	50493	1.905.936(K)	73.526	219.811	2.199.273
1169	50483	227.207.820(A)			
1170	49767	226.625.416(A)	72.346,5	213.952	2.174.843,5
1171	50260	22.9321.832(A)			
1172	50001				
1174	49475				
1175	49708	1.874.522,5(K)	72.079,5		
1176	49917	223.338.896(A)			
1177	50717				
1178	50822	221.166.036(A)			
1179	50596	1.833.658(K)	73.445	216.097,5	2.123.200,5
1180	50536	1.824.372(K)	73.662	216.097,5	2.114.131,5
1181	50912	1.815.418(K)	73.983	216.876	2.106.286
1185	51353				2.201.839(K)
1190	68624	2.542.632,5(K)	97.159	270.742,5	2.910.534
1196[97]	74699	2.687.555(K)	103.433,5	287.390,5	3.078.379
1210	33833	854.307,5(K)	33.029,5	83.512	1.082.421
1213	25902	829.264,5(K)	33.721,5	100.815	963.801
1233	13931	625.837,5(K)	16.616,5	59.705	702.159
1237	13541	586.136(K)	14.935,5	53.075,5	654.147
1240	6199	321.884,5(K)	9.562	26.101,5	357.548

97 1199 nefer sayısı maaşa göre verilmiştir. Diğer masrafların hesaplandığı sayı yaklaşık 1000 nefer daha azdır.

Saliyane edilen maaş paralarının tahsili ve kalelere götürülmesi, ocaktan görevlendirilen çavuşların uhdesindeydi. Bunlara saliyaneci çavuş veya tahsildar denilmekteydi. Bir çavuş birden fazla kale için görevlendirilebilirdi. Mesela 1749 yılında on dört kalenin maaşlarının tahsili görevi, bir saliyaneci çavuşa verilmişti. Çavuşların emirlerinde çuhadar adıyla yeniçeri hizmetlileri vardı.[98] Görevlendirildiği kale veya kalelerin maaşlarından alınmak üzere kendilerine ayrıca tahsildarlık ücreti ödenirdi.[99] Çavuşların ölmesi, yolsuzluk yapması veya başka kanun dışı muameleleri sebebiyle azledilmesi durumunda diğer bir çavuş görevlendirilirdi.[100] Maaş parası kaleye yakın bir yerden tahsis edildiğinde bazen ayrı bir saliyaneci çavuş göndermek yerine kalenin zabiti yetkilendirilirdi.[101] Saliyaneci çavuşlara paraları tahsil ettiklerinde vali, kadı ve diğer idarecilerinin beyan ve mühürlerini taşıyan bir temessük verilirdi.[102] Maaş paralarını götürürken muhafızlar beraberlerinde gider, eşkıya yüzünden geceleri seyahat etmelerine müsaade edilmezdi. Kadılar, yeniçeri serdarları ve diğer görevliler saliyanecilere her türlü yardımla mükellefti.[103] Menzilciler seyahatleri için beygirleri hazır tutar, hızlı sevkleri için deniz seyahatlerine gemi tedarik edilirdi.[104] Tahsil edecekleri maaşlar fazla ve değişik yerlerden tahsisli ise saliyaneciler topladıklarını muhafaza için bedesten veya diğer emin yerlere bırakır, geri kalanını tahsile devam ederdi.[105] Nihayetinde topladıkları paraları kalenin mevcut zabitlerine makbuzlarla teslim ederlerdi.[106] Ancak görevleri bununla bitmez, maaşların taksimine kadar beklerlerdi. Birkaç kaleye görevlendirilmiş saliyaneci çavuş, bir kalenin maaşını dağıtılması tamamladıktan sonra diğer kaleye giderdi.

Gecikmelerin çok fazla olmadığı 1770'lere kadar maaşlarının dağıtılmasından esas sorumlu, maaşın ait olduğu yıl görev yapan kale ağasıydı. Bunlar görevleri sona erdiğinde kendilerine emredilen yerde bekler, paralar tahsil edilip geldiğinde taksim için eski görev yerine giderlerdi. Çoğu zaman uzak yerlerde ikametleri emredildiğinden maaş paralarının gelmesine yakın zamanlarda, kaleye hızlıca va-

---

98 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 970. *BOA, A.MHM. d.* 154, hk.136. *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 823. *BOA, C.AS,* 21530.

99 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 761. 1179/1765-66 yılı Ur Kalesi maaşlarından 550 kuruş tahsildariye ödenmişti. *BOA, D.YNÇ.d.* 34462, s. 12. 1174/1760-61 yılı Kale-i Cedid maaşlarından tahsildariye olarak ödenen tutar 500 kuruştu. *BOA, D.YNÇ.d.* 34408, s. 11.

100 *BOA, A.MHM.d.* 170, hk. 54. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 41. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 648.

101 *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 450. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 869.

102 *BOA, C.AS*, 13087, 26534. *BOA, AE.SMHD.I*, 2697/2.

103 *17 No'lu Adana Şer'iyyye Sicili,* 363. *57 Numaralı Şer'iye Sicili,* 373-375.

104 *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 282. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1106. *BOA, C.AS,* 2029. *BOA, A.MHM.d.* 193, hk. 157.

105 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 1364. *BOA, A.MHM. d.* 164, hk. 1614.

106 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 515. *BOA, A.MHM. d.* 156, hk. 230.

rabilecekleri başka bir yere gitmeleri istenirdi.[107] Tabii sıkıntılı dönemlerde görevli zabitler ona yardım etmek ve ihlal durumunda müdahale etmekle mükellefti.[108] Zabitin dağıtımda hile yapma ihtimali varsa taksim kâtiplerin uhdesine bırakılırdı.[109] Zabit öldüğünde yerine kendi adamlarından biri vekil olarak görevlendirilir yahut merkezden biri gönderilirdi.[110] Aşağıda gösterilecek olan, uzun yılları bulan gecikmelerde, maaşın ait olduğu yıl görev yapan zabitin bulunması kaidesi işlemediğinden taksim mevcut ağaların ve kâtiplerinin uhdesine kalmıştı.[111]

Kalelerin maaşları bazen İstanbul'dan para gönderilmek suretiyle ödenmiştir. Bu şekilde ödeme, bazı kalelere veya hepsine birden yapılırdı.[112] Tek kale için ödemede en mühim sebep, maaşların gecikmesi sebebiyle çıkan isyanlardı. 1724 yılında Azak, 1748'de Bağdad, 1749'da Belgrad, 1750'de Van Kalesi maaşları isyanlar sebebiyle İstanbul'daki Hazîne-i Âmire'den gönderilmişti.[113] 27 Mayıs 1742'de I. Mahmud kalelerin geciken üç senelik maaşlarının ödenmesi için iç hazineden 3 bin kese verdi.[114] III. Mustafa tahta geçtiğinde kalelerin birkaç senelik maaşları birikmiş ve bu sebeple yeniçerilerin huzursuzlukları artmıştı. Alınan kararla, bütün kalelerin 1170/1756-57 maaşları olan 1.801.875 kuruş dahil olmak üzere toplam masraflar için 2.088.173 kuruş büyük kısmı Enderûn-ı Hümâyûn Hazinesi'nden olmak üzere merkezden ödendi.[115] Vidin Kalesi'nin 1192/1178-79 yılı maaşları Girit'teki bazı yerlerden tahsil için emir verilmişken tamamının toplanması zamanında mümkün olmadığından 15.000 kuruşluk kısmı hazineden tamamlanarak

107 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 798. *BOA, A.MHM.d.* 161, hk.798. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 734.*BOA, A.KLB.d.* 14, s. 1193. 1161 senesi Bender zabitinden sorumlu olduğu maaşların parası gelene kadar Akkirman'da oturması istenmişken o İsmail'de kaldığından azarlanıp hemen Akkirman'a gitmesi emredilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 154, hk. 108.

108 *BOA, AMHM.d.* 150, hk. 889. *BOA, A. MHM. d.* 155, hk. 1394.

109 İ767'de maaş dağıtımına kadar Erzurum'da bekleyen Kars yeniçeri zabiti turnacıbaşı Müftüzâde Seyyid İbrahim Ağa, Erzurum'da fitneye sebep olduğundan turnacıbaşılığı alınıp başka yere sürülmüştü. Maaşları onun yerine kâtip dağıtmıştı. *BOA, A. KLB.d.* 16, s. 10.

110 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 340. *BOA, D.YNÇ.d.* 34462, s. 13. 1754'te h. 1165 yılı maaşlarını taksimden mesul eski Kars ağası saksoncubaşı Süleyman Ağa ölünce merkezden küçükçavuş maaşları ödemek için gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 85.

111 Mart 1793'te Sohum Kalesi'nin 1191/1777-78 maaşları gönderildiği zaman daha önce uygulandığı şekliyle Erzurum Kalesi katibinin neferleri azar azar çağırıp ödemesi emredilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 199, hk. 263.

112 *BOA, A.MHM.d.* 98, hk. 389, 611. *BOA, A.MHM.d.* 116, hk. 950-951. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 248.

113 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 248. *BOA, A MHM.d.* 154, hk. 256, 1065, 1075. *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1018.

114 *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han,* 114.

115 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk.185, 674-675. *BOA, MAD.d.* 14350, s. 296-297. *TSMA,D.* 1055, s. 1.

gönderilmişti.[116] Bu şekilde ödemelerde Hazîne-i Âmire'den borç alındığından daha sonra belirlenen yerlerden toplanan gelirler hazineye aktarılırdı.[117]

Savaşın olduğu muhitteki kalelerin maaşlarının geciktirilmemesine daha fazla dikkat edilir; aciliyet durumlarında hazineden para gönderilir yahut bu bölgede ordu bulunmaktaysa onların maaşıyla beraber yine hazineden ödenirdi.[118] Hem harp hem de sulh vaktinde el konulan terekelerden ödeme yapıldığı da olurdu.[119]

Tahsil ve kaleye nakil işlemleri tamamlandıktan sonra maaş paraları kalede mevcut bulunan ve ellerinde sahih esâmîleri olan yeniçerilere taksim edilirdi. Kale maaşlarının dağıtımı da merkezdeki gibi sergi olarak adlandırılmıştır. Maaşlar, kalede bulunan sınıflara göre; odalılar, emekli ağa ve alemdarlar, varsa dalkılıç emeklileri ve yamaklar şeklinde tasnif edilmiştir.[120] Ortaların neferleri ve bunların yamaklarına maaşlarını çorbacıları taksim eder, diğer yamaklar, ağa sergisi ve keşidelerden maaş alırlardı.[121]

Merkezde olduğu gibi kalelerde de dağıtımda bulunmayanların maaşlarını, ağaların müsaadeleriyle senetlerini taşıyan temsilcileri alırdı.[122] Tabii rahatça hareket etmeleri zabitlerin müsaadesine bağlıydı. İzinsiz maaş taksimine katılmayanların, kaleleri terk etmiş olanların veya sadece maaşlar sırasında kalelere gelenlerin isimleri maaşları hazineye kalacak şekilde silinirdi.[123] Mesela 1764 yılında Bender'e kayıtlı serdengeçti ağası hasta ve ihtiyar olduğundan, kaleye gidemediği

---

116 *BOA, C.AS*, 41182.

117 *BOA, C.AS*, 48683.

118 Mesela İran savaşları sırasında cepheye yakın kalelerden Faş, Sohum, Bağdadçık, Kutatis, Anagra ve Ruh'un 1142/1729-30 yılı maaşları hazineden gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1106-1108. Savaş muhitindeki Revan Kalesi'nin 1147/1734-35 yılı maaşları İstanbul'dan gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 979. İbrail Kalesi'nin 1182/1768-69 yılı maaşlarının ödeneceği Filibe'nin savaş içinde kalması sebebiyle maaşların ordu hazinesinden ödenmesine karar verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 132, 169. Harp zamanına denk gelen Özi Kalesi 1184 maaşları merkez hazineden ödenmiş, 1185 yılı maaşları da tahsile verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 88. Ayrıca bkz. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1106.

119 1147/1734-35 yılı Faş Kalesi maaşları vefat eden eski Revan seraskeri Ali Paşa'nın müsadere edilen hayvanlarının satışından elde edilen gelirden ödenmişti. *BOA, C.AS*, 12764. 1738'de ölen yeniçeri ağası Abdullah Paşa'nın terekesine hazineye borçlu olduğundan el konulmuş ve bununla Bosna Kalesi'nin 1738 yılı maaşları ödenmişti. *BOA, AE.SMHD.I*, 15881. 1160/1747-48 yılında Bağdad'da isyan çıkınca maaşlarının bir kısmı İstanbul'dan gönderilmiş, eksik kalan kısım ölen eski valinin terekesinden tamamlanmıştı. *İzzî Târihi*, vrk. 159ab.

120 *BOA, MAD. d.* 17178, s. 92. *BOA, D.YNÇ.d.* 34462, s. 12.

121 *BOA, A. MHM.d.* 140, hk. 532. *BOA, D.YNÇ*, 234-45. *BOA, D.YNÇ*, 122-200. 1720'de Kandiye'de çavuş keşidesine yazılı 27. bölükten Ali maaşını çavuş elinden aldığını yazmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 66-8.

122 *BOA, D.YNÇ*, 258-23. *BOA, D.YNÇ*, 267-226.

123 *BOA, A.MHM. d.* 155, hk. 1240. *BOA, C.AS*, 4655.

için kendisine maaşını göndermek üzere senedini 6. bölüğe kayıtlı bayraktarına vermişti. Ama ağa değişince yenisi onu mahlûl olarak kaydettirmişti.[124] Yine, merkezdeki gibi, maaş dağıtımında ağalar veya keşidesine yazılı oldukları kişilerle ilgili sıkıntılar yaşanmış, bu yüzden bazıları kayıtlı oldukları yerleri değiştirmişti.[125] Maaşlarını kalelerdeki ortaların vakıflarına bağışlayanlar veya işletmeleri için sandıklarına bırakanlar da vardı.[126]

Kale maaşları, fürû-nihade edilecekler dahil olarak tahsil edilirdi. Dağıtıma ilişkin defterler ve isimleri silinenlerin kayıtları kâtipler tarafından hazırlanır, ağa mührü vurulduktan sonra esas defterden düşülmek üzere maaşlardan fazla kalan *kesedibi* denilen miktarla beraber saliyanecilerle İstanbul'a gönderilirdi.[127] Ancak kale ağaları hem kalan paralara hem de maaşa katılmamış olanların ve isimlerini sildirtmediklerinin paralarına el koyarlardı. Müdahale zamanla sıradanlaşmış ve zabitlerin mutat geliri haline gelmişti.[128]

Kalelerde görevli yeniçeriler, merkezden gönderilen defterlerde isimlerinin çıkmaması durumunda hayatta veya görevde olduklarını ispat etmek mecburiyetindeydi. Bu durumda zabitler tarafından verilen serhat tezkereleriyle bizzat İstanbul'a giderlerdi.[129] Adları çıkmayanlar çok fazlaysa defter hazırlanarak bir kol çavuşuyla gönderilirdi.[130]

Tahsilde gecikme durumunda veya sefer zamanlarında bazen harçlık şeklinde ön ödemeler yapılmış; ağalar kendi ceplerinden veya borçlanarak verdikleri bu paraları, maaşlar geldiğinde mahsup etmişlerdi.[131]

Bir kaleden diğer kaleye gönderilenler ve sürgün edilenlerin kayıtları, gittikleri yerlerden maaşlarını alacak şekilde yapılır;[132] ordulara gidenler ise buradaki yeniçerilerle maaş alırdı. Mart 1737'de orduya gönderilen Van Kalesi'ndeki beş ortanın almadıkları 1148/1735-36 yılı maaşı orduda ödenmiş;[133] Ocak 1744'te Hotin'deki 92. cemaatle dört keşideli çavuş, Diyarbakır ordusuna gönderildiğinde h. 1156

124 *BOA, D.YNÇ*, 267-226.
125 *BOA, D.YNÇ*, 104-170. *BOA, D.YNÇ*, 122-200. *BOA, D.YNÇ*, 226-71. 1729'da çavuş keşidesinde olan bir yeniçeri, çavuş maaşının yarısına el koyduğundan ağa sergisine yamak olmuştu. *BOA, D.YNÇ*, 98-118
126 *BOA, D.YNÇ*, 343-336.
127 *BOA, A.MHM. d.* 152, hk. 1368. *BOA, D.YNÇ.d.* 34238. *BOA, A.MHM. d.* 158, hk. 75.
128 *BOA, A.MHM. d.* 211, hk. 494-495.
129 *BOA, A.MHM. d.* 163, hk. 33. *BOA, A.MHM. d.* 161, hk. 823.
130 *BOA, A.MHM. d.* 154, hk. 1184. Açık hatalar merkezden müdahale edilerek de düzelttirilmekteydi. *BOA, C.AS*, 53982.
131 *BOA, A.MHM. d.* 141, hk. 162. *BOA, A.MHM. d.* 163, hk. 558.
132 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 1299.
133 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 941.

yılı maaşlarını orada alacakları kendilerine bildirilmişti.[134] Dubrovnik konsolosunu öldürenleri destekleyen 44. cemaatten 116 yamak, 6 Muharrem 1173/30 Ağustos 1759'da diğer kalelere maaşları h. 1172 yılı başından ödenmek üzere sürülmüşlerdi.[135]

Savaş zamanı kalelere yeni neferler gelmesi durumunda kaide, yenilerin önceki nöbetçiler gibi yıl bazında dört kıst maaş almasıydı.[136] Ancak savaşın durumuna göre farklı uygulamalar da olmuştur. Çünkü yazılan neferler fazla beklemeyi istemediklerinden en azından kaldıkları sürenin maaşını almak için uğraşmışlardı. İdare ise maaş vermeyerek onları tutma veya gidenlere maaş vermeme peşindeydi. 1734 yılında Bağdad'a yazılan serdengeçtiler yıllık maaş almak istemeyince kendilerine bayrakları ister sarılsın ister sarılmasın kale muhafızları gibi maaş alacakları bildirilmişti.[137] Gence ve Lori kalelerindeki yeniçerilere 1138/Masar ve Recec iki kıst maaş verilmişti.[138] Kasım 1738'de Bosna Kalesi'nde mevcut bir orta, iki çavuş keşidesi, bir yazıcı keşidesi ve elli yedi serdengeçti bayrağındaki toplam 3143 neferin h. 1151 senesi iki kıst maaşları gönderilmişti.[139] Belgrad'ın 1739'da fethinden sonra yerleştirilenlerin kalmalarını sağlamak için Mayıs 1740'ta iki kıst maaş küçükçavuşla gönderilmiş, ama yamaklar ve onlara katılan cebeciler, "bizim dört kıst almamız lazım" diye ağa kapısını basmışlardı.[140] Haziran 1772'de Özi Kalesi'ndeki yeniçerilerin h. 1184 senesi maaşları ödenirken yeni yazılanlar "bizler de maaş almak istiyoruz" diye isyan çıkarttıklarında kendilerine, 1185 senesi bitiminde dört kıst olarak maaş verileceği bildirilmiş, itirazları dinlenmemişti.[141] Ama Ağustos 1773'te, Ramazan masrafları ve firarlara mâni olmak için kendilerine harçlık verilmişti.[142] Yeni yazılanların firar etmesi veya erken ayrılması sebebiyle ağalara sadece mevcut olanlara maaş dağıtmaları için sıkı emirler verilmiş[143] ayrıca daha fazla fürû-nihade mahlûl talep edilmişti. 1734 yılında Bağdad'daki kale neferleriyle serdengeçti bayraklarının toplamı 14149 neferken 4149 esâmî fürû-nihade mahlûl istenmişti. Gönderilen parayı tamamen dağıtan vali ve yeniçeri ağası

134 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 736.
135 *BOA, D.YNÇ*, 241-2.
136 *BOA. C.AS*, 10762, 26535, 27049. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1164. *168 Numaralı Mühimme Defteri,* hk. 965.
137 *BOA, A.MHM.d,* 140, hk. 537.
138 *BOA, MAD.d.* 3375, s. 23.
139 *BOA, A.MHM. d.* 145, hk. 1121.
140 *Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel*, 112-113.
141 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 473.
142 *BOA, AE.SABH.I,* 19616.
143 *BOA, A.MHM.d.* 168, hk. 1057. *168 Numaralı Mühimme Defteri,* hk. 965. *BOA, C. AS*, 1054.

tenkit edilmişti.[144] 1184/1770-71 yılı savaş dönemi Özi maaşlarından 1444 esâmî fürû-nihade mahlûl talep edilmişti.[145]

Kale maaşlarının ödenmesinde 18. yüzyılda 1770'lere kadar birkaç seneyi bulan gecikmeler olmuştur.[146] Gecikmeler padişah hazinesinden ödeme veya birkaç seneyi beraber ödeme şeklindeki müdahalelerle telafi edilmişti. 1768-74 harbi hem savaş süresince hem de sonrasında çok uzun süreli ertelemelere sebep oldu. Ayrıca gelir kaynakları öncelikli harp masraflarına tahsis edildiğinden maaş paralarının tahsil edilme süresi de çok uzadı.[147] 1770 yılı ve sonrası birkaç yılın kayıtlarına göre ödeme yapılabilen kalelerin çoğuna yedi sekiz yıl sonra maaş verilmişti.[148] Çok fazla gecikmenin olduğu kalelerin yeniçerileri, maaş alamadıklarından hallerinin iyi olmadığını gösteren şikâyetlerini valiler aracılığıyla merkeze bildirmişlerdi.[149] Kaybedilen Soğucak, Taman, Açu ve diğer kalelerden çıkan ve kulkethüdası Süleyman Ağa emrinde Taman muhafazasında bulunan, uzun yıllar maaş almamış ortalar perişan durumlarını İstanbul'a yazmışlardı. Hazineden kendilerine dağıtılmak üzere 1.100 kuruş gönderilmişti.[150] Artık geçmiş maaşlardan ziyade cari dönem maaşların ödenmesine öncelik verildiğinden 24 Aralık 1777'de bütün kalelerin 1190/1776-77 yılı maaşlarının tahsili emri çıkarıldı.[151] Ama tahsilatlardaki sıkıntı ödemelerin

144 *BOA, A.MHM.d,* 140, hk. 532.

145 *BOA, AE.SMST.III,* 7616.

146 *BOA, AE. SMHD. I*, 2697/1. *BOA, A.MHM. d.* 152, hk. 1097-1098. *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 27. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 527.

147 *BOA, C.AS*, 40949. Mesela Girit'teki yeniçerilerin 1181 senesi maaşlarının tahsili için verilen emrin tarihi 21 Şaban 1184/10 Aralık 1770'ti. Ancak 24 Aralık 1773'te halen tahsil edilememişti. *BOA, A.MHM. d.* 267, hk. 282. *BOA, C.AS,* 3007. Kerkük Kalesi'nin 1179, 1180 ve 1181 seneleri mevâciblerinin tahsil edilmesine ilişkin emirlerin tarihi 16 Ramazan 1184'tü (3 Ocak 1771). *BOA, A.MHM. d.* 267, hk. 338. Eğriboz Kalesi'nin 1182 ve 1183 yılı maaşları da 1186 yılı içinde ödenmesi emirleri verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 470. Girit'teki yeniçerilerin 1181 senesi maaşlarının tahsili için verilen emrin tarihi 21 Şaban 1184/10 Aralık 1770'ti. *BOA, A.MHM. d.* 267, hk. 282. Ancak 24 Aralık 1773'te halen tahsil edilememişti. *BOA, C.AS,* 3007. 24 Ramazan 1189 tarihinde Kandiye ve Resmo'nun 1182 maaşları tahsil edilemediği için yeni emirler gönderilmişti. *BOA, C.AS,* 21156. Bu dönemde bazı kalelerin ödemeleri ve tarihleri için bkz. *BOA, D.YNÇ.d.* 34468. Bağdad maaşlarının 1186-88/1172-74 arası 29 Mart 1780'de ödenmişti. *BOA, C.AS*, 50336. 15 Zilkade 1217'de, Kandiye Kalesi'nin 1216 maaşlarıyla beraber Hanya Kalesi'nin 1208 maaşlarının tahsili tahsili için saliyaneci görevlendirilmişti. *BOA, D.BŞM.d.* 7000.

148 *BOA, D.BŞM.d.* 4273, 4337. Böğürdelen Kalesi'nin 1187-93/1773-1780 yılları arası maaşlarının tahsili kaydına göre on yıla yakın gecikmeler vardı. *BOA, C.AS,* 19408.

149 *BOA, AE.SMST.III*, 24854. 9 Ocak 1778'de Bosna valisi, 1186-90/1772-77 arası maaşlarının ödenmesini istemişti. *BOA, D.YNÇ*, 342-130. Bosna Kalesi'nin h. 1186 maaşı, 18 Receb 1199/27 Mayıs 1785'te, h. 1187 yılı maaş ise 5 Rebiülahir 2001/25 Ocak 1787'de ödenmişti. Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme,* 90, 98.

150 *BOA, A.MHM.d.* 173, hk. 287.

151 *BOA, D.YNÇ*, 342-127.

yapılmasına mâni olduğundan sadece savaş muhitindeki kalelere öncelik verildi.[152] 1784'te maaşların ödenmesine bir nizam verilmek istendi, kalelerin gönüllü olarak kendileri fürû-nihade mahlûlleri ve mevcut olmayanları bildirmeleri mukabilinde maaşların süresinde ödenmesi kararı alındı. Ayrıca tahsil edilemeyen gelirler için yapılan saliyane masraflarına, maaş ödenmediğinden sıkıntı çekilen ortaların idaresi için gerekli harcamalara, orta vakıflarının ve düzen akçelerinin işlerliğinin devam ettirilmesine, zabitlerin ve orta idarecilerinin masraflarının ve borçlarının karşılanmasına yönelik, *ifrazat* adıyla ayrı bir ödeme kalemi ihdas edildi.[153]

Henüz bir düzen oturmamışken ve geçmişe ait kale maaşları dururken 1787-92 harbinin başlaması, öncekinden daha uzun süreli gecikmeye sebep oldu. Öyle ki on yıldan fazla gecikme hatta hiç maaş ödememe mutat hale geldi, ifrazat ödemeleri de aynı akıbete uğradı.[154] Mesela 3 Aralık 1787'de, Van Kalesi'nin on beş sene ödenmemiş maaşlarından beş yılı için havale yapılması emri verilmişti.[155] Bosna ve İzvornik kalelerinin 1185/1771-72 yılı maaşlarının paraları, savaş devam ederken Temmuz 1790'da yeni tahsil edilmişti ve saliyanecilere hızla sevk etmeleri emri verilmişti.[156] 15 seneden beri maaş verilmeyen Sohum Kalesi'nin 1191-1193/1777-1780 yılları maaşlarının ödenmesi, 6 Eylül 1792'de emredilmişti.[157]

Arada bazı ödemelere rağmen biriken maaşlarını almaktan umutlarını kesen yeniçeriler idareyle anlaşarak sonrasında her yıl maaş ödenmesi şartıyla geçmiş (güzeşte) alacaklarından vazgeçmeye başladı. Bosna Kalesi vekilleri 1209/1794 tarihinde yeniçeri ağasıyla bu husus üzerine anlaştı.[158] İzvornik Kalesi yeniçerileri Mart 1778'de istedikleri[159] ancak ödenemeyen 1183/1769 yılından 1209/1795

---

152 Haziran 1776'da saldırı altındaki Bağdad'a maaş yetiştirilmesi emri verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 173, hk. 443. Yine bu sırada Ruslarla sulh muallakta olduğundan zor durumdaki Hotin ve Bender kalelerinin 1189, Özi'nin 1187 yılı maaşlarının tahsilde olduğu kendilerine bildirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 215-217. Yine savaş muhitinde olan Faş'ın tahsilde olan 1185 yılı maaşlarının hızlandırılması için Ocak 1777'de görevli gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 173, hk. 915.

153 *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 155-160. *BOA, C.AS,* 17350, 19627, 40699. *BOA, HAT.* 41864. *BOA, D.BŞM.d.* 4276.

154 *BOA, C.AS,* 51187. Faş Kalesi'nin 1187-1201 yılları arası maaşları ödenmediğinden Trabzon valisinin talebiyle 1196-1201 yılları arası bazı maaşların tahsili emri 17 Haziran 1788'de verilmişti. *BOA, C.AS,* 23771. 14 Nisan 1792 tarihli emirde Kandiye Kalesi 1198/1783-84 yılı maaşlarının ödenmesi emredilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 425-140. 8 Şubat 1792 tarihli emirde ise Limni Kalesi 1780 yılı maaşlarının ödenmesi istenmişti. *BOA, D.YNÇ,* 425-244. Aynı şekilde Sinop, Samsun, Batum, Trabzon ve Bozcaada maaşları on iki-on üç sene sonra bile ödenmemişti. *BOA, D.YNÇ,* 425-247, 250, 271. *BOA, D.YNÇ,* 426-214, 217.

155 *BOA, C.AS,* 31364.

156 *BOA, A.MHM.d.* 193, hk. 157.

157 *BOA, C.AS,* 37898.

158 *BOA, C.AS,* 21950.

159 *BOA, C.AS,* 50935.

yılına kadar olan 25 senelik maaş ve diğer istihkaklarının hepsini, sonrasının sürekli ödenmesi şartıyla hazineye bağışladı. 1209/1795 ve 1210/1796 yılları maaşları ödense de daha sonraki dokuz yıl yine onlara maaş verilemedi.[160] 1198-1214/1783-1800 yılları arası Kudüs,[161] 1193-1211/1779-1797 seneleri arası İbrail,[162] 1187-1207/1783-1793 yılları arası Sakız, 1187-1208/1783-1793 yılları arası Midilli, 1186-1208/1782-1792 arası Selanik, 1188-1208/1784-1793 arası Resmo,[163] yedi senelik Kandiye,[164] 1209/1794-95 yılına kadar ödenmemiş Eğriboz[165] maaşları aynı şartlarda hazineye teberru edildi. 1793 yılı sonunda Bender Kalesi mevcudu 1484 nefere sabitlenerek her altı ayda bir neferlerin yoklanması, görevini terk ve başka şekilde boşalmaların merkeze bildirilmesi ve bu mahlûllerin yarısının hazineye kalması yarısının 8 akçeyle yeni nefer yazımında kullanılması şeklinde bir düzenleme yapıldı, bu şartlarda kaledekiler maaşların düzenli ödenmesi hususunda idareyle anlaşmaya varıldı.[166] Muhafız aracılığıyla merkezle yapılan görüşmeler neticesinde Eylül 1796'da Vidin Kalesi'ndeki yeniçeriler, esâmîlerin sabitlenmesini, bunlardan mahlûl olduğunda kalede bulunan esâmîsiz mülazımlara verilmesini, maaşların zamanında ödenmesini ve yakın yerlerden havale yapılmasını teklif ettiler. Bu teklif merkezce kabul edildi; mahlûl, sahibi olmayan ve mükerrer olduğu tespit edilen 3158 esâmî hazineye devredilerek 7519 neferin maaşları sene atlatılmadan yakın yerlerden havale edilerek ödeneceği kale muhafızı ve yeniçerilere bildirildi.[167] Ama Vidin için verilen bu nizam işlememiş, ödemelerde gecikme olmuştu.[168] Niş Kalesi'nin ödenmemiş maaşları teberru edilerek 1210/1795-96 yılı sonrasındakilerin süresinde ödenmesi üzerine varılan anlaşmaya da uyulamamış, sekiz yıl sonra maaşlar ödenmediğinden muhafız durumu merkeze bildirmişti.[169] Erzurum Kalesi'nin 1188/1774-75 yılından sonra maaşları ödenmediğinden Mayıs 1801'de sefere gitmesi istenen sekiz bayrak için mali gücü olan ağa bulunmadığı merkeze

---

160 *BOA, C.AS*, 23991.
161 *BOA, C.AS*, 40369, 47944.
162 *BOA, C.AS*, 32386.
163 *BOA, C.AS*, 26063. *BOA, D.BŞM.d.* 4523. Bu defterde teberru edilen maaşların icmalleri de bulunmaktadır.
164 *BOA, C.AS,* 19627.
165 *BOA, A.MHM. d.* 202, hk. 131.
166 *BOA, A.MHM. d.* 200, hk. 133, 302.
167 *BOA, C.AS*, 33369, 40312, 41929, 43213.
168 Paspanoğlu Osman Paşa'nın maaşlarla alakalı gönderdiği bir belgede, 1210/1795-96 yılından itibaren maaşların hazineden ödeneceğinin kararlaştırıldığı ama bir buçuk sene geçtiği halde ödeme yapılmadığı anlatılmaktaydı. *BOA, C.AS*, 37804. 1212/1797-98 yılı maaşları 7518 neferden 120 kişi mahlûl düşülerek 7398 nefer üzerinden çeşitli kaynaklardan saliyane yoluyla ödenmesi Recep/1214-Aralık 1799'da kararlaştırılmıştı. *BOA, C.AS,* 49110.
169 *BOA, C.AS*, 20695.

bildirilmişti.[170] Durum sonra da değişmediğinden vali Yusuf Paşa vasıtasıyla yaptıkları şikâyetlerine verilen cevaba göre 31 Mayıs 1807'de, 1205-06/1790-93 arası maaşları paralarının tahsil emri verildi.[171]

1210-1213/1795-1798 yılı maaş defterine göre bazı kalelere kısa sürede maaş verilse de çoğu on yıldan fazlayı bulacak şekilde gecikmeli ödenmiştir. Bazılarının ödemesi ise merkez hazineden para gönderilerek hızlandırılmıştır.[172] Artık maaşların uzun müddet gecikmeli ve sadece bazı yıllar için ödenmesi mutat hale gelmiş; itiraz durumları, bir veya birkaç maaşları tahsile gönderilerek veya vaat edilerek geçiştirilmişti.[173] Sadece, ticaret ve meslekleriyle meşgul olamadıklarından gelirleri de kesilen ve savaşmayı her an reddedebilecek kalelere savaşlar sırasında maaş ödenmesine gayret edilmişti.

1810'lu yıllara kadar bu şekilde bazı maaşlar ödense de yeni bir düzenlemenin olduğu 1233-40/1817-1825 arası sadece yirmiden biraz fazla kaleye mutat maaş verildi. 1233/1817-18 ve 1237/1821-22'de yirmi altı, en son maaş olan 1240/1824-25'te yirmi kaleye ödeme yapıldı.[174] Ancak maaş verilenlerin sayısı çok düşürüldü, sadece ortasıyla beraber bulunan ve görevi başında olan eşkincilerin maaş almasına uğraşıldı. Yamakların büyük kısmına hiç maaş verilmedi.[175] Mesela Belgrad muhafazasındayken dağılan ve sonra yeniden teşkil edilen 92. cemaat Ocak 1817'de Selanik'e yerleştirileceğinde eşkinci olan 90 neferi üzerinden maaşları hesaplanmış, emekli yamakların yevmiyelerinin sakıt olduğu gösterilmişti.[176] Çok büyük kalelerde bile bir veya birkaç orta bulunduğundan maaş ödenenlerin sayısı birkaç yüz veya daha azdı. Bu şekil uygulamayla uzun zaman maaş verilmediğinden ölen kişilerin esâmîlerini ellerine geçirenlerin maaş almasına mâni olmak da hedeflen-

---

170 *BOA, C.AS*, 33468.

171 *BOA, C.AS*, 51270.

172 *BOA, MAD.d.* 740. 1210/1795 yılında Niş Kalesi'nin 1188 maaşları verilmişti. *BOA, A.MHM.d*, 202, hk. 570.

173 *BOA, MAD.d.* 17575. Bosna Kalesi'nin 1193/1779-80 yılı maaşları 1792 yılı gelirlerinden ödenmişti. *BOA, C.AS*, 50012. Bu kalenin 1226-29/1811-14 maaşları için 5 Nisan 1816'da ödeme emri verilmişti. *BOA, C.AS*, 10964. Aynı kalenin diğer bir ödemesi için bkz. *BOA, C.AS*, 42089. İzvornik Kalesi'nin 1227 yılı maaşları tahsili emri 5 Ocak 1817'de verilmişti. *BOA, C.AS*, 19938.

174 *BOA, MAD.d.* 5580.

175 1794'te Bender'de kalede görevi başında beklemeyenlere asla maaş verilmeyeceği, uzun süreli kaleyi terk edenlerin bilinmesi için sadece çok mühim işler için en fazla yüz bir gün için muhafız tarafından senet verileceği, yoldaşlarının kendilerine kefil olacağı şartları koyulmuştu. *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 791. 1795'te Vidin'de kalede durmayan yamaklara maaş verilmemesi emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 202, hk. 123. 1213/1798-99 yılındaki son maaşta Vidin'de 7319 nefer maaş alırken, gittikçe sıkı şekilde uygulanan yamaklara maaş vermeme siyaseti neticesinde uzun aradan sonra ödemeye başlandığı 1233/1817-18 yılı maaşını 465 nefer almıştı. *BOA, C.AS*, 45232.

176 *BOA, A.MHM.d.* 237, hk. 216.

miştir.[177] Ocağın kaldırılmasına yakın en fazla yeniçeriye maaş ödenen kalelerden orta sayısı çok fazla olan Bosna'da 3500 nefer, Bağdad'da 2200 nefer, Kandiye'de 1050 nefer maaş aldı. Diğer kalelerin hepsinde 1000 neferden aza maaş ödendi. Zaten yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere ocağın kaldırılmasına doğru kalelerde yaklaşık 6 bin yeniçeriye maaş ödendi. Dolayısıyla kalelere kayıtlı yeniçerilerin büyük çoğunluğu maaşsızdı.

Maaşların bu şekilde ihmalinde ifrazat ödemelerinin tesiri vardı. Çünkü 1815'ten itibaren ifrazat hiç aksatılmadan ödenerek en azından neferlerin masrafların karşılanmasına çalışıldı. Bütün kalelere olmasa da çoğuna sabit miktarda ifrazat belirlenmişti ki birkaç istisna dışında ifrazat ödenen kaleler, maaş verilenler dışında kalanlardı.[178]

2.1.2.2. Maaşların Ödenmesinde Tahsilden Kaynaklı Gecikmeler

Kale maaşları kayıt işlemlerinin tamamlanması ve miktarının tespiti uzun zaman almaktaydı. Sene sonunda zabitlerin defterlerini hazırlayıp İstanbul'a göndermesi, sonrasında tahsildarın görevlendirmesine kadar epeyce bir müddet geçmekteydi. Savaş döneminde hızla yapılmasına gayret gösterilse de sair zamanlarda tahsil emri ve saliyaneci çavuşların görevlendirmeleri en erken ertesi sene başlarına kalmaktaydı.[179] Tabii bahsedilen işlemlerin yavaşlığı süreci daha uzatmaktaydı. Mesela erken ödeme dönemlerine denk gelen 1162/1749 yılı Erzurum Kalesi'nin maaşlarının Karahisar ve tabi mukataalarından tahsili emrinin tarihi 10 Şevval 1163/12 Eylül 1750 idi.[180]

Tahsilatın süresinin uzamasına tesir eden görevli ve sorumluların yavaşlığı, çeşitli müdahaleler, gelirlerin bulunduğu yerlerdeki şartlar aşağıda gösterilecektir.

---

177 1795'te, uzun zamandır maaş verilmeyen Bosna'da 1208/1793-94 yılı maaşları verileceğinden mevcut olmayan kişilere maaş verilmemesi emredilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 202, hk. 377. Aynı yıl verilen 1188/1774-75 Niş maaşları için de aynı emir gönderilmiştir. *BOA, A.MHM.d,* 202, hk. 570. 1796'da ödenen 1190/1776-77 yılları Niğbolu ve Kule maaşlarında mahlûllere verilmemesi tekrarlanmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 39. 1797'de, Bender'de maaş dağıtımında bulunmayan neferlerin vekilliğini iddia edenlere, sahibi İstanbul'dadır gibi bahaneler gösterenlere asla maaş verilmemesi emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 793.

178 Kalelerin ifrazat miktarları şöyleydi: Şam 6.250, Faş 25.000, İbrail 14.582, Selanik 10.000, Midilli 7.000, Sakız 4.700, Kastel Mora 1000, Koron 2.500, Anabolu 4.500, İnebahtı 3.000, Vidin 40.000, Niğbolu ve Kule 12.500, Niş 10.000, Bozcaada 2.500, Resmo 5.000, Menekşe 2.500, Moton 3.250, Anavarin 2.250, Kastel İnebahtı 2.500, Eğriboz 7.000, Hotin 11.300, Bender 8.468 kuruş. *BOA, C.AS,* 6897. *BOA, MAD.d* 4105, 10466. *BOA, D.BŞM.d.* 6667. İfrazatla ilgili bazı kayıtlar için bkz. *BOA, C.AS,* 25212, 37173.

179 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 687. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1011. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 295. *BOA, D.YNÇ,* 229-2. *BOA, C.AS,* 347.

180 *BOA, D.BŞM,* 4010-94.

Bunlar dolayısıyla görevlilerinin gitmesinden parayı tahsil edip kaleye varmasına kadar çok zaman geçmiş, bazen ödeme birkaç yıl sonra yapılmıştı. Mesela Hasankale, Limni ve Sakız kalelerinin 1157/1744-45 yılı maaşları, emir verildikten iki sene geçmesine rağmen tahsil edilmemişti.[181] Aynı yıla ait Bosna Kalesi maaşları da tahsil edilemediğinden 14 Nisan 1748'de emir yenilenmişti.[182]

Gecikme durumunda saliyaneci çavuşlar ya bekleyerek durumu ocağa bildirmiş yahut geri dönmüştü. İkinci durumda sebeb-i tahrir hükmü maliyeye iade edilmişti.[183] Ocağın sadaretten duruma müdahale edilmesini istemesiyle yeni emirler ve görevliler gönderilmiş, tahsil mümkün olmadığında sebeb-i tahrir hükümleri yenilenmişti.[184]

Maaşlarının geç ödendiği ve yapılan anlaşmalarla bir kısmının teberru edildiği 1790'larda yeniçerilere verilen sözlerden biri, maaşların düzenli ve hızlı ödenmesiydi. Bu yüzden maaşlara tahsis edilen gelirler, kalelere yakın olduğundan bahsedilecek düzensizlikler ve gecikmeler çok azalmıştı.[185] Bender, Hotin, Akkirman ve Anapa gibi kalelerin maaşlarının, gecikme ihtimaline karşı İrâd-ı Cedîd hazinesinden ödenmesi vaat edilmişti.[186]

2.1.2.2.1. Maaşlara Tahsis Edilen Kamu Gelirlerinin Tahsilinde Sıkıntılar

Maaşların tahsilinin yapılacağı yerdeki vali, mutasarrıf veya mültezimlerin ihmalkârlığı veya yavaşlığı, özellikle mali durumları iyi olmayan valilerin muameleleri tahsilatlarda gecikmelere yol açmıaktaydı.[187] Çünkü valiler hazineden veya başka kaynaklardan borçlandığından maaşlara tahsis edilen gelir kaynaklarına el koymuşlardır.[188] Tahsildarların işini yapmasına mâni durumlara ikaz veya tehdit ihtiva eden emirlerle müdahale edilmişti.[189] Diyarbakır'dan 1159/1746-47 senesi Belgrad Kalesi mevâcibleri için tahsili emredilen paraları buranın eski valisi Mehmed Paşa zorla almıştı ve geri vermemek için direnmişti.[190] Trablus-Şam eyaleti

---

181 *BOA, C.AS*, 13088.
182 *BOA, C.ML*, 16200.
183 *BOA, C.AS*, 2756, 3007.
184 *BOA, C.AS*, 13088, 15767, 27061.
185 *BOA, A.MHM.d.* 193, hk. 157. Mesela Şubat 1802'de Belgrad maaşlarının bu şehrin muhassıllığından tahsil edilmesi emri verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 217, hk. 47.
186 *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 366-69.
187 *BOA, C.AS*, 347. *BOA, A. MHM.d.* 165, hk. 527.
188 *BOA, A. MHM.d.* 147, hk. 8892.
189 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1011. *BOA, AE. SMHD. I*, 2685, 2697/1. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 840.
190 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 840. Rakka eyaletindeki mukataaların 1168-69/1754-56 seneleri gelirleri 1167-68/1753-55 yılları bazı kalelerin mevâciblerine tahsis edilmişti. Bu yıllara ait gelirleri toplayıp harcayan ve 1170 senesi malından tahsiline de müsaade etmeyerek saliyaneciyi oyalayan vali ikaz edilmişti. *BOA, MHM. d.* 159, hk. 408. Valilerin direnmesi ilişkin diğer misaller için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 798.

1159/1746-47 senesi gelirlerinden Trablus-Şam ve Kudüs kaleleri maaş ve diğer masraflarına tayin edilen para, "hac masrafları çıktıktan sonra öderim" diyerek saliyaneciyi boşuna bekleten beylerbeyi tehdit edilerek ödetilmişti.[191] Sayda'da tahsilat yapan saliyaneciler Nisan 1755'te beylerbeyi Mustafa Paşa'yı, para toplamalarına müsaade etmediği ve harçlık vermediği için şikâyet etmişlerdi.[192] Van yeniçeri zabiti çuhadarını Trabzon valisi Memiş Paşa'nın zimmetinde olan 1155/1742-43 senesi maaşlarını getirmek için göndermişti. Vali hem paraları vermemiş hem de giden çuhadarı ve saliyane çavuşunun adamlarını oradaki bazı yeniçerilerin iğvasıyla hapsetmişti. Ağustos 1743 tarihinde hemen onları serbest bırakması ve 23.000 kuruş tutan maaş parasını ödemesi emredilmişti.[193] 1181/1767-68 Girit, Kandiye ve Resmo kalelerin maaşlarını tahsile görevli çavuştan Trablus-Şam mutasarrıfı Abdurrahman Paşa, "hac dönüşünde öderim" diye tahsil ettiği paraları almış ancak dönüşte ödeyememişti. Üzerinden üç yıl geçmesine rağmen paralar ondan alınamamıştı.[194]

Valiler bazen emirlere direnebilmişti. Bu durumda merkezden kapıcıbaşı gibi görevliler gönderilerek paraların tahsili hızlandırılmıştır.[195] Mayıs 1736'da, Bağdad maaşlarını kendisinin Sayda gelirlerinden tahsil ettiği parayla ödemesi için verilen emre direnen Bağdad valisi Mehmed Paşa'ya savaş halinde bu para başka yerden tahsil edilemeyeceğine göre direnmeden ödemesi emredilmişti.[196] Sabık Sayda beylerbeyi Azimzâde İbrahim Paşa'nın uhdesinde olan mukataaların gelirlerinden Bağdad, Basra, Van, Kars ve diğer bazı kalelerin 1155/1742-43 senesi mevâcibleri için saliyaneciler gitmiş ancak tahsil edememişti. İstanbul'dan kapıcıbaşı gönderilmiş, ona inat ederse İbrahim Paşa'yı hapsetmesi yetkisi verilmişti.[197] Kandiye ve Resmo kalelerinin 1182/1768-69 maaşlarının tahsiline mâni olan ve

---

191 *BOA, C.AS*, 13087/2-3.

192 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 850. Bağdad maaşlarını Diyarbakır valisinin uhdesindeki mukataalardan tahsile giden çavuşa mütesellim, valinin seferde olduğunu ve onun yazısı olmadan tahsile müsaade etmeyeceğini bildirmişti. 6 Ocak 1771 tarihli emirde kendisine hemen ödeme yapması emredilmişti. *BOA, A.MHM. d.* 267, hk. 345.

193 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 295. Niğbolu, Niş ve Bosna kalelerinin 1165/1751-52 senesi mevâcibleri için tahsis edilen para, Delvonya sancağı mutasarrıfından istendiğinde paranın kendisinde olmadığını iddia etmişti. Kasım 1754'te Rumeli valisinden paranın tahsiline yardımcı olması emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 843. Tahsilatta valilerin çıkardığı sıkıntılar için ayrıca bkz. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 491.

194 *BOA, C.AS*, 3007.

195 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 979.

196 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 514. 19 Haziran 1736'da ise şark kalelerinin maaşlarının tahsilini dokuz ay geciktiren Trablus-Şam beylerbeyi Vezir Osman Paşa hakkında yapılacak soruşturmaya bir kapıcıbaşıyla ocaktan mübaşir görevlendirilmişti. *BOA, C.AS*, 44207. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 979.

197 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 946.

kaç kere isteseler de saliyanecilere, "vermiyorum" diyen vali Vezir Mehmed Paşa için 18 Kasım 1775'te kapıcıbaşı gönderilmiş, direnirse vezirliğinin kaldırılacağı kendisine bildirilmişti.[198]

Tahsille doğrudan ilgili olmasalar bile valilerden gecikme durumlarında müdahale etmeleri istenmiş,[199] çok acil durumlarda kendi hazinesinden ödemesi ve tahsis edilen yerden alması emredilmişti.[200] Mesela savaş muhitindeki Kars yeniçerilerinin 1153-54/1740-42 senesi maaşlarının Aydın muhassılı Vezir Mehmed Paşa'nın imdâd-ı seferiye gelirlerinden ödenmesi emredilmişti.[201]

Mukataacılar, muhassıllar, nazırlar, cizyedarlar gibi görevliler çeşitli muameleleriyle tahsilde gecikmeye sebep olurlardı.[202] Yine kendilerinden para tahsil edilecek kişilerin yerlerinde bulunmaması da tahsilin yapılmasını zorlaştırırdı.[203] 1144/1731-32 yılı Kurna Kalesi'nin 5.802,5 kuruş tutan maaşları Haleb muhassıllığına bağlı Rumkale mukataası uhdelerinde olan İsmail ve Abdi adlı iki ortaktan istenmişken vermekte direnmişlerdi. Rakka valisine, ödemezlerse onları hapsetmesi emri verilmişti.[204]

Kutatis Kalesi'nin 1164/1750-51 yılı maaş ve diğer masrafları Haleb'deki *bâc-ı bazar-ı esb* ve *dekâkin-i Haydar Bey* mukataalarından toplanması emredilmiş, ancak mukataayı idare eden Ahmed Bey para tahsiline müsaade etmediğinden iki sene boyunca paralar toplanamamıştı. Nisan 1754'te Haleb valisi Abdullah Paşa'ya meseleyi çözmesi emri verilmişti.[205] Aynı kaynaktan Kefe Kalesi'nin 1172-73/1758-60 yılları maaşları tahsili emri de verilmişti. Mukataacı "Haleb'den deve gelmedi, gelir eksik oldu" diye parayı ödememezlik etmişti. Haleb kadısı ve mütesselliminden paranın tahsil edilmesi istenmiş, mukataacı yine direnirse malikânenin uhdesinden alınacağı 4 Haziran 1762'de bildirilmişti.[206] 1189/1775-76 senesi

---

198 *BOA, C.AS*, 21156.

199 *BOA, A.MHM. d.* 152, hk. 1097-1098. *BOA, A.MHM. d.* 156, hk. 1043. 1166/1752-53 senesi Niş Kalesi maaşlarının İnebahtı muhafızı Vezir İsmail Paşa uhdesinde olan Avlonya sancağı kazaları 1168/1754-55 yılı avarız ve bedel-i nüzulünden ödenmesi emredilmişken paralar saliyaneciye teslim edilmediğinden, gecikmenin kalede ihtilale sebep olacağı Rumeli valisi Vezir Ahmed Paşa'ya bildirilerek hemen tahsilini sağlayıp göndermesi emredilmişti. *BOA, A.MHM. d.* 158, hk. 27.

200 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 687.

201 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 1261.

202 *BOA, C.AS*, 24863.

203 *BOA, C. AS*, 2750.

204 *BOA, C.AS*, 11959. 1762'de Karaman'da bugün yarın öderim diye saliyaneciyi oyalayan mukataacı uyarılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 1353.

205 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 427. Mukataaları işletenlerin direnmesine diğer bir misal için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 1436.

206 *BOA, C.AS*, 2756. Rumeli ve şarktaki bazı kalelerin 1155/1742-43 mevâciblerinin Haleb muhassılığı mukataasından tahsili için tahsildarlar gönderildiğinde muhassıl, bugün yarın diyerek ➾

Bender Kalesi maaşlarına Hacıkaraman cizye gelirleri tahsisi edilmişti. Cizyedarın ödemede direnmesi üzerine hapsedilmesi ve ödemeyi yapana kadar bırakılmaması emri verilmişti.[207] 1181-83/1767-70 yılları Niğbolu Kalesi maaşları için Narda, Avlonya, İskenderiye ve Ohri'deki çeşitli kaynaklardan tahsile giden çavuşlar kadı ve diğer idarecilerin gevşekliği ve ihmali yüzünden uzun süre beklemişlerdi. Savaş muhitindeki bu kaleye acil maaş gönderilmesi gerektiği 6 Mart 1771'de buraların kadıları ve Rumeli valisine bildirilmişti.[208]

Tahsilatın gecikmesinde umum iktisadi vaziyetin de tesiri olmaktaydı. Kefe Kalesi 1160 ve 1161 mevâcibleri Anadolu'daki kıtlık ve pahalılık yüzünden tahsil edilememişti.[209] Mayıs 1747 tarihli kayda göre Erzurum timar ve zeamet sahiplerinin bedel-i cebelüyeleri Erzurum Kalesi maaşlarına tahsis edilmişken durumlarının iyi olmaması yüzünden zamanında tahsil edilememişti.[210]

Gecikmeye diğer bir sebep, gelirlerin ait olduğu yerlerdeki eşkıyalıktı. 1724 yılında Bender Kalesi maaşlarına tahsis edilen Ohri sancağı avarız gelirleri, eşkıyalık yüzünden tahsil edilememişti.[211] 1736 senesinde Basra Kalesi maaşları Basra hazinesine tabi mukataalardan ödenmesi için Basra valisine emir verilmiş ancak o Urban eşkıyası yüzünden tahsilde sıkıntı yaşandığını bildirmişti.[212] Özi Kalesi maaşlarına bazı gelirleri tahsis edilen Çankırı'yı 1749 yılında eşkıyanın yağmalaması sebebiyle tahsilat yapılamamıştı.[213]

1745'te Kars, Özi ve Kutatis maaşlarını Sayda valisi Azîmzâde Abdullah Paşa'nın uhdesinde bulunan Sayda ve Beyrut mukataalarından tahsil için giden çavuşlar bir kısmını tahsil ettikten sonra paşanın ölmesi üzerine onun terekesinden tahsil için yeni sebebi ahkâm gönderilmişti. Yazışmalar ve diğer işlemler sebebiyle

---

çavuşları oyalayarak gecikmeye sebep olmuştu. *BOA, A.AHK. HL. d.* 1, s 73. Midilli Kalesi maaşlarına bu kalenin 1178/1764-65 yılı zeytinyağı üretiminden alınan vergiler tahsis edilmişken mukataacı tahsilatın yeterli olmadığından şikâyet ederek ödeme yapmayı Nisan 1766'da reddetmişti. *BOA, A.MHM. d.* 164, hk. 1920.

207 *BOA, C.AS*, 27457. Eylül 1767'de Bosna Kalesi maaşlarına Üsküp ve Ohri sancakları 1180 yılı timar ve zeamet cebelü bedeliyeleri tahsis edilse de bunların tahsildarlarının hile yapması maaş paralarının tahsilini geciktirmişti. Rumeli valisi Vezir Mehmed Paşa'dan paranın bir an önce tahsili istenmişti. *BOA, C. AS*, 1650.

208 *BOA, C. AS*, 1048. 1170/1756-57 Vidin Kalesi maaşlarına tahsis edilen Yenişehir cizye gelirleri, görevliler gelmeden evvel cizyedar Halil Ağa tarafından birbirlerine kefil beş Yahudi sarrafa borç verilmişti. Saliyanecinin adamı gittiğinde, ortaklarının birkaçının başka şehirlere gitmesini ileri süren sarraflar biz ödemeyiz dediklerinden tahsilatı yapamayarak oradan ayrılmıştı.

209 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 70.

210 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 95.

211 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 201.

212 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk.771.

213 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk.1581.

uzun süre paraların tahsili beklenilmişti.[214] 1182/1768-69 yılı 10 bin kuruş tutan İbrail maaşları, Filibe nazırlığından ödenmesi emredilmişken buranın Rusların saldırısına uğraması sebebiyle, sonradan tahsil edilmesi şartıyla ordu hazinesinden ödenmesine karar verilmişti.[215]

2.1.2.2.2. Tahsildar Çavuşlardan Kaynaklanan Gecikmeler

Tahsildar çavuşların tahsilatları yaparken yavaşlamaya sebep olacak ihmalleri ve muameleleri olmuştur. Kadılar mahkemeye çağırıp onlara gecikme sebebini sorsalar da[216] pek tesirli olmazdı. Çünkü şahsi hallerinden kaynaklı durumlar dışında çavuşlar, menfaat sağlayıcı bazı muameleler içine girerlerdi.[217] Paraları parça parça tahsil ederken uzun müddet beklediklerinde, topladıkları miktarı borç vererek faiz geliri elde ederlerdi. Hatta tahsili gereken miktarın çoğunu toplayıp küçük bir kısmını bırakarak paraların işletilmesi için zaman kazanmışlardır. Kırım tarafındaki kalelerin 1172/1758-59 senesi maaşlarının tahsiline görevli Süleyman Çavuş'tan uzun zaman haber alınamayınca başçavuş vekili Mehmed Çavuş merkezden gönderilmişti. Süleyman Çavuş'un topladığı paraları, kalanını tahsil edene kadar Çapuloğlu Abdullah'a istirbah usulüyle borç verdiği, ancak onun borca batık biri çıktığından geri alamadığı anlaşılmıştı.[218] 1750 senesinde Sayda'da poliçe usulüyle saliyaneciden borç alan Fransız tüccarın ölmesi, paranın geri alınmasında büyük mesele olmuştu.[219] Çünkü Fransız tüccar, ölmeden evvel iflas etmişti.[220] 1766 senesinde ise Bosna Kalesi'nin mevâciblerinin tahsili için Manastır'a gönderilen Mehmed Çavuş, topladığı paraları yine istirbah yoluyla borç verdiğinden fazla gecikmişti. Maaş bekleyenlerin şikâyetleri gelmeye başlayınca görevi devralmak üzere 5. bölükten Mustafa Çavuş acele gönderilmişti.[221] 1777 yılında Ahsence'nin 1767-70 maaşlarını tahsile Erzurum'a giden çavuş topladığı parayı Erzurum ağası Müftüzade Seyyid Mehmed Ağa'yla ittifaken işletmiş, sonra ana paranın çoğunu her ikisi zimmetlerine geçirmişti. Ahsence'ye cüzi miktarını gönderdiklerinden maaş alamayanların isyanı büyük mesele olmuştu.[222]

Çavuşlar bazen de gittikleri yerde ticaretle uğraştıklarından tahsilat işini yavaşlatırlardı. 1767 senesinde birçok kale için görevli üç tahsildar çavuş, Sayda'da

---

214 *BOA, C. AS*, 20936.
215 *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 132, 169.
216 *BOA, C.AS*, 34608.
217 Saliyaneci çavuşların beklemeleri mutat kabul edildiğinden 1799'da Halep serdarlığı verilmişti. *BOA, C.AS*, 50067.
218 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 967, 1059.
219 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 1548.
220 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 765.
221 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 1596.
222 *BOA, A.MHM.d.* 175, hk. 332.

uzun süre kalınca haklarında tahkikat yapılmış; ticaretle meşgul oldukları, valinin de ödemede direnmesinin tesiriyle tahsilat işine itina göstermedikleri anlaşılmıştı.[223]

Saliyaneci çavuşların menfaat elde etmek için başvurdukları diğer yol, ellerindeki sebeb-i tahrirleri mültezim, sarraf veya bezirgânlara çek karşılığında vermeleriydi. Mültezimler aldıkları sebeb-i tahrir hükümlerini tahsil yapılmış gibi muhassıllar aracılığıyla merkeze gönderir ama vereceği parayı birkaç sene bekletirlerdi.[224]

Diğer fazlaca vuku bulan bir gecikme sebebi çavuşların ölümleriydi. Bu durumda hemen yeni bir görevli tayin edilirdi. 1744 yılında Sayda'ya gönderilen saliyaneci çavuş ölmüştü.[225] Ağustos 1761'de 1172/1758-59 senesi Hotin maaşları için Eflak tarafına gönderilen saliyaneci eski ortaçavuşu Osman Ağa öldüğünden yerine ortaçavuş İbrahim Ağa gönderilmişti.[226] Niğbolu Kalesi'nin 1175/1761-62 senesi maaşlarını Manastır'dan tahsile memur çavuş ölünce tahsil ettiği paraları, senetleri ve emirleri almak, terekesini İstanbul'a getirmek için mübaşir gönderilmişti. Ölen çavuşun tahsile devam eden çuhadarı da ölünce kadı ve serdar paraları zimmetlerine geçirmişlerdi.[227] Şam Kalesi 1187-88/1773-75 maaşlarına gönderilen saliyaneci Mehmed Çavuş Trablus-Şam'da ölmüş, daha önce tahsil ettiği paranın bir kısmını silahdarlardan Mehmed Arif Bey'e bırakmıştı. Yeni saliyaneci vardığında Mehmed Arif Bey İstanbul'a gitmişti. Parayı bıraktığı kişilerin teslimde sıkıntı çıkarması sebebiyle tahsilde oldukça gecikilmişti.[228]

Çavuşlarla münasebetin kesildiği ve kendilerinden uzun zaman haber alınamadığı da vaki olmuştu. Aralık 1740 tarihinde Vidin, Akkirman ve Bosna maaşlarını Adana, Maraş, Antep Malatya, Rakka ve Trablus-Şam mukataalarından tahsile giden çavuşlardan sekiz aydır haber alınamadığından bunların nerde ve ne yaptıklarının araştırılması için idarecilere emir gönderilmişti.[229] Kırım'daki kalelerin 1180/1766-67 maaşları için görevli Abdi Çavuş, İbrail Kalesi'nin 1181/1767-68 maaşları için Emin Çavuş ve Niş Kalesi için Kadri Çavuş gönderilmiş ancak bunlardan altı ay haber alınamamış, paraları tahsil etmedikleri gibi yazılan evraklara

---

223 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 527.
224 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 136.
225 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 970.
226 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 648.
227 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 1040. 1766 senesinde Kırım'daki kalelerin 1177/1763-64 yılı maaşlarını tahsile görevli Yusuf Çavuş tahsil ettiği bir kısım parayı Edirne'de emanete koyduktan sonra geri kalanları tahsil için başka yerlere gittiğinde vefat etmişti. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 1614.
228 *BOA, C.AS,* 36915. Çavuşların ölümleriyle alakalı sonraki dönemde bazı kayıtlar için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 79. *BOA, A.MHM. d.* 183, hk. 649-650. *BOA, A.MHM.d.* 186, hk.16.
229 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 1093.

cevap vermemişlerdi. Gecikme sebebiyle Kırım'daki kalelerden şikâyetler gelmiş, Niş'tekiler ağalarını zindana kapatmışlardı. İbrail muhafazasındakiler ise kuşatma altında olduklarından sürekli zabitlerini sıkıştırmışlardı. 1770 Mart sonunda görev yaptıkları yerlere gönderilen emirde, neredelerse hemen merkeze bilgi vermeleri istenmişti.[230] Kefe Kalesi'nin 1161/1748 senesi mevâciblerini Ruha, Siverek tarafları mukataa ve voyvodalıklarından tahsil için gönderilen saliyaneci Mehmed Çavuş'tan uzun zaman haber alınamayınca Aralık 1750'de idarecilere gönderilen emirde, eğer ölmüşse yanındaki paraları saklamaları ve gelen yeni saliyaneciye vermeleri, eğer ordaysa acele ettirmeleri istenmişti.[231]

Aralık 1772'de Trablus-Şam, Kudüs, Kandiye, Resmo ve diğer bazı kalelerin 1183/1769-70 senesi saliyanelerini toplamaya görevli Mustafa Çavuş Trablus-Şam'da fesat çıkardığından azledilmiş yerine başka çavuş gönderilmişti.[232] Bosna ve İzvornik kaleleri saliyanecisi çavuş Hüseyin Ocak 1816'da bazı kusurlarından dolayı azledilmiş yerine verilen çavuşa ondaki paraları ve evrakları alması emredilmişti.[233]

Mayıs 1774'te Limni Kalesi yeniçerilerinin 1185/1771-72 maaşları için görevli çavuş Boğazhisar'da görevli yeniçeriler tarafından bütün yeniçerilerin savaş için Hırsova'ya görevlendirilmiş olduğu bahanesiyle bekletilmiş ve uzun süre görevine gidememişti.[234]

2.1.2.2.3. Maaş Paralarının Çalınması

Paraların tahsili ve dağıtılacak kalelere götürülmesi sırasında çavuşlar çeşitli saldırılara maruz kalmışlardır. Tüm taşra görevlilerine tedbir almaları hususunda emirler gönderilmesine rağmen bu durum oldukça sık yaşanmış, çoğu saldırıda çavuşlar ve maiyetindekiler öldürülmüş ve taşıdıkları hazineler çalınmıştı. Suçluların yakalanarak paraların geri alınması veya başka şekilde temini maaş dağıtımını geciktirmişti. 1749 başlarında İnebahtı Kalesi'nin 1159/1746-47 senesi maaşlarını Haleb'den toplayıp götüren Mustafa Çavuş'un önü Adana'yı geçtikten sonra Akköprü'de 30 eşkıya tarafından kesilmiş, yanındaki paralar çalınmıştı.[235] Eylül 1751'de Belgrad Kalesi maaşlarını Semendire'den götüren yeniçeri serdarı muhafazasındaki çavuşlara 30 kişilik zimmi çete saldırmış, görevlilerin birkaçını öldürmüş ve paraları gasp etmişlerdi. Belgrad muhafızına yakalanmaları emri

230 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200)*, hk. 669.
231 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 51.
232 *BOA, A.MHM d.* 170, hk. 54.
233 *BOA, A.MHM.d.* 236, hk. 791.
234 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 133.
235 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 134-135, 150.

verilmiş Avusturya tarafına kaçma ihtimaline karşı kapı elçisi bilgilendirilmişti.[236] Erzurum Kalesi 1171/1757-58 maaşlarının çavuşu Osman Ağa tahsil ettiği paraları Erzurum'da Taşhan'da bir sarrafa emanete bırakmışken, isyan eden yeniçeriler paranın 1.100 kuruşunu çalmışlardı. Asiler öldürüldüğünden gasp ettikleri paralar mirasçılarından veya elinde olanlardan geri alınması için Haziran 1762'de Erzurum beylerbeyi ve kale zabitine emir verilmişti.[237] İnebahtı ve Kastel İnebahtı kalelerinin 1174/1760-61 senesi mevâciblerini tahsil eden saliyaneci Mehmed Çavuş, iki çuhadarı ve onları götüren mübaşir Haziran 1763 tarihinde Selanik ve Yenice-i Karasu kazaları civarında yanlarındaki 4.500 kuruşla ortadan kaybolmuştu.[238] Ağustos 1766'da İbrail Kalesi 1178/1764-65 senesi mevâciblerini Selanik ve Gümülcine taraflarından tahsiline görevli Ali Çavuş, tahsil ettiği paraları kendi hizmetkârı ve kale zabitinin çuhadarıyla göndermişti. Bunlar Kırkkilise'ye geldiklerinde eşkıyalar önlerini kesip çuhadarı, hayvanların sürücüsünü ve diğer bir hizmetliyi öldürmüşler, bütün parayı çalmışlardı.[239] 1766 yılında İnebahtı Kalesi maaşlarından 1.657,5 kuruş taşıyan saliyanecinin çuhadarını, bu kaza hududundaki bir köyde ağaca bağlayıp paraları çalan yedi hırsız yakalanamayınca ahali sorumlu tutularak paralar kendilerinden tahsil edildi.[240]

2.1.2.3. Maaşların Taksiminde Düzensizlikler

Alınan tedbirlere rağmen maaş taksimi sürecinde aksamalar olur, merkezden esâmî defterleri eksik veya hatalı gider,[241] maaş dağıtımı sırasında kale ağalarının, görevlilerinin ve yeniçerilerin bazı müdahale ve usulsüzlükleriyle karşılaşılırdı.

Eski Kandiye zabiti olan turnacıbaşı Şöhretizâde Ahmed Ağa, maaşların dağıtılmasına hazır olması için bulunduğu yerden Resmo'ya gitmesi emredildiği halde reddettiğinden hapsedilmişti. Gidip maaşları taksim etmesi şartıyla yeniçeri ağasının ricasıyla Haziran 1767 tarihinde affedilmişti.[242] Faş eski zabiti olup Trabzon'da maaş dağıtımını bekleyen haseki Abdurrahman Ağa, 1162/1749-50 senesi maaşlarını Tokat'tan tahsil edip getiren çavuştan paraları talep etmişti. Çavuşun,

---

236 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 386.

237 *BOA, A.HK.ER.d.* 4, s. 254.

238 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 360.

239 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 19165. *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 36. 1760'ta Erzurum'da maaşların dağıtımını yapan saliyaneci Mustafa Çavuş artan 800 kuruşla Bayburt'tan geçerken soyulmuştu. *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 143.

240 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 76. 4 Temmuz 1769 tarihli emirde Niş Kalesi maaşlarını Kesriye kazasında çalanlar tespit edildiğinden, kadı ve Rumeli beylerbeyinin mütesellimінden bu paranın acele ellerinden alınıp kaleye gönderilmesi istendi. *BOA, A.AHKR.d.* 24, s. 347.

241 *BOA, D.YNÇ,* 226-148

242 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 734.

paralar kale zabitine teslim edilecek diye itirazı üzerine, Abdurrahman Ağa Trabzon valisinden temin ettiği buyrulduyla paraları almış ve yamaklardan ticaret için orada bulunanlara bir kısmını dağıtmıştı. Geri kalan para kaledeki yeniçerilere yetmediğinden Ocak 1753'te Abdurrahman Ağa'dan paraları toplayıp gidip Faş'ta dağıttıktan sonra İstanbul'a gelmesi istenmişti.[243] Sohum eski zabiti ve 1157/1744-45 senesi maaşını dağıtmakla mesul haseki Mustafa Ağa, Batum'da mevâcibleri beklemiş, gelen saliyanecinin elinden paraları almış ve Sohum'a gitmeden sadece 10-15 yeniçerinin parasını gönderip gerisini kendisi almıştı. Ekim 1748 tarihli emirde, Mustafa Ağa'dan hemen gidip Sohum'da düzgün şekilde maaş dağıtması istenmişti.[244]

Zabitlerin maaş paralarına el koymaları, esâmîleri olanlara merkezden silinmiş göstererek maaş vermemeleri sık rastlanan durumlardı. Ahıska Kalesi'nin 1125/1713-14 yılı maaşları tahsil edilirken eski muhzır olup İskenderiye'de görevli olan Hüseyin Ağa, 1000 kuruşa el koyduğundan maaşlar eksik kalmıştı.[245] 1753 senesinde Niğbolu eski zabiti turnacıbaşı Ali Ağa, mevâcib dağıtımı sırasında saliyanecinin kendisine makbuzla teslim ettiği paranın bir miktarını zimmetine geçirmişti. Eksik kalan paranın Ali Ağa'nın Lofça'da bulunan hanımının yanında olan para, silah ve diğer kıymetli eşyaların satılarak tamamlanması için yeni zabit turnacıbaşı Mustafa Ağa'ya ve diğer görevlilere emir verilmiştir.[246]

Kâtipler ve diğer zabitler de ağaların usulsüzlüklerine iştirak ederlerdi. Kandiye Kalesi'nin 1163/1750-51 senesi maaşlarının bir kısmı Girit'ten toplanıp getirildiğinde cebehaneye konulup kalan kısım beklenmişken, eski zabitler ve kâtip 8.668 kuruşa el koyduğundan para eksik kalmıştı. Aralık 1751'de kaledeki zabitten, paraları toplaması ve maaşların dağıtılmasını sağlaması istenmişti.[247] 1161/1748 Bağdad maaşları hususunda zabitlerin müdahalesi ve gaspları yüzünden sıkıntı çıkmıştı. Önceki zabit turnacıbaşı Osman Ağa'nın yerine maaş dağıtımında görevli saksoncubaşı Ahmed Ağa, bazı kişilerin maaşlarına el koyduğu gibi saliyaneciye baskı yaparak ağalığı dönemine ait ve ocağa gelmesi gereken paraları da zimmetine geçirmişti. Bu sırada Bağdad'a ağa yapılan eski muhzır Ahmed Ağa da yiyecek masraflarının paralarından 20 bin akçeye el koymuştu.[248] 1165 /1751-52 Hotin Kalesi maaşlarını taksime görevli haseki Mehmed Ağa, gelen para maaşlara yetmedi diye ocaktan acilen 2.000 kuruş borç almıştı. Sonra, maaşları dağıtırken hile

---

243 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1485.
244 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 1225.
245 *BOA, A.MHM.d.* 122, hk. 209.
246 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 230.
247 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1394.
248 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 770, 1479. *Diyarbekir Ahkâm Defterleri,* I, 491.

yapıp bu parayı zimmetine geçirdiği anlaşılmıştı. *Yalana ve desiseye meyyal bir hali olduğu* anlatılan Mehmed Ağa'dan paranın alınması için görevli gönderilmişti.[249] Şam yeniçeri zabiti turnacıbaşı Mustafa Ağa'ya Aralık 1764'te maaşları düzgün şekilde dağıtmayıp paralara el koyduğundan Edirne'ye gelmesi emredilmiş, yeni zabit turnacıbaşı Mehmed Ağa, maaş taksimatından mesul tutulmuştu.[250] 1169/1755-56 senesinde Bağdad zabiti iken maaş dağıtımında yolsuzluk yapan ve paraların bir kısmını zimmetine geçiren Selanik yeniçeri zabiti sabık saksoncubaşı Hüseyin Ağa'nın yaptıkları kâtiplerin taksimden sonraki incelemesinde ortaya çıkmıştı. 8 Ocak 1761 tarihli emirle Hüseyin Ağa'ya hemen Bağdad'a vararak bu parayı mağdurlara ödemesi emredilmişti.[251] 1767'de Bosna'da ağa ve kâtip iş birliği yaparak deftere kayıtlı yeniçerilerin maaşlarına el koymuşlardı.[252] Hanya ve Kandiye'de görev yaptığı sırada kimine eksik kimine hiç vermeme şeklinde maaşların dağıtımda usulsüzlük yapan kâtip Hasan'ın 84.900 kuruş zimmetine para geçirdiği 1784 yılında tespit edilmişti.[253]

Defterlerde ismi bulunmayan veya silinenler bir şekilde maaş taksimine katılıp cebren maaş aldıklarında paralar maaşlara yetmemekteydi. Herkesin maaşlarını vermek durumunda olan zabitler borçlanarak ödeme yapardı. Durumun farkında olan merkez,[254] bu şekilde olanlara maaş verilmemesi için sık sık emirler göndermiştir. İsimleri maaş defterinde çıkmayanlar İstanbul'a gelip varlıklarını ispat ettikten sonra esâmîsini tashih ettirmesi gerekirken Kırım tarafındaki kalelerdeki yeniçeriler buna başvurmayarak Kırım Hanından temin ettikleri *yarlığlar* ile maaşlarını almayı başarmışlardı. Kasım 1762 tarihli emirle bu şekilde davrananlara maaş verilmemesi emri verilmişti.[255] Zor durumda kalan zabitlerin borçlarını maaş fazlasından kapatmalarına müsaade edilmişti.[256] 1751 yılında Kars'ta serdengeçti ağası, alemdarları ve kardeşleri maaş dağıtılması sırasında birinin ismi defterde çıkmadığından sergi başında durup dağıtıma mâni olmuşlar, kendilerini ikaz eden ağayı yıldırmak için ağa kapısını basmışlardı.[257]

---

249 *TSMA, E.* 656.
250 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 518.
251 *BOA, AMHM.d.* 162, hk. 288.
252 Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme,* 9.
253 *BOA, A.MHM.d.* 182, hk. 341.
254 *BOA, A.MHM.d.* 141, hk. 261. *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 33. *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 339, 761. *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1240.
255 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 33.
256 *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 889. Revan yeniçeri zabiti Halil Ağa, selefinden kalan paraları talep ettiğinden mesele çıkmış ve 24 Mart 1735 tarihinde her ikisi de şark ordusuna çağrılarak araları bulunmuştu. *1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri,* 189.
257 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 439.

Maaşların dağıtılmasında huzursuzluklara kâtiplerin hileleri veya hataları da sebep olurdu. Kalelerde görevlilerin isminin defterde çıkmaması ve yevmiyelerinin eksik kaydedilmesi mutat hatalardı. Bunlardan başka bazı kâtipler kalede görevli olmayanları deftere kaydeder, olanları çıkarırdı. 1734 yılında Vidin eski kale ağası, yeniçeri kâtibi olan İbrahim'in zabitlere rahat vermediğini, esâmî sattığını, türlü hileli işlere giriştiğini İstanbul'a yazmıştı. O taraftan görev yapmış zabitlere, çorbacılara ve saliyane çavuşlarına sorulup araştırıldığında İbrahim Efendi'nin bu kalede on beş yıl kâtiplik yapıp fazlasıyla para ve emlak edindiği, zabitlerin onun yüzünden görev yapamadıkları anlaşılmıştı. Başka bir kaleye gönderilmesi tehlikeli bulunduğundan Bursa'da mecburi ikameti emredilmişti.[258] 1735'te Kandiye defterleri İstanbul'a gönderildiğinde ana defterde ismi olmayanların kaydedildiği, bazı eski neferlerin isimlerinin defterde olmadığı, daha önce kaleden silinen iki keşidenin hala defterde olduğu tespit edilmişti. Emektar olanların haklarına tecavüz edilmemesi ve isimleri çıkmayanların İstanbul'a gelerek kayıtlarını yenilemesi emredilmişti.[259] Anabolu'daki kâtip İsmail Halife, yandaşı bazı yeniçeriler ve emekli çorbacı İbrahim'in desteğiyle kale ağalarına baskı yapıp maaşların dağıtımını eline almış, kalenin birinci kâtibini bile işe karıştırmamıştı. Bunlar istediklerine maaş vererek çoğu kimseyi mağdur ettiklerinden 1753'te her biri başka bir kaleye sürülmüştü.[260] 1178/1764-65 Bosna maaşları 1767 yılında dağıtılırken kâtipler hilebazlık ederek isimleri olmayanlara ve maaşlardan düşülmesi gerekenlere bile para verdiklerinden isyana sebep olmuşlar ve suçu yeniçeri zabitine atmışlardı. Ancak yapılan tahkikatta iş ortaya çıkınca kâtiplere ve olaya karışan yeniçerilerin bazılarına hapis cezası verilmiş, diğerleri sürülmüştü.[261]

Kayıtlardaki hileler merkezdeki kâtiplerden de kaynaklanırdı. Menfaat karşılığında kalelerdeki bazı yeniçerileri ferman olmadan emekli kaydeder veya sicillerine terakki işlerlerdi. Bunu temin için diğer yeniçerilerin yevmiyelerini eksik gösterir, terakkilerini yazmazlardı. Yine sahiplerinden habersiz esâmîleri başka kalelere naklettiklerinden maaşlarını alamayanlar ve kayıtlı olduğu yerde bulunmadığından esâmîsi çalınanlar olurdu.[262] Fürû-nihade mahlûlleri ana defterden düşmediklerinden sahiplerinin maaşlarda hak iddia etmelerine sebep olurlardı.[263]

Çavuşların maaş paralarını zimmetlerine geçirmesi veya tesliminde zorluk çıkarmaları, rastlanan diğer bir meseleydi. Erzurum Kalesi 1171/1757-58 senesi

258 *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 117.
259 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 1303.
260 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 1860.
261 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 886, 1083, 1086. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 213.
262 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 1093. *BOA, D.YNÇ,* 82-152. *BOA, D.YNÇ*, 293-361.
263 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 557-558.

maaşlarının tahsiliyle görevli Erzurumlu Osman Çavuş, 5.690 kuruşu zimmetine geçirdiğinden paranın maaşlara yetmemesine ve dolayısıyla yeniçerilerin ayaklanmasına sebep olmuştu. 7 Haziran 1762 tarihinde İstanbul'dan Keleş Ahmed Çavuş gönderilmiş, Osman Çavuş'tan bu paranın tahsili için eşya ve mallarına el koyması, direnirse hapsetmesi yetkisi verilmişti.[264] Erzurum ağasıyken ölen Zorluzâde Salih Ağa'nın oğlu 1760 yılında, babası ölmeden saliyanecilerin maaş paralarından bir kısmını ona teslim ettiklerini ancak 5.000 kuruş eksik verdiklerini, babası ölünce onlardan talep etmesine rağmen ödemeye zorlayamadığını ve kendisinden talep edildiğinden zor durumda olduğunu merkeze bildirmişti. Erzurum valisinden paraları saliyanecilerden alması istenmişti.[265]

Mevâciblerin dağıtılmasından daha başka müdahaleler olabilmekteydi. Belgrat'ta 1162/1749-50 senesi mevâcib defterinin mührü, maaş dağıtımından önce açılarak bakılmış ve isimleri olmayanlar büyük bir isyan çıkarmıştı. Meselenin daha büyümemesi için maaş talepleri kabul edilenlere İstanbul'dan para gönderilmişti.[266] 1759'da Kırım tarafındaki kalelerin maaş paralarını tahsile görevli çavuş topladığı paraları Ur Kalesi'ne bırakıp diğer kısmın tahsili için ayrıldığında yeniçerilerden bir kısmı habersizce parayı almış hem bu kaleye hem de Rabat Kalesi'ne ait olanı aralarında paylaşmışlardı. Hemen bir görevli gönderilerek paraların toplanmasına çalışılmıştı.[267] Aynı durum Kefe Kalesi'nde de yaşanmış ve yağma edilen 7.000 kuruşun geri alınmasıyla uğraşılmıştı.[268]

Maaşların taksiminde en fazla karşılaşılan durum, ismi defterde olmayan, kalede durmadıkları için silinen, sahih veya kendilerine ait olmayan esâmîlerle maaş almaya kalkışanların talepleriydi. Ölen yeniçerilerin esâmîlerini ele geçirenler onların yerine maaş alırdı. Görevliler itiraz ettiklerinde kendilerine yalancı şahitler bulurlardı. Öyle ki çok önceleri ölmüş yeniçerilerin esâmîleriyle maaş almaya devam edenler, birkaç esâmî getirip hepsinin maaşını almaya uğraşanlar vardı. İstanbul'a gelip yolunu bulanlar ise kolaylıkla başkalarının tezkerelerini kendi adlarına yaptırmışlardır.[269] Mahlûl esâmîleri ele geçiren yerli kulu veya timar-zeamet sahipleri de maaş talep eder, bu senetlerle maaş alamadıklarında İstanbul'da şakirtleri ayartıp bunları kendi adlarına çevirtirlerdi.[270] Savaş döneminde serdengeçti bayrakları kale ağası sergisinden maaşlarını alırdı. Ancak ağa ve alemdarlar,

264 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 41.
265 *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 142.
266 *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 1075.
267 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 675-676.
268 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 676.
269 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1133. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 340, 988, 1321.
270 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk.796. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 988, 1321. *BOA, A.MHM.d,* 158, hk. 75. *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 43.

hizmetli olarak gösterdiklerinin ve getirdikleri neferlerden beklemeyip gidenlerin veya başka işler için kaleyi terk ettikleri için mahlûl olanların maaşlarını almaya uğraşmışlardır.[271]

Bu durumlara mâni olmak için maaşların taksiminden mesul olanlara sadece gönderilen defterde ismi olanlara maaş vermeleri, isimleri çıkmayanlarının itirazlarını dikkate almamaları, dağıtımda sahih ve mühürlü tezkerelerin olmasına dikkat etmeleri emredilmişti. Kaleyi terk ettikleri için isimleri çalınanlara, *sokuşturma* olanlara, başkalarının esâmîsiyle maaş almaya çalışanlara, pusulayla veya mektup olmadan yalnız imzalı terakki kâğıtlarıyla veya çok eski tezkerelerle gelenlere maaş verilmemesi, zorbalıklara karşı bütün görevlilerin ittifak içinde olmaları istenmişti. Yine sahte veya başkalarına ait senetlerin getirenlerin ellerinden alınması ve kayıttan düşülmesi için İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti.[272]

2.1.2.4. Maaş İsyanları

Yukarıda bahsedilen gecikmeler, hatalar veya suistimaller kalelerdeki yeniçeriler arasında huzursuzluğa ve büyük isyanlara yol açmıştır. Ancak önce şuna dikkat çekmek gerekir ki kalelere maaş ödememenin iyice yaygınlaştığı dönemlerde, durumu kabullenen yeniçerilerin isyankârlığında öncesine nispetle oldukça azalma olmuştu.

Yeniçeriler itaatsizliğe başvurmadan önce çeşitli yollarla taleplerini merkeze bildirmeye çalışmışlardı. Hüccetler ve tazallümnamelerle maaşlarındaki gecikmelerin kendilerini zor duruma düşürdüğünü göstermişler,[273] kale muhafızları aracılığıyla merkeze baskı yapmışlardı. Mesela 27 Haziran 1763'te, Van valisi Feyzullah Paşa maaşları geciktiğinden yeniçerilerin hallerinin perişan olduğunu yazmıştı.[274] Bosna maaşları uzun süre ödenmediğinden 1775'te Osman ve Mustafa adlı iki yeniçeri, padişaha şikâyet için gönderilmişti. Padişah Ayasofya Camisinden çıktığında Osman yüksek sesle bağırmış ve kafesine kadar sıçrayarak mahzarını padişaha ulaştırmıştı. Bu hareketi sebebiyle bir hafta hapis yatmıştı.[275]

Maaşlar sebebiyle çıkardıkları isyanları ve düzensizlikleri, merkeze kabul ettirmek istedikleri diğer hususlar için de kullanmayı tercih etmişlerdi. Esâmîsiz olanlar, fürû-nihade mahlûle verilenler, yeniden kayıt için mahlûl tedarik edemeyenler veya tedarik etseler bile tashih olamayanlar isyanlar sayesinde baskı

---

271 *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 532.

272 *BOA, A. MHM.d*, 162, hk. 340, 988, 1321. *BOA, A.MHM.d*, 158, hk. 75. *BOA, A.MHM.d*, 163, hk. 43. *BOA, A. MHM.d*, 159, hk. 326.

273 *BOA, C.AS*, 14222, 31570.

274 *BOA, C.AS*, 13949.

275 Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme,* 48.

yapmışlar hem maaş almayı hem de tashih olmayı sağlamışlardı.[276] Maaşlar için toplanan gelirlerin yağmalanması veya maaşı hak edenlere ödenmemesi hazineye zarar veren bir durum olduğundan hemen devlet nezdinde karşılık bulmuştu.

Maaşlar yüzünden çıkan ihtilaflar kanlı mücadelelere sebep olur, isyanlar zabitlerin hapsedilmesi hatta öldürülmesine, kalelerdeki valilerin veya muhafızların benzer muamelelere maruz kalmalarına kadar varırdı.[277] Ayrıca isyancılar giden maaş paralarına el koyar, yağmalar veya aralarında paylaşırlardı. Kayıtlarda bu şekilde isyankâr hareketlere girişinler suçlu olarak gösterilse de taleplerinin yerine getirilmesine ve gecikme durumunda maaşların hızlı şekilde tedarikine ve dağıtılmasına ehemmiyet verilmiştir.[278] Ancak teskin olunmalarından sonra şiddetle mukabele edilmekten de geri durulmamıştır.

Eylül 1714'te Azak Kalesi maaşları ve diğer hak edişleri zamanında ödendiği halde maaş dağıtımında ihtilale sebep olan 7 yamağın öldürülmesi için kale ağasına ferman gönderilmişti.[279] Belgrad'ın 1739'da fethinden sonra kalede kalan yeniçerilerin maaşları Mayıs 1740'ta iki kıst olarak gönderilmiş ama yamaklar ve onlara katılan cebeciler biz dört kıst almamız lazım diye ağa kapısını basmışlar, ağa kaçınca başçavuşunun üzerine hücum etmişlerdi. Ağanın aşçıbaşı onu bir sepetin altına kapatıp üzerine sebze ve et yığarak kurtarmıştı. Henüz kaleyi terk etmemiş Avusturyalıların gözü önünde olayın daha büyümesine mâni olmak isteyen Serasker Ali Paşa birkaç günde para tedarik edip ödeme yaptırmıştı.[280] Mart 1751'de Anadolu'da kuraklık olduğundan tahsil edilemeyen gelirler maaşların ödemesini geciktirdiğinden Kefe Kalesi'nde isyan çıkmış, yeniçeriler zabitlerini zindana kapatmışlardı. İstanbul'dan başçavuş mübaşir olarak gönderilmiş, kendilerine zabitlerini serbest bırakmaları emriyle beraber 1160/1747-48 senesi maaşlarının yetiştirileceği ve 1161/1748-49 yılı maaşlarının da en kısa zamanda gönderilece-

---

276 *BOA, D.YNÇ.d.* 34332.

277 1719'da Niş ve Vidin kalelerinde isyan eden nöbetçiler kale muhafızı ve ağalarını hapsetmişlerdi. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1158-1162. 1744'te Bender Kalesi'ndeki yeniçeriler 1154/1741-42 yılı maaşları taksiminde "biz 1155/1742-43 yılı maaşlarını da isteriz, cebecilerin, topçuların maaşları verilmeyince maaş almayız" diye isyan etmiş, ağalarını mahzene kapatmışlardı. BOA, A.MHM.d. 150, hk. 1101.

278 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 323. *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 282.

279 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 248. 1743 senesinde Vidin'de kalede beklemedikleri, maaşlarını aldıktan sonra ayrılıp işleriyle meşgul olduklarından silinen yeniçeriler ayaklanmışlar ve zabitlerini zindana kapatmışlardı. *BOA, A.MHM. d.* 150, hk. 599.

280 *Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel*, 112-113. Bosna Kalesi'nin 1160/1747-48 yılı mevâcibleri Trablus-Şam'dan saliyane ve havale edilmiş, görevli çavuş gidip bir kısmını getirmiş ve tamamlamak üzere tekrar geri gidince maaşları geciken yeniçeriler kale ağasını mahzene kapatmışlardı. Olayın büyümesine mâni olmak için Haziran 1750'de maaşları merkez hazineden gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 1083.

ği vaat edilmişti.[281] Mart 1758'de, 1168/1754-55 senesi maaşının ortaçavuşuyla gönderildiği Özi'deki nöbetçiler, 1169/1754-55 senesi mevâcibini bahane ederek çavuşu ve zabiti hapsetmişler, ona hakarette bulunmuşlar, kendilerine düzensizlik yapmayacaklarına dair verdikleri daha önceki sözleri hatırlatılmasına rağmen dinlememişlerdi. Anadolu'dan toplanması daha önce emredilen bu yılın maaşları daha yakın olan Eflak cizye gelirlerinden ödenmesi kararı alınarak isyancılar teskin edilmişlerdi.[282] 1772 senesinden Eğriboz'daki yeniçeriler, dört yıl gecikmiş maaşlarını sebep göstererek "kısa zamanda ödeme yapılmazsa buzcu ve karcıbaşılık masraflarına tahsis edilmiş Eğriboz cizyesi malına el koyacağız" diye İstanbul'u tehdit etmişlerdi. Karşılık olarak gönderilen sert emirde 1182-83/1768-69 seneleri maaşları için Aydın taraflarına saliyaneciler gönderildiği, 1184-85/1770-71 seneleri için ise görevlendirmelerin yapıldığı kısa zamanda ödemelerin yapılacağı bildirilerek buna cesaret etmemeleri emredilmişti.[283]

İsyanlar bir kaleden diğerine çok kolay yayılmış, benzer vakalar aynı dönemde farklı kalelerde sıklıkla yaşanmıştı. Mesela 1763 yılında Kırım tarafındaki Ada-i Kebir, Ur, Soğucak, Taman, Rabat, Kefe ve Ur kalelerinde yeniçeriler biriken dört-

281 *BOA, A.MHM.d.* 155, hk. 70. 1748'de Bağdad'da yeniçeriler ve diğer kapıkulları 1159-60/1746-47 seneleri mevâciblerini ileri sürerek isyan etmişlerdi. Kayda göre eski Vali Ahmed Paşa'nın adamlarının tahrikiyle, yeni vali tayin edilen eski sadrazam Ahmed Paşa'nın sarayını basmışlardı. Hazineden para gönderilerek maaşların bir kısmı ödenmiş kalan kısmı ise ölen eski valinin metrukâtından alınmıştı. *İzzî Târihi*, vrk.159ab. Bu isyan hakkında malumat veren diğer bir kaynağa göre maaşlarını talep eden yeniçerilere Ahmed Paşa paranın gelmesini beklemelerini tavsiye etmişti. Yeniçerilerse önceki valinin kendi malından ödeyip paralar geldiğinde bundan aldığını, kendisinin de öyle yapmasını istemişlerdi. Ancak Ahmed Paşa hileyle huzuruna çağırdığı birkaç yeniçeriyi öldürünce yeniçeriler ve kapıkullarının saldırısına maruz kalmıştı. Şeyh Ahmet El-Bedirî el-Hellak, *Berber Bedri'nin Günlüğü* (1741-1762) (çev. Hasan Yüksel), Akçağ Yay., İstanbul 2015, 104.

282 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 334. *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 43. Ağustos 1747 tarihli kayda göre Niğbolu Kalesi'ndeki yeniçeriler 1157/1744-45 senesi maaşlarının geciktiğini iddia ederek zabiti zindana kapatmışlar ve paraları çalıklarla beraber yağma şeklinde aralarında paylaşmışlardı. Bu hareketleri cezalandırılmadığından 1158/1745-46 maaşlarını aynı şekilde yağma etmek için hazırlık yapmışlardı. Saliyanecilerin yakında ulaştıracaklarını haber verdikleri maaşlara el koymak kastıyla dağıtım için orda bekleyen eski zabit haseki Halil'i zindana kapatmışlardı. Ancak merkezden acilen gönderilen küçükçavuş Mehmed Ağa olaylara mâni olmuştu. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 328.

283 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 470. Niş'te yeniçeriler ve diğer kapıkulları 1156/1743-44 ve 1157/1744-45 senelerinde maaşları verilmediğinden isyan etmişler kendi ağalarını, mütesellimi, cebeci, topçu ve top arabacı ağalarını, Muhafız Vezir Numan Paşa'nın adamlarını zindana kapatmışlardı. Hapisten kaçmayı başaran bazıları durumu Rumeli valisi Yahya Paşa'ya bildirmişti. Merkeze gönderilen bilgiye göre onları kışkırtan Niş Müftüsü Kefevî Hasan Efendi'ydi. Maaşlar İstanbul'dan hazineden gönderilmişti ancak Yahya Paşa'ya Kasım 1746'da tahkikat yapması için emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 1348.

beş senelik olan 1172/1758-59 ve 1173/1759-60 senelerinin maaşlarını da almayız diyerek bütün kalelerdeki zabitleri kırk günden fazla zindanda tutmuşlardı. Saliyanecilerin getirdiği maaş paralarını kahvehanelerde bölüştüklerinden çoğunu çalıklar almış ve esâmîli yeniçerilere para kalmamıştı. Bu durumda diğer kaleler için toplanmış paralara da el koymuşlardı. Olaya sebep olanların tahkiki için bir turnacıbaşı görevlendirmiş, ancak görevini yerine getirmediğinden azledilerek başka bir görevli gönderilmişti.[284]

1756'da ve takip eden birkaç yıl birçok kalede kayıtları fürû-nihade olarak silinen yeniçerilerin isyan ve direnmeleri çok artmıştı. 1749'daki isyanın erken maaş ödenerek geçiştirildiği[285] Hotin'de, 1168/1754-55 yılı maaşları için hazırlanan defterde ismi olmayıp itiraz edenlerden görev başında olan 110'unun ismi Mart 1756'da tashih edilip gönderilmiş, isyan çıkarmayacakları ve emirlere uyacaklarına ilişkin muhafızca söz alınmıştı.[286] Ancak kısa müddet sonra henüz maaş vakti bile gelmeden maaşlarını talep ederek isyan başlatmışlar, maaş geldiğinde ise esâmîlerinin çıkmayacağını bildiklerinden ittifak edip "çıkmayan esâmîler yapılıp gelmeden birimiz ulufe almayız" diyerek el koydukları paraları cebehanede saklamışlardı. İstanbul'a ilettikleri talepleri kısmen kabul edilerek Nisan 1756'da bazılarının isimleri 1169 senesi için tashih edilmiş ancak daha fazla ısrarcı olurlarsa başka kalelere sürülecekleri tehdidinde bulunulmuştu. Maaş yılından değil sonrasından isimleri kaydederek maaş vermeme, bir geçiştirme yolu olduğundan yeniçeriler dirençlerini devam ettirmişler, 423 esâmî 1168 senesinden tashih edilmedikçe mevâcib dağıtılmasına müsaade etmeyeceklerinde ısrar etmişlerdi. Bir ay sonra İstanbul'da 423 kişinin 250'si tashih edilmiş, 173'ü kalede bulunmadıklarından kabul edilmemişti. Talepleri kısmen kabul edilse de isyan çıkardığı, zabitlerine karşı gelip onları taciz ederek mevâcib dağıtılmasına mâni olduğu tespit edilen yamak başeskileri ve alemdarlar, başka kalelere sürülmüştü.[287] Hotin'dekiler gibi, Kandiye'deki yeniçerilerin, saliyanecilerin görevlendirildiği 1167/1753-54 yılı maaşları için huzursuzluk çıkaracaklarının İstanbul'a bildirilmesi üzerine, meblağın Anadolu'nun yakın yerlerinden hemen tahsil edilip gönderilmesi emri verilmişti. Ancak isyanlarına mâni olunamayan yeniçeriler paraları cebehaneye saklayarak bu kadar esâmîmiz gelmedi, mevâcib dağıtılamaz diye Kandiye muhafızını tazyik ve ağalarına hakaret ederek defterde olmayan 175 kişinin ismini merkeze göndermişlerdi. Nisan 1757'de İstanbul'da 175 kişinin 115'i 1170/1756-57 yılından itibaren tashih edilmiş, teskin olmaları için önceki iki yıl maaşlarının hemen

---

284 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 350, 352, 359, 361, 362,385, 464. *BOA, A.KLB d.* 14, s. 183-184.
285 *TSMA, E.* 532/42.
286 *TSMA, E.* 534.
287 *BOA, A.MHM.d.* 158, hk. 74, 499, 500.

tahsil edileceği bildirilmişti. Aynı durumun Hanya Kalesi'nde de yaşanmasından çekinildiğinden 1168-69/1754-56 maaşları saliyanecileri gönderilmiş ve istedikleri defterde çıkmayan 123 neferden 38'i bu maaşlar için, diğerleri 1170'ten geçerli olmak üzere yeniden kaydedilmişti.[288] Önceki iki yıla ait maaşları ödenmemişken İstanbul'dan gönderilen 1170/1757-58 yılı maaşları dağıtımında önceki iki maaşı da talep eden Niş Kalesi'ndeki yeniçeriler isyan çıkarmışlar ve gelen defterlerde ismi olmayanların tashihini istemişlerdi. 1166/1752-53 senesinden beri defterlerde olmamalarına rağmen muhtemelen 1168-69/1754-56 senelerinin mevâciblerini hemen istememeleri için bunlar tashih edilip gönderilmişti. Aynı durum İbrail Kalesi'nden olmuş eskiden beri olmayan 608 esâmînin tashih edilmesi istenmişti. Şubat 1758'de İstanbul'dan 300'ü tashih edilerek sakinleştirilmişlerdi.[289] 1760 yılında ise Vidin'de isimleri defterde çıkmayanlara destek için yeniçeriler yamaklar hanında toplanmış, isimleri olmayan 155 kişinin maaşları dağıtılmadığı müddetçe taksime müsaade etmeyeceklerini beyanla kale ağasını zindana kapatmışlardı. Merkezden gönderilen emirde bu durum kabul edilmemiş ve usulüne göre maaşların taksim edilmesi emredilmişti. Aynı yıl Belgrad'daki benzer isyanda da talepleri merkezden kabul edilmemişti.[290] Bosna Kalesi'nde 1759'da silinen 70 esâmîden bir kısmı valinin talebiyle tashih edilmiş ve yeniçeriler sakinleştirilmişti.[291] Ancak 1767'de kale kâtibinin hilesi sonucu kayıtlar karışınca çıkan isyanda yeniçeri zabiti suçlanarak kale ağası hapsedilmiş ve maaş paraları yağmalanmıştı.[292] Yedi yıldır maaş verilmeyen ve savaş sırasında ticaretleri de bozulan bazı yeniçerilerin kışkırtmasıyla Niğbolu'da 1779'da isyan çıkmış, kale ağası üç ay mahzende tutulmuştu. İsyancılar Vidin'e giden maaş paralarına el koymuş, maaşlarına karşılık barut ve zahire nakline mâni olmuşlardı. Diğer kalelere sirayet edilmesinden korkulduğundan ve uzun süre direndiklerinden bir kulkethüdası gönderilerek çok sert muamele edilmiş, 10 yeniçeri öldürülmüş ve daha fazlası sürülmüştü.[293] 1782'de Niş ve İbrail'de huzursuzluk çıkmışken[294] Şubat 1784'te uzun zaman maaş almayan Bosna yamakları, ağayı kaleye kapatmışlardı. Buna rağmen 1186/1772-73 maaşları Mayıs 1785'te ancak gönderilebilmişti.[295]

Yukarıda bahsedildiği üzere kalelerdeki emeklilerin üç aylık maaşları seksen, neferlerin seksen beş gün üzerinden hesaplanmaktaydı. 1763 senesinde Anabo-

---

288 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 326, 343.
289 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 215, 311.
290 *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 823, 927.
291 *BOA, D.YNÇ,* 243-308.
292 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 886.
293 *BOA, A.MHM.d,* 176, hk. 151, 176, 189, 390, 391, 464, 527, 561.
294 *BOA, A.MHM.d.* 179, hk. 438, 448.
295 Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme,* 88, 90.

lu'da emekliler maaş alırken doksan gün hesabı üzerinden almak istedikleri için huzursuzluk çıkarmışlardı. Talepleri dinlenmemiş, itiraz edenlerin cezalandırılması emredilmişti.[296] 1768 senesinde Kandiye'deki yeniçeriler daha önce hilekârlık yaptığı için başka yere sürülen, görevi değilken maaş taksimine müdahale eden eski kâtibin tahrikiyle aynı sebeple isyan çıkarmışlardı. Zabit borçlanarak açığı kapatmıştı, merkezden durumu teftiş için görevli gönderilmişti.[297]

1761 yılında Bağdad Kalesi ağası Seyyid Halil Ağa İstanbul'a giderken Diyarbakır ve Harput'ta bulunan bu kaleye kayıtlı yeniçeriler yolunu kesmişler, kendisinden h. 1164-1169 arasına ait maaşlarını istemişler ve hakaret ederek 2.940 kuruşuna el koymuşlardı.[298]

2.1.3. Seferli Yeniçerilerin Maaşları

Sefer sırasında ordularda bulunan yeniçerilere ayrı maaş verilir; her orduda ayrı maaş dağıtılırdı. Donanmayla gidenler ise ayrı maaş alırlardı.[299] Sadrazam emrindeki orduya maaş verilmesi hususuna daha fazla itina gösterilir, merkezdeki ve kalelerdekiler yerine öncelik onlara verilirdi.

Dağıtılan maaş sayısı, ordunun cephede kalış süresine bağlıydı. Merkeze dönülmeyip kışlakta kalındığında daha fazla maaş ödenirdi. Ordulardaki neferlerin maaşları, merkezdeki gibi üç aylık seksen sekiz buçuk gün üzerinden hesaplanırdı.[300] Sefere çıkmadan maaş verildiği de olmuş; mesela 1182/Reşen maaşı ordu sefere çıkmadan yaklaşık iki ay önce, 17 Mart 1769 tarihinde dağıtılmıştı.[301]

Seferde padişah veya sadrazam emrindeki orduya maaş verilmesi merkezdeki usullere tabiydi. Maaş bütün kapıkullarına dağıtılır; sadrazam emrindeki orduya maaş taksimi için padişahın müsaadesi gerektiğinden hazineyle beraber maaşların dağıtılabileceğine ilişkin ferman gönderilirdi.[302] Sadrazamın otağında divanhane çadırı kurularak önce divan tertip edilir, sonra maaş dağıtılırdı.[303] Eğer gündüz taksim bitmezse meşaleler yakılarak dağıtıma gece devam edilirdi.[304]

---

296 *BOA, A.MHM.d.* 163, hk. 339, 761.
297 *BOA, A.MHM.d.* 165, hk. 1300.
298 *Diyarbekir Ahkam Defterleri,* II, 577.
299 *BOA, A.MHM.d.* 189, hk. 231.
300 *BOA, MAD.d.* 2053, s. 2. *BOA, MAD.d.* 17352, s. 59-60. *BOA, MAD.d.* 17101, s. 110.
301 *BOA, A.MHM.d*, 167, hk. 654.
302 *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye*, vrk.121. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1535-1536. *Mehâsinü'l-Âsâr*, 438-441, 491, 528.
303 *Abdurrahmân Abdi Paşa Kanunnâmesi*, 55. *Vekayi-i Beç*, 54. *Enveri Tarihi*, 389. *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I, 166.
304 *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I, 410.

Seraskerlerin ordularındaki yeniçerilerin maaş taksiminden ordu ağası mesuldü. Ancak dağıtım seraskerin nezaretinde yapılırdı. Kasım 1727'de Hemedan ordusunda dağıtılacak mevâciblerin taksimi görevi Gence muhafızı Mustafa Paşa ve ordu ağası kulkethüdasına verilmişti.[305] Ekim 1726'da Şirvan ve Gence tarafında serasker olan Mustafa Paşa'ya, zağarcıbaşı Ahmed Ağa tarafından dağıtılacak maaşların usulüne göre yapılması için nezaret etmesi emredilmişti.[306] Seraskerler taksime müdahale de edebilirdi. 1738'de Kırım ordusundaki yeniçerilerin maaşları dağıtıldıktan sonra gelen ve maaş talep eden 219 nefere serasker Mehmed Paşa'nın emriyle maaş verilmişti.[307]

Maaşlarla alakalı diğer bir uygulama ise savaş bitimlerinde İstanbul'a gelmeden Edirne'de maaş ödenmesiydi. Maaşların sefer sonuna bırakılması genel kaide olmakla birlikte Edirne'de maaş verilmesi, İstanbul'a gelmeyip memleketlerine gideceklerin ayrılmasıyla daha az nefere maaş dağıtılması maksatlıydı. Edirne'ye gelinceye kadar ki nefer azalışı tayinat defterlerinden de açıkça görülmektedir.[308] 1696 yılında sefer dönüşünde 29 Ekim 1696'da Edirne'de maaş verilmişti.[309] Prut Seferi dönüşünde 18 Kasım 1711'de[310] Avusturya'yla olan harpten dönüldüğünde 20 Ekim 1739'da,[311] Rus harbinin sonunda ordu İstanbul'a gelirken Temmuz 1774'te Edirne'de maaş verilmiş;[312] 29 Eylül 1807'de de orduya yine Edirne'de maaş ödenmişti.[313]

1690'larda dalkılıçlara maaşlarından bir kısmının peşin verildiği olmuştu.[314] Sonrasında bazen uygulansa da 1768-74 harbi sırasında yaygınlaşmıştır. Bu savaşın ilk yılında 1768'de sefere yeni yazılan neferler hemen maaş talep etmiş, verilmeyince sevk edildikleri kalelere gitmekte yavaş davranmışlardı.[315] Ancak esas peşin ödemeye, cepheye ordu haricinde yeniçeri gönderme mecburiyetinde kalındığında başvurulmuştu. Ocak 1771'de Özi Kalesi'ne yardım için İstanbul'dan yazılanlar, iki kıst maaş peşin ödendikten sonra gönderilmişlerdi.[316] Yine daha

305 *BOA, A.MHM.d,* 134, hk. 883.
306 *BOA, A.MHM.d,* 133, hk. 1133.
307 *BOA, MAD.d.* 2585.
308 *BOA, MAD.d.* 1995.
309 *Nusretnâme*, 215.
310 *Târîh-i Göynüklü*, 123.
311 *BOA, KK.d.* 1748, s. 6. *Subhî Târihi*, 601-602.
312 *Mehâsinü'l-Âsâr*, 576. *Vekâyi'nüvis Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin Ve Tahlili (1187–1197/1774–1783)* (haz. Hikmet Çiçek) Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi TAE, 2018, 469.
313 *BOA, MAD.d.* 4105, s. 298.
314 *Tarih-i Varadin*, 33.
315 *TSMA, E.* 516/32.
316 *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 15.

sonra Tuna, İbrail, Özi gibi yerlerin muhafazası için yazılan dalkılıçların 1185/Masar-Recec (1771/Nisan-Ekim) mevâcibleri İstanbul'da verildikten sonra gönderilmişti.[317] Sonraki savaşlarda da dalkılıçlara hep iki maaş peşin verilmişti. Mesela 1788 yılında İstanbul'dan Özi'ye giden on yedi bayraktaki 2040 dalkılıçla İsmail ordusuna giden on bayraktaki 1200 dalkılıca iki kıst maaş verilmişti.[318]

Sefere katılanlara ne zaman maaş verileceği ve yeni yazılanların maaşlarının ne zaman işlemeye başlayacağı bir düzene bağlaydı. Yeni neferlerin maaşları bayraklara yazıldıkları tarihten başlamaktaydı.[319] Mesela 26 Cemeziyelahir 1152/30 Eylül 1739 tarihli deftere, 1152 senesi için orduya yazılanlar bayrakların toplandığı 1151/Lezez-Ocak-Nisan/1739 maaşını alacak şekilde kaydedilmişti.[320] Tashih ve be-dergâh olan yeniçerilere sefer sonunda hak ettikleri bir veya iki kıst maaşları verilir; kışın beklemeyip memleketine dönenlerin isimleri silinir, gelecek yıl tekrar kaydedilirdi. Bunlar silindikten sonraki döneme ait maaşları alamazdı.[321] Sadrazamla beraber ordunun sürekli cephede kaldığı ve İstanbul'a dönmediği 1768-74 harpleri sırasında, hazinenin durumuna bağlı olarak gecikmelerle beraber maaşların takvimi şu şekildeydi: 1182/Lezez maaşı Babadağı kışlağında 12 Aralık 1769 Salı günü,[322] 1183/Lezez maaşı kışlakta 14 Ocak 1771'de,[323] 1184/Masar-Recec maaşı 28 Mart 1771'de, 1184/Reşen maaşı 2 Ocak 1772'de, 1184/Lezez 29 Nisan 1772'de, 1185/Masar-Recec maaşı 13 Ekim 1772'de Şumnu'da,[324] 1185/Reşen maaşı 23 Mayıs 1773'te,[325] 1186/Masar-Recec iki kıst maaş 16 Mart 1774'te verilmişti.[326] Görüldüğü üzere maaş zamanı neferlerin az olduğu güz ve bahar aylarında kışlakta kalındığı zamana denk getirilmekteydi.[327] Eylül 1770'te kışın beklemeyecek olanlar bu döneme ait maaşları almak isteyerek huzursuzluk çıkarmışlardı. Orduda eski usul ve kaideleri bilen ocak mensuplarını tenkit eden emir gönderilmiş, onlardan kışlakta beklemeyen hiç kimseye maaş vermemeleri istenmişti.[328]

---

317 *BOA, MAD. d.* 6821, s. 1200.

318 *BOA, MAD.d.* 2886, s. 212. Ayrıca bkz. *Âsım Efendi Tarihi,* I, 197.

319 Bayraklara yazılmanın tayinat ve bahşiş gibi hususlara esas alındığını gösteren kayıtlar için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 119. *BOA, C.AS*, 42717.

320 *BOA, MAD.d.* 17153.

321 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 654.

322 *BOA, C.AS*, 14104.

323 *Enverî Tarihi I. Cildi*, 204.

324 *BOA, D.BŞM.d.* 4123. Birkaç gün değişiklikle gösteren bazı kayıtlar için bkz. *BOA, MAD. d.* 6821, s. 1203. *Enverî Tarihi I. Cild,* 327, 363.

325 *Enverî Tarihi I. Cild,* 389.

326 *Enverî Tarihi I. Cild,* 455. *Mehâsinü'l-Âsâr*, 555.

327 1737'de kışlakta dağıtılan 1149'Reşen maaşları tutarları için bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 2058.

328 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 958.

Maaşların çok fazla gecikmeli ödendiği zamanlarda yeni yazılanlara, kayıtları buna göre ayarlanmakla birlikte içinde bulundukları dönemin kıstı değil eski neferlerin alacağı sıradaki kıst verilirdi. 1787-92 harpleri sırasında maaşlarda geçmişten kaynaklı gecikme sebebiyle 1200/Reşen-Lezez (Nisan-Ekim 1786) 17 Aralık 1788'de, 1201/Masar (Ekim 1786-Ocak1787) 13 Nisan 1789'da Rusçuk'ta kışlakta dağıtılmıştı.[329] Savaş dönemine ait olan 1202/Recec-Ocak-Mart 1788 maaşı 28 Nisan 1791'de ödenmişti.[330]

Orduların maaş paraları genel olarak İstanbul'dan sevk edilirdi.[331] Seraskerlerin olduğu ordulardaki neferlerin defterleri merkeze veya ana ordunun olduğu yerlere gönderilir, bunlara göre hazine nakledilirdi.[332] Ana ordunun maaşları kapıcıbaşılar gibi özel görevlilerle nakledilirken[333] serasker ordularına daha çok Yeniçeri Ocağı'ndan görevliler götürmüştü.[334] Tabii başka bir kaynaktan hazine temin edildiğinde bununla ödeme yapılmıştı. Mesela Temmuz 1745'te Şam valisinin hazineye olan borcunu zorla almaya giden kapıcıbaşıya, Erzurum seraskerinin emrindeki yeniçerilerin 1157/Recec-Reşen maaşlarını ödemek için parayı oraya götürmesi emredilmişti.[335]

Ödeme zamanlarından anlaşılacağı gibi ordularda maaş taksimi kış vaktine denk getirildiğinden daha az yeniçeriye maaş verilerek terhis olan ve firar edenlerden büyük tasarruf sağlanırdı.[336] Kışlakta çok fazla nefer kalmadığı ve çoğunun

---

329 *Enverî Tarîhi III. Cild*, 513, 537.

330 *BOA, D.YNÇ*, 423-374.

331 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 883. *BOA, D.YNÇ*, 90-53, 54.

332 9 Aralık 1733 tarihli bir deftere göre Revan Kalesi'ne yazılan 2155 neferin sadece 1000 neferine maaş parası sevki emredilmişti. *BOA, MAD.d.* 17069. 1724 Hemedan ordusu defteri için bkz. *BOA, MAD.d.* 6673.

333 *BOA, C.AS*, 1606, 28779.

334 Mart 1731'de Revan ordusuna hazine götüren küçükçavuş yavaş gittiği için ikaz edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1660. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 958. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 397. *BOA, D.YNÇ*, 130-56.

335 *BOA, C.AS*, 12684.

336 *BOA, D.YNÇ*, 137-20. Eylül 1716'da yeniçeri sayısı 111654'tü. 1129/Masar maaşı 85656 neferi mahlûl ve na-mevcut düşüldükten sonra geri kalanlara ödenmişti. 1731 senesinde Revan ordusuna doksan dokuz ağa bayrağıyla 7667 nefer yazılmıştı. Ancak 5746 kişi kaçtığından kalanlara maaş verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 103-179. 1149/Lezez-1150/Masar mevâcibleri verildiğinde tashih ve be-dergâh olanlarla beraber 74187 yeniçeriden sadece 22 binine maaş dağıtılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 137-20. Erzurum ordusunda 1156/Masar maaşını 22042'den 10 bin nefer (*BOA, MAD. d.* 17165), Diyarbakır ordusunda 1157/Masar-Recec maaşını 14083 yeniçeriden 7 bini, 1157/Reşen-Lezez maaşını 21408 yeni ve eski yeniçerilerden 9500'ü almıştı. *BOA, D.BŞM.d.* 2717, s. 4. 1185/Masar-Recec'de 65395 neferden orduda bulunmayan 20.650 düşüldükten sonra 44740 kişiye mevâcib verilmişti. *BOA, D.BŞM.d.* 4123. Kırım ordusunda 1182/Lezez'de deftere 37162 nefer kaydedilmişken 14 binine, 1183/Masar'ında 37179 neferden 12017 kişiye maaş verilmişti. *BOA, MAD. d.* 17363, s. 230-231.

maaşını onların adına başkaları aldığı için gerektiğinde fürû-nihade mahlûl esâmî de istenirdi.[337] 1769'da Babadağı kışlağındaki orduda ortalarda karakullukçulardan başka kimse kalmamış; hatta maaşlar geldiğinde 1400 keseyi sadrazamın otağından ocağa taksim için taşıyacak kimse bulunamadığından Babadağı ahalisinden yardım istenmişti.[338]

Cephelerdeki asker mevcudunun sürekli değişmesi, maaş ve diğer istihkakların ne kadar nefere ödeneceğinde bilinmezliğe ve zabitlerin suistimaline sebep olduğundan mevcut ve mevcut olmayanların tespiti için sürekli emirler gönderilirdi.[339] Defterlerle fiili durum arasında fark olduğundan gönderilen paralar kifayet etmez ya da artardı. Az geldiğinde maaş sayısı azaltılır, ilave hazine talep edilir yahut sorumlulardan işi sıkı tutmaları ve hak etmeyenlere vermemeleri istenirdi. Tebriz ordusundaki 6 bin yeniçerinin 1138/Recec-Reşen-Lezez maaşları için gönderilen hazine yeni gelen neferlerin sayıyı artırması sebebiyle kifayet etmeyeceği anlaşıldığında, Ekim 1726'da eski neferlere üç kıst maaş dağıtılması sonra gelenlere sadece iki kıst verilmesi emredilmişti.[340] 1138/Masar-Recec için Gence ve Lori'de serasker emrindeki yeniçerilere gönderilen para yetmeyince ordu hazinesinden para aktarılmıştı.[341] Ekim 1726'da Şirvan ordusunda bulunmayanlara maaş dağıtılmaması, mevcutlar ve mevcut olmayanlar için iki ayrı kayıt tutulması emredilmişti.[342] Kasım 1727'de Hemedan ordusunun iki kıst maaş paraları gönderilmişti. Ancak ne kadar yeniçeri olduğu bilinmediğinden defterler tekrar istenmişti.[343] 1182/Lezez mevâcibi verilmesi için para kifayet etmeyince İstanbul'dan 4000 kese para talep edildiğinden ödeme geç yapılmıştı.[344] Maaştan artan paralar İstanbul'a gönderilmiş ya da ordunun ihtiyacı için kullanılmak üzere ordu defterdarına veya gümrük eminlerine teslim edilmişti.[345]

2.2. YENİÇERİ YEVMİYESİ VE MAAŞ SEVİYESİ

Yeniçerilerin yevmiyeleri, kapıkulları içinde alt sınıflardan olmaları ve daha önce bahsedilen diğer sınıflara geçişleri düşünülerek ayarlanmış; bu yüzden yükseldikleri bu sınıfların yevmiyelerinden düşük tutulmuştur. 16. yüzyılda kapıku-

---

337 *BOA, D.YNÇ,* 134-156.
338 *Enverî Tarihi I. Cild,* 108-109.
339 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 45-49. *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1133.
340 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1157.
341 *BOA, MAD.d.* 3375, s. 23.
342 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1133.
343 *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 883.
344 *Mecmua,* Ali Emiri No 304, vrk. 4b.
345 *BOA, MAD.d.* 17043. *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 356. *BOA, A.MHM.d.* 133, hk.1265.

lu süvarilerine ilk yazılanların ve kale erlerinin yevmiyeleri yeniçerilerinkinden daha fazlaydı.[346]

Yeniçeri yevmiyesinin kendi içinde derecelendirilmesi hususu, orta silsilesi ve zabitlerinin rütbeleri, neferlerin kabiliyetleri, yükselmeleri ve diğer sınıflara geçmeleri düşünülerek tanzim edilmiş; yevmiyenin artışı olan terakki, kahramanlıkları ve vazifelerinde gösterdikleri diğer yararlılıklara göre belirlenmişti. 16. yüzyılın ikinci yarısında kayıtlılar ve emeklilerin ortaya çıkışı, yavaş yavaş düzeni altüst ederek yevmiyeler arasında büyük farklar oluşmasına sebep olmuştur. Aşağıda eşkinci ve kayıtlıların yevmiyeleri ile emeklilerinki ayrı kısımda gösterilecektir. Ancak öncesinde yevmiyelerdeki önemli bir değişiklikten bahsetmek gerekir. Maaşlardaki buçuklu akçe, 1680'lerde kaldırılarak sonrasında sadece tam akçe üzerinden yevmiye ve terakki verildi.[347] Mevcut arttığından hesaplamada kolaylık sağlama yahut yevmiye ve terakki seviyesini yükseltilme maksadıyla kaldırılan buçuklu akçe yevmiye ve terakki usulü, sadece maaşları hususi bir yapıda olan ve sayıları çok az olan mirî tüfenkçilerde kaldı.[348]

2.2.1. Eşkincilerin-Kayıtlıların Yevmiyeleri

*Kavânîn-i Yeniçeriyân'*a göre ilk yeniçeriler, yarım dirhem mukabili olan 2 akçe yevmiyeyle ocağa alınırlardı.[349] Ancak 1478-80 yıllarına ait kayıtlara göre yevmiyeleri diğer neferlere göre yüksek olan solak ve zağarcılar içinde 1 akçe yevmiyeliler bile vardı. Diğerleri 5 akçenin altındayken solakbaşı 15 akçe, solak kethüdası 5 akçe yevmiyeye sahipti.[350] Solakbaşının yevmiyesi 1513 yılında da 15 akçeydi.[351] Nisan 1526 tarihine tekabül eden 932/Recec maaşına ait deftere göre en düşük yevmiye 2 akçeydi. Kulkethüdası 35, başçavuş 13, bölükbaşılar 9 akçe yevmiyeye sahipti. Cemaatlerden solakbaşılar, şütürbân ağalar, hasekiler, turnacıbaşı ve zağarcıbaşı dahil yayabaşıların 23; tüfenkçibaşıların 24 akçe yevmiyesi vardı. Sek-

346 Bu husus için Kamil Kepeci 213-218 numaralı defterlere bakılabilir. Mesela Ocak 1556'da silahdar olanlara 13-14 akçe yevmiye verilmişti. *BOA, KK.d.* 214, s. 46. Mart 1558'de Edirne sarayından kapıkulu süvarilerine çıkan acemi oğlanlarına 25'ine 10-13 akçe yevmiye verilmişti. *BOA, KK.d.* 216, s. 126.

347 1096/Masar-Mart/1685 mevâcibine kadar buçuk akçe vardı. *BOA, MAD.d.* 1727, 3951, 3960, 4054, 4062. 1099/1687-88 yılı maaşlarında buçuk akçe bulunmamaktaydı. *BOA, MAD.d.* 1728, 6931.

348 *BOA, MAD.d.* 3951.

349 *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı*, 198.

350 *BOA, KK.d.* 7154.

351 *TSMA, D.* 10052. Bu kayıtta sersekbanân olarak kayıtlı 20 akçe yevmiyeli Ali Bey bulunmaktadır. Bunun yeniçeri sekbanbaşı mı yoksa saraydaki sekbanların başı olan zabit mi olduğu belli değildir.

banbaşı 70 akçe yevmiyeye sahipti. Sekban bölükbaşlarının yevmiyesi 9 akçeydi. En düşük yevmiye 2 akçeyken bölüklerde ve en yüksek nefer yevmiyesi sekbanlarda en 8, cemaatlerde 9 akçeydi. Atlı zağarcıların yevmiyesinin en yükseği 16, en düşüğü 14 akçeydi. Atlı sekbanların en yükseği 14, en düşüğü 11 akçeydi.[352] 956/Reşen (1549) maaşına ilişkin defterde de yevmiyeler 1526 yılındakilerle aynıydı. Sadece solaklarda en yüksek yevmiye 10 akçeye çıkarılmıştı.[353]

16. yüzyıldaki kaideye göre yevmiye terakkilerle ancak gösterilen seviyeye kadar çıkmakta, daha sonra artırılmayarak neferler timara ve kapıkulu süvariliğine geçirilmekteydi.[354] Her ne kadar acemi oğlanları 2 akçeyle yeniçeri olsalar da bu sınıra tabi olmadan yeniçeri olanlar da vardı. Mesela 1545 yılında hassa mumcularından 3 kişi 7 akçeyle yeniçeri yazılmıştı.[355]

II. Selim'in cülûsundan sonra itibarlarının azaldığını iddia eden yeniçeriler yevmiyelerine zam istemişlerdi.[356] Bunun üzerine önce ocağa giriş yevmiyesi 3 akçeye çıkarıldı ardından diğer yevmiyelerde artırıldı. 1577 yılına denk gelen 985/Masar maaş defterine göre yevmiyeler söyleydi: Sekbanbaşının 70, kulkethüdasının 40, zağarcıbaşının 24, saksoncubaşı, turnacıbaşı ve hasekilerin 26, şütürbân ağaların 25, tüfenkçibaşı olan yayabaşının 26, solakbaşıların 24 ve 26, cemaat yayabaşılarının 24 ve 25, muhzırın 20, talimhanecinin 21, bölükbaşıların 10 ve 11, sekban bölükbaşılarının yine 10 ve 11, sekban kethüdası olan 28. sekban bölükbaşısı ile 33. sekbanlar bölükbaşısının 12, solakların en yükseği 12, atlı sekbanların en yükseği 15, nefer yevmiyesinin üst sınırı 11 akçe.[357]

998/Recec maaşı defterine göre 1590 yılında bazı yevmiyelerde yine değişiklik olmuştu ve aynı unvanlara yine eşit yevmiyeler verilmemişti. Sekbanbaşı ve kulkethüdasının yevmiyeleri aynı kalırken başçavuş, muhzır, kethüdayeri ve talimhanecinin yevmiyesi 20, diğer bütün bölükbaşlarının yevmiyeleri 10 akçeye eşitlenmişti. Şütürbân ağaların 24, hasekilerin 24 ve 26, yayabaşıların 24 ve 25, tüfenkçibaşıların 25 ve 26, solakbaşıların 25 ve 26, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşının 26, serzenberekçinin 25, 81. cemaatte olan imamın 25 akçe yevmiyesi

---

352 *TSMA, D.* 736/1.

353 *BOA, MAD.d.* 12872. *Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 164a-165a. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da (s. 212) sekbanbaşının yevmiyesi 80 akçe gösterilse de önceki ve sonraki maaş defterlerinde 70 akçe yazılıdır. Bu eserde (s. 216) kulkethüdasının yevmiyesi de olandan farklı şekilde, 60 akçe gösterilmiştir.

354 *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VIII, 47.

355 *Topkapı Sarayı Arşivi h. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri* (yay. haz. Halil Sahillioğlu), IRCICA Yay., İstanbul 2002, 263

356 *Tarih-i Selânikî*, I, 60.

357 *BOA, D.YNÇ.d.* 33630.

vardı. Sekban bölükbaşlarının çoğunun 10 bazılarının 11 akçe yevmiyesi vardı. 31. sekban kethüdası 12, 33. cemaatin avcıbaşı 12 akçe yevmiyeye sahipti. Deftere göre, kayıtlılar dışındaki neferlerin yevmiyelerinin en yükseği 10 iken en düşüğü 3 akçeydi.[358]

Yevmiyelerin 16. yüzyılın sonunda aldığı seviye, istisnai değişiklikler haricinde sabit kalmış; zabitlerin maaşları da aynı seviyede tutulmuştur. Kayıtlılar dışındaki en yüksek nefer yevmiyesi, 1640'larda 12 akçe olmuştu.[359] 17. yüzyılda görülmeye başlanan 13 akçe yevmiye 1770'lere kadar değişmemiş, sayıları da çok fazla olmamıştı.[360] 1770'lerde ise sadece birkaç nefere 14 akçelik yevmiye verilmişti.[361]

1192 Lezez/Ocak 1779 maaş defterinde de yevmiyelerdeki bu küçük değişiklik fark edilmektedir. Kulkethüdasının 40, bölükbaşıların 10, başçavuşun 20, en yüksek çavuşun 14 akçe yevmiyesi vardı. Talimhaneci, muhzır, kethüdayerinin 20 akçe yevmiyesi vardı. Şütürbân ağa ve haseki ağalar dahil cemaat çorbacılarının yevmiyeleri 24 akçeydi. Solakbaşıların 26 akçe yevmiyesi varken solakların en yükseğinin 15, en düşüğünün 9 akçe yevmiyesi vardı. Zağarcıbaşı 26 akçe yevmiyeye, atlı zağarcıların en yükseği 15, en düşüğü 14 akçeye sahipti. Sekbanbaşı 70, sekban bölükbaşları 10, sekban kethüdası 20, turnacıbaşı 26, saksoncubaşı 27, ocak imamı 24 akçe yevmiyeye sahipti. Neferlerin en düşük 3, küçüklerin en fazla 7 akçe yevmiyesi vardı.[362]

Daha öncesinde nefer yevmiyelerinden farklı olmayan korucuların yevmiyesi, en yüksek olarak 1577'de 10, 1590'da 15 akçeydi.[363] 1610'lu yıllarda aldığı 29 akçelik seviye, ocak kaldırılana kadar değiştirilmedi. 18. yüzyılın ikinci yarısında düşük yevmiyeli hatta 3 akçeli çok sayıda korucu yazılmıştı.[364] Kayıtlılardan korucular gibi 29 akçeye kadar çıkanlar sadece su yolu hizmetlileri vardı. Diğer kayıtlıların yevmiyeleri nefer yevmiyelerle sınırlandırılmış; bunlara çok nadir olarak 15-16 akçe verilmişti.

358 *BOA, MAD.d.* 16273
359 *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası,* 455.
360 *BOA, MAD.d.* 1786.
361 *BOA, MAD.d.* 6325.
362 *BOA, MAD.d.* 6325.
363 *BOA, D.YNÇ.d.* 33630. *BOA, MAD.d.* 16273.
364 *BOA, MAD.d.* 6325.

Tablo 14. Seferli ve Kayıtlıların Yevmiye Seviyesi[365]

Orta No	1549[366]		1577[367]		1660[368]		1736[369]		1762[370]		1779[371]	
	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı
15. bölük	9	1	10	2	29	4	29	1	29	10	29	3
	8	2	9	48	25	1	11	3	12	2	27	2
	6,5	2	8	67	20	1	10	18	11	3	25	1
	6	1	7,5	4	12	1	9	67	10	8	24	1
	5,5	3	7	12	11	1	8	236	9	28	20	1
	5	6	5,5	1	10	12	7	28	8	162	16	2
	4,5	7	5	1	9	18	5	2	7	199	15	1
	4	7	4	1	8	69	3	2	6	2	14	1
	3,5	17	-	-	7	91	-	-	5	13	12	4
	3	9	-	-	6	5	-	-	4	6	11	2
	2,5	4	-	-	5,5	1	-	-	3	37	10	11
	-	-	-	-	5	13	-	-	-	-	9	12
	-	-	-	-	4,5	1	-	-	-	-	8	143
	-	-	-	-	4	11	-	-	-	-	7	452
	-	-	-	-	3,5	2	-	-	-	-	6	6
	-	-	-	-	3	137	-	-	-	-	5	14
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	8
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	34

365 Nefer sayısı, o yevmiyeye sahip kaç yeniçeri olduğunu göstermektedir.
366 *BOA, MAD.d.* 12872.
367 *BOA, D.YNÇ.d.* 33630, 15-16, 104, 180.
368 *BOA, MAD.d.* 808, s. 52-54, 250-251, 398.
369 *BOA, MAD.d.* 3945. (1148/Reşen defteri)
370 *BOA, MAD.d.* 4307. (1175/Reşen defteri)
371 *BOA, MAD.d.* 6325.

Orta No	1549		1577		1660		1736		1762		1779	
	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı
17. cemaat	23	1	24	1	29	2	24	1	24	1	29	2
	9	1	20	1	24	1	20	1	20	1	25	1
	8	1	9	16	10	2	14	1	15	1	24	1
	7,5	2	8	18	9	10	12	1	13	1	22	3
	6	4	7,5	3	8	40	11	6	12	2	21	1
	5,5	4	7	5	7	24	10	3	11	3	20	3
	5	3	6	1	6	1	9	63	10	2	19	2
	4.5	6	5	1	5,5	1	8	251	9	44	18	1
	4	5	-	-	5	4	7	20	8	189	17	1
	3,5	20	-	-	4,5	1	6	2	7	79	16	1
	3	4	-	-	4	7	4	1	6	8	15	4
	2,5	8	-	-	3,5	4	3	1	5	10	13	5
	2	1	-	-	3	37			4	16	12	10
	-	-	-	-	-	-	-	-	3	18	11	5
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	5
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	15
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	98
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	171
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	11
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	14
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	14
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	33

Orta No	1549		1577		1660		1736		1762		1779	
	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı	Yevmiye	Nefer Sayısı
	9	1	10	1	13	2	11	4	15	1	25	1
	8	1	9	1	11	1	10	6	11	3	24	1
	7	2	8	5	10	1	9	22	10	6	20	3
	6,5	1	7,5	3	9	5	8	98	9	16	19	1
	6	1	7	5	8	20	7	8	8	87	18	2
	5,5	2	-	-	7	17	5	1	7	22	15	2
	5	1	-	-	6,5	1	4	1	5	2	11	1
20. sekban	4,5	2	-	-	6	1	3	3	4	1	10	4
	4	4	-	-	5,5	1	-	-	3	7	9	6
	3,5	2	-	-	5	1	-	-	-	-	8	28
	3	2	-	-	3,5	2	-	-	-	-	7	107
			-	-	3	32	-	-	-	-	6	1
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	3
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	3
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	4

Ocağa yazılmada en düşük yevmiye 3 akçe olarak her zaman geçerli olsa da 16. yüzyılda acemi oğlanlarından ve diğer kesimlerden yarım veya daha fazla terakkiyle yazılanlar vardı.[372] 17. yüzyılda bu seviye daha yükseldi, acemi ocaklarından gelenler 8 akçeye kadar yazıldı. Bir kısmı, geldiği ocaktaki yevmiyesi yükseltilerek kaydedildi. Yetimler ve serdengeçti olarak yazılanlarsa 3 akçeyle giriş yaptı.[373] 18. yüzyılda yeni yazılanlara, en düşük 3 akçeden nefer yevmiyesinin üst sınırına kadar yevmiye verilmekteydi. Babalarına ait veya temin ettikleri mahlûllerle yazılanlara ya yevmiyenin hepsiyle yahut birkaç akçe azaltılarak esâmî verilirdi.[374] 17. yüzyılın ortalarından itibaren solaklara, süvari sekban ve zağarcılara yüksek yevmiyeyle kayıt yapılmıştı. Yeni yazılan solaklara en düşük 9,[375] süvari sekbanlar ve zağarcılara bu birliklerin en düşük yevmiyeleri olan 12-14 akçe verilmişti.[376]

Sulh zamanındaki tashihlerde bir sınır yoktu. Ya kendi yevmiyeleri üzerinden yahut getirdikleri mahlûle bağlı olarak terakki veya tenzille tashih edilmişlerdi.

Tashih ve be-dergâhla yazılan neferlerin yevmiyeleri değişiklik göstermiştir. 17. yüzyılın tamamında ve 18. yüzyılın ilk çeyreğine kadar kuloğulları 3 akçeyle be-dergâh olmuşken, tashih işlemi neferlerin silinmeden önceki yevmiyeleriyle yapılmıştır.[377] Bu şekil yazılma Prut Seferi'yle 1715-18 Venedik ve Avusturya harplerinde de uygulanmıştı.[378] Sonrasındaki bütün seferlerde hem kuloğulları hem de çalıklar 7 akçe sabit yevmiyeyle yazılmış, sayıları çok az olan, yaşları küçük kuloğullarına ise 3 akçe verilmişti.[379] 1790'lardan sonra sadece kalelere yamak olanlara 7-9 akçe verilmişti.[380]

---

372 *BOA, D.YNÇ.d.* 33630. *BOA, MAD.d.* 16273. (35. bölükte 5,5 akçe yevmiyeyle kayıt bulunmaktadır.)

373 *BOA, MAD.d.* 3943, 4304, 4317 5515. *BOA, KK.d.* 6599. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 447.

374 *BOA, DYNÇ,* 106-113. *BOA, DYNÇ,* 165-275. *BOA, D.YNÇ*, 244-201.

375 *BOA, D.YNÇ*, 232-113, 116. *BOA, AE.SMHD*.I, 12521. *BOA, İE.AS*, 512, 1104.

376 *BOA, İE.AS*, 330. *BOA, D.YNÇ*, 82-104.

377 *BOA, DYNÇ*, 40-277, 322. *BOA, DYNÇ*, 41-151, 189, 198, 204, 219. *BOA, D.YNÇ*, 45-38. *BOA, D.YNÇ.d.*. 34036. *BOA, MAD.d.* 1713, 6523. *35 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (h. 1094-1095/m. 1682-1683. S.146-288.)* (haz. Gülcan Baş), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, 2018, 281, 386.

378 *BOA, YB-4.d.* 243-2. *BOA, A.MHM.d.* 116, hk. 1371.

379 *BOA, D.YNÇ.d.* 34224. *BOA, MAD.d.* 17350, s. 23-54. *BOA, MAD.d.* 17371, s. 20-21. *BOA, MAD.d.* 17369, s. 11.

380 *BOA, C.AS*, 23917, 26566. *BOA, D.YNÇ.d.* 34173, 34235, 34238, 34240, 34266, 34490. *BOA, MAD.d.* 17179. Ekim 1768'de tashih ve be-dergâh fermanına, kuloğulları ve esâmîsizlere 7 akçe verileceği ilave edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 114-115. *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme*, 1. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376)*, hk. 1519. *BOA, D.YNÇ,* 296-236-237. *BOA, MAD.d.* 17351, 76-87. Bir istisnai olarak Mayıs 1727'de sekban ortalarına yazılan 137 neferden birkaçı 8 akçeyle kaydedilmiştir. Ayrıca bazılarına 3-7 arasındaki yevmiyeler de verilmişti ki bu, sefer dışı dönem tashih ve be-dergâh uygulamasına göre işlem yapıldığını göstermektedir. *BOA, D.YNÇ.d.* 34164. 1794'te Bender'e yazılacaklar 7 ve 9 akçe üzerinden yazılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 200, ➔

Ancak tashih ve be-dergâhta, sefere gitmeyi teşvik için umum kaidenin dışına çıkıldığı olurdu. Mayıs 1686'da Bosna'da yazılan 2 bin yeni yeniçerinin 3 akçe olan yevmiyelerine 2 akçe terakki verilmişti.[381] Bu yıl yazılacak serdengeçtilerden be-dergâh olacaklara 3 akçe yevmiye ve 4 akçe terakki; tashih olacak 3 akçeye sahip çalıklara 3 akçe yevmiye 4 akçe terakki, 4'lülere 3 akçe terakki, 5'lilere 2 akçe terakki, 6'lılara 1 akçe terakki verileceği dolayısıyla hepsinin 7 akçeye yükseltileceği fermanı çıkarılmıştı.[382] Şubat 1734'te Bağdad için yazılacak 3 bin serdengeçtinin çalık olanları bir akçe terakkiyle yazılmıştı.[383] Kasım 1769'da Bender muhafazası için yeniçeri temininde sıkıntı çekilince 10 akçeyle çalıklar ve kuloğullarından yamak yazılması fermanı verilmişti.[384]

2.2.2. Emekli Yevmiyeleri

Yeniçerilikten çıkarılmanın kaldırılıp maaşlarını ocakla beraber almalarından itibaren emeklilere, eşkinci zamanlarında sahip oldukları yevmiye eksiltilerek verilirdi. 1577'de en yüksek 5, en düşük 2 akçe emekli yevmiyesi vardı.[385] Uygulama bir müddet bu şekilde devam ettirilmiş, 17. yüzyılın hemen başından itibaren ağalar dışındakilere de bazen 10 akçe ve üzeri emeklilik verilmişti.[386] Ancak 1630'lara kadar, genel seviye yükselmekle beraber 10 akçe üzerindeki yevmiyeler az tutulmuştu. Yine bu dönemde emeklilikte yevmiye azaltılması devam ettirilmişti ancak zabitlerin emekliliği sebebiyle çok yüksek yevmiyeler de verilmişti.[387] Sonrasında ise nefer yevmiyesini geçecek şekilde emeklilik verilmesi çok artmıştır.[388] 31 Ekim 1648'de yaralıların bazılarına kendi yevmiyeleriyle, bazılarına ise bir akçe fazlasıyla emeklilik verilmişti.[389] 1649 yılı sonunda Girit'ten yaralı gelenler de aynı şekilde emekli edilmişti.[390] Haziran 1658'de 60 yaralı ve amel-mande, yevmiyeleri 3 veya 4 akçe azaltılarak emekli edilmişti.[391]

---

s. 206, 208. 1798'de Hotin'e yazılacak yeni yamakların yevmiyelerinin 7, 8 ve 9 akçe olması istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 203, s. 1142.

381 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri,* 178.

382 *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili,* 535-536.

383 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1636.

384 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200),* hk. 141.

385 *BOA, D.YNÇ.d.* 33630.

386 *BOA, KK.d.* 3208. *BOA, MAD.d.* 16273, 16370.

387 1014/Lezez-Mart-Mayıs/1606'da 121 emekli yazılmış, bunların yevmiyeleri en yüksek 11 akçe olmak üzere 4-5 akçe arasında artırılmıştı. *BOA, D.YNÇ.d.* 33692, s. 23. Ayrıca bkz. *BOA, TT.d.* 745. *BOA, MAD.d.* 6713. Ağustos 1628'de 13 akçesi olan Erzurum muharebesinde soğuktan ayak parmakları düşen yeniçeri 7 akçe ile emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 15-492.

388 Bir nefere 12 akçe üzerinde yevmiye verilmesinin sadece emeklilik durumunda mümkün olduğu sadrazamın yazdığı risalede de görülmektedir. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası,* 455.

389 *BOA, D.YNÇ,* 25-101.

390 *BOA, D.YNÇ,* 26-331. *BOA, MAD.d.* 3942.

391 *BOA, D.YNÇ,* 29-534.

Emekli yevmiyesinin ortalaması aşağıda gösterileceği gibi 1630'lardan itibaren nefer ortalamasını geçmiş; 1690'lardan itibaren ise emekliliğin sefere götürme için teşvik unsuru olması, seviyeyi daha da yukarı çekmişti. Artık kalelerde beklemeleri için yazılanlara, dalkılıçlara veya başka şekilde görevlendirilenlere 10-12 akçe emeklilik verilmesi bu görevlerin ön şartı haline gelmişti.[392]

18. yüzyılda orta dereceleri, ağa kapısı görevlileri ve zabitler için bir emeklilik seviyesi kanunlaştırılmıştı. Yeniçeri ağaları 17. yüzyıldan önce 250 akçeyle emekli edilmişlerken sonra yevmiyeleri 300 akçeye çıkarılmıştı.[393] 300 akçe sabit tutulmuş ve terakki verilmemişti.[394] Zabitlere emeklilik önceleri değişir şekilde ve düşük seviyeden verilirdi. Ama zamanla hem yevmiyeleri yükseltilmiş hem de bir usul kazandırılmıştı.[395] 1597 yılında emekli edilen kulkethüdası 130,[396] 13 Ocak 1625'te azledilen kulkethüdası 160, 1634 yılında sekbanbaşı Hasan Ağa 100,[397] 1658'de sekbanbaşı Kasım Ağa 200 akçeyle emekli edilmişti.[398] 2 Kasım 1646'da kulkethüdası İbrahim Ağa 190, 30 Aralık 1686'da kulkethüdası Yusuf Ağa 200 akçeyle emekli olmuştu.[399] 4 Aralık 1694'te zağarcıbaşı Ahmed Ağa yine 200 akçeyle emekli olmuştu.[400] Bu ağalar için 200 akçe seviyesi belirlense de[401] 18. yüzyılda emekli edilmek yerine mazul olarak kendi yevmiyeleriyle bırakılmışlardı. Haseki ve turnacıbaşıların emekli-

392 *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* I, 466. *BOA, MAD.d.* 17372. *BOA, MAD.d.* 17385, s. 136. *BOA, MAD.d.* 2053, s. 96. *BOA, MAD.d.* 6611, s. 148. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 1415-1416. *BOA, MAD.d.* 17411. *BOA, D.YNÇ*.d. 34538. *BOA, D.YNÇ.d.* 34512, s. 29. 1789'da Hotin'de dalkılıç olan 273 nefere farklı olarak 5 akçeyle koruculuk, ağalarına 20 ve alemdarlarına 10 akçe emeklilik verildi. *BOA, C.AS,* 19414. Aynı dönemde 10 akçeyle dalkılıç olan 2089 nefer olduğu halde, görevlerinin nispeten ehemmiyetsizliğinden olsa gerek, bunlar farklı şekilde kaydedilmişlerdi. Ayrıca Ekim 1790'da, İsakçı tarafına görevlendirilen 1000 nefer dalkılıça 12 akçelik esâmî verildi. *Enverî Tarîhi III. Cild,* 736.

393 7 Kasım 1687'de Yusuf Ağa 250 akçe ile emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 42-171. 5 Ocak 1716'da Bekir Ağa 300 akçeyle emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 53-179.

394 20 Mart 1705'te azl olan yeniçeri ağası Tortumlu İbrahim Ağa 300 akçe ile emekli edilmişti. *Nusretnâme,* 672. 30 Ekim 1761'de emekli edilen Mahmud Ağa'ya 300 akçe bağlanmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 248-50. Emekli ağalar içerisinde görülen bütün emekli yeniçeri ağaları 300 akçeyle kayıtlıydı. *BOA, KK.d.* 3230. *BOA, D.KRZ.d.* 33220. 1800 başlarına ait, 300 akçeyle emekliliğin kabul edilmediği bir kayıt bulunmaktadır. Bunun yeniçeri ağasına mı yoksa diğer ağalara mı ait olduğu belli değildir. *BOA, C.AS,* 29546. 1809'da diğerlerine emsal olmamak şartıyla mazul yeniçeri ağası Yahya Ağa'ya ilave yıllık 500 kuruş ödenmesine müsaade edilmişti. *BOA, C.AS,* 30715.

395 *BOA, D.YNÇ,* 2-161.

396 *BOA, KK.d.* 254, s 39. Diğer emekliliklerde görülmeyen bir durum, bu emekli kulkethüdasına 20 bin akçelik arpalık timar bağlanmıştı. 20 Şubat 1605'te emekli edilen kulkethüdasına da 130 akçe yevmiye bağlanmıştı. *BOA, A.RSK.d.* 1478, s.18.

397 *BOA, D.YNÇ,* 15-32. *BOA, D.YNÇ,* 17-478.

398 *BOA, D.YNÇ,* 27-328.

399 *BOA, D.YNÇ,* 23-424.*BOA, D.YNÇ,* 42-47.

400 *BOA, D.YNÇ,* 46-55.

401 *BOA, D.KRZ.d.* 33220.

liği 120 akçe olarak belirlenmişti ve bu seviye hiç değiştirilmemişti.[402] Yeniçeri kâtibine 200, ağa kapısı ve efendi kapısı başhalifeleriyle başyazıcıya 120 akçelik emeklilik verilmişti.[403]

28 Ocak 1666 tarihinde, emekli edilen odabaşılara 23 akçeye kadar yevmiye verilmişti. 1. bölüğün serraçbaşı 32 akçeyle emekli edilmişti. Emeklilik yerine 29 akçe koruculuk verilen odabaşılar da vardı. 22 Mart 1668'de odabaşılar 25 akçeyle emekli olmuştu. Aynı tarihler solakbaşı 120, solak kethüdası 50, solak odabaşıları 25 ve 30 akçeyle emekli olmuşlardı.[404] Daha sonra hususi şartları yüzünden fazla verilenler haricinde çorbacılardan sekban bölükbaşları daha az, yayabaşıları daha fazla olmak üzere emektarlık ve hususi hizmetlerine bağlı olarak 30-120, solakbaşılar 120, divan kâtibi 40-80, fodula kâtibi 80, başkapıkethüdası 60, solaklar kethüdası 60, sermehteran 60, orta yazıcıları 50, serraçlar 25-60, odabaşılar 15-30, cerrahbaşı dahil kârhane ustaları 15, meydan aşçıları 15, serdengeçti ağaları 40, bayraktarlar 20, dalkılıç ağaları 20-25, bayraktarları 15 akçeyle[405] diğer görevliler daha düşük yevmiyeyle emekli edilmişlerdir.[406] Süvari zağarcılar 25-35,[407] solaklar yevmiyelerine göre en düşük 15 akçeyle emekli edilmişlerdi.[408] Süresini doldurmayan veya başka sebeple azledilenlerin emeklilikleri daha düşük olmuştu.[409] Paşaların mataracı ve tüfenkçilerinin emeklilikleri 50-75 akçe gibi yüksek yevmiyeyleydi. Bunların emekli edilmeleri paşalar aracılığıyla yapıldığından yüksek emeklilik ta-

---

402 21 Ağustos 1620'de 14. cemaat hasekisi Sinan Ağa 120 akçeyle emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 13-303. 9 Aralık 1649'da ve 18 Ocak 1673'te emekli edilen haseki ağalara yine 120 akçe verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 26-104. *BOA, D.YNÇ*, 37-26. 18. yüzyılda da bu seviyeden emekli edilmişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 295-124. *BOA, D.YNÇ*, 237-252.

403 *BOA, C.AS*, 26669, 38645. *BOA, D.YNÇ*, 119-122. *BOA, D.YNÇ*, 202-32, 35. *BOA, D.YNÇ*, 240-136. *BOA, D.YNÇ*, 257-53. *BOA, AE.SMST.III*, 11271. *BOA, MAD.d.* 6323, s. 1351. *BOA, D.YNÇ.d.* 34429, s. 7. Terakkili olarak kayıtlı bazı ağaların emekli yevmiyeleri için bkz. *BOA, D.YNÇ.d.* 34286, 34318.

404 *BOA, D.YNÇ*, 33-14, 411, 177.

405 *BOA, D.YNÇ*, 17-215. *BOA, D.YNÇ*, 25-142. *BOA,C.SM*, 6153. *BOA, D.YNÇ*, 240-136. *BOA, D.YNÇ*, 232-176. *BOA, D.YNÇ*, 46-46. *BOA, D.YNÇ*, 164-279. *BOA,C.AS*, 26496, 26669, 48174, 48219. *BOA, D.YNÇ*, 42-305. *BOA, D.YNÇ*, 43-146. *BOA, D.YNÇ*, 241-56. *BOA, D.YNÇ*, 234-148. *BOA, D.YNÇ*, 271-44. *BOA, D.YNÇ*, 94-8. *BOA, D.YNÇ*, 257-53. *BOA, D.YNÇ*, 103-144. *BOA, AE.SMST. III*, 8741. *BOA, D.YNÇ*, 225-44. *BOA, D.YNÇ*, 281-97. *BOA, D.YNÇ*, 295-303. *BOA, D.YNÇ*, 294-283. *BOA, DYNÇ*, 293-416. *BOA, AE.SMHD.I*, 9040. *BOA, D.YNÇ*, 263-101. Bazı dönemlerde farklı yevmiye verildiği de olmuştu. 1789'da Hotin'de dalkılıç yazılan 273 nefere 5 akçeyle koruculuk, ağalarına 20, alemdarlara 10 akçe emeklilik verilmişti. *BOA, C.AS*, 19414. 1801'de dalkılıçlaraın neferlerine 6, ağalarına 8 akçelik senetler verildi. *BOA, A.MHM.d*, 216, hk. 25.

406 1732'de kapıcı kârhanesine kayıtlı yeniçeri ağasının baş rahtıvanına 10 akçe emeklilik verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 107-381.

407 *BOA, D.YNÇ*, 160-29.

408 *BOA, D.YNÇ*, 94-308.

409 *BOA, D.YNÇ*, 295-291.

Tablo 15. Emeklilerin Yevmiye Seviyeleri

Orta	1577[406]		1660[407]		1736[408]		1762[409]		1779[410]	
	Yevmiye	Emekli Sayısı	Yevmiye	Emekli Sayısı	Yevmiye	Emekli Sayısı	Yevmiye	Emekli Sayısı	Yevmiye	Emekli Sayısı
15. bölük	-	-	30-	1	70	1	120	1	200	1
	-	-	25	1	60	1	80	1	100	1
	-	-	21	1	52	1	60-69	5	90	2
	-	-	10-19	24	43	1	50-59	9	60-80	10
	-	-	3-9	16	41	2	40-49	22	50-59	6
	-	-	-	-	40	5	30-39	22	40-49	66
	-	-	-	-	30-39	7	20-29	81	30-39	31
	-	-	-	-	20-29	26	10-19	96	20-29	159
	-	-	-	-	10-19	44	3-9	15	10-19	317
	-	-	-	-	8-9	9	-		3-9	30
17. cemaat	5	1	29	1	60-	1	80	1	80	2
	-	-	20	1	50-59	4	70-79	4	70	1
	-	-	15	2	40-49	12	60-69	6	60-69	5
	-	-	10	5	30-39	8	50-59	7	50-59	15
	-	-	3-9	19	20-29	38	40-49	21	40-49	40
	-	-	-	-	10-19	39	30-39	29	30-39	27
	-	-	-	-	7-9	7	20-29	67	20-29	89
	-	-	-	-	-	-	10-19	87	10-19	187
	-	-	-	-	-	-	4-9	19	3-9	17
20. sekban	-	-	20	1	40-	3	40	1	70	1
	-	-	14	1	30-39	2	30-39	9	50-59	2
	-	-	12	2	20-29	7	20-29	12	40-49	2
	-	-	10	1	10-19	13	10-19	19	30-39	3
	-	-	9	1	8-10	4	8-9	3	20-29	13
	-	-	7	5	-	-	-	-	10-19	26
	-	-	5	1	-	-	-	-	5	1

406 *BOA, D.YNÇ.d.* 33630, 15-16, 104, 180. (985/Masar defteri)
407 *BOA, MAD.d.* 808, s. 52-54, 250-251, 398. (1071/Masar defteri)
408 *BOA, MAD.d.* 3945. (1148/Reşen defteri)
409 *BOA, MAD.d.* 4307. (1175/Reşen defteri)
410 *BOA, MAD.d.* 6325.

lepleri reddedilmemişti.[410] Çavuşlarda ise bir düzen yoktu. Düşük seviyeden emekli edilenler olduğu gibi özellikle kalelerdekiler keşidelerini de kullanarak 100 akçeye yakın yevmiyeye sahip olmuşlardı.[411]

Görevi olmayan neferlerin emeklilik seviyesi emektarlıkları veya şahsi durumlarıyla alakalıydı. Emekli yevmiyeleri, verdikleri mahlûlün yüksekliğine de bağlıydı. Yüksek bir mahlûl, neferlikteki yevmiyesinin üç dört katına kadar emeklilik sağlayabilmişti.[412] Emekli olabilmek için kendi esâmîsini emekliliğe çevirenler çoktu. Bu durumda ya aynı yevmiyeyle yahut birkaç terakkiyle emekli edilmişlerdi.[413]

Emekliliğin en düşük seviyesi 3 akçeydi. Hiçbir hizmeti olmayan küçükler, sadece geçim için esâmî verilenler bu seviyeden emekli edilirdi.[414] 18. yüzyılın ortasına kadar devam eden emekli edilenlerin gümrüklerden maaş alması uygulamasında, yevmiyelerin seviyesine bağlı olarak birkaç akçesini hazineye bırakma mecburiyeti vardı.[415]

İster neferlere ister görevlilere olsun yüksek yevmiyeli emeklilik sağlayan diğer bir durum vezirlerin, paşaların veya diğer devlet görevlilerin aracılığıydı. Bu durumda mutat seviyelerden çok fazla yevmiye verilirdi.[416] Seferlerde yaralananların da daha yüksek yevmiyesi olurdu. Yeni tashih ve be-dergâh olanlardan hafif yaralananlar bile 10-12 akçe ile emekli edilmiştir.[417] Sakat kalanların yevmiyesi 30 akçe gibi daha yüksek derecedeydi. Sebebi başka bir iş göremeyecekleri kanaatiydi.[418] Yine uzun müddet esirlik çekenlerin yevmiyeleri yüksek tutulurdu.[419]

2.2.3. Terakki ve Tenzil

Yeniçerilerin ilk sahip olduğu yevmiyeler, ilavelerle yani terakkilerle artırılmaktaydı. Terakki önceden belli usullere tabiyken verilme şartlarını kaybettiğin-

---

410 *BOA, D.YNÇ.d.* 34318. *BOA, D.YNÇ*, 257-112. *BOA, A.AMD*, 17-249.

411 *BOA, D.YNÇ*, 222-348. *BOA, D.YNÇ*, 257-331.

412 *BOA, D.YNÇ*, 146-68.

413 *BOA, D.YNÇ*, 107-47. *BOA, D.YNÇ*, 117-8, 380. *BOA, DYNÇ*, 145-108. *BOA, D.YNÇ*, 120-146. *BOA, İE. AS*, 5463. *BOA, D.YNÇ*, 165-107. *BOA, D.YNÇ*, 82-17. *BOA, D.YNÇ*, 119-2.

414 *BOA, D.YNÇ*, 257-53.

415 *BOA, A.RSK.d.* 1541, s. 1a-b.

416 *BOA, D.YNÇ*, 82-2.

417 *BOA, D.YNÇ*, 118-58.

418 Seferler sırasında 15-20 akçeyle emekli edilenler için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 295-213, 294. Sakat kaldıkları için 30 akçe emeklilik verilen neferler için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 147-271, 409. 1739'da Hisarcık harbinde yaralanan 13. bölüğün odabaşına 29 akçe emeklilik verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 164-207.

419 Mesela 1736-39 harplerinde Hotin'de Ruslara esir düşen 32. bölükten Mustafa 1763'te firar edip gelince Kırım Han'ının ricasıyla 50 akçeyle emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 257-98.

den 17. yüzyılın başından itibaren değişiklikler olmuştur. Ama fermanla ve sadece mahlûllerden verilmesi her zaman geçerliliğini korumuştur.[420]

Değişikliklerden önce terakki verilmesinin mutat ve mutat olmayan şekilleri vardı. Her maaşta toplam 300 akçe olmak üzere bir kısmı doğrudan ortaların neferlerine bir kısmı yeniçeri ağası ve zabitler aracılığıyla hizmetlilerine yarımşar, birer veya daha fazla akçe olarak dağıtılırdı.[421] Bu terakki usulü, mahlûl terakkisi olarak adlandırılmaktaydı. Diğer bir usule göre ölen neferlerin yevmiyelerinin 7 akçesi hazineye aktarılır, fazlasının yarısı çorbacının hizmetlerine yarısı odalarda hizmet edenlere yani karakullukçulara ve aşçılara olmak üzere yoldaşlarına verilirdi. Ağa bölüklerindeki mahlûllerin yarısını ağa, kendi hizmetlilerine dağıtırdı.[422]

Padişah veya seraskerler tarafından verilen zam, *in'âm* terakkisiydi. Savaşlarda veya diğer görevleri sırasında muvaffakiyet gösterenlere bahşiş verilmekle birlikte maaşlarına zam da yapılırdı. Mesela 1602 yılında sekbanbaşıyla birlikte Anadolu'da Celalî mücadelesine katılan neferlere birer akçe terakki verilmişti.[423] İnam terakkisinin miktarı oldukça fazla olabilmekteydi.[424] Bu terakki, yeniçerilerin yangınlar sırasındaki hizmetleri karşılığında mutat olarak kullanılmaktaydı.[425]

Her maaşta 300 akçe terakki verme, 17. yüzyılın ortasında kalkmıştı. Ama yeniçeri efendisinin bazı maaşlarda 50 akçeye kadar şakirtlere terakki dağıtma hakkı devam etmişti.[426] Mahlûller yeni yazılan neferler için kullanılır veya mahlûlleri getirenlere ihbariye terakkisi verilirdi. Daha önce terakki verilmeyen emekli yevmiyelerine de terakki verilmiş, hatta emeklilik koruculukla beraber artık yev-

420 *BOA, A.MHM.d,* 147, hk. 1126. *BOA, A.MHM.d,* 160, hk. 109.

421 *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı,* 181-182. Toplam mukarrer bu eserde boş bırakılmıştır. Ancak diğer bir layihada 300 akçe olduğu gösterilmiştir. *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası,* 448. Mesela 1025/Reşen (1616) yeniçeri ağası 33,5 akçe mukarrer dağıtmış, 1 ve yarım akçe olarak ikisi acemi oğlanı olmak üzere 39 kişiye vermişti. Divan kâtibi ise 5 akçeyi dört kişiye taksim etmişti. *BOA, D.YNÇ,* 13-83. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da ağanın 30,5 akçe mukarreri var olduğu gösterilirken bu belgede 33,5 akçe gösterilmiştir. 1053/Masar (1643) maaşında ortaların, ağaların ve yeniçeri kâtibinin mukarrerleri için bkz. *BOA, D.YNÇ,* 23-52. Ocak 1666'da yeniçeri ağası, kârhanelilere 19,5 akçe mukarrer dağıtmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 33-166. Nisan 1666'da şakirtlere 47 akçe mukarrer dağıtılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 33-219.

422 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 181.

423 *BOA, KK.d.* 70, s.365. Terakkiler için bkz. *888 numaralı Mühimme Defteri,* 431. *BOA, KK.d.* 255, s. 18-19.

424 1649'da birine 5 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 26-386.

425 1597'de yangın söndürmede çalışan 900 yeniçeriye terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 2-420.

426 1750'de 30 akçe dağıtmıştı. *BOA, DYNÇ,* 208-331. 1192/Lezez-Ocak 1779'da 50 akçe emekli, korucu ve küçükler dahil dağıtılmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 348-274. 1206/Reşen-Lezez'de 50 akçe verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 426-48.

miye artırmanın esas yolu olmuştu.[427] Emekli edilirken belirlenen seviyeler kısa müddet sonra aşılmış, verilen yüksek terakkilerle yevmiyeler büyümüştü. Çünkü neferlerin yevmiyelerinde olan üst sınır emeklilerde yoktu.[428] Müjdegân terakkisi için getirilmiş sınırlamalara (10 akçeden 1 akçenin veya mahlûlün bir nispetinin terakki verilmesi) uyulmadan çok yüksek seviyelerden terakkiler verilmiş, ağa ve zabitlerin hizmetlilerine daha cömert davranılmıştı.[429]

Yevmiye artışının değişmeyen diğer bir yolu cülûs terakkisiydi. I. Süleyman'ın cülûsunda 3'er akçe terakki verilmişti.[430] II. Selim'in cülûsunda 3 akçeliler 5'li, 5'liler 8'li, 8'liler 9'lu olmuştu.[431] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da yeni padişahla birlikte 3-6 akçe arasındaki yevmiyelerin 7 akçeye, 7 ve 7,5 olanların 8 akçeye, üzerindeki yevmiyelerin bir akçe yükseltildiği gösterilmişti.[432] Bu uygulama daha sonra da devam ettirildi. Mesela Patrona İsyanı sonrası I. Mahmud'un cülûsunda, sonradan yazılan neferler dışında 3-6 arası olanlar 7 akçeye yükseltilmiş; ayrıca 7'liler 8'li, 8'liler 9'lu, 9'lular 10'lu yapılmıştı.[433]

Belli görevlere bağlanmış terakki, savaşlar sırasında daha fazla kullanılmaya başlanmıştı. Savaşlarda hususi vazife üstlenenler belli seviyelerden emekli edilmişti. Dalkılıçlara yeni tashih olsalar da 10-12 akçeyle emeklilik verilmişti.[434] Serdengeçti ağalarına 40, alemdarlara 20 akçe emeklilik ilk seçildiklerinde verilmiş, sonrasında her bayrak açtıklarında ağalara 6, alemdarlara 3 akçe terakki ilave edilmişti. 1790'larda ağaların terakkisi 10'a, alemdarlarınki 5'e çıkarılmış-

427 22 Mart 1690'da 96 emekliye 2-10 akçe arasında terakki verilmişti. *BOA, C.AS,* 17054. 1734'te 91 emekliye terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 112-5. *BOA, D.YNÇ,* 141-353. 1724'te 8 akçeli bir nefer 7 akçe zamla emekli edilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 81-230.

428 *BOA, D.YNÇ,* 43-281. *BOA, D.YNÇ,* 92-311.

429 11 Şubat 1720'de, altı ay görev yaptıktan sonra 60 akçeyle emekli edilen ocak imamına 10 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 65-53. 1760'ta hacdan dönen bir emekli yeniçeri, verilen 20 akçelik emekli mahlûlüyle kendisine 10, diğer bir tanıdığına 5 akçe terakki almış ayrıca oğluna bir esâmî temin etmişti. *BOA, D.YNÇ,* 243-38. 1741'de Belgrad Kalesi'ne ait bir 7 akçeli nefer mahlûlünden hepsi diğer bir emekliye terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 164-300. 1770'te 62 akçe mahlûl getiren vefat eden bir ağanın çuhadarı 101. cemaatten Süleyman'ın 15 akçe yevmiyesine 25 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 293-455. 1734'te sabık kulkethüdasının adamlarından birine 20 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 112-308. 30 Mart 1725'te kayınpederinin 35 akçelik mahlûlünden damadı 36. cemaatten Mustafa'ya 10 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 82-74.

430 *İbtihâcü't-Tevârih,* 94.

431 *Tarih-i Selânikî,* I, 51.

432 *Kavânîn-i Yeniçeriyân-ı,* 181.

433 *BOA, MAD.d.* 2484. Münferit kayıtlarda da durum görülmektedir. *BOA, D.YNÇ,* 92-170. *BOA, D.YNÇ,* 101-152, 426. *BOA, D.YNÇ,* 103-256.

434 *BOA, DYNÇ,* 295-61, 64, 78, 86, 229. *BOA, D.YNÇ,* 296-348. 1771'de yaralanan dalkılıç nefer, mecruh terakkisinin dalkılıç olduktan sonra sahip olduğu yevmiye üzerine değil önceki yevmiyesi üzerine ilave edildiğinden itiraz etmişti. *BOA, AE.SMST.III,* 27623.

tı.[435] Dalkılıç ağaları ise 25 akçe emeklilik ve sonraki ağalıklarında 6 akçe terakki almışlardı.[436] Serdengeçti ağaları veya diğer görevlilerin terakkileri, yaralandıkları zaman artırılmıştı.[437]

Savaşlarda yaralananlar emeklilik yoluyla maaşlarını artırdıkları gibi ayrıca emekli edilmeyenlere mecruh terakkisi verilirdi. Terakkinin miktarı yaraların derecesine göreydi.[438] İş göremeyecek şekilde yaralananlar veya uzuvlarını kaybedenler daha yüksek yevmiyeyle emekli edilirdi.[439] Emeklilik yerine amel-mande, koruculuk gibi kayıtlılık verilerek yevmiye yükseltilmesi de uygulanırdı.[440] Geçinememe durumlarını savaşlardaki sakatlıklarına bağlayarak sonra yine terakki isteyen emekliler ve kayıtlılar da çoktu.[441]

Savaşta yararlılıkları görülenlere de terakki verilmiştir. Bu terakki seraskerlerin, kale muhafızlarının, ordu ağalarının ve diğer zabitlerin arzlarıyla yapılmıştır.[442] Terakki almak için emeklilerden sefere katılanlar, nısf ortalarda odabaşılık veya diğer orta görevlerini üstlenenler vardı.[443]

Sulh dönemlerinde terakki şahsi durum, esâmî sahibinin gücü, devlet adamları ve ocak ağalarına yakınlığa bağlı hale gelmişti. Sadrazam, paşalar, vezirler, Kırım Hanı, diğer devlet adamları ve elçiler aracılığıyla verilen terakkiler daha yüksek olurdu.[444] Kale ağalarının da kalede görevlilere veya kendi adamlarına terakki is-

---

435 *BOA, D.YNÇ*, 294-38. *BOA, D.YNÇ*, 295-147. *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 26.

436 *BOA, D.YNÇ*, 294-176. *BOA, D.YNÇ*, 295-135.

437 1771'de Bükreş'te gülleyle yaralanan ağaya 10 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 309-38. 1770'te İbrail'de yaralan 5. bölükten serdengeçti bayrağı alemdarına 5 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 294-170. *BOA, D.YNÇ.d.* 34515, s. 7. *BOA, D.YNÇ*, 309-32. *BOA, D.YNÇ*, 152-110. *BOA, D.YNÇ*, 294-167, 316. *BOA, D.YNÇ*, 152-110.

438 1738'de Şans muharebesinde yaralanan ve yeni tashih olan 94. cemaatten karakullukçu Ali'ye 2 akçe terakki verilmiş ve amel-mande kaydedilmişti. *BOA, DYNÇ*, 148-325. *BOA, D.YNÇ*, 294-26.

439 1771'de gözünü kaybeden yaralıya emekli edilirken 20 akçe terakki verilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 295-210.

440 *BOA, D.YNÇ*, 142-53.

441 23 Mayıs 1721'de gözleri ama olan 63. cemaatten Recep'e 2 akçe terakki verilerek 10 akçeyle emekli edildi. *BOA, D.YNÇ*, 65-154. 1739'da yaralanıp emekli edilen birisine, iş yapamadığı için birkaç sene sonra yeniden terakki verildi. *BOA, D.YNÇ*, 163-458. Daha önceki savaşlarda yaralanan ve emekli edilen, 27 akçe yevmiyesi olan 94. cemaatten Mustafa'ya 1758'de 5 akçe daha verildi. *BOA, D.YNÇ*, 238-365.

442 *BOA, AE, SMHD.I*, 6661. *BOA, D.YNÇ*, 293-366. 16 Aralık 1771'de İbrail muhafızının isteğiyle bu kaledeki 15 akçe yevmiyesi olan emekliye 10 akçe terakki verilmişti. *BOA, DYNÇ*, 295-112. *BOA, D.YNÇ*, 295-97. 16 Nisan 1770'te Boğdan voyvodası Ruslara karşı iyi savaşanların isimlerini vermiş ve sadrazamdan terakki istemişti. *BOA, D.YNÇ*, 281-153.

443 *BOA, D.YNÇ*, 147-14.

444 *BOA, D.YNÇ*, 130-14. 13 Mayıs 1687'de bir elçi yasakçısına 3 akçe terakki verildi. *BOA, D.YNÇ*, 41-109. 1773'te Esma Sultan'ın talebiyle bir paşanın emekli tüfenkçisine 5, mataracıbaşına 11 akçe terakki verildi. *BOA, C.SM*, 6153. 1735'te Kırım Hanının talebiyle Ur Kalesi'ndeki emekli ➡

teme salahiyeti vardı.[445] İstanbul yangınlarında mücadele edenlere terakki verme, seviyesi artarak devam etmiştir.[446]

Tüfengirân-ı mîrîler için ise farklı bir terakki düzeni vardı. Mahlûl esâmîler hazineye aktarılmaz, yeni yazılana yevmiyeden 5 akçe verilir, kalanı diğerlerine terakki olarak dağıtılırdı.[447]

Maaşı haricinde geliri bulunmayanlara, ticaret veya başka faaliyetleri olmadığından ailesini geçindirmekte sıkıntıya düşenlere terakki verilmişti. Yeniçeriler yevmiyelerini artırmak için yaygın şekilde bu durumlarını sebep olarak ileri sürmüşlerdi.[448] Yine sakat, ihtiyar veya hasta olanlardan bu taleple gelenler de çoktu.[449] Askerlik dışı hizmetleri sebebiyle bile terakki verilmişti. Mesela 1733'te cami şadırvanını yapan emekli 51. bölükten Mehmed'e 2 akçe terakki verilmişti.[450]

Sulh döneminde terakki verileceklerin bilgileri, ferman alınması için ayrı bir deftere kaydedilirdi.[451] Ağa divanında görüşüldüğünden yahut ağalar kanalıyla geldiğinden terakki listesi *kaime-i divan*, *kaime-i ağayan*, *kaime-i etba* olarak adlandırılmıştır. Her maaş döneminde bu şekildeki defterlerle yaklaşık 200-600 akçe terakki dağıtılırdı.[452]

---

birine 14 akçe terakki verildi. *BOA, D.YNÇ*, 125-29. 1729'da Su Nazırı'nın talebiyle su yolu hizmetlilerinden ikisine 7'şer, birine 14, diğerine 18 akçe terakki verildi. *BOA, D.YNÇ*, 97-05. 1737'de Anadolu kazaskerinin çuhadarı emekliye 4 akçe terakki verildi. *BOA, D.YNÇ,* 141-81. Muhtemelen sadrazamın talebiyle 1727'de bir emekliye 12 akçe verildi. *BOA, D.YNÇ*, 93-32. 1728'de Bosna valisinin talebiyle emeklinin yevmiyesi 3 akçe artırıldı. *BOA, D.YNÇ*, 93-8. 1728'de Çerkez Osman Paşa'nın emekli 22 akçeli mataracısına 8 akçe terakki verildi. *BOA, D.YNÇ*, 95-23. Bunlara benzer şekilde verilen terakki kayıtları için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 272-112. *BOA, D.YNÇ*, 232-149. *BOA, D.YNÇ*, 85-134. *BOA, D.YNÇ*, 83-252. 1736'da şeyhülislamın hizmetindeki 21 akçeli emekliye 9 akçe terakki verildi. *BOA, D.YNÇ*, 112-150. Diğer bazı kayıtlar için bkz. *BOA, AE, SAMD.III,* 20126. 1725'te Tiflis muhafızı Recep Paşa'nın hizmetine giren 17. bölüğün bayraktarı Mustafa, 8 akçeyken 12 akçe zam verilerek emekli edildi. *BOA, D.YNÇ*, 82-2. 27 Aralık 1763'te Aydın Valisi Ahmed Paşa'nın 75 akçeli tüfenkçibaşısı ölünce onun mahlûlünden yeni tüfenkçisine 50 akçeyle emeklilik verildi. *BOA, D.YNÇ*, 257-112. 40 akçeyle emekli edilen bir mataracı için bkz. *BOA, D.YNÇ,* 268-11. 13 Temmuz 1731'de Kandiye Kalesi'nde Hünkâr Camisi hatibi 23. cemaatten İbrahim, vali Halil Paşa aracılığıyla 10 akçe yerine 15 akçeyle emekli oldu. *BOA, D.YNÇ*, 103-11.

445 *BOA, D.YNÇ*, 264-17.

446 *BOA, D.YNÇ*, 93-59.

447 *BOA, D.YNÇ*, 285-251, 445.

448 *BOA, D.YNÇ*, 43-68. *BOA, D.YNÇ*, 99-26. *BOA, D.YNÇ*, 162-248. *BOA, D.YNÇ*, 205-11. *BOA, D.YNÇ*, 264-125. *BOA, D.YNÇ*, 101-309. *BOA, D.YNÇ*, 164-159. *BOA, D.YNÇ*, 147-49, 52.

449 *BOA, D.YNÇ*, 55-417. *BOA, D.YNÇ*, 131-48. *BOA, D.YNÇ*, 164-216. *BOA, D.YNÇ*, 241-162. *BOA, D.YNÇ*, 136-272. *BOA, D.YNÇ*, 261-297.

450 *BOA, D.YNÇ*, 119-370.

451 *BOA, D.YNÇ*, 243- 87. *BOA, D.YNÇ*, 242-179. *BOA, C.AS,* 29844, 48165. *BOA, D.YNÇ*, 294-214.

452 *BOA, D.YNÇ*, 163-146, 408. *BOA, D.YNÇ*, 233-44, 187, 202, 229. *BOA, D.YNÇ*, 243-90. *BOA, D.YNÇ*, 232-188, 214, 217, 220. *BOA, D.YNÇ*, 250-308. *BOA, D.YNÇ*, 254-113. *BOA, D.YNÇ*, 271-229. *BOA, DYNÇ*, 342-179, 324.

Terakkilerin usulsüzce dağıtılması, savaşlarda *zahmet çeken* veya yaralananlara değil rüşvet mukabili hak etmeyenlere verilmesi, hatt-ı hümâyûnlarda tenkit edilmişti. Ancak bu ikazların tesiri olmaz, ocak idaresi bu şekilde muamelelerini devam ettirirdi.[453] Terakkiler arasında dengesizlik, bundan mahrum olanlar tarafından da dile getirilmiştir. 1732'de 30 akçelik bir mahlûl veren 39. bölükten Mehmed emekli olmak istemişti. "Nefersin emekli edemeyiz" dediklerinde 3 akçe terakki istemişti. Bu talebi de kabul edilmeyince, "benim bir yoldaşım 12 akçeyle oturaktır" diye itirazda bulunmuştu.[454] Hotin Kalesi yeniçerileriyle yapılan anlaşmaya göre mahlûllerin bir kısmı hazineye devredilip geri kalan kısmı yeni nefer yazımında kullanılması düzenlenmişken buna mugayir davranıp mahlûlleri, bazı kişilere 30-40 akçe terakki vererek yani satarak kullanmışlardı. 1800 yılında işlemler merkezden tespit edildiğinde iptal edilmişti.[455]

Sahip olunan yevmiyelerin tenzili yani azaltılması da mümkündü. Bunun en mühim sebebi, terakki almak için *hilaf-ı inha* yani doğru olmayan beyanla verilen mahlûllerin sahibine iadesiydi. Tenzille, mahlûl terakkisi olarak aldıkları kısım yevmiyelerinden düşülürdü.[456] Yine esâmîlere müdahale edenlerin yevmiyeleri sebep oldukları mağduriyetler kadar azaltılmıştır.[457] Tenzil için diğer bir sebep, yeniçerilerin ihtiyacı dolayısıyla yevmiyelerinin bir kısmını kendi rızalarıyla satmalarıydı. Muhtemelen ya hazineye yevmiye aktarma mecburiyeti yahut başkalarına vermek için yeniçeri ağalarının bazı yevmiyelere müdahalesi de olmuş; mesela babasının 29 akçe yevmiyesiyle 7 akçeyle küçük yazılan 32. sekbanlardan Mehmed Ali'nin yevmiyesi iki ağa tarafından ikişer akçe indirilerek 3'e düşürülmüş, I. Mahmud'un cülûsunda yeniden 7'ye çıkmıştı.[458] Patrona İsyanı sırasında terakki alan veya yüksek seviyeden emekli edilen 16 kişiden 220 akçe tenzil edilmişti. İçlerinde 20 akçe birden indirilenler bile vardı.[459] Ağa tezkirelerine göre, 1763'te 6 esâmîden 16 akçe, 1764'te 7 esâmîden 39 akçe indirilmişti.[460]

2.2.4. Azalan Maaşları Telafi Yolları

Ortalama yeniçeri yevmiyesi, 16. yüzyılın son çeyreğine kadar dalgalı şekilde artarak bu yüzyılın başındaki seviyesinin iki katına çıkmıştı. Yani bütün yevmilerdeki değişim, ortalamaya artış şeklinde yansımıştı. Dalgalı olmasının bir sebe-

---

453 *BOA, AE. SABH.I,* 2920.
454 *BOA, D.YNÇ,* 106-311.
455 *BOA, A.MHM.d.* 2010, hk. 464.
456 *BOA, D.YNÇ,* 261-219.
457 *BOA, D.YNÇ,* 112-255.
458 *BOA, D.YNÇ,* 161-301.
459 *BOA, D.YNÇ,* 102-211.
460 *BOA, D.YNÇ,* 261-342. *BOA, D.YNÇ,* 267-433.

bi, ocaktan çok fazla nefer çıkması ve yerlerine düşük yevmiyeyle nefer girişiydi. Emeklilerin olmadığı dönemlerde cülûslarda veya diğer şekilde verilen terakkiler de ortalamayı doğrudan yukarı çeker, 8 akçeden fazla nefer yevmiyesinin olmaması ise ortalamanın hep bu seviye altında kalmasını sağlardı. II. Selim'in cülusuyla gelen artış biraz daha kalıcı olmuştu; çünkü sonrasında yukarıda gösterildiği gibi ağaların yevmiyeleriyle neferlerin sahip olduğu en düşük ve en yüksek yevmiye artırılmıştı. Emeklilere ilk dönemde nefer yevmiyesinden düşük seviyede yevmiye verilmesi yine ortalamayı aşağıya çekerdi.

17. yüzyılın başından itibaren hem nefer hem de emekli yevmiyelerinin yükselmesi ortalamayı sürekli yukarı çekmiştir. Ancak yükselişe esas tesir eden aşırı artan emekli yevmiyeleriydi. 1639'da emekli yevmiyelerinin 8,10; korucu yevmiyelerinin 17,85; nefer yevmiyelerinin 6,50 ortalaması vardı.[461] 1652'de ortalama emeklilerde 10,96'ya, neferlerde 7,14'e ve korucularda 23,25'e çıkmıştı.[462] Gittikçe sayıları artan serdengeçti ağaları ve bayraktarlarının da tesiriyle 1723'te emekli ve kayıtlıların maaşlarının parasal toplamı seferlilerin üç katı olmuştu.[463] İstanbul'a daha fazla emekli kayıtlı olduğundan burasının ortalaması umum ortalamadan 2-3 puan daha yüksekti.[464] İstanbul'a kayıtlı eşkinci ve emekli yevmiye ortalaması sırasıyla 1793'te 7,53-15,85; 1815'te 7,57-18,52; en son maaşta 7,56-20 idi.

Tablo 16. Ortalama Yeniçeri Yevmiyesi

Tarih	Yevmiye Ortalaması	Tarih	Yevmiye Ortalaması
1481[465]	4,31	1609[466]	7,48
1512	3,81	1612[467]	7,74
1514	4,59	1639[468]	7,80
1523	6,25	1644[469]	8,83

461 *BOA, D.YNÇ*, 20-609.
462 *TSMA, D.* 795/1, s. 281
463 *BOA, İE, AS,* 7745.
464 1710'da genel yevmiye ortalaması 9,84 iken İstanbul ortalaması 12,61'di. *BOA, D.YNÇ*, 46-197. 1765'te genel ortalama 14, kale ortalaması 12,26 iken İstanbul ortalaması 16,21'di. *BO, D.YNÇ.d.* 34455. 1781 sonunda İstanbul ortalaması 14,82 iken kale ortalaması 12,67 idi. *BOA, KK.d.* 2310, s. 2. *TSMA, D.* 722/2.
465 *BOA, MAD.d.* 23, s. 17.
466 *BOA, MAD.d.* 16334, s. 89.
467 *BOA, MAD. d.* 6798, s. 1196.
468 *BOA, D.YNÇ*, 20-609. 1048/Reşen mevâcibi sayısıdır.
469 *BOA, D.YNÇ,* 23-98.

Tarih	Yevmiye Ortalaması	Tarih	Yevmiye Ortalaması
1524	5,44	1652[470]	8,92
1530	5,20	1662[471]	7,73
1543[472]	4,69	1692[473]	9,14
1569	7,10	1710[474]	9,84
1569[475]	7,23	1738[476]	9,55
1569[477]	7,28	1765[478]	14,00
1573[479]	6,55	1781[480]	13,50
1575[481]	7,96	1794[482]	14,46
1582[483]	7,00	1815[484]	17,33
1606[485]	7,29	1821[486]	18,70

Genel nefer yevmiyesi ve ortalamayla kıyaslandığında taşradan nefer getiren ağa ve alemdarların yevmiyeleri hem yüksek tutulmuş hem de terakkilerle daha da artmasına imkân sağlanmıştı.

Yevmiyelerdeki yükselişi mal ve hizmet fiyatlarıyla kıyaslamak gerçek maaş artışını daha iyi ortaya koyacaktır. Kısa vadelerde diğer şehirlere göre daha az yükselmenin olduğu İstanbul'da, akçe cinsinden fiyatların 1469'dan 1780'lere kadar yirmi katına çıktığı düşünüldüğünde özellikle eşkinci maaşlarındaki artışın ol-

470 *TSMA, D.* 795, s. 271.
471 *Telhîsü'l Beyan,* 90, 152. *Kurumlar ve Bütçeler,* ek CD.
472 *BOA, KK.d.* 1765, s. 10. 950/Masar mevâcibi.
473 *Kurumlar ve Bütçeler,* 255. (Yevmiye toplamında 1011 nân-horegân payı düşüldükten sonraki hesaptır).
474 *Kurumlar ve Bütçeler,* 287.
475 *BOA, KK.d.* 1767, s. 4, 18. 976/Reşen ve Lezez mevâcibleri.
476 *BOA, MAD.d.* 17110.
477 *BOA, KK.d.* 1767, s. 36. 977/Masar mevâcibi
478 Merkezdeki 1179/Masar maaşıyla kalelerin 1179 yılı maaşları üzerinden hesaplanmıştır. *BOA, D.YNÇ,* 268-285. *BOA, D.BŞM.d.* 3821, s. 4. Kale maaşlarının kuruş tutarı, 120 akçeden hesaplanmıştır.
479 *BOA, KK.d.* 1769, s. 7.
480 *BOA, KK.d.* 2310, s. 2. *TSMA, D.* 722/2.
481 *BOA, KK.d.* 1770, 72.
482 *TSMA, D.* 721/302. *BOA, MAD.d.* 740. (1209 Masar/İstanbul ve 12010 kaleler maaşları ortalamasıdır.)
483 *BOA, KK.d.* 1771, s. 32.
484 *TSMA, D.* 721/156.
485 *BOA, MAD.d.* 6913, s. 322.
486 *BOA, D.YNÇ.d.* 35022.

dukça cüzi kaldığı anlaşılacaktır.[487] 1720-1780 dönemi temel tüketim maddelerinin fiyatlarına göre[488] nefer maaşları gelirden ziyade harçlık mahiyetine dönüşmüştü. Daha 17. yüzyılın başında *Kavânîn-i Yeniçeriyân* yazarı yeniçerileri *bir alay fukara* olarak göstermekteydi.[489]

487 Şevket Pamuk, "İstanbul ve Diğer Osmanlı Kentlerinde Fiyatlar 1469-1914", *XIII. Türk Tarih Kongresi,* Ankara, II. Cilt, 10-128.

488

Ürün Adı	Ölçü/fiyat	Ürün Adı	Ölçü/fiyat
Ekmek	Dirhem-Akçe/1	Pamuk	Okka -Akçe/80-130
Buğday	Kile-Akçe/60-110	Mum	Okka -Akçe/26-50
Un	Okka-Akçe/10-15	Sabun	Okka -Akçe/30-66
Et	Okka-Akçe/10-18	Tencere	Adet-Akçe/3-9
Bulgur	Okka-Akçe/10-12	Mıh	Okka -Akçe/60
Pirinç	Okka-Akçe/18-24	Tütün	Okka -Akçe/90
Bal	Okka-Akçe/20-60	At Nalı	Takım-Akçe/40-60
Soğan	Okka-Akçe/3-5	Sığır Nalı	Takım-Akçe/15-20
Sadeyağ	Okka-Akçe/48-54	Ayakkabı	Çift-Akçe/30-60
Zeytinyağı	Okka-Akçe/40-54	Yeniçeri Çizmesi	Çift-Akçe/200
Şeker	Okka-Akçe/100-120	Kitap	Cilt-Kuruş/0,5-2
Tuz	Okka-Akçe/1-4	Yatak	Adet-Akçe/20
Üzüm	Okka-Akçe/10-18	İnek	Adet-Kuruş/5-11
Fındık	Okka-Akçe/16-20	At	Adet-Kuruş/16-25
Yumurta	Adet-Akçe/0,5	Deve	Adet-Kuruş/110-130
Karpuz	Okka -Akçe/2	Koyun	Adet-Kuruş/1,5-2
Elma	Okka -Akçe/8	Hane-Trabzon	50-170 Kuruş Arası satış
Kömür	Okka -Akçe/1-2	Üsküdar	100-200 Kuruş/ortalama satış
Odun	Yük-Akçe/15-21	Karaman	Ortalama bir ev 100-200 Kuruş

Fiyatlar oluşturulurken şu çalışmalardan istifade edilmiştir. Yılmaz Karadeniz, "Amasya'da Fiyatlar (1764-1770)". Osmanlı Tarihi Araştırma ye Uygulama Merkezi Dergisi, sy. 11 (2015), 257-275. Temel Öztürk, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon ve Kastamonu'da Fiyatlar*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, 1998. *İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri* (haz. Ömer Çakmak), Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE, 2012. Zeynel Özlü, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Göynük'te Fiyatlar", *Bilig*, Güz/2006, sy. 39, 127-162. Veysel Gürhan, *XVIII. Yüzyılda Mardin Şehri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2012. Ercan Gümüş, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Amid Kazası*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2014. Hatem Aka, *h. 1186-1190 (m. 1772-1776) Tarihli 290 Numaralı Karaman Şer'iye Sicil Defterinin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 1994, s. 59-60, 124-132, 135. Mustafa Öztürk, "Trabzon'da Fiyatlar (1750-1770)", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri,* Samsun 1998, 425-434. *6/346 Nolu Üsküdar Şer'iyye Sicili* (haz. M. Saffet Çalışkan), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 1993, Ek-Tablo I. M. Sadık Akdemir, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şer'iyye Sicillerine Göre),* Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2004. Uysal Dıvrak, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Kazâsı*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2012.

489 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 236.

Yeniçeriler beyanlarında durumlarını göstermeye çalışmışlar, her fırsatta maaşlarının maişetlerine yetmediğini anlatmışlardı.[490] Mesela 1725 yılında 8. bölükten Hüseyin, Revan seferine giderken maaşının harçlık yapmak üzere anasına verilmesini istemişti.[491] 1740'ta, 19 akçeyle emekli ve sadece maaşına muhtaç ihtiyar Yusuf Çavuş geçinemediğini, aldığı maaşın borcuna bile yetmediğini, bakkal kasabın veresiye vermediğini beyanla yevmiyesine terakki istemişti.[492] 1748 yılında yangın köşkü ustası, neferlerden birinin "ben beş akçeye hizmet etmem" dediğini ocak idaresine yazmıştı.[493] 1784'te bir meşverette sadrazam, yeniçeri ağasından yevmiye derecesini sorup 7-8 akçe cevabını aldığında "bununla adam geçinir mi" sözleriyle hayretini göstermişti.[494]

Duruma Nizâm-ı Cedîd ıslahatları sırasında da dikkat çekilmiş; nefer yevmiyelerinin düşüklüğü, sefere katılmayanların yüksek yevmiyeye sahip olması ve hazinenin esasen bunlara harcandığı devlet adamlarınca dile getirilmişti. Hatta Çavuşbaşı Mehmed Râşid Efendi layihasında nefer yevmiyesinin 8 akçe olarak tespit edildiği zaman etin okkasının 5 akçe, ekmeğin iki yüz dirheminin bir akçe, zeytin yağının okkasının 5-6 akçe ve diğer mamullerin fiyatlarının bu nispette olduğunu göstererek neferlere verilecek yevmiyenin dört beş katı olması gerektiğini yazmıştı.[495] Aynı dönemde yaşayan müverrih Cabi Ömer Efendi, yevmiyesi 25 akçe olan odabaşı emeklisinin gelirinin hamamda gusletmeye bile kifayet etmediğinden bahsetmişti.[496] *Koca Sekbanbaşı Risalesi*'nde ise sabık sekbanbaşı, aldığı 80 kuruş tutan üç aylık ulûfesinin 10 günlük masrafına yetmediğinden yakınmaktaydı.[497] 1808 yılında yeniçeriler sadrazamla görüşmelerinde hamallık, pazarcılık gibi şanlarına yakışmayacak işlerle uğraşmalarını, dükkânlara, gemilere ve diğer yerlere nişanlarını koymalarını maaşlarının *hiç mesabesinde* olmasına bağlamışlardı.[498]

Yevmiye hususundaki esas düzensizlik yukarıda gösterildiği gibi emekli-kayıtlı-eşkinci yevmiyelerindeki farktaydı. Emeklilerin ve sefere gitmeyenlerin aldıkları maaşlar 18. yüzyıl boyunca her savaş sonunda katlanarak artmıştı. Diğer manasıyla maaşların çok büyük kısmı sefere askerlik yapmayanlara ve seferlere katılmayanlara ödenmiştir.

490 *BOA, D.YNÇ*, 103-11.
491 *BOA, D.YNÇ*, 83-231.
492 *BOA, D.YNÇ*, 159-299.
493 *BOA, D.YNÇ*, 203-67.
494 *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 68.
495 *Nizâm-ı Cedîde Dair Askerî Lâyihalar,* 165-166.
496 *Câbî Târihi*, I, 73.
497 *Koca Sekbanbaşı Risalesi,* 92.
498 *Câbî Târihi*, I, 242, 246.

Tablo 17. Merkezde Ödenen Maaşların Emekli-Eşkinci Yekûnları[499]

Maaş	Eşkinci (Akçe)	Emekli ve Kayıtlılar (Akçe)
1115 Masar[500]	19.794.706	14.386.914
1131 Lezez	4.479.870	24.408.211
1144 Recec	7.392.228	30.600.202
1151 Recec (Reşen)[501]	28.822.468	66.679.612
1156 Reşen (Lezez)[502]	7.544.271	37.186.726
1174 Lezez (1175 Masar)	5.780.554	36.051.537
1188 Lezez (1189 Masar)	8.368.294	58.666.915
1198 Reşen	7.048.228	52507.492
1209 Masar (Recec)	7.334.172	74.527.885
1215 Lezez	6.375.186	80.013.823
1220 Masar (Recec)	5.475.052	98.055.168
1226 Lezez	7.948.362	162.181.737
1236 Lezez	8.041.552	169.911.681

Durum böyleyken yeniçerilerin büyük bir kısmı esâmîli olmaya tenezzül etmeyerek ticareti ve mesleğiyle meşgul olmuş, esâmîli olmaya sadece itibar gözüyle bakmıştı. 18. yüzyılın ikinci yarısında maaşların çok aksadığı durumda kalelere yamak yazılmak ise tamamen gözden düşmüştü. Yeniçerilerin kimi erkenden emekli olmaya, böylece işiyle meşguliyeti için imkân sağlamaya uğraşmıştı. Emeklilerin çok büyük bir kısmı ikinci bir gelir olarak devlet görevlilerinin kapılarına dahil olmuştu. Bunlardan taşrada olanların bazıları, ocaktan aldıkları maaşlarını İstanbul'da yaşayan ailelerine harçlık olarak bırakmıştı.[503]

Yeniçeri ağası ve diğer bütün zabitler bir şekilde esâmî satışı veya temininden gelir elde etmişlerdi. Hem ağalar hem de neferler için geçerli diğer bir durum, ocağın görevlerinin gelire dönüştürülmesiydi. Yani İstanbul'da ve kalelerde üstlenilen vazifeler, henüz erken dönemlerde bahşiş veya aidat şeklinde kazançlara

---

499 *BOA, D.BŞM.d.* 1030, 1396. *BOA, D.YNÇ.d.* 34170, 34405, 34539. *BOA, MAD.d.* 18479. *TSMA, D.* 721, 730. Bu miktarların karşılığı eşkinci ve emekli-kayıtlı sayısı, merkezdeki yeniçeri sayısı gösterilirken verilmiştir. Ayrıca bazı sınıflar dahil olmadığından yukarıda gösterilen merkezde ödenen maaş miktarlarından biraz farklılık arz etmektedir.

500 İstanbul eşkinci mevcudu 26609 olduğundan ödenen maaş tutarı fazladır.

501 Savaş hali olduğundan ve ordu İstanbul'da bulunduğundan eşkinci nefer fazladır.

502 *TSMA, D.* 1982.

503 *BOA, D.YNÇ,* 200-304. *BOA, D.YNÇ,* 203-237. Bu durum sadece yeniçeriler için geçerli değildi, kapıkulu süvarilerinin bazıları da paşa veya diğer devlet görevlilerine hizmetkâr olmuştu. *Enverî Tarihi I. Cild,* 362.

bağlanmıştı. Esâmîleri olmasa da ortalarda veya diğer hizmetlerde bulunmaları bu gelirleri dolayısıylaydı.

Askerî muvaffakiyetlerine bağlı olarak diğer gelir kaynakları arasında yer alan ganimet ise sürekli fetihlerin olduğu zamanlara nazaran düşmüştür. 1711 Prut harbine esir almak için çok fazla yeniçeri katılmıştı ancak sulh olunca sadrazama cephe almışlardı. 1722-30 arası doğudaki fetihler de onlara bolca ganimet kazandırmıştı. Yine Mora'nın fethinde ganimetleri fazla olduğu gibi 1736-39 yıllarında Avusturyalılara karşı verilen harplerde çok fazla mal ve esir sahibi olmuşlardı[504] 1769'daki Rus seferine sefere ganimet sevdasıyla çok sayıda asker katılmıştır. 1788'de Avusturya cephesindeki muvaffakiyet ganimet bolluğuna sebep olmuş, hatta sadrazam ve ocak idaresini ertesi yıl savaşa gelmezler düşüncesine sevk etmişti.[505] Tabii bazı yeniçerilerin maaş almadan sefere gitmelerinin önemli bir sebebi de sefer seyahatlarındeki yağma fırsatlarıydı.

Maaşların gerçek değer olarak düşmesi karşısında devlet, ağalar ve görevlilere bazı gelir yolları sağlamıştır. Bunların bazılarının menşei eski olmakla birlikte sonradan artırılmış, bazıları ise özellikle 18. yüzyılda yapılan düzenlemelerle ihdas edilmiştir.

Yeniçeri ağasının, arpalık olarak önceleri Tuna sahillerindeki bazı yerlerden 50 bin akçelik zeameti vardı.[506] 1611 yılına ait bir kayda göre Mihaliç'te ağaya zeamet tahsis edilmişti.[507] Bu muvakkat bir yer değişikliği değil ise ya sadece o zamanki ağaya yahut hepsine verilmiş ilave zeametti. Daha sonra zeametler hasa çevrilmiştir ki Mayıs 1764 ve Nisan 1772 tarihli kayıtlarda Babadağı kazasına bağlı Ester, Kızılhisar ve bunlara tabi köylerde "mâ-tekaddemden/geçmiş zamandan beri" yeniçeri ağalarının hasları olduğu gösterilmiştir.[508] Tabii ağalara vezirlik verildiğinde vezaret hasları da tayin edilirdi.[509]

Ağanın çeşitli kaynaklardan başka gelirleri de vardı. Koyun emininden ona yılda 8 bin kuruş ödeme yapılırdı.[510] Yeniçeri çuhaları için vekil tayin edilenler her yıl 5 bin kuruş *avaid* adıyla ağaya para öder, bu para Selanik ağası tarafından tahsil edilip gönderilirdi.[511] İstanbul tomruk ambarından elli adet tomruk hakkı

504 *Subhî Târihi*, 406, 567-576. *Mür'i't- Tevârih*, I, 82.
505 *Enverî Tarîhi III. Cild*, 460. *Vak'a-i Hamidiyye*. 108.
506 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 179.
507 *TSMA, E*. 179/15.
508 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 418. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 326.
509 1738-43 tarihlerinde ağa olan Vezir Hasan Paşa'nın hem Rişvan aşireti muhitinde hem de Karahisar-ı Şarkî mukataalarında hasları vardı. *BOA, C.DH*, 11896. *BOA, A.AHK.ER.d.* 1, s. 8.
510 *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi* (yay. haz. Abdulkadir Özcan), Eren Yay., İstanbul 1994, 42.
511 *BOA, A.MHM.d.* 120, hk. 339, 348.

vardı. Bu hakkın kullanımını yeniçerilere satarlardı.[512] Ocak beytülmâlı geliri, önceleri tamamen padişaha aitken ocak ve şahsi masraflarına harcamak üzere 20 bin akçesi dışındaki kısmı ağaya bırakılmıştı. Ağa sergisinden her maaşta -alınmama veya diğer şekillerde- kalan paralar da ağaya aitti.[513]

Ocak içerisindeki yükselmelerde yeni görevli tayin yetkisi olanlara hediye, peşkeş, bohça parası veya caize adlarında ödeme yapılması âdeti vardı.[514] Zabitler üzerinde ağanın, odabaşılar ve çorbacılar üzerinden ağayla beraber kulkethüdasının azil ve tayin yetkisi olduğundan bu gelirler onlara aitti.[515] Her görevin kendi gelir kaynağı olduğundan bunların elde edilmesinin bir bedeli olması mantığına dayanmaktaydı ki 18. yüzyıldaki uygulamaya göre odabaşından başlayarak ağaya kadar tayin edilenler caize verir; yeniçeri ağaları da tayin edildiklerinde sadrazama birkaç yüz kese akçe öderdi.[516] 7 Temmuz 1788'de ağa olan Mehmed Emin Ağa'ya ödenen bazı caizeler şöyleydi: Kulkethüdası 18.000, zağarcıbaşı 4.500, saksoncubaşı 9.500, turnacıbaşı 4.250, muhzır 3.250, kethüdayeri 2.500, başyazıcı 2.000, başçavuş, ortaçavuş ve küçükçavuş 1.500'er, kapı halifesi 750, çavuş halifesi 400, ortasının ağası 4000, başkapıkethüdası 2500, başeski 400, 43. bölük çorbacısı 1500, Selanik ağası 5.000 kuruştu. Caize dışında turnacıbaşı 500, muhzır 874,5 kuruş bohça-bahâ vermişti.[517] 61. bölük 1755'te yeni çorbacıya 1.170 akçe, 1761'de yeni saksoncubaşıya 1.305 akçelik bir hediye vermişti.[518]

1197 Cemaziyelevvel (4 Nisan-2 Mayıs 1783) ayına ait hesaba göre Altmışbir Mehmed Ağa'nın gelirinin toplamı 32.178,5 kuruştu. Mahiyeti tam olarak anlaşılamayan bazılarıyla birlikte gelir kalemlerini kazalara zabit tayini, çorbacı tayini için odalardan alınan para, ağa sergisinden kalan fazlalar, her dört beş günde bir kalemden alınan yevmiye iradı adı altında 200-1000 akçe arası para, serdar kâtibinden alınan mâhiye (4.000 kuruş), serhatlerden alınan aidatlar, bir hasekinin emekli edilmesinden alına para (350 kuruş), Bender-Hotin maaşlarından alınan

---

512 *BOA, D.YNÇ*, 214-08.

513 1788'de sefer zamanı İstanbul'da dağıtılan maaştaki fazlalığa sekbanbaşı el koyunca, cepheden ağanın vekillerine verilmesi emri gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 408.

514 Yeniçeri ağası değiştiğinde ocağın eski âdetlerinden biri olarak yeniçeri kâtibi som abayî, İstanbul ağası raht, sekbanbaşı som abayî, kulkethüdası raht, zağarcıbaşı ve saksoncubaşı birer top donluk kumaş ve kadife, turnacıbaşı sim üzengi, haseki ağalar, ortaçavuş ve küçükçavuş birer top saye çuha ve kumaş, başçavuş sim eğer, muhzır som abayî, kethüdayeri sim topuz, beytülmâl emini sim palan hediye etmekteydiler. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası,* vrk. 14b.

515 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 216.

516 *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 175.

517 *BOA, D.BŞM.d.* 5627. Mehmed Emin Ağa, kulkethüdası iken caize olarak ağaya 18.300 kuruş ödemişti. Ağanın 1761-62 yılı gelir giderini gösterir bir defter için bkz. *TSMA, D.* 7281.

518 *BOA, D.BŞM.d.* 41151, s. 25, 133.

para (500 kuruş), 1195/Masar mevâcib fazlası (15.154,5 kuruş), iki kârhane ustası tayini caizesi (200 kuruş) teşkil etmekteydi.[519]

Ocak içerisinde para tahsiline dönüşen ve gittikçe miktarı yükselen caize ve peşkeşe, fazla suistimal edilme, ödeyenleri sıkıntıya düşürme ve borçlandırma sebepleriyle zaman zaman müdahale edilmekteydi. Kasım 1785'te yeni ağa Hasan Ağa, fazla caize almaması ve tamahına kapılıp ocaktan para toplamaması için uyarıldı.[520] 16 Kasım 1798'de odabaşıların ödedikleri caizeler yarıya indirildi,[521] Haziran 1802'de ise merkezdeki zabitlerin tayinlerinde ödedikleri caize tamamen kaldırılarak borçları silindi ve mukabilinde verdikleri senetler iptal edildi.[522] Fakat kalelere ağa tayinlerinin caizesine dokunulmadı. Son dönemlerde yeniçeri ağaları kalelere bir yıldan fazla süreli ağa tayinleri yaptığından tahsil ettikleri caizeler, kendileri azledildiğinde geri alınmıştır.[523]

Ağa, sekbanbaşı, kulkethüdası ve yeniçeri efendisine tahsisli iskelelere odun veya başka yük taşıyan gemilerin[524] işletilmesinden elde edilen gelirler, bu ağalara aitti. Efendi gemisine ait olanların geliri 17. yüzyılın başında 40 bin akçeydi.[525] Yine ağa ve sekbanbaşıya ait, saman taşıyan ve ocak dışından kimseler tarafından işletilen saman tekneleri vardı.[526] Daha önce acemi oğlanları ve yeniçerilerin beraber çalıştıkları bu gemi ve tekneler daha sonra yeniçerilere kalmış, gemilerin idareleri için korucu yapılan neferler istihdam edilmişti.[527] 18. yüzyılda İzmit Körfezi'nde odun gemilerinin çalıştığı, yeniçeri kâtibine tahsisli iskeleler vardı.[528]

Sekbanbaşının Hayrabolu'da 20 bin akçelik arpalık timarı varken[529] daha sonra Mihaliç kazasında zeamete çevrilmiştir.[530] Koruların muhafazasından mesul sekbanbaşının buralardaki tarlaları ekip biçenlerden yıllık tahsilat yapardı.[531]

---

519 *BOA, C.AS,* 17091.

520 *BOA, A.MHM.d.* 183, hk. 8

521 *BOA, A.MHM.d.* 209, hk. 170. *BOA, C.AS*, 41528.

522 *BOA, A.MHM.d.* 217, hk. 478.

523 *BOA, A.MHM.d.* 228, hk. 59. *BOA, A.MHM.d.* 230, hk. 1.

524 Ekim 1727'de İstanbul'da pahalı olan keresteyi taşıyan kulkethüdası dahil gemi sahipleri ve reislerine en az iki sefer odun getirmeleri emri verilmiş, uymayanların gemilerinin tersaneye çekileceği bildirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 134, hk. 698.

525 *BOA, AE, SMST.II*, 7658. 1630'da Bostan İskelesi'ne yük taşıyan ağaya ait Tavukçu Gemisi adlı bir gemi, yeniçerilerce işletilmekteydi. *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 208. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 243.

526 *BOA, A.AHK.İS.d.* 1, s. 256.

527 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 243.

528 *BOA, D.YNÇ*, 267-325.

529 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 214.

530 *TSMA, E.* 791/7.

531 17. yüzyılın başında koruların olduğu yerlerde tarla ekip biçenlerin 20 bin akçe verdikleri yazılıdır. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 213.

Kulkethüdasının kolluk aidatlarından başka bazı hususi gelirleri vardı. Bunların başında söz konusu caizeler gelir; kendine mahsus bazı işlerden kaynaklı gelirlerden dairesindeki görevliler ve diğer yeniçerilere de pay verilirdi. İstanbul'daki Rum ve Ermenilerin evlenmesinde, kulkethüdasının serraçbaşı tarafından izin tezkeresi düzenlenir ve yasakçı görevlendirilirdi. Bu işlemlerden alınan 28 kuruş; serraçbaşına 10 kuruş, düğüne görevli nöbetçi-yasakçıya 4 kuruş, o bölge kolluk çorbacısına 3 kuruş, alemdara 90 para, bir nefere 60 para, asesbaşı ve subaşıya 4 kuruş ve bir çeyrek, gece salması çuhadarına 100 para, Sultan Fatih Vakfına bağlı Arusiye mültezimine 30 para şeklinde dağıtılırdı.[532]

Ağa dairesindeki bazı görevlilere, kârhanelilere, 1 ve 5. bölük ortasına, sadrazam mataracılarına, kethüdayerine, sekbanbaşı dairesine, efendi dairesindeki hizmetlileri ve kâtibin maiyetine kolluk gelirlerinden hisse verilmiştir.[533] Mesela Galata kereste kolluğu yasakçılığı gelirleri ağa gediklilerine ve kâtibin kollukçularına aitti.[534] Etmeydanı'nda görevli seğirdim aşçı ve ustalarına tahsisli, Vidin kahve tahmisi iltizamı gelirlerinden kurulmuş bir vakıf vardı.[535]

Azledilmiş zabitlere serdarlık, zabitlik ve mirî piyade zeameti yoluyla gelir bağlanırdı.[536] Şehirlerde ve kalelerdeki kolluk gelirleri/rüsumatı, serdar ve zabitlerine ait olup bunları göreve başlama itibarıyla tasarruf etmişlerdi. Tabii görevlerini kullanarak kendilerine kanuni veya gayri kanuni başka gelirler de sağlamışlardı.[537] Bazı kalelerde, yakın kazaların serdarlık caizeleri de kale ağalarına tahsis edilmiş, bu yüzden serdar tayinlerinde suistimaller artmıştı.[538] Kalelerde hizmetlerindeki ortaların ve diğer yeniçerilerin maaşlarının artan kısımları, sergi fazlası olarak onlara bırakmış;[539] ayrıca güç yetirebildikleri kişilerin maaşlarına el koya-

532 *BOA, A.MHM.d.* 225, hk. 253. 1807 yılına ait bu kayıttan daha öncesine ait (1793) bir belgeye göre, düğün sahiplerince bir altın harç tezkeresi düzenlenmesine, bir altın yasakçılara ödenmekteydi. *BOA, C.ADL,* 4142. Belirlenen miktar çoğu zaman aşılmış birkaç kat daha fazla para talep edilmişti. Hatta bazı yeniçeriler evlenme çağında olmayan çocuklar için zorla tezkere düzenleyerek karşılığında para almışlardı. *BOA, A.MHM.d.* 228, hk. 30.

533 *BOA, D.YNÇ,* 105-85.

534 *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 624.

535 *BOA, A.MHM.d.* 234, hk. 600. Kayıtta bu tahsisatın Vidin'in fethinden beri var olduğu anlatılmıştı.

536 Ekim 1796'da ilk düşen mahlûlden mirî piyade zeameti tevcih edilen kulkethüdasına bekleyeceği müddet için yeniçeri ağası hazinesinden bir kese para verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 163.

537 18. yüzyıl sonunda Haleb'de Han-ı ganem kolluğu zabitlere gelir olarak tahsis edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 194, hk. 644. 1793'te Sakız'da azledilen ağa sonrakine ait rüsumata el koyduğundan aralarında niza çıkmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 94. Ağalar yakaladıkları sarhoşlardan cerime almıştı. 1775'te Bosna ağası sabık kulkethüdası yağ ticaretine müdahale etmiş, başkasına sattırmamıştı. Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme,* 45, 91.

538 *BOA, A.MHM.d.* 215, hk. 968.

539 *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 494-495. *BOA, A.AHK.İS.d.* 5, s. 259.

rak keşidelerden para talep etmişlerdi.[540] Kale kapılarında serdariye adı altında cebren para almış,[541] vergilere müdahale etmiş, tüccarlardan ve reayadan cebren para almışlardı.[542] Ölen yeniçerilerin terekelerinin beytülmâla naklinden de mesul oldukları için bunlara fazlaca müdahale ederlerdi.

18. yüzyılda yeniçeri ağası, zabitler, kalem erbabı ve bazı görevlilere, her maaşta *tevzi'at-ı ma'lumat-ı ocak*[543] denilen bir ödeme yapılırdı. Bu tevziata 1730'lu yıllarda başlanmıştı ki önce her mevâcipte, kağıt-defter parası için verilen 12 bin akçeyle beraber toplam 912.500 akçeydi.[544] Zamanla bazı görevliler daha dahil

---

540 1721'de Bozcaada'da yamak olan 25. bölükten İbrahim kaç kere ağaya şikâyette bulunsa da kale zabiti onun maaşını vermemişti. *BOA, D.YNÇ*, 65-369. Ayrıca bk. *BOA, D.YNÇ*, 65-408.

541 *BOA, C.AS*, 43895. Hotin Kalesi'ndeki zabitler, sürekli merkezden müdahale edilmesine rağmen serdariye olarak adlandırılan geliri almaya devam ettiler. *BOA, A.MHM.d.* 201, hk. 338. *BOA, A.MHM.d*, 202, hk. 539. *BOA, A.MHM.d.* 210, hk. 64.

542 *BOA, A.MHM.d.* 112, hk. 761. Necmettin Aygün, *XVIII. Yüzyılda Trabzon'da Ticaret,* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2002, 400-401. *BOA, C.AS*, 43895. *Kefe Mukataası Ahkâm Defteri*, 203. 1787'de Şam ağası turnacıbaşı Seyyid Ali Ağa tüccarlar ve ahaliden cebren 75 bin kuruş topladığı ve başka zorbalıklara girdiği için öldürüldü. *BOA, A.MHM.d.* 184, hk. 234, 237.

543 Bu ödemeyi D'Ohsson kısmen gösterse de maaş olduğundan ve aylık ödendiğinden, bazı ağalaraysa masa gideri adı altında ödeme yapıldığından bahsetmiştir. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 333. Ödeme yapılan kişileri gösteren kayıtlardaki miktarlarla bazı icmallerde görülen sayılar arasında farklar bulunmaktadır. Söz konusu belgelerden farkın mahiyeti anlaşılamamaktadır. Ayrıca sekbanbaşının payı tafsilatlı olan kayıtların bazılarında görülmemektedir. *BOA, D.YNÇ*, 260-20, 179, 182.

544 Yeniçeri ağasına 300 bin, sekbanbaşına 110 bin, yeniçeri efendisi ve kulkethüdasına 100 bin, zağarcıbaşına 7 bin, saksoncubaşına 10 bin, efendikapısı başhalifesine 60 bin, başçavuşa 8 bin, muhzıra 10 bin, kethüyerine 7 bin, beytülmâl eminine 5500, beytülmâl katibine 6 bin, divan katibine 12 bin, kese-i evvele 5 bin, efendi kapısı şakirtlerine 108 bin, kethüdayeri katibine 7 bin, ağa kapısı başhalifesine 8 bin, piyade mukabelecisi efendisine 12 bin, piyade mukabelecisi şakirtlerine 12 bin, kese-i küçüke 3 bin, ocak başkatibine 8 bin, ağa kapısı şakirtlerine 3 bin, ortaçavuşuna 3 bin, küçükçavuşa 3 bin, ağa kethüdasına 6 bin, ağa hazinedarına 6 bin, ağa hizmetlilerine 10 bin, beytülmâl nazırına 1500, ocak yazıcılarına 7 bin, ocak mehteranına 15 bin, serserraç, kulkethüdası ve efendi serraçlarına 1300, başhalife kesedarına 1500, veznedarlara 2 bin, kapıkethüdasına 1000, ağa kapısı kethüdasına 800, beytülmâlkapısı kethüdasına 800, çavuş yazıcılarına 1200, kulkethüdası yazıcısına 1000, başçavuş yazıcısına 500, teğelticiye 1000, serdarlar katibine 1000, sipah, silahdar, topçu ve cebeci çavuşlarına 300, ağa perdahçısına 300, müezzine 300, ağa karakulağına 600, mehteran çavuşuna 300, çavuş-u enderun-u ağa 300, kulkethüdası kethüdasına 1800, ocak imamına 1500, ağa çuhadarına 5 bin, kulkethüdası ve efendi çuhadarlarına 3600, zağarcıbaşı çuhadarına 1500, saksoncubaşı çuhadarına 1200, başhalife çuhadarına 1200, başçavuş ve muhzır çuhadarlarına 800, kethüdayeri, beytülmâl emini, beytülmâl kâtibi ve başkâtip çuhadarına 600, divan katibi ve kese-i evvel çuhadarlarına 500, kese-i küçük çuhadarına 300, ağa dairesi halifesi çuhadarına 400, ortaçavuşu çuhadarına 300, ağa kethüdası çuhadarına 400, enderun ağası çuhadarına 2 bin, Süleymaniye Camisi kayyımlarına 300, ağa saatçisine 300, mahbuslar imamına 300, köşk bekçisine 300, ağa su yolu hizmetlisine 300, ağa bevvâbına 300, ağa vekilharcına 1200, ağa kapısı .. ? 4 bin, ağa rahtıvanına 400, enderun ➜

edilmiş ve miktar 1.030.300 akçeye çıkarılarak[545] seferler sırasında da ödenmiştir.[546] Halife/şakirtlerin tevziattan payları 108 bin akçeydi. Buna başhalife, beytülmâl kâtibi ve kese-i evvele ödenenler dahil değildi. Sayılarının artıp eksilmesi kendilerine ödenen toplam miktarı değiştirmezdi.[547]

Muayyen maaşı olmayan yeniçeri efendisinin tevziatta payı yoktu. Onun ayrı hususi gelirleri vardı. 1608 yılında kaldırılmadan önce, sefere gitmeyen neferler her maaşta 500 akçe ona ödeme yapmıştı.[548] Yeniçeri efendisi yeni şakirtlerden seyir akçesi adıyla 300 akçe alırdı.[549] Onun esas geliri, maaşlardan aldığı paydı ki adı *resm-i hazreti efendi* idi. 17. yüzyıla kadar her neferden 1 akçe olarak başhalife tarafından odabaşılardan toplanmış,[550] 18. yüzyılda bir kıst maaşta nefer başına 4 akçe kesinti suretiyle tahsil edilmişti.[551] Kalelerdeki maaşlardan da kesinti yapılmış; buralardan alınanın 2 akçesi başhalifeye tahsis edilmişti. Halifenin hissesinden kese-i evvele 250, kese-i saniye 125, şakirtlere 100 kuruş pay verilirdi. Kâtip, başhalife ve kese-i evvel için *kitabet* adı altında diğer bir kesinti daha vardı. Kitabet ücreti, efendi kaleminden kâtip tayin edilmiş kalelerden en yüksek Bağdad'dan 1000 kuruş, en düşük Erzurum'dan 132 kuruş olmak üzere sabit veya bazıları için değişir şekilde kesilmiştir. Miktarın yüzde altmışı yeniçeri kâtibine, yüzde otuzu başhalifeye, yüzde onu kese-i evvele pay edilmiş; her kaleden harc-ı mektup adıyla 30 kuruş ayrı bir kesinti daha yapılmıştı.[552] Mesela 1161/1748'de otuz dört kaleden 14.318 kuruş kitabet ücreti, 1.020 kuruş harç-ı mektup;[553] 1178/1764-65'de yine

mehteranlarına 3 bin, küçükçavuş çuhadarına 300, ağa kollukçularına 300, ağa silahdarına 2 bin, ağa mîrâhuruna 300, ağa alay çavuşuna 300, mehteran-ı tabl-ı ağaya 1200, kethüdayeri çuhadarına 400 akçe ödenmişti. *BOA, MAD.d.* 17249. *BOA, C.AS*, 27255, 48465. *BOA, D.YNÇ, d.* 34270.

545 1187/Masar-1773'teki ödemeye göre yukarıdakilere ilavaten nakibuleşraf çavuşuna 300, arabacı çavuşuna 300, ağa divanı kâtibine 1000, ağa bevvâbına 300, kethüdayeri çuhadarına 300, çavuş başnöbetçisine 300, ağa ... ? 600, hazine kâtibine 600, ocak başyazıcısı kâtibine 1000 akçe verilmişti. Ağa karakulağı 300'e düşürülmüş, küçükçavuş 3 bine, ağa kethüdası 800 akçeye yükselmişti. Toplam ödeme 1.030.000 akçe olmuştu. *BOA, D.YNÇ.d.* 34527. 1189/Lezez-Ocak 1776'daki ödemede ilaveten ağa kapısı zindan kâtibine 1000, kalyon çavuşuna 300 akçe verilmişti. *BOA, MAD.d.* 17327.

546 *Enverî Tarihi I. Cild,* 327.

547 *BOA, D.YNÇ,* 163-116. *BOA, D.YNÇ,* 180-447. *BOA, D.YNÇ,* 181-117.

548 *Osmanlı Kanunnâmeleri,* VIII, 141. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 243.

549 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 245. Bu miktar diğer tüm kalemler gibi sonradan artırılmış olmalıdır.

550 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 243. *Osmanlı Kanunnâmeleri,* VIII, 141.

551 *BOA, D.YNÇ,* 260-179, 182. Mesela 1177/Lezez maaşında toplam ödenen rüsumat 122.352 akçedir. Merkezde maaş ödenenlerin sayısı 30588'di. *BOA, D.YNÇ.d.* 34427.

552 *BOA, C.AS,* 54691. *BOA, D.YNÇ.d.* 34462.

553 *BOA, MAD.d.* 17323.

otuz dört kaleden 15.278 kitabet ücreti, 1.020 harc-ı mektup ödemesi yapılmıştı.[554] Kalelerdeki kâtiplere ise *kalemiye* adında masrafları mukabili ayrıca ödeme yapılmaktaydı.[555] Daha önce değinildiği gibi, yeniçeri efendisi kaleminde çalışanlara 1763 yılından itibaren *hisse-i hulefâ ve şâkirdân* olarak atiye verilmeye başlanmıştı ki, bu ödeme bir maaşta 8-10 bin kuruş seviyesindeydi.

1819 yılından itibaren zağarcıbaşına 1.750, saksoncubaşına 1.500 ve turnacıbaşına 1.250 kuruş olmak üzere, her maaşta toplam 4.500 kuruş *mevkûf* adıyla ödeme başlatılmış; ocağın kaldırılmasına yakın bazı görevlilere de her maaşta mahlûllerden biriken yevmiyelerden 6.000 akçe ödeme yapılmıştı.[556]

Çorbacılar değiştiğinde, gittikleri ortalarda kendisine hediye olarak değişen miktarlarda para verilirdi.[557] Ayrıca çeşitli bahislerde değinildiği üzere, çorbacıların orta neferlerinin maaşlarına rızalı veya rızasız el koyması ve mahlûl olan esâmîlerin maaşlarını alması yaygındı.

18. yüzyılda maaş telafisiyle alakalı diğer yaygın bir yol, çavuşlar ve daha üst rütbelilere *hüddâm/hizmetli* ve *keşide* adı altında gelir sağlanmasıydı; bu, çavuş ve kâtiplere keşide, çorbacı ve daha üst rütbelilere ise hüddâm esâmîsi verilerek yapılırdı. Aslında biraz farklı şekilde uygulaması daha önceleri de vardı ki 17. yüzyılında zabitler himayelerine aldıkları 5-10 kişiyi, seferde veya görevde varmış gibi göstererek maaşlarını alırlardı.[558] Durum resmî hale getirilmiş çorbacılara ve diğer zabitlere tayinlerinde hemen hizmetli verilmiştir. Hizmetlilerin sayıları ağaların rütbeleri veya emektarlıklarına göre değişmekteydi.[559] Gerçek hizmetlilerden başka onlara, sağladıkları mahlûller karşılığında veya karşılıksız, maaşlarını aldıkları hizmetli esâmîleri verilirdi. Bu esâmîlerin *geçinme* yani gelir sağlamak için verildiği açıkça gösterilir,[560] hatta bunlar *yemeklik* olarak tarif edilirdi. Hüddâm esâmîleri 7 ve 8 akçelik nefer esâmîleriydi. 1729'da İnebahtı'da bulunan mazul çorbacı beş esâmîyle geçindiğinden bahsetmişti.[561] 1745'te Kars'ta 31. sekbanların çorbacısı 8 adet yemeklik esâmîsi olduğunu beyan etmişti.[562] 1763'te Bağdad'da 10.

554 *BOA, D.YNÇ,* 266-220. 1181/1767-68 yılında miktar değişmemişti. *BOA, D.YNÇ,* 274-23.
555 1179/1765-66 yılı Ur Kalesi maaşlarından 75 kuruş kalemiye ödendi. *BOA, D.YNÇ.d.* 34462, s. 12.
556 *BOA, MAD.d.* 4105, s. 300. *TSMA, D.* 729/3. *BOA, A.MHM.d.* 240, hk. 1207.
557 61. bölüğün defterine göre 1755'te çorbacı tayin edilen kulkethüdasının oğluna 2.034 akçe verilmişti. Ertesi yıl tayin edilen çorbacıya 1.170 akçe hediye edilmişti. *BOA, D.BŞM.d.* 41151.
558 *Kitâb-i Müstetâb,* 38.
559 *BOA, D.YNÇ,* 58-368. *BOA, D.YNÇ,* 199-290, 293. *BOA, DYNÇ,* 266-335. *BOA, D.YNÇ,* 228-515. *BOA, D.YNÇ,* 248-224. *BOA, D.YNÇ,* 163-393.
560 *BOA, D.YNÇ,* 232-56, 68.
561 *BOA, D.YNÇ,* 96-311.
562 *BOA, D.YNÇ,* 188-256.

sekbanların çorbacısıyken Van'da 31. bölüğe çorbacı olan Mehmed Ağa, yedi hüddâm "maaş-ı medârını idare etmediğinden" üç esâmî daha istemişti.[563] 1763'te 85. cemaatin çorbacısı, hüddâmlarının az olduğunu beyan ederek verdiği 52 akçelik bir mahlûlle kendisine 7 hüddâm esâmîsi yazdırmıştı.[564]

Hüddâm sayısı haseki, turnacıbaşı ve diğer rütbeler için daha da artırılmış; 18. yüzyılda saksoncubaşı ve yukarı rütbeliler, emeklilikleri olmadığından azillerinde bu tür esâmîlerle desteklenmiştir ki bunların esâmîlerinin sayısı 15-20, hatta daha fazla olabilirdi.[565] 1771'de Bender ordusu ağası, 76. cemaatin çorbacısına *medâr-ı maaş* için hüddâm esâmîsi istemişti. Bu odadan verilen mahlûller karşılığında ona 7 adet 7 yevmiyeli esâmî tahsis edilmişti.[566] Serdengeçti ağalarının da birkaç hizmetli esâmîsi edinmesine müsaade edilmiştir.[567]

Hüddâm esâmîsinin daha fazlası, emekli edilen yeniçeri ağalarına verilirdi. 5 Ocak 1716'da emekli edilen Bekir Ağa'ya yevmiyesi dışında 7 akçeden 43,[568] 5 Mayıs 1733'te emekli edilen Abdulkadir Ağa'ya 8 akçelik 35, 7 akçelik 3 esâmî verilmişti.[569]

Hüddâm esâmîler, sahipleri öldüğünde veya diğer şekillerde kayıtları silindiğinde başkalarına devredilmiş yahut hazineye kalmıştır. Mesela 1741'de Bar ağası öldüğünde çavuş olan oğlu, babasının çok borcu kaldığı, ödeyebilmesi için onun 16 hüddâmının kendisine verilmesini istemiş ve talebi kabul edilmişti.[570]

Esâmîyle gelir desteği verilen diğer görevliler çavuşlardı. Kalelerdeki keşideli çavuşlara 15-20 veya daha fazla esâmî verilirdi. Esâmîlerin bir kısmı hizmetinde kullandıkları neferlere, akrabalarına veya oğullarına aitti.[571] Kalelerdeki yeniçerilerden bazıları ise esâmîlerini gasptan muhafaza için keşidelere yazdırırlar;[572] isimlerinin silinmesine mâni olmaları karşılığında çavuşlara yevmiyelerinden bir kısmını bırakırlardı.[573] Çavuşlar başka yere tayin oldukları, çok fazla para talep ettikleri, maaşlarını noksan ödedikleri yahut kendileri başka keşideye geçmek istediklerinde, esâmî sahipleri onun keşidesinden ayrılırlardı.[574] Keşidelerdeki bir kısım esâmî ise, çavuşların mahlûl karşılığında temin ettikleri, kendilerine

563 *BOA, D.YNÇ*, 260-17.
564 *BOA, D.YNÇ*, 260-410.
565 *BOA, D.YNÇ*, 133-200. *BOA, D.YNÇ*, 258-98. *BOA, D.YNÇ*, 294-351.
566 *BOA, D.YNÇ*, 290-428.
567 *BOA, A.MHM.d*, 166, hk. 414.
568 *BOA, D.YNÇ*, 53-179.
569 *BOA, C.AS*, 38225.
570 *BOA, D.YNÇ*, 163-202.
571 *BOA, D.YNÇ*, 189-83. *BOA, D.YNÇ*, 62-83. *BOA, D.YNÇ*, 104-167.
572 *BOA, D.YNÇ*, 102-319.
573 *BOA, D.YNÇ*, 98-118.
574 *BOA, D.YNÇ*, 226-71.

ait esâmîlerdi.[575] Kaleleri değiştiren çavuşlara gittikleri yerlerde ilave esâmî de verilmişti ki 25-30 esâmî ihtiva eden keşideye sahip çavuşlar vardı.[576] 1732'de Bağdad'da Veli Çavuş'a maddi durumu iyi olmadığından 15 esâmîsine ilaveten 10 esâmî daha verilmişti.[577] 1735 yılında Vidin'de bir çavuş keşidesindeki esâmî sayısı az olduğu ve "geçinmeye mecali kalmadığını" arzettiğinden 6 esâmî daha sağlanmıştı.[578] İlave esâmî istenmesinin diğer bir sebebi keşidedeki esâmîlerin sahiplerinin *mevcut* olması, yani gelire tahsis edilmiş esâmî olmamalarıydı. 1725 yılında keşidesindeki esâmîler mevcut olduğu için geçinmeye mecali olmayan Bender'de görevli Ali Çavuş'un 11 esâmîsine bir ilave yapılmıştı.[579] 1730'da Kandiye'de bir çavuşun 32 esâmîsinden 10'u kalmdığından ve bunların hepsi mevcut olduğundan üç oğlunu kendi keşidesine yazdırmıştı.[580] Çavuşlar fürû-nihade mahlûl olarak çalınan esâmîleri de gelirlerinin azaldığını sebep gösterip tekrar açtırabilmişlerdi.[581]

İstanbul'daki şakirtler, yazıcılar ve çavuşlara 7 akçelik 100-200 sayılarında esâmîler tahsis edilmişti. Aynı şekilde kalelerdeki kâtiplerin hüddâm esâmîlerinin sayısı çok fazlaydı. 1771'de Bosna'ya kâtip olan Mehmed'e, keşidesindeki isimler az olduğu ve masrafına yetmediğinden 15 esâmî daha verilmişti.[582] 8 Ekim 1784'te Anapa Kalesi'ne zabit tayin edilen bir kâtipten ya haseki emekliliğini ya da üç hüddâm esâmîsini seçmesi istenmişti.[583]

Çavuşlar ve kâtipler keşidelerindeki esâmîleri emekliliklerinde kullanmışlardı. 1729'da Selanik kâtibi emeklilik istediğinde hüddâmlarının yevmiyelerini ve bulduğu bir mahlûlü bedel olarak vermişti.[584] 1753 yılında Kandiye'deki keşidesinde 17 esâmî olan Ahmed Çavuş, 48 akçe yevmiyeyle emekli olduğunda kendisinin 8 akçeli esâmîsinden başka keşidesindeki 8 akçe yevmiyeli 6 esâmîyi de vermişti.[585]

2.3. BAHŞİŞLER-HEDİYELER

Yeniçerilere çeşitli vesilelerle padişah, sadrazam ve diğer devlet görevlilerince hediyeler verilip ihsanlarda bulunulurdu. Bu onlar için çok önemli gelir kaynağıy-

---

575 *BOA, D.YNÇ*, 260-176. *BOA, D.YNÇ*, 108-68.
576 *BOA, D.YNÇ*, 120-452. *BOA, D.YNÇ*, 151-254. *BOA, D.YNÇ*, 149-443.
577 *BOA, D.YNÇ*, 107-125.
578 *BOA, D.YNÇ*, 122-185.
579 *BOA, D.YNÇ*, 85-11.
580 *BOA, D.YNÇ*, 99-83.
581 *BOA, D.YNÇ*, 91-48, 108.
582 *BOA, D.YNÇ*, 295-232.
583 *BOA, C.AS*, 23917.
584 *BOA, D.YNÇ*, 98-478.
585 *BOA, D.YNÇ*, 222-348.

dı. Çünkü bir kerede alacakları bahşiş bile, maaşlarından çok fazlaydı. 8 akçe yevmiyeye sahip bir nefer yılda 2832 akçe maaş geliri elde etmişken aldığı 5, 10 veya daha fazla kuruşluk bahşiş ona maaşının yarısı kadar veya tamamına yakın bir gelir sağlamıştı. Çoğu bahşiş mutat hal almış, yeniçerilerin ocakla münasebetini kesmeyerek görevlerde kalmalarının mühim sebeplerinden biri olmuştu.

16. yüzyılın sonlarına kadar padişahlar her birkaç ayda yeniçerilere dağıtılmak üzere ağaya 200-300 akçe vermekteydi;[586] ama sonra bu uygulama kaldırıldı.

Cülûs bahşişi ilk olarak 1389'da I. Bayezid'in tahta çıkışında kapıkullarına ödenmiş,[587] takiben diğer padişahlar tarafından ödenmesiyle âdet haline gelerek nihayetinde II. Mehmed'in kanunnamesine girmişti. Buna göre her yeniçerinin 3 bin akçe cülûs bahşişi hakkı vardı.[588] Ayrıca *hilat-bahâ* adı altında yayabaşılara 400, süvari sekbanlara 140, zağarcılara 160 akçe ödenmiş; yeniçeri ağasına 100 bin, sekbanbaşına 30 bin, yeniçeri kâtibine 9 bin, kulkethüdasına 7 bin akçe verilmişti.[589] I. Süleyman'ın cülûsunda yeniçeriler bu şekilde bahşiş almıştı.[590] II. Selim'in cülûsunda nefer başına 2 bin akçe bahşiş dağıtılmış ancak yeniçeriler "kanunumuz 3 bindir" diye itiraz etmişler ve sonra ödeneceği sözü verilerek yatıştırılmışlardı.[591] III. Mehmed'in tahta çıkışında kanuna uygun şekilde ödeme yapıldı;[592] IV. Murad'ın cülûs bahşişi 9 Eylül 1623'te dağıtılmış, emekliler dışında 38156 nefere 25'şer kuruş (bir kuruş 120 akçe) olmak üzere toplam 953.900 kuruş dağıtıldı.[593] 8 Ocak 1640'ta tahta çıkan I. İbrahim'in bahşişinde emekliler dışında 22143 nefere 66.429.000 akçe verildi.[594] IV. Mehmed'in 8 Ağustos 1648'deki cülûsunda yeniçeriler aynı düzende bahşiş almıştı;[595] sonraki padişahlar döneminde de dağıtım aksatılmamıştı. 1703'te III. Ahmed'in cülûsunda İstanbul'da 32000, kalelerdeki 15000 yeniçeriye bahşiş verilmişti.[596]

Patrona İsyanı sonrasında tahta çıkan I. Mahmud'un cülûsu için 9 Ekim 1730 yılında bahşiş dağıtılmış; bahşiş keseleri at arabalarıyla yeniçeri ağasının dairesi-

---

586 Misal için bkz. *BOA, KK.d.* 216, s. 63.
587 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 336.
588 *Defter-i Teşrîfât*, 20.
589 *Kavânîn-i Âl-i Osman*, 108-111. *Telhîsü'l-Beyân*, 247.
590 *İbtihâcü't-Tevârih*, 94.
591 *Tarih-i Selânikî*, I, 51.
592 *Kavânîn-i Âl-i Osman*, 108-111.
593 *BOA, MAD.d.* 6692, s. 1358.
594 *BOA, MAD.d.* 7026, s. 901.
595 *Telhîsü'l-Beyân*, 247.
596 *BOA, MAD.d.* 4594. *Anonim Osmanlı Tarihi*, 250.

ne gönderilmişti.[597] İstanbul'da 76572 nefere dağıtılmış,[598] İsfahan seraskeri Ahmed Paşa'nın maiyetindeki 1316 serdengeçti ile Revan ordusundaki 8562 nefer ve serdengeçti bayraklarıyla geleceği tahmin edilen 7038 yeniçeriye verilecek bahşişler için hazine gönderilmiş; kalelerdeki yeniçeriler de bahşişe dahil edilmişti.[599]

III. Osman'ın tahta çıkmasından sonra 25 Aralık 1754 Salı günü bahşiş dağıtılmış; yeniçeri emeklilerine cülûs bahşişi verilmesi mutat değilken padişahın emriyle onlara da verilmişti.[600] III. Mustafa tahta geçtikten sonra yeniçeri ağasına verdiği 30 Ekim 1757 tarihli emirde, var olan usul üzere merkezdeki yeniçerilere cülûs bahşişi verilmesini istemiş; 8 Kasım 1757'de bahşiş dağıtılmış ve 24 kuruş üzerinden ödeme yapılmıştı. Bu dağıtıma da emekliler dahil edilmişti.[601] I. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra cülûs bahşişi verilmesi düşünülmüşse de bazı sebeplerle bundan vazgeçildi:[602] Harp zamanı olduğundan çok sayıdaki yeniçeriye hazine bulmak zordu, sadece ordudakilere verildiğinde kalelerdekiler görev mahallerini terk edip bahşiş almak için orduya gidebilir ve bu büyük meselelere yol açabilirdi. III. Selim'in cülûsunda da savaş zamanı olduğundan bahşiş verilmemiş; ancak yine savaş zamanına denk gelen IV. Mustafa'nın tahta çıkışında isyancıların zorlamasıyla dağıtılmıştı.[603] Sadrazam ordusundan başka İsmail, Niş ve İbrail ordularında bulunan yeniçerilere de hazine gönderilmişti.[604] İstanbul'dakiler arasında kime dağıtılacağı hususunda anlaşmazlık çıkınca ittifakla ortaların masraflarına harcanması kararı alınmıştı.[605]

Sadece esâmîli neferlere verilen cülûs bahşişi, mevâcib usulüne göre dağıtılırdı. Keseler divanda dağıtılırken önce yeniçeriler alır, sonra kendi aralarında taksim ederlerdi.[606] Bahşiş verilecekler hususunda bazı farklı uygulamalar olmuştur.

597 *I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe, 5. Abdi Tarihi, 63. Patrona Halil İsyanı*, Diyarbakır Ziyâ Gökâlp Yazma Kütüphanesi, No. 479/1, vrk 6b.

598 Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İmparatorluğu Hazine Gelir ve Gideri", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, II, 1402.

599 *BOA, AE, SMHD.I*, 13194. *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 119. Kasım 1730 tarihinde Gence, Tiflis, Topkaraağaç, Revan kaleleriyle Tebriz'den çıkan ve orduda olan serdengeçti ve odalı yeniçerilerin cülûs bahşişlerinin gönderilmesi emredildi. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1164. Kefe Kalesi'ndeki eşkinci yeniçerilere cülûs bahşişi olarak 165.600 akçe gönderildi. *BOA, C.AS*, 30112.

600 *Hâkim Efendi Tarihi*, 200. *Muradî Rûznâmesi*, 1. *BOA, C.AS*, 15500. (Bu belgede kapıkulu sipahileri için ödenen tutarlar vardır, ancak bütün kapıkullarına bahşiş verildiği yazılıdır.)

601 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 1049. *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han*, vrk. 13-14. *Muradî Rûznâmesi*, 47. *Hâkim Efendi Tarihi*, 482-483. Bir kayıtta 7 Kasım'da ödendiği yazılıdır. *BOA, KK.d.* 676M(1), s. 4. 1 kuruş 125 akçe üzerinden hesaplanmıştır.

602 *TSMA, E.* 803/7.

603 *Âsım Efendi Tarihi*, II, 870. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 343.

604 *BOA, A.MHM.d.* 224, hk. 818-820.

605 *Câbî Târihi*, I, 377-378.

606 *BOA, KK.d.* 676M(1), s. 4. *Defter-i Tesrifât*, 37.

1703'teki isyan sırasında "serdengeçti yazılanlara, bayrak altında olanlara verilmez, odalarda bulunulmalı" şartı koşularak herhalde isyan halini bırakmaları ve odalarına geçmeleri için bahsedilenlere bahşiş verilmemiş;[607] 1730'da, gösterildiği üzere, seferdeki serdengeçti olanlara hatta yazılacaklara bile verilmişti. Uygulamadaki farklılık kalelerdeki nöbetçiler için de geçerliydi. 1640'ta I. İbrahim'in cülûsunda Bağdad'da olan nöbetçilere ve ağaları Bektaş Ağa'ya bahşiş gönderildi.[608] 1703 ve 1730'daki dağıtımlarda kalelere bahşiş gönderildiğine dair kayıtlar yukarıda verilmişti. Ancak III. Mustafa'nın cülûsunda kaledekilere bahşiş gönderilmemesi yüzünden huzursuzluk çıkmış, itirazlar Hotin'de isyana dönüşünce Aralık 1757'de kendilerine bahşiş verilemeyeceğini bildiren sert bir emir gönderilmişti.[609] IV. Mustafa'nın cülûsunda ise kaledekilere de bahşiş verilmişti.[610]

Padişah, cuma ve bayram namazlarına gidişinde, çeşitli mekânları ziyaretinde maiyetiyle gelen sakalara, kuloğullarına-karakullukçularına, hu-keşânlara ve solaklara mutat olarak para dağıtmış;[611] yine kılıç kuşanma sırasında sakalar ve hu-keşânlara altın vermiştir.[612] Mevlit Kandili'nde yapılan merasimde 1. ve 5. bölüğün aşçılarına sadrazamlar bazen birer bazen ikişer altın verirdi.[613]

Ocağa verilen ziyafet veya diğer sebeplerle yapılan ziyaretlerde sadrazam ve padişah neferlere ve ağalara büyük miktarda hediye ve bahşiş vermiştir.[614] 28 Temmuz 1721'de sadrazamın ocağı ziyaretinde hem kendisi hem de diğer devlet adamları ağalara kürkler hediye etmişlerdi. Ortalardan 1. bölüğün neferlerine 100 zabitlerine 50 kuruş, 5. bölük ve muhzır ağa bölüğünün neferlerine 60 zabitlerine 40 kuruş, diğer ortaların neferlerine 30'ar zabitlerine 20'şer kuruş dağıtılmıştı. Ayrıca başçavuşa 50, ortaçavuşa 40, küçükçavuşa 30, kol çavuşlarına toplam 100,

---

607 *Anonim Osmanlı Tarihi,* 250.

608 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1137.

609 *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 160

610 *Yayla İmâmı Risâlesi,* 231.

611 Cuma namazları sırasında I. Mahmud yeniçeri sakalarına iki yarım zer-i mahbub altın dağıtmaktaydı. *TSMA, D.* 1067. II. Mustafa'nın Ekim 1757'den Mayıs 1758'e kadar gittiği Cuma namazları sırasında sakalara önceleri dört zer-i mahbub verirken sonra sekize çıkardı. *TSMA, D.* 115. Mayıs 1759-Ağustos 1761 arası kayıtları gösteren deftere göre mutat şekilde her hafta bahşiş verilmişti. Sakalara mutat olarak sekiz altın, hu-keşânlara on, on dört veya on sekiz altın, karakullukçulara iki, üç ve bazen sekiz altın, rikâb solaklarına 10'ar kuruş verilmişti. *TSMA, D.* 1055. Sakalara verilen sekiz altın sabit miktardı. Sonraki tarihlerde de bu kadar ödenmişti. *TSMA, D.* 2417. Ayrıca bkz. *TSMA, D.* 2399, 2404. *TSMA, D.* 2406, 2411. Temmuz 1769'da sakalara sekiz, hu-keşânlara ikişer zer-i mahbub tam verildi. *TSMA, D.* 2414. Sonrası tarihler için bkz. *TSMA, D.* 2147, 2474.

612 *TSMA, D.* 115, s. 7.

613 *BOA, KK.d.* 676M(1), s. 10-11.

614 *BOA, A.d. 349,* s. 20-23.

mumculara 60, başyazıcıya 20, diğer yazıcılara toplam 100, kârhanelilere toplam 100, hu-keşânlara 40, sakalara 20, muhzır ağa yazıcısına 10 kuruş, ortaların aşçı ve sakalarına birer altın (262,5 kuruş), çorbacılara ayrıca 1.000 kuruş, muhzır ağaya 250 kuruş verilmişti. Sonraki merasimlerde de aynı miktarlar dağıtılmış, mesela 1744'teki ağa kapısını ziyaretinde sadrazam birkaç bin altın harcamıştı.[615]

Görevli olarak elçi veya devlet adamlarının maiyetinde olanlar hediye ve bahşişlerden istifade etmiş;[616] bayramlarda ve diğer hususi günlerde dağıtılan kürklerden ocak ağaları ve görevlilerine de nasiplenmişti.[617] Arz günlerinde yeniçeri ocağını temsilen yeniçeri ağası, kulkethüdası ve yeniçeri efendisine hilat giydirilirdi.[618] Yeniçeri ağasına ve diğer zabitlere, bazen padişah ve sadrazam hediye de verirdi ki bunlar çok büyük kıymetteydiler.[619]

Ziyafet ve merasimlerde silahşörlüklerini gösterenlere de bahşiş verilirdi. Şubat 1722'de Acem elçisi için Kâğıthane'de verilen ziyafette nişangâhlara ateş eden yeniçerilere 2'şer, çorbacılarına 3'er altın dağıtılmıştı.[620] 1755'te Nâilî Abdullah Paşa'nın sadrazamlığı zamanında padişah için Sadabad'da verilen ziyafette silahşörlük gösterisi yapan 400 yeniçeriye padişah dörder altın verirken sadrazam atışta hedefi isabet ettirenlere ikişer, ettiremeyenlere birer altın vermişti.[621]

Kolluklara padişah, sadrazam veya ağanın yaptığı ziyaretlerde; yine valide sultan alayları gibi farklı merasimlerde bahşiş dağıtılırdı.[622] Ayrıca görevleri sırasında fevkalade bir duruma müdahaleleri daha büyük mükâfat almalarını sağlardı. Temmuz 1748'de isyana müdahale eden Bitpazarı, Sultan Bayezid ve Parmakkapı kolluklarına 150'şer altın dağıtılmıştı.[623] Avcı ortası 33. sekbanların avladıkları hayvanlardan yaptıkları pastırmaları saraya ve sadrazama sunmalarında hem bu orta görevlilerine hem de bazı ağalara hediyeler ve bahşişler verilirdi.[624]

---

615 *BOA, A.d.* 347, s. 112-113. 122-123. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1228. *İzzî Târihi,* vrk. 17b-18a.

616 *BOA, KK.d.* 53/1, s. 9.

617 *BOA, C.SM*, 4183.

618 *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat*, vrk. 75.

619 28 Ekim 1599'da padişah ağaya takması için bir altın zencir hediye etmişti. *BOA, ANŞT.d.* 1161, s. 241. 1703 isyanı sonrasında padişah ağaya bin altın, kulkethüdasına sekiz kese, zağarcıbaşı ve saksoncubaşına ikişer kese para vermişti. *Nusretnâme,* 617. Mora seferine çıkılırken Hasan Ağa'ya bir at hediye edilmişti. *BOA, İE, ML.* 9578. 9 Mayıs 1809'da ağaya 10.000 kuruş atiye verilmişti. *BOA, C.AS,* 22028.

620 *BOA, A.d.* 347, s. 139-144.

621 *BOA, A.d.* 349, s. 100-102.

622 11 Nisan 1789 günü yapılan valide sultan alayında yol üzerindeki kolluklara birer kese akçe verilmişti. *Taylesanizâde Tarihi,* 365.

623 *Mür'i't-Tevârih*, I, 143.

624 Mesela ocak kaldırılmaya yakın bir devirde, pastırmalar sadrazam dairesine sunulurken muhzır, muhzır kâtibi, başkapıkethüdası ve orta aşçısına hilat giydirilmiş, çeşitli görevlilerce 15-22 arası kuruş para taksim edilmişti. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 639.

Oldukça cömert davranılan diğer bir durum yangınlardı.[625] 31 Ocak 1743'te Tophane'de çıkan büyük yangında çalışan kapıkullarına 5 bin kuruş dağıtıldı, 1.500 kuruşu yeniçerilerin payına düştü.[626] 10 Mayıs 1742'de çıkan yangında çalışan yeniçerilere toplamda 300 kuruş dağıtıldı.[627] 23 Aralık 1758'deki yangın sonrası yeniçeriler ve diğer ocak mensuplarına 19.490 kuruş bahşiş verildi;[628] 1761/1175/ Masar maaşında, yangında yaralanmış dört yeniçeri toplam 4.425 akçe bahşiş aldı.[629] 11 Ekim 1797'de zahire ambarları yangınında çalışanlara verilen bahşişler şöyleydi: Gece bekleyen yirmi ve gündüz görevli on iki ortaya 30'ar kuruş, on çorbacıya 50'şer kuruş, altı yazıcıya 25'er kuruş, başyazıcıya 150, başçavuşa 200, ortaçavuşuna 150, saksoncubaşı ve zağarcıbaşına 200'er, yeniçeri ağası çuhadarlarına 500, yamaklara ve kârhanelilere 50'şer, 56. bölük mensuplarına 100, başyasakçıya 50, muhzıra 150, muhzır yazıcısına 50 kuruş.[630] Tarihi olmayan bir kayda göre yangın sonrası dağıtılan bahşişte, yeniçerilere bin altın verilmişti.[631]

Padişahların ilk sefere çıktıklarında kapıkullarına 1.000 akçe *sefer bahşişi* vermeleri eski bir âdetti.[632] Bahşiş sefer sırasında verilirdi. II. Mehmed'in ilk seferi dönüşünde yeniçeriler, usulsüzce sefer bahşişi istediklerinden cezalandırıldılar.[633] I. Selim sefer bahşişini, 31 Mayıs 1514'te Konya yakınlarında bir oturak sırasında verdi;[634] IV. Mehmed 1672 Kamaniçe seferi sırasında 25 Temmuz 1672'de ordu cepheye doğru giderken bahşiş dağıttı.[635] 18. yüzyılda padişahlar sefere gitmediğinden bu uygulama kalktı, ancak her sefer için İstanbul'dan hareket eden yeniçerilere ordu alayı sırasında bahşiş dağıtma, bunun yerine ikame edildi. Yeniçeri alayını Alay Köşkü'nden seyreden padişah, zabitlerinden karakullukçularına kadar hediyeler ve bahşişler dağıtırdı. Bahşiş daha çok orta görevlilerine verilir, karakullukçular, aşçılar, hu-keşânlar, şairler, sakalar derecelerine göre bahşiş alırdı.[636] 3 Haziran 1736'daki alay sırasında ortaların sakalarına toplam iki kese akçe, her ortanın aşçısına 10'ar mahbub altın, her ortanın karakullukçularına 20'şer kuruş verilmişti. 21 Mart 1738'deki alayda sakalara 5'er zolata, karakullukçu ve aşçılarına 10'ar zolata, hu-keşânların hepsine 15 kuruş, aralarındaki şairler, dervişler ve

---

625 *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 3, hk. 718.
626 *BOA, AE.SMHD.I,* 1448.
627 *BOA, AE.SMHD.I,* 18518.
628 *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han*, vrk. 110.
629 *BOA, AE.SMST.III,* 11271.
630 *BOA, C.BH*, 6861.
631 *TSMA, E.* 900.
632 *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 448. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 343-344.
633 *Târîh-i Ebü'l-Feth*, 39.
634 *Haydar Çelebi Rûznâmesi*, 39.
635 *Tarihi Kamaniçe*, 34. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, I, 160.
636 *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat,* vrk. 109-111.

duacılara ikişer altın verildi.[637] 21 Nisan 1769 tarihinde alay gösteren yeniçerilerin yüz ortanın sakalarına toplam 1000 kuruş, her ortadan bir aşçıya 20 zer-i mahbub nısfıyye altın, karakullukçularına 30'ar kuruş, hu-keşânlara 40 kuruş; alayda bulunan şair, derviş, duacı ve küçük çocuklarla tüfeksiz 378 kişiye 4'er altın nısfıyye verildi.[638] 13 Mart 1788'deki alayda toplam 10.887,5 kuruş dağıtıldı.[639] Sadrazamlar ya padişahın verdiği kadar ya da yarısı kadar ihsanlarda bulunurdu.[640]

Yeniçeri Ocağı'ndan ayrı sefere gönderilen ortalara da bahşiş dağıtılırdı. Ağustos 1737'de orduya katılmak üzere hazırlanan on ortanın padişah tarafından izlenen alayında çorbacılara ve çavuşlara hilat giydirildi; alemdar, odabaşı, başeski, aşçı ve karakullukçulara 10'ar kuruş dağıtıldı. 15 Mart 1738'te Vidin'e gönderilen on beş ortanın alayında alemdar, aşçı ve vekilharçlara 10'ar kuruş, odabaşı ve karakullukçulara 15'er kuruş, başsaka ile yirmi dört sakaya 5'er kuruş, zabitlere kürkler verildi.[641]

1685 yılında Edirne'den Budin'e gönderilen 500 serdengeçtiye beşer kuruş bahşiş verilmiş;[642] 1695'te Anadolu'dan yazılan serdengeçtiler 7 akçe yevmiyelerinden başka 10 kuruş bahşiş almışlardı.[643] Ekim 1773'te Özi Kalesi'ne İstanbul'dan yeni yazılan 150 yeniçeriye 10'ar kuruş bahşiş verilmesi ocaktan istenmiş, ancak hazine sıkıntısından dolayı, daha önce olduğu gibi, maaşlarına mahsup edilmek üzere bu paranın ödenmesine müsaade edilmişti.[644] 27 Mayıs 1811'de cepheye gönderilen on ortaya kaymakam tarafından 500'er kuruş bahşiş verildi.[645]

Ordu kışlaktayken, bulunduğu yerden sefer için harekete geçtiğinde ocak ağalarına serdâr-ı ekrem veya seraskerler tarafından hediyeler verilirdi.[646]

---

637 *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye*, vrk. 73, 174.

638 *TSMA, E.* 326-10. *TSMA, E.* 262-29.

639 Dağıtılan bahşişlerin taksimi şöyleydi: Zağarcıbaşı ve saksoncubaşına 300'er, turnacıbaşına 250 rubiye altın, muhzıra 50 kuruş, ortaçavuşu ve küçükçavuşa 30'a kuruş, çavuş halifesine 20, çavuşlar kâtibine 25, yeniçeri ağası kethüdasına 40, haseki ağalara 25'er, ocak imamına 40, muhzır kâtibine 40, serdarlar kâtibine 25, kapı halifesine 20, divan ve zindan kâtiplerine 25'er, küçük ve büyük kesedara 25'er, beytülmâl emini ve kâtibine 30'ar, başhalife efendiye 40, başyazıcıya 50, başçavuşa 50 kuruş. Alaydaki yetmiş ortanın aşçılarına 25'er, karakullukçularına 25, bayraktarlarına 5'er kuruş. Bütün ortaların sakalarına toplam 750, hu-keşânlara 25, elli altı çorbacıya 25'er, yazıcı ve çavuşlara 10'ar kuruş, on bir turnacıbaşı ağalara 25'er kuruş. Şairler, dervişler, duacılar, sıbyanlar ve tüfekleri olmayan toplam 314 kişiye 3'er kuruş. *TSMA, D.* 4800.

640 *Mür'i'üt-Tevârih,* II, 118.

641 *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye*, vrk. 142, 173.

642 *BOA, İE.HLT*, 204.

643 *Zübde-i Vekayiât*, 498-499.

644 *BOA, C.AS,* 50779.

645 *BOA, A.d.* 358, s. 52.

646 *BOA, AE.SMHD.I*, 8313. 1771'de Kozluca ordusunda saksoncubaşına ve neferlere bahşiş verilmişti. *BOA, DBŞM. d.* 4144.

Savaşlar sırasında yeniçerilere bahşiş dağıtılması çok eski bir uygulamaydı. Yaralıların aldığı bahşişler yukarıda gösterildi. Bunun dışında onları cesaretlendirmek, yararlılıklarını mükâfatlandırmak, hatta emirlere karşı gelmelerine mâni olmak için bahşiş verilmiştir. Her ordunun seraskerinden başka öncü olanlar veya kollara görevli serdarlar emirlerindeki askerlere bahşiş verir; bunu bilen askerler cömert davranan serdarlardan bahşiş almak için çeşitli yollara başvururlardı. 1600 yılında serdâr-ı ekrem İbrahim Paşa bahşiş hususunda oldukça cömert davranmış, geçtiği yollardaki bütün askerlere bahşiş vermişti. Bunu gören yeniçeri ve diğer sınıf askerler çeşitli bahanelerle yolda bekleyince zabitlerince *ayıptır* diye ikaz edilmişlerdi.[647] 1630 yılındaki harpte kale kuşatmasında metrisleri kaleye doğru ilerleten yeniçerilere sadrazam para dağıtmıştı.[648] 1694 yılında Varadin'de metrislerdeki yeniçerileri sık sık ziyaret edip her defasında binlerce altın dağıtan sadrazam, ayrıca güzel sözlerle onları cesaretlendirmeye çalışmış;[649] yine bu sefer sırasında her yeniçeri ortasına 20'şer kuruş bahşiş verilmişti.[650] Prut Savaşı sonunda sulh yapılmasına kızan yeniçerileri teskin etmek için sadrazam elli kese akçe dağıtmıştı.[651] 1738 Adakale muharebesinde sadrazam yeniçeri, cebeci ve topçulara toplam 10.250 kuruş dağıtmış, yeniçerilerin payına on iki kese yani 6.000 kuruş düşmüştü.[652] 13 Mart 1739 tarihli Kefe ordusu defterdarının bahşiş defterine göre serasker Ruslarla yapılan meydan muharebesinden sonra 1856 zer-i mahbub altın dağıtmıştı. Kelle getirenlere 1.284 altın verilmiş, bundan başka iki serdengeçti ağasına onar altın verilmişti. Yaralanan, atını kaybeden, düşmanın bayraklarını, cebehanesini ve arabalarını ele geçirenlere ayrı bahşiş almıştı.[653] 14 Temmuz 1738'de sadrazam ordusu Avusturyalılarla tabur harbi yapıp kazandığında 858 kuruş dağıtılmış, yeniçerilerden kelle getirenlere, yaralananlara, atı zayi olanlara 5-14 kuruş arasında bahşiş verilmişti. Yaralı bir serdengeçti ağasına 27,5 kuruş verilmişti.[654] 1739 Hisarcık muharebesi sırasında Rumeli beylerbeyi kelle getirenlere bahşiş dağıtırken para kalmadığında daha sonra karşılığı verilmek üzere senet düzenlettirmişti.[655] 1769 seferi başında sadrazam tayinat hususundaki sıkıntı yüzünden yeniçerilerin mesele çıkarmasına mâni olmak için bahşiş

---

647 *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 282.
648 *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 950.
649 *Anonim Osmanlı Tarihi,* 71-73.
650 *Tarih-i Varadin,* 25.
651 *Keyfiyet-i Rusiyye,* 44.
652 *BOA, AE.SMHD.I,* 10142.
653 *BOA, C.AS,* 5581.
654 *BOA, C.AS,* 50339.
655 *Subhî Târihi,* 549.

dağıtmıştı.[656] Temmuz 1769'da Hotin'i kuşatan Ruslar üzerine gönderilen Kırım Hanına düşmandan kelle ve dil getirenlere dağıtılmak üzere 5 bin altın ve beş yüz çelenk verilmişti.[657] 1807'de öncü kuvvetlerde görevli yeniçeriler küçük bir çatışma sonrası bahşiş kapmak için her türlü hileye ve yağmaya başvurmuşlar, 400 kese dağıtan Ali Paşa'nın hazinesini tüketmişlerdi.[658]

Ferdi olarak seferde yararlılık ve kahramanlık gösterenlere de mükâfat ve hediyeler verilirdi. 1697 yılında Titel Kalesi alındığında sadrazam bir küçük yeniçeriyi padişahın huzuruna çıkarmış, "kaleye ilk saldıran ve kelle alan bu çocuk" diye tanıtmıştı. Padişah iltifatlarla beraber onun başına çelenk takmış ve bir kabza altın vermişti.[659] 1715'te Anabolu Kalesi kuşatmasında, kale komutanı hücum sırasında bir yeniçeri tarafından esir edildiğinde büyük bir bedel karşılığında yeniçeriden satın alınmıştı. Yine bu kuşatma sırasında, odabaşılıktan emekli olmuş bir yeniçeri Venediklilerin kale önündeki metrislerinden bayraklarını ele geçirmiş olarak orduya dönerken sırtından kurşunla vurulmuş, bir kapıkulu süvarisi onu atına alarak kurtarmıştı. Sadrazam yeniçeriye 10 akçe terakki ve 100 kuruş bahşiş, kapıkulu süvarisine 100 altın ve bir at vermişti.[660] 1743 yılında İran savaşında bir yeniçeri, mühim biri olduğunu bilmediği, İran şehzadesini esir etmiş; Mirza Safi'nin kız kardeşinin oğlu olan bu şehzadeyi serasker yeniçeriden bir kuruş ve donanmış bir at karşılığında satın alıp serbest bırakmıştı.[661]

Sefer sırasında bazı görevler verilenlere de bahşiş verilirdi. Haziran 1770'te Silistre cephesinde ele geçirilen dilleri (esirleri) götüren serdengeçti ağası, iki yeniçeri ve paşa çuhadarına 360 kuruş,[662] Eylül 1773'te yine esirleri ordugâha götüren yeniçerilere ve iki paşa çuhadarına toplam 195 kuruş verilmişti.[663]

Seferden dönen ordu İstanbul'a geldiğinde, bütün askerî erkâna olduğu gibi, yeniçeri ağası, bütün zabitler, solakbaşılar, çorbacılar, çavuşlar, yazıcılar ve beytülmâl eminine kürkler hediye edilirdi.[664] Savaşta yararlılıkları olan serdengeçti ağalarına hilatlar hediye edilmesi de âdettendi.[665]

Kale muhafızları vazifeye başladıklarında kaledeki yeniçerilere bahşiş verirlerdi. Vidin Kalesi'ne ait 1748 tarihli bir kayda göre muhafız paşa çorbacılara 30'ar,

656 *TSMA, E.* 516/31.
657 *Enverî Tarihi I. Cild,* 51.
658 *Câbî Tarihi*, I, 116.
659 *Nusretnâme*, 312.
660 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 927.
661 *Mahmud I. Hakkında Rûznâme*, 5.
662 İstanbul eşkinci mevcudu 26609 olduğundan ödenen maaş tutarı fazladır.
663 *BOA, AE.SMST.III*, 25619.
664 *BOA, C.AS*, 44976. *Edîp Târîhi*, 287.
665 *BOA, C.AS*, 32330.

odabaşılara 7'şer, vekilharç, bayraktar ve aşçılara 4'er kuruş; toplam olarak her ortanın neferlerine 30'ar, karakullukçularına 7'şer, yamaklarına 600 kuruş; kale ağasının hizmetlilerine, kâtipler ve yazılara 30 kuruş; başçavuşa 15, yamaklar odabaşına 6 kuruş ve diğer bazı görevlilere bu seviyede bahşiş dağıtmıştı. Kale ağasına ferace samur kürk, serhat efendisine karsak, muhzıra kürk hediye etmişti.[666]

2.4. TAYİNAT VE TAHSİSATLAR

2.4.1. Keman-bahâ (Yay Akçesi)

Yeniçerilere ok-yay temini ve tamiri için *yay akçesi* veya *keman-bahâ* adıyla yılda 30 akçe ödenir;[667] ödeme yılın son maaşı olan Lezez'de yapılırdı.[668] Kalelerde görevli olanların payı maaşlarıyla gönderilirdi.[669] Odaları korudukları için koruculara verilirken emeklilere verilmezdi.[670] Keman-bahâ ödemesi en son 1637 yılında yapılmış, sonrasında kaldırılmıştı.[671]

Ocak içinde yükselerek yayabaşı ve süvari sekban olanlara, timara geçenlere ve kapıkulu sipahisi yapılanlara 300 akçe *tirkeş-bahâ* adıyla ayrı bir para ödenirdi.[672] Bu ödeme de kaldırıldığından, 17. yüzyıl başlarında uygulaması yoktu.

---

666 *TSMA.D.* 9374.

667 Yay akçesinin II. Mehmed devrinde bir altın olarak ödendiği de aktarılmıştır. *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, 97.

668 *BOA, KK.d.* 1764, s. 50. *BOA, MAD. d.* 6002, s. 9. *Telhîsü'l Beyan,* 150. *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*'nda (vrk. 3a) yay akçesinden diğer kaynaklardan teyit edilemeyen barut akçesi olarak da bahsedilmiştir.

669 *BOA, KK.d.* 1767, s. 7. 1040/Lezez İstanbul ve kalelerdeki ödemeler için bkz. *BOA, MAD.d.* 7471, s. 661-667. 1019/Lezez ve sonrası kayıtları için ise bkz. *BOA, MAD.d.* 6798. 1040/Lezez Selanik Kalesi için ise bkz. *BOA, C.AS*, 30750.

670 *BOA, MAD.d.* 5561, s. 508. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 191.

671 *BOA, MAD.d.* 6237, s. 1193. *BOA, MAD.d.* 7513, s. 313. *BOA, MAD.d.* 4806, s. 583. *BOA, MAD.d.* 15861, s. 10-11. Bu tarih ve önceki ödemelere ait kayıtlar için bkz. *BOA, MAD.d.* 6331, s. 813. *BOA, MAD.d.* 6313, s. 1030. *BOA, MAD.d.* 5561, s. 508. *BOA, D.YNÇ*, 17-35. 1044/Lezez-1635 yılına ait kale defterlerinde de keman-bahâ ödemeleri vardı. *BOA, MAD.d.* 4793, s. 145. Bu ödeme yukarıda gösterildiği gibi hem merkez hem de kalelerin Lezez maaş icmallerinde gösterilmesine rağmen bundan sonra gösterilememiştir. Ayrıca daha önce toplu miktarları kaydedilen umum bütçe defterlerinde (1527-28 bütçesi için bkz. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri,* IV (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yay., İstanbul 1992, 619) görülmekteyken sonrakilerde bulunmamaktadır. *BOA, MAD.d.* 6947, s. 767. *BOA, MAD.d.* 6995. *BOA, MAD.d.* 6792, s. 1169. *BOA, MAD.d.* 14743. *BOA, MAD.d.* 6283, s. 771. *BOA, MAD.d.* 6329, s. 844. *BOA, MAD.d.* 6133, s. 614. *BOA, MAD.d.* 6128, s. 1273. Bu tarihten sonra eserini yazan Hezarfen Hüseyin Efendi eski uygulamayı gösterip kanun-i kadîm olarak keman-bahâ ödendiğini yazmıştır. *Telhîsü'l Beyan,* 150, 154.

672 *BOA, KK.d.* 1765, s. 24. *BOA, KK.d.* 1769, 42. *BOA, KK.d.* 1770, s. 31. *BOA, KK.d.* 1771, s. 11.

2.4.2. Çuha

Acemi oğlanları, bostancılar, yeniçeriler ve diğer piyade ocaklarıyla saray görevlilerinin kıyafetlerinin malzemeleri devlet tarafından temin edilir; dağıtım ilk yeniçerilerle başladığından olsa gerek *yeniçeri çuhası* adıyla yapılırdı. 1620'lerden itibaren çuhalar sadece yeniçeriler ve acemi oğlanları için dokutulmuştu.

Yeniçerilerin alt ve üst giysilerinin kumaş ve astarları, sarık ve iç çamaşırlarının bezleri imal ettirilerek sağlanırdı. Ayakkabıları devlet tarafından temin edilmezdi. Hazineden sadece rikâb solaklarının 8'ine her yıl 10'ar kuruş *çizme-bahâ* verilirdi.[673] Bunun dışında yasakçılardan bahsedildiği kısımda gösterildiği üzere 18. yüzyılda kolluk paralarının bir kısmı, ortalarda hizmet edenlere ve zabitlere postal-bahâ olarak tahsis edilmişti.[674] Yine solak kethüdalarının üsküf ve sorguç takımları hazineden karşılanmış, bunlar bir sene tamir edilmiş, sonraki sene yenilenmişti. Solaklardan 20'sinin sorguçları ise iki senede bir tamir edilmiş, dört senede bir yenilenmişti. Solakların bu masrafları 1690'lı yıllara kadar ocak beytülmâlından, daha sonra hazineden ödenmişti.[675]

Çuhalar sadece esâmî sahibi olanlara verilmiş, emekliler ve korucular da çuha almıştır. İhtida edenlerden yeniçerilik verilenlere fes dahil kıyafetlerinin tamamı hemen mirîden verilmiştir.[676] Çalık yeniçerilerle kuloğulları giysilerini kendileri temin etmiştir.

Kavânîn-i Yeniçeriyân'da II. Murad zamanında kıyafet malzemelerinin karşılanmaya başlandığı yazılı olsa da uygulama daha önce mevcut olmalıdır.[677] II. Mehmed'in kanunnamesinde neferlere her yıl beşer zira *Laciverdî* adlı çuha, 12 akçe yaka akçesi adıyla dikiş parası ve her birinin başına sarmağa altışar zira astar ve yayabaşılarına beşer zira *Sobramanî* adlı çuha verildiği yazılıdır.[678] Her ne kadar bu kanunun gösterdiği ismler sonraki döneme ait olsa da *Bir Yeniçerinin Hatıratı*'nda, bu sultan devrinde yeniçerilere kaput, dolama ve şalvar temin edildiği; dolamanın sekiz, diğerlerinin üç endaze kumaştan yapıldığı, hatta hatırat sahibinin iki yıl taksim işinde çalıştığı malumatı vardır.[679]

---

673 *BOA, C.AS*, 2844. Aralık 1807 tarihli kayıtta yeniçeriler için bin adet divan dolaması alınması istenmişti. *BOA, C.ML*, 1000. Bu hususa ilişkin önceki yıllara ait kayda rastlanmamıştır. İrâd-ı Cedîd hazinesinden ödenmesi durumu da düşünüldüğünden Nizâm-ı Cedîd'le ortaya çıkmış bir uygulamaydı.

674 Eylül 1790'da Canik'ten Anapa ordusuna gidecek 8 bin piyadenin her birine 15 kuruş postal-baha ödenmesi emri verilmişti ancak bunlar yeniçeri değildi. *BOA, A.MHM.d.* 194, hk. 313. Herhalde uygulamadan cesaret aldıklarından, bu dönemlerde İstanbul'dan gönderilen yeniçeriler baskı ve eşkıyalıkla esnaftan postal-baha adında para toplamıştır. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 255, 468-469.

675 *BOA, C.AS*, 43995, 52964, 54943.

676 *BOA, AE.SMST.II*, 8441, 10033.

677 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 153, 182.

678 *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, I, 325.

679 *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, 97-98.

II. Bayezid ve I. Selim dönemine ait kayıtlar, uygulama hakkında malumat vermektedir. Ancak kanunnamede bahsedilen Sobramanî, bu kayıtlarda yoktur. Var olan çuha çeşitleri Çuha-i Selanik (Laciverdî) olarak lacivert renkli Bârânî ve Mirahurî, Çuha-i Flordin yahut Çuha-i Eyin adlı yeşil kumaştı. Bârânî ve Mirahurî neferlere mahsusken[680] yeniçeri ağasına kırmızı *Iskarlet* adlı kumaş veya bahâsı 800 akçe ve ilave 1.000 akçe, sekbanbaşıya *Sımartin* adlı kumaş veya 380 akçe bedeli ve ilave 800 akçe verilmiştir. Kethüda, başçavuş, muhzır, serpiyadeler, süvari sekban ve süvari zağarcılara ise Çuha-i Eyin verilmiştir. Kayıtlardaki dağıtım miktarları da kanunnamede gösterilenden farklıdır: Çuha-i Eyin ve Mirahurî altı, Bârânî yedi zira olarak dağıtılmış, solaklara Âlemli adlı bir kumaş için nefer başına 55 akçe ödenmiştir.[681]

Floransa ve Venedik kökenli kumaşlar dahil, İstanbul ve diğer farklı yerlerden temin edilen çuhaların büyük kısmı en geç II. Bayezid devrinden itibaren Selanik'te Yahudilere dokutulmuş, daha sonra kumaşların tamamı buradan temin edilmiştir.[682] Bununla birlikte yeşil kumaş için kullanılan Flordin çuha ve Çuha-i Eyin isimleri kalkmış yerlerine Sobramanî gelmişti. Ayrıca Mirahurî sadece yetimlere ve acemi oğlanlarına mahsus hale getirilmiş, yeniçerilere Bârânî dağıtılmıştı. Sobramanînin dağıtıldığı kesim de genişletilmiş, bütün çorbacılar, ağa gediklileri, efendi kollukçularının bazılarına, 40 solağa, şakirtlere, danişmentlere, Orta Cami imam-kayyımlarına ve bazı koruculara verilmişti.[683] Sobramanî ve Mirahurî altı, Bârânî yedi zira şeklindeki dağıtım ölçüsü, ocak kaldırılana kadar değişmemişti.[684]

17. yüzyılın başından itibaren, acemi oğlanları yayabaşları ve diğer hakkı olanlar dahil olmak üzere 612 kişiye Sobramanî (3672 zira) verilmişti. Tüfengirân-ı mîrîlerin neferleri Mirahurî, baştüfenkçi Sobramanî almıştı.[685]

---

680 Mesela bazı saksoncu, zağarcı ve yeniçerilere mirahurî verilmiştir. *BOA, KK.d.* 6591, s. 29.

681 *BOA, KK.d.* 6590, s. 4. Halil Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, s. 2-3, 1973-1974, 442.

682 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da (153) Selanik'te dokumanın II. Murad zamanında yapıldığını gösterir ifadeler bulunmaktadır. 16. yüzyılın başında bir kısım çuhalar Selanik dışından temin edilmekteydi. Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 417-419. Bu husus için ayrıca bkz. Özgür Kolçak, *Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği: Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1650),* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2005, 36-40, 44-46.

683 *BOA, D.YNÇ*, 19-113. *BOA, D.YNÇ*, 20-56, 58. *BOA, D.YNÇ.d.* 33890. *BOA, MAD.d.* 3239. 1073-1074 yılı taksimatı defteri için bkz. *BOA, KK.d.* 6596. Uzunçarşılı, bu defterleri izah ederken ortalarda Sobramanîyi gösteren ifadeyi *kaf* harfi olarak okumuş ve sehven korucu olarak göstermiştir. Ayrıca bkz. *BOA, MAD.d.* 3239, 2-3. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 182-183.

684 *BOA, D.YNÇ*, 20-501. *BOA, C.AS*, 14550. *BOA, MAD.d.* 14350, s. 28. *BOA, KK.d.* 4782, s. 78.

685 *BOA, D.YNÇ,* 20-559. *BOA, MAD.d.* 4911.

Çuhalarla beraber keten bez ve astar verilse de kayıtlar kışlık olduklarını gösterir şekilde *Zemistanî Çuha*, *Zemistanî*, *Çuha-i Bârânî ve Zemistanî* veya *Bârânî ve Sobramanî çuhaları* adlarıyla taksim edilir ve kaydedilirdi.[686] Bârânîye *yeniçeri çuhası* ve *kara çuha*, Mirahurîye *yetim çuhası* adı da verilmişti. Sobramanî alanlar feragat edip Bârânî alabilmişti.[687]

Zamanla ağalara verilen çuha bedellerinin sayıları ve tutarları artırılmıştı. 1600'lerin başından itibaren yeniçeri ağasına 6 bin, sekbanbaşı ve yeniçeri kâtibine 3 bin ıskarlat-bahâ, kulkethüdasına Zemistanî için 3 bin, İstanbul ağasına 1200, dört solakbaşının her birine çakşır-bahâ 900, başçavuş, muhzır ve kethüdayerine, başbölükbaşına Zemistanî için 3 biner, ortaçavuşu ve küçükçavuşa 2 biner, efendi başşakirdine 3 bin, beytülmâl emini ve kâtibine 2 biner, ağa mehteranına 3 bin, kethüdayeri kâtibine 900, zabitlerin kethüdalarına 1000 akçe dağıtılmıştı.[688] 1054/1644-45 yılına ait bir kayda göre yeniçeri ağası ve sekbanbaşına hilat-ı fahire; kulkethüdası, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, solakbaşılara, turnacıbaşı ve hasekilere, başçavuş, muhzır ve kethüdayerine ise çuha ve kumaş verildi.[689] Sonraki dönemlerde ağalara mahsus bu dağıtımlarla ilgili kayıtlara rastlanmamasından bu uygulamanın kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

Çuhaların satın alma fiyatları zamanla değişmiştir. 16. yüzyılın başında Selanik çuhasının ziraına 11-20 akçe, Flordin kumaşlara 45-54 akçe ödenirken bu yüzyılın sonunda Sobramanînin zirai 55, diğer çuhaların zirai 24 akçeye çıkmıştır. Dokumacıların 1625'te Sobramanînin 120, diğer çuhaların 48 akçeye çıkarılması talepleri kabul edilmişti.[690] 19 Haziran 1639 tarihli kayda göre 5000 zira Sobramanîye 120 akçeden, 297.500 zira olan Laciverdîye 48 akçeden toplam 148 yük 80 bin akçe ödeme yapılmış;[691] bu fiyat bir müddet daha devam etmişti.[692] H. 1076-77 yılı çuha masrafları 3672 zira Sobramanî 120 akçeden 440.640 akçe, 48 akçeden 294.167 zira Laciverdî 14.120.016 akçe tutmuştu. H. 1090'lı yıllarda fiyat değişmemişken[693] daha sonra Sobramanîye 40, Laciverdîye 16 para ücret ödenmeye başlanmıştı. Mesela H. 1110-11 yılında bu fiyatlardan, Sobramanî için 146.880 para, Laciverdîler için 3.195.856 para olmak üzere toplam 83.568 kuruş, 1 rub ve 6 para masraf yapılmıştı.[694]

686 *BOA, C.AS*, 51908, 53687. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 77.
687 *BOA, D.YNÇ*, 20-114.
688 *BOA, MAD.d.* 5488, s. 21. *BOA, D.BŞM.d.* 142. *BOA, D.YNÇ.d.* 33708.
689 *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*, vrk. 15b.
690 Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 418-419. Kolçak, *Selanik Çuha Dokumacılığı*, 48.
691 *BOA, D.YNÇ*, 20-510.
692 H. 1068-1069 yılında bu seviyeden ödeme yapıldı. *BOA, İE.ML*, 2266. *BOA, MAD.d.* 3448, s. 282.
693 *BOA, AE, SMMD.IV*, 6317, 10080.
694 *BOA, İE.AS*, 2832.

Yeni fiyatlandırma çuha üretimindeki değişiklikle alakalıydı. Çuhalar; kapıkulu süvarileri, dergâh-ı âlî müteferrikaları ve çavuşları veya divan görevlilerince emanet usulüyle temin edilirken[695] 17. yüzyılın ortasında emanet, Selanik yeniçeri ağası olan çorbacıların uhdesine bırakıldı.[696] Yaklaşık olarak 1690'larda emanet usulü kaldırıldı, hammaddesi temin edilen çuhalar, ocaktan tayin edilen *çuha çavuş/çuha mübaşiri* adlı görevlinin nezaretinde ücret mukabilinde dokutturuldu.[697] *Batan köyleri* olarak adlandırılan, Selanik Vardar-ı Kebir Nahiyesinde Gümülcine Köyü'nden 110, Vardar-ı Sağir Nahiyesinde Haryanova? Köyü'nden 86 ve aynı nahiyenin Haryanika Köyü'nden 55 olmak üzere toplam 251 kişi, kendi evlerinde ürettikleri çuhaları teslim etmiştir. 18 Haziran 1761 tarihli düzenlemeyle ise üreticilerin evleri yerine Selanik'te Ayasofya adlı yere yakın Yahudi mahallesinde inşa edilen bir imalathanedeki tezgâhlarda dokuma yapmaları imkânı sağlandı. Ücretlerinin ödenmesinde sıkıntı olmaması için, hızlı tahsil edilecek gelir kaynaklarının tahsis edilmesi de düzenlemeye ilave edildi.[698]

Çuha dokuması işinde ilk zamanlardan itibaren, bir Yahudi *çuha vekili* adlı görevli tayin edilmekteydi.[699] Dokuyucuların temsilcileri de olan çuha vekili, kumaşların istenilen şartlara münasip üretilmesinden ve zamanında İstanbul'a sevkinden sorumluydu; dokumacıların ücretlerinin ödenmesinde veya iadesinde muhatap alınır, dokumacılar itiraz ve şikâyetlerini onun vasıtasıyla yapardı.[700]

1700'lerin başından itibaren dokumacılara *çuha-bahâ* adıyla verilen ücret, bazı yıllar birkaç bin artsa da uzun müddet 65 bin kuruş olarak ödendi[701] hatta Sobramanîye 40, Laciverdîye 16 para zira başına ücret, 65 bin kuruştan fazla tutsa

---

695 *BOA, KK.d.* 6590, 6591. *BOA, MAD.d.* 5488, s. 31. *BOA, MAD.d.* 6272.

696 9 Aralık 1660 tarihli bir kayıtta çuha emininin azledildiği ve çuha emanetinin Selanik ağasının uhdesine verildiği kaydedilmişti. *BOA, MAD.d.* 3448, s. 280. Kale ağalarının işe memur olmasına ilişkin sonraki bir kayıt için bkz. *BOA, AE, SMMD.IV*, 6317.

697 *BOA, D.YNÇ*, 162-281. *BOA, C.AS*, 34420. 1812'de çuha çavuşu Salih Çavuş çuha üreten ahaliden ağalık adıyla para topladığından şikâyet edilmiş ve azli talep edildiğinden yerine Mustafa Çavuş tayin edilmişti. *BOA, A.MHM.d,* 234, hk. 175.

698 *BOA, C.AS*, 30128, 38417. *BOA, C.BLD*, 3636. *BOA, KK.d.* 217, s. 41. Uzunçarşılı bu düzenlemenin tarihini hatalı olarak 1074/1664 olarak vermiştir. Belgede 1174 yılı Zilkadesi'nin 15. günü düzenleme yapıldığı kaydedilmiştir.

699 *BOA, C.AS*, 50118. *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri,* 279.

700 *BOA, A.MHM.d.* 102, hk. 466, 746. *BOA, A.MHM.d.* 111, 1085. *BOA, AE, SMMD.IV*, 10080. 1780'de dokumada düzensizlik çıktığından çuha vekili değiştirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 166, hk. 887. Mart 1816'da Ahmed Çavuş çuha çavuşu tayin edilmişti. *BOA, A.MHM. d.* 23, hk. 831.

701 1127'de çuha-bahâ olarak 70 bin kuruş ödenmişken 1128'de sonra 65 bin kuruş ödenmiştir. *BOA, D.BŞM.d.* 1234, s. 3. 1145-46 yılı çuhaları için 68 bin, 1147-48 ve 1148-49 çuhalarına 66 bin ödenmişti. *BOA, KK.d.* 4939, s. 21, 68, 133.

bile hep bu para verildi. Tutarın 35 bini[702] için ocaklık tayin edildi, geriye kalan ise münasip yerlerin vergilerinden toplandı. Dokumacılara ayrıca vergi muafiyetiyle[703] bazı inzibati ve kazaî dokunulmazlıklar sağlandı; üç köyün ahalisi tekâlif-i örfiye ve tekâlîf-i şâkkadan (avarız-ı divaniye ve tekâlif-i saire) muaf tutuldu. Ayrıca Selanik yeniçeri zabiti dışında haklarında cezai işlem yapılamaması imtiyazı tanındı.[704]

Çuhaların hammaddesi olan yapağı, ücretle dokunma usulüne geçilmesinden sonra piyasadan çuha çavuşları tarafından peşin ödemeyle temin edilmiş ve üreticilere verilmiştir. Zamanında dokunma mühim olduğundan yapağıların temininde sıkıntı yaşandığında müdahale edilmiş, çuha için gerekli yapağı sağlanmadan başkalarına satılması yasaklanmıştı. Çuha çavuşları yapağılara ödenecek paralarının tahsiline de görevlendirilmiştir.[705] Çuha için lazım olan üç bin kantar yapağı, Rumeli'de belli merkezlerdeki çiftliklerden temin edilmiş; bu çiftlikler ürettikleri yapağının humusunu yani beşte birini okkası 12 akçeden devlete satmaya mecbur tutulmuştu. Ocak 1774'te yapağı miktarı beş bine çıkarıldı, humus mecburiyeti devam ettirildi ancak rayiç fiyat üzerinden alınması düzenlendi. Ama yürümediğinden 1780'de yine üç bin kantar ve 12 akçe fiyat usulüne dönüldü.[706] Önceden olduğu gibi bu miktarı vermeden başkalarına yapağı satmalarına müsaade edilmedi ancak üreticiler her zaman, hem çavuşlara satmaya karşı gelerek veya başkalarına satarak hem de yapağı yerine bedelini vermeyi teklif ederek buna direndiler. 1816 yılında, kullanılamaz yapağı verilerek ihmal edilen ve getirdiği yük sebebiyle şikâyete sebep olan uygulama değiştirildi; Selanik'te geçerli olan fiyat üzerinden iyi cins 1280 kantar yapağının bedelinin önceden alım yapılan merkezlerden vergi

702 Temmuz 1822 tarihli bir kayıtta ocaklık bağlanan miktar 44 bin akçe olarak görülmektedir. Bu durumda ya 65 bin olan çuha ücretleri yahut ocaklık kısmı artırılmıştı. *BOA, C.ML,* 13869.

703 25 Nisan 1619 tarihli bir kayda göre tekalif-i şâkka ödemekteydiler. Vekilleri aracılığıyla ödemeye güç yetiremedikleri vergilerle alakalı divana başvurmuşlardı. *TSMA, E.* 1041.

704 *BOA, C.AS,* 38417. *BOA, C.ML,* 21874. *BOA, HAT,* 53830. Yahudiler vergi vermemek için sürekli idareye teklifler sunmuşlardı. bkz. *BOA, HAT,* 19514. 1807'de üç köyün ahalisine 1.500 kuruş zecriye vergisi yüklendiğinde divana başvurmuşlar ve 500 kuruşa indirilmişti. *BOA, C.ML,* 4358. Bu üç köy ahalisi 1817'de mirî zahire alımından da muaf olmak istemişlerdi. *BOA, C.AS,* 38439.

705 *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 591. *BOA, A.MHM.d.* 217, hk. 44. *BOA, A.MHM.d.* 230, hk. 513. *BOA, C.AS,* 26358. Yapağıların tedarikine mâni olacak şekilde ticaret yapan bir Yahudi'nin cezalandırılması için bkz. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 112. Yapağıların geldiği Siroz ve Kavala'dan Fransız tüccarlara satışın durdurulması emri için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 48, 51. 1762'de Silivri'de yeniçeri çuhaları için gönderilen çavuşa yapağı satmamakta direnen ve diğerlerinin de satmasına mâni olan yeniçeriler vardı. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 77.

706 *BOA, A.HM.d.* 222, hk. 543. *BOA, C.AS,* 40768.

olarak toplanması, çuha çavuşu ile çuha vekilinin bu parayla yapağıyı Selanik'ten satın alması düzenlemesi getirildi.[707]

Ne kadar çuha dokunacağı merkezden yeniçeri mevcudu dikkate alınarak bildirilirdi.[708] Üretilen çuhaların "kumaşlarının enleri enli ve âlâ ve boyalarının has" olması, gönderilen numuneye göre dokunması istenir, bunu sağlayacak tedbirler alınır ve usulsüzlüklerde mesulleri cezalandırılırdı.[709]

Dokumaya çuha vekili ve çuha çavuşu nezaret eder, ayrıca *arşıncı* denilen kumaşların ölçülerini teftiş eden bir görevli tayin edilirdi. Arşıncı önceleri diğer sınıflardan, 17. yüzyıldan itibaren ise sadece yeniçerilerden seçilmiştir.[710] Selanik'te görev yapan kale ağaları da her zaman çuha işini takip etmekle mükellefti.[711] Yine Selanik'te görev yapan yeniçerilerden tecrübeli ve kayıtlarda *çuha ambarı görevlisi* olarak gösterilen neferler doku çuha işinde görev alırdı.[712]

Dokunan çuhalar bir kâtibin görev yaptığı ambara yığılırdı.[713] Daha önce çuhalar İstanbul'a develerle getirilirken[714] 1585 yılından 17. yüzyılın ortalarına kadar gemilerle taşındı.[715] Girit harpleri veya 1680'lerdeki savaşlar sırasında deniz yolu-

707 Düzenlemenin kaydı ve nerden ne kadar yapağı toplanacağının defteri için bkz. *BOA, MAD.d.* 10466, s. 185-186. *BOA, HAT.*1537. 1782de geçerli olan 12 akçe fiyat 1813'te de geçerliydi. *BOA, C.AS,* 836, 34753, 38417. 1817'de fiyat 2 kuruştu. *BOA, C.AS*, 37724. 1235/1819-20 yılı çuhaları üretimi için bazı kazalardan toplanan 1280 kantar yapağının kadı için bkz. *BOA, C.İKTS*, 449. 1232 yılı için Eğriboz sancağına isabet eden 40 kantar/191 okka yapağı için 410 kuruş 26 para ödenmişti. Bedel olarak, Selanik kadısının rayiç için verdiği ilama göre ödeme yapıldığı bildirilmişti. *BOA, C.AS*, 8645. Yapağı yerine bedelini verme teklifi kayıtları için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 173. *BOA, A.MHM.d,* 219, hk. 1004.

708 *BOA, D.YNÇ*, 32-71.

709 *BOA, C.AS*, 30128, 38417. 13 Aralık 1630 tarihli emirde, birkaç senedir Yahudilerin çuhaları dokumada hile yaptıklarından düzgün çuha işlenmediği tespit edildiği anlatılmış, merkezden bir yayabaşı düzenli dokuma yapılmasını sağlamak üzere görevlendirilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 610, 619, 623. Dokuz yıl çuha vekilliği yapan Sabuncuoğlu Yasef adlı Yahudi, sürekli hile yaptığı, çuhaları zamanında İstanbul'a getirmediği, eni ve boyu olması gerekenden eksik, boyası az ve seyrek, telleri noksan çuha ürettirdiğinden ve ikaz edilmesine rağmen sürekli aynı şekilde davrandığından 1798'de Kudüs'e sürülmüştü. Yapılan teftişle 51.049 kuruş zimmet çıkarılmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 204, hk. 212, 276.

710 *BOA, KK.d.* 222, s. 124. *BOA, A.RSK.d.* 1511, s. 2-3. *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 612. *BOA, C.AS,* 10294. Dokuma süreci için Sahillioğlu'nun "Yeniçeri Çuhası" ve Kolçak'ın *Selanik Çuha Dokumacılığı* adlı çalışmalarına bakınız.

711 *BOA, A.MHM.d.* 78, hk. 1308. *BOA, A.MHM.d.* 85, 619.

712 1742'de çuha çavuşu tayin edilen Selanik'te görevli keşideli çavuş, hizmeti çok olduğundan yardımcı hizmetli istemişti. *BOA, D.YNÇ,* 162-281.

713 *BOA, C.AS*, 44572.

714 Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 433.

715 *BOA, A.MHM.d.* 58, hk. 485. *Tarih-i Selânikî*, II, 776. *BOA, MAD.d.* 7215, s. 11.

nun emniyetsizliğinden olsa gerek yeniden karadan, Istabl-ı Âmire'ye ait develerle taşınmaya başlandı ve sonrasında bu şekilde devam etti. 1741 ve 1742 yıllarında nakil için altmış katar deve verilmiş;[716] miktarın arttığı 1780'lerden itibaren altmış beş katarla taşınmıştı.[717] İstanbul'a getirilen çuha ve astarlar önceleri Bayezid'de Darphane içinde kule şeklinde bir binaya,[718] 1721 yılından sonra ise Damat İbrahim Paşa'nın Etmeydanı'nda yaptırdığı çuha ambarına konulmuştur.[719]

Dağıtımın zamanında yapılması için çuhaların yetiştirilmesi hususunda vazifeliler ikaz edilir; çuha vekilleri ve çavuşlarının suistimallerinden kaynaklı gecikmelerin zararları kendilerinden tazmin edilirdi.[720]

Tablo 18. Bazı Yıllar Dağıtılan Çuha Miktarları

Hicri Sene	Sobramanî	Bârânî	Mirahurî
1022-23[721]	612	32686	1902
1033-34[722]	683	32325	2725
1044-45[723]	422	26113	2717
1060-61[724]	235	56034	3022
1078-79[725]	328	16901	3022
1151-52[726]	612	44359	2022
1155-56	612	34876	2022
1157-58	612	36297	2022
1158-59	612	36052	2022
1159-60[727]	612	35668	2022
1160-61	612	35314	2022
1161-62	612	35095	2022

716 *BOA, C.AS*, 42334.
717 *BOA, C.AS*, 3862, 7157, 27437, 29666, 34420.
718 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I, 350.
719 *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1370. *BOA, C.AS*, 5795, 32376, 37182. Mehmet Mert Sunar, "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar* (yay. haz.) Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013, 252-276, 267.
720 *BOA, A.MHM.d.* 98, hk. 794. *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 306. *BOA, A.MHM.d.* 204, hk. 212, 276.
721 *BOA, D.YNÇ.d.* 33708, s. 39.
722 *BOA, MAD.d.* 7215. (35 Sobramanî acemi oğlanlarına verilmiştir.)
723 *BOA, D.YNÇ*, 19-373. (İstanbul'daki ilk taksimat sayılarıdır.)
724 *BOA, MAD.d.* 4911. (İstanbul'daki ilk taksimat sayılarıdır.)
725 *BOA, MAD.d.* 16645. (İstanbul'daki ilk taksimat sayılarıdır.)
726 *BOA, KK.d.* 4776, s. 31.
727 *BOA, KK.d.* 4782, s. 28, 75, 129, 154.

1163-64	612	34783	2022
1164-65	612	34405	2022
1167-68[728]	612	33793	2022
1183-84[729]	612	58265	2022
1201-02[730]	612	70738	2022

Çuhalar, *çuha emini* adlı görevlinin nezaretinde kışın başlangıcında (erbâin) dağıtılırdı.[731] Bu yüzden çuhaların hesabında sene, bir yılın evaîli erbaininden ertesi yılın erbainine kadarki zamandı. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* ve *Râbıta-i Âsitâne* adlı eserlerde dağıtımın Kadir Gecesi'nde yapıldığı yazılıdır.[732] Ocak 1714 tarihli bir kayıtta da astarların Kadir Gecesi'ndeki çuha dağıtımına yetiştirilmesi sorumlulardan istenmişti.[733] Dağıtımlar kışın yapıldığından, Kadir Gecesi kış mevsimine denk geldiğinde özellikle o gün seçilmiş, sonrasında bu uygulama kalkmıştı. Mesela 18 Rebiülevvel 1202/28 Aralık 1787 tarihindeki dağıtımda Sadrazam Yusuf Paşa, sabah namazını Bayezid Camisinde kıldıktan sonra Etmeydanı'ndaki çuha ambarına gelmiş, dağıtımı seyretmiş ve bahşişler dağıtmıştı.[734] Aşağıda bahsedilecek gecikmelerin olduğu dönemde çuhalar, 19 Eylül 1795'te III. Selim'in seyrettiği merasimle dağıtılmıştı.[735]

17. yüzyılın ortalarına kadar çuhalar merkezde dağıtılır ve nöbetçilere ayrıca gönderilirdi.[736] Kalelerde, donanmada veya başka görevlerde yer alanlar çuhalarını İstanbul'a dönünce alırlardı.[737] Bu yüzden dağıtım bir kerede tamamlanamaz, görevde olanlara veya başka sebeple alamayanlara çuhaları İstanbul'a geldiklerinde verildiğinden *tevzi-i evvel* diye başlayıp beş-altı kez tekrar ederdi.[738] 1640'lı yıllardan itibaren bazı kalelere çuha-bahâ adıyla bedeli, bazılarına çuha gönderil-

728 *BOA, MAD.d.* 14350, s. 28, 96, 174, 244, 295.
729 *BOA, AE, SABH.I,* 2135.
730 *BOA, C.AS*, 14550.
731 Erbaîn Rûmî Kânûnievvel'in (miladi Aralık ayı) dokuzundan Kânûnisânî'nin (miladi Ocak) on yedisine kadar süren ve kışın en soğuk zamanı sayılan kırk gündür. 1630'lu yıllara ait kayıtlarda çuha eminleri sipahilerdendi. *BOA, D.YNÇ,* 19-328. *BOA, D.YNÇ*, 20-559.
732 "Râbıta-i Âsitâne", 29. 9 Ağustos 1637-8 Ağustos 1638 dönemi çuhalarının dağıtımına ilişkin tutanak 12 Şevval 1049/5 Şubat 1640 tarihlidir. *BOA, D.YNÇ*, 20-559.
733 *BOA, A.MHM.d.* 120, hk. 438.
734 *Teylesanizâde Tarihi*, 247.
735 *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme* (haz. Sema Arıkan) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 1988, 275.
736 *BOA, A.MHM.d.* 32, hk. 476.
737 *BOA, D.YNÇ,* 23-134, 136. *BOA, MAD.d.* 2219, 4911.
738 *BOA, D.YNÇ,* 23-134, 136. *BOA, MAD.d.* 2219, 4911, 15331.

miştir.[739] Bahâ verilen kaleler zamanla artmış, mesela 1693 yılında sadece Selanik, Azak, Bender, Niş ve Bağdad kalelerine,[740] 1699'da Tımışvar, Fethülislam, Vidin, Belgrad ve Selanik'e çuha verilmişti.[741] 18. yüzyılın hemen başından itibaren ise sadece Selanik'teki nöbetçilere çuha verilmiş, diğer kalelerdekilere bedeli ödenmişti.[742]

17. yüzyılın sonuna kadar seferde olanlara da çuha verilmiş;[743] Mayıs 1687'de seferdeki yeniçerilerin çuhalarının dokunması yetişmeyeceğinden sadece İstanbul'daki yeniçerilere dağıtılarak diğerlerine bedelinin ödenmesi kararlaştırılmıştı.[744] Tashih ve be-dergâhla sayı daha da artınca ordulara yazılan yeniçerilere bahâ verilmesi uygulaması yerleşmişti.[745] 18. yüzyılda serasker ordularında bulunanlara çuha verilmeyerek bedelleri ödenmiş; 240 akçe üzerinden yapılan ödeme tutarı hiç değiştirilmemiştir. Bahâlar, orduyla kalan ve evine dönmeyenlere maaşla birlikte verilmiş;[746] mesela Bender ordusunda h. 1150-1151 yılı taksimatı olmak üzere 10068 nefere 240 akçeden çuha bedeli olarak 2.416.320 akçe dağıtılmıştı.[747]

Sadrazam ordusunda bulunanlar için farklı uygulama vardı. Ordu İstanbul'a geldiğinde çuha taksimatı yapılmışsa hepsi çuhalarını almış; bunlara kışlaktayken bedel verilmemiştir. Zaten 1736-39 harplerine denk gelen yılların çuhaları birkaç yıl gecikmeli olarak savaştan sonra dağıtılmıştı.[748] 1768-74 harplerinden sonra ise çuha düzeni tamamen bozulmuş, bu yıllara ait olanlar altı yedi yıla varan gecikmeyle dağıtılmıştı.[749]

Çuha artık sadece İstanbul'da bulunanlara verildiğinden kayıtlarına, İstanbul'da mevcut veya burada mukim olanlara ödendiğini gösteren izahatlar ilave edilmiş;[750] ayrıca daha öncesindeki gibi birkaç defada değil, tek seferde taksimat yapılmıştı.[751]

1768-74 savaşlarındaki gecikme, mali düzenin bozulmasıyla sonra da devam etmiştir. Kalelerdeki yeniçerilerin çuha-bahâları ödenmediği gibi İstanbul'da

739 *BOA, MAD.d* 4911.
740 *BOA, YB.04*-03/63.
741 *BOA, İE.AS,* 2832.
742 Kalelerdeki çuha uygulaması aşağıda gösterilecektir.
743 *BOA, A.MHM.d.* 76, hk. 89.
744 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 495.
745 1692'de seferli yeniçerilere çuha akçesi gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 102, 746. 1695 yılı seferine gidilirken de yeniçerilere çuha-bahâ verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 106, hk. 310.
746 *BOA, D.YNÇ*, 103-179. *BOA, MAD.d.* 6537, s. 1371. *BOA, MAD.d.* 17043, s. 74. *BOA, C.AS,* 49004.
747 *BOA, KK.d.* 4939, s. 101. Bazı ordular için bkz. *BOA, MAD.d.* 17001, s. 59-60, 64, 66.
748 H. 1152'de dağıtılan çuha miktarları için bkz. *BOA, KK.d.* 4776, s. 31.
749 *BOA, MAD.d.* 4002, s. 2-17.
750 *BOA, C.AS*, 38046, 50391. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 460.
751 H. 1144-45 yılı dağıtımı gösteren defter için bkz. *BOA, MAD.d.* 17047. H. 1143-44'te ağalara ve bazı ocak görevlilerine yapılan taksimatı gösteren bir defter için ise bkz. *BOA, MAD.d.* 17062.

olanların çuhalarının dokutturulması aksamıştır. 1770'lerden itibaren çuhalar on yıldan fazla gecikmeyle dağıtılmıştı.[752] Yeniçeriler 1195-1201/1781-1787 yılları çuhalarının bedellerini mirîye bağışlamış; bu tarihten sonrakiler ise gecikmeli şekilde verilmeye çalışılmıştı. Mesela h. 1201-1202 yılı çuhaları Muharrem 1219/ Nisan 1804'te dağıtılmıştı.[753]

Sefer dönemleri dışında üretilen çuha, merkezdeki esâmilerin sayısına yakındır. Özellikle 18. yüzyılda esâmîlerin bir kısmı gerçekte yoktu, zabitlere ve görevlilere yardım için üretilmişti. Ayrıca emekli ve kayıtlıların çoğu İstanbul'da bulunmazdı. Çuha üretiminde bunlara çok dikkat edilmemiş, çuhalar odalara dağıtılmış ve buradan esâmî sahiplerince alınmış, taşrada olup gelmeyenlerin çuhaları ayrılmıştı. Teslim alınmayan, odalara bağışlanan veya odalarca el konulan çuhaları kullanacak çok fazla kimse vardı ki bunlar esâmîsiz hizmet edenlere verilir, merasimlere katılanların kullanması için ortalara ayrılırdı.

Çuhalarla beraber yeniçerilere sarık ve gömlekleri için kırmızı keten bez, iç çamaşırı ve elbise astarı dağıtılmıştır.[754] İç çamaşırı ve gömlek önceleri sadece Bârânî alanlara verilmiş, Sobramanî ve Mirahurî alanlara verilmemişti.[755] Ancak 1650'lerden itibaren yetimler de iç çamaşırı almıştı.[756] 17. yüzyıl başlarında çuha taksimat defterlerinde keten kayıtları yer alırken daha sonraki döneme ait taksim defterlerinde gösterilmemiştir.[757]

Astarlar öncesinde Kızılcatuzla, Bergama, Edremit, Tırhala'da dokunurken 17. yüzyıldan itibaren sadece Tırhala, Tırnovi ve Yenişehir Fener kazalarına bağlı bazı köylerde siyah ve beyaz renkte dokutturulmuştur. Kayıtlardaki ifadesiyle, "yeniçerilerin Zemistanî ve Bârânîleri sargılarının beyaz ve siyah astarları" belirlenen ölçülerde astar çavuşları eliyle çuha dağıtım zamanına yetiştirmek için üretilmişlerdi.[758] Çuhada olduğu gibi astar üretenlere de bazı dokunulmazlıklar sağlanmış; kazaların serdarlığı astar çavuşlarına mahsus kılınarak üreticilere sadece serdar tarafından gözaltına alınma ve mahkemeye sevk edilme imtiyazı tanınmıştı.[759]

---

752 H. 1190-91 yılı çuhalarının dokunma bedeli olarak yaklaşık on yıl sonra Selanik zuama ve erba-ı timar bedeliyelerinden tahsil edilen paradan ödenmesi emredilmişti. *BOA, C.AS*, 25781. H. 1193-94 yılı dokuma bedelinin tahsili emri on yıldan fazla sonra, Ağustos 1797'de verilmişti. *BOA, C.AS*, 24296.

753 *BOA, A.MHM.d.* 222, hk. 543. *BOA, C.AS*, 14550.

754 *BOA, KK.d.* 6590, 6591. Sahillioğlu, "Yeniçeri Çuhası", 432. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 262.

755 *BOA, KK.d.* 6594, 6596.

756 *BOA, MAD.d.* 4911, s. 257.

757 *BOA, D.YNÇ.d.* 33708. *BOA, KK.d.* 6594, 6596. 2 Ocak 1759 tarihli bir belgede acemi oğlanlarına bu ödemelerin yapıldığı görülür. *BOA, C.AS*, 2651. 19. yüzyılın başına ait acemi oğlanı kaydında da görülmektedir. *AE, SSLM.III,* 19434.

758 *BOA, A.MHM.d.* 119, hk. 1380. *BOA, A.MHM.d.* 120, hk. 438. *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 419. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 556, 582, 620. *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 847. *BOA, A.MHM. d.* 151, s. 4. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 582. *BOA, C.AS*, 38046.

759 *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 205, 275.

Yeniçerilere, dağıtılan kumaşlardan elbise diktirmeleri için *yaka harcı* adıyla 12 akçe ödenirdi.[760] Sobramanî alanların yaka harcı daha fazlaydı. Solakların Sobramanî verilenlerine 155 akçe, diğerlerine 60 akçe ödenirdi.[761] 1646 yılında 1059/Reşen maaşında Sobramanî verilen 465 kişiye 100 akçe diğerlerine 12 akçe verilmişti.[762] 1646 yılındaki bu taksimat uygulamanın son örneklerindendi çünkü 17. yüzyılın ortasında yaka harcı ödemesi kaldırılmıştı.[763]

2.4.3. Odaların Masrafları, Et ve Ekmek Tayinatı (Etmeydanı-Sekban Fırını)

Sabit bir fiyattan sağlanan etleri dışındaki bütün ihtiyaçlarını, ortalar kendileri sağlardı. Mutat masraf kalemlerini; yiyecekleri, mum, fener ve kandil yağı, ısınma ve mutfak için odun-kömür, temizlik malzemeleri, kap kacak, atıkların taşıttırılması, meydanlar ve suyollarının bakımı, hizmet eden saka, aşçı ve karakullukçuların hususi kıyafetleri teşkil etmekteydi. Kollukların bütün masraflarını da ortalar üstlenirdi.[764] Ortalara her çarşamba çavuşlar eliyle ikişer okka mum dağıtılsa da[765] çok az geldiğinden ihtiyaçlarını kendileri karşılamıştır.

Ortanın kalede veya İstanbul'da görev yapması masraflarda farklılık teşkil etmezdi; ancak asıl orta İstanbul'da değilse ve kollukları da yoksa oda masrafları fazla olmazdı.

Ortalar masraflarını kendi gelirlerinden karşılardı. Önceleri cuma geceleri vekilharçtaki para kutusuna orta neferlerinden kumanya parası toplanmış;[766] sonraları neferlerin çoğu ayrı olduğundan usul değişmiş, orta sandığı gelirlerinden karşılanmıştı. İstanbul'daki maaşlarda kesinti yapılmış, kalelerdeki yoldaşlarından ayrıca para gelmişti.[767] Varlıklı yeniçeriler, maaşlarını oda masraflarına bağışlamış veya vakfetmişti.[768]

---

760 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da (s. 182, 333) miktar iki farklı şekilde gösterilmiştir: 11 ve 12 akçe.

761 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 183.

762 *BOA, MAD.d.* 6283, s. 769.

763 Kayıtlarda rastlanmayan ödeme artık unutulmuş olmalı ki *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*'nda her üç ayda 12 akçe, bu mecmuanın kısa şekli olan *Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale*'de (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3622-03, vrk. 51a) 40 akçe olarak gösterilmiştir. Ayrıca D'Ohsson da bu ödemeden bahsetmemiştir.

764 *BOA, D.BŞM.d.* 41151.

765 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 203. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman,* VII, 341.

766 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 179.

767 Orta masraf defterinde taşra ulufesinden gelen miktarlar ayrı gösterilirdi. *BOA, D.BŞM.d.* 41151.

768 Mesela 49. bölükten, savaşta kolundan yaralanıp sakat kaldığı için 8 akçeyle emekli edilen Mustafa, 1720'deki beyanında esâmîsini odanın mum ve kandil masrafına vakfettiğini belirtmiştir. *BOA, D.YNÇ,* 68-254.

Mevcutları ve yoldaşlarının zenginliğine göre orta sandığının/vakfının geliri değiştiğinden ihtiyaçlarını karşılamada ortalar arasında büyük farklar vardı. Çok varlıklı ortalar yanında gelirleri yetmediğinden diğer ortalardan veya başka kaynaklardan borç alarak iaşelerini sağlayanlar vardı. Bazı neferler zengin ortalara geçmeye çalışır, bazıları maaşlarından fazla kesinti yapıldığında itiraz ederdi. 1726'da 59. cemaatte emekli İbrahim, odanın ihtiyacı olmadığı halde zorla para aldıklarından emekli ağaların maaş aldığı kısma kaydolmak istemişti.[769] Patrona İsyanı sırasında 19. sekbanların üç eski odabaşı 880 kuruş olan oda sandığındaki paraları aralarında bölüşmüşlerdi. Vekilharç verdiği arzda para olmadığından ortada yemek pişirilemediği ve kazanlarının asılı olduğunu bildirmişti. Diğer bazı ortalara olduğu gibi bu ortaya da 7 Ocak 1731'de 8 esâmî verilerek yardım edilmişti.[770]

1730'larda fakir odalarda, *oda kandilcisi* ve *hizmet-i kandil-i oda* adlarıyla kayıtlı esâmîler vardı. Bunlar gerçek olmayıp kandil masraflarına tahsisli esâmîlerdi. Mesela esâmînin birinin üst ismi *şem'î,* alt ismi kandîl, diğerinin üst ismi *Süleyman*, alt ismi *kandîl*di. Sonraları Edirne ağa kapısı mum masrafına bir esâmî ve bazı ortaların yiyecek masraflarına *ta'âmiye-i meyâne* adıyla esâmîler üretildi. Tabii bu uygulama zamanla suiistimal edilmiş, 18. yüzyılın sonunda cami, tekke ve türbelere, *ta'âmiye-i tekke*, *kanâdil-i türbe*, *şem'î-i cevâmi'i şerif* gibi isimlerle yeniçeriler esâmî bağışlamıştı. 1823'te müdahale edilere hem ortalara ait masraf esâmîleri hem de ocak dışına bağışlananlar kaldırıldı.[771]

Ayrı muhasebesi olan[772] ağa kapısının masrafları ağanın gelirlerinden karşılanmış,[773] serdarlık caizelerinin bir kısmı da ağa mutfağına tahsis edilmişti.[774] Odun ihtiyacı mirîden sağlandığı gibi bazı masraflarına tahsisli gelirler de vardı.[775] Ağayla beraber zabitlere yazın mirîden buz verilirdi.[776]

İstanbul'da bulunan yeniçeriler etlerini düşük fiyattan satın alarak temin etmişlerdir. Daha evvelinde piyasadan aşçılar tarafından et satın alınmaktayken II. Mehmed, bir okka elli dirheminin 3 akçe üzerinden satıldığı bir mezbaha tayin etmişti. Et fiyatlarındaki artışın yeniçerilere tesir etmesine (*zarar-ı lahm*) mâni

---

769 *BOA, D.YNÇ*, 88-365. İdare muhtemelen gönüllerini almak için 1807'de Ramazan için pirinç, sade yağ ve bal parası olarak ortalara 23.737 kuruş vermişti. *BOA, C.ML*, 1000.

770 *BOA, D.YNÇ*, 99-135.

771 *BOA, A.MHM.d.* 241, hk. 152. *BOA, HAT*. 19391.

772 Parça muhasebe kayıtları için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 51-105-126. *BOA, C.AS*, 37765.

773 *BOA, C.AS*, 27282, 28652. *TSMA, D.* 4784, 6675

774 *BOA, C.AS*, 39609.

775 Nisan 1744 tarihli kayıtta İzmit Kazıklı İskelesi emininin her ay ağa mutfağına 25 kuruş verdiğinden bahsedilmiştir. *BOA, A.AHK.İS.d.* 1, s. 196

776 *BOA, AE.SMST.III*, 3301

olmak için 24 bin altın bağışlayarak bir vakıf kurmuş ve başına koyun emini görevlendirmişti.[777] Herhalde düzen bozulduğundan I. Süleyman, yeni odalar içinde Etmeydanı'nı yaptırarak tomruk denilen sekiz kasap dükkânı açtırmış, yeniçeriler burada etlerini satın almıştı. Her tomruğa ikişer zimmi kasap ve dörder hizmetkâr görevlendirmişti. Ayrıca zarar-ı lahm için Rumeli'den koyun tahsis etmiş; ancak koyun gelmesi işi sonra bozulmuştu.[778] Etmeydanı'nda satılan etler 1585 yılına kadar Edirnekapı ve Yedikule'deki kasaplardan temin edilmiş; bu kasapların itirazları üzerine koyun emini tarafından alınan koyunların kesildiği ve acemi oğlanlarının çalıştığı mezbahalardan getirilmeye başlanmıştı.[779] Kesilmiş koyunlar mezbahalardan yeniçeri aşçı ve ustaları maiyetinde, aşçıların Etmeydanı'nda ete hücumundan doğmuş *seğirdim* denilen bir usulle beygirler üzerinde getirilir ve zimmi kasaplara teslim edilirdi.[780] Seğirdim her gün yapılırdı.[781]

Et taksimi, *yeniçeri meydanı* veya sadece *meydan* olarak da isimlendirilmekteydi. Etmeydanı'nda, seğirdim yapan aşçılarla bunların en tecrübelileri (usta) olan çavuşları çalışırdı. Meydan aşçısı ve gedikli usta da denilen aşçıların sayısı 20 idi. Çavuş olan 4'ü her altı ayda bir değişirdi. Yani meydan aşçısı olanlar iki buçuk sene sonra çavuş olarak ayrılırlardı. Yeniler, ortaların en az dört yıl görev yapmış aşçılarından *seğirdim ortası* sırasına seçilirdi. Kalelerde görevli ortalardan seğirdim sırası gelenlerin dört yıl görevini tamamlayan aşçıları da İstanbul'a çağrılırdı.[782] Seğirdim sırasının geldiğini düşünüp hemen başlayanlar, diğer orta-

---

777 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 199-200. "Yeniçeri meydanı derler odalar yanında bir yer vardır. Anda beğlikten koyun emini et getürür ve kıyyesi 3 akçeye alurlar. Bir yılda ne kadar zarar olursa eksiğün mîrî tarafından verirler. Yeniçerilerin zarar-ı lahm dedikleri budur." *Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası*, 456.

778 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 200. 17. yüzyıl ortasında yazılan ve bazı hususlarda kayıtlara uymayan malumat veren *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası*'yla ondan üretilen kanunnamelerde I. Süleyman'ın zamanında et verilmesi için senelik yüz elli kese koyun akçesi tayin edildiği, aşçıların kasaplar önünde et almak için beklemeden şikâyet etmeleri sebebiyle Etmeydanı'nın tesis edildiği yazılıdır. *Teşrifat Mecmuası,* vrk. 3b. *Kanunnâme,* nr. 3622, vrk. 50b, 53b. *BOA, C.AS*, 3646.

779 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 255. *BOA, A. MHM. d.* 55, hk. 239. *BOA, C.BLD*, 2963. *BOA, C.AS*, 33561. *BOA, DYNÇ*, 89-131. 1 Nisan 1667'de koyun bedeli olarak 300 bin akçe ödenmişti. *BOA, İE.ML,* 1028

780 Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 247-251. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 506.

781 Bir kaynağa göre sancak ve ocak İstanbul'da olmadığında, yani sefer vaktinde seğirdim yapılmazdı. Ayrıca aşağıda gösterilecek dört ustadan ikisi bulunmadığında yine seğirdim olmazdı. *İbretnümây-ı Devlet*, 101. Bu durumlarda da İstanbul'da et taksimatı yapıldığına göre bundan kastın daha az et getirildiğinden büyük çaplı seğirdim merasiminin yapılmaması olsa gerekir. Kasım 1811'de ordu ve dolayısıyla sancak İstanbul'da mevcut değilken seğirdim yapıldığına misal için bkz. *Şânî-zâde Târîhi*, I, 506-507.

782 *BOA, A.MHM.d.* 229, hk. 338. *BOA, A.MHM.d.* 240, hk. 1172. *BOA, D.YNÇ*, 267-259. *BOA, D.YNÇ*, 136-359. *BOA, D.YNÇ*, 81-366. *BOA, D.YNÇ*, 83-129, 144. *BOA, D.YNÇ*, 89-191, 287. 24 ➻

lardan gelenlerin eski olduklarının ortaya çıkmasıyla aşçılığı devretmiş, sırasını beklemek için İstanbul'daki veya kalelerdeki ortalarına dönmüşlerdi.[783]

Meydan çavuşları diğer aşçıları zapt ve seğirdimin idaresinden mesuldü.[784] Çavuşların biri tura bekçisi olup vazifesi seğirdim aşçılarını nizama sokmaktı. Elindeki tura denilen kamçı/sopadan dolayı bu ad verilmiştir.[785] Diğer üç usta para kolunda, tahmis kolunda ve kantar kolunda görev yapmıştı.[786] Etmeydanı'ndaki dağıtımı teftiş etmek için koyun emini tarafından tayin edilmiş *meydancı* adlı bir görevli daha vardı.[787]

Meydan aşçılığında süresi bitenler ya emekli olmuş[788] ya da ortalarındaki yollarında yükselmişlerdi.[789] 18. yüzyılda, süresi biten aşçılar için poğaça ve kâhi pişirip satma geleneği ihdas edilmişti.[790] Bu usul gelir sağlamak için zorbalığa dönüşüp sürekli huzursuzluklara sebep olunca 10 Temmuz 1792'de yapılan yeni bir düzenlemeyle satış kaldırılmış; altı ayda bir, on altı tabla olmak üzere padişah, darussade ağası, silahdar ağa, sadrazam ve kethüdasına, nişancıya ve diğer ocaklara dağıtılması ve karşılığında hazineden ihsan olarak *kâhi atiyesi* adıyla 1.500 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştı. Meydandaki diğer aşçı ve karakullukçulara bahşiş verilmesi de düzenlenmişti. Kâhileri sunmak için aşçılar Bâb-ı Ali'ye merasimle yürürlerdi.[791] Kabakçı Mustafa İsyanı'nın tesiriyle 1808 yılında kâhi atiyesi 4 bin kuruşa çıkarıldı.[792] Bu dönemde ayrıca aşçılar iyice itibar kazanmış,

---

Ağustos 1777'de yedi aşçı serhatten İstanbul'a gelmişti. *BOA, D.YNÇ*, 342-74. *BOA, D.YNÇ,* 310-83. *BOA, A.MHM.d.* 229, hk. 338.

783 *BOA, D.YNÇ*, 64-284. *BOA, D.YNÇ,* 134-168. *BOA, D.YNÇ*, 153-83.

784 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 201.

785 *BOA, D.YNÇ,* 150-169. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 201.

786 *İbretnümây-ı Devlet*, 101.

787 *BOA, KK.d.* s. 7516, s. 187.

788 *BOA, D.YNÇ*, 71-217.

789 1718'de 100. cemaatten meydan çavuşu olan Zülfikar, yolu odasında vekilharç olduğundan odasına geçmişti. *BOA, D.YNÇ,* 64-116. 1733'te ortaları Resmo'da olan Etmeydanı çavuşlarında iki aşçı yolları vekilharç olduğundan emeklilik istemeyip odalarına gitmişlerdi. *BOA, D.YNÇ*, 112-437. Ayrıca bkz. *BOA, D.YNÇ*, 64-122. 1755'te emeklilik isteyen dört aşçının kaydı için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 231-389. Yolları vekilharç olan bazı aşçılar ortalarına katılmıştı. *BOA, D.YNÇ*, 112-437.

790 18. yüzyıla ait bir orta masrafı defterinde aşçılara *Bişi Akçesi* ödendiğine dair kayıt vardır. Herhalde öncesinde ortalar da satılan poğaçalardan satın almaktaydı. *BOA, D.BŞM.d.* 41151, s. 56.

791 *Câbî Târih*, I, 512. *Edîp Târîhi,* 331-332. 4 Ekim 1800 tarihli bir kayda göre yeni verilen nizama göre aşçılara 1.500 kuruş verilmekteydi. *BOA, C.AS*, 4103. *BOA, C.DH*, 5422. *BOA, C.ML*, 2942. 24 Temmuz 1806'da kâhi atiyesi olarak 1.500 kuruş hazineden, aşçılara sadrazam hazinesinden 100 kuruş, karakaullukçulara 25 kuruş verilmişti. *BOA, A.d. 357*, s. 6.

792 29 Aralık 1808'de bu miktar ödenmişti. *BOA, A.d. 437*, s. 12. 3 Haziran 1810'da kâhi atiyesinden başka kaymakam (400), kethüdası (140), reisülküttab (90) ve çavuşbaşı (50) tarafından toplam 680 kuruş aşçı, karakullukçu ve muhzır kâtibine verilmişti. *BOA, A.d. 358*, s. 13. Bu miktar ödeme aynı şekilde devam etmişti. Mesela 1817'de altı ayda bir 4 bin kuruş verilmişti. *BOA, C.DH*, 11153.

diğer görevlilere de üstünlük sağlamışlar; buna bağlı olarak daha önce 15 akçeyle olan emeklilikleri 40 akçeye çıkarılmıştı.[793] Ocağın kaldırılmasına yakın çıkarılan huzursuzlukların çoğu onlardan kaynaklanmış,[794] hatta onlarla bir şekilde araları bozulanlar görevlerinde zor kalmıştı. 15 Nisan 1812'de kötü idaresi sebebiyle et temin edemeyen ve kendilerine kötü muamele ve laf eden kasapbaşını azlettirmişlerdi.[795] Mart 1815'te meydan ustaları et kıtlığından dolayı Yedikule salhanesinde kasapbaşına küfretmişler, vaziyet I. Mahmud'a arz edilince yeniçeri ağasından cezalandırılmaları istenmişti. Firar eden ustalar boğaz muhafazasındaki yeniçerilerin yanına sığınmışlardı. Bütün ortaların aşçıları onlara destek çıkmış, yeniçerileri toplayıp ustaları serbest bıraktırdıkları gibi yeniçeri ağasını hapsetmişlerdi. Sultandan ağanın azlini istemişler, talepleri kabul edilmeyince onu öldürmüşlerdi.[796]

Zimmi kasapların Etmeydanı'nda artan etleri bahâsıyla satın almak mecburiyetleri vardı.[797] Öldüklerinde, işi bıraktıklarında veya yaşlandıklarında tomrukları kendi oğullarına, oğulları yoksa akrabalarına ve ehil olanlara beratla verilirdi.[798] Ancak kendi rızalarıyla başkasına devredebilirlerdi.[799]

Yeniçeri ağasının, zabitlerin, görevlilerin ve ortaların et tayinatları vardı.[800] Ağa dairesine günlük verilen et miktarı elli okkaydı.[801] Ortalar meydan kasaplarından aldıkları etlerin paralarını oda sandığından birkaç aylık olarak öderlerdi.[802] 17. yüzyılın ilk yarısı içinde et tayinatı, görev ve ortalar dışında şahsa bağlı olarak da verilir olmuştur. Bazı emekli ağalara ve neferlere bile hususi et tayinatı bağlanmıştı hatta bunlar öldüklerinde yeniçeri ağası tarafından diğerlerine verilmişti.[803]

793 *BOA, HAT*, 49210A. *BOA, D.YNÇ*, 81-68. *BOA, D.YNÇ*, 244-50. *BOA, D.YNÇ*, 150-370.
794 *BOA, HAT*. 31969.
795 *Câbî Târih*, II, 965-966.
796 Beydilli, *Bir İmamın Günlüğü*, 182.
797 *BOA, C.AS*, 3646.
798 *BOA, C.AS*, 3501, 9725. *BOA, İE.AS*, 987.
799 *BOA, C.AS*, 54555.
800 17. yüzyılın başında ağa bölükleri ve cemaatlere yarımşar koyun verilirdi. Sekbanbaşının beş koyun; sekban kâtip ve kethüda odalarının birer, diğerlerinin yarımşar koyun; solak odaları, müteferrika odaları ve imam odasının bire koyun; zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı, haseki, deveciler, zenberekçibaşı, solakbaşıların, solaklar kethüdası ve imamın kendi odalarına verilenden başka birer koyun; kulkethüdasınaın dört, ortasının üç koyun; başçavuşun üç, odasının yine üç koyun hakkı bulunmaktaydı. Kethüdayeri ve muhzırın odalarının yarımşar koyunundan başka bir koyun daha verilmekteydi. Talimhaneci ve kayıkçıya odalarıyla bir koyun verilmekte ve yarısını kendileri almaktaydı. Küçükçavuş ve ortaçavuşunun yarımşar koyun, yeniçeri katibinin üç koyunu, katiplerin hepsinin bir koyun, atlı sekban ve zağarcıların kişi başı bir okka et hakkı bulunmaktaydı. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 200-201.
801 *BOA, D.BŞM.d*. 203.
802 *BOA, D.BŞM.d*. 41151.
803 *BOA, D.YNÇ*, 295-14. *BOA, D.YNÇ*, 96-137. 23 Ağustos 1688'de sadrazamın talebiyle Ömer adlı muhtemelen bir ağa 100 yevmiyeyle emekli edilmiş, iki okka et ve beş çift fodula bağlanmıştı. ➻

Et istihkakında düzen bozulmuş olmalı ki 1692'de yayınlanan fermanda, etlerin hak edenlere verilmediği hatta ocak dışından kişilere verildiği gösterilerek düzeltilmesi emredilmişti.[804]

Tablo 19. Bazı Tarihlerde Verilen Yevmiye Et Miktarları

Tarih	Miktar/Okka	Tarih	Miktar/Okka
17.06.1656-06.06.1657	2701,50	16.12.1691-18.03.1692[805]	1902
07.12.1657-26.05.1658	1729,50	12.09.1692-31.08.1693[806]	1825
04.05.1659-20.06.1659	2583,50	16.09.1703-13.07.1709	2407
21.06.1659-27.07.1660	1708,50	14.07.1709-01.03.1710	2389
28.07.1660-04.08.1660	1889,50	02.03.1710-07.11.1712	2401
05.08.1660-09.10.1660	2361.50	08.11.1712-12.12.1724	2621
10.10.1660-31.03.1661	2454.50	13.12.1724-14.02.1725	2551
01.04.1761-27.07.1661	2455	15.02.1725-15.03.1725	2541
28.07.1661-23.11.1661	1939	16.03.1725-14.04.1725	2526
23.11.1661-05.01.1662	1837	15.04.1725-11.07.1725	2486
06.01.1662-06.03.1662	1822	12.07.1725-08.10.1725	2471
07.03.1662-09.03.1662	1820	09.10.1725-27.08.1726	2459
09.03.1662-08.05.1662[807]	2320	28.08.1726-??.??.??	2449
02.02.1680-13.05.1680	2640,50	??.??.??-06.10.1730	2205
14.05.1680-08.10.1680	2598,50	06.10.1730-[808]	2611
09.10.1680-02.11.1680	2604,50	7.11.1736-6.11.1737[809]	2121
03.11.1680-22.12.1680	2021	19-10.1764-06.08.1766[810]	2651
22.12.1680-20.01.1681[811]	2057	08.12.1767-06.12.1768[812]	2611
24.09.1691-15.12.1691	1711	07.05.1769-04.07.1769[813]	2090

BOA, D.YNÇ, 43-86. 1741'de ölen Ömer Çavuş'un karısı Hatice Hanım, oğlunu babası yerine yazdırdığında kocasına tahsis edilmiş bir okka eti de talep etmişti. *BOA, D.YNÇ*, 161-304.

804 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 172. Kasım 1758 tarihli bir fermanda da et dağıtımının kurallara uygun yapılması tekrarlanmıştı. *BOA, A.MM.d.* 160, hk. 1092.

805 *BOA, D.YNÇ*, 45-8.

806 *BOA, D.BŞM.KSB.d.* 11820.

807 *BOA, D.BŞM.d.* 203. Miktara Ramazaniye dahildir. 17.06.1656-06.06.1657 arasına ait miktar, ortalamadır. 17. yüzyılın ikinci yarısında yazıldığı bilinen *Râbıta-i Âsitâne*'de (s. 12) Etmeydanı'na her gün 1280 okka et verildiği yazılıdır.

808 *BOA, D.BŞM.d.* 1035, s. 1.

809 *BOA, C.AS*, 36925.

810 *BOA, D.BŞM.d.* 3732, 3788.

811 *BOA, D.BŞM.d.* 377.

812 *BOA, C.AS*, 26172.

813 *BOA, AE.SMST.III*, 12457.

Meydanda dağıtılan etin miktarı fermanla belirlenirdi. Toplam et miktarını belirleyen yeniçeri mevcuduydu. Sefere çıkıldığı, donanmaya katıldıkları veya kalelere orta nakledilmesinden sonra mevcut azaldığı zamanlarda verilen et miktarı tenzil edilmiş, dönüşlerinde artırılmıştı. Mesela 1737 yılında ocak seferde olduğundan et tayinatı düşmüştü. Yine 18. yüzyılda terk edilmiş olmakla birlikte padişahların Edirne'ye gitmesi ve ocakla beraber çok sayıda yeniçerinin onu takip etmesi durumunda verilen et miktarı azaltılmıştı.[814] 1768'de 2600 okka seviyesindeki tayinat, 1769'da sefere çıkıldığından düşmüştü.

Ramazan ayında, *Ramazaniye* adıyla verilen ilave etler ağa kârhanelerine aitti. Muhtemelen Ramazan'daki davetlerde kullanılmak üzere verilen bu etlerin miktarı yıllara göre değişmişti: 1659'da her gün 60, 1661'de otuz gün toplam 3600, 1672'de her gün 100, 1707 ve 1709'da günlük 80 okka.[815] Kurban Bayramı'nda ise bütün ocağa kurban edilmek üzere canlı koyun veya bahâsı verilirdi.[816]

Yeniçeriler odalarının ekmek ihtiyacını kendileri karşılardı. Rikâb solaklarına yevmiye on çift ekmek, saray fırınından verilirdi.[817] Ağalar, özel görevli orta veya birlikler ise *nân-ı fodula* adıyla sekban fırınından ekmek almıştır. Fodula tayini *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre II. Mehmed devrinden av köpekleri için ihdas edilmişti. Yetim kuloğullarının un tayinatları da buradan sağlanmıştı.[818] Yeniçerilerden İstanbul içinde hususi görev verilenlere ekmek ve et verilirdi. Geçici elçilerin yanına görevlendirilenlerin ise nafaka-bahâ adıyla tahsisatları vardı.[819] Yine geçici görevle bir yerde bulunanlar ve Edirne'ye gönderilenlere et ve ekmek tayinatı bağlanırdı.[820]

Sekban fırınının idaresinden ve hesaplarından sekbanbaşı mesuldü.[821] Fırının ununu temin eden ise fodula kâtibiydi.[822] Fodula kâtipliği önceleri kapıkulu sipa-

---

814 *BOA, D.BŞM.d.* 203, 307, 1035.

815 *BOA, D.BŞM.d.* 203, s. 5, 12, 13. *BOA, D.YNÇ,* 49-65, 239.

816 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 341. 1578'de sefere giden yeniçerilere 50 bin akçe kurban-bahâ adıyla bahşiş verilmişti. Bu paranın Kurban Bayramı'yla alakası yoktu. Râhîmizâde İbrahim Harîmî Çavuş, *Zafername-i Sultan Murad Had* (haz. Çetin Sungur), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü, Kırıkkale 1998, 10.

817 *BOA, DBŞM. d.* 4296

818 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 158-160.

819 *BOA, KK.d.* 1841, s. 34, 58. 1683'te elçilerin yanında görevlilere yevmiye 10 akçe nafaka-bahâ verilmişti. *BOA, İE.DH*, 370.

820 769'da Dimetoka'da oturmaya mecbur tutulan Rus elçisinin maiyetine verilen orta mensuplarına tayinat verilmişti. *BOA, C. ML,* 1988. *BOA, C.AS,* 26868. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, III (haz. Erhan Afyoncu), Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2017, 42, 337. Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'at-ı Rûz-merre,* IV (haz. Mahmet Ak), Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2017, 251.

821 *BOA, C.AS,* 19676. Bu fırın hakkında tafsilatlı malumat için bkz. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, 261-262. *BOA, C.AS*, 38706.

822 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 158.

hilerine mahsusken sonraları diğer sınıflardan günlük ücret alacak şekilde tayin edilmişti. 1774'te sultan Kethüdası Osman Efendi,[823] 1788'de divan hacegânlarından Hafız Abbas fodula kâtibiydi.[824] Her sabah ekmeklerin kime verileceğinin kaydını tutan *küçük fodula kâtibi* ise yeniçeriydi. Fırında ayrıca sekbanlardan bir *fodula serraçbaşı*, şakirtleri olarak *fodula başkollukçusu* ve *kollukçuları*[825] ile yine sekbanlardan fırının ambarından mesul ambarcı, unu tartmak için *kantarcı*, ekmekleri dağıtan *sayıcı* adlı görevliler çalışırdı.[826]

Fırın kayıtlarına göre tayinatların miktarları zamanla değişmiş,[827] mesela Aralık 1634 tarihli bir deftere göre fırından verilen fodulanın dağıtımında 17. yüzyıl başı ve öncesine göre değişiklikler yapılmış, tayinatı olmayan bazılarına da fodula verilmişti.[828] Sonrasında emekli zabitlerden İstanbul'da bulunmayanların bile aileleri veya adamları istifade edebilsin diye tayinatları olmuş; bunlar yeniçeri ağasının müsaadesiyle başkalarına devredilmişti.[829] Şubat 1691'de fırında çıkan fazla ekmeklerin ortalara ve emektar kişilere taksim edilmesi için ferman çıkarılmıştı.[830] Haziran 1771'de eski yeniçeri ağası Kapıkıran Mehmed Paşa öldüğünde fırından tayinatı olan üç çift ekmek, ağalardan Süleyman adlı birine verilmişti.[831]

---

823 *TSMA.E*, 803/72.

824 *BOA, D.YNÇ*, 39-267.

825 *BOA, D.YNÇ*, 120-86. *BOA, D.YNÇ*, 136-278. 1741'de 32 fodula kollukçusu vardı. *BOA, MAD.d.* 6686, s. 679.

826 *Kavânîn-i Yeniçeriyân*, 160.

827 Uzunçarşılı, iki kaynaktan (*Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 284 ve *Kavânîn-i Yeniçeriyân, s.* 158-160) istifadeyle 16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyıl başındaki fodula dağıtımını vermiştir. *Kapıkulu Ocakları*, I, 261-262. 11 Kasım 1604-6 Şubat 1605 tarihli dağıtıma göre ağaya on, sekbanbaşına otuz beş, yeniçeri katibine on dört, kulkethüdasına on iki, fodula kâtibine on beş, soksonculara yetmiş dokuz, turnacılara yirmi dokuz, hasekilere altmış yedi, süvari sekbanlara yüz otuz yedi, atlı zağarcılara yüz iki, piyade zağarcılara yüz, sekban bölükbaşlarına elli beş, sekbanlar bölüklerine yüz on yedi, sekbanlar kethüdasına on dört, keçecilere otuz üç çift fodula verilmişti. *BOA, MAD.d.* 5442, s. 6-7.

828 Aralık 1634 tarihli bir deftere göre sekbanlara fodula dağıtımı şöyleydi: Sekbanbaşı, yeniçeri kâtibi, fodula kâtibi ve kulkethüdasına kırkar çift, serbölük üç çift, ocak imamına on çift, muhzır ağaya on çift, başçavuşa on çift, kethüdayerine on çift, küçükçavuşa üç çift, ortaçavuşuna üç çift, Orta Cami imamına beş çift, kethüdayeri kâtibine beş çift, ağa sakalarına on çift, sekbanlar kâtibine sekiz çift, Orta Cami hatibine üç çift, ağa muhzırına dört çift, zenberekçibaşına iki çift, çuha ambarına iki çift, süvari zağarcılarının her birine üç çift, zağarcıbaşına yirmi çift, piyade zağarcılar odasına seksen altı çift, bölükbaşına (sekbanân ve piyadegân) iki yüz iki çift, saksoncubaşına on sekiz çift, saksoncular odasına altı çift, turnacıbaşına dokuz çift, turnacılar odasına dört çift, ağa kapısı şakirtlerinden 9'una yirmi altı çift, efendi dairesi şakirtlerinden 7 kişiye otuz yedi çift, hasekilerden 67. cemaate dokuz çift, 87. cemaate beş çift, bir ortaya iki çift, diğer bir ortaya dört çift, on altı ortaya üçer çift dağıtılmıştı. Azledilmiş ağa ve görevlilere de dağıtım yapılmıştı. *BOA.D.YNÇ*, 17-453. Defter yırtık olduğundan tespit edilebilenler yazılmıştır.

829 *BOA, C.AS*, 52308.

830 *BOA, D.YNÇ*, 44-475.

831 *BOA, D.YNÇ*, 295-53.

Tayinatlar ve üretimden kaynaklanan bazı değişiklikler sebebiyle fırında sabit üretim yoktu. Aralıklarla üretim artırılmış veya azaltılmıştı. 17. yüzyılın başında fırına yevmiye 40 kile un verilirken 23 Mayıs 1678 tarihinde sekban fırınında günlük 83,5 kileden 4600 çift ekmek üretilmişti.[832] 1096 Rebiülahir/7 Mart-4 Nisan/1685'te aylık 120988 çift ekmek üretilmişti ki günlük ortalama 4172 çift etmekteydi.[833] 1788 yılında fırına 57 kile 3 okka un verilmekteydi.[834] 17 Ekim 1803-13 Ocak 1804 tarihleri arası hesabına göre ise 3570 çift ekmek çıkarılmış; bu zaman zarfında günlük 48 kile 6 okka olarak verilen un, bu tarihte 53 kile 6 okkaya çıkarılmıştı.[835] 30 Ekim 1810'dan 24 Aralık 1810'a kadar fırına 62 kile 6 okka un verilmiştir.[836]

Üretimin artırılması ve fodula hakkı olmayanlara verilmesi için ekmeğin ağırlığının ve vasfının değiştirilmesine de başvurulurdu. 1774'te fırında pişen ekmekler çarşıda üretilenlerden hem vasıf hem de ağırlık olarak düşük olduğundan fodula kâtibi ikaz edilmişti.[837] Ekmek üretimi ve dağıtımdaki bazı ihmallere 1221/1806-07 yılında müdahale edilmiş, 150 dirhem olan ekmeğin çifti 160 dirheme çıkarılmış, tayinatından fazla ve hakkı olmadığı halde fodula alanlara müdahale edilmiş, ayrıca 3570 çift üretim 4500'e çıkarılmıştı. Getirilen düzen bir müddet sonra bozulmuş, tayinatı olmayanlara fodula verilebilmesi için dirhemde azaltma yapılmış, ayrıca ölenlerin hakları başkalarına kanunsuzca verilmişti. Şikayetlere mebni Mart 1823'te yeniçeri ağasına verilen emirle, eski düzenin icrası istenmişti.[838]

2.4.4. Kalelerin İaşesi ve Çuhaları

Kalelerde görev yapan ortalar et ve ekmekleri dışındaki masraflarını kendileri temin etmiş; hatta bazıları ihtiyaçlarına kolay para bulabilmek için yoldaşlarının fazla olduğu muhitlerde görev yapmak istemişlerdi. 18. yüzyılın sonunda kale maaşları ödenemediğinde *ifrazat* adıyla ihdas edilen tahsisatın bir maksadı, maaş alamayan ortaların masraflarını karşılamaktı.

Nöbetçilerin *nafaka* adıyla et ve buğday tayinatı olup[839] bunların bir kısmını karşılamak üzere 17. yüzyılın başına kadar *nafakâ-ı nevbetciyân-ı kıla*' adıyla günlük

832 *BOA, D.YNÇ*, 39-267.
833 *BOA, AE. SMMD.IV*, 6742.
834 *BOA, C.AS*, 47569. 1741'de satın alınan unun durumuyla alakalı bir kayıt için bkz. *BOA, C.BLD*, 5205. Un tedariki ve fiyatlarıyla alakalı diğer bir kayıt için bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 1916.
835 *BOA, C.AS*, 22712.
836 *BOA, C.AS*, 19676.
837 *TSMA.E*, 803/72.
838 *BOA, A.MHM. d.* 240, hk. 1067.
839 *BOA, A.MHM. d.* 3, hk. 216, 343. Bu kayıtlar zahire içindir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da (s. 195, 225-226) kale muhafızlarına nafaka bedeli verildiği yazılıdır. 17. yüzyılın ikinci yarısında ➡

nefer başına 1 akçe olmak üzere her maaşta 90 akçe ödenmiştir.[840] Yeniçeriler bu bedelle kendilerine verilen etlerin okka başına 3 akçesini, buğday için kilede 15 akçesini karşılamış, geri kalanı hazineden ödenmişti. Etlerin hazinece karşılanan kısmı merkezde olduğu gibi zarar-ı lahm olarak gösterilmişti.[841] Günlük 1 akçelik nafaka bedeli 1611 yılına kadar kayıtlarda vardır[842] ancak sonrasında kaldırılmış ve bütün masraflar hazineden ödenmiştir.[843] Mesela 1639'da Bağdad'da verilen etin okka başına 3 akçesi merkez hazineden, geri kalanı fiyata göre zarar-ı lahm olarak çeşitli gelirlerden tahsil edilerek ödenmiş; bu dönemde et tayinatı ise farklı miktarlarda verilmişti. 25 Ocak 1640'tan itibaren Kerkük Kalesi'ndeki 172 nefere yirmi üç okka et verilmişti. Van'da 3 Haziran 1639'da mevcut 385 nefere yevmiye elli okka, 1000 nefere çıktığında yüz seksen, 1269 nefere çıktığında yüz doksan okka verilmişti. 23 Nisan 1640 tarihinden itibaren Trablus-Şam'da görevli 119 nefere yevmiye on beş okka et tayin edilmişti.[844] Yaklaşık bu tarihlerden sonra aynî tayinat yerine etin bahâsı ödenmiş, merkezi hazineden verilen 3 akçelik pay kaldırılmıştı. Böylece daha önce 3 akçeden fazlası olan zarar-ı lahm artık bütün et tayinatını karşılar hale gelmişti. 1643 yılı için Azak ve Bağdad'daki neferlere yevmiye seksen dirhem, yani 5 nefere bir okka et tayinatı üzerinden bahâları verilmiş; 7 akçe, okka başına zarar-ı lahm olarak belirlenmişti.[845] Bu dönemde et bedelinin ismi de farklı isimlerle gösterilmiştir. Mesela 1651 yılında Midilli, Sakız ve Boğazhisar'da bulunan neferlerin her 4'üne bir okka -nefer başına yüz dirhem- et tayinatı, okka başına 4 akçe *et akçesi* adıyla; aynı yılın bir kısmı için ise Midilli, Molova ve Gönye kalesine ödenen et bedeli, *zarar-ı lahm-ı meydan* adıyla ödenmişti.[846]

Nefer başına et miktarı, 1670'lerde 5 nefere bir okka olarak sabitlenmiş, bu miktar yeniçerilerin hiçbir zaman değişmeyecek esas tayinatı olmuştur.[847] 18. yüz-

---

yazılmış olan *Yeniçeri Teşrifat Mecmuası* (vrk. 4a) ve eksik bir nüshası olan *Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale*'de (vrk. 51.a) nöbetçilere I. Süleyman zamanından itibaren nafaka bedeli olarak 1 (*Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale*'de 2) akçeyle bir kile kalburlanmış buğday ve iki nefere bir okka et verildiği yazılıdır.

840 *BOA, KK.d.* 1764, s. 51. *BOA, KK.d.* 1765, s. 29. *BOA, KK.d.* 1767, s. 18, 36, 55. *BOA, KK.d.* 1769, s. 7, 41, 56. *BOA, KK.d.* 1770, s. 7.

841 *BOA, MAD.d.* 3260 s. 45. Bu kayıtta uygulamanın kanun-ı kadîm olduğu yazılmıştır.

842 *BOA, MAD.d.* 16334, s. 89. 1015/1607 kaydı için bkz. *BOA, MAD.d.* 6913, s. 322. *BOA, MAD.d.* 6948. s. 802. *BOA, MAD.d.* 3260 s. 45.

843 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 226. 1612 yılına tekabül eden 1020/Lezez ve Şubat 1613'te tarihlenen 1021/Lezez maaşı icmalinde nafaka ödemesi görülmemektedir. *BOA, MAD.d.* 6798, s. 1130. Daha sonraki icmallerde de bulunmamaktadır. *BOA, MAD.d.* 6692, s. 218.

844 *BOA, MAD.d.* 7264, s. 21, 58-61.

845 *BOA, D.YNÇ.d.* 33824.

846 *BOA, MAD.d.* 15675, s. 2, 4.

847 6 Nisan 1671'de Uyvar'daki 955 nefere her 5 kişiye bir okka et hesabı üzerinden zarar-ı lahm ödenmişti. Etin okkası 7 akçe olarak hesaplanmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 34-421. 1677'de Estergon ve ➜

yılda et bedeli, *zarar-ı lahm*, *güşt-bahâ* ve *lahm-bahâ* adlarıyla ödenmiştir. Birbirleri yerine kullanılan bu ifadelerde herhangi bir fark yoktu.[848] Ama her kaleye farklı tutarda et bedeli ödenmişti. 1744-45 yılında kalelere okka başı 5-12 akçe arasında değişir şekilde ödeme yapılmıştı.[849] 1173/1759-60 yılı için Belgrad'da 10, Vidin'de 8, Bender'de 5, Hotin'de 6, Böğürdelen ve Ada-i Kebir'de 10, İzvornik'te 10 ve Özi'de 5 akçe okka başına ödeme yapılmıştı.[850] Et bedeli, 18. yüzyılın sonundan itibaren ise okka başına 5 akçeye sabitlenmiş, her kale için bu seviyeden ödeme yapılmıştı. Bu miktar ocak kaldırılana kadar değiştirilmemiştir.[851]

Zahire adıyla verilen tayinatın esas ölçüsü ekmekti. Günde iki ekmek karşılığı olarak ya aylık yarım kile buğday yahut bunun bedeli olarak *zahire-bahâ* verilirdi. Bahâ olarak ödendiğinde kile başına 40 akçe, dolayısıyla bir yeniçeriye aylık 20, yıllık 240 akçe ödeme yapılırdı.[852] Bu miktarda zahire-bahâ ocak kaldırılana kadar değişmemiş;[853] ancak 18. yüzyılda kalelerde değişik ödeme usulleri uygulanmıştı. Bu ölçü üzerinden çoğu zaman zahire-bahâ veya hınta-bahâ adıyla bedeli, ayrıca aynî olarak ekmek, buğday veya un verilmiştir. Aynî ödeme hem savaş hem sulh döneminde yapılmıştır.[854]

Ekmek şeklinde verme kalelerde fırın olup olmamasıyla alakalıydı. Belgrad, Niş, Vidin, Bender, Ada-i Kebir gibi kalelerde fırınlar vardı. Bazı yıllar aksamış olsa da buralarda ekmek pişirilmiş ve bütün muhafızlara dağıtılmıştı.[855] Ekmek

---

Budin'de et bedeli, 5 nefere bir okka üzerinden ödenmişti. *BOA, KK.d.* 1980, s. 36. 1097/1686-87 yılı kalelerde her 5 nefere bir okka et hesabı üzerinden zarar-ı lahm ödenmişti. Ödenen bedel sabit değildi, 5 ila 10 akçe arasında kalelere göre değişik ödenmişti. *BOA, MAD.d.* 1975. 1690'da Kefe'deki et fiyatı 7 akçeden ödenmişti. *BOA, D.YNÇ*, 44-469.

848 *BOA, AE.SMHD.I,* 7450. *BOA, C.AS,* 16492, 26988, 47387, 54072.

849 *BOA, MAD.d.* 21459.

850 *BOA, D.BŞM.d.* 3541. Bazı ödemeler için bkz. *BOA, C.AS,* 1596, 16492.

851 *BOA, C.AS,* 21019, 21385, 28152, 24197, 23630, 29195, 29198, 29199, 29501, 47387, 54072. *BOA, MAD.d.* 4002, 10466.

852 1662'de Midilli'deki nöbetçilere zahire-bahâ ödenmişti. *BOA, D.YNÇ,* 32-65. 6 Nisan 1671'de Uyvar'daki 955 neferin her birine yarım kile buğday mirî ambardan verilmişti. *BOA, D.YNÇ,* 34-421. 1097/1686-87 yılına ait kale defterine göre nöbetçilere ayda yeniçeri başına yarım kile buğday hesabı üzerinden bedeli verilmişti. Zahire-bahâ, buğdayın kilesi bütün kalelerde 40 akçe üzerinden hesaplanmıştı. *BOA, MAD.d.* 1975. 1677'de Estergon ve Budin'de zarar-ı lahm ve zahire-bahâ ödenmişti. *BOA, KK.d.* 1980, s. 36.

853 *BOA, C.AS,* 15101, 21203, 21385, 28152, 24197, 29501, 29195, 29198, 29199, 54072. *BOA, MAD.d.* 4002, 10466, 21459.

854 *BOA, A.MHM.d.* 132, hk. 48. *BOA, C.AS,* 54285.

855 *BOA, C.AS,* 27090, 28393. *BOA, KK.d.* 4736, s. 6. *BOA, KK.d.* 4731, s. 11. *BOA, D.BŞM.d.* 2384. 1148/1735-36'da Vidin'de yeniçerilere her gün iki ekmek tayinatı verilmişti. Nefer sayısı arttığından ağa, Vidin defterdarından fazlasını istemişti. *BOA, C.AS,* 31499. Ağustos 1741'de bu kaledeki muhafızlara ekmek pişirmek için un satın alınmıştı. *BOA, AE.SMHD.I,* 5707. 29 Eylül 1756 ➞

pişirilmesi için gerekli zahire önceden satın alınmıştı.[856] Fırın olmayan küçük kalelerin bazılarında ekmek yerine kadîm tayinatları olan buğday verilmişti. Buğday, yevmiye iki ekmek üzerinden nefer başına ayda yarım kile olarak dağıtılmıştır. Süresinde verilmeyen, üzerinden yıl geçenler bile daha sonra aynî olarak verilirdi. 1148-49/1735-37 yıllarında Özi Kalesi'ndeki yeniçerilere her ay yarım kile buğday verilmiş;[857] 1157/1744-45 yılı et ve zahire tayinat defterine göre bir kısım kalelere tayinatlar aynî verildiğinden bedeli ödenmemişti.[858] Gürcistan tarafındaki kalelere, yakından buğday tedariki pek mümkün olmadığından uzak yerlerden temin edilmişti. 1154/1741-42 yılı için Soğucak Kalesi'ne buğdaylar Ziştovi tarafından satın alınıp getirilmişti. Kale muhafızı buranın etrafının ormanlık ve dağlık olması yüzünden zahire tedarik edilemediğini ve bir önceki sene çok sıkıntı çekildiğini bildirmiş, tayinatların başka yerlerden tedariki için talepte bulunmuştu.[859] Aynı yıla ait Sohum Kalesi'nin tayinatı olan buğday, yıl geçtikten sonra Rodoscuk ve çevresinden satın alınıp getirilmiş, günlük iki çift ve bir kile undan 54 çift ekmek hesabı üzerinden dağıtılmıştı. Yaklaşık otuz sene sonra bile buğday aynı şekilde tedarik edilmişti. 10 Mayıs 1765 tarihli emirde ise Faş, Sohum ve Soğucak kalelerindeki yeniçerilerin h. 1177 senesi zahirelerinin İsakçı ambarından buğday sevk edilerek dağıtılması emri verilmişti. 1766 yılında ise Soğucak Kalesi'nin buğdayları İsakçı ambarından nakledilmiş ve her nefere her ay için yarım kile verilmişti.[860]

İstisnai bir uygulama olarak Bağdad'daki yeniçerilere diğer askerlerle beraber nefer başına ayda bir kile buğday verilmekteydi. Evveliyatı tespit edilemese de 6 Ekim 1706 tarihli kayda göre her yeniçeriye aylık bir kile hınta verilmişti.[861] 1148/1735-36 ve 1174/1760-61 yıllarında bu tayinat aynı ölçüdeydi.[862]

Van Kalesi'ndekilere ise ilk nöbetçi yerleştirilmesinden itibaren esas tayinatlarından ayrı olarak keşkeklik adıyla Adilcevaz beyleri tarafından buğday ve diğer zahireler verilmiştir. Bunlar zabitler tarafından teslim alınarak neferlere taksim

---

Belgrad'da her nefere iki çift yevmiye ekmek verilmiş, bir kile buğdaydan elli dört çift ekmek çıktığı hesaplanmıştı. *BOA, C.AS*, 8385. Sonraki bir tarih için bkz. *BOA, C.AS*, 37264. Temmuz 1803 tarihli bir kayıtta da bu kalede ekmek verildiği yazılıdır. *BOA, C.AS*, 31827.

856 *BOA, C.AS*, 29311. *BOA, D.BŞM.d.* 3767.

857 *BOA, AE.SMHD.I*, 11510.

858 *BOA, MAD.d.* 21459.

859 *BOA, C.AS*, 36877. 1733'te Ruh Kalesi'ne zahire sevki için yeniçeriler görevlendirilmişti. *BOA, D.YNÇ*, 112-198.

860 *BOA, C.AS*, 22320, 23074, 33500.

861 *BOA, C.AS*, 48197.

862 *BOA, C.AS*, 27004, 53006. Bu durumun uzak olması gibi özel bir sebep veya kullanılan kilenin vasfıyla alakalı olması muhtemeldir.

edilmiş, ama 1773 yılında neferler, bir müddettir ağalarının buna el koyduğunu ve sattığını beyanla şikâyette bulunmuşlardı.[863]

Zahire tayinatı sefer dışında da aynî kalmışken et aynî olarak sadece savaş döneminde ve kale savaş coğrafyasında ise verilmiştir.[864] Savaş hali kesildiğinde ise yine bahâsı ödenmiştir.[865] Şubat 1740'ta Ada-i Cedid (Ada-i Kebir) Kalesi'ndeki yeniçerilere gönderilen emirde h. 1153 senesi başından itibaren aynî verilen et tayinatlarının kesileceği ve olması gerektiği şekilde maaşlarla beraber lahm-bahâ olarak nakdî ödeneceği bildirilmişti. Birkaç ay sonra, Mayıs 1740'da ise Belgrad'daki yeniçerilere aynı şekilde emir verilmiş ve aynî et tayinatları kesilmişti.[866] Mart 1747'de Kars Kalesi'nde savaş sırasında verilen aynî tayinat, bahâ şekline çevrilmişti.[867] 1771 yılında temininindeki sıkıntıdan dolayı aynî tayinatları kesilen Özi Kalesi'ndeki yeniçeriler, bahâ olarak almak istemeyince hem ekmek hem de et tayinatlarının yine aynî olarak verilmesine karar verilmişti.[868]

Kalelerde görevli yeniçerilerin diğer tayinatı, arpaydı. Bu tayinat sadece ortayla bulunan yeniçerilere mahsustu. Çünkü arpa, çorbacıların atları ve ortaların saka beygirlerinin istihkakıydı ki her ortaya beygir başına yarım kile arpa verilirdi.[869] Her zaman aynî olan arpa tayinatı, çayırlar yeşermeye başladığında kesilirdi.[870]

Kalelere 17. yüzyılın ortasından itibaren bazen çuha gönderilmiş, bu yüzyılın sonundan itibaren kesilmişti. Bunun yerine *Zemistanî çuha-bahâ*, *çuha-bahâ* veya *Zemistanî-bahâ* adlarıyla bedeli ödenmişti.[871] Hesaplama aynen merkezdeki gibi evail-i erbainden sonraki senenin evail-i erbainine kadar yapılmış; ödemeye esas olarak Bârânî alınmıştı.[872] İlk başlarda sabit olmayan çuha-bahâ[873] 1650'li

---

863 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 438. 5 Ocak 1652 tarihli bir kayda göre, Erciş beyi tayin edilen kişinin senede iki bin kile buğdayı yeniçerilere vermesi şart koşulmuştu. *BOA, A.RSK.d.* 1522, s. 205. Aynı tarihlerde Adilcevaz beyleri ise, üç bin kile karşılığında tayin edilmişti. *BOA, A.RSK.d.* 1526, s. 127, 219.

864 *BOA, C. AS,* 24241.

865 22 Ocak 1726'da Kirmanşah'taki neferlere geriye yönelik yüz doksan bir günlük et bahâ verilmişti. *BOA, C.AS,* 51464. 1145-46/1732-34 senelerinde Revan Kalesi'ndeki yeniçerilere günlük kesilen koyunlardan et verilmişti. *BOA, MAD.d.* 3310.

866 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 287, 584.

867 *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 1424.

868 *BOA, D.YNÇ,* 295-34.

869 *BOA, C.AS,* 8385. *BOA, D.BŞM.d.* 3767, 3978.

870 20 Haziran 1742 tarihli bir emre göre bu tayinatın rûz-i hızırdan kırk gün önce kesilmesi istenmişti. *BOA, AE.SMHD.I,* 2407.

871 *BOA, DYNÇ,* 164-71, 74, 77, 80, 83, 86, 89, 92, 95, 98, 101.

872 *BOA, C.AS,* 1647, 2759, 30704, 45465, 46538. *BOA, MAD. d.* 2844.

873 1047-1048 Bağdad Kalesi çuha-bahâsı nefer başına 307 akçe olarak ödendi. *BOA, MAD.d.* 7264, s. 19. 1052/1053 yılına ait 5121 bârânî, 54 sobramanî olmak üzere kalelere ödenen çuha bedeli ➜

yıllarda 240 akçe olarak sabit ödenmiş,[874] bu miktar ocağın kaldırılmasına kadar değiştirilmemişti.[875]

Aynî olarak verilen tayinatların teslim alındığına dair ağalar tarafından belgeler düzenlenirdi.[876] Maaşlar yıllık hale dönüşmeden önce diğer bedeller maaş kıstlarıyla beraber, çuha-bahâları yıllık ödendi.[877] Ancak daha sonra mevâcib dağıtılması gibi tayinat bedelleri yıllık ve maaşlarla beraber ödendi.[878]

Bedeller bazı istisnalar dışında maaşlarla birlikte saliyane edilir;[879] maaşlar İstanbul'dan gönderildiğinde ise tayinat bedelleri de eklenirdi.[880] 18. yüzyılın sonunda maaşlardaki aksama, gecikme veya hiç ödeyememe, tayinatlar için de geçerliydi.[881] Emekli ve kayıtlı olanlara tayinat verilmemesi iyice yaygınlaşmış, mesela savaş zamanı olan 1789'da Vidin ve Belgrad gibi kalelerde emekli ve kayıtlılar ekmek tayinatına dahil edilmemişlerdi.[882] Maaşların teberru edilmesine bütün tayinatlar da dahil edilmiş; ocağın kaldırılmasına yakın maaş verilen az sayıdaki kalenin maaşlarıyla beraber tayinat bedelleri de düzenli şekilde ödenmişti.[883]

Savaş döneminde kalelerde serasker varsa asli muhafızların tayinatları hesabı ayrı tutulmuştur.[884] Ancak hem asli muhafızlara hem de yeni yazılan serdengeçti-

---

ortalaması 260 akçeydi. *BOA, D.YNÇ.d.* 33824, s. 2. Yine 1054-58 arası kalelere ait çuha bedelleri –içlerinde Sobramanî olup olmamasına göre– 200, 240, 260 olarak hesaplandı. *BOA, MAD.d.* 4911.

874 *BOA, MAD.d.* 3448, s. 282. *BOA, KK. d.* 1980, s. 4. *BOA, AE.SMMD.IV,* 6043,8459. *BOA, AE. SAMD.II*, 1009, 1010, 1012.

875 *BOA, C.AS,* 853, 2164, 13362, 14305, 17972, 18253, 21385, 28147, 29198, 45465, 49924, 49774. *BOA, AE.SMHD.I,* 2253, 5186. *BOA, MAD.d.* 2844, 1975. *BOA, D.BŞM.d.* 2616. *BOA, C.AS,* 24977. *AE, SMHD.II,* 4769.

876 *BOA, D.BŞM*, 4010-38.

877 *BOA, D.YNÇ*, 45-258.

878 *BOA, C.AS,* 23771. *BOA, A.MHM. d.* 169, hk. 133. *BOA, A.MHM.d.* 161, hk. 823.

879 *BOA,C.AS,* 347, 5002, 5003, 10762, 13088, 21156, 26988, 28695. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 103. *BOA, A.MHM.d*, 267, hk. 956-958, 706. *BOA, A.MHM.d.* 148, hk. 263. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 427, 1043. *BOA, AE. SMHD.I,* 2686, 16549. *BOA, D.YNÇ.d.* 34426, 34432. *BOA, MAD.d.* 2340. *BOA, D.BŞM.d.* 3049.

880 *BOA, MAD.d.* 14350, s. 296-297. *BOA, A.MHM d.* 140 hk. 979, 1305.

881 *BOA, MAD.d.* 740, 4002, 10466. Trabzon Kalesi'nin 1201/1786-87 yılı bahâları ödemesi emri 15 Eylül 1805'te verilmişti. Yine Trabzon Kalesi'nin 1205/1790-91 yılı ve Sinop Kalesi'nin 1208/1793-94 bahâları ödemesi emrinin tarihi 9 Şaban 1225/9 Eylül 1810'du. *BOA, AE, SMHD.II*, 2574, 2688. *BOA, C.AS,* 24977. Faş Kalesi 1212/1797-98 yılına ait et bahâları ödenme 5 Nisan 1809'da verilmişti. *BOA, C.AS*, 23630. Ayrıca bkz. *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 957. *BOA, C.AS,* 1048, 23771, 28152, 51800, 10762. *BOA, AE, SMHD.II*, 3073. Bazı ödemeler için ayrıca bkz. *BOA, AE, SSLM. III,* 6870, 21144.

882 *BOA, C.AS*, 39384.

883 *BOA, MAD.d.* 5580. *BOA, AE, SMHD.II*, 4762, 4763, 4764, 4767, 4769, 6936. *BOA, C.AS,* 601, 607, 19700, 21385, 25749.

884 *BOA, C.AS,* 15130.

lere ve görevli gelen orta mensuplarına aynî tayinat verilmiş;[885] ekmek pişirildiğinden zahire dağıtılmamıştı.[886] Serdengeçti ağaları ve alemdarlarının maiyetleri de olduğundan tayinatları değişiklik göstermiştir.[887] Piyade bayrakların sadece ağa ve alemdarlarına, süvari bayrakların ise tamamına beygir başına yarın kile arpa verilmiş; ayrıca, muhtemelen, savaş durumunda kale dışında çayırlanma mümkün olmadığından bazı kalelerde yazın da arpa tayinatı kesilmemiştir.[888]

Savaşın durumu ve tayinatın teminine bağlı olarak kalelerde değişik uygulamalar da mevcuttu. Doğrudan savaş içinde olmayan kalelere serdengeçti yazılmasında et tayinatı bahâ olarak verilirdi. 1732'de Revan'da et ve zahire tayinatının iki aylık bir kısmı bahâ olarak verilse de daha sonra yine aynîye çevrilmişti.[889] 15 Mayıs-12 Haziran 1733 tarihleri arasında Van'da beş bayrakla bulunan 400 serdengeçtiye tayinatlarının bedelleri –et bedeli diğer zamanlardan farklı olarak 12 akçeden, arpa kilesi 60 akçeden– ödenmişti.[890] Savaş Kars tarafına kaydığı zaman, 11 Ocak 1743 tarihli emirle Bağdad Kalesi'ne yazılan 1762 nefere aynî ekmek tayinatı ve et bahâları verilmesi emredilmişti.[891] 1771'de Niğbolu'daysa kalenin asıl muhafızlarına senelik bahâ, yeni gelen orta ve serdengeçtilere aynî tayinat verilmişti.[892] 1789'da Belgrad'da kale muhafazasında yeniçeriler ağa kapısını basmışlar, sefer dönemidir diye kendi belirledikleri tayinatları istemişler ama talepleri kabul edilmemişti.[893]

Kaleler ve İstanbul'da görevli orta ve yamaklardan diğer kalelere gönderilenlerin kara ve deniz yolu kullanmalarına göre tayinatları vardı. Ortaların kara yoluyla gitmeleri durumunda bir çift ekmek, her 5 nefere bir okka et ve yük taşımak için her 10 kişiye bir beygir verilirdi. Deniz yolunu kullandıklarında ise sadece yarımşar kantar peksimet dağıtılırdı. Tayinatlar konaklarda, menzillerde, vardıkları iskele gibi merkezlerde mevcutlarına göre kadılar, muhassıl, nazır veya

885 18 Mart 1742'de Van muhafazası için Trabzon'dan yazılan on bayrak için et ve ekmek tayinatlarının kaleye vardıktan itibaren başlatılması emredilmişti. *BOA, C.AS*, 39319. 1738'de fethedilen Ada-i Kebir'e yerleştirilen yeniçeri ve diğer askerlerin zahire aynî tayinatlarının temini için Vidin seraskerine emir verilmiştir. *BOA, C.AS*, 23107.

886 *BOA, D.BŞM.d.* 1781, 2103, 2240, 2529, 2830. *BOA, MAD.d.* 2598. *BOA, MAD.d.* 15651. *BOA, MAD.d.* 2548. *BOA, C.AS*, 33565, 43271, 43283. 1733'te Revan'daki fırından pişen ekmeklerden tevziat yapılmıştı. *BOA, MAD.d*, 17057.

887 *BOA, MAD.d.* 1975, s. 7.

888 *BOA, AE, SABH.I*, 1855, 7335. *BOA, D.BŞM.d*, 2128. *BOA, MAD.d.* 15651. *BOA, D.BŞM.d.* 1915. *BOA, C.AS*, 54807.

889 *BOA, D.YNÇ*, 111-8, 38, 41.

890 *BOA, AE.SMHD.I*, 617.

891 *BOA, C.AS*, 40645.

892 *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 948.

893 *BOA, C.AS*, 39384.

beylerbeyleri tarafından temin edilir, zabitlerinden alınan belgeler karşılığında verilirdi.[894] Kısa mesafeli seyahatlerinde ise tamamı hareket ettikleri yerlerden temin edilmiş;[895] diğer kaleye giden ortaların önceki kalede alamadıkları tayinatları da gittikleri kalede verilmişti. Mesela Temmuz 1731'de Anagra'dan Faş'a giden 51. cemaate h. 1144 senesi başından sonuna kadar 87 kişinin her birine aylık yarım kile buğday verilmesi kale muhafızına emredilmişti.[896]

2.4.5 Sefer İaşeleri

Yeniçerilere savaş sırasında verilen yiyecek, hem tür hem de miktar olarak kalelere verilenle aynıydı. Yani tayinatları nefer başına günde bir çift ekmek, her beş nefere bir okka et (nefer başına 80 dirhem) ve hayvanları için yarım kile arpaydı. Bunun dışındaki yiyeceklerini kendileri temin ederlerdi. İaşenin bol olduğu zamanlarda ordu ambarlarından pirinç veya diğer malzemeler ihsan edildiği olurdu. Mesela 29 Ağustos 1694'te yetmiş ortanın her birine yirmişer kile pirinç verilmişti.[897] Yine 1715 Mora seferinde orduya pirinç dağıtılmıştı.[898] İstisnai durumlarda masraflarını karşılamaları için para verildiği de olurdu.[899]

Sabah alafranga saatle on bir ve akşam namazından sonra saat sekizde olmak üzere orduda iki vakit yemek yenilir; neferler aşçı ve karakullukçuların hazırladıkları yemeklerini on kişilik meşin sofralar üzerinde yerlerdi.[900]

Kavânîn-i Yeniçeriyân'ın verdiği malumata göre 17. yüzyılın başında yeniçeriler kendileri için sürsat yapmaktaydı. Sefer yapılan tarafa üç yayabaşı gönderilir, bal, yağ, peynir, arpa ve ekmek temin edilirdi. Neferlere sadece arpa ve ekmek

---

894 *BOA, AE.SMHD.I*, 7141. *BOA, MAD.d.* 4281. *BOA, C.AS*, 3011, 29035, 33407, 39411. 7 Nisan 1741 tarihli üç günlük tayinat ve nakliye ücretlerinin ödenmesine ilişkin senette Şam'a giden üç ortaya pirinç ve sade yağ verildiği görülmektedir. *BOA, C.AS*, 19154. Diğer kayıtlarda olmayan bu durumun istisnai bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

895 *BOA, AE. SAMD.* III, 10356. Bir tutanak örneği için bkz. *BOA, C.AS,* 14476/1-3. 1736 başında Bağdad'dan Kandiye ve Hanya kaleleriyle İstanbul'a görevlendirilen ortaların menzillerde temin edecekleri tayinatların bedellerinden Bağdad'dan Musul'a kadar olanları Bağdad defterdarı, Musul'dan Diyarbakır'a kadar Musul valisi, Diyarbakır'dan Kilis'e kadar Diyarbakır voyvodası, Kilis'ten İskenderun'a kadar Haleb muhassılı, İskenderun'dan tutulacak gemilerin masraflarının yine Haleb muhassılı tarafından ödenmesi emredilmişti. *BOA, C.AS,* 1056, 46417. Ekim 1767'de Ur'dan Sinop'a gönderilen 90. cemaate Kefe'ye kadar olan yerlerde ekmek, et ve beygir verilmesi menzillerdeki görevlilere emredilmiş, Kefe'den Sinop'a kadarsa her nefere yarımşar kantar peksimet hazırlaması Kefe nazırından istenmişti. *BOA, C.AS,* 39358.

896 *BOA, AE.SMHD.I*, 11863.

897 *Tarih-i Varadin*, 25.

898 Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716),* Yeditepe Yay., İstanbul 2007, 153.

899 *Anonim Osmanlı Tarihi*, 68.

900 Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 189.

verilirken diğer gıda maddeleri ağalarına taksim edilirdi.[901] Yine sefer için yeniçerilere 3 akçe fiyat üzerinden tavuk satın alınmaktaydı.[902] Ancak sonrasında usul değişmiş ve yeniçeriler yiyecek temini hususunda bütün orduya tabi olmuşlardı.

İstihkaklar bulundukları ordularda verilirdi. İstanbul'dan orduyla beraber hareket edildiğinde tayinatlar işlemeye başlar, katılanlarla beraber artırılır, ayrılmalarda ise azaltılırdı.[903] Ordu hareket ettikten sonraki ilk zamanlarda tayinatlarda sürekli nefer gelmesi sebebiyle bir veya birkaç günlük, daha sonrasında daha uzun müddetlerdeki artış ve azalışlar ocak yetkililerinin bildirimleriyle yapılırdı.[904] Tayinatların hesaplanması ve yazışmaları başyazıcı veya vekillerinin uhdesindeydi.[905] 2 Nisan 1711'de İstanbul'dan hareketten itibaren aralıklarla yeniçerilerin ekmek tayinatı artırılarak 20 binden 19 Temmuz 1711'de 72 bin çifte çıkarılmıştı.[906] 12 Nisan 1717'de yeniçerilerin ekmek sayıları 15600 çiftle başlamış 29 Ağustos'ta 127500 çifte çıkmıştı.[907] 15 Mayıs 1737'de sadrazam ordusundaki yeniçeri ekmek tayinatı 21512 çiftle başlamış, 1 Temmuz 1737'de 56990'a çıkmıştı. Et ve arpa tayinatı da aynı ölçüde artmıştı. 10 Haziran 1770'te 25200 çift ekmek, 1100 kile yevmiye arpa tayinatı başlamış, 12 Temmuz'da 56029 çift ekmeğe, 1899 kile arpaya yükselmişti.[908]

901 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 226. 26 Eylül 1574 tarihinde yeniçeri ağası Sinan Ağa'ya, arpa toplanması için emir verilmişti. *BOA, KK.d.* 231, s. 116.

902 *BOA, A.MHM.d.* 78, hk. 1240.

903 *BOA, D.BŞM.d.* 2084. *BOA, D.BŞM.d.* 2087.

904 *BOA, MAD.d.* 19410. 1672 yılı seferinde ekmek tayinatı için bkz. *BOA, MAD.d.* 15412, s. 5-6. 1698 yılı ordu tayinatı için bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 907, s. 2-3. Orduya katılan veya yeni yazılan bazı yeniçerilerin istihkakı için bkz. *BOA, C. AS,* 8283, 16495, 19857. Prut Seferi et tayinatı için bkz. *BOA, C.AS,* 28854, 32292, 47833, 53092. *BOA, İE, AS.* 7018. *BOA, MAD.d.* 2388, s. 1. *BOA, MAD.d.* 1968, s. 1. Bazı seferlerin tayinat defterleri için bkz. *BOA, KK.d.* 39M. *BOA, D.BŞM.d.* 533, 907, 1501, 1511, 1556, 1577, 1578, 1593, 1595, 1696, 1862. 1736 yılı seferi için bkz. *BOA, MAD.d.* 1994, s. 4. 1727-28 yılı Tebriz ordusu et tayinatı için bkz. *BOA, MAD.d,* 6063. 1737 seferi tayinat defteri için bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 1961, 1962, 1982. 1738 yılı tayinatları için bkz. *BOA, MAD.d.*1995, 6046. *BOA, D.BŞM.d.* 1976. 1769'daki ordulardaki ekmek ve et tayinatı için bkz. *BOA, KK.d.* 6608, s. 2. *BOA, C.AS,* 28890. 25 Haziran 1810 tarihinden aynı nispette verilen tayinatlar için bkz. *BOA, C. AS,* 15145. 1771 yılı tayinatı için bkz. *BOA, KK.d,* 6614. *Vâkı'at-ı Rûz-merre,* I, 105, 412. 1203/1789 seferinde arpa, et ve ekmek tayinatı için bkz. *BOA, C.AS,* 33316, 48456.

905 *BOA, C.AS,* 53019. *BOA, D.BŞM.d.* 1521.

906 *BOA, MAD.d.* 2029, s. 7.

907 *BOA, MAD.d.* 5857.

908 *BOA, DBŞM.d.* 4103. 1674'te serdengeçti sakalarına yarım kile arpa verilmişti. *BOA, SMMD. IV,* 1064. 1770'teki arpa tayinatı için *BOA, DBŞM.d.* 4112'ye, 1771'deki için ise *BOA, DBŞM.d.* 4252'ye bakınız. Mayıs 1771'de verilen et, ekmek ve arpanın toplam kaydı için bkz. *BOA, DBŞM. d.* 4119. 1774 yılı ekmek tayinatı için bkz. *BOA, C.AS,* 45643. 1769 yılı seferde ortalara ne kadar ekmek verildiğini gösteren kayıt için bkz. *BOA, DBŞM.d.* 4007.

Et orduların kasapbaşılarından, zahireler ise arpa eminlerinden temin edilir; ekmek ordu hareket ettiğinde işletilmeye başlanan fırınlardan verilirdi.[909] Ekmek yoksa daha önce ambarlara hazırlanmış peksimetlerden dağıtılırdı.[910]

Seraskerler emrindeki yeniçeriler de aynı ölçü ve usullerle tayinatlarını alırlardı.[911] Tayinatlar; ana ordu İstanbul'a dönene kadar, diğerleri tasfiye edilene kadar işlerdi. Ana ordu ve tali ordularla kışlakta kalanlara bulundukları yerlerde istihkakları verilmeye devam eder, ayrılanların kesilirdi.[912]

Yeniçeri ağası ve zabitlerin hususi tayinatları vardı. Yiyecek tayinatından başka yeniçeri ağasına günlük olarak yirmi araba ot, on dört çeki odun, beş yüz okka saman, yirmi kile arpa verilirdi. Çayır vaktinde ot miktarı düşürülürdü.[913] Seraskerler emrindeki orduların ağalarına yeniçeri ağasına verilen tayinatlar verilirdi.[914] Yeniçeri kâtibinin ocaktan ayrı yirmi çift ekmek, yedi okka et, yedi kile arpa, dört çeki odun, bir araba ot tayinatı vardı. Kulkethüdasının altı çeki odun, bir araba ot ve saman, zağarcıbaşı ve başyazıcının bir veya iki çeki odun, bir veya iki araba ot tayinatı vardı. Ocakla beraber tayinat almayan muhzır ağanın sadrazam dairesinden yirmi çift ekmek, dört okka et, iki kile arpa, iki çeki odun ve bir araba ot hakkı vardı.[915] Diğer rütbelilerin tayinatları da maiyetlerine bağlı artıp

909 *BOA, A.MHM.d*, 167, hk. 549. Başyazıcının kaydına göre 11 Mayıs 1769'da yeniçerilere yevmiye verilen 42152 çift ekmek her gün birkaç yüz artırılarak 19 Mayıs 1769'da 46987'ye çıkmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 281-5. 1771'de yeniçeriler için kullanılan un kayıtları için bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 4124. 13 Şubat 1773'ten 2 Haziran 1773'e kadar yeniçerilere verilen ekmek defteri için bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 4332.

910 *BOA, C.AS,* 2677.

911 *BOA, DBŞM. d.* 4297, 4306. 1150-51/1737-38 Kırım ordusu tayinatları için bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 2073, 2077. *BOA, DBŞM. d.* 4394. 25 Eylül 1744-14 Haziran 1745 tarihleri arasında Erzurum, Kars ve Diyarbakır ordularındaki yeniçerilerin tayinatları için bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 2772. 2 Temmuz 1772'den itibaren Babadağı ordusunda bulunan serdengeçtiler dahi yeniçerilere tayinatlarının verilmesinden Babadağı defterdarı sorumlu tutulmuştu. *BOA, C.AS,* 32050. 1769 tayinatı için bkz. *BOA, D.BŞM. d.* 4004. Bazı tayinatlar için bkz. *BOA, C. HR,* 4596. *BOA, MAD.d.* 5815. *BOA, C. AS,* 20941, 52873.

912 Aralık 1738'de Kırım ordusundaki et tayinatı için bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 2247. 1773 Rusçuk ordusu ekmek tayinatı için bkz. *BOA, DBŞM. d.* 4179. Ayrıca bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 2830. 1769 et tayinatı için bkz. *BOA, D.BŞM.d.* 4038.Ordudan ayrılan ağa ve serdarların tayinatlarının kesilmesi misali için bkz. *BOA, AE.SMST.III,* 20508, 20509, 20510, 27871, 28022. *BOA, D.YNÇ,* 130-74. 1791-92 kışında orduda verilen et tayinatı için bkz. *BOA, C.AS,* 27147. *BOA, C.AS,* 38074. *TSMA, D.* 9197. *BOA, D.BŞM.d.* 2001. 1743'te Trabzon'da kışlayan otuz bir ortanın tayinatının Trabzon ambar eminince ödenmesi emredilmişti. *BOA, AE, SMHD.I,* 441. 1746'da Trabzon'da kışlayan ortaların tayinatları için bkz. *BOA, KK.d.* 6610, s. 4.

913 *BOA, MAD.d.* 2388, s. 14. *BOA, D.BŞM.d.* 2084. *BOA, MAD.d.* 1995, s. 6. *BOA, MAD.d.* 5857. *BOA, AE.SMHD.I,* 6217. *BOA, KK.d.* 6608, s. 2. *BOA, C.AS,* 44292.

914 *BOA, D.BŞM.d.* 2532.

915 *BOA, MAD.d.* 2388, s. 10, 14. *BOA, MAD.d.* 1995, s. 11, 14.

azalırdı.[916] Mesela 30 Ocak 1770'te İstanbul'dan giden 6 turnacıbaşı, 3 çavuş ve bir yazıcıya yevmiye 275 çift ekmek, 5 okka et ve 79 kile arpa verilmişti.[917] Serdengeçti ağalarının iki okka et, on veya on beş çift ekmek, iki yarım (torba) arpa, alemdarların bir okka et, beş çift ekmek ve bir torba arpa, kol çavuşlarının on beş çift ekmek, üç okka et, üç yarım arpa tayinatı vardı.[918] Ağaların hususi tayinatları da kışlaktayken devam eder, ancak maiyetlerinde az adam kaldığından azaltılırdı.[919]

Orduda arpa tayinatı çorbacı atlarına, saka ve seyishane beygirlerine, piyade bayraklarda ağa ve alemdarlara, süvari bayraklarda bütün neferlerin atlarına verilmekteydi. Günlük yarım kile[920] olan arpa tayinatı, çayırların otlatmaya elverişli durumuna gelmesiyle kesilir, bunun için ordulara emirler verilirdi.[921] 6 Mayıs 1739'da yeniçeri ağasına Sofya Ovası'nda hayvanlar için verilen tayinatların kesilmesi emri bildirilmişti.[922] 20 Haziran 1771'de bahar geldiğinde verilen arpa tayinatlarının kesilmesi için Silistre ordusuna emir verilmişti.[923] İstenmedikleri halde orduya süvari olarak gelen yeniçerilerin arpa tayinatları bazen mesele olmuştur.[924]

Ordulara gidecek ortalara, hareket yerlerinden vardıkları yerlere kadar zahire tayinat verilir ve beygirler hazırlanırdı. Tayinat ortalara nefer yazıldığında artırılırdı.[925] Mayıs 1738'de şark kalelerinden orduya gitmek için Trabzon'dan gemilerle Silivri'ye gelen ve orduya gidecek ortalara kazalarda vergilerine takas olmak üzere tayinatlarının verilmesi emredilmişti.[926] Mart 1771'de İstanbul'dan gönderilen sadece orta görevlileri ve başbuğlarından oluşan otuz ortaya Babadağı'na kadar tayinat bedeli verilmişti.[927] Ortalar ordulara ulaştıklarında tayinatları burada başlatılırdı.[928] İstanbul'dan giden ordu ağalarına benzer şekilde ancak farklı tayinat verilir; önceden hazırlanması için geçecekleri yerlerdeki kadılar veya varacakları

916 *BOA, C.AS*, 54779.
917 *BOA, C.AS*, 17645.
918 *BOA, D.YNÇ*, 104-224. *BOA, C.AS*, 4976, 11729, 24522. *BOA, AE.SMST.III*, 21, 30, 48, 58, 109. *BOA, D.YNÇ*, 421-47.
919 *BOA, C.AS*, 22583/1-2. Mart 1790'da yeniçeri kâtibinin kış tayinatı on çift ekmek, üç buçuk okka et, üç buçuk kile arpa, iki çeki odun ve yarım araba ottu. *BOA, C.AS*, 41666. *BOA, C.AS*, 8034.
920 *BOA, C.AS*, 30119. *BOA, MAD.d.* 19400, s. 7-8. *BOA, DBŞM. d.* 4000. *BOA, D.BŞM.d.* 3978, s. 14.
921 *BOA, C.AS*, 20996.
922 *BOA, C.AS*, 33071.
923 *BOA, C.AS*, 30139.
924 Mayıs 1807'de orduya gelen süvarilere arpa verilip verilmeyeceğinde tereddüde düşüldüğünden ordu ağası seraskerin fikrine başvurmuştu. *BOA, C.AS*, 13988.
925 *BOA, D.YNÇ*, 19-373. (İstanbul'daki ilk taksimat sayılarıdır.)
926 *BOA, AE.SMHD.I*, 511.
927 *BOA, C.AS*, 30822.
928 *BOA, AE.SMHD.I*, 7988.

iskelelerdeki görevliler bilgilendirilirdi.[929] Ağustos 1743'te Diyarbakır ordu ağası tayin edilen zağarcıbaşına İstanbul'dan Diyarbakır'a varana kadar menzillerde ekmek, et, pirinç, arpa, yağ, saman, odun verilmesi emredilmişti.[930]

Taşradan sefere giden serdar bayraklarının yolculuk dönemleri için tayinatları yoktu, ihtiyaçlarını kendileri veya serdarları temin ederdi. Gönüllü bayraklarının ordulara varana kadarki tayinatlarını bayrak açan ağalar üstlenirdi. Yine taşrada yaşayan ağalar ve zengin yeniçeriler, sayısı ne olursa olsun getirdikleri yeniçerilerin orduya kadarki masraflarını karşılardı. Yolculuk için mutat tayinat sadece serdengeçti bayraklarına verilirdi. Bayrakların tayinatları yazıldıkları yerlerden başlar;[931] doğrudan ordulara gittiklerinde tayinatlar geçtikleri yerlerdeki menzillerde veya kazalarda verilirdi.[932] Toplanma yeri belirlenmişse tayinatlar buraya kadar aynî olarak temin edilir,[933] sonra vilayet görevlilerince nakdî olarak verilirdi.[934] Seyahatlerinde vardıkları her yerde tayinatlar -azalma durumları düşünülerek- mevcutlarına göre ayarlanırdı.[935]

Tayinat ve beygirlerin bedelleri, vergilerinden düşülmek üzere yeniçerilerin geçtiği kazaların ahalisinde toplanır, zabitlerinden tayinatları veya bedellerini teslim aldıklarına ilişkin belge alınırdı. Neferlerin diğer ihtiyaçlarını temin ederek halka zulmetmelerinin önüne -muvaffak olunamasa da- emirle geçilmeye çalışılırdı.[936]

Serdengeçti bayrakları orduya ulaştıklarında tayinatları ordu kurallarına tabi olurdu.[937] Bazen farklı usullerle de tayinat sağlanmıştı. Mesela 14 Ocak 1770'te çıkarılan fermanda önceki yıl ahaliye büyük yük düştüğünden bu yılki sefere Rumeli'den toplanacak bayrakların geçtikleri menzillerde tayinat almayacakları bildirilmişti. Bunun yerine hem yoldaki bütün tayinatlarını hem de ordulardaki ekmek ve arpa ihtiyaçlarını hazineden verilen parayla belirlenen fiyattan ayanların temin etmeleri, bulundukları yerden geçen bayraklara bunlardan vermeleri, ordu için aldıklarını naklettirmeleri emredilmişti.[938]

---

929 *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 938.

930 *Antakya'nın III Numaralı Şeriyye Sicili*, 84.

931 *BOA, C.AS*, 12566.

932 *Antakya'nın III Numaralı Şeriyye Sicili*, 244-245. *BOA, C.AS,* 40952.

933 *BOA, C.AS,* 17070, 25900, 33092. *BOA, KK.d.* 4778, s. 2-3. *BOA, AE.SMHD.I,* 31. Bazı kayıtlar için bkz. *BOA, AE, SMST.III*, 10318.

934 *BOA, C.AS,* 13194. *BOA, D.BŞM.d.* 1519. *BOA, AE. SAMD. III*, 9342.

935 *BOA, C.AS,* 42717.

936 *BOA, C.AS*, 1841.

937 25 Ağustos 1727'de orduya Adana'dan gelen iki bayrağa mevcutlarına göre tayinat bağlanmıştı. *BOA, AE. SAMD.III,* 1738. 27 Temmuz 1809'da, serasker ordusuna gelen bazı bayrakların et tayinatlarının başlatılması emri verilmişti. *BOA, C.AS,* 3292. Diğer bazı kayıtlar için bkz. *BOA, C.AS,* 19857. *BOA, D.BŞM.d.* 2164.

938 *BOA, C.AS*, 33492.

Yeniçeriler kara ve deniz yolunu kullandıklarında tayinatları değişirdi.[939] Vardıkları iskelelerde önceki tayinatları kesilir, peksimet verilmeye başlanırdı.[940] Anadolu'dan Kefe tarafına gidecekler veya Rumeli tarafından Anadolu tarafına gemiyle seyahat edecekler için önceden peksimetleri hazırlanırdı.[941] Peksimet yanında başka bir şey verildiği daha öncesine ait kayıtlarda görülmezken 1811'de gemiyle gideceklere kumanya adı altında nefer başına kırk dirhem zeytin, yirmi dirhem soğan, on dirhem sirke, 5 dirhem tuz verilmişti.[942]

Kale, kasaba, geçit veya benzer mevkileri muhafazayla görevli ortalar ve bayraklara görevli oldukları yerlerde tayinatları verilir; yoldaki ihtiyaçları gün hesabı üzerinden ya önceden temin edilirdi yahut geçtikleri yerlerdeki ambarlardan veya görevlilerden bedeli ödenerek sağlanırdı.[943] Döndüklerinde ise tayinatları yine ordudan başlatılırdı.[944] Bu tür ayrılmalarda önceden gerekli yazışmalar yapılır, gidecekleri yerlerdeki görevlilere emirler verilirdi.[945] Aksama olduğunda geçmiş tayinatlarının verilmesi için hizmette olup olmadıkları araştırması yapılır, verilmesi gereken tayinat tespitinde bedelleri ödenirdi.[946] 1770-71 yıllarındaki görevlendirme çokluğu tayinatların dağıtımında sıkıntıya yol açmış; 2 Temmuz 1771'de Silistre muhafazasındaki ağa ve alemdarlara tayinat verilmediği bildirilmişti. Yine aynı dönemde ordudan Boğdan seraskeri Muhsinzâde Abdullah Paşa emrine verilen beş orta, tayinatlarının verilmediğini şikâyet etmişti.[947]

---

939 *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 916. *BOA, C.AS,* 11677, 22237, 38350.

940 *89 No'lu Sinob Şer'iyye Sicili,* h.51. *BOA, C.AS,* 18075.

941 1737'de Karadeniz'deki beş iskeleden Kırım tarafına gidecek 20 bin yeniçeriye İstanbul'dan her üç nefere bir kantar olmak üzere peksimet gönderilmişti. Gideceklerin sayısına göre hesaplanıp iskelelerde zabitlerine teslimi emredilmişti. *BOA, C.AS,* 8874. *89 No'lu Sinob Şer'iyye Sicili,* hk. 46. Temmuz 1741'de Belgrad'dan şarka gidecek orta, yamak ve çavuşların; Kili İskelesi'ne kadar olan peksimetleri Belgrad defterdarı tarafından, Kili'den Trabzon'a kadar peksimetleri Kili Nazır'ı tarafından, Trabzon'dan gidecekleri yere kadarki ekmek, et ve her on nefere bir yük beygirinin menzillerdeki ahali tarafından verilmesi emredilmişti. *BOA, C.AS,* 11629. Mayıs 1742'de Semendire'de bulunan 85. cemaat Erzurum ordusuna gönderildiğinde gemi ile İsakçı'ya gönderilmesi, İsakçı'ya kadarki peksimetlerinin Belgrad muhafızıyla defterdarının temini, Trabzon'a kadar olanlarının İsakçı ambar emininin temini, Trabzon'dan sonrası için menzillerden temin edilmesi emredilmişti. *BOA, C.AS,* 11677.

942 *BOA, C.AS,* 53942.

943 *BOA, D.BŞM.d.* 2164, 2189. *BOA, C.AS,* 2639, 2677, 2709, 13565, 31404, 31477, 46726. *BOA, C.HR,* 4596. *BOA, AE.SMST.III,* 25152. 11 Nisan 1771'de zağarcıbaşı emrindeki odalı nefer ve serdengeçtilere on üç günlük etleri nüzul emininden alınmıştı. *BOA, AE.SMST.III,* 25549. Ayrıca bkz. *BOA, AE.SMST.III,* 10402/1-8, 20442. *BOA, AE.SABH.I,* 18663.

944 *BOA, C. AS,* 11582.

945 *BOA, C.AS,* 14242, 23217, 49928. 7 Temmuz 1771'de Tulca'ya gidecek kırk yedi serdengeçti bayrağının tayinatlarının ödenmesi için Tulca muhafızı ve nüzul eminine emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 673.

946 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 906. *BOA, AE, SMST.III,* 2833.

947 *BOA, A.MHM.d,* 267, hk. 707-708.

Neferlerin naklinde olduğu gibi ordularda da bazen tayinatların bedelleri verilirdi. 1720'lı yıllarda kalelerde seraskerlerle kalan yeniçerilere aynî tayinat yerine ordu defterdarlarınca et bahâsı verilmişti.[948] Daha sonraları da benzer uygulamalar yapılmış; mesela Bükreş'te bulunan otuz sekiz serdengeçti bayrağı Vidin ordusuna görevlendirildiğinde yirmi günlük yoldaki etlerinin parası Bükreş kasapbaşı vekili tarafından okkası 9 akçe olmak üzere hesaplanıp 10 Nisan 1738'de ağalardan temessük alınarak teslim edilmişti.[949] 1768-74 ve sonraki harplerde uygulama artmış, ana ordu dışında çok fazla yerde orta veya bayrak bulundurulması, zaten temin hususunda sıkıntı çekilen ekmek, zahire ve etin parasının verilmesini yaygınlaştırmıştı.[950] Tayinat bedellerinin daha çok kış aylarında verilmesinin sebebi, görev başında bulunmayan neferlere tayinat verilmek istenmemesiydi ama aynî tayinatın temininde sıkıntı çekildiği de bir gerçekti.[951]

1768-74 harbinde tayinat temininde hep sıkıntı yaşanmış, bu durum hem askerlerin firarına hem de sefere gidenlerin azlığına sebep olmuştu.[952] Henüz seferin başında, 28 Nisan 1769'da ekmeklerinin düzgün pişirilmemesi ve bozuk olması yüzünden teftişe görevli tayin edilmişti.[953] Ancak savaşın sonuna kadar bir nizam verilememişti. Benzer sıkıntıların 1787-92 harplerinde de olması şikayetleri doğurmuştu.[954]

Kalelerde, ordularda ve yollarda verilen tayinatların kayıtlı nefer sayısı üzerinden, haftalık veya buna benzer sürelerle hesaplanması hilekârlığa ve suistimallere yol açıyor; mevcut sayının firar edenler ve yeni gelenlerle azalıp artması, tayinat miktarının sık sık değişmesini icap ettiriyordu. Neferleri sevk eden görevliler ile ordu ve kale ağalarına mevcutlar üzerinden tayinat talep etmeleri sürekli hatırlatılmakta, ordu ve kale mevcutlarının takibi için bazen sayım yapılmaktaydı.[955] Kışlakta çok az nefer kalmasına rağmen ağalar ve zabitler tayinatları veya bedellerini, gösterdikleri mevcutlar üzerinden alarak bunlara el koymuşlardı. 1715'te Mora seferinde yeniçeri ağası Kürt Hasan Ağa'nın tayinatları dağıtmayıp zimmetine geçirmesi, azil sebeplerinden olmuştu.[956] Temmuz 1726'da seferlerde ve kale

---

948 *BOA, C.AS,* 43032.

949 *BOA, D.BŞM.d.* 2164.

950 18 Aralık 1771 tarihli emirde Tulca muhafazasında olan serdengeçti bayraklarının geçmiş tayinatlarının bedellerinin verildiği ancak sonrasının nakdî değil aynî verilmesi zabitlerince talep edildiğinden aynî olarak ordudan gönderilmesi emredilmiş, bazı masrafları için yine para gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d*, 267, hk. 882. *BOA, C.AS*, 24074.

951 *BOA, C.AS,* 27147, 37023, 36999, 48456.

952 *Mür'i't- Tevârih*, II B, 67.

953 *TSMA, E*. 432-36.

954 *BOA, A.MHM.d*. 187, hk. 525. *BOA, A.MHM.d,* 185, hk. 747, 942. *BOA, C.AS,* 20632.

955 *BOA, A.MHM.d,* 139, hk.45-49. *Hulâsatü'l-İ'tibâr*, 56-57.

956 *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 944-945.

muhafazalarından bulunan odalı, yamak ve serdengeçti yeniçerilere verilen et ve ekmeğin mevcut nefer sayısına göre verileceği ve artış ve azalışa göre değişeceği kaidesi bilinmesine rağmen, nefer sayılarının azaldığı bu tarihlerde halen önceki fazla mevcuda göre tayinat istendiğinin tespit edildiği bildirilmiş, ordulardaki ağaların zararlardan mesul tutulacağı ikazı yapılmıştı.[957] Eylül 1732'de Tiflis, Topkarağaç, Göri ve Şehriban kalelerindeki yeniçerilerin mevcutlarına göre tayinat almayıp hazineye zarar verdikleri tespit edilince kalede mevcut olan ve orada bulunmayan askerlerin sayımını yapması ve tayinatı düzene sokması için hemen bir çavuş gönderildi.[958] Ağustos 1769'da İbrail'e 2798 kayıtlıyken kale ağasının yaptığı sayımda 2090 kişi kaldığı anlaşıldığından tayinatların buna göre verilmesi istenmişti.[959] Daha önce Özi'ye gönderilen on ortanın zabitlerinin her ortaya 225 nefer yazılmışken 500-600 yeni neferimiz var diyerek tayınatları fazla aldıkları ve zimmetlerine geçirdikleri anlaşıldığından Mayıs 1770'te geri istenmişti.[960] 1770 yılında ordudan firar eden serdengeçti ve dalkılıçlar Maçin'e gittiklerinde "biz buraya görevlendirildik" diyerek kendilerini nüzul defterlerine kaydettirmişler ve her ay tayinat talebinde bulunmuşlardı.[961] Ekim 1770'te, ordudaki serdengeçti bayrakları neferlerinin çoğu ayrıldığı halde eski mevcutları üzerinden tayinat alındığı tespit edilmiş;[962] 1771 sonunda Karasu muhafazasına görevli zağarcıbaşı Şişman Salih Ağa tayinatlara el koyduğundan azledilmişti.[963] 1773'te Silistre'de yeniçeriler arasında fitne çıkardığı için azledilen Kanburoğlu Mehmed Ağa adlı bir zabit, nüzul eminiyle ittifak ederek serdengeçti bayraklarının tayinatlarına el koymuştu. Teftiş için başçavuş geldiğinde onlar suçu başserdengeçti ağası Ömer Ağa ve diğer bazı ağalarının üzerine yıkmışlar ve öldürülmelerine sebep olmuşlardı.[964] 1788'de bütün ordulara tayinatlarda sıkıntı olmaması için 60 neferden az gelen bayrakların ortalara katılması emredilmiş;[965] aynı yıl Niş muhafazasındakiler mevcut olmayan neferlerin ekmek tayinatlarını da almak istediklerinden mesele çıkmıştı. Fethülislam ordusuna ise kış gelip nefer sayısı azaldığından tayinatlarının da azaltılacağı bildirilerek buna itiraz etmemeleri emri verildi.[966] 1790 yılında Niş için yazılan

957 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 1003-1005.
958 *BOA, A.MHM.d,* 138, hk. 1391.
959 *BOA, C.AS,* 2701.
960 *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 804.
961 *BOA, A MHM.d,* 267, hk. 307.
962 *BOA, A.MHM.d,* 267, hk. 128.
963 *Zübdetü'l-Vâkı'ât,* 104-105.
964 *Tarih-i Silistre,* 49-50.
965 *BOA, A.MHM.d.* 187, hk. 525.
966 *BOA, A. MHM.d,* 185, hk. 747, 942.

dokuz serdengeçti bayrağına, çifte tayinat almak için kaledeki yamaklar ve cebeciler kanuna aykırı olarak yazıldılar.[967]

Tayinatların bedelleri verilirken, ödemeye esas alınan fiyatların fazla tutulduğu da olmaktaydı. Ağustos 1744'te, Kars seraskeri emrindeki yeniçerilerin geçmiş tayinatlarının karşılığı ödenirken hesaplamaya mirî fiyatın değil piyasa fiyatının alınmasına müdahale edildi. Ekmek 1 akçe, etin okkası 9 akçe, arpanın kilesi 48 akçe üzerinden hesaplanarak bedel 54.995 kuruştan 28.033 kuruşa indirildi.[968]

2.5. SEFER "DÜZENİ" (AĞIRLIKLAR VE NAKLİYE)

Seferler sırasında kullandıkları çadırlar, kilimler, mutfak malzemeleri ve yüklerin naklinde kullanılan hayvanlar yeniçerilerin *düzeni*ni teşkil etmekteydi. Hayvanlar haricindekiler için *sefer mühimmatı* adı da kullanılmıştır.

Yeniçeriler mühimmatlarını ve nakliye hayvanlarını kaide olarak kendileri, odaları sandığı geliriyle temin etmişlerdir. Acemi oğlanlığından yeniçeriliğe geçenlere, *düzen akçesi* adı altında iki altın verilir; bu para ve orta vakıflarının diğer gelirleri işletilir, sefer zamanı masraflara harcanırdı. Ancak diğer hususlar gibi düzenin temini de zamanla değişiklik göstermiş, düzen akçesi verilmesi, acemi oğlanları dışındakilerin yeniçeri olmaları sebebiyle 17. yüzyıl başında kaldırılmıştı. Bunun yerine ortaların masraflarının bir kısmının vakıf paralarıyla sağlanması, bir kısmının ise hazineden verilen düzen (tanzim) akçesiyle temini usulü getirilmiş;[969] ayrıca sonradan ortaya çıkan serdengeçti bayraklarının düzenleri de mirîden karşılanmıştı. Cephede veya görevde bulunan ortalara İstanbul'dan veya başka yerlerden malzeme naklinin masrafları da yine ortaların kendilerine aitti.

Ortaların yüklerinin nakliyesinde kullanılan hayvanlar *seyishane beygiri*, su ihtiyacı için kullanılanlar *saka beygiri*ydi. Önceleri beygirler ocak mensupları tarafından seferden evvel toplanmış, beğenilenler cebren alınmış ve ortalara getirilmişti. Cambazlarca belirlenen bedelleri, odabaşılarca oda düzen akçesinden ödenmişti. Bu şekilde teminin büyük haksızlıklara yol açması, özellikle 1595 yılında ahaliden çok fazla şikâyet gelmesi üzerine 1596'da Eğri seferine gidilirken kaldırılmıştı. Bundan sonra paralarının hazineden ödenmesi ve beygirlerin piyasadan satın alınması usulü getirilmiş;[970] yeni düzenlemeyle her 10 nefere bir yük beygiri,

---

967 *BOA, C.AS,* 20632.

968 *BOA, A.MHM.d,* 150, hk. 1149.

969 *BOA, C.AS*, 29242. Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 154-155.

970 *Telhîsü'l-Beyân,* 145. *Tarih-i Selânikî,* II, 483. *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 177-178. Ocak mensuplarının seyishane toplamasıyla alakalı bir emirde haksızlık yapmamaları istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 32, hk. 203. Ayrıca bkz. *Tarih-i Selânikî,* II, 483.

her ortaya üç saka beygiri alınması için parası verilmişti.[971] Bunun toplam tutarı 16.500 altındı. Mesela Mayıs 1597'de sefere giden elli altı ortaya birer kese altın seyishane verilmişti.[972] Ama *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da bu yeni uygulama, bidat ve yeniçerilerin sefere gitmemesine sebep olan bir ödeme olarak gösterilmiş ve kaldırılması tavsiye edilmiştir.[973]

Seyishane-bahâ ve *saka-bahâ* İstanbul'dan gidilen her seferde ödenirdi. Ancak ordu kışlakta kalmışsa yeniden verilmez, İstanbul'a dönülüp ertesi yıl sefere gidildiğinde verilirdi. Çünkü beygirler İstanbul'a getirildiğinde ortalarda bu işle uğraşan kişilere satılırdı. Kullanıldıkları için sakat ve güçsüz kalan hayvanlara talipli olmadığından önceleri sefere gitmeme karşılığında yeniçerilerin emektarları almıştı. Sonraları beygirler yeniçerilere ve pazarlarda taliplilere satılmıştı. Beygirlerin satışından elde edilen gelirler orta düzenine aitti.[974]

18. yüzyıldaki uygulamaya göre sefere giden ve düzen akçesi olmayan her ortaya toplam 400 kuruş seyishane-bahâ ve saka-bahâ verilmiş; 100 kuruş çorbacı, 250 kuruş orta, 50 kuruş odabaşı, vekilharç, bayraktar ve aşçı payı şeklinde hesaplanmıştı.[975] Miktarın 350 kuruşu seyishane-bahâ, 50 kuruşu saka-bahâydı.[976] Ortalar dışında zabitler ve görevlilere de ödeme yapılmıştı. Ancak seferlerde toplamda tahsis edilen miktar 45 bin kuruş olarak tahdit edilmiş; 35 bini 2100 yük beygiri için, 10 bini 370 saka beygiri için kullanılmıştı.[977] 1711 Prut seferinde, 1736'da ve 1738 seferlerinde aynı miktar ödenmişti.[978] Ortaların payı zamanla düşürülmüş, paranın büyük kısmı ortalardan ayrı oldukları için düzen akçesinden istifade edemeyen zabitlere, kârhanelilere, çavuşlara taksim edilmişti. 1769'da 35 bin seyishanenin yarıdan fazlası, 1788'de 20 bini ortalar dışındakilere verilmişti.[979] 1787 yılı ve daha

---

971 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 177-178.

972 *Tarih-i Selânikî,* II, 681. İstisnai bir durum olarak 1600'deki seferde hazine yeterli olmadığından sadece saka beygirleri ve levazımatı için para verilmişti. Seyishaneler ortalarca karşılanmıştı. *Tarih-i Selânikî,* II, 863. 1604 baharında Ciğalazade Sinan Paşa'nın şark seferi için seyishane ve saka beygirlerinin bedelleri verilmişti. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 383.

973 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 264.

974 1720'de 52. bölükten amel-mande kayıtlı İbrahim'e iki beygir verilmiş ve parası alınmıştı. *BOA, D.YNÇ,* 61-189. 1774'te savaştan dönen 61. bölüğün beygirleri yeniçerilere, at oğlanlarına ve at pazarında müşterilere satılmıştı. *BOA, D.BŞM.d.* 41151, s. 75.

975 *BOA, D.BŞM.d.* 1521.

976 1737'de kaybedilen Özi'den ayrılan on ortaya sadece seyishane ödendiğinde -250 kuruşu odabaşına, 100 kuruşu çorbacısına olmak üzere- 350'şer kuruş verilmişti. *BOA, C.AS,* 13351.

977 *TSMA, E.* 33, 920.

978 *BOA, C.AS,* 29129, 32723/3.

979 Aralık 1787'de ortalar dışında ödenen seyishanenin dağılımı şöyleydi: Ortaçavuşa 500, beytülmâl katibine 500, küçükçavuşa 400, çavuşlar katibine 200, ocak yazıcıları başeskisine 190, ocak yazıcılarına 5.400 (her yazıcıya 180 olmak üzere), çavuşlara 2.400 (her çavuşa 80 olmak üzere), efendi kalemi şakirtlerine 1.500, ağa kapısı şakirtlerine 500, 2 beytülmâl kapıkethüdalarına 100, →

sonraki harplerde hazinenin zayıflığı yüzünden saka beygirleri için verilen miktar 4 bin tenzil edilerek 6 bin kuruş ödenmişti.[980]

Kalelerden ordulara gidecek ortaların seyishaneleri ise ayrıca ödenmiştir.[981] Yeniçeri Ocağı'ndan ayrı İstanbul'dan gidecek ortalara ya beygirlerinin paraları verilmiş yahut gidecekleri yerde temini emredilmişti. Mesela Ekim 1724'te Trabzon gümrük eminine, Tebriz ve Revan ordularına gönderilen ortalara yüklerini taşımak için 10 nefere bir beygir ve her ortaya üçer saka beygiri temin etmesi emri verildi.[982]

Serdengeçti bayraklarının 120 kişilik olanlarının her birine bir saka beygiri verilmiş; mevcudu fazla olanların beygirleri artırılmıştı. Ayrıca cepheye varmalarına kadar bayrakların her 10 neferine bir yük beygiri geçtikleri menzillerde veya kazalarda temin edilmişti.[983]

Deniz seyahati dışındaki her hareketlerinde, ağırlıkların taşınması için ortalara ve bayraklara deve verilir, gerekirse araba temin edilirdi. Ağaların ve diğer görevlilerin hususi araba hakkı vardı. 1579 yılında Lala Mustafa Paşa ile şark seferine giden kulkethüdası maiyetindeki yeniçerilere toplamda yüz on yedi katar deve verilmiş; kulkethüdasına bir katarı tahsis, çorbacılara birer deve taksim edilmişti.[984] 18. yüzyıldaki uygulamada 250 neferi bulunan bir ortaya çorbacısıyla beraber altı develik bir katar verilir, nefer fazla olursa sayı artırılırdı.[985] Ayrıca ağırlıkların ve diğer yüklerin taşınmasında ihtiyaca binaen ilave beygir, deve, sirem ve kav (öküz) arabası temin edilirdi.[986] 4 Ekim 1717'de talep üzerine ocağa iki yüz yirmi altı deve verilmişti.[987] 28 Nisan 1770'te mekkaribaşı ağaya, önceden

---

mumculara 1000, kethüdabey serserracı, çuhadar, mataracı, gönderici ve nöbetçisine 550, efendi serserrac, camedan ve nöbetçisine 250, kapıkethüdalarına 80, ocak yamaklarına 600 (her birine 15 olmak üzere), falakacılara 150 (her birine 12,5 olmak üzere), 7 nefer hu-keşâna toplam 150, 2 nefer divan sakalarına 100, her kârhaneye 150 olmak üzere otuz üç kârhaneye 4.950, ocak cerrahlarına 300, serserrac-ı yapuk ve rahtıvana 130, ocak müezzinlerine 50 kuruş olmak üzere toplam 20 bindi. *BOA, C.AS*, 42773.

980 *BOA, C.AS,* 48610.

981 1737'de kaybedilen Özi'den ayrılan on ortaya -250 kuruşu odabaşına, 100 kuruşu çorbacısına olmak üzere- 350'şer kuruş verilmişti. *BOA, C.AS,* 13351.

982 *BOA, C.AS*, 15130.

983 *BOA, D.BŞM.d.* 1521. *BOA, C.AS*, 12566, 40952. *Antakya'nın III Numaralı Şeriyye Sicili*, 244-245.

984 *BOA, KK.d.* 232, s. 397.

985 *BOA, D.BŞM.d.* 1521.

986 *BOA, MAD.d.* 1995, s. 20-21, 23-24. *BOA, C.AS,* 44126, 52933. 1715'te sefer sırasında zahire taşınan arabalar dağıtılmıştı. *Târîh-i Râşid ve Zeyli,* II, 914.

987 *BOA, D.YNÇ*, 55-2.

verilen altmış beş beygirden başka otuz beş beygir daha verilmesi emredilmişti.[988] 1770'te henüz kışlaktan çıkıldığında yüz elli, 1771'de üç yüz dört, 1773'te beş yüz altmış beş beygir verilmişti.[989] 13 Mart 1788'de seferin başında ocağın eşyalarını taşımak için sadrazamın çuhadarı on yedi öküz arabası kiralamıştı.[990] 1811 yılında yeniçeri ordusunda on sirem araba, beş yüz elli bir kav araba, yedi yüz beş beygir, on iki katar katır, dokuz yüz deve vardı.[991]

Ordudan bir görev için orta gönderildiğinde beygirleri hazırlanırdı. İlave verilen beygirler, develer ve arabalar sefer veya görev sonunda iade edilirdi.[992] Mayıs 1769'da Hotin'e gönderilen on ortaya verilen beş yüz beygirin orduya gönderilmesi istenmişti.[993]

Ortalar, serdengeçti ve dalkılıç bayrakları, tüfenkçi gibi hususi birliklerin hepsinin sakaları vardı. Bütün sakaların amiri olarak, ağa bölüklerinden bir sakabaşı tayin edilirdi. Her ortaya üç çift meşk (tulum), üç musluk ve üç kırba verilmesi kanundu. Bayraklara ise mevcutlarına göre cebehanelerden malzeme verilmişti.[994] Yeniçeri Ocağı sefere çıktığında saka malzemelerinin bedeli hazineden ödenerek temini sağlanmıştı.[995] Ortalar ve diğer birliklere toplamda bir sefer sırasında dört yüz çift meşk, yüz musluk, bin beş yüz kırba alınması için 5.875 kuruş verilirdi.[996] Malzemeler sefere hazırlanırken esnaftan satın alınırdı. Ordu kışlakta kaldığından sakabaşı İstanbul'a gelir, eskiyen veya kullanılamaz hale gelenlerin yerine İstanbul'daki esnafa yaptırılan malzemeleri götürürdü.[997]

Sakaların hususi kisveleri ve donanımları vardı. Bunlar çizme, şalvar, kolçak, çaprast, kamçı, fener, meşinli garar, arka semeri, beygir semeri, kundurma, arka kırbası, musluk tahtasıydı.[998] Sakalar temin ettikleri suyu meşin torbalarda

---

988 *BOA, AE.SABH.I,* 10868.

989 *BOA, C.AS,* 33808.

990 *BOA, C.AS,* 31103.

991 *BOA, C.AS*, 20729.

992 Misal için bkz. *BOA, A.MHM.d,* 267, hk. 98.

993 *BOA, C.AS,* 2170.

994 *BOA, D.BŞM.d.* 1521. *Telhîsü'l-Beyân,* 145. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 712. *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 848. 8 Haziran 1725'te Hemedan ordusunda yeni gelen orta bayraklara mühimmatları dağıtılmıştı. *BOA, İE, ML.* 11459.

995 *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 383.

996 *BOA, D.BŞM.d.* 1234, s. 3. *BOA, C.AS*, 32723/1. *TSMA, E.* 920. *İbretnümây-ı Devlet,* 259. 1738 yılı için saka beygirlerinin ve diğer takımların parası 10.875 kuruş, padişahın iç hazinesinden ödenmişti. *TSMA, D.* 6153.

997 *BOA, A.MHM.d.* 142, hk. 828. *BOA, C.AS*, 49116. 1787-92 harplerinde İstanbul'a gelen sakabaşının masrafları *BOA, MAD.d.* 2886, s. 211'de gösterilmiştir.

998 *BOA, D.BŞM.d.* 2043. *BOA, C.AS*, 30673, 54852.

hayvan üzerinde taşır;[999] sırtlarına taktıkları arka semerlerindeki kırbalarla ise neferlere dağıtım yaparlardı.[1000]

Çadır, kilim ve mutfak malzemeleri de ortaların kendi düzen akçelerinden karşılanırdı. Sefer emriyle beraber ortalar bunları temin için hazırlıklarını yapardı. Önceden mevcut olanlar bunların tamirini yaptırır ve hazırlardı. Ortaların mevcudu 250'den fazla ve vakıf akçeleri yoksa malzemeler seferden dönüldüğünde iade edilmek şartıyla cebehaneden verilirdi.[1001] Nısf ortaların masraflarının parası, sandığın bulunduğu asıl ortalardan gönderilirdi. 1739 seferi için esas ortası Bağdad'da olan 47. cemaatin ihtiyarları, sefer teçhizatlarının tutarı olan 5 bin kuruşu borç alarak ödemiş, parayı esas ortadan istemişti. Ama odabaşı ve diğer görevliler parayı göndermeyince Bağdad zabitinden müdahale etmesi istenmişti.[1002]

Ortaların mevcutlarının hep 250'den fazla olması ve her ortanın kârda olan vakıf akçelerinin bulunmaması, malzemelerin hazineden temin edilmesini icap ettirmişti. 1684 yılında sefere giden ortalara yüz on beş kese iç hazineden yardım edilmişti.[1003] 1687 yılı seferi için gidecek kırk üç ortanın her birine 100 bin akçe, 1. bölüğe 150 bin akçe olmak üzere toplam 435.000 tanzim akçesi verilmişti.[1004] 18. yüzyılda ise mutat olarak her ortaya beş kese/2.500 kuruş verilmişti.[1005] Borca batık olduğu için geliri olmayan ve malzemelerini temin edemeyen 56. cemaat, Ağustos 1790'da İsakçı'daki orduya gittiğinde mühimmatlarının temini emri verilmişti.[1006] 1810 yılı seferinde tanzim akçesi olarak bütün ocağa 105 bin kuruş ödenmişti.[1007]

Kalelerden ordulara gidecek ortaların mühimmatlarını merkezdeki ihtiyarları hazırlar ve gönderirdi. Ordulardaki ortalara yazılan ilave neferler ve gelen

---

999 1769'da Hotin kuşatmasında kalenin içecek suyu dışarıda olduğundan su getirmeye giden sakaların her gün yedi-sekizini Ruslar öldürseler de onlar bezmeden su taşımaya devam etmişlerdi. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 78-79.

1000 Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 89.

1001 *BOA, D.BŞM.d.* 1521. *BOA, C.AS*, 24598.

1002 *BOA, A.MHM.d,* 145, hk. 1729.

1003 *BOA, A.MHM.d.* 180, hk. 20.

1004 *BOA, C.AS*, 29078.

1005 1769'da her ortanın ihtiyarları ve oda bekçilerine beşer kese verilmişti. *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme,* 6. 13 Aralık 1771'de Mısır tarafına gidecek beş ortanın her birine beş kese karşılığında 2.500 kuruş tanzim akçesi verilmişti. *BOA, C.AS*, 44141. 11 Ekim 1789'da İstanbul'dan gönderilen üç ortaya 2500'er, çorbacılarına 500'er, 3 çavuşa ve 1 yazıcıya 150'şer düzen akçesi verilmişti. *BOA, C.AS*, 35642. Ayrıca bkz. *Taylesanizâde Tarihi*, 220. *Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 97.

1006 *BOA, D.YNÇ*, 421-192.

1007 *BOA, C.AS*, 20722.

bayraklar için cebehanelerden malzemeler verilirdi.[1008] Yine ortalardan ayrı olan zabitlerin ve birliklerin donanımları cebehaneden temin edilirdi.[1009] Kışlakta kalındığında ortaların görevlileri yeni ihtiyaçlarını sağlamak, eskiyen malzemelerin tamir ettirmek veya yenisinin almak için İstanbul'a gelmekteydi.[1010]

İlk ihdas edildiklerinde serdengeçti ağalarına levazımatlarını temin için 500 kuruş verilirdi.[1011] Bayrakların malzemeleri önceleri hareket ettikleri yerlerden temin edilirken sonradan cepheye veya toplanma yerine vardıklarında cebehane ve mehterhane-i haymeden verilmiş; bu yüzden bütün malzemeler ordularda bulundurularak eksildiğinde İstanbul'dan gönderilmiş veya yakın yerlerden satın alınmıştı.[1012] Serdengeçti ve dalkılıç bayrakları orduya varana kadar geçtikleri menzillerde, köyler ve kasabalarda barınmıştı. Kendilerine ordudan verilen malzeme ve mühimmatlar sefer sonunda sorumlu olan serdengeçti ağalarınca iade edilmişti ki bunlara eskimiş olsalar bile sağlam kalmış malzemeler de dahildi.[1013] Peşin ödeme usulü sonradan da bazen uygulanmıştı. Mart 1734'te Anadolu'dan toplanacak bayraklara *mesârif-i seferiye* için ağa başına bir kese akçe verilmesi emredilmişti.[1014] Nisan 1771'de Özi tarafına gidecek bayraklar için Özi'de sefer mühimmatı temini mümkün olmadığından bu tarafa gidecek her ağaya harcamak üzere 500 kuruş verilmişti.[1015]

Mühimmat temini, daha önce de zengin ağalara yüklenirken özellikle mali muvazenenin iyice bozulduğu 1787-92 harplerinden itibaren bütün masraflar kazaların ahalisi ve sefere gitmeyen yeniçerilerin üzerine kaldı. Maaş ödenmediğinden maddi durumlarını öne süren ağalar bayrak açmaktan imtina etmiş, ahaliden para alarak telafi etmeye çalışmışlardı. Ağalar ve idareciler, sefere gitmeyenler için de para topladıklarından suistimaller olmuştu.[1016] İstanbul'da da esâmîleri ele geçiren

---

1008 *BOA, C.AS,* 43109, 51748.

1009 10 Temmuz 1716'da başyazıcıya sekban çergesi ve on iki haneli mutfak çadırı verilmişti. *BOA, C.AS,* 49141. 12 Mayıs 1789'da ordudaki turnacıbaşı ve çorbacılardan kendileri temin edemeyenlere sekban çergesi, kubbe çadır, kenef, fener verilmişti. *BOA, C.AS,*49671.

1010 *BOA, D.BŞM.d.* 4115, s. 73.

1011 *33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili,* 536-537.

1012 *BOA, D.BŞM.d.* 1521. *BOA, C.AS,* 37424, 43109, 53131. 1725'te Revan ordusuna gelecek serdengeçtilerin İstanbul'dan malzemeleri gönderilmişti. *BOA, D.BŞM.d.* 1520. Aynı yıl Gence ordusu için yazılan serdengeçtilerin malzemeleri Erzurum'dan satın alınmıştı. *BOA, AE. SAMD. III,* 9342. 1750 yılı Özi cebehanesinde silah, çadır, saka malzemeleri ve diğer alet edevatlar için bkz. *TSMA.D.* 2526.

1013 *BOA, D.BŞM.d.* 2043. *BOA, C.AS,* 30673.

1014 *1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri*, hk. 2.

1015 *BOA, C.AS,* 2826, 52624. *BOA, AE.SMST.III,* 16078. *BOA, AE.SMST.III,* 21539, 21540, 28235.

1016 *BOA, C.AS,* 33468, 37610. Ekim 1778'de kış ordusu için Mihaliç'ten gidecek bazı bayrakların masraflarına dört köy katılmadığından sıkıntı çıkmıştı. *BOA, A.MHM.d.* 177, hk. 64. 1787'de ➞

ancak sefere gitmeyenlerle ve yeniçerilerin hâkim oldukları esnaf teşkilatlarına masraflar yüklenmişti.[1017] Para alma yaygınlaştığından sefere giden neferlerin bazıları masraflarını sebep gösterip cebren para tahsil etmişlerdi.[1018]

Taşrada bulunan zengin ağaların götürdükleri yeniçerilerin iaşeleri gibi malzeme ve diğer masrafları kendilerince karşılanırdı. Masraflardan kurtulma maksadıyla bu tür yeniçeri sevki gittikçe artırılmıştı. Mesela Kasım 1788'de Erzurum'dan istenen 4 turnacıbaşının 50'şer, 4 hasekinin 25'şer neferin masraf ve malzemelerinin kendilerince karşılanacağı açıkça emirde gösterilmişti.[1019]

Mühimmatların tafsilatına bakılırsa çadırların gece yatılan, gündüz dinlenilen, mutfak, hamam ve tuvalet olarak kullanılan çeşitleri vardı. Mensupları fazla olan ortalar ve bayraklar büyük sofa çadırları ve sekban çergeleri kullanır; çorbacı ve odabaşıların hususi çadırları bulunur, at oğlanı çadırlarında atlar muhafaza edilirdi.[1020] Serdengeçti bayraklarının 120 kişilik olanlarıyla 100 veya 120 kişilik tüfenkçi gibi hususi birliklere bir büyük çadır verilir, bunların kubbe ve sütunları olduğundan kurmak için bayraklara kazma ve kürek de dağıtılırdı.[1021] Yeniçeriler, çadırların içine serilmiş büyük veya küçük kilimler üzerlerine yerleştirilen minder, şilte veya postlar üzerinde uyur ve dinlenirdi.[1022]

Mutfak için kullanılan kap kacak, temizlik malzemeleri, aydınlık için fener ve diğer malzemeler orta ve bayrakların mevcutlarına göre dağıtılmıştı. Kazan, karavana, sahan, yemek için meşin sofralar, ibrik, kaşık, lenger, kepçe, kevgir, ibrik, maşrapa, çamaşır leğeni, yamak, süzgeç, güğüm, kahve ibriği gibi malzemeler bunları teşkil etmişti.[1023]

Anadolu'dan sefere gidecek yeniçeriler için nefer başına 50-60 kuruş toplanmış ancak onlar gitmemiş, paranın yarısını verdikleri Türk ahaliyi göndermişlerdi. *BOA, A.MHM.d.* 198, hk. 149-151. 1790'da Kayseri'de sefer gidenler için masrafları toplandığı halde gitmemişlerdi. *BOA, A.MHM.d.* 192, hk. 660. 1799'da Eğin'den istenen 120 kişilik iki bayrak yeniçeri için serdar ve voyvoda 40 bin akçe toplamış ama sadece 40 kuruş harçlıkla 20 nefer gönderilmişti. Tahkikat başlatılarak paranın iadesi istenmişti. *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 26. 1800'de Şam'dan istenen 2 bin nefer için 30'ar kuruş toplanmış ama sadece 150 nefer cepheye gitmişti. 1850 nefer düşen 55.500 kuruşun hazineye teslimi için emir verilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 211, hk. 77.

1017 *BOA, C.AS*, 36244. *Kitâb-ı İbretnümây-ı Devlet*, vrk. 92. 1821'de Boğdan'a İstanbul'dan 5 bin nefer için esnaf yeniçerilerden ortalarına 50'şer kuruş istenmişti. *Şânî-zâde Târîhi*, II, 1098.

1018 *Câbî Târihi*, II, 741.

1019 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 1041. 1789'da Ereğli'de 23. cemaatin ağalarında servet ve kudret sahibi Seyyid Elhac Mehmed'e, zaten bu kazada çok yeniçeri olduğundan bunları toplayıp masraflarını karşılayarak cepheye götürmesi emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 189, hk. 158.

1020 *BOA, D.BŞM.d.* 4115, s. 64-65.

1021 Eylül 1725'te ordu Hemedan'dan Loristan'a gittiğinde ortalara onar çift garar (küçük halı-kaliçe), on kilim, on saka semeri verilmişti. Her serdengeçti bayrağına sekiz çift garar, sekiz kilim ve iki semer verilmişti. *BOA, İE, ML.* 11459.

1022 Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 180. *BOA, D.BŞM.d.* 4115, s. 72

1023 1735'te yazılan serdengeçti bayraklarına Erzurum'dan birer kazan ve kepçe-kevgir satın alındı. *BOA, C.AS,* 30453. 1737'de sadrazam için yazılan 300 tüfenkçinin ihtiyaçları için her yüz kişiye ➻

2.6. HARCIRAHLAR

Ocaktan görevli olarak gönderilenlere yol masrafları için harcırah verilir, seyahatlerinde kullanacakları beygirleri menzillerde hazır tutulurdu.[1024] Harcırah miktarı rütbelere ve mesafelere göre değişmekteydi. Çavuşların uzun mesafeli harcırah miktarı 50 kuruştu; yazıcıların harcırah miktarı çavuşlarla aynıydı.[1025] 23 Ağustos 1644'te Azak'a giden Aydın Çavuş'a 50 kuruş (1 kuruş 80 akçe hesabından),[1026] 27 Eylül 1741'de Anadolu sol kolundan bayrak yazmaya giden çavuşlara (1 kuruş 160 akçe hesabından) 50'şer kuruş verilmişti.[1027] 16 Ekim 1773'te ordudan Özi'ye gönderilen çavuşa 50 kuruş verilmişti.[1028] Görevlilerin gidecekleri mesafenin kısalığı veya uzunluğuna göre miktar değişmişti. Mart 1711'de Anadolu'dan asker sürmeye memur çavuşlara 25 kuruş, Ağustos 1770'te ordudan Varna'ya görevli çavuşa 20 kuruş, 1770'te İsakçı'dan Anadolu'ya gönderilen üç çavuşa 80'er kuruş verilmişti.[1029]

---

bir kazan, bir büyük üç küçük tencere, on adet sahan, bir büyük lenger, bir güğüm, bir yamak, bir çamaşır leğeni, bir çift kevgir-kepçe, bir süzgeç, altı maşrapa, abdest ibriği, bir büyük bir küçük kahve ibriği, otuz yedi kilim, on meşin sofra, şimşir kaşık ve saka takımı verildi. *BOA, D.BŞM.d.* 2043. *BOA, C.AS*, 30673. 1769'da sadrazamın beş ağa emrindeki 500 tüfenkçinin her yüz kişisine bir büyük çadır, dört sekban çergesi, bir çeşme, otuz yedi kilim, bir kazan, on sahan, on lenger, on meşin sofra, beş ibrik, bir büyük çeşme, altı maşrapa, altı fener, her nefere bir kaşık, bir kevgir ve kepçe, bir yamak, bir yağ dabbesi, bir büyük süzgeç, bir çamaşır leğeni, bir güğüm, bir balta, bir kazma, bir demir kürek, dört kahve ibriği ve saka takımları verildi. *BOA, D.BŞM.d.* 3959. Haziran 1773'te Hacıoğlupazarı seraskeri Numan Paşa emrine 125 kişilik yirmi dört dalkılıç bayrağının her birine kubbe ve sütunlarıyla bir çerge-i sekban, dört kilim, bir saka takımı ve musluk, iki adet kazan, on adet karavana, bir kevgir, bir kepçe, yirmi meşin sofra, her nefere bir kaşık, bir üstü açık çeşme verildi. *BOA, C.AS,* 42902. Bu orduda odalı, serdengeçti ve dalkılıçlar için çerge-i sekban, çadır, çeşme, kazan, lenger, kevgir, kepçe, kilim, meşin sofra, fener, güğüm, ibrik, kaşık ordu cebehanesine gönderildi. *BOA, AE.SMST.III*, 25205. 18 Eylül 1773'te Hırsova muhafazası için gönderilen on yedi dalkılıç bayrağı için ordu cebehanesinden kırk sekban çergesi, yirmi kazan, elli karavana, yirmi kevgir, yirmi kepçe, yüz deste kaşık, yirmi saka takımı, yirmi musluk, altmış kilim, kırk kenef verildi. *BOA, C.AS,* 31828. 26 Ağustos 1788'de İstanbul'dan Özi'ye yazılan on yedi dalkılıç bayrağına hizmetlerini tamamladıktan sonra kaledeki cebehaneye bırakılmak şartıyla 1770'te verilen mühimmat, her bayrağa ikişer adet kazan, onar adet karavana, onar adet meşin sofra, onar adet kilim, beşer adet maşrapa, beşer adet fener, beşer adet ibrik, birer çift kevgir-kepçe, beş çift garar, birer çamaşır leğeni ve saka takımları verildi. *BOA, C.AS,* 2662. 22 Şubat 1801'de kazma, balta, sahan, tencere, kapak, kazan, lenger, maşrapa, ocak güğümü, tas, kepçe, saka kırbası, kazgan, çeşme, yamak, sofra meşin ve çadır cebehaneye iade edildi. *BOA, C.AS,* 27214.

1024 *BOA, A.MHM.d.* 57, hk. 202, 207. *17 No'lu Adana Şer'iyyye Sicili,* 296. *BOA, A.d.* 345, s. 27.

1025 *BOA, C.MTZ,* 821

1026 *BOA, A.d.* 345, s. 27.

1027 *BOA, AE.SMHD.I*, 19384.

1028 *BOA, AE.SABH.I,* 20377.

1029 *BOA, C.AS,* 35198. *BOA, İE, ML.* 6473. *BOA, AE.SMST.III*, 511.

Turnacıbaşı ve hasekilerin uzun mesafeli harcırah miktarı 500-1000 kuruştu. Nefer yazma ve asker sevkiyle gidenlere bu seviyeden verilen[1030] miktar, dolaşacakları yere bağlı olarak değişmekteydi. 9 Şubat 1726'da Anadolu'nun orta ve sağ kollarından tashih ve be-dergâhla görevlendirilen haseki ağaya 500, maiyetindeki yazıcı ile yedi çavuşa 50'şer kuruş -1 kuruş 160 akçe hesabından- verilmişti.[1031] Eylül 1735'te Anadolu'dan Kars ordusuna serdar bayraklarını sevke memur turnacıbaşının 1000, yazıcı ve çavuşların 50'şer kuruş harcırahı vardı. Aynı tarihte görevli haseki ağanın harcırahı 500 kuruştu.[1032] Temmuz 1736'da Anadolu'dan Kırım'a gidecek 3000 nefere teminine giden turnacıbaşı Ali Ağa'ya 500, maiyetindeki 4 çavuşa 30'ar kuruş verilmişti.[1033] 26 Şubat 1769'da Rumeli sol koluna giden turnacıbaşı, yazıcı ve çavuşlara aynı ödeme yapılmıştı.[1034] Kasım 1771'de ordudan Hezargrad, Şumnu ve çevre kazalardan nefer yazmaya giden turnacıbaşıya 150, iki çavuşa 20'şer kuruş, Ekim 1773'te Karasu'da dalkılıç yazılanların üzerine ordudan başbuğ tayin edilen turnacıbaşı ağa ve çavuşlara toplam 150 kuruş verilmişti.[1035] Ağustos 1773'te firar edenleri geri döndürmek için görevli turnacıbaşıya 300, çavuşlara 15'er kuruş verilmişti.[1036]

1745'te göreve giden küçükçavuşa 250 kuruş, 1770'te İstanbul'a tıbbi ve cerrahi malzemeleri temine giden cerrahbaşı ve beş cerraha 120'şer kuruş verilmişti.[1037] Haziran 1774'te İzmir'e zabit tayin edilen sabık turnacıbaşının 2.500 kuruş, daha sonrasında İstanbul'dan Anadolu ve Rumeli'deki mahallere serdar olarak gönderilen turnacıbaşıların 500 kuruş harcırahı vardı.[1038] 13 Ocak 1745'te Trabzon tarafından yirmi beş bayrak toplamaya memur saksoncubaşına 1000 kuruş verilmişti.[1039]

2.7. YENİÇERİ TEREKELERİ VE OCAK BEYTÜLMÂLI

Devşirme yeniçerilerin gayrimüslim aileleri, kendilerine mirasçı olamazdı. Ancak yeniçeriler, Müslim-gayrimüslim fark etmeden ailelerine mirasçı olmuşlardır.[1040]

1030 *BOA, C.AS,* 1564.
1031 *BOA, AE. SAMD.III,* 13930.
1032 *BOA, C.AS*, 49025/1-3.
1033 *BOA, C.AS,* 32589.
1034 *BOA, C.AS,* 29584. Aynı seviyeden ödemeler için ayrıca bkz. *BOA, C.AS*, 1564.
1035 *BOA, C.AS,* 28427, 30537.
1036 *BOA, C.AS,* 3527.
1037 *BOA, AE.SMHD.I,* 15492. *BOA, AE.SMST.III,* 26031.
1038 *BOA, C.AS,* 24484, 54019.
1039 *BOA, AE.SMHD.I*, 312.
1040 Bir yeniçerinin zimmi babasından kalan tereke için bkz. *BOA, AMHM.d.* 81, hk. 412. 1632 yılına ait benzer bir kayıt için ise bkz. *TSMA, E.* 722.

Vârissiz ölen yeniçerilerin terekelerinin cenaze masrafları düşüldükten sonra kalan kısmı beytülmâla aitti. Altsoy ve/veya üstsoy mirasçıları bulunduğunda ise miras hukukuna uygun olarak tereke aralarında taksim edilmiştir.[1041] Mirasçı olarak sadece karıları bulunduğunda dörtte biri onlara bırakılmış, geri kalan beytülmâla ayrılmıştı.[1042] Yeniçeriler yoldaşlarından veya başkalarından vasi tayin edebilmişlerdi.[1043]

Esâmîli veya esâmîsiz yeniçeriler, kuloğulları ve yeniçeri ağasına kadar bütün zabitler aynı kanunlara tabiydi.[1044] Sadece kaide olarak eşkıyalığa bulaşmış olanlardan öldürülenlerin terekesi, mallarına haram bulaşmış olması ihtimalinden olsa gerek beytülmâla dahil edilmezdi.[1045] Yükselme şartları dışında evlenme kısıtlaması olmasa da hayatlarını ortalarında geçiren, İstanbul ve kalelerde kışlalarda vefat eden, yahut memleketlerinde vârissiz ölen neferler ve ağalar çoktu.[1046] Yeniçeriler içinde çok zengin kimseler bulunduğundan[1047] vakıf kurma veya başka şekilde hayrat yapmaları çok yaygındı.[1048]

Başlangıç tarihi tespit edilemese de 18. yüzyılın ikinci yarısında orta masrafları fazla olan 64. ve 71. cemaatlerle 1. ve 5. bölüğe mensup yeniçerilerden varissiz ölenlerin terekeleri hususi fermanla bu ortaların masraflarına tahsis edilmiştir.[1049]

1041 1822'de Tekfurdağı zabiti iken ölen sabık kulkethüdası Kırkbir Mehmed Ağa'nın mirasçısı olarak tek bir küçük kızı olduğundan terekesi ona kaldı. *BOA, A.MHM.d.* 240, hk. 416. Diğer bazı misaller için bkz. *42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicili*, 72-73, 132-136. *202 Numaralı Şer'iyye Sicili*, 138.

1042 *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 110. *336 Nolu'lu Askerî Kassâm Defteri*, 69-71. *1229 Numaralı Edremit Şer'iye Sicili,* 67, 170. *H. 1167-1169 (1753-1755) Tarihli Adana Şer'iyyye Sicil*i (haz. Murat Fidan), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, 1996, 142-144. *BOA, C.ADL*, 4127.

1043 *BOA, AE. SAMD.III*, 17322.

1044 *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 838. *BOA, A.MHM.d.* 215, hk. 968. *BOA, D.YNÇ,* 44-481.

1045 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 215. 1791'de Sakız'da eşkıya olarak bahsedilen Gavur Ahmed adlı bir yeniçeri öldürüldüğünde, varisi olmadığından terekesi beytülmâla zapt edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 196, hk. 192.

1046 Her ne kadar evli olup olmadıkları anlaşılamasa da ocağın son döneminde bile ağa ve zabitlerden varissiz ölenler çoktu. Mesela 1779'da hacca giderken ölen sabık ağa kapısı halifesi Süleyman Ağa'nın mirasçısı yoktu. *BOA, A.MHM.d*, 176, hk. 354. 1793'te Zağra-i Atik'te vefat den eski yeniçeri ağası Derviş Süleyman Ağa'nın varisi yoktu. *BOA, A.MHM.d.* 200, hk.36.

1047 1600'de yeniçeri ağası yaptırdığı binaları 10 bin floriye satmıştı. *TSMA, E.* 875/25. 1613'te ölen Ömer adlı bir yeniçerinin 12 bin flori nakidi, altı bin koyun ve keçisi, üç yüz sığırı ve başka malları bulunuyordu. *BOA, A.MHM.d.* 78, 1101. 1740-50'li yıllarda Rumeli'den Trabzon'a ticaret için gelen serdengeçti ağalarının terekeleri oldukça fazla yekûn tutmuştu. Aygün, *XVIII. Yüzyılda Trabzon'da Ticaret,* 202.

1048 *BOA, C.EV*, 6677, 8033, 8355. *BOA, C.MF,* 4279, 4650, 8369.

1049 *BOA, A.MHM.d.* 184, hk. 558. *BOA, A.MHM.d.* 237, hk. 205.

Ocakta terekelerin kaydı ve muhafazası için hususi görevliler bulunmaktaydı. Beytülmâldan esas sorumlu beytülmâlcı/beytülmâl eminiydi. Beytülmâlcı çorbacılar, deveci ve haseki ağalardan tayin edilmişti.[1050] Ayrıca ocak kâtipleri içinde yüksek rütbeli, 65. süvari sekbanlara kayıtlı beytülmâl kâtibi vardı ve emrinde kassam kâtibi yeniçeriler çalışmaktaydı. Beytülmâl defteri, kâtibin uhdesinde olarak efendi kapısında dururdu. Bu görevliler, terekelerden vergilere isabet eden binde 25'i alırdı.[1051]

İstanbul'da yaşayan ve buraya ticaret veya başka maksatla gelen yeniçerilerden ölenlerin görünürde mirasçıları yoksa terekeleri askerî kassam defterlerine kaydedilir, ocak beytülmâlcısı tarafından mensup olduğu ortanın görevlileri eliyle muhafaza altına alınırdı.[1052] Yüklü terekeleri olanlardan İstanbul'da veya başka yerde ölenler için hususi adamlar gönderilirdi.[1053] Muhafaza altındaki terekeler satıldıktan sonra eğer mirasçıları yakındaysa paraları kendilerine teslim edilir; mirasçısı yoksa veya uzakta iseler paralar beytülmâlda tutulur, mirasçıları geldiğinde yine para kendilerine teslim edilirdi. Ölenlerin orta vakıflarına olan borçları da terekelerinden tahsil edilirdi.[1054] Hamile eş olduğunda doğum beklenirdi. Bender'e giderken rüzgâr sebebiyle batan gemide ölen çorbacının hamile karısının doğumu beklenmiş, Ağustos 1764'te erkek çocuk doğduğunda tüm tereke onlara kalmıştı.[1055] 1808'de sabık yeniçeri ağası Tokadî Mustafa Ağa'nın varisi olmamasına rağmen hamile cariyesinin doğum yapması beklenmiş, bütün mirası doğan oğluna kalmıştı.[1056]

Taşrada ölenlerin terekelerinin zaptı zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. 1513 tarihli bir kayda göre kazalarda bulunan yeniçeriler öldüğünde yoldaşların-

---

1050 18.5.1597-1.10.1597 arasında 39. cemaatin çorbacısı beytülmâlcıydı. Ondan önce 95. cemaatin çorbacısı Şütürbân ağa bu vazifeyi yapmıştı. *BOA, KK.d.* 3211. 1645'te 1. cemaattin çorbacısı Şütürbân ağa beytülmâl eminiydi. *TSMA, D.* 4060. Aralık 1754'te Haseki Osman Ağa beytülmâl eminiydi. *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 921. Bazı muhallefat defterleri için bkz. *TSMA, D.* 2127. *BOA, MAD.d.* 15337.

1051 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 245, 254. *BOA, D.YNÇ,* 107-65.

1052 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 921. *615 Numaralı İstanbul Askerî Kassam Defteri,* 44, 105.

1053 Ocak 1763'te İstanbul'da ölen 25. cemaate mensup haseki Süleyman Ağa'nın Erzurum'da kiradaki evleri, hanı, çiftlikleri ve diğer mal-mülkü için görevli gönderilmişti. *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 282.

1054 *BOA, AMHM.d.* 153, hk. 119. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 799. Haziran 1791'de Gönye'den İstanbul'a gelirken gemide vefat eden, esir ve iplik tüccarı 64. cemaat yoldaşı Molla Hüseyin'in yanında bulunan eşyalara, cariyelere ve diğer ticari emtiaya orta mütevellisi tarafından beytülmâl için el konulmuştu. Daha sonra memleketinde yaşayan hanımı ve dört çocuğu arasında taksim edilmişti. Şubat 1788'de ölen 25. bölük yoldaşı ve sürat topçusu Berber Ahmed'in terekesini kardeşi üç yıl sonra almıştı. *615 Numaralı İstanbul Askerî Kassam Defteri,* 24-25, 104. Ayrıca bkz. *336 Nolu'lu Askerî Kassâm Defteri*, 336.

1055 *BOA, A.AHK.İS.d.* 7, s. 102.

1056 *BOA, C.ML,* 5768.

dan biri gönderilir, terekesinden satılacak olanlar satılıp diğer nakdî varlıklarıyla beraber İstanbul'a getirilir ve yayabaşısına teslim edilirdi. Varisleri veya borçluları gelip beytülmâlcılar önünde haklarını ispat ettiğinde, para yeniçeri ağası huzurunda kendilerine verilirdi.[1057] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre terekeleri zapta giden, ortaların odabaşılarıydı.[1058] Bu usul serdarlığın ihdasına kadar devam etmiş, bundan sonra terekelerin zaptı, satılması ve beytülmâla teslim için gönderilmesi onların mesuliyetine bırakılmıştı. Sadece kendi kazalarında yaşayanların değil ticaret veya başka sebeplerle orada misafir bulunanların, kalelere kayıtlı olduğu halde görev yerinden ayrılanların terekelerinden de mesul tutulmuşlardı. Usul ise şu şekle dönüşmüştü: Terekeler kassam defterlerine kaydedilir, serdarlar satılacak mal ve eşyayı çarşıda satar, müfredat defterine kaydeder ve parayı saklardı. Bu şekilde biriken paralar her yıl merkezden gönderilen ocak görevlileri tarafından defterler incelenerek toplanırdı.[1059] Tabii terekeleri büyük yekûn tutan zengin yeniçeriler için hususi görevli gönderilmiş;[1060] başlangıç tarihi bilinmese de tüccar yeniçerilerin fazla olduğu Kalas'ta terekelerin zaptı, müdahaleye mâni olunmak maksadıyla olsa gerek, serdara değil şehrin hakimine bırakılmıştı.[1061]

Kalelerde terekeleri merkeze göndermekle görevli beytülmâl eminliği vardı. Bunlar orta bulunan kalelerde çorbacılardan seçilmişti. Terekelerin zaptı husu-

---

1057 *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri,* III (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yay., İstanbul 1991, 152.

1058 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 192-193.

1059 *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 176, 255. 306. *BOA, A.MHM.d.* 93, hk. 100, 287. *BOA, A.MHM.d,* 96, hk. 168, 370. *BOA, A.MHM.d.* 152, hk. 889-891. *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 354-359. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 932. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 139. *82/3 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (h. 1085/m. 1674-1675) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* (haz. Süreyya Atik), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2010, 160, 174. *391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili,* 534. *1753-1755 Tarihli Adana Şer'iyyye Sicili,* 142-144. Doğan Gün, *XVIII. Yüzyılda Antakya'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708-1777),* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2006, Ek Tablo 2. *BOA, C.AS,* 52343.

1060 *BOA, A.MHM.d.* 93, hk. 98. *BOA, A.MHM.d.* 240, hk. 421. Ağustos 1742'de Manyas'a bağlı Çatal adlı köyde maktulen ölen Ballı Ahmed Beşe adlı yeniçerinin karısından başka varisi yoktu. Para ve eşyaları zapttı, 500 kuruş gelir getirmesi beklenen henüz ekili tarlasının biçilip harman edildikten sonra satıp parasını almak üzere bir görevli gönderildi. *BOA, A.ŞKT.d.* 1009, s. 3. Nisan 1761'de 5. cemaatten İplikçioğlu Hacı Ahmed adlı bir tüccar yeniçerinin karısından başka varisi olmadığından dükkânları, çiftlikleri, eşya ve nakit parasının beytülmâl adına alınması için bir görevli gönderildi. *BOA, C.ADL,* 4127. 1814'te Gelibolu'da ölen Giritli Kuyumcu Ali adlı 37. cemaat mensubu yeniçerinin yanında bulunan para ve eşya, varisi olmadığından satılmış ve ocağa bildirilmişti. Girit'ten bir kişi "o benim hizmetkarımdı ve para benimdir" diyerek İstanbul'a gelip Ahi Çelebi mahkemesinden hüccet almış ve Gelibolu'ya parayı almaya gitmişti. Ama beytülmâla giren para İstanbul'a getirildikten sonra teslim edilmesi gerektiğinden kişinin kendisini ispat etmesi sonrasında burada teslimi emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 235, hk. 199.

1061 *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 141.

sunda yamaklardan kale ağaları, orta mensuplarından çorbacılar ve çalıklardan beytülmâl eminleri mesuldü.[1062] Fakir, terekeleri teçhiz ve tekfin masraflarına yetmeyen neferlerin cenaze masrafları, kale beytülmâlcısı tarafından ödenirdi.[1063]

Savaş sırasında ölen yeniçerilerin terekeleri de aynı usullere tabiydi.[1064] Eşyalar ve mallar satılıp paraları ağalar tarafından düzenlenen defterlerle mirasçılarına veya beytülmâla teslimi için İstanbul'a gönderilirdi.[1065] Savaşta ölenlerin memleketlerindeki mal-mülkleri ise serdarlar tarafından satılıp İstanbul'a ulaştırılır; ölen ağaların terekeleri seraskerler nezaretinde kaydedilir ve satılırdı.[1066]

Yeniçeri beytülmâlı yeniçeri ağasının tasarrufundaydı.[1067] Beytülmâla kalan paralar bir yıl bekletildikten sonra yeniçeri ağaları tarafından bir kısmı padişahın iç hazinesine devredilir, geriye kalan kısım ocak masraflarına ve fakir yeniçerilerin cenazelerinin kaldırılmasına harcanırdı.[1068] Yeniçeri mevcudunun daha az olduğu erken zamanlarda biriken para daha fazla, dolayısıyla hazineye aktarılan miktar çoktu. 1512 yılına ait bir kayda göre beytülmâl akçesi olarak 34.532 akçe iç hazineye verilmişti.[1069] 1006/1597-98 yılında teslim edilen ise on dört yük akçeydi.[1070] Ancak iç hazineye verilen miktar sonradan azalmaya başlamış; yeniçerilerin evlenmelerinin artması, terekelere tecavüzlerin veya müdahalelerin fazlalaşması ve ocak masraflarının artması bunda tesirli olmuştu.[1071] 23 Aralık 1699 tarihinden

1062 *BOA, A.MHM.d*, 152, hk. 1368. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 348. *42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicili*, 133-134. *10 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicili,* 62, 65, 84, 85, 102, 113, 114, 208, 217.

1063 *10 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicil Defteri*, 118, 119, 120.

1064 Savaşta ölen bir çorbacının tereke kadı için bkz. *BOA, D.YNÇ*, 44-481.

1065 *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 365. 1011/1602-03 yılı Kanije defteri için bkz. *BOA, MAD.d.* 101, s. 63. 1105/1693-94 Kandiye ağasının defteri için bkz. *BOA, C.AS,* 16017.

1066 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 485.

1067 D'Ohsson ve ondan naklen Uzunçarşılı'nın gösterdiği şekilde miraslardan yeniçeri ağası ve çorbacıların pay aldıklarına ilişkin bir uygulamaya tesadüf edilmemiştir. Mirasçılar kanunî kesintiler dışında mirasın tamamını almışlardı. Zaten mirasçısı olmayanların terekeleri beytülmâla, dolayısıyla yeniçeri ağasının tasarrufuna girmekteydi. Yine bu kaynaklarda bahsedilen 10 bin akçeden fazlasının maliyeye ve azının yeniçeri ağasına kalması ve serdarların 1.500 akçeden az muhallefatı alması bu işleyişe uymadığı gibi kayıtlarda rastlanmayan bir durumdur. D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 335-336.

1068 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 119. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 799. 1597 yılına ait defterde beytülmâl akçesi yeniçeri ağası dairesinde bir köşkün yapılmasına, ağa kapısı ve mescidin aydınlatılması için yağ alımına, orta ve ağa kapısının diğer masraflarına, ocak adına alınacak hediyelere, mescitte görevlilere, seferde olan ve maaş alamayan bazı yeniçerilerin maaşlarına harcanmıştı. *BOA, KK. d.* 3211, s. 14, 26, 35, 61-80. 1645 yılına ait bazı aylara ait terekeleri gösteren ağa defteri için bkz. *TSMA, D.* 4060. 1550'li yıllara ait parça beytülmâl defterleri için bkz. *BOA, D.YNÇ.d.* 33614, 33615.

1069 *TSMA, E.* 672/20.

1070 *BOA, KK. d.* 3211, s. 53.

1071 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 256.

itibaren bir yıllık süre için ağa tarafından beytülmâldan Hazine-i Enderun'a kırk beş keseyle 22.500 kuruş teslim edilmişti.[1072] 1117/1705-1706 yılı için yeniçeri ağası Mehmed Ağa her kesesi 500 kuruş olmak üzere 30 kese; sonraki ağa Mustafa Ağa ise bir teslimde aynı hesaptan 45 kese teslim etmişti.[1073] Başlangıç tarihi tespit edilemeyen ama 1137/1724-1725 yılında var olduğu anlaşılan uygulamaya göre yeniçeri ağaları *kıst-elyevm* yani gün hesabı üzerinden yıllık 20 bin kuruş teslim ediyor; kaç gün ağalık yapmışsa payı toplam tutar üzerinden hesaplanıyordu.[1074] Muhtemelen tesliminde zorluk yaşandığından üç eşit taksite bölündü.[1075] Ağalar bu ödemeyi fazlaca ihmal etmiş; özellikle azledilen ve başka görevlere verilenler, görev sürelerine isabet eden miktarları ödemedikleri için takibe uğramışlardı. Görevliler eliyle bulundukları yerlerde –öldüklerinde ise terekelerinden– iç hazine hissesi tahsil edilmişti.[1076]

1697 yılında, yıllardır süren seferler yüzünden taşrada fazla yeniçeri kalmaması ve kalanların çoğunun mirasçıları olması sebebiyle beytülmâla kalan paranın masraflarına yetmediği bildirilmiş, padişahtan iç hazineye ayrılan payın ocağa bırakılması talep edilmişti. Padişah payını ocağa bağışlamıştı.[1077] 1148-1149/1735-37 yılları için ödenmesi gereken 40 bin kuruş I. Mahmud tarafından sefer hazırlığı yapan ocağın saka ve seyishane beygirleri, meşk ve musluklarının temini için bağışlanmıştı.[1078] 1167-69/1753-56 arasında üç yıl tahsil edilmeyen iç hazine payı, yine I. Mahmud tarafından Selanik'te dokunan çuhalara ödenmek üzere bağışlanmıştı.[1079]

Beytülmâla kalan terekelere müdahale eksik olmayan bir haldi. 1513'te bazı terekeler habersizce paylaşıldığından, usullere münasip işlem yapılması kadılara emredilmiş;[1080] serdarların miraslarla alakalı görevlerinin başlamasından sonra onların terekelere tecavüzü çok yaygın bir hal almıştı. Hatta bununla da yetinmeyip yeniçeri olmayanları yeniçeri gösterip miraslarına el koymuşlardı.[1081] Beytülmâla ait

1072 *BOA, MAD.d.* 4359, s. 13.
1073 *TSMA, D.* 2352-190, 192.
1074 *TSMA, D.* 2369. *BOA, D.BŞM.d.* 3203. *TSMA, E.* 32-27, 403.
1075 *BOA, C.SM*, 2532.
1076 *BOA, C.AS*, 24000, 25745. *TSMA, E.* 398. 29 Eylül 1761-1 Kasım 1763 tarihleri arasında görev yapan ve sonrasında kaptan-ı derya olan Bosnevî Mehmed Ağa'dan, görevde bulunduğu dört yüz altmış üç gün için ödemesi gereken 43.106 kuruş 38 akçeyi göndermesi istenmişti. *TSMA, E.* 330, 403. *BOA, C.ADL*, 6241. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 161. *BOA, C.ML*, 1900, 2083, 23330. *BOA, C.AS*, 46517. 1171'den 1181 Rebiülahir'ine gelinceye kadar hesaplanan 205.938,5 kuruşun sadece 104.504 kuruşu tahsil edilmişti. *TSMA, E.* 916.
1077 *BOA, C.AS*, 43995.
1078 *TSMA, D.* 6252. *TSMA, E.* 920.
1079 *BOA, C.SM*, 2532.
1080 *Osmanlı Kanunnâmeleri*, III, 152.
1081 *BOA, C.ML*, 1788.

paralar bir şekilde zimmetlere geçirildiğinden, Anadolu ve Rumeli'ye ikaz mahiyetinde sürekli gönderilen emirlerden başka teftiş memurları görevlendirilmişti.[1082] 21 Nisan 1738'de Anadolu'ya, ölen yeniçerilere ait terekelerin yazılı olduğu kadı defterlerinin incelemesi ve beytülmâla ait kısımları el koyanlardan alması için ocaktan bir yetkili gönderilmişti.[1083] Terekelere el koymak için sahte varis, vasi veya vekil tayin edilmesi İzmir'de yaygınlaştığından uzun süre beytülmâla buradan hiçbir şey gelmemiş; Temmuz 1745'te teftiş için görevliler gönderilerek vârissiz ölenlerin sicillerini inceleyip zimmete geçirilmiş para ve malları iade ettirmeleri istenmişti.[1084] Eylül 1769'da Rumeli'de büyük çaplı bir teftiş yapıldı[1085] ve sonrasında, ölen yeniçerilerin terekelerinden beytülmâla para gelmediğinden sıklıkla kaza veya eyalet seviyesinde emirler gönderildi.[1086] Mayıs 1796'da olduğu gibi, Anadolu ve Rumeli'deki bütün serdar ve kadılar ikaz edildi.[1087] Haziran 1813'te, Pravadi'deki ayanların terekelere el koyup serdarlara haber vermediği şikayet edildiğinden bir görevli gönderilmişti.[1088]

Özellikle büyük yekûn tutan terekelere ahaliden ve diğer yeniçerilerden el koyanlar, görevlilere direnenler ve "beni varis tayin etti" diye iddia edenler çıkmış;[1089] bu durum daha çok İstanbul'da ölenler için ileri sürüldüğünden menedilmesi adına sıklıkla emirler yayınlanmıştı.[1090] Nisan 1670'te vârissiz şekilde ölen, 46. bölükten Manisalı Sarhoş Ali'nin bir sipahiden 900 kuruş alacağını tahsil için bir çavuş gönderilmişti.[1091] İstanbullu olmasına rağmen on üç senedir Karaburun'da yaşayan Kör Hüseyin adlı 10. cemaatten bir yeniçeri, 6 Aralık 1741'de evine giderken öldürülmüş, on beş kese değerinde parası ve emlaki varken serdarın orada bulunmadığını fırsat bilen muhassıl ve bazı kişiler hem vergileri fazla tahsil etmiş hem de paranın bir kısmını zimmetlerine geçirmişti. Bir çavuş gönderilerek el konulan paraların iadesi sağlanmıştı.[1092] Temmuz 1745'te Rakka valisinin mataracısı serdengeçti ağası öldüğünde kıymetli dört atı, 772 altını ve çok kıymetli eşyalarıyla Musullu Süleyman adlı bir kişide 4.000 kuruşluk eşyası ve nakdî kalmıştı. Haleb mütesellimi el koyduğundan hemen ortaçavuşu gönderilerek tereke zapt edilmişti.[1093] 1762 yılın-

---

1082 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 577, 579. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 223-225.
1083 *BOA, A.MHM.d.* 145, hk. 529.
1084 *BOA, A.AHKA.d.* 7, s. 41.
1085 *BOA, A.AHKR.d.* 352.
1086 *BOA, A.MHM.d.* 203, hk. 141.
1087 *BOA, A.MHM.d.* 202, hk. 1278-82.
1088 *BOA, A.MHM.d.* 234, hk. 450.
1089 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 113.
1090 *BOA, AMHM.d.* 153, hk. 119. *BOA, A.MHM.d.* 160, hk. 799.
1091 *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 700.
1092 *BOA, A.ŞKT.d.* 1009, s. 6.
1093 *BOA, A.AHK.HL.d.* 1, s. 137.

da Adana'da taun salgını sebebiyle çok kimse öldüğü ve aralarında yeniçeri olduğu halde terekelerinden beytülmâla bir şey gönderilmeyip serdar Karslı Hasan'ın resim adı altında bütün mallara el koyduğu ve yaklaşık 35 bin kuruş beytülmâlı zararı uğrattığı şeklinde bir şikâyet gelmişti. Görevli gönderilmiş, serdarlıktan azledilen Hasan'ın parayı verinceye kadar Tarsus Kalesi'ne kapatılması emredilmişti. Giden ortaçavuşu vekili yaptığı incelemede herhangi bir zarar tespit etmeyince iftira olduğu anlaşılmış, Hasan affedilmiş ve serdarlığı iade edilmişti.[1094] 1772'de eski Şam ağası turnacıbaşı Mahmud, Maçin'de görevliyken öldüğünde varisi olmadığından terekesini Haleb yeniçeri zabiti turnacıbaşı İbrahim Ağa zimmetine geçirmişti.[1095] 1779'da Harput'ta, hacda ölen zengin bir yeniçerinin terekesine eşkıyalık yapan yeniçeriler yoldaşımızdı diye el koymuş, yetimleri durumu merkeze şikâyet etmişti.[1096]

Kalelerde yeniçeri zabitleri bazen, varisleri olan kişilerin terekelerine hüddâmiye, çuhadariye veya beytülmâl ücreti diye çeşitli bahanelerle müdahale etmiş,[1097] yeniçeri olmayanların terekelerine yeniçeridir diye el koymuşlardı.[1098] Benzer tecavüzler beytülmâl eminlerinden de gelmişti.[1099] Diğer yeniçeriler ise mirasçılık iddiasında bulunmuşlardı. Şubat 1712'de iki kardeş, Bağdad'da olan kardeşleri öldüğünde "onun varisiyim" diye kendisini tanıtıp terekeye el koyan bir diğer yeniçeriden paraları almak için mücadele etmiş, alamayınca divana şikâyet etmişlerdi.[1100] Bütün bu müdahaleler sebebiyle 18. yüzyılın sonundan itibaren kalelere terekelerin müdahalesiz şekilde merkeze nakli için emirler verildi.[1101]

Bazen varisleri bulunan zengin yeniçerilerin terekelerinin müdahale olmadan tasfiyesi ve mirasçılarının alacaklarının tahsiline yardımcı olunması için ocaktan görevliler veya emirler gönderilmiş;[1102] ayrıca beytülmâla kalmasa da bazı terekelere el konulmuş veya paylaşımı gözetim altında yapılmıştı. Çünkü özellikle ağalardan ocağa ve ortalara borçlu olanlar çoktu. Yeniçeri zabitleri borçları ödemeye meyilli olmadıklarından terekeleri ocak görevlilerince satılmış, borçları tahsil edildikten sonra kalan varislerine bırakılmıştı.[1103]

1094 *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 70-71, 97, 116.

1095 *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 420.

1096 *BOA, A.MHM.d*, 176, hk. 348.

1097 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 348.

1098 *BOA, AE. SMHD.I*, 161.

1099 *42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicili*, 133-134.

1100 *BOA, A.MHM.d.* 118, hk. 1247.

1101 Ocak 1798'de Midilli'den hiç beytülmâla para gelmediği için kale ağası ikaz edilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 203, s. 1145. Haziran 1799'da İzvornik Kalesi'ne terekelere müdahale edilmemesi emri gönderilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 209, hk. 791.

1102 *BOA, A.MHM.d.* 69, hk. 223. *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 557.

1103 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 85. *BOA, C.AS*, 43620. *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 38. *BOA, A.MHM.d.* 214, hk. 1102.

Balıkesir'de 1740 yılında öldüğünde yaklaşık yüz yirmi kese terekesi olan ve bir kız kardeşiyle üç karısı bulunan 31. bölüğün alemdarının terekesine Anadolu valisi bile müdahale etmiş, paranın büyük çoğunluğu ortadan kaybolmuştu. Ortasına 1000 kuruş borcu olduğundan küçükçavuş gönderildi ve paraları bulup tamamlaması emredildi.[1104] Ağustos 1757'de Hacıoğlupazarı'nda ölen eski kulkethüdası Mehmed Ağa'nın ocağa çok borcu olduğu için, adamlarından, terekesine dokunulmadan İstanbul'a nakli istendi.[1105] Biri haseki rütbesinde iki oğlu ve beş kızı olan eski yeniçeri ağası Darbunazzâde Numan Ağa 1767'de İspir'de çiftliğinde vefat ettiğinde ocağa ve başka yerlere olan borçları tahsil edilmeden kimseye pay verilmemesi emredilmişti.[1106] 1802'de Tekfurdağı'nda ölen eski yeniçeri ağası Yusuf Ağa'nın terekesi hanımı ve kızı arasında taksim edilmişken bazı eşyaların saklanması durumu olduğundan bütün defterlerinin İstanbul'a gönderilmesi istenmişti.[1107]

Vârissiz ölen ve bir kısmı beytülmâla kalan terekelerden kaynaklanan davalarda, 3 bin akçeden fazla miktar taşıyanlar, müdahalelere mâni olmak[1108] maksadıyla kanunen İstanbul'da görülürdü. Adana'da vefat eden Antepli Hacı Osman'ın 1500 koyunu, 1.500 kuruşu ve diğer mal ve eşyasına, emekli çorbacılarından Çopuroğlu Hacı Mustafa el koyunca, Şubat 1754'te askerî kassam huzurunda yargılanması için yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi emredildi.[1109] Mart 1760'ta Kars'ta ölen 41. bölükten bir neferin 3.500 kuruş nakit para ve bir miktar eşyadan oluşan terekesinin taksiminde, kardeşinin çocukları, alacakları olduğu iddiasıyla fazla pay talep edince ihtilafın çözülmesi için tereke İstanbul'a istendi.[1110]

Görevdeki veya mazul yeniçeri ağalarından öldürenlerin terekeleri müsadere edilmişti. 1651'de öldürülen ağanın büyük yekûn tutan terekesine el konuldu.[1111] Öldürülen ağalardan 1690'da Yusuf Ağa'nın,[1112] 1691'de Mehmed Ağa'nın[1113] ve Mayıs 1715'te Ebubekir Paşa'nın terekeleri mirîye zapt edildi.[1114] 1738 yılında sefer sırasında vefat eden Abdullah Paşa'nın terekesine el konularak büyük bir kısmı

1104 *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 931.
1105 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 761.
1106 *BOA, C.ADL,* 2750/1-4.
1107 *BOA, C.ADL,* 5190.
1108 *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 647. *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 266. İkinci kayıtta miktar verilmeden davaların merkezde görüldüğü yazılmıştır.
1109 *1753-1755 Tarihli Adana Şer'iyyye Sicili,* 305-306.
1110 *BOA, AAHK.ER.d.* 4, s. 146.
1111 *TSMA, E.* 223-35. *TSMA, E.* 532/8.
1112 *BOA, İE.MHF,* 71.
1113 *BOA, İE.ML,* 3619. Tarihi belirsiz bir kayıtta öldürülen Ali Ağa'nın dört çiftliğiyle beraber bütün malvarlığına el konulmuştu. *BOA, İE.AS,* 2280.
1114 *BOA, A.MHM.d.* 123, hk 74, 80.

ocağa olan borcuna mahsup edildi.[1115] Ağustos 1800'de ölen Ariş muhafızı Ömer Paşa'nın terekesine, yeniçeri ağalığı zamanında suistimallerle çok mal biriktirdiğinden sefer masrafları için el konuldu.[1116]

2.8. ORTALARIN VE OCAĞIN MALVARLIĞI VE İDARESİ

Ortaların gelir-giderleri ve malvarlıkları, kendilerine ait vakıflar aracığıyla idare edilmiş, ocağın bu tür işlemleri ise bazı görevliler eliyle yürütülmüştür. Bahsedilecek vakıflar ve görevliler dışında Orta Camisine ait bir vakfa da Üsküp, Tikveş ve Köstendil'deki bazı köylerin gelirleri tahsis edilmişti. Vakfın mütevellisi sekbanbaşıydı.[1117]

Her ortanın müstakil, bir mütevelli tarafından idare edilen ve yoldaşlarının nazırı olduğu vakıfları vardı. 17. yüzyıldan önce bunların anaparalarını, düzen akçesi denilen, acemilerden yeniçeriliğe geçişte verilen iki altın teşkil etmekteydi. *Kavânîn-i Yeniçeriyân* yazarına göre en düzgün şekilde işletilen bu vakıflarda, 17. yüzyıla kadar mütevelli odabaşıydı ve o değiştiğinde vakfın hesabı devredilirdi.[1118] Sonraki dönemlerde mütevelliler ihtiyarlardan tayin edilmişti. Sürekli kalelerde kalan ortaların bulundukları yerde mütevellileri varken İstanbul'daki nısf ortalarına ayrıca ihtiyarlardan bir mütevelli görevlendirilmişti.[1119] Ortaların gelirlerini, kumanya harcamalarını ve sefer masraflarını gösteren yıllık orta sandığı muhasebesi tutulurdu. Her yıl sonunda orta mütevellisi ve ihtiyarları tarafından mühürlenen defter, mütevelliler değiştiğinde gerekirse ağa veya kulkethüdası tarafından tasdik edilerek hesaplar devredilirdi.[1120]

Düzen akçesi ödemesine son verilmesinden önce ve sonra vakıfların malvarlığını zengin orta mensuplarınca bağışladığı maaşlar; vasiyet edilen mal, gayrimenkul veya para; kışlaların etrafındaki dükkânların,[1121] İstanbul içinde ve dışında sahip olunan gayrimenkullerin[1122] kira gelirleri ve malvarlığının işletilmesinden elde edilen gelirler oluşturmaktaydı. Ayrıca ölen yoldaşlarının yetim kalan küçük

1115 *BOA, C.ML,* 11045, 19471.

1116 *BOA, C.ML,* 22437. Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr* (haz. Hüseyin Sarıkaya), Çamlıca Yay., İstanbul 2017, 466.

1117 *BOA, A.MHM.d.* 182, hk. 547. *BOA, AE.SMST.III,* 8478. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 100, 143.

1118 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 179-180. *BOA, D.BŞM.d.* 36916, 41042. 1795'te Menekşe Kalesi'nden Belgrad'a gönderilen 9. cemaatin mütevellisi Mehmed Emin Ağa, gitmediğinden olsa gerek bütün hesapları devretmiş, para ve borç senetlerini teslim etmişti. *BOA, A.MHM.d.*202, hk. 139.

1119 *BOA, D.YNÇ,* 112-255. *BOA, D.YNÇ,* 111-333.

1120 *BOA, D.BŞM.d.* 6810, 41151. *BOA, C.AS,* 32567, 38435.

1121 *BOA, İE.MİT*, 83. *BOA, C.AS,* 49281.

1122 *BOA, A.AHK.İS.d.* 7, s. 382. *BOA, İE.EV,* 7173.

oğullarına kalan miraslar nafakaları verilerek vakıfta işletilir, büyüdüklerinde paranın tamamı kendilerine verilirdi.[1123] Terekelerden gelen bağışlar da oldukça yaygındı. Mesela 1671'de 13. bölük yoldaşı bütün malvarlığını orta vakfına bağışlamıştı.[1124] 1746'da Edirne'de 62. cemaate mensup ihtiyar bir yeniçeri orta vakfına 1000 kuruş vasiyet etmişken, Kasım 1748'de 6. bölüğe mensup yeniçeri terekesinden 500 kuruşu ortasının vakfına bağışlamış;[1125] bu bağışların tahsilinde, dışarıdan müdahaleler veya varislerin itirazları yüzünden bazen sıkıntı çıkmıştı.

Orta vakıflarının gelirleri yukarıda ele alındığı üzere esas olarak oda masrafları ve sefer mühimmatı için sarf edilirdi. Ortanın ihtiyaçları dışında fakir yeniçerilere harcanmış ve esirlikten dönenlere karşılıksız veya borç şeklinde yardım edilmiştir.[1126]

Orta vakıflarının paraları, işletilmek için Müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmadan herkese borç verilirdi. Beylerbeyleri, sancakbeyleri, ocak idarecileri orta vakıflarının müşterileriydi.[1127] 1660 yılında Mudanya'da sakin metropolitin, 1817 yılında azledilen Rum patriği Samuil'in orta vakıflarına borcu vardı.[1128] Yeniçeriler de her türlü işleri için herhangi bir ortadan borç alabilmiştir.[1129] Mesela 5 Mayıs 1734 tarihinde, İstanbul'da 34. bölüğün çorbacısı İbrahim Ağa, 96. cemaatin vakfından 260 kuruş borç alarak tüfek fiyatından 39 kuruş devr-i şer'i ile 361 gün sonra 299 kuruşun yarısını ödemeyi vaat etmişti. Diğer ortaların ihtiyarlarının şahitliğinde senet düzenlenmiş, hanımı da kendisine kefil olmuştu.[1130]

Vakıflar paralarını tahsil edemediğinde sadrazamlıktan emirler çıkartılır, kadı ve diğer görevlilerden borçluları zorlamaları istenerek mahkeme kararlarıyla kendilerinden ve kefillerinden bu borçlar geri alınırdı. Gayrimüslimler de vakıflara olan borçlarını ödememek için direnmişlerdir.[1131] Alacaklar ölenlerin terekelerinden tahsil edildiği gibi,[1132] ocak zabitlerinden ölenlerin terekelerine borçlarının

1123 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 180.

1124 *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 837.

1125 *BOA, A.AHK.İS.d.* 2, s. 141, 255.

1126 Marsilli, *Osmanlı Askeri Vaziyeti*, 154-155.

1127 *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri,* 763, 799. *BOA, A.AHK.İS.d.* 1, s. 17. *BOA, A.AHK.İS.d.* 3, s. 58, 98.

1128 *BOA, A.MHM.d.*93, hk. 217. *BOA, A.MHM.d.* 237, hk. 554.

1129 *BOA, D.YNÇ*, 96-152.

1130 *BOA, D.YNÇ*, 111-333.

1131 *BOA, A.MHM.d.* 93, hk. 130. *61 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin (h. 1124-1125/m. 1712-1713 S.101-200) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (haz. Mehmet Can), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, 2014, 79. *BOA, A.AHK.ÖZSİ.d.* 7, s. 13. *BOA, A.MHM.d.* 93, hk. 130, 217. *BOA, A.AHK.İS.d.* 1, s. 17. *BOA, A.AHK.İS.d.* 3, s. 58. *BOA, A.AHK.İS.d.* 7, s. 216. *Diyarbekir Ahkâm Defterleri*, I, 230. Ekim 1784'te Bergama'da 17. bölüğün borçlularından paraların tahsili ve gönderilmesi kaza görevlilerine emredilmişti. *BOA, A.MHM.d.* 182, hk. 530.

1132 *H. 1155-1156 (m. 1142-1742-1743) Tarihli Bâb-ı Meşihat Şer'iyye Sicilleri Bölümünden Bâb Mahkemesi 182 Nolu Şer'i* (haz. Mesut Koşar), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 1998, 159.

tahsili için el konulurdu.[1133] Drama serdarı Çolak Mustafa, serdarlık caizesini orta malından borç alıp ödediği halde, henüz eda etmeden ölünce oğlu bu borcu ödemeyi reddetmişti. Ocak 1712'de borcunun oğlundan tahsil edilmesi, eğer vermezse tutuklanıp İstanbul'a getirilmesi emri çıkartıldı.[1134] 1722'de Vidin muhafızıyken ölen Vezir Kara Mehmed Paşa'nın buradaki ortalara olan borcu terekesinden ödenmişti.[1135] Yeniçerilerin vakıflara borçları, maaşlarından kesilerek hesabından düşme şeklinde de tahsil edilirdi.

Ortaların kalelerde uzun süre kalması, vakfın idaresi ve paraların harcanması hususunda İstanbul'daki ihtiyarlarla bazen ihtilafa sebep olmuştu. Ağustos 1737'de Bağdad'da görevli 8. sekbanların İstanbul'daki ihtiyarları, ihtiyaçları olmasına rağmen vakıftan para gönderilmemesini şikâyet etmişlerdi. Bağdad'da yaşayan bu ortanın mensubu varlıklı emekli odabaşılardan Hasan'ın mütevelli, diğeri Mehmed adlı iki emekli odabaşının nazır tayin edilmesi, geçmişe ait hesapların teftiş edilip paranın bir kısmının İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti. Hesapların görülmesinden sonra İstanbul'a 1.500 kuruş gönderilmişti.[1136] Ağustos 1764'te Selanik'ten Kandiye Kalesi'ne gönderilen 37. cemaatin orta vakıf malından Selanik'te bazı kimselere borç verilmiş, ancak orta buradan ayrıldığı için tahsil edilememişti. İstanbul'daki ihtiyarlar buraya vekil gönderip kalan paraya el koyunca, orta vakfının sorumluları buna itiraz edip hem kalan alacaklarını tahsil etmişler hem de alıkonulan miktarı geri almışlardı.[1137]

Ocağın çeşitli gelirlerinin, beytülmâlda ve yetim kara sandıklarında birikmiş paraların idaresiyle tahakkuk etmiş caizelerin takip, tahsil ve kayıt işlemleri başyazıcı tarafından yerine getirilmekteyken 1730'larda ona yardım etmesi için sarraflardan bezirgân adıyla bir görevli tayin edilmişti. Zamanla borç verme merciine dönüşmesi sebebiyle ehemmiyet kazanan bezirgân, III. Mustafa zamanında müstakil olarak bahsedilen görevleri yürütmek üzere tayin edilmeye başlanmıştı.[1138]

Bezirgân; beytülmâl ve ağa kapısındaki yetim paralarını, ortaların vakıf malları ile diğer gelirlerini işletir, ayrıca ağa, zabit, kâtip ve çorbacılara senetle borç verirdi. Bezirgânın alacakları, bunların gelirlerinden tahsil edilmek üzere başyazıcı tarafından tutulan defterlerde kayıt altına alınmıştır.[1139] Mesela zağarcıbaşı Osman Ağa turnacıbaşılığı ve saksoncubaşılığı zamanında bezirgândan aldığı bor-

---

1133 *BOA, A.AHK.İS.d.* 7, s. 216.
1134 *BOA, A.MHM.d.* 118, hk. 1159.
1135 *BOA, C.AS,* 23439.
1136 *BOA, A.MHM.d.* 144, hk. 605. *Diyarbekir Ahkâm Defterleri,* I, 147.
1137 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 272.
1138 *BOA, A.MHM.d.* 227. hk. 328. 1738 yılına ait bir kayda göre bezirgân vardı. *BOA, C.ML,* 11045.
1139 *BOA, A.MHM.d.* 217. hk. 478.

cunu 15 Ağustos 1765'te kapatmıştı. Kalelerdeki çorbacılara ve ağalara ait borçlar saliyaneci çavuşlar tarafından maaşlarından kesilir ve bezirgâna teslim edilirdi. Bezirgân işlettiği yetim akçeleri için ocağa aylık faiz verirdi. Serdarlık caizeleri farklı usule tabi olduğundan *serdarlık sarrafı* adıyla ayrı bir bezirgân vardı.[1140]

Bezirgânlar, Yahudi sarraflardan hatt-ı hümâyûnla tayin edilmiş; azillerinde yenileri daha çok sabık bezirgânlardan veya oğullarından seçilmişti. Azil ve tayinlerinde ağa tarafından muhasebeleri çıkarılmış ve alacak-borç devri yapılmıştır.[1141]

Bezirgânın işleri arasına; ağa hazinesine ait paralar, kale maaşları için tahsil edilen ancak ödemede kullanılmayan kısımlar, çuha işine ait ödemeler gibi ocağın hemen bütün parasal işlemleri dahil olmuştu.[1142] 1808 yılında kaldırılmasına rağmen zabitlerin talebiyle yeniden ihdas edilmesi,[1143] onun aynı zamanda borç kaynağı olmasıyla ilgiliydi. Çünkü ağalar ve zabitler, bezirgânların borçlusu olmuştu. Ayrıca belirtmek lazım ki bezirgân dışında sarraflar ve darphane de onların borç kaynaklarıydı.[1144]

Bezirgânlar borç verme imkânı sayesinde herkesi kendine bağlamış ve ocak işlerine karışmış; alacaklarının tahsili için kale veya merkezlerdeki mahlûllerden para istemiş ve kâtiplere müdahale etmişlerdi.[1145] 1784'te bezirgânlardan biri kale maaşlarını zimmetinde tuttuğu için sürülmüştü.[1146] Çalbon adlı bezirgân serhat ağalarındaki alacaklarını tahsil için mahlûlleri ele geçirmiş ve orta vakıflarından aldığı paraları ödememişti. Yeniçeri ağası, artık söz geçiremediği, zimmetinde olan paraları geri ödettiremediği ve devlet işlerine müdahaleden men edemediği gerekçesiyle onun öldürülmesini istemişti. Padişahın yetki vermesiyle 4 Eylül 1808'de bu kişinin hayatına son verildi.[1147] Bu cezalandırma sırasında bezirgânlık kaldırılarak bu vazife başyazıcıya verildi. Ancak işler sekteye uğradığından ocaktan gelen talep üzerine bezirgânlık geri getirildi ve 16 Ocak 1809'da Çalbon'un oğlu bezirgân yapıldı.[1148]

1140 *BOA, C.AS,* 39609. *BOA, AE.SMST.III*, 4874. *BOA, D.YNÇ,* 426-28. *BOA, A.AHK.İS.d.* 5, s. 259. *BOA, D.BKL.d.* 32536, s. 19.

1141 *BOA, C.AS,* 2303. *BOA, HAT.* 19380. *BOA, A.MHM.d,* 237, hk. 349.

1142 19 Ocak 1785 tarihinden 14 Şubat 1785'e kadar ağa dairesine çeşitli kaynaklardan gelen ve bezirgân tarafından teslim edilen paraların kaydı için bkz. *BOA, C.AS*, 26678. Ayrıca bkz. *BOA, C.AS*, 2303, 29242. *BOA, HAT.* 1537.

1143 Bir ağanın bezirgândan aldığı paraların hesabı için bkz. *TSMA, D.* 4239.

1144 8 Aralık 1761'de yeniçeri ağası Mehmed Ağa üç sarrafa olan borcunu kapatmıştı. *TSMA.E,* 550. Darphaneye borçlu ağa için bkz. *TSMA, E.* 396, 804.

1145 *Mür'i't- Tevârih*, I, 134, II, 56.

1146 *Mehâsinü'l-Âsâr* (İlgürel), 156.

1147 *BOA, HAT.* 1173. *Şânî-zâde Târîhi,* 59. *BOA, A.MHM.d.* 227. hk. 328.

1148 *BOA, HAT.* 19380. *Câbî Târihi*, I, 211, 376.

Ancak bütün bezirgânlar bu kadar güçlü değildi. Borçlarını tahsil edemeyen ve yeniçerilere söz geçiremeyenlere hususi fermanlarla yardım edilmiştir. Diyarbakır beylerbeyi, daha önce Erzurum'da görev yaparken ocaktan aldığı 128 bin kuruşun sadece 99.120 kuruşunu ödemiş, geri kalanını geciktirmişti. Para oda vakıflarına ve yetim sandıklarına ait olduğundan sıkıştırılan bezirgânın talebiyle Mart 1751 ve Şubat 1752'de beylerbeyine emir gönderildi.[1149] 1757'de Eflak voyvodası Konstantin ocak malından aldığı 60 bin kuruşu ödeyemediğinden beytülmâl görevlileri ve orta mütevellileri verdikleri borcu bezirgândan istemiş; sıkıntıya düşen bezirgânın talebiyle paranın tahsili için bir görevli gönderilmişti.[1150] Eylül 1760'ta, ölen ağaların varislerinin borçlarını vermediği hatta bezirgânı "keşide ve hüddâm esâmîlerinden, sergi fazlasından sende alacağı var" diye borçlu çıkardıklarından bu şekilde muamelelere müsaade edilmemesi hususunda ferman verildi.[1151] 1765 yılında bezirgân olan Petaruh paraların tahsilinde sıkıntı çektiğini, ölen borçlu kale ağası, çorbacı ve saliyaneci çavuşların varislerinden alacağını tahsil edemediğinden başka maaşların kendisinde olduğu iddiasıyla para istediklerini şikâyet etmiş; bir emir çıkarılarak kendisine yardımcı olunmasını talep emişti. Bu bezirgân işinde mahir olmadığından ocak başyazıcısı işleri düzene sokmakla sorumlu tutulmuştu.[1152] 3 Ekim 1774 tarihli kayda göre bezirgân Baroh uzun süren savaşlar yüzünden zabitlerden tahsilat yapamadığını, borç verdiği zabitlerin savaşta öldüğünü, idare edebilmesi için ortaklarından destek aldığını anlatmış; orta vakıflarından, yetim sandıklarından ve tacirlerden borçlandığını beyan ederek alacaklıların sıkıştırmalarına karşı borçlarını dört taksikle ödeyebilmesi için ferman istemişti. Kendisine üç taksitle ödeme imkânı tanındı.[1153] 30 Nisan 1775 tarihinde ise Baroh, eski yeniçeri ağası Süleyman Paşa'da 39.891 kuruş alacağı kaldığını ama bir türlü alamadığını şikâyet etmiş ve durumu kötü olduğundan tahsili için görevli gönderilmesini istemişti. Ancak Süleyman Paşa 1782'de öldüğünde halen bezirgâna borcu vardı.[1154] Mayıs 1784'te önceki bezirgânların darphaneden aldığı borçların bezirgân Baroh'dan talep edilmesi hususunda bir düzenleme yapılmıştı.[1155]

Haziran 1802'de zabitlerin bezirgânlara olan borçlarını ödememesi sebep gösterilerek, bu borçların kaynağı olan ağaya caize ödeme geleneğinin kaldırılmasına karar verildi.[1156]

1149 *Diyarbekir Ahkâm Defterleri*, I, 571.
1150 *BOA, A.MHM.d,* 159, hk. 844.
1151 *BOA, A.AHK.İS.d.* 5, s. 259.
1152 *BOA, A.AHK.İS.d.* 7, s. 207. *BOA, A.AMD.* 13-217.
1153 *BOA, C.ADL,* 6122/1-2.
1154 *BOA, C.DH,* 12485.
1155 *BOA, C.DRB,* 1068.
1156 *BOA, A.MHM.d.* 217. hk. 478.

Ortalarda olduğu gibi bezirgân ve beytülmâla borcu olan zabitlerin ölümünde terekeleri, borçları tahsil edilmeden taksim edilmemişti.[1157] Eski ağa olan Sayda beylerbeyi Ahmed Paşa yetim malları ve orta vakıflarından bezirgân Çalbon aracılığıyla aldığı 80 bin kuruşu ödemeden 1752'de vefat ettiğinden borçları terekesinden tahsil edilmişti.[1158] 1767'de İspir'de ölen Darbunazzâde Numan Ağa'nın bezirgâna olan da dahil bütün borcunun terekesinden alınması emredilmişti.[1159] 1793'te ölen yeniçeri ağası Derviş Süleyman Ağa'nın bezirgâna olan 80.764 kuruş borcu yine terekesinden tahsil edilmişti.[1160] 1816'da mazulen Tekfurdağı'nda sakin iken vefat eden yeniçeri ağası Hasan Ağa'nın ocak bezirganına 84.663 kuruş borcu olduğundan eşya, elbise, hayvan, hububat ve her neyi varsa hepsine el konulmuştu.[1161]

2.9. YENİÇERİLERİN İKTİSADİ FAALİYETLERİNİN KANUNİ VE TOPLUMSAL MEŞRUİYETİ

Kavânîn-i Yeniçeriyân'da, yeniçerilerin daha evvel sadece askerlik vazifeleriyle meşgul olup iktisadi faaliyetlerden uzak tutulduğu (sanat işletmemek, kile ve terazi tutturmamak), hatta devşirme yapılırken oğlanların sanat ehli olmamalarına dikkat edildiği anlatılmış, ihtiyarlığından dolayı ocakla münasebeti kesilen ancak yeniçeri kılığında esnaflık yapan eski bir nefere I. Süleyman'ın ticaret ve sanat ehlinin padişaha kulluk edemeyeceği sebebiyle müdahale ettiği de aktarılmıştır.[1162] Daha önce gösterildiği üzere yeniçeriler çok erken dönemlerde taşraya yerleşmeye başlamıştı. Sefer dönemleri dışında izinli veya izinsiz İstanbul dışında bulunmaları sadece ailelerini ziyaret maksatlı değildi. Mülkiyet haklarında kısıtlama olmayan yeniçerilerin gayrimenkul edinmeleri ve bunlardan gelir temin etmeleri mümkündü. Tabii bu faaliyetleri sadece taşraya mahsus değildi. 1490'larda İstanbul'da vakıf dükkânlarının kiracısı yeniçeriler vardı.[1163] Kendilerinin işlettiği veya başkalarına işlettikleri anlaşılmasa da her durumda askerlik dışı faaliyetlerden gelir elde etmişlerdi. Bu durum daha sonra da değişmemişti ki 1576 yılında Ayasofya Vakfı dükkânlar kiracılarının bazıları yine yeniçeriydi.[1164]

1157 *BOA, A.AHK.İS.d.* 3, 98. *Diyarbekir Ahkâm Defteri* , I, 137, 142.

1158 *BOA, D.YNÇ,* 215-163.

1159 *BOA, C.ADL,* 2750/1-4.

1160 *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 38.

1161 *BOA, A.MHM.d.* 236, hk. 1115, 1132.

1162 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 139, 196, 264.

1163 Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken,* Metis Yay., İstanbul 2009, 29-39. Bu malumat Maliyeden Müdevver Defter 19 numaradan alınmış olup, bu defterde yeniçeri, solak ve diğer askerîlerin kiralayıcı oldukları çok sayıda dükkân kayıtlıdır.

1164 *BOA, A.MHM.d.* 28, hk. 1010.

Mayıs 1549'da bir kayıtta, Lofça ve Belgrad'da yaşayan yeniçerilerin ziraatla meşgul oldukları anlatılmaktaydı.[1165] Kayıtların fazlalaştığı 1550-60'lı yıllarda ise dükkân işletenlerin; zahire, meyve ve hayvan ticaretiyle uğraşanların bulunduğu kolayca anlaşılmaktadır.[1166] Mart 1552'de İnegöl ve çevredeki diğer kazalarda bulunan yeniçeriler ve diğer kapıkulları, kasaplarla ortaklık kurup vergi vermeden koyun, kuzu ve sığır alıp-sattıkları için şikâyet edilmişlerdi. Rençperlik edip bunları canlı veya keserek satanların diğer kasaplar gibi vergilendirilmeleri emredilmişti. 27 Şubat 1558 tarihli kayıtta ise Edirne'de yeniçeri ve kapıkullarının kapanlarda un ve meyve sattıkları gösterilmiş yine men edilmeleri değil vergilendirilmeleri istenmişti. Bu tarihlerde bizzat kendileri çiftçilik yapan, bağ ve bostanlarıyla meşgul olanlar da mevcuttu.[1167]

Daha öncesinde iktisadi faaliyetleriyle alakalı emirler yasaklama ihtiva etmezken 1570'lerden itibaren bu şekle dönüşmeye başladı. 1571'de Kilyos'ta ağıl inşa eden yeniçerilerin ağıllarının yıkılması emredildi;[1168] 1576'da zahire ihtikârcılığı yapmalarına mâni olunması emirleri verilmiş ve kendi ihtiyaçlarından fazla almamaları emredildi.[1169] 1577'de İzmit'te yiyecek ve hububat getirenlerin ellerinden zorla ucuz fiyata alan ve kendileri satan yeniçeri ve diğer kapıkullarının men edilmesi ve sadece narh üzerinden kendilerine yetecek kadar almaları istendi.[1170] 1584 yılında İstanbul kadısına, celeplerin getirdiği davarları alıp kasaplık eden yeniçerilerin ve kasap şakirdi olarak pazara müdahale edenlerin men edilmesi emri verildi. 18 Aralık 1584 tarihinde yeniçeri ağasına; yeniçerilerin çarşı pazarda sebep oldukları düzensizliklerden bahsedilerek artık yeniçerilerin esnaflık yapmaması, ticaretle uğraşmaması, hatta çarşı pazara uğramaması, tamamen eğitimleriyle ve askerlik işiyle meşgul olmaları emredildi.[1171]

Yukarıda ele alınan yasaklama emirlerinin hepsi yeniçerilerin piyasa bozucu davranışlarından kaynaklanmış; yani daha öncesinin aksine, sayıları arttığı için ticaret ve diğer faaliyetlerde bulunanların düzeni bozmalarına bu emirlerle müdahale edilmişti. Ticarethane veya çiftlik gibi işletmeleri olanların meşguliyetlerini hemen terk etmesi ve iktisadi faaliyetlerine son vermesi beklenilen bir durum değildi. Mesela bu dönemde Edirne'de satın aldığı değirmeni işleten yeniçeri kendisini rahatsız edenleri şikâyet etmiş ve idarecilerin buna mâni olmasına ilişkin

1165 *Kanunnâme*, 1734, vrk. 44a-46a, 46a-48b.
1166 Aydos'ta dükkân işleten bir yeniçeri için bkz. *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 576.
1167 *Kanunnâme*, 1734, vrk. 43a-46a, 46a-48b, 52b-53b. *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 370. 1565'te tarlasında çalışan yeniçeri burada öldürülmüş halde bulunmuştu. *BOA, A.MHM.d.* 6, hk. 1207.
1168 *BOA, A.MHM.d.* 12, hk. 625.
1169 *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 3, hk. 138, 200.
1170 *BOA, A.MHM.d.* 29, hk. 324.
1171 *BOA, A.MHM.d*, 55, hk. 71, 151.

bir emir de çıkartmıştı.[1172] 8 Kasım 1588 tarihli bir emirde ise İstanbul'da çarkçı, dökmeci, hurdacı, tunç, pirinç ve bakır işleyen esnafın ekserisinin yeniçeri ve diğer askerî zümreden oldukları ve bunların mirî mükellefiyetlerinden kaçındıklarından şikâyet edilmişti. Verilen emirde bu işlerle meşgul olmaları yasağı hatırlatılmamış, kendilerinden mükellefiyetlerini diğer esnaf gibi yerine getirmeleri istenmişti.[1173] Silistre, Yergöğü ve Tuna yalılarındaki diğer bölgelere gönderilen 2 Aralık 1587 tarihli emirde bazı Eflaklıların yeniçeri ve solaklara ait çiftliklerde çalışmak üzere bu taraflara geçtiklerinden bahsediliyordu.[1174]

Sonraki dönemde de piyasa şartlarını ihlal edenlerin faaliyetlerini yasaklayıcı emirler devam etti. Mesela İstanbul'a getirilen arpayı gemicilerden zorla satın alan yeniçeri ve sipahilerin madrabazlık yaptıkları ve fiyatın artmasına sebep oldukları şikâyeti üzerine 9 Ağustos 1591 tarihli emirde ticaretlerine müsaade edilmemesi ve onların iskelelere sokulmaması emredilmişti.[1175] 10 Eylül 1593 tarihinde ise Rodoscuk ve çevresindeki muhtekir yeniçerilere mâni olunması emri verilmişti.[1176] Selânikî de İstanbul'da 1590'larda yeniçerilerin diğer meslekler yanında un, buğday, yağ ve bal ticaretiyle uğraştıklarını yazmıştı.[1177] Görevlendirildikleri kalelerde de benzer faaliyetlerde bulunmuşlardı ki Erzurum'daki ticari rekabet, halkla çatışmaya sebep olmuştu.[1178] Aynı tarihlerde ticaretle uğraşan, ticaret maksadıyla gittiği uzak mahallerde ölen yeniçerilerle alakalı kayıtlar bulunmaktadır.[1179]

17. yüzyılın başından itibaren yeniçerilerin tüccar ve esnaf içinde ağırlıkları artmış, artık lonca idareciliklerini zorlamaya başlamışlardı. 8 Kasım 1617 tarihli şiruganci (susam yağı) loncasının kethüda, yiğitbaşılık, dideban ve kâtipliklerinin yeniçeri ve diğer askerî kesimlerce ele geçirildiği ve vergilere ortak olmadıklarına ilişkin şikâyet üzerine verilen emirde, İstanbul kadısına, eskiden olduğu gibi, lonca idarecilerinin kendi ihtiyarlarından ve rençperlerden seçilmesini sağlayarak yeniçerilerin idareciliğine mâni olması istendi.[1180] Ancak bu yüzyılın ortasına gelindiğinde yeniçerilerin ticari ve sınai faaliyetleri yoğunlaşmış ve buna mukabil meşruiyeti sağlamlaşmıştı. Taşrada yaşadıkları mahallerde çeşitli meslekleri icra etmişler, üretim ve satış için şirketler kurmuşlar, maden işletmesi, gemi inşa-

---

1172 *TSMA, E.* 892.

1173 *BOA, A.MHM.d.* 64, hk. 374. Ahmet Refik Altınay, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, 134-135.

1174 *BOA, A.MHM.d.* 62, hk. 338.

1175 *BOA, A.MHM.d,* 68, hk. 130.

1176 *BOA, A.MHM.d.* 71, hk. 49.

1177 *Tarih-i Selânikî*, II, 784.

1178 *BOA, A.MHM.d.* 69, hk. 437.

1179 *BOA, A.MHM.d,* 71, hk. 69.

1180 *BOA, A.MHM.d.* 82, hk. 21.

sı ve işletmesi gibi büyük sermaye gerektiren işleri üstelenmişlerdi.[1181] Ticaret için panayırlara katılmış, Akdeniz'de uluslararası ticarette ayrımcılığa varacak şekilde aracılık yapmış ve Habeş gibi uzak memleketlere ticaret için gidip gelmişlerdi.[1182] Bu zamanda ticaretle zenginleşmiş oldukça fazla yeniçeri mevcuttu.[1183] Ağustos 1678'de Balıkesir'den İstanbul'a buğday tedarik eden tüccar üç yeniçeri, kendilerine zorluk çıkaran mütesellimi şikâyet etmişti. 1679'da, Gemlik'te kendi evlerinde ekmek pişirip satan yeniçerilere ekmekçi esnafının müdahalesinin meni için kadıya emir verilmişti.[1184] Loncalara üye olmaktan öte bunların teşkilatlarında usta, kethüda gibi kademelerde yer almışlardı.[1185] Kalelerde bulunanlar ise nöbetçilik sırasında bile faaliyetlerini terke lüzum görmemişti.[1186] Mayıs 1665'te Belgrad Kalesi'nde görevli yeniçerilerin Avusturya tarafına ticaret için gitmeleri sebebiyle kale muhafazasında kimse kalmamıştı.[1187] 1679'da sefere çıkılacağından Kamaniçe Kalesi'nde görevli olup İbrail, Maçin, Ruşçuk, Ziştovi ve Niğbolu taraflarında ticaret için bulunan yeniçerileri ortalarının olduğu kaleye gönderilmesi emredilmişti.[1188]

Daha önce benzer faaliyetler içinde olsalar da genel olarak teşkilatlarının bozulmasına hamledilen yeniçerilerin iktisadi faaliyetlerinin 16. yüzyılın sonundan itibaren artmasının önemli bir sebebi, sefer muafiyeti olan korucu ve emeklilerin ortaya çıkmasıydı. Bu muafiyet onların rahat şekilde ticaret, zanaat ve çiftçilikle meşgul olmalarını sağlamış;[1189] bunun dışında mevcutlarının artmasıyla beraber

---

1181 *362 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili* (haz. Bekir Koçlar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, 1990, 153, 353, 360. *BOA, A.MHM.d.* 95, hk. 313. *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 208. *BOA, A.MHM.d.* 88, hk. 107. 1650 tarihinde Kayseri'de Yahudi ortağıyla pastırma imalat ve satışı için şirket kuran yeniçeri için bkz. *61/1 Numaralı Kayseri Şeri'iye Sicili (h. 1061/1650) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (haz. Ahmet Çapar), Yüksek Lisans Tezi, 2002, 220.

1182 *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 439. *BOA, A.MHM.d.* 95, hk. 350. Eric R. Dursteler, *İstanbul'daki Venedikliler* (çev. Taciser Ulaş Bilge) Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2012, 244.

1183 Gülay Yılmaz Diko, "Askerler İle Siviller Arasındaki Bulanık Sınırlar: 17. yüzyılda İstanbul'da Zanaatkâr Yeniçeriler", *Ekmek Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkârlar,* Koç Üniversitesi Yay., İstanbul 2017, 208. Haziran 1646'da Çorlu serdarı mîrî için getirdiği koyunlarla beraber kendisi için satacağı koyunlardan mükerrer vergi alınmasını şikâyet etmişti. *BOA, A.MHM.d.* 90, hk. 248.

1184 *BOA, A.MHM.d.* 96, hk. 459, 871.

1185 Diko, "Zanaatkâr Yeniçeriler", 193-210. Eunjeong Yı, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri* (çev. Barış Zeren), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2018, 153 vd. *Üsküdar Şer'iyye Sicili (9. Cemaziyelevvel 982-16 Şevval 1082)* (haz. Selçuk Coşkun), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 1993, 170.

1186 *BOA, D.YNÇ,* 26-359.

1187 *Sächsische Landesbibliothek-Staats–und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB) Eb. 387* (1660-64 Tarihli Ordu Mühimmesi), görüntü no 290.

1188 *BOA, A.MHM.d.* 97 hk. 145-146.

1189 *Kavânîn-i Yeniçeriyân,* 206.

bir şekilde sefer dışı kalmayı başaran yeniçeri sayısı da artmıştı. Bunlar sefer zamanlarında çiftliklerini ve işletmelerini hizmetlilerine veya yakınlarına bırakarak ordulara katılmışlardı. Yeniçeri yapılan zümrelerin devşirmeler gibi çocukluktan sadece asker olarak yetiştirilenlerden olmayıp sanat veya ziraatla temaslarının olmasının da bunda mutlaka tesiri vardı. Ayrıca acemi oğlanlarının sanat kollarında yetiştirilmesi de onlara yeniçerilikleri döneminde mesleklerini icra etme imkânı sağlamıştır. 17. yüzyılın ikinci çeyreğinde iyice artan esâmîsiz yeniçerilerin, maaş almadıklarından, bir şekilde geçinmeleri, hatta sefere katılabilmeleri için varlıklı olmaları gerekiyordu. Bunların, tashih olduklarında meslek veya zanaatlarını icrayı terk etmelerine lüzum da yoktu. Aynı durum ocak içinde yetişmeyen ve Acemi Ocağı'na girmeyen kuloğulları için de geçerliydi. Bütün bunlardan öte maaşlarındaki azalma onları kazanç sağlayacakları işlerle meşgul olmaya zorlamış; çünkü yeniçerilerin maaşları fiyat artışları yüzünden henüz 16. yüzyılda erimişti. Ticari faaliyetlerinin çoğaldığı 1580'den sonrasının hususiyeti, paranın değerinin hızla düştüğü ve kapıkullarının maaşlarının artırılması için mücadele ettikleri dönem olmasıydı. Selânikî, askerîlerin ticaretle meşgul olmalarının artışını paranın ayarıyla bağlantılı olarak anlatmıştı.[1190] Maaşların yükünü düşünen devlet yeniçerilerin ve diğer askerî kesimlerin gelir elde etmelerine hiçbir şekilde müdahale etmemişti.

18. ve 19. yüzyıllar; tüccar, esnaf veya çiftlik sahibi, alan kısıtlamasına maruz kalmadan iktisadi faaliyetlerle meşgul esâmîli veya esâmîsiz yeniçeriler çağlarıydı.[1191] İstanbul'da nakkaşlık, hamallık, kayıkçılık gibi bazı meslek ve işlere hâkim olmuşlar, kethüdalıklarını ellerine geçirmişlerdi.[1192] İstanbul'da bazı ortaların mensupları belli mesleklerle tanınır olmuştu. Mesela 14. bölüğün mensupları fırıncı, 59. bölüğün mensupları hamal ve kayıkçı, 82 ve 91. cemaatlerin mensupları kasaptı.[1193] Hatta son dönemlerde kolluk mensupları bile ürün satabilmişti.[1194] Benzer durum taşrada da geçerliydi. 1764 tarihli Antakya'ya ait bir kayıtta kırk dört esnaf türünden sadece dördünde yeniçeri yoktu. Diğerlerinin çoğunda ise yeniçeriler daha fazlaydı. Umum duruma uygun olarak kahveci esnafının tamamı yeniçeriydi.[1195] Her bölgede iltizam gibi büyük taahhütler üstlenen ve voyvodalık

---

1190 *Tarih-i Selânikî*, II, 784. Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yay., İstanbul 2017, 116-119.

1191 Bazı kayıtlar için bkz. *BOA, A.AHKA.d.* 7, s. 77. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 114. *BOA, A.MHM.d.* 162, hk. 62. *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri (s. 1-65)*, 74. *BOA, AE.SMHD.I*, 5707.

1192 *BOA, A.AHK.İS. d.* 1, s. 51. *TSMA.E.* 515. *BOA, A.KLB.d,* 44, s. 100. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 57. Hamallar ve kayıkçıların yeniçeri olmasıyla alakalı dönem eserlerinde de oldukça fazla malumat bulunmaktadır.

1193 D'Ohsson, *Tableau Général Ottoman*, VII, 342. *Georg Ogulukyan'ın Ruznamesi*, 53.

1194 *Câbî Târihi*, II, 899.

1195 *8 Numaralı Antakya Şer'iyyye Sicili h. 1178-1179/m. 1764-1765* (haz. Özcan Tatar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, SBE, 1998, 96-100. *BOA, A.MHM.d.* 97, hk. 191.

yapan yeniçeri, serdar ve ağalar çoğalmıştı.[1196] 5 Mayıs 1762 tarihli Şam ve Haleb kadılarına gönderilen emirde, kahve tüccarların ekserisinin yeniçeri dahil diğer askerîler olduğu yazılıdır.[1197] Karadeniz kıyılarında yaşayan yeniçerilerden gemicilik işiyle uğraşanlar çok fazlaydı. Hatta bu sektöre hâkim durumdaydılar.

Hudut bölgelerinde, özellikle Avrupa'daki serhat kalelerinde Müslüman ahalinin çoğu askerî idi ve bunun ağırlığını yeniçeriler teşkil etmekteydi.[1198] Burada her türlü ticaret ve zanaatla uğraşmış, diğer kişilerle veya kendi aralarında şirketler tesis etmişlerdi.[1199] Ağustos 1741 tarihli kayda göre Vidin'de askerlerin ekmeği için un satan tüccarların hepsi yeniçeriydi.[1200] Tüccarların çoğunun askerî olması bakımından Belgrad'da da durum aynıydı.[1201] Ticaretleri tekel oluşturduğu gibi gayri kanuni bir vasfa dönüşebilmişti. Kırımdaki iskelelerde ve Azak'ta nakliye ve ulaşım tamamen ellerindeyken Sünne Boğazı'nda gemi işletenlerin çoğu onlardandı.[1202] Gemi ve tonbaz sahibi yeniçeriler işlerinin sekteye uğramaması için gerektiğinde hem kendileri hem de diğer hususlarla alakalı düzenlemelere direnmişlerdi. Haziran 1726'da Kerç Kalesi kapatılıp iskele ve limanlar Kale-i Cedid tarafına taşındığında burada çalışmaya devam etmiş, gemilerine dokundurtmamışlardı.[1203] 101. cemaat mensuplarının çoğu Azak Kalesi'ne kereste ve zahire nakliyle uğraşmışlar ve bu işe hâkim olmuşlardı. Gerektiğinde işlerini yapabilmeleri için görevlendirildikleri kaleler buna göre ayarlanmıştı.[1204] Hotin'de vazife yapanlar daha çok hayvancılıkla uğraşırlardı. Hotin arazisi kifayet etmediğinden veya kendileri için müsait olduğundan Boğdan arazini kullanmışlar; burada çiftlikler tesis etmiş, ziraat, hayvancılık yapmış ve bal üretmiş, bu faaliyetleri karşılığında Boğdan voyvodasına vergi ödemişlerdi. Bazıları tefecilikle buranın ahalisini faize

---

1196 *BOA, A.ŞKT.d.* 1009, s.29. *BOA, A.AHKA.d.* 7, s. 133. *BOA, C..ML.* 24409. *BOA, A.MHM.d.* 150, hk. 706. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 486. *BOA, A.MHM.d.* 179, hk. 208. *BOA, A.MHM.d.* 267, hk. 117.

1197 *BOA, C.ML,* 13313. 1763'te Bursa'da esirciler kethüdası yeniçeriydi. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 195. 1735'te Vidin canbazbaşı 38. bölükten Ahmed Çavuş iken bu göreve yine yeniçerilerden 42. bölükten Mehmed adlı yeniçeri talip olmuş, ama onun canbaz kethüdalığı hizmeti olmadığından esnafın seçimiyle yapılmıştı. *42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicili,* 170-171.

1198 Nagehan Üstündağ Özdemir, *18. Yüzyılda Vidin Şehrinin Sosyo-Ekonomik Panoraması (1790-1808)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2014, 161. Vidin'de yapağı ticaretiyle meşgul bir serdengeçti ağası kaydı için bkz. *BOA,C.AS,* 49018.

1199 1733'te Vidin'de iki yeniçerinin bal ve donyağı ticaretiyle ilgili kurdukları şirket için bkz. *42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicil Defteri;* 133-134.

1200 *BOA, AE.SMHD.I,* 5707.

1201 *BOA, C.AS,* 10205.

1202 *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 202.

1203 *BOA, A.MHM.d.* 133, hk. 687.

1204 *BOA, A.HM.d.* 140, hk. 1359.

bağlamıştı.[1205] Kırım, Gürcistan ve Lehistan tarafındaki kalelerde olanlar özellikle köle ticaretiyle meşguldüler.[1206] Özellikle Rumeli'nin İstanbul'a zahire getirilen bölgelerinde muhtekir yeniçeriler ticarete hâkim olmuşlar, sevkiyatı aksattıklarından sürekli uyarılmışlar veya yola getirilmek için görevliler gönderilmişti.[1207]

Bazı yerlerde tekel oluşturanların direncini kırmak için sert emirler gerekmişti, çünkü savaş zamanlarında bile işleri aksatacak şekilde aynı davranışları sergilemekten çekinmemişlerdi.[1208]

Nöbetçi yeniçeriler sınır ötesi ticaretle de meşgul olmuş, Avusturya ve diğer devletlere götürdükleri malları satmış ve buralardan mal getirmişlerdi.[1209] Ticaretlerine savaş dönemlerinde bile son vermemişlerdi.[1210] Eylül 1768 tarihli bir kayda göre Belgradlı tüccar 97. cemaatten Abdullah'ın ortağı 12. bölükten İsmail Viyana'da oturmakta ve burada mal satmaktaydı.[1211] Bağdad ve o muhitteki diğer kalelerde de durum farklı değildi. Ağustos 1729 tarihli bir kayıtta, Kurna'daki yeniçerilerin Acem ülkesine ticarete gittikleri anlatılmıştı.[1212] Ticaret için diğer ülkelere geçmeleri kale ağalarının verdikleri izin tezkereleriyle mümkündü, ancak tezkeresiz gidenler ve gittikleri yerlerde huzursuzluk çıkarıp ve kavgalara karışanlar çok

---

1205 *TSMA, E.* 1046. *BOA, A.AMD,* 10-35. *BOA,C.MTZ,* 57. *BOA, C.HR,* 2817. *12 Numaralı Özi ve Silistre Ahkâm Defteri (1174-1184 / 1760-1770) (Özet-Değerlendirme-Metin)* (haz. Yasemin Aygün), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, TAE, 2014, 87-89, 160-161. *BOA, A.HM.d.* 142, hk. 788-790. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 265.

1206 *BOA, A.MHM. d.* 115, hk. 2637. *BOA, A.MHM. d.* 116, hk. 199. *BOA, A.MHM. d.* 155, hk. 141. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 706. *BOA, D.YNÇ,* 53-43. *Nusretnâme,* 800, *Ahmed Câvid Bey'in Müntehebâtı* (haz. Adnan Baycar), Yeditepe Yay., İstanbul 2004, 184. *BOA, A.MHM. d.* 155, hk. 141. 1759'da babası sultanın yaptırdığı caminin ustalar reisi olan esirci Osman, bütün esirleri öldüğünden geliri kalmadığı ve borcu olduğundan geçinmek için Faş Kalesi'nde emekli olmak üzere kaydedilmek istemişti. Belki önce kaydı bulunduğundan 79. cemaate kaydedilmiş ama emeklilik verilmemişti. *BOA, D.YNÇ,* 239-12. Osman'ın Faş'a gitmeyi istemesi köle temin etmek maksadıyla olabilir. Yergöğülü iki serdengeçti ağası 1768'de ordudayken gulam ve cariye on dört esir satın almış ve adamlarıyla memleketine göndermişti. Ama taşınan kayık diğer yeniçerilerce basılmış ve esirler kaçırılmıştı. *BOA, A.HM.d.* 172, hk. 113.

1207 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 405, 1207. *BOA, A.MHM.d.* 146, hk.128. *BOA, A.MHM.d.* 147, hk. 851, 852. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 100. *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 710, 1788. *BOA, C.ZB,* 4262.

1208 Ekim 1737'de Yergöğü'nde gemi işleten 34. cemaate mensup serdengeçti ağası Sarraf Hasan Ağa, orduya gönderilecek zahireyi gemisine yükletmediği gibi diğer gemi reislerine mâni olduğunda mesele olmuştu. *BOA, KK.d.* 2898, s. 17. 1771'de Kırım Hanının emrindeki orduya zahire satın alan görevlilere zorluk çıkardıklarından mâni olunması için bir turnacıbaşı gönderilmişti. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1128.

1209 *BOA, A.MHM.d.* 138, hk. 1039.

1210 *BOA, A.MHM.d.* 167, hk. 642.

1211 *BOA, A. AHKR.d.* 24, s. 199.

1212 *BOA, A.MHM.d,* 135, hk. 1394.

fazlaydı.[1213] 1739 yılında Belgrad geri alındıktan sonra buraya yerleşen yeniçeriler Avusturya tarafına gidip huzur bozucu davranışlarda bulununca Temmuz 1742'de, dönüş zamanlarını bildirmeleri ve anlaşmaya aykırı davranmayacaklarına dair bir kefil göstermeleri şartlarıyla ticaretlerine müsaade edildi.[1214] Bu şartı ihmal ettiklerinden Ekim 1754'te; tezkeresiz gitmemeleri, huzursuzluk ve kavga çıkarmamaları ve "ticaretlerini namusu dairesinde yapmaları" şeklinde yeni bir çıkarıldı.[1215] Ancak vakalarına bir türlü mâni olunamayınca Ekim 1764'te bir düzenleme daha yapıldı; ticaret için gideceklere bir başeskinin kefil olması, giden kişi eğer orada cezaya tabi işlere bulaşırsa kendi bulunamadığında kefilinin sorumlu tutulması şartı getirildi.[1216]

Yeniçeri neferleri arasındaki iktisadi faaliyetlerin yaygınlığı görevdeki zabitler için geçerli değildi. Çavuşlar içerisinde ticaretle meşgul olanlara rastlansa da çorbacılar veya daha üst rütbelilerin ticaretle bağlantısı oldukça azdı. Bunun esasen iki sebebi vardı. Birincisi, İstanbul'dakiler görev başındayken, kalelerdekilerin her yıl yerleri değiştirilmekte, azledilenler bile merkezden belirlenen yerlerde ikamet ettirilmekteydi. Bu yüzden bazı turnacıbaşı ve daha alt rütbedeki zabitler, emekli olarak memleketlerine yerleşme peşinde olmuşlardı. İkincisi sebep ise özellikle büyük rütbeli zabitlere esâmî ticareti, görevler sırasında elde ettikleri aidat ve sair gelirlerin yeterince kazanç sağlamasıydı. Bu kazançlarıyla yeniçeri ağası ve zabitler, memleketlerinde veya başka yerlerde çiftlikler edinmişlerdi.

Yeniçeriler ticaretin kurallarına uymadıkları, narha ve ölçü-tartı kaidelerine dikkat etmedikleri ve huzursuzluk çıkardıklarında dolayı, teftişlerle veya şikâyet üzerine yapılan tespitlerle cezalandırılmışlardı.[1217] Lonca düzenini bozmaları, bu faaliyetleri yapıp yapamayacakları bağlamında değerlendirilmemişti. Loncaların tabi oldukları usullere göre onlara hapis cezası verilmiş, affedilmeleri için yine lonca idarecilerinin aracılıkları ve kefaletleri kabul edilmişti.[1218] Yeniçeri esnafın

1213 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 773

1214 *BOA, A.MHM.d.* 149, hk. 111.

1215 *BOA, A.MHM.d.* 156, hk. 773.

1216 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 408.

1217 Özellikle kalebend defterlerinde fırıncı, kasap veya diğer mesleklerden yeniçeri hakkında çok fazla cezalandırma emri bulunmaktadır. Bazı örnekler için bkz. *BOA, A.KLB.d,* 14, s. 75. *BOA, A.KLB.d,* 44, s. 66, 98, 100, 127. *BOA, C.AS,* 18082, 37849.

1218 Temmuz 1734'te İstanbul arka hamalları kethüdası olan yeniçeri düzeni bozduğundan cezalandırılmıştı. Ekim 1734'te İstanbul'da mest dikici esnafından 37. bölükten İskilipli Hasan, ticari kurallara uymadığından Seddülbahir Kalesi'nde hapsedilmişken loncanın kethüda, yiğitbaşı ve ustaları kefil olduklarından affedilmişti. *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 100, 191. Aralık 1763'te ise yine bu lonca ihtiyarları üç yeniçeri hakkında Ayvansaray'da hamalları tahrik ederek huzuru bozdukları için şikâyette bulunmuşlardı. Temmuz 1764'te hamallar kethüdası olmak için uğraşan Ömer adlı yeniçeri, esnafın içine fitne soktuğundan Seddülbahir'e kapatılmıştı. Karısı ve ➡

artmasından kaynaklı olsa gerek son dönemlerde ortaçavuşuna İstanbul'da narh ve tartı teftişi vazifesi verilmişti. O, riayet etmeyenleri kendi konağında dayak atarak cezalandırırdı.[1219]

Yukarıda gösterilenlerden anlaşıldığı gibi yeniçerilerin iktisadi faaliyetlerinin devlet nazarında da hiçbir menfi yönü yoktu. Sadece bu faaliyetlerinde düzensizliklere sebep olmamaları beklenmiş ve "kendi ticaretleriyle meşgul olmaları" sürekli tavsiye edilmiştir.[1220] Meslekleri artık onların tanınmasını sağlayan vasıflar haline gelmiş; hem ocak kayıtları hem de mahkemeler gibi ocak dışı kurum kayıtlarında isimlerinin önüne kalaycı, ekmekçi, kahveci, kasap, kayıkçı, attar, demirci, iplikçi, tellak gibi meslek veya diğer faaliyetlerini gösteren unvanlar eklenmişti.[1221] Arzlarında işlerini beyan etmekte beis görmemişler, işlerini yaparken senetlerini kaybetmelerini sebep olarak sunmuşlar,[1222] ticaret için gidip geldiklerinde görevlerini terk etme veya korsanlara esir düşme gibi sebeplerle silindiklerinde tashih olmayı rahatça isteyebilmişlerdi.[1223] İş yapabilme kabiliyetleri sahip oldukları yevmiyenin derecesini belirleyebilmiş; "kar u kesbe iktidarı olmama" terakki vermenin ve yüksek yevmiyeyle emekliliğin sebebi olmuştu. Terakki istediklerinde her fırsatta başka gelirleri olmadığını beyan etmişlerdi.[1224] İster savaşta ister başka şekilde yaralananlardan iş göremeyeceklere nispeten yüksek yevmiyeyle emeklilik verilmişti. İhtiyarlar ve sakat olanlar sadece ulufeye bağlı olduklarını göstererek geçinmeleri için yüksek yevmiye istemişlerdi.[1225] Hatta esâmîsizler, iş görememelerini tashih sebebi olarak arzlarında beyan etmişlerdi. 1729'da 22. sekbanlardan emekli odabaşı Seyyid Ali, Kefe'de dükkân açmış, borçlanarak mal almış ama yangın dükkânını yok etmişti. İsmi çalındığından borçlarını ödeyebilmesi için tashih olmak istemişti.[1226] 1738'de üç oğlu savaşta ölen 16. cemaatten Hasan, maddi durumu olma-

---

annesinin arzı üzerine hamalların işlerine karışmamak ve kethüda olmak sevdasından vazgeçmek şartıyla affedilmişti. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 259, 375. Nisan 1767'de fesci esnafı kethüdası Süleyman ve bazı yeniçeriler, "lonca nizamını ihtilale verdiklerinden" İstanbul'dan sürülmüşlerdi. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 16. *BOA, C.BLD*, 3887. *BOA, A. KLB.d.* 14, s. 40, 42, 87, 89, 94, 127. *BOA, A. KLB.d.* 16, s. 35, 64.

1219 *Câbî Târihi*, II, 1047.

1220 *BOA, A.MHM.d*, 164, hk. 706.

1221 *BOA, KK.d.* 6607. *6/346 Nolu Üsküdar Şer'iyye Sicili,* 102, 11. *BOA, D.YNÇ.d.* 34373, 34377. *BOA, D.YNÇ.d.* 34408. *BOA, D.YNÇ.d.* 34407. *1765-1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iye Siciline Göre)* (haz. M. Faruk Karacaoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2008, 250, 252, 355. *BOA, A.MHM.d.*150, hk. 599.

1222 *BOA, D.YNÇ*, 261-285.

1223 *BOA, D.YNÇ*, 103-283. *BOA, D.YNÇ,* 101-5. *BOA, D.YNÇ*, 146-481.

1224 *BOA, D.YNÇ*, 106-233. *BOA, D.YNÇ*, 162-272. *BOA, D.YNÇ*, 290-22. *BOA, İE.AS*, 5463.

1225 *BOA, D.YNÇ,* 150-262, 328. *BOA, D.YNÇ,* 157-65.

1226 *BOA, D.YNÇ*, 95-62.

dığından ismi tashih edilerek istediği Rabat muhafazasına yazılmıştı.[1227] 1757'de 77. cemaatten emekli ve aynı zamanda imam olan Ahıshalı Ahmed, hastalığı sebebiyle imam-hatiplik yapamadığı için bulduğu mahlûlle ismini tashih ettirmişti.[1228]

Maaşları geciktiğinde şikâyette bulunan kalelerdekilere, maaş dışı gelirleri hatırlatılmıştı. Mayıs 1768'de Kandiye'deki yeniçeriler, yeni fethedilen yerlere yerleştirilenler gibi geçinmek için sadece maaşlarına muhtaç olmadıkları, evleri barklarıyla beraber kazançlarıyla meşgul kişiler oldukları gösterilip maaşlar hususunda talepkâr olmaları kınanmıştı.[1229] İzvornik Kalesi'nde bulunanlar 1183/1769-70 yılından itibaren yirmi beş yıl maaş alamadıklarında bu kalenin taşlık ve ticarete müsait olmadığından maaşlara bağlı olarak yaşadıklarını ileri sürmüşlerdi.[1230]

Görev yaptıkları kaleleri iş yapma durumlarına göre değiştirmelerine müsaade edilmiş,[1231] tayinlerinde ticari veya diğer faaliyetlerini sebep göstermeleri makul karşılanmıştı. Mesela 1730'da Hotin'de 67. cemaat yamağı bir yeniçeri, Bender'de ticaret kurduğundan kaydını buraya yaptırmıştı.[1232] 1724'te daha önce terk-i kale olarak ismi silinen 2. cemaatten Ali yaşlı annesinin yaşadığı Selanik'te bir tezgâhı olduğundan çalıştırmak için tashihten sonra buraya naklini istemişti.[1233] Belgrad'dan 1741'de sürgüne gönderilenler arasında olan Moton'a kayıtlı bir emekli yeniçeri, dükkânı ve ailesinin olduğu eski yerine kaydedilmeyi istemişti.[1234]

Daha evvel bahsedildiği üzere sefere gitmemek için iş güçlerini bahane olarak ileri sürmüşlerdi. Devlet sefer zamanı asker götürmenin yükünü azaltmak için taşrada zengin ağaların bulunmasına müsaade etmişti. Mesela Şubat 1696 tarihinde Anadolu'ya gönderilen sefer emrinde yeniçeri, çavuş veya serdengeçti ağalarının Devlet-i Aliye'de bu kadar emlak, mal ve erzak sahibi olup *mün'im ve mütemevvil* iken seferlerden geri kalmalarına sitem edilmişti.[1235] 1788'de ise Erzurum'dan sefere gitmeyen saksoncubaşı, turnacıbaşı ve haseki ağalar için çıkarılan emirde, "kesb-i servet, menâfi ve rütbe sahibi olduklar" halde itaatkar olmadıkları anlatılmıştı.[1236]

Seferlere gidenler faaliyetlerini fırsat buldukları yerlerde icraya devam etmiş, zorla götürülenler veya ticaret için sefere gönüllü olanlar, orduyla gittiklerinde

1227 *BOA, D.YNÇ,* 145-191.
1228 *BOA, D.YNÇ,* 235-152.
1229 *BOA, A.MHM.d,* 165, hk. 1300.
1230 *BOA, C.AS*, 23991.
1231 *BOA, D.YNÇ*, 82-323.
1232 *BOA, D.YNÇ*, 98-361.
1233 *BOA, D.YNÇ,* 82-323.
1234 *BOA, D.YNÇ,* 163-110.
1235 *BOA, A.MHM.d.* 105, hk. 474.
1236 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 1041.

hemen çevreye yayılmış işleriyle meşgul olmuşlardı.[1237] Savaş sırasında kale muhafazalarındakiler görev yerlerini terk etmekten çekinmemişlerdi. 1769'da cephede yeniçeri ağası ticaret yapanlara mâni olamamış, sadrazam onların alışveriş yapmak için tesis ettikleri Salaş adlı yerlerini yıkmıştı. Ama bu hareket ağırlarına gittiğinden ona cephe almışlardı.[1238]

Yeniçerilerin diğer sınıflarla münasebetleri, iş birlikleri veya ortaklıkları da yadırganır bir durum olarak görülmemiştir. Ayrıca diğer zümreler onların yeniçeriliklerinden istifade edebilmiş; çünkü onlarla olan ticari meselelerini ocağa şikâyet etmiş, alacaklarını tahsil için zorlanmalarını istemiş ve ocak görevlileri tarafından yakalandıklarında hesaplaşmak üzere yüzleşmişlerdi.[1239] Ağustos 1743'te Sivas'ta bir vakfın hamamını kiralayan kuloğlu kirayı ödemeyince alacaklı, serdar aracılığıyla onu ödemeye zorlamıştı.[1240] Kasım 1745'te Kemah'tan gelen Hacı Mehmed adlı biri, Serraçoğlu Mustafa adlı yeniçeriyle ortaklaşa iltizam eylediği mukataa malından 15 bin kuruş alacağı varken, bu kişinin firar ettiğini şikayet etmiş ve bir görevliyle yakalanıp getirilmesi için emir çıkarttırmıştı.[1241] Temmuz 1766'da Siroz'da bir yeniçerinin alacaklısı, parasını tahsil edemediğinde onu zabiti aracılığıyla mahkemeye çıkartıp tahsile çalışmıştı.[1242] Bundan başka mahkemelerde eşit şartlarda davanın tarafları olabilmiş ve hak-alacak iddia edebilmişlerdi.[1243] Yeniçeriler ticari ilişkilerinde her zaman baskın da değillerdi. Ürünlerinin bedelini, alacaklarını tahsil edememe durumları çok fazlaydı. Bu sebeple divana ve kadılara şikâyet için başvurmuşlardı.[1244] Yine de hem şahsi hallerinden hem de sınıflarından kaynaklı, onlarla beraber çalışmak, aynı çarşıda bulunmak hususunda tereddüt ve korku duyanlar vardı.[1245] Mart 1743'te 56. bölükten Hüseyin,

1237 1806'dan sonraki Rus harplerine katılmak üzere İsmail'e giden yeniçerilerin bulundukları yerlerde mesleklerini icraya koyuldukları, kimisinin börek, poğaça, simit, dolma pişirip sattığı ve paralarını alamadıklarında şikâyet ettikleri müstehzi şekilde anlatılmıştır. *Pehlivan İbrahim Paşa Vakayi'-Nâmesi (Baba Paşa Tarihi)* (haz. Salih Erol), Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi SBE, 2007, 147-148.

1238 *TSMA, E.* 518/45. 1768'de Yergöğülü iki serdengeçti ağası, ordudayken gulam ve cariyelerden on dört esir satın almış ve adamlarıyla memleketlerine göndermişlerdi. *BOA, A.MHM.d.* 172, hk. 110.

1239 *BOA, AE.SMHD.I*, 3273. *BOA, İE.ADL,* 190. *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri* (s. 1-65), 55. *BOA, A.MHM.d.* 176, hk. 906.

1240 *1 Numaralı Sivas Ahkâm Defteri* (haz. Kübra Dursun), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, 2015, 248.

1241 *BOA, A.AHKA.d.* 7, s. 133.

1242 *BOA, A.AHKR.d.* 24, s. 139.

1243 *BOA, İE.ADL.*190. *BOA, İE.D.* 2737.

1244 *BOA, A.MHM.d.* 118, hk. 943. *BOA, A.AHK.İS.d.* 1, s. 196. *BOA, A.AHK.HL.d.* 1, s. 128. *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri* (s. 1-65),74.

1245 Miyase Koyuncu Kaya, "Esnaf Loncalarında Yeniçeriler" *History Studies*, Volume 4, Haziran 2013, 199.

Yemişçi İskelesi'nde ortağı olduğu dükkânda ticaret yapmak istediğinde ortağı Halil, sen bizim sanat ve ticaretimize yabancısın, çarşı ahalisinin, "senin şer ve mekrinden emniyeti yoktur" diye itiraz ettiğinden hissesini ortağına satmıştı.[1246] Ağustos 1760'ta İstanbul'da maden kalemi kesedarı Mustafa Efendi, Baba-i Atik'te 97. cemaate mensup Altıparmak Veli'yi, senetli 1.700 kuruş alacağını ödemediği için şikâyet ederek "yeniçeri zümresinden olduğundan bir şekilde tahsili mümkün olmadığından" ocaktan bir görevli tayin edilmesini talep etti.[1247]

Serbestiyet zihinlere ve kanunlara yerleşmiş olsa bile yeniçerilerin iktisadi faaliyetlerinin askerlik bakımından hoş bir durum olmadığı, 17. yüzyıl başındaki ıslahatnamelerde ele alınmıştı. 18. yüzyılda da aynı minvalde fikirler beyan edilmiş ve tavsiyelerde bulunulmuştu. İbrahim Müteferrika 1731'de yazdığı eserinde, halkın dört unsur (ehl-i seyf, ehl-i kalem, ehl-i ziraat ve erbab-ı hirfet ve ticaret) olması ve askerîlerin diğer sınıflardan temyiz edilmesi gerektiğini tekrarlar.[1248] Yaklaşık elli yıl sonra yazılan *Mukaddimetü's-Sefer*'de ise ticaret ve ziraatını düşünerek savaştan firar etmeyi yahut bir an önce dönmeyi düşünen tacir ve çiftçilerin askere asla karıştırılmaması fikri beyan edilmiştir.[1249]

2.10. YENİÇERİLERİN MALİ MÜKELLEFİYET VE MUAFİYETLERİ

Osmanlı toplumunun iş bölümünü şekillendiren askerî-reaya tasnifi aynı zamanda bu sınıfların tabi olduğu mali mükellefiyet ve muafiyet durumunun da belirleyicisiydi. Düzen, askerî kesimin üretim faaliyetlerinde bulunmaması; reaya, tüccar ve esnafın askerî sınıfa dahil olmaması esasına dayalıydı. Ancak askerî sınıfın iktisadi faaliyetlerle meşgul olmasıyla vergi mükellefiyet ve muafiyet hukuku karmaşık hale gelmiştir.

Vergiler İslam hukuku ve padişahın kanun koyma yetkisini gösteren örfi hukuka dayanılarak belirlenmişti. Vergi türleri bu ayrıma bağlı olarak *tekâlîfi-i şeriye*[1250]

1246 *Bâb Mahkemesi 182 Nolu Şer'i,* 169.
1247 *BOA, AE, SMST.III*, 2065.
1248 *Usûlü'l-Hikem fi Nizâmi'l-Ümem*, 153-154.
1249 *Mukaddimetü's-Sefer*, 34.
1250 Tekâlif-i Ser'iyye, zekât, öşür, cizye ve haraç vergilerinden oluşmaktaydı. Osmanlılar'da Ebussuûd Efendi tarafından yeniden verilen şekille alanı genişletilen tekâlîf-i şer'iyye arasında gösterilen vergiler şunlardı: Cizye, öşür, dimos, sâlâriyye, basma akçesi, boyunduruk, ağalık, kulluk hakları, çift akçesi, timar düzeninin uygulanmadığı yerlerin eyâlât-ı mümtâze vâridâtı, imaretler mâl-ı maktûu, gümrükler, madenler, emlâk-i emîriyye, emlâk-i mazbuta, hâsılât-ı mütenevvia, mukataat ve iltizâmat bedelâtı, selâmet akçesi, toprak bastı parası, çit parası, ağnâm, kasaphâne, salhâne, serhâne, kellehâne, paçahâne bâclarıyla kelle, ayak, ciğer parası gibi vergiler ve âdet-i ağnâm, ondalık ağnâm, geçit, otlak, yaylak, kışlak, ağıl, dem, balta, serçin, ➡

ve *tekâlîf-i örfiye*[1251] diye iki kısımdı. Ayrıca kanuni dayanağı olmadan merkezi idarenin göz yummasıyla valilerin halktan tahsil ettikleri *tekâlîf-i şâkka* (kanunsuz vergiler) denilen vergi benzeri angarya ve mükellefiyetler vardı.[1252]

2.10.1. Muaf Oldukları Vergiler

Osmanlı nizamında askerî ve reaya ayrımının hem hukuki hem mali yönünü gösteren en temel mükellefiyet, raiyyet rüsumu denilen vergilerdi. Askerî sınıf, sefere gitme mecburiyeti mukabilinde reaya tarafından ödenen bu parasal ve bedeni mükellefiyetlerden muaftı. Bu vergi şahsa bağlı olduğundan askerî sınıftan çıkıldığında verginin muhatabı olunurdu.[1253] İhmallerden kaynaklı olarak gönderilen, yeniçerilerden raiyyet rüsumu talep edilemeyeceğine ilişkin emirler mevcuttur.[1254] Toplu şekilde muafiyeti gösteren emirlerden başka bu sınıftaki vergilerden münferiden muaf olunduğunu gösteren kayıtlar da vardır. Mesela Nisan 1549'da yeniçerilerden boyunduruk hakkı alınmaması, evlendiklerinde gerdek resmî adlı verginin talep edilmemesi emredilmiştir.[1255] Aynı sınıftan acemi oğlanlarından resm-i bennâk talep edilmeyeceğine ilişkin kayıtlar da vardır.[1256] Yeniçerilerin sadece kendileri değil oğulları da aynı muameleye tabiydi. Ancak 1047/1637-38 yılına ait, kişinin yeniçeri olmadan önce doğan oğlunun raiyyet yazılacağı, ama sonra olan oğlunun yazılmayacağını gösteren muhtemelen mühtedi yahut reayadan yeniçeriliğe geçenlerin durumuyla alakalı bir emir bulunmaktadır.[1257]

---

derçin, zebhiyye, mürde bâcı, deve, camus, öküz, inek, at, ester, merkep, canavar, dönüm, zemin, çift, çiftbozan, tapu, âsiyâb, bahçe, bostan, bağ, fevâkih, küvâre, kovan, penbe, harîr, şira, mücerred, raiyyet, bennâk, bâd-ı hevâ, caba akçesi, arûs, ispenç, cürm ü cinâyet, ihtisap, yava ve kaçkun, beytülmâl resimleri gibi resim ve harçlar. Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi*, Maliye Bakanlığı Yay., Ankara 1999, 23-26. Ahmet Tabakoğlu, "Tekâlif", *TDVİA*, XL, 36.

1251 Sayın, *Tekâlif Kavaidi*, 91-96

1252 Süleyman Sûdî, *Defter-i Muktesid* (haz. Mehmet Ali Ünal), Fakülte Kitabevi, Isparta, 1996, 21.

1253 Raiyyet rüsumunun ihtiva ettiği vergiler çift-hane kapsamında toprak tasarruf eden veya deftere raiyyet olarak kayıtlı olsa da toprağı bulunmayan köylülerin toprağın işletilmesinden mesul olanlara ödemesi gereken çift resmî adı verilen mükellefiyetlerdi. Bunlar yedi kulluk da denilen, timar sahibine üç gün hizmet etme, bir araba ot, yarım araba saman ve bir araba odun teminiyle boyunduruk resmî denilen vergiydi. Köylünün şahsına bağlı vergi olduğundan toprağı işlese de işlemese de ödeme mecburiyeti vardı. Kişi evliyse bennâk, bekârsa mücerred, toprağı olmadığında caba olarak adlandırılmaktaydı. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay. İstanbul 2009, 31-66. *H. 1109-1110 (m. 1697-1699) Tarihli ve 22 Nolu Amasya Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Tahlili* (haz. Yılmaz Özdemir), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2003, 102. Bu vergilerin bir kısmı Ebussuûd Efendi'nin tasnifine göre tekâlîf-i şer'iyye arasında gösterilmiş, bu sebeple daha sonra vergilerin tasnifinde hep bu sınıf içinde değerlendirilmişlerdir. Bu husus için bkz. Sayın, *Tekâlif Kavaidi*, 23-26.

1254 *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279*, vrk. 138.

1255 *Kanunnâme*, 1734, 47a-48a.

1256 *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279*, vrk 138.

1257 *Kanunnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 587, vrk. 81.

17. yüzyılda esâmîsiz yeniçerilerin ortaya çıkışıyla bazı değişiklikler başlamıştı. İsmi silinen yeniçerileri sefere zorlamak için ordulara katılmayanlara reaya gibi muamele edilmesi ve reayanın ödediği vergilerin talebi için sorumlulara ruhsat verilmişti.[1258] Girit savaşları ve sonrasında İstanbul'da bulunmalarını ve sefere katılmalarını sağlamak için taşrada bulunan yeniçerilerden sınırlama olmadan vergi ödenebileceğine ilişkin fermanlar verilmişti.[1259] Daha önce anlatıldığı üzere seferlere gitmeyenleri reaya kaydedip bir anlamda esâmîsizleri askerî sınıftan çıkarma mücadelesinin sonuçsuz kaldığı 1703 yılında, bütün esâmîsiz yeniçerilerin de reaya gibi vergi vermeyecekleri kesin bir şekilde tespit edilmişti. Böylece artık hem esâmîli hem de esâmîsizlerin raiyyet rüsumundan muaf oldukları uygulaması yerleşmişti.

Yeniçerilerin muaf oldukları diğer bir vergi tekâlîf-i şâkkaydı. 17. yüzyılda talep edilmeye başlanan ve çeşitlenen[1260] tekâlîf-i şâkkayı yeniçeriler ödemezdi. Bu mükellefiyetler, askerî olmayanların devlet adına görev yapanlara hizmetleri karşılığında ödeme yapması ve valilerin paralı asker yazmasına destek olunması mantığına dayanmaktaydı. Dolayısıyla askerî olan yeniçerilerin bu vergiyi vermesinin temeli yoktu. Yeniçerilerin hukuki durumlarına ilişkin Ocak 1698 tarihli bir fermanda, yeniçeriler ve diğer askerîlerin tekâlîf-i örfiyeyle beraber tekâlif-i şâkkadan da muaf oldukları açıkça gösterilmiş;[1261] muafiyet çeşitli sebeplerle gönderilen emirlerde de tekrarlanmıştı.[1262] Haziran 1687'de Selanik'e gönderilen bir emirde; kalede görevli 72. cemaat mensupları, yamaklar, oturaklar, korucu ve seferlere gidenlerden tekâlîf-i şâkka alınmayacağı açıklanmıştı.[1263] İhmaller görüldüğünden Aralık 1789'da, yeniçerilerin tekâlîf-i örfiye yanında tekâlîf-i şâkkadan muaf oldukları idarecilere hatırlatılmıştı.[1264]

Yeniçeriler cezaen reaya kaydedildiklerinde bu vergileri ödemek durumunda kalmış;[1265] gönüllü ve cebri yollarla yeniçerilikten çıkanlar da aynı şekilde mükellef yapılmıştı.[1266] Kanunen muaf olsalar da yeniçeriler ve kuloğulları raiyyet

---

1258 *BOA, A.MHM.d.* 88, hk. 152.

1259 *61/1 Numaralı Kayseri Şeri'iye Sicili* 247-248. Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan*, 40. *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 584.

1260 Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları,* IV, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2016, 49-53.

1261 *22 Nolu Amasya Şer'iye Sicili*, 102.

1262 Misal için bkz. *1229 Edremit Şeriyye Sicili*, 334.

1263 *1686-1687 Tarihli Atik Şikâyet Defteri*, 503.

1264 *BOA, C.AS*, 24436.

1265 *77/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (h. 1078/m. 1667)* (haz. Hilal Şahin), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2006, 120. *BOA, A.MHM.d.* 100, hk. 418. *BOA, İE, ŞKRT*, 256. Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan*, 40.

1266 *Çankırı Şeriyye Sicilleri,* No 13.

rüsumu ve tekâlîf-i şâkkanın bazen her ikisini bazen ise birini ödemeye zorlanmıştı.[1267] Tabii bu, zengin ve güçlü yeniçeriler için pek geçerli değildi. Nisan 1672'de Harput'un Ginderiç köyünde mükellef olduğu diğer vergileri ödeyen yeniçerinin kendisinden ve hizmetlilerinden tekâlîf-i şâkka talep edilmemesi emredilmişti.[1268] Ceddi reaya olmamasına rağmen Zile voyvodasının raiyyet rüsumu talep ettiği yeniçerinin şikâyeti üzerine Mayıs 1730'da bu duruma mâni olması kadıdan istenmişti.[1269] Kargı'da çeltik nehrine cebren kürekçi yazılan 94. cemaatten Şaban, 26 Ağustos 1731'de durumu şikâyet etmişti. Defterlere bakıldığında gerçekten yazıldığı anlaşılmış, yeniçerilerin "raiyyetten halas olmaları kanun" olduğundan onun rahatsız edilmemesi istenmişti.[1270] Mayıs 1734'te Urfa'daki yeniçerilerin vergi talebi ve diğer bahanelerle "rencide edildikleri", seferdeyken çocuklarına, döndüklerinde kendilerine baskı yapıldığı şikâyeti üzerine onlardan "rüsum-i raiyyet, gerdek akçesi ve sair bid'a ve mezalim ve tekâlîf-i şâkka" alınmaması emri tekrarlanmıştı.[1271] Ekim 1742'de Diyarbakır'da Receb Beşe tekâlîf-i şâkka talep edildiğinden şikâyette bulunmuştu. Mayıs 1748'te ise Siverek'te sakin 36. cemaat neferlerinden Hasan, Hüseyin ve Osman adlı kardeşler "sahih dirliğe mutasarrıf bilfiil sefer eşer" yeniçeri olmalarına rağmen Siverek voyvodasının onları resm-i bennâk ödemeye zorladığını şikâyet etmişler, cevabi emirde bu sebeple rahatsız edilmemeleri istenmişti. Eylül 1750'de Diyarbakır'da yeniçeri Numan ve babası İsmail'den vergi talep eden sipahi, "senin baban Müslüman olmadan önce vergi veren reayaydı, yine vergi vereceksiniz" diyerek onları rüsum-i raiyyet ödemeye zorlamış ve eziyetler etmişti.[1272] 1759'da Kars'ta haslar voyvodası olan zabit, orada bulunan yeniçerileri deftere reaya olarak kaydedip resm-i raiyyet talep ettiğinden ve kimseyi dinlemediğinden dolayı şikâyet edilmişti. Aynı sene Bayburt'ta, "sizler raiyyet oğullarısınız, sizi deftere kaydedip raiyyet rüsumu alacağım" diyen voyvodayı, muhatabı yeniçeriler şikâyet etmişti.[1273] Nisan 1766'da Malatya kazasına bağlı Doğanlı, Kirmanlı ve Yenice adlı köylerde sakin Mehmed, Mustafa, Hasan ve Ömer adlı yeniçeriler, subaşılarını, kendilerinden resm-i raiyyet alırım diye baskı yaptığından dolayı şikâyet ettiler.[1274] 1789 senesinde Tokat'ta bir alemdar,

1267 *BOA, A.AHKR.d.* 24, s. 102.
1268 *362 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili,* 55-558.
1269 *BOA, A.MHM.d.* 137, hk. 452.
1270 *BOA, AE.SMHD.I*, 13680.
1271 *1734-35 Osmanlı-İran Savaşı Mühimme Defteri,* s. 56-57.
1272 *Diyarbekir Ahkâm Defterleri,* I, 30, 358, 391, 486.
1273 *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 84, 128.
1274 *II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1765-1768 Yılları Arasında Malatya'ya Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (haz. Ömer Dursun), Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, 2016, 72.

voyvodanın "sen Tokat reayasındansın, senden resm-i raiyyet alınır" diyerek baskı yaptığını bildirdi.[1275]

Talep sadece vergi tahsil edenlerden değil, ahaliden de gelmişti. Akyazı kazası Yukarıtaraklı adlı köyde bulunan 98. cemaatten Nasuh Beşe, daha önce vergi vermezken, fıtık olup seferlere gidemediğinde, köy ahalisi biz askerî tanımayız diyerek kendisini vergi vermeye zorlamışlardı.[1276] Ağustos 1769'da Üsküp sancağı Kırçova kazası ve nahiyelerinde olan yeniçeriler ve zabitleri, ahalinin kendilerinden tekâlif-i şâkka ödemelerine katılmalarını istediklerini, "vilayetteki bey ve beyzâdeler bir araya gelip bizim vilayetimize yeniçeri lazım değildir, yeniçeri olanı vilayetimizde komayız" diye baskı yaptıklarını bildirmişlerdi.[1277]

Yeniçeriler vergi taleplerine, "sefer eşer ve sahih dirliğe mutasarrıf" olduklarını göstererek itiraz etmekteydiler. Esâmîli ve esâmîsiz olma arasında fark kalmadığı için artık sahih dirliğe mutasarrıf ve sefere giden yeniçeri olmak, vergi muafiyetini sağlayan hususiyet olarak tebarüz etmişti. "Sahih dirliğe sahip olmak" ise daha önce de bahsedildiği üzere esâmî sahibi olmayı değil, sahih yeniçeri olmayı ifade etmekteydi.

Raiyyet rüsumu ve tekâlîf-i şâkkayla alakalı diğer durum, yeniçerilerin askerî olmayan kişilerin vergiye direnmesine destek olmasıydı. Rüsum-u raiyyetten kaçmak için yeniçerilik iddiası her zaman oldukça yaygındı ve iddia sahipleri kendilerine destek bulmada sıkıntı çekmemiştir.[1278] Yeniçeriler akrabalık bağını ileri sürerek, ağalar adamları olarak göstererek, serdarlar defterlere kaydederek, orta mensupları orta sofalarına oturtarak bunlara destek vermişler;[1279] bu yüzden bazı şehirlerde ve kasabalarda yeniçeri olduklarını iddia edenlerin sayısı birkaç katına çıkmış, raiyyet rüsumu ve diğer vergileri tahsil edilememişti.[1280] Müdahale için defterlere bakılmış, baba ve dedeleri tespit edilmiş, ocaktan görevliler istenmişti.[1281] Mesela Mayıs 1767'de Antep'te vergi vermemek için serdarın yeniçeri defte-

---

1275 *BOA, C.AS*, 18085.

1276 *BOA, AE.SMHD.I*, 11094.

1277 *BOA, A.AHKR.d.* 24, s. 352.

1278 *66/1 Numaralı Kayseri Şeri'iye Sicili (h. 1067/1657) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (haz. Rıdvan Yurtlak), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 1998, 68. *1060-1061/m. 1650-1651 Tarihli 100 Nolu Manisa Şer'iyye Sicili* (haz. Caner Yılmaz), Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi SBE, 2005, 88. *BOA, C.AS,* 19851. Söğüt'te 1734'te bazı köylerin ahalisinin raiyyet rüsumu vermesine mâni olan iki yeniçeri hem emirle hem de yeniçeri ağası tarafından uyarılmalarına rağmen aynı şekilde davranmaya devam etmişlerdi. *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 77.

1279 *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri,* 349-350. *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 77. *BOA, A.AHK.HL.d.* 1, s. 276. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk, 563

1280 *BOA, C.TZ*, 1564, 7732. *BOA, AE.SAMD. III,* 19071.

1281 *57 Numaralı Konya Şer'iye Sicili*, 65-66.

rine kaydettiği 20 kişi için itiraz eden malikâne mutasarrıfı, durumun tespiti için ocaktan bir görevli istemişti.[1282] Yeniçeriliğe geçenlerin geçmişteki mükellefiyetleri ileri sürülmüş, yeniden reayalığı kabulü için baskı yapılmıştı. 1724'te Sabanca kasabasına bağlı Karagünoğlu köyüne memleketini ziyaret için gelen, babası imam olan bir yeniçeri kayıtlarda olmamasına rağmen, mirî barut kömürü için çalışan kişilerin "senin baban da bu reayadandı sen de mükellefsin" diye zorlamasıyla karşılaşmıştı.[1283]

2.10.2. Tabi Oldukları Vergiler ve Diğer Mükellefiyetler

Askerîlerin üretim faaliyetlerinde bulunmadığı esası üzerine tesis edilmiş bir düzen olsa da ticari, sınai veya zirai faaliyetlerin kimin tarafından yapıldığı vergilerin esası bakımından ehemmiyet arz etmediğinden askerî zümrenin bu tür faaliyetleri vergiden muaf tutulmazdı.

Yeniçerilerin tabi olduğu vergilerin başında şer'î vergi olan ve zirai faaliyetlerden alınan öşür gelmekteydi. Öşür mükellefiyetinde askerî ve reaya ayrımı yoktu, zirai üretimde bulunan herkes bu vergiyi ödemekle mükellefti. İşledikleri yerlerin mülkiyetinin kendilerine ait olup olmaması da mükellefiyetlerine tesir etmezdi. Mülklerindeki veya sahib-i arz temessüküyle tasarruf ettikleri yerlerdeki üretimin vergisini ödemişlerdi.[1284] Mesela timar köylerinde ziraat yapan bazı yeniçeri ve acemi oğlanlarının öşür vermemeleri üzerine gönderilen 1610 tarihli bir emirde "yeniçeri ve acemi oğlanı olmağla öşür vermekten halas olmazlar" hükmü verilmiş ve bu vergilerin tamamının tahsil edilmesi istenmişti.[1285] Temmuz 1676 tarihli emirde, "öşür hususunda reaya, sâdât ve sair askerî beraberdir ve öşürden kimesne halas olmaz" denilmişti.[1286] Kanunun değişmediğini gösteren 9 Temmuz 1767 tarihli diğer bir emirde ise, "Öşür hususunda reayayla sekban ve yeniçeri ve sair askerî beraberdir, bu babda kanun üzere amel olunmak emrim olmuştur" ifadesi kullanılmıştı.[1287] Öşrün türleri itibarıyla da benzeri hükümler ihtiva eden kayıtlar vardır. Yeniçeriler öşr-ü kovan olarak bal üretiminin,[1288] bahçe ve bostanlarında

1282 *123 Numaralı Gaziantep Ser'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (h. 1180-1181 / m. 1766-1767)* (haz. Serhat Kuzucu) Yüksek Lisans Tez, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2006, 269.

1283 *TSMA, E.* 951.

1284 *Diyarbekir Ahkâm Defterleri,* I, 337.

1285 *BOA, A.MHM.d.* 79, hk. 329.

1286 Nasi Aslan, *Kayseri Şer`iyye Sicillerindeki Hicri 1084, 1087 Tarihli 81 ve 84 Numaralı Defterler ve İslam Hukuku Açısından Tahlili*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 1995, 369-370.

1287 *1767–1771Tarihli Edremid Kazası Şer'iye Sicili*, 107-108.

1288 *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279*, vrk. 135. "Osmanlı Kanunnâmeleri", *Milli Tetebbular Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1331, s. I, 106.

yetiştirdikleri sebze ve meyvelerin öşürlerini vermekle mükelleftiler.[1289] Bundan başka sadece hububatın samanı üzerinden alınan, salariye denilen öşüre bağlı vergiyi de öderlerdi. Arazi kanunnamelerinde yeniçerilerin reaya toprağını işlemeleri durumunda, hem salariye ve resm-i zemin olarak yer kulluğu hem de öşür ödeyecekleri, ancak boş yerleri balta ile açıp ziraat yapmaları durumunda sadece öşür verecekleri belirtilmişti.[1290] Yeniçeriler kullandıkları arazilere tecavüz veya müdahale edildiğinde öşür verdiklerini beyanla haklılıklarını göstermişlerdi.[1291]

Öşür ve türleri itibarıyla yeniçerilere bazı muafiyet sınırları bırakılmış; bunda ihtiyaçları esas alınmıştı. Üretilen baldan öşür vermenin sınırı dokuz kovandı. Kovan adeti bu sınırı geçtiğinde vergi vermişler,[1292] bu sınır her zaman sabit kalmıştı. 16. yüzyıl kanunnamelerinde bulunan bu adet, Eylül 1760 tarihli Ergani'ye gönderilen bir emirde de gösterilmiştir.[1293] Ailelerinin ihtiyacı için bahçelerinde veya bostanlarında yetiştirdikleri sebze ve meyvelerden öşür alınmaz ama bunları satmaları vergilendirilirdi.[1294] Uyvar Eyalet Kanunnamesinde kaleler etrafında çayır tasarruf edenlerin atlarına biçtikleri çayırlardan öşür alınmaması, sadece her arabaya 2 akçe bedel ödemeleri düzenlenmişti.[1295] Yine, ancak ihtiyaçlarına yetecek kadar üretebildikleri düşünüldüğü için 1549 yılında Lofça ve Belgrad kadılarına gönderilen emirde, burada yaşayan yeniçerilerin biçmeyerek elleriyle yoldukları yerlerdeki hububattan sipahilerin resim adına hiçbir şey talep etmemesi emredilmişti.[1296]

Reaya ile askerî arasında öşür hususunda diğer bir fark, verginin ödenme şeklindeydi. Reaya öşrü pazara kadar götürmüşken askerî olanlarda böyle bir mecburiyet yoktu. Hatta teklif edilmesi bile yasaklanmıştı.[1297]

1289 *Budin Kanunnâmesi* (haz. Sadık Albayrak), Tercüman 1001 Temel Eserler, İstanbul 1973, 200. *Osmanlı Kanunnâmeleri* (1331), 105. Hatta askerî zümreden içki üretimi yapanlar *öşr-ü hamr*-dan bile muaf olmamıştı. *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279*, vrk. 134.

1290 *Osmanlı Kanunnâmeleri* (133)1, 100-102. *Budin Kanunnâmesi*, 195. *Kanunnâme,* nr. 1734, vrk. 44a-46a, 46a-48b. Aslan, *Kayseri Şer`iyye Sicilleri,* 369-370.

1291 *BOA, A.AHKR.d.* 24, s. 33. *Diyarbakır Ahkâm Defterleri,* I, 337.

1292 *Budin Kanunnâmesi*, 200.

1293 *Osmanlı Kanunnâmeleri* (1331), 106. *Diyarbekir Ahkâm Defterleri*, II, 451.

1294 *Budin Kanunnâmesi*, 200.

1295 *Osmanlı Kanunnâmeleri,* VIII, 661.

1296 *Kanunnâme,* nr. 1734, vrk. 44a-46a, 46a-48b.

1297 Bu hususta kanunnâmelerde farklı malumatlar bulunmaktadır bir kanunnâmede askerîlerin öşrü harmanda teslim edeceği yazılıdır. *Kanunnâme*, nr. 1734, 47b. Kanunların icmalen gösterildiği eserde sipahinin ambarına götüreceği gösterilmişti. *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279,* vrk. 134. Diğer bir kanunnâmede de askerînin tarlada demet üzerinden hesaplanan vergisini ambara götüreceği yazılıdır. *Osmanlı Kanunnâmeleri* (1331), 104.

Yeniçerilerin ticari faaliyetleri kapsamında mükellefi oldukları vergiler; pazar, panayır ve kapanlarda alınan bâc ve kapan resmîydi.[1298] Nisan 1549'da yeniçeriler "pazarlara bazı nesneler iledüp sattıklarında bâcdârların bâc almaması" emredilmişti. Ancak bu emir onların iktisadi faaliyetlerinin ehemmiyetsiz olmasına ve arıziliğine dayanılarak verilmiştir. Çünkü 1 Mart 1553 tarihli bir kayıt bunun aksini göstermektedir. İstanbul'daki yeniçeriler İnegöl ve Kete kazalarındaki kasaplarla ortaklaşa koyun, kuzu ve sığır alıp canlı veya keserek satış yaptıklarında bâc ödemeyi reddetmişlerdi. Mültezim tarafından şikâyet edildiklerinde, bunları kendi ihtiyaçları için aldıklarında bâc alınmaması, canlı veya keserek sattıklarında ise diğer rençperlerden alınan kadar bâc vergisi alınması emri verilmişti. 1558'de ise Edirne'de yeniçeri ve diğer kapıkulları, kapanlarda un ve meyve sattıklarında, kapan resmî ödememek için kapıkulu olduklarını ileri sürseler de onlardan verginin tahsili istenmişti.[1299] Ama yeniçerilerin askerîliğe sığınarak bu vergiye direnmeleri her zaman olmuştur. 1701 yılında Ankara'da voyvoda ile ihtilafa düşen yasakçılar mahkemede, yeniçerilerin bâc vergisi vermediklerini beyan etmişlerdi.[1300] 1726 tarihli bir kayıtta ise "askerî olmakla rüsum-ı bâcdan muaf olmak hilaf-ı kanun olmasına rağmen bazı tüccarların bizler askerîyüz" diyerek bâc vermekten kaçındıkları anlatılmıştı.[1301]

Gümrük vergisi bakımından da yeniçerilerin muafiyetleri yoktu; vergi mevzusuna giren faaliyetleri vergilendirilmiştir. 16. yüzyıl kanunnamelerinde bu husus düzenlenmiş, ayrıca tüccarların gümrük vergisi vermemek için "biz askerîyiz" diye direndiğinden de bahsedilmiştir.[1302] Temmuz 1665'te Boğdan'a gidip gelen yeniçerilerin gümrük vergisi vermediği şeklindeki şikâyete ilişkin "gümrüğe müte'allik rüsûmâtı kadîmden her ne ise olageldiği üzere" her birine ödettirilmesi şeklinde emir verilmişti.[1303] Şam, Haleb, Trablus-Şam iskelelerine kahve getiren yeniçeri ve diğer askerî tüccarların iskelelerde vergi vermemek için askerî oldukları iddiasının dinlenmemesi 5 Mayıs 1762 tarihinde istenmişti.[1304] Benzer bir emir Eylül 1760'da Selanik'teki tütün tüccarı yeniçeriler için çıkarılmıştı.[1305]

Umum kaideye münasip olarak mükellefiyetleri bulunan ancak muafiyet için hem ön şart hem de sınır olan diğer vergiler, mart ayı başında tahsil edilen resm-i

1298 Bâc ve kapan resmî için bkz. *Kavânîn-i Osmaniyân*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T2753, vrk. 10-11.
1299 *Kanunnâme*, nr. 1734, vrk. 43ab, 47a-48a, 52b-53b.
1300 Jülide Akyüz, *XVIII. Yüzyılda Ankara*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2003, 99.
1301 Aygün, *XVIII. Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, 400.
1302 *Osmanlı Kanunnâmeleri,* VIII, 662.
1303 *4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri*, 323.
1304 *BOA, C.ML*, 13313.
1305 *BOA, A.MHM.d.* 162, hk.62

ağnâm ve buna bağlı vergilerdi. Gerek ulufeli gerek timar tasarruf eden bütün askerîlerin yüz elli koyuna kadar vergi muafiyeti varken fazlası için reayanın tabi olduğu nispette vergi vermişlerdi.[1306] Ayrıca muafiyet sınırını geçen her koyun, kuzu, keçi ve oğlak başına 1 akçe adet-i ağnâm; her yüz koyun için 20 akçe âdet-i gulâmıye; her yüz koyun için resm-i ağıl ödemişlerdi. Bu vergilerin ödenmesinde ön şart olarak sefere gitmek belirlenmişti. Bu sebeple sefer vazifesi olmayan imam, müezzin, doğancı, köprücü gibi görevliler yanında emekli ve korucu yeniçerilerle küçük kuloğulları verginin tamamını ödemiş ve bahsedilen muafiyet sınırı da mevzubahis olmamıştı.[1307]

Yeniçeriler diğer bir örfi vergi olan avarızın da mükellefiydiler. Önceleri seferler dönemine mahsus ve büyük ağırlığı aynî olan vergi, 16. yüzyıldan itibaren daimî ve bazı hizmet şekilde ödemeler dışında nakdî hale dönüşmüştü. Avarız şehir, kasaba ve köylerde bulunan herkesi kapsayan, merkezi idare tarafından belirlenen miktarlarda verginin ahaliye bölüştürülmesi esasına dayanmaktaydı.[1308] Avarız vergisinin mevzusu, askerî reaya fark etmeksizin emlak ve arazi tasarrufuydu.[1309] "Hane-i avarıza bağlı vergi alınmasını icap ettirir kadîm reaya emlak ve yerleri" tasarruf edildiğinde verginin mükellefi olunduğundan[1310] yeniçeriler bu tür arazi ve emlaki tasarruf ettiklerinde mükellefi olmuşlar; ayrıca bu vergi kapsamında ve yine arazi ve emlak tasarrufuna bağlı imdâd-ı hazeriyye ve seferiyeyi de ödemişlerdi.[1311] Nispetlerinde farklılık olmalı ki 1764 Antakya imdâd-ı seferiye kayıtlarına göre yeniçerilerden nefer başına 2.5 kuruş tahsil edilmişti. Esnaf reayadan 5 kuruş 12 para, diğer reayadan 3 kuruş 10 para tahsil edilmişti.[1312] Avarız hanesine bağlı veya mukabili olarak alınan nüzul ve bedeli beldarla birlikte yine sefer sırasında ihtiyaçların belirlenen fiyattan mecburi satış mükellefiyeti olan sürsattan muaf tutulmuşlardı.

1306 *Osmanlı Kanunnâmeleri* (1331), 108. *Budin Kanunnâmesi*, 203. *Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279,* vrk 138-139. Serap Sınmaz, *Rumeli Ahkâm Defterlerinde Filibe'ye Dair Hükümler (1742-1745) (İnceleme-Metin),* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, 2013, 177-178, 182. *1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri,* 56-57.

1307 *BOA, AE.SABH.I*, 8117, 24524. *BOA, C.ML*, 8704.

1308 İnalcık, *Devlet-i 'Aliye,* 46-49.

1309 *BOA, A.MHM.d.* 96, hk. 272, 330. *Diyarbakir Ahkâm Defterleri,* I, 466.

1310 *BOA, A.MHM.d,* 137, hk. 256. *Diyarbekir Ahkâm Defterleri,* II, 210, 233. Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan*, 40.

1311 *1734-1735 Osmanlı İran savaşı Mühimme Defteri*, hk. 50, 56-57. *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri* (s. 1-65), 109. *1 Numaralı ve 1155–1158/1742–1745 Tarihli Karaman Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1–60)* (haz. Gürkan Cevger), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2012, 151.

1312 *8 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili*, 100.

Avarız defterlerine yeniçeriler diğer ahaliyle beraber yazılır, çiftlikleri olanlar, daha fazla payla avarız hanesine dahil edilirdi. Kayıtlara göre değişiklik göstermekle beraber 18. yüzyılda esâmîliler ortaları ve yevmileriyle, esâmîsizler sadece yeniçeri olarak kaydedilmiş, ayrıca yazılı oldukları kaleler, serdengeçti ağası, çorbacı veya kayıtlılık durumları da gösterilmiştir.[1313] Avarız tahrirlerinde vergiden kaçınma durumu sebebiyle serdarlara dikkat etmeleri hususunda emirler verilmesi yanında bazen yazım görevlileriyle çalışmak üzere merkezden ocak görevlileri gönderilmiştir.[1314] Tabii tasarruflarında emlak ve arazi olmayan yeniçeriler vergiye ortak olmamış, ancak ahali çoğu zaman onların da iştirak etmelerini talep etmiş veya onları buna zorlamıştı.[1315] Haklı bir sebebe dayanarak, yani mükellef olmaları gerektiği için böyle davranılmış olabilir; ancak bunun zorlama olma ihtimali de vardır. İstisnai olarak avarıza bağlı vergilerinn ödenmediği yerler de vardı. Mesela Rodos Adası fethedildiğinde I. Süleyman'ın verdiği fermanla burada yaşayan bütün askerîler avarız-ı divaniyeden ve nüzulden muaf tutulmuş, daha sonra aynı muafiyet devam ettirilmişti.[1316]

Yeniçeriler dahil bütün askerîlerin terekelerinin borçlar düşüldükten sonra kalan kısmından, binde 15 akçe resm-i kısmet, 5 akçe kassamiye, 2,5 akçe katibiye, 2,5 akçe ihzariye ve hüddâmiye toplam binde 25 akçe alınmıştır. İstanbul'da görülen davaların resm-i kısmetleri, kazaskerlere aitti.[1317] Ancak bu vergi için özel fermanla muafiyet sağlandığının örneği mevcuttur. Aralık 1754'te Manisa'da Karaosmanoğlu Mustafa'nın cezalandırılması sırasında çıkan çatışmada ölen yeniçerinin terekesinden resm-i kısmet alınmaması emredilmişti.[1318] Bazen de kadılar, mükerrer resm-i kısmet alınması şeklinde yeniçerilerin terekelerine müdahale etmişti.[1319]

Gelirleri muafiyet kapsamında olmasına veya faaliyetleri vergi konusuna girmemesine rağmen yeniçerilerden her türlü vergi talep edilebilmekteydi. Temmuz 1724'te Eriha kazasındaki yeniçeriler divana, tasarruf ettikleri araziler vakıf arazisiyken ahalinin kendilerinden, "yeniçeri tanımayız bizimle beraber avarızları vereceksiniz" diye baskı yaptıklarını şikâyet etmişler; kayıtlara bakıldığında buradaki araziler reaya arazisi olmadığı için onlardan vergi talep edilmemesi kararı

1313 *BOA, KK.d.* 2776, 840, 2865, 2873, 2893. *BOA, MAD.d.* 2846.

1314 *BOA, KK.d.* 2893, s. 91.

1315 *Diyarbekir Ahkâm Defterleri*, I, 143, 613. *BOA, AE, SMHD.I*, 4369. *BOA, A.AHK.İS.d.* 7, s. 7.

1316 Uğur Ünen, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi SBE, 2013, 79-80.

1317 *BOA, A.MHM.d.* 159, hk. 348. *BOA, A.MHM.d.* 78, hk. 989. Kale ağalarının defterlerinde de varissiz ölenlere ilişkin resm-i kısmet bulunurdu. *BOA, C.AS,* 16017.

1318 *BOA, A.MHM.d.* 157, hk. 691.

1319 *BOA, A.MHM.d.* 95, hk. 67.

verilmişti.[1320] 1749 yılındaysa Eskiil'de avarız hanesine bağlı oldukları iddiasıyla imdâd-ı hazeriye ödemeye zorlanmışlar; "eser-i bina ve tarla misillü tekâlif icab eder emlâk ve arazileri" olmadığı iddiasıyla bunu reddetmişler ve ahaliyle mahkemelik olmuşlardı.[1321] 1711 yılından itibaren bütün seferlere katılan ve 1737'de Ur Kalesi'nde Ruslara esir düşen 94. cemaatten serdengeçti ağası Abbas Ağa Ağustos 1742'de, Tercan kazasına bağlı Hoynar adlı köyde yaşayan ailesinden, avarız mükellefiyetini gerektirir tasarrufları yokken ve buna uygun fetvaya bile sahiplerken cebren para alınmasını şikâyet etmişti. Abbas Ağa'nın parasının iadesinin sağlanması ve bir daha vergi talebiyle rahatsız edilmemesi emri verilmiştir.[1322]

Yeniçerilerin karşılaştığı diğer bir husus, öşrün fazla talebiydi. Ocak 1743'te Kemah kazasında yaşayan bir yeniçeri öşrünü itiraz etmeden ödediği halde sipahinin kendisinden fazla vergi talep ettiğini şikâyet etmişti.[1323] Mart 1758'de Bayburt'ta Halil adlı bir yeniçeri öşrünü verdiği halde sipahinin bazı kimselerle ittifaken kendisine baskı yapıp fazla vergi istediğini bildirmiş; 1763'te yine Bayburt'ta bir yeniçeri benzer şikâyette bulunmuştu.[1324]

Muafiyet sınırı içindeki koyunlarından resm-i ağnâm talebine itirazlarını "bil-fiil sefer eşer ve sahih dirliğe mutasarrıf dergâh-ı mualla yeniçerilerinden" olduklarını göstermişlerdi.[1325] Temmuz 1745'te Filibe'de bazı köylerde yeniçeriler, haddin altında olan koyunlarından adet-i ağnâm talep edilmesini şikâyet etmişlerdi.[1326] Ağustos 1762'de Kelkit'te ise diğer askerîlerle beraber yeniçeriler yüz elli koyundan fazlası için vergilerini gönüllü olarak verseler de altındakiler için de tahsildarların adet-i ağnâm talebiyle muhatap olduklarını merkeze bildirmişlerdi.[1327]

Şu da bir gerçekti ki yeniçeriler vergi ödeme hususunda fazla gönüllü değillerdi. Gerekli şartları taşıdıkları halde genel olarak bütün vergilere karşı direnç göstermişler, vergi ödenmesine iştirak etmemişler hatta ahaliyi vergi ödememeleri hususunda kışkırtmışlardı.[1328] Ocak 1733'te Canik sancağında yeniçeriler avarız ve diğer vergileri vermedikleri gibi idarecilere itaat etmediklerinde şikâyet edilmişlerdi.[1329] 1734'te Bolu'daki mirî piyade turnacıbaşı Mustafa Ağa'nın tasarru-

---

1320 *Halep Vilayeti Evamir-i Sultaniye Defteri,* 68-70.

1321 *57 Numaralı Şer'iye Sicili,* 65.

1322 *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri* (s. 1-65), 52.

1323 *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri* (s. 1-65), 102.

1324 *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 26, 283.

1325 *BOA, A.AHKA.d.* 7, s. 29.

1326 Sınmaz, *Filibe'ye Dair Hükümler,* 177-178, 182.

1327 *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 267.

1328 *BOA, A.MHM.d,* 134, hk. 37. *BOA, A.MHM.d.* 137, hk. 360. *BOA, A.KLB.d.* 14, s. 201. *BOA, A.KLB.d.* 16, s. 179, 189.

1329 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 343. Nisan 1734'te sefere gitmeye direnen yeniçeriler aynı zamanda vergileri ödemeyi de reddetmişlerdi. *BOA, A.MHM.d.* 140, hk. 45.

funda olan zeamet köylerinde öşürleri toplamaya giden adamı, 25. sekbanlardan Mehmed'in reayayı kışkırtarak karışıklığa sebep olması, vergi vermelerini engellemesi ve subaşının üzerine yürüyerek öldürme kastıyla tüfekle ateş etmesi sebebiyle iş görememişti.[1330] Eylül 1742'de Aksaray'da yeniçeriler, oğulları ve diğer askerîler şartları tutmakla birlikte avarız, imdâd-ı hazariye ve seferiye ve diğer vergileri ödememişlerdi.[1331] 1742'de Haleb Eriha'da bir vakıf toprağında yaşayan ve durumları iyi olmayan reaya, hane-i avarıza bağlı vergileri vermeyen yeniçeri ve diğer askerîlerin kendilerine "eğer bizi zorlarsanız buraları terk ederiz tehdidinde bulunduklarını" bildirmişti.[1332] Kasım 1750'de Çünküş'te Yukarı Adiş adlı köyde alemdar Ömer vergi ödemeyi gerektirir emlak ve arazisi varken üzerine düşen vergiyi vermeyip "ben askerîyim ve serdengeçtiyim" diye direndiğinden zimmi olan köylüler vergi ödemesi için şikâyet etmişlerdi.[1333] Öşür veya avarızı kendileri ödemedikleri gibi serdar veya ihtiyarlara dayanarak başkalarının ödemesine de mâni olmuşlar ve menfaat sağlamışlardı. Her biri beşer onar kişiye amcamın oğlu, dayımın oğlu, yeğenim ve akrabamdır diye sahip çıkıp vergi vermesine mâni olabilmekteydi.[1334] Vergi vermemek için yeniçeri, acemi oğlanı ve askerî olduğunu iddia edenler de eksik değildi.[1335] Mayıs 1747'de Kırşehir'deki yeniçeri ve diğer askerîler imdâd-ı hazariyenin ilk taksitini ödememiş, akrabaları dahi vergiye direnmişti.[1336] 1763'te İnegöl'deki Terziler ve Pazarköyü'nde Haremeyn-i Şerifeyn vakıflarına bağlı köylerde voyvodanın topladığı ipek öşrüne itiraz eden ve halkı kışkırtan Ahmed adlı yeniçeri için bir turnacıbaşı ağa gönderilmiş, yakalanarak serdarın konağında hapsedilmişti.[1337] 1772'de Berkofçe'de Osman Ağa adlı yeniçeri, çevresine topladıklarıyla kazadaki Kıptilere baskı yapmış, cizyedâr kolcusunu kovarak verginin tahsiline mâni olmuştu.[1338]

1330 *BOA, A.KLB.d,* 44, s. 190.

1331 *1 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri* (s. 1–60), 151. Aynı şikâyet Ocak 1743'te Şuhut'a bağlı Balçıkhisar adlı köyden gelmişti. *1 Numaralı Erzurum Ahkâm Defteri (s. 1-65),* 109.

1332 *BOA, A.AHK.HL.d.* 1, s. 10. 1745'ten sonra Osmanpazarı'nda çıkan düzensizliğin sebebi yeniçerilerin vergi vermemesi yüzünden halk ile aralarında geçimsizlik çıkmasıydı. *BOA, A.MHM.d.* 154, hk. 549.

1333 *Diyarbakı Ahkâm Defterleri,* I, 512.

1334 *1 Numaralı Karaman Ahkâm Defteri* (s. 1-60), 151. *64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (h. 1123-1124/m. 1711-1712)* (haz. Ökkeş Narinç), Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi SBE, 2010, Belge No 22. *BOA, C.ML,* 7746. *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 682. *BOA, İE.DH,* 2318.

1335 *BOA, A.MHM.d.* 92, hk. 103.

1336 *BOA, A.MHM.d.* 153, hk. 116.

1337 *BOA, A.KLB.d,* 14, s. 250.

1338 *BOA, A.MHM.d,* 170, hk. 47.

Sefere katılmadıkları halde aksini iddia edip adet-i ağnâm vermeyenler de çıkmıştır.[1339] 1794 yılında Bosna'da yeniçeriler, daha fazla sayıda koyun ve keçiye sahip olmalarına rağmen, vergi ödemeyi reddetmiş ve ahali arasında büyük bir karışıklığa sebep olmuşlardı.[1340]

Öşrün nispetine de direnmişler, çoğunlukla sekizde bir yerine onda bir ödemek istemişlerdi.[1341] Bu itirazlarına da, tıpkı mükellefiyetleri gibi, askerî olan ile olmayan arasında fark bulunmadığı şeklinde cevap verilmişti.[1342]

Gümrük ve bâc vergilerinin tahsilinde zorluk çıkaran yeniçeriler, buna direnmeyi alışkanlık haline getirmişler, ayrıca bu durumu diğer tüccarların lehinde de kullanmışlardı. 1631'de Ustrumca'daki Dolyan Panayırı'nda ticarete gelen bazı yeniçeriler, gayrimüslim tacirlerin mallarını kendi yükleri arasına karıştırıp vergiden kaçırmışlardı. 1633'te Yenice-i Karasu, Çağlayık, Kavala ve Pravişte'de diğer askerî zümreyle beraber yeniçerilerin gümrük vergisini vermedikleri gibi başkalarının vermesini de engelledikleri bildirilmişti.[1343] Mayıs 1762'de Şam ve Haleb'de kahve tüccarı yeniçeriler de dahil, gümrük vergisi vermeyen askerîlerden bunun tahsil edilmesi emredildi.[1344] 1765'te ise Özi ve Hotin'deki yeniçeriler bezirgânlara ait malları kendilerine aitmiş gibi göstererek bâc ödemeden Hacıoğlupazarı'nda satmışlardı.[1345]

Vergilerden daha fazla itiraza, hatta büyük karmaşa ve çatışmalara sebep olan diğer bir husus sefer masraflarına katılmak, mirî mubayaaların muhatabı olmak ve imdâd-ı seferiyeye iştirakti. Yeniçeriler mubayaaya müdahale etmiş, ürünlerini ve hayvanlarını vermek istememişlerdi. Bu yüzden kendilerine sık sık emirler gönderilmiştir.[1346] Ekim 1689'da Karesi sancağında bedel-i beldâr toplanmasına diğer askerîlerle beraber yeniçeriler de itiraz etmişti.[1347] Mart 1727'de Sivas beylerbeyi, fazla yeniçeri bulunan Canik sancağından imdâd-ı seferiye kapsamında istenen yük hayvanlarının toplanabilmesi için ocaktan bir görevli istenmişti. [1348] 1731

1339 *BOA, C.ML*, 8704, 9012.

1340 *BOA, A.MHM.d.* 200, hk. 879.

1341 *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 5. Sınmaz, *Filibe'ye Dair Hükümler,* 180-181. Aslan, *Kayseri Şer`iyye Sicilleri*, 369-370. *1767–1771Tarihli Edremid Kazası Şer'iye Sicili*, 107-108. *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 276.

1342 *BOA, A.AHK.ER.d.* 4, s. 276. Aslan, *Kayseri Şer`iyye Sicilleri*, 369-370.

1343 *BOA, A.MHM.d.* 85, hk. 439, 628.

1344 *BOA, C.ML*, 13313.

1345 *BOA, A.MHM.d.* 164, hk. 706.

1346 *1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri*, 1-3, 29. *168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376),* hk. 1457, 1478. *BOA, A.MHM.d.* 169, hk. 253.

1347 *BOA, A.MHM.d.* 99, hk. 23.

1348 *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 176-177. 1726'da Şark ordusuna ve kalelerine Çıldır eyaletinden satın alınacak zahireyi satmak istemeyen yeniçeriler için merkezden görevliler tayin edilmişti. *BOA,* ➜

yılında İçil sancağında kuraklık sebebiyle zahire kıtlığı olunca mutasarrıf Vezir Mustafa Paşa adamlarını Konya tarafından satın alınması için göndermişti. Konya eski serdarı İsmail, ahaliyi de kışkırtarak görevlilerin zahire almasına mâni olduğu gibi eşyalarına el koymuştu.[1349] Aralık 1733'te Kazabad'dan şark seferi için toplanacak zahireye görevli dergâh-ı âlî müteferrikası İbrahim Ağa, yeniçerilerin hisselerine düşeni vermeyeceğini bildiğinden kaza âyanı ve vilayet vekili olan çavuşun kendisine yardımcı tayin edilmesini istemişti.[1350] Temmuz 1738'de Beypazarı Kızılsaray adlı köyde birkaç yeniçeri, reayadan bazılarıyla ittifaken sefer için emredilen *tekâlif ve mal-ı mirînin* tahsiline mâni olduklarından Kütahya'da üç ay hapis yatmıştı.[1351] Nisan 1788'de ordu için öküz arabaları ve mekkari beygirlerinin toplanmasına karşı çıkan serdengeçti ağası Memiş'in orduya acilen gönderilmesi emredilmişti.[1352]

Yeniçerilerin menzil düzenine riayet etmemesi gibi durumlarla da karşılaşılabiliyordu. Mesela 1735 yılında Osmancık sakinlerinden 31. bölük mensubu Fetvacı Ahmed adlı yeniçeri menzil düzenini bozduğundan Seddülbahir'e kapatılmıştı.[1353]

A.MHM.d. 133, hk. 271. Aynı durum Çıldır'da 1731'de tekrarlanmıştı ve yine bir görevlinin gitmesi icap etmişti. *BOA, A.MHM.d.* 136, hk. 1411.

1349 *BOA, A.KLB.d.* 43, s. 34.

1350 *BOA, AE. SMHD.I,* 5188. Haziran 1734'te, Erzincan'da 94. cemaatten serdengeçti ağası Ahmed Ağa, satın alma görevlisine ürün satmayıp kendisine tabi dört köyün halkını ona karşı kışkırttı. *BOA, A.KLB.d.* 44, s. 70. Mart 1734'te Birecik İskelesi'nden Bağdad'a zahire sevki için kelekçi bulmaya görevlendirilen Kapıcıbaşı Mustafa Ağa'ya karşı gelen serdengeçti ağası, ahaliyi kışkırtıp herkes bizim yoldaşımızdır diye sahip çıkmış, zahire nakline mâni olmuştu. *BOA, A.MHM.d.* 139, hk. 1669.

1351 *BOA, A..KLB.d.* 5, s. 15.

1352 *BOA, A.MHM.d.* 185, hk. 312, 495.

1353 *BOA, A. KLB. d.* 44, s. 284.

Sonuç

İlk halinde hususi küçük bir teşkilat olan Yeniçeri Ocağı, neferlerinin her türlü muharebe ve görevlerde istihdama elverişli olmaları sebebiyle 16. yüzyılın başlarına kadar birkaç defa büyütülmüş, orta sayısı artırılmıştır. Sonrasında bazı ortaların görevlerinin değiştirilmesinden başka yapısal değişikler olmamış, zamanla mevcut yapının ve ortaların sayısının dokunulmazlığı oturmuş, ocak kendini muhafaza edecek ananeler kazanmıştır. Yüz binlere ulaşan yeniçerilerin istihdamı sefer zamanlarında mesele haline geldiğinden ortalar bölünerek kullanılmış, ayrıca yüzlerce sayıya ulaşan serdengeçti ve dalkılıç bayrakları gibi yeni geçici birlikler oluşturulmuştur.

16. yüzyılın ikinci yarısına kadar, savaş kabiliyetini kaybetmiş olanlar ocakta tutulmamış, emeklilik veya başka görevlerle yeniçerilikten çıkarılmışlardır. Az sayıda koruculukla bunun yolu açılsa da II. Selim devrinde emeklilerin yeniçeri olarak kalması, ocağın tarihine tesir edecek mühim bir değişikliktir. Böylece muvakkat bir sebep yahut vazife icabı sefer dışı kalanlar haricinde devamlı muafiyeti olanlar ortaya çıkmış; sonrasında hem emeklilerin hem de kayıtlılar denilen zümrenin çoğalmasıyla maaş aldıkları halde sefere gitmeyen çok büyük bir zümre oluşmuştur. Ocağın son yüzyılında ise emeklilik sefere katılmanın ön şartı haline gelmiş, bu yüzden kaldırılış tarihi itibarıyla sayıları mevcudun yüzde 80-90 gibi bir nispetini teşkil etmişti. Ayrıca yeniçerilerin tamamı göz önüne alındığında taşrada veya İstanbul'da yaşayıp seferlere katılmayan, başka görevler üstlendiği için muaf tutulan ve kalelerde daimi kalanlar çok fazla olduğundan neferlerin hepsi aynı zamanlarda kullanılmamıştı.

Yeniçeriliğin kaynağındaki değişiklik neferlerin kabiliyetlerine doğrudan tesir etmiş; acemi ocaklarında her türlü sanat ve mesleği öğrenen oğlanlar ocaklara geçtiklerinde bu maharetlerini sergileyerek ordunun teknik kapasitesini yükseltmişlerdir. Bu hususiyet, Yeniçeri Ocağı'nda mimarlık ve mühendislik işlerine yatkın neferlerin bulunmasıyla kendini göstermekteydi. Sonrasında oda hizmeti ön çıkmış ve bu hizmet yeniçeriler arasında ayırdedici vasıf olmuştur. Hususi hayat-

larında icra ettikleri mesleklerini sefer dönemlerinde ordularda kullanabildikleri düşünülebilirse de neferlerin istihdamı ve ordu tertibinden bunun sistemli bir şekle dönüşmediği anlaşılmaktadır.

Osmanlı askerî yapısında görülebilen en büyük dönüşüm, ordunun sınıfsal dağılımının yeniçeriler lehine değişmesiydi. Yani Yeniçeri Ocağı'nın Ocağ-ı Amire olması sözde değildi. Piyade ve tüfekli olmaları öne çıkmalarında en büyük amildi. İstenildiğinde süvari yapılmaları, gittikçe gözden düşen ve artık ordunun küçük bir kısmını teşkil eden timarlı sipahilerin yerine kullanılmalarını sağlamıştı. Ayrıca geçici-paralı askerlerden yeterince verim alınamadığında hemen yeniçerilere başvurulmuştu. Taşraya yayılmaları da devletin onlardan istifadesini kolaylaştırmıştı. İstenilen cepheye en yakın yerlerden ve kısa zamanda nefer sevki imkânı doğmuş; hatta yeniçeri sayısı o kadar artmıştı ki kalelerde görevli on binlerce yeniçerinin sefer dışı kalması mesele edilmemişti. Kısacası, talimli ve mevcudu az bir askerî yapı yerine, fazla sayıda ve cephelere kolay sevk edilebilen bir yeniçeri tipi tercih edilmiştir. Ayrıca bu sayede cebren bile olsa büyük ekseriyeti maaş almadan seferlerde bulunmuş; tashih ve be-dergâh hem yeniçeriliğe hem de diğer askerî sınıflara nefer temininde gönüllü katılımı yaygınlaştıran bir unsur olmuştur.

Bu özellikleri sayesinde 18. yüzyılın sonundaki geniş çaplı bazı askerî ıslahatlara kadar kendilerine dokunulmamış; verimliliklerinden pek memnun kalınmasa dahi mevcut askerler içinde en kullanışlı yapıyı onlar teşkil etmiştir. Yeni savaş teknikleri ve silahların gücü iyice hâkim olana kadar durum böyle devam etmişti. Varlıklarının sorgulanması ve ıslahat teşebbüslerinin içinde düşünülmeleri de bu döneme tekabül etmektedir. Başat durumları, ıslahatlara başlanılmasından sonra onları devlet ile karşı karşıya getirmiş; çünkü iktidar ıslah olmaları yahut kaldırılmaya razı olmaları veya Ocağ-ı Amire olmaktan vazgeçmeleri tercihlerini sunmuştur. Ancak yeniçeriler her ikisinden de vazgeçmemiş, güçleri sayesinde kendilerini geri plana atacak yeni ocakların teşkiline mâni oldukları gibi donanımlı ve talimli olmalarını isteyenlere de karşı gelmişlerdi.

Yeniçerilerin mali ve diğer hakları da bütün bu dönüşümlerin ve devletin gücünün zayıflamasının tesirinde kalmıştı. Ocağın bütün tarihi göz önüne alındığında, 16. yüzyılın sonuna kadar güncellenerek ödenen mali hakların bundan sonra sürekli törpülenmiştir. Bazı tayinat ve tahsisatlar farklı zamanlarda azaltılmış veya tamamen kaldırılmışken 18. yüzyılın ortasına kadar aksatılmadan verilen bazıları ise daha sonra temin edilmemişti. Merkezdekilerin çuhalarının on yıldan fazla dokutturulamadığı dönemler olmuş, kalelerin hiçbir tayinatı verilmemişti. Yani ocağın son elli yılında yeniçeriler maaşları dahil haklarının çoğundan bazı dönemlerde istifade edememiş; sefer dönemlerinde devlet maliyetin bir kısmını ağalar, ayanlar ve dolayısıyla ahaliye yüklemiştir.

Yevmiyelerin dengesi ve terakki kıstasları 17. yüzyılın başından itibaren bozulmuş, neredeyse sabit kalan nefer yevmiyelerinin aksine emekli yevmiyeleri sürekli yükselmişti. Bu yüzden yeniçeriler harplere emeklilik elde etmek için katılmıştı. Savaşlar sırasında buna mecbur kalan idare, daha sonra onları hazineye çekebilmek için sürekli uğraşsa da muvaffak olamadığından emekli sayıları ve hazineye yükleri katlanarak artmıştı. Öyle ki emeklilere ödenen hazine miktarı, seferlilere ödenenin onlarca katına ulaşmıştı. Savaşa katılanları zaten yeniden yazılanlar teşkil ettiği durumda hazineden maaşlar için çıkan paranın tamamına yakını, hizmet etmeyenlere harcanmıştır.

Daha öncesinde yılda dört kere ve gecikmesiz şekilde ödenen kapıkulu maaşlarında 17. yüzyıl sonundaki aksamalar yüzünden usul değişikliğine gidilmiş, dört kerede ödenen maaşları üçe indirilmiş ve bunların biri ertesi yılın ortalarına kaydırılmıştı. Devlet bu sayede en azından yılda dört kere maaşlar için hazine temin etme derdini üçe indirmiş, mali yapının iyice bozulduğu 1780'lerden sonra ise birkaç yıllık gecikmeler mutat hale gelmişti. İlginçtir, önceki dönemlerde maaşları için isyankâr tavırlara giren merkezdeki kapıkulları, durumu kabullendiklerinden huzursuzluk çıkarmamışlardı. Bunda hazinenin durumunu bilmelerinin mutlaka tesiri var ise de diğer bazı hususlar da davranışlarını belirlemişti. Maaşlıların çok büyük kısmı emekliydi ve zaten uzak muhitlerde kendi işi-gücüyle meşguldüler. Ocakta bilfiil görev alanlar, uhdelerindeki işlerinden daha fazla gelir elde ettiklerinden maaşlarını mesele etmemişlerdi. Maaş alanların bir kısmı ise yeniçeri olmayıp esâmî satın alanlardı ki bunların itirazda bulunmasının bir gerekçesi yoktu. Gecikmenin ve hatta hiç ödeme yapılmamasının daha fazla olduğu kalelerde de benzer davranışlar görülmüş; maaşlar hususunda sık sık isyan eden Rumeli ve Kırım tarafındaki kalelerdeki yeniçeriler bile bu durumu kabullenmişti.

Ne maaş ne de tayinat alan esâmîsiz yeniçerilerin büyük bir kısmı ocakta hizmete talip olmamış, hatta esâmî mücadelesine tenezzül etmemişti. Umumiyetle meslek sahibi veya girişimcilik kabiliyeti olanlar ortalarda görev almamış, bazıları sadece saygınlık için esâmî sahibi olmayı istemişti. Kısacası yeniçerilerin çoğu askerîliğin –maaş imkânından ziyade– sağladığı muafiyetlerden istifade etmişti. Serbestçe yapabildikleri iktisadi faaliyetleri dolayısıyla vergi mükellefi olmuş ve hatta sefer masraflarına iştirak etmişlerdi.

Kaynakça

ARŞİV KAYNAKLARI

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Bâb-ı Âsafî (A)

Mühimme Defterleri (A.*DVN.MHM.d*); Mühimme Defteri Zeyilleri (*A.DVN.MHM.ZYL.d.*); Beylikçi Kalemi Defterleri (*A.DVN.d*); Kalebend Defterleri: (*A.DVN.KLB.d.*); Ahkam Defterleri (*A.DVN.AHK.d.*); Ruus Kalemi (*A.RSK.d*); Atik Şikayet Defterleri (*A.DVN.ŞKT.d*).

Sadaret (A)

Amedi Kalemi Evrakı (A.AMD)

Ali Emirî (AE.)

Abdülhamid I (*SABH.I*); Ahmed II (*SAMD.II*); Ahmed III (*SAMD.III*); Mahmud I (*SMHD.I*); Mahmud II (*SMHD.II*); Mehmed IV (*SMMD.IV*); Murad IV (*SMRD.IV*); Mustafa II (*SMST.II*); Mustafa III (*SMST.III*); Selim III (*SSLM.III*).

Cevdet (C.)

Adliye (*C.ADL*); Askerî (*C.AS*); Bahriye (*C.BH*); Belediye (*C.BLD*); Dâhiliye (*C.DH*); Darphane (*C.DRB*); Evkaf (*C.EV*); Hariciye (*C.HR*); İktisat (*C.İKTS*); Maarif (*C.MF*); Maliye (*C.ML*); Eyâlet-i Mümtâze (*C.MTZ*); Sıhhiye (*C.SH*); Saray (*C.SM*); Timar (*C.TZ*); Zaptiye (*C.ZB*).

Bâb-ı Defteri (D)

Başmuhasebe Kalemi Evrakı (*D.BŞM*); Başmuhasebe Kalemi Defterleri (*D.BŞM.d*); Büyük Kale Defterleri (*D.BKL.d*);Başmuhasebe Kasabbaşı Defterleri (*D.BŞM.KSB.d*); Küçükruznamçe Kalemi Defterleri (*D.KRZ.d*); Piyade Mukabelesi Kalemi Defterleri (*D.PYM.d*); Yeniçeri Kalemi Defterleri (*D.YNÇ.d*); Yeniçeri Kalemi Evrakları (*D.YNÇ*); Süvari Mukabelesi Kalemi Defterleri (*BOA, D.SVM.d*).

İbnülemin (İE)

Adliye (İE.ADL); Askeri (*İE.AS*); Dahiliye (*İE.DH*); Evkaf (*İE.EV*); Hil'at (*İE.HLT*); Muhallefat (*İE.MHF*); Maliye (*İE.ML*); Muafiyet (*İE.MİT*); Şükr ü Şikayet (*İE.ŞKRT*).

Hattı Hümâyûn (HAT)

Kamil Kepeci (KK.d)

Maliyen Müdevver Defterler (MAD)

Tapu Tahrir Defterleri (TT.d)

Yabancı Arşivler (YB)

Bulgaristan (YB.04)

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ (TSMA)

(*TSMA, D.*); (*TSMA, E.)*

YAYIMLANAN VEYA TRANSKRİPYONU YAPILAN ARŞİV KAYNAKLARI

1 Numaralı ve 1155-1162/1742-1749 Tarihli Erzurum Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-65) (haz. Muhittin Kul), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2011.

1 Numaralı ve 1155-1158/1742-1745 Tarihli Karaman Ahkâm Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 1-60) (haz. Gürkan Cevger) Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2012.

1 Numaralı Sivas Ahkâm Defteri (haz. Kübra Dursun), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat 2015.

II Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde 1765-1768 Yılları Arasında Malatya'ya Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (haz. Ömer Dursun), Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Kahramanmaraş 2016.

III. Ahmed'in Hatt-ı Hümâyûn Mecmuası (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr.6094, vrk. Ib-30a) (haz. Muhammed Dervişoğlu), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1974, No 10506.

4 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (1665-1670/h. 1075-1081) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (haz. Yasemin Tataroğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2015.

12 Numaralı Özi ve Silistre Ahkâm Defteri (1174-1184/1760-1770) (Özet-Değerlendirme-Metin) (haz. Yasemin Aygün), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2014.

168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 1-200) (1183-1185/1769-1771) (haz. Ersin Kırca), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2007.

168 Numaralı Mühimme Defteri (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771) (haz. İlhan Gök), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2007.

615 Numaralı İstanbul Askeri Kassam Defterinin Değerlendirilmesi (haz. Sezgin Demircioğlu) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1998.

906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri (haz. İlhan Şahin-Feridun Emecen), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994.

1686-1687 (h. 1097-1098) Tarihli Atik Şikâyet Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (haz. Mesut Demir), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2010.

1734-1735 Osmanlı İran Savaşı Mühimme Defteri (haz. Kemal Erkan), Çamlıca Yay., İstanbul 2011.

Diyarbekir Ahkâm Defterleri, I-IV, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Diyarbakır 2014.

İstanbul Askerî Kassâm Defterlerinden 336 Nolu ve Hicrî 1184 Tarihli Tereke Defteri (haz. Zehra Elçin Özdener), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1996.

İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri (haz. Ömer Çakmak), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2012.

Kefe Mukataası Ahkâm Defteri (1643-1707) (İnceleme, Transkripsiyon) (haz. Hülya Polat Yılmaz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2018.

Topkapı Sarayı Arşivi h. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri (yay. haz. Halil Sahillioğlu), İstanbul: IRCICA, 2002.

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Koğuşlar 888 Numaralı Mühimme Defteri (1a-260a Tahlil ve Transkript) (haz. Abid Yaşaraoğlu), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1995.

ŞERİYYE SİCİLLERİ

Çankırı Şeriyye Sicilleri, No 13.

1 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili (II. Bölüm) (haz. Ekrem Güngör), Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi SBE, Kütahya 2006.

*8 Numaralı Antakya Şer'iyyye Sicili h. 1178-1179/m. 1764-176*5 (haz. Özcan Tatar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 1998.

9 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili (haz. Sevcan Bostancıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2015.

*10 Numaralı Vidin Şer'îyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (*haz. Ömer Çağatay), Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, 2015.

*33 Numaralı Konya Ser'iye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon) (*haz. Mehmet Ali Güven), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2006.

*35 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (h. 1094-1095/ m. 1682-1683. s.146-288) (*haz. Gülcan Baş), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2018.

*42 Numaralı Vidin Şer'iye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (*haz. Ensar Tüncer),. Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi SBE, 2015.

*59 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili (h. 1061/m. 1652), Transkripsiyon ve Değerlendirme (*haz. Mustafa Oğuz), Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1998.

61 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin (h. 1124-1125/m. 1712-1713 S.101-200) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (haz. Mehmet Can), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2014.

61/1 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili (h. 1061/1650) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (haz. Ahmet Çapar), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2002.

64 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi (h. 1123-1124/m. 1711-1712) (haz. Ökkeş Narinç), Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi SBE, Kilis 2010.

66/1 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili (h. 1067/1657) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (haz. Rıdvan Yurtlak), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1998.

77/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (h. 1078/m. 1667) (haz. Hilal Şahin), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2006.

82/3 Numaralı Kayseri Ser'iyye Sicili (h. 1085/m. 1674-1675) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (haz. Süreyya Atik), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2010.

89 No'lu 1737-1739 (1149-1152 h.) Tarihli Sinob Şer'iyye Sicili (haz. Fahri Sakal), Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun 1990.

99 Numaralı Ayıntab Şer'iye Sicili'nin (h. 1139-1159/m.1727-1746) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (haz. Aylin Kurt), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2013.

123 Numaralı Gaziantep Ser'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (h. 1180-1181/m.1766-1767) (haz. Serhat Kuzucu) Yüksek Lisans Tez, Gaziantep Üniversitesi SBE, Gaziantep 2006.

129 Nolu (h. 1143-1145 m. 1730-1732) Adana Ser'iyye Sicili (haz. Talip Atmaca), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya 1996.

202 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicili (haz. Uğur Sertel), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 2004.

362 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili (haz. Bekir Koçlar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 1990.

1060-1061/m. 1650-1651 Tarihli 100 Nolu Manisa Şer'iyye Sicili (haz. Caner Yılmaz), Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi SBE, Maniasa 2005.

1069-1070/1659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili (haz. Salih Pay), Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 1987.

1177h./1763-1764m. Tarihli Kastamonu Şer'iyye Sicili (haz. Alaettin Tırpanoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2002.

1691-1720 m. (1103-1133 h.) Tarih ve 391 Numaralı Harput Şer'iye Sicili (haz. Erdinç Gülcü), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 1993.

1748-1749 Yılında Konya'da Sosyal ve İktisadî Hayat (57 Numaralı Şer'iye Siciline Göre) (haz. Mehmet Altan), *Yüksek* Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2007.

1751 No'lu Rodoscuk (Tekirdağ) Şeriye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili (haz. Emine Cengiz), Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi SBE, Edirne 2008.

1765-1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iye Siciline Göre) (haz. M. Faruk Karacaoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2008.

1229 Edremit Şeriyye Sicili (haz. Tuğba Ayas), Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi SBE, Balıkesir 2015.

Antakya'nın III Numaralı Şeriyye Sicili (h. 1156-1157/m. 1743-1745) (haz. Adem Kara), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2000.

H. 1109-1110 (m. 1697-1699) Tarihli ve 22 Nolu Amasya Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Tahlili (haz. Yılmaz Özdemir), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2003.

H. 1155-1156 (m. 1142 / 1742-1743) Tarihli Bâb-ı Meşihat Şer'iyye Sicilleri Bölümünden Bâb Mahkemesi 182 Nolu Şer'iyy Sicili (haz. Mesut Koşar), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1998.

H. 1167-1169 (1753-1755) Tarihli Adana Şer'iyyye Sicili (haz. Murat Fidan), Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya 1996.

H 1180-1185 (m. 1767-1771) Tarihli Edremid Kazası Şer'iye Sicili (haz. Şenay Öztürk), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 2012.

Üsküdar Şer'iyye Sicili (9. Cemaziyelevvel 982-16 Şevval 1082) (haz. Selçuk Coşkun), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 1993.

KAYNAK ESERLER

1148-1152 / 1736-1739 Savaşı Tarihçesi (Subhî Mehmed'in Müzâkerât-ı Sulhiyye Tarihçesi Adlı Eseri) (haz. Erdoğan Bilgin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2003.

1739-1737 Seferine İştirak eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları (yay. haz. Fevzi Kurtoğlu), İstanbul: Deniz Matbaası, 1935.

II. Osman Dönemine Ait Bir Kaynak: Zafername (haz. Zeynep Türk Sarıışık), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1998.

III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları (haz. Engin Çağman), Kitabevi Yay., İstanbul 2010.

III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme (haz. Sema Arıkan), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1988.

4. Murad'ın Hatt-ı Humâyûnları (haz. Önder Bayır), Yüskek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1994.

1730 Patrona Halil İsyanına ve I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe (haz. Şükran Çınar), İÜEF Mezuniyet Tezi, No 11059.

"Acem'den Rum'a": İdris-i Bitlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512) (haz. Vural Genç), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2014.

Ahmed Câvid Bey'in Müntehebâtı (haz. Adnan Baycar), Yeditepe Yay., İstanbul 2004.

Ahmed Cevad, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1297.

Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l-İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı Rus Harbi Tarihçesi)* (haz. Osman Köksal), Ankara: Gazi Kitabevi, 2011.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr* (yay. haz. Mücteba İlgürel) Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1978.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr* (haz. Hüseyin Sarıkaya), Çamlıca Yay., İstanbul 2017.

Anonim Osmanlı Tarihi (haz. Abdülkadir Özcan), TTK Basımevi, Ankara 2000.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920 / 1288-1514) (haz. Alper İğci), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2011.

Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman (haz. Faruk Söylemez), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1995.

(Anonim) Tevârîh-i Âl-i Osman (haz. Ahmet Akgün), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1988.

Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673),* I-II (çev. Nahid Sırrı Örik), TTK Basımevi, Ankara 1998.

Ayn-î Ali Efendi, *Kavânîn-i Âl-i Osmân der-Hülâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân* (Tıpkıbasım) (Önsöz M. Tayyib Gökbilgin), Enderun Kitabevi, İstanbul 1979.

Azizzâde Hüseyin Râmiz Efendi, *Zübdetü'l-Vâkı'ât* (haz. A. Rüştü Fakazlı), Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE, İstanbul 2016.

Başeski Molla Şevkî Mustafa, *Rûz-nâme* (haz. Kerima Filan) Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1999.

Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gazâ* (haz. Salim Aydüz, Şamil Çan), TYEKB Yay., İstanbul 2013.

Bir Yeniçerinin Hatıratı (çev. ve yay. haz. Kemal Beydilli), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2003.

Budin Kanunnâmesi (haz. Sadık Albayrak), Tercüman 1001 Temel Eserler, İstanbul 1973.

Câbî Ömer Efendi, Câbî *Târihi,* I-II (haz. M. Ali Beyhan), TTK Basımevi, Ankara 2003.

Câfer Iyânî, *Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs* (haz. Mehmet Kirişçioğlu), Kitabevi Yay., İstanbul 2001.

Celâlzâde Salih Çelebi, *Târih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman* (haz. Fatma Kaytaz), Çamlıca Yay., İstanbul 2016.

Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi* (haz. Bekir Kütükoğlu), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (haz. Abdülkadir Özcan), TTK Basımevi, Ankara 1998.

Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbîrât-ı Pesendîde* (yay. haz. Ali İbrahim Savaş), TTK Basımevi, ankara 1999.

Enverî Tarîhi, Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme) (haz. Ü. Filiz Bayram), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2014.

Erzurumlu Osman Dede, *Köprülüzâde Ahmed Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi, Transkripsiyon ve Değerlendirme* (haz. Arslan Boyraz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2002.

Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer* (haz. Mehmed Arslan), Kitabevi Yay., İstanbul 2005.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, I-X (haz. Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003.

Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi (yay. haz. Abdulkadir Özcan), Eren Yay., İstanbul 1994.

Gazavât-ı Cüyûş-ı Osmaniyye, Flügel, II, 290.

Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân (yay. haz. Halil İnalcık, Mevlud Oğuz), TTK Basımevi, Ankara 1989.

Georg Ogulukyan'ın Ruznamesi (çev. ve notlar Hrand D. Andreasyan), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1972.

Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti* (Türkçeye çev. Kaymakam Nazmi), Büyük Erkânıharbiye, Ankara 1934.

Girit Savaşı İle İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili (TTK Kütüphanesi'nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma) (haz. Ayşe Pul), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2004.

Göynüklü Ahmed Efendi, *Târîh-i Göynüklü* (haz. Songül Çolak, Metin Aydar), TYEKB Yay., İstanbul 2019.

Hacı Ali Efendi ve Tarihi Kamaniçe'si (haz. Ayşe Handan Can), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi SBE, İstanbul 2003.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi*, II (haz. Şevki Nezihi Aykut), TTK Basımevi, Ankara 2004.

"Haşan Kâfî El-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü'l-Hikem fi Nizâmi'l-Âlem" (haz. Mehmet İpşirli), *İÜEFTED*, 10-11 (1979-1980), 239-278.

Haydar Çelebi Rûznâmesi (haz. Ali Seslikaya), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat 2014.

Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlgürel), TTK Basımevi, Ankara 1998.

Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye (haz. Nuri Adıyeke), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 1998.

Hüseyin Tûğî, "Vak'a-i Sultan Osman Han" (yay. Fahir İz), *TDAY-Belleten*, 1967, 119-164.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IV. Defter (yay. haz. Koji İmazawa), TTK Basımevi, Ankara 2000.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter (yay. haz. Şerafettin Turan), TTK Basımevi, Ankara 1954.

İbrahim Meteferrika, *Usûlü'l-Hikem fi Nizâmi'l-Ümem* (yay. haz. Adil Şen), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995.

İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi (haz. M. İbrahim Yıldırım), Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2010.

İstanbul'da Fransız Elçiliği, Marci de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri (çev. Ali Şevket Bizer, yay. haz. Mustafa Daş), TTK Basımevi, Ankara 2017.

Jhean Chesneau, *Monsieur D'Araman Seyahatnamesi* (çev. Işıl Erverdi), Dergâh Yay., İstanbul 2012.

Joseph von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi* (yay. haz. Mümin Çevik), Milliyet Yay., İstanbul 2010.

Kadı Ömer Efendi, *Rûznâme-i Sultan Mahmud Han* (1153/1740-1157/1144) (haz. Yavuz Oral), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1966, No 4423.

———, *Mahmud I. Hakkında Rûznâme* (haz. Özcan Özcan), İÜEF Mezuniyet Tezi, No 4039.

Kanunnâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, nr. 1734.

Kanunnâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 587.

Kanûn-nâme-ı Lı-'Aziz Efendi (yay. haz. Rhoad Murphey), Harward University, 1985.

Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad)* (haz. Ömer Kucak), Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi SBE, Afyonkarahisar 2007.

Kars Kadısı Osman Saf'ın Risalesi (yay haz. Fahrettin Kırzıoğlu), Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, II, Ankara 1983.

Kavânîn-i Osmaniyân, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T2753.

Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi (haz. Ahmet Özcan), Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi SBE, Kırıkkale 1999.

Keyfiyet-i Rusiyye (haz. Öznur Tübençokrak), Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE, Eskişehir 2007.

Kitâb-ı 'İbretnümây-ı Devlet, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Yazma Eserler, No T5945.

Koca Sekbanbaşı Risalesi (haz. Abdullah Uçman), Tercüman 1001 Temel Eser, Tarihsiz.

Koçibey Risalesi (haz. Yılmaz Kurt), Akçağ Yay., Ankara 1998.

Kritovulus, *Tarih-i Mehmed Han-ı Sâni* (çev. Karolidi), Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul 1328.

Laonikos Chalkokondyles Kroniği (V-VII. Bölümler) (haz. Ferhan Kırlıdökme Mollaoğlu), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2005.

Lüdeke, C. Wilhelm, *Türklerde Din ve Devlet Yönetimi* (çev. Turkis Noyan), Kitap Yay., İstanbul 2013.

Mahmud Sabid, *Tarih-i Silistre* (haz. Vedat Koldaş), İUEF Mezuniyet Tezi, 1966, No 4407.

Mecmua, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler No 456.

Mehmed Emin Edîp Efendi'nin Hayatı ve Târîhi (haz. Ali Osman Çınar), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1999.

Mehmed Efendi ve "İbtihâcü't-Tevârih" Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (haz. Muhittin Kapanşahin), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1998.

Mehmed Sâdık Zâim-zade, *Vak'a-i Hamidiyye* (haz. Mustafa Öge), Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi SBE, Balıkesir 2001.

Mehmed Said, *Vekâyi'-i Tevârîh-i Zekeriyazâde*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1572.

Mouradgea D'Ohsson, *Tableau Général De l'Empire Ottoman*, Paris, De L'imprimerie De Monsieur, 1787-1790, Tome VII.

Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı (haz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1990.

Mukaddimetü's-Sefer (1736-1739 Seferi Hakkında Bir Eser) (haz. Hatice Söylemez), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2007.

Musaffa Mehemmed Efendi, *Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel* (haz. Melek Çoruhlu), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2005.

Mustafa Kesbî, *İbretnümây-ı Devlet* (Tahlil ve Metin) (haz. Ahmet Öğreten), TTK Basımevi, Ankara 2002.

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'at, I-IV* (haz. Yılmaz Kurt), Birleşik Yayınevi, İstanbul 2008.

Müellifi Meçhul Bir Rûznâme, Osmanlı-Rus Harbi Esnasında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul (1769-1774) (haz. Süleyman Göksu), Çamlıca Yay., İstanbul 2016.

Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Âsım Efendi Tarihi,* I-II (haz. Ziya Yılmazer), TYEKB Yay., İstanbul 2015.

Nâilî Abdullah Paşa, *Mukaddime-i Kavânîn-i Teşrifat,* BOA, A.d. 359.

Necati Efendi, *Tarih-i Kırım* (haz. Erhan Afyoncu), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1990.

Nevres-i Kâdim, *Târîhçe-i Nevres* (haz. Hüseyin Akkaya), Kitabevi Yay., İstanbul 2004.

Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna* (haz. Fatma Sel Turhan), Küre Yay., İstanbul 2016.

Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr Der-Ahbâr-ı Seferi Sigetvar (haz. Ahmet Arslantürk, Günhan Börekçi) Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2012.

Oruç Beğ Tarihi (haz. Necdet Öztürk), Çamlıca Yay., İstanbul 2007.

Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Kitâb-i Müstetâb-Kitabu Mesâlihi'l Müslimîn ve Menâfi'il Mü'minîn-Hırzü'l-Mülûk (haz. Yaşar Yücel), TTK Basımevi, Ankara 1998.

"Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmanî ve Râbıta-i Âsitâne" (haz. Mehmet İpşirli), *İÜEFTED*, 1994, 9-37.

"Osmanlı Kanunnâmeleri", *Milli Tetebbular Mecmuası*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331, s. I.

Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, III-IV (haz. Ahmed Akgündüz), Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yay., İstanbul 1991-1992.

Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, VIII (haz. Ahmed Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1994.

Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, IX/1 (haz. Ahmed Akgündüz), Osmanlı Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1996.

Patrona Halil İsyanı, Diyarbakır Ziyâ Gökâlp Yazma Kütüphanesi, No. 479/1.

Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)* (trc. Halil İnalcık, Nihan Özyıldırım) TTK Basımevi, Ankara 2012.

Pehlivan İbrahim Paşa Vakayi'-Nâmesi (Baba Paşa Tarihi) (haz. Salih Erol), Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir 2007.

Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, I-III (haz. Abdulkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, A. Zeki İzgöer), Klasik Yay., İstanbul 2013.

Recai el-Hac Mehmed Emin Efendi, *Mecmua*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri nr. 304.

Rûznâme (1162-1169) (haz. Veysel Karasu), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1979, No 13807.

"Sadrıâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Layihası" (haz. Faik Reşit Unat), *Tarih Vesikaları*, Nisan 1942, I/ 6, 443-480.

Sahhâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi* (haz. Ziya Yılmazer), Osman Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2000.

Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Yapılar Kitabı)* (haz. Hayati Develi), K Kitaplığı, İstanbul 2003.

Selahi Efendi, *Zabt-ı Vekayi'i Yevmiye-i Hazret-i Şehriyari*, İÜNEK, No T 2518.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, I-II (haz. Mehmet İpşirli), TTK Basımevi, Ankara 1999.

Seyyid Hasan Muradî Rûznâmesi, Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (haz. Recep Ahıshalı), Yeditepe Yay., İstanbul 2016.

Sırrı Efendi, *Risâletü't-Târîh-i Nâdir Şâh (Makâle-i Vâk'a-ı Muhâsara-i Kars)* (haz. M. Yaşar Ertaş), Kitabevi Yay., İstanbul 2012.

Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme* (haz. Mehmet Topal), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2001.

Sipâhizâde Ahmed'in Gazâvat-nâme-i Cezîre-i Girit ve Zadre İsimli Eseri (Değerlendirme-Transkripsiyon) (haz. Mürvet Arslan), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2009.

Süleyman İzzî Efendi Târihi, İstanbul 1199.

Süleyman Sûdî, *Defter-i Muktesid* (yay. haz. Mehmet Ali Ünal), Fakülte Kitabevi, Isparta 1996.

Sächsische Landesbibliothek–Staats–und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB) Eb. 387 (1660-64 Tarihli Ordu Mühimmesi).

Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi* (*Osmanlı Tarihi 1223-1237/1808-1821),* I-II (haz. Ziya Yılmazer), Çamlıca Yay., İstanbul 2008.

Şehdî Osman Efendi'nin Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi (1757-1758) (haz. Türkan Polatçı), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat 2013.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Târihi Mür'i't- Tevârih*, I-III (haz. M. Münir Aktepe), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976.

Şeyh Ahmet El-Bedirî el-Hellak, *Berber Bedri'nin Günlüğü (1741-1762)* (çev. Hasan Yüksel), Akçağ Yay., İstanbul 2015.

Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu No 2108, Tıpkı Basım, TYEKB Yay., İstanbul 2012.

Tarih-i Nihâdî (152b-233a) (haz. H. Nalan Özkasap), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2004.

Tarih-i Sultan Mehmed Han Bin İbrahim Han (haz. Cengiz Ünlütaş), Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir 1998.

Tarih-i Varadin (haz Ahmet Manav), İÜEF Mezuniyet Tezi, 1966, No 4040.

Taylesanizâde Hâfiz Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789) (haz. Feridun M. Emecen), Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2003.

Tımışvarlı Osman Ağa (Bir Osmanlı Sipahisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları) (haz. Harun Tolasa), Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1986.

Teşrîfâtîzâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrîfâtı (haz. Halil Mercan), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 1996.

Topçular Kâtibi Abdüllkâdır (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), I-II (yay. haz. Ziya Yılmazer), TTK Basımevi, Ankara 2003.

Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth* (haz. Mertol Tulum), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1977.

Universitatsbibliothhek Leipzing İslamHS_islams_5279.

Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'at-ı Rûz-merre*, I-IV (haz. Muzaffer Doğan, Recep Ahıshalı, Erhan Afyoncu, Mahmut Ak), Türkiye Bilimler Akademisi Yay., Ankara 2017.

Vekayi-i Receb Paşa, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi, no 2435.

Vekâ'i-i Viyana (haz. Şuayip Ateş), Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Tokat 2015.

Vekayi'name (Vekayi-i Beç) (Metin ve Değerlendirmesi) (haz. Mehtap Yılmaz), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2006.

Vekâyi'nüvis Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi, Metin ve Tahlili (1182-1188 / 1768-1774) (haz. Muharrem Saffet Çalışkan), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2000.

Vekâyi'nüvis Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin Ve Tahlili (1187-1197 / 1774-1783) (haz. Hikmet Çiçek) Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi TAE, Erzurum 2018.

Vak'anüvîs Hâkim Efendi Tarihi (haz. Tahir Güngör), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2014.

Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi Sâmi ve Şâkir Tarihleri İle Birlikte* (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin) (haz. Mesut Aydıner), Kitabevi Yay., İstanbul 2007.

Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi* (haz. Seydi Vakkas Toprak), TTK Basımevi, Ankara 2015.

Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârîh-i Cezîre-i Girid Adlı Eseri: Tahlil ve Metin (haz. H. Ali Cengiz) Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi SBE, Edirne 2018.

Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale, Süleymâniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3622.

Yeniçeri Teşrifat Mecmuası, İÜNEK, nr. T3293.

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER (KİTAP VE MAKALELER)

Agoston, Gabor, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları* (haz. ve çev. Kahraman Şakul), İş Bankası Yay., İstanbul 2017.

Akyüz, Jülide, *XVIII. Yüzyılda Ankara*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2003.

Altınay, Ahmet Refik, *Lâle Devri*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1973.

———, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935.

Aslan, Nasi, *Kayseri Şer`iyye Sicillerindeki Hicri 1084, 1087 Tarihli 81 ve 84 Numaralı Defterler ve İslam Hukuku Açısından Tahlili*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 1995.

Aydüz, Salim, "XIV.-XVI. Asırlarda, Avrupa Ateşli Silah Teknolojisinin Osmanlılara Aktarılmasında Rol Oynayan Avrupalı Teknisyenler (Tâife-i Efrenciyân)", *Belleten*, LXII-235 (1998), 779-835.

Aygün, Necmettin, *XVIII. Yüzyılda Trabzon'da Ticaret,* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2002.

Barkan, Ömer Lütfi, "1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 17/1-4 (1955), 304-347.

Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yay., İstanbul 1979.

Beydilli, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Pınar Yay., İstanbul 2018.

Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Basımevi, Ankara 1992.

Demir, Uğur, "Esir/Esire Mektupları ve Arzuhalleri (1700-1750)", *Uluslararası Türk Savaş Esirleri Sempozyomu Bildiri Kitabı* (14-15 Mart 2017), 53-94.

Diko, Gülay Yılmaz, "Askerler İle Siviller Arasındaki Bulanık Sınırlar: 17. Yüzyılda İstanbul'da Zanaatkâr Yeniçeriler", *Ekmek Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkârlar*, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul 2017, 193-210.

Dursteler, Eric R. *İstanbul'daki Venedikliler* (çev. Taciser Ulaş Bilge), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2012.

Emecen, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yay., İstanbul 2011.

Ertaş, Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, Yeditepe Yay., İstanbul 2007.

Güldür, Kadir, *Tereke Defterlerine Göre Rodosçuk Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1788-1790),* Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi SBE, Balıkesir 2016.

Gün, Doğan, *XVIII. Yüzyılda Antakya'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708-1777)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2006.

Hasluck, F. William, *Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam,* I-II (çev. Timuçin Binder), Ayrıntı Yay., İstanbul 2013.

İlgürel, Mücteba, "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", *Tarih Dergisi / Turkish Journal of History,* 32 (Haziran 2011), 301-318.

İnalcık, Halil, *Devlet-i 'Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları* IV, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2016.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay., İstanbul 2009.

İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, Yeditepe Yay., İstanbul 2004.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yay., İstanbul 2005.

Kafadar, Cemal, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, Metis Yay., İstanbul 2009.

Karadeniz, Yılmaz, "Amasya'da Fiyatlar (1764-1770)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11 (2015), 257-275.

Karl, Jahn, "XVII. Asırda Türk ve Avusturyalı Esirlerin Mübadelesi", Sosyoloji Konferansları Dergisi, 2 (1961), 38-51.

Kaya, Miyase Koyuncu, "Esnaf Loncalarında Yeniçeriler", *History Studies*, cilt 4 (Haziran 2013), 189-205.

Kolçak, Özgür, *Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği: Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1650),* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 2005.

Murphey, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700* (çev. M. Tanju Akad), Homer Yay., İstanbul 2007.

Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler, I-II (haz. Mehmet Genç, Erol Özvar), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2006.

Özdemir, Nagehan Üstündağ, *18. Yüzyılda Vidin Şehrinin Sosyo-Ekonomik Panoraması (1790-1808*), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2014.

Özkaya, Yücel, "Canikli Ali Paşa'nın Risalesi Tedâbîrü'l Gazavât", *AÜDTCFD*, 7/13-14, 119-191.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yay., İstanbul 2017.

Polat, Süleyman, IV. *Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yay., Ankara 2015.

Sahillioğlu, Halil, "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3 (1973-1974), 416-466.

———, "Osmanlı İmparatorluğu Hazine Gelir ve Gideri", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, II, 1389-1406.

Sarıcaoğlu, Fikret, "Dîvân-ı Hümâyûn'un Kronolojik, Toplanma ve Merasim Günleri (1153-1210/1740-1795)", *Osmanlı Araştırmaları*, XXX (2007), 86-143.

Sayın, A. Vefik, *Tekâlif Kavaidi*, Maliye Bakanlığı Yay., Ankara 1999.

Sevinç, Tahir, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik,* Doktora Tezi Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2010.

Sınmaz, Serap, *Rumeli Ahkâm Defterlerinde Filibe'ye Dair Hükümler (1742-1745) (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul 2013.

Sunar, Mehmet Mert, "XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar* (yay. haz.) Kahraman Şakul, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2013, 252-276.

———, "Ocak-ı Âmire'den Ocak-ı Mülgây'a Doğru Nizâm-ı Cedîd Reformları Karşısında Yeniçeriler", *Nizâm-ı Kâdîmden Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi* (ed. Seyfi Kenan), İSAM Yay., İstanbul 2010, 497-527.

Tabakoğlu, Ahmet, "Tekâlif", *TDVİA,* XL, 336-337.

Tatar, Özcan, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eskıyalık Olayları ve Aşiret İskanı (1691-1750),* Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, Elâzığ 2005.

Takas, Sandor, *Macaristan Türk Aleminden Çizgiler* (çev. Sadrettin Karatay), MEB Yay., Ankara 1992.

Uluçay, M. Çağatay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri,* Berksoy Basımevi, İstanbul 1965.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, I, TTK Basımevi, Ankara 1998.

Ünen, Uğur, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi SBE, Aydın 2013.

Valensi, Lucette, *Avrupada'da Müslümanlar 16.-18. Yüzyıllar* (çev. Alp Tümertekin), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2015.

Yı, Eunjeong, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri* (çev. Barış Zeren), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2018.

Ek: Savaşlarda Yazılması İstenen Bazı Serdengeçti Bayrakları

Yazılma Emrinin Tarihi	Toplanma Bölgesi	Bayrak Bilgisi	Görev Yeri
Ocak 1725	Anadolu sağ kol	40 bayrak-200 kişi-piyade	Tebriz'de serasker Abdullah Paşa emrine
Ocak 1725	Anadolu'nun orta koluna Diyarbakır, Ankara, Malatya, Harput ve Tokat kazaları dahil muhitten	20 bayrak-200 kişi-piyade	Tebriz'de serasker Abdullah Paşa emrine
Nisan 1725	Anadolu sol kol	45 bayrak-120 kişi-piyade	Revan canibi seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1725	Kars ve Çıldır sancaklarından	15 bayrak-120 kişi-piyade	Revan canibi seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1725	Trabzon ve kazalarından	15 bayrak-120 kişi-piyade	Revan canibi seraskeri Ahmed Paşa emrine
Ağustos 1725	Orta ve sol kol	10 bayrak-120 kişi-piyade	Revan Kalesi'ndeki yeniçerileri artırmak için istenmiştir. Bunlar daha sonra orda ihtiyaç olmadığından Tebriz'e sevk edilmişlerdi.
Ocak 1726	Anadolu'nun orta ve sol kolu	50 bayrak-150 kişi-piyade	Tebriz ordusu seraskeri Abdullah Paşa maiyetine
Ocak 1726	Sol kol	30 bayrak-150 kişi-piyade	Gence ordusu seraskeri Mustafa Paşa maiyetine.
Ocak 1726	Anadolu orta ve sağ kol	40 bayrak-150 kişi-piyade	Hemedan canibi seraskeri Ahmed Paşa maiyetine
Ocak 1727	Erzurum merkez ve eyaletteki bütün sancaklarından	32 bayrak-150 kişi-piyade	İsfahan seraskeri Ahmed Paşa maiyetine
Ocak 1727	Kayseri, Konya, Larende, Adana, Tarsus, Kilis, Urfa ve diğer kazalardan	15 bayrak-150 kişi-piyade	İsfahan seraskeri Ahmed Paşa maiyetine
Mart 1727	Erzurum eyaletinden ve Kars'tan	29 bayrak-150 kişi-piyade	Gence seraskeri Mustafa Paşa emrine

Yazılma Emrinin Tarihi	Toplanma Bölgesi	Bayrak Bilgisi	Görev Yeri
Ekim 1728	Erzurum'a bağlı kazalardan	15 bayrak-150 kişi-piyade (Bunlar önce 10 bayrağa indirilmiş bunlar da eksik toplanınca seraskerin uygun göreceği yerlerden yazılacak 9 bayrakla takviye edilmişti.	Tebriz muhafazası-Lezgilerin saldırısı üzerine Gence ve Topkaraağaç kalelerine görevlendirilmişlerdi.
Ekim 1728	Divriği, Malatya Harput, Çünküş, Çermik, Abtahir ve çevre yerlerden	15 bayrak-150 kişi-piyade (10 bayrağa indirilmiş bunlar da toplanamayınca seraskerin uygun göreceği yerlerden 9 bayrak yazılması istenmişti.)	Tebriz muhafazası-Lezgilerin saldırısı üzerine Gence ve Topkaraağaç kalelerine görevlendirilmişlerdi.
Ocak 1730	Harput	5 bayrak-120 kişi-piyade	Kirmanşah muhafazasına
Nisan 1730	Şiro, Çünküş ve Çermik	5 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1730	Malatya ve Şiro	13 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1730	Harput ve Abtahir	10 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1730	Ergani, Çünküş ve Çermik	12 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1730	Kerkük	5 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Nisan 1730	Ruha ve çevre kazalardan	10 Bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Haziran 1730	Erzurum sancağı kazalarından	15 Bayrak-100 kişi-piyade	Tebriz muhafazası için Mustafa Paşa emrine
Haziran 1730	Diyarbakır, Malatya Şiro, Çünküş, Ergani ve Kerkük	5 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Temmuz 1730	Rakka ve Birecik	10 bayrak-100 kişi-piyade	Hemedan seraskeri Ahmed Paşa emrine
Ağustos 1730	Kemah, Erzincan ve çevre kazalardan	10 bayrak-100 kişi-piyade	Lezgilerin saldırılarına karşı Tiflis muhafızı İshak Paşa emrine
Ağustos 1730	Karahisar-ı Şarkî, Koyulhisar, Şiran, Kelkit, Bayburt, Erzincan ve çevre kazalardan	13 bayrak-100 kişi-piyade	Tebriz ordusu için
Ağustos 1730	Erzurum ve Kars'ın Revan kalesine yakın kazalarından	20 bayrak-100 kişi-piyade	Revan kalesi muhafazası için

Yazılma Emrinin Tarihi	Toplanma Bölgesi	Bayrak Bilgisi	Görev Yeri
Ocak 1731	Erzurum eyaletindeki kazalardan	20 bayrak-100 kişi-piyade	Revan tarafı seraskeri Ali Paşa emrine
Ocak 1731	Canik ve Trabzon kazalarından	15 bayrak-100 kişi-piyade	Revan tarafı seraskeri Ali Paşa emrine
Ocak 1731	Sivas eyaletinden	15 bayrak-100 kişi-piyade	Revan tarafı seraskeri Ali Paşa emrine
Mart 1731	Divriği, Malatya, Şiro, Çünküş, Çermik, Harput, Ergani ve Abtahir ve çevreden	15 bayrak-100 kişi-10 süvari-5 piyade	Bağdad seraskeri Ahmed Paşa emrine
Mart 1731	Adana, Antakya, Azez, Kilis, Antep, Birecik, Ruha ve çevresinden	15 bayrak-100 kişi-10 süvari-5 piyade	Bağdad seraskeri Ahmed Paşa emrine
Kasım 1733	Adana, Antakya, Kilis ve çevre kazlardan	10 bayrak-100 kişi-piyade	Şark ordusu seraskeri Osman Paşa emrine
Kasım 1733	Malatya, Harput, Ergani ve çevresinden	10 bayrak-100 kişi-piyade	Şark ordusu seraskeri Osman Paşa emrine
Şubat 1734	Koyulhisar, Karahisar-ı Şarki, Kelkit ve Şirvan kazaları	10 bayrak-100 kişi-piyade	Revan muhafazası için
Şubat 1734	Erzurum, Erzincan ve Bayburt kazalarından	10 bayrak-100 kişi-piyade	Gence Kalesi muhafazasına
Mart 1734	Aydın, Saruhan ve Menteşe sancaklarındaki kazalardan	26 bayrak-?-piyade	Şark ordusu seraskeri Abdullah Paşa
Mart 1734	Diyarbakır'dan	20 bayrak-100 kişi-piyade	Bağdad muhafazası için
Mayıs 1734	Diyarbakır ve Rakka eyaletlerindeki kazalardan	40 bayrak- ?-piyade	Şark ordusu seraskeri Abdullah Paşa
Aralık 1734	Trabzon'dan Rize'ye kadar olan bölgeden	20 bayrak-120 kişi-piyade	10 bayrağı Tiflis Kalesi muhafazasına, 10 bayrağı Kars muhafazasında olan Ahmed Paşa emrine
Ocak 1735	Erzurum eyaleti kazalarından	40 bayrak -120 nefer-piyade	Revan'da olan Abdullah Paşa emrine
Ocak 1735	Canik sancağındaki kazalardan	10 bayrak-120 nefer-piyade	Revan'da olan Abdullah Paşa emrine
Ocak 1735	Sürmene, Rize ve Of kazalarından	6 bayrak -120 nefer-piyade	Revan'da olan Abdullah Paşa emrine
Ağustos 1737	Niğbolu çevresinden	5 bayrak-?- Piyade	Niğbolu muhafazası için
Ağustos 1737	Canik sancağı	10 bayrak- 100 nefer-piyade	Kırım tarafına

Yazılma Emrinin Tarihi	Toplanma Bölgesi	Bayrak Bilgisi	Görev Yeri
Ağustos 1737	Osmancık, Merzifon, Lâdik, Niksar, Koyulhisar, Karahisar-ı Şarkî, Kastamonu.	5 bayrak-100 nefer-piyade	Kırım tarafına
Ağustos 1737	Sapanca, Hendek, Düzce, Bolu, Gerede, Karacalar, Karacaören, Koçhisar, Tosya	5 bayrak -100 nefer- piyade	Kırım tarafına
Ağustos 1737	Rumeli'nin sağ kolu	20 bayrak-120 nefer-piyade	Vidin Kalesi muhafazası için
Ağustos 1737	Rumeli'nin sol kol	20 kişi-120 nefer-piyade	Niş Kalesi muhafazası için
Ağustos 1737	Rumeli'nin orta kol	20 kişi-120 nefer-piyade	Vidin Kalesi muhafazası için
Ağustos 1737	Canik sancağından	10 bayrak-100 nefer-piyade (yukarıdakine ilave)	Kırım tarafına
Ağustos 1737	Osmancık Merzifon, Lâdik Niksar, Koyulhisar, Karahisari Şarkî, Kastamonu	5 bayrak-100 nefer-piyade (yukarıdakine ilave)	Kırım tarafına
Ağustos 1737	Sapanca, Hendek, Düzce, Bolu, Gerede, Karacalar, Karacaören Koçhisar, Tosya	5 bayrak-100 nefer-piyade (yukarıdakine ilave)	Kırım tarafına
Eylül 1737	Aydın sancağındaki kazalardan	10 bayrak-120 nefer-piyade	Sofya'da Rumeli Valisi Ahmed Paşa emrine
Eylül 1737	Bosna Kalesi ve çevresinden	45 bayrak-100 nefer-piyade	Bosna ve çevredeki kalelerin muhafazası için
Eylül 1737	Hüdavendigar ve Karesi sancaklarından	15 bayrak-120 nefer-piyade	Sofya taraflarında istihdam edilmek üzere
Eylül 1737	Rumeli'nin sol kolundan	37 bayrak -100 nefer-piyade	Akdeniz'deki adalarda bulunan 11 ortaya nefer olmak üzere (8 bayrak Anabolu, 6 Moton, 3 Koron, 3 Avarin, 3 Menekşe, 6 Kastel Mora, 8 İnebahtı)
Şubat 1738	Bender tarafından	50 bayrak-120 nefer-piyade	Bender ordusuna
Şubat 1738	Anadolu'nun sol kolundan	100 bayrak- 120 nefer-piyade	50 bayrak Kırım, 50 bayrak Akkirman tarafına.
Nisan 1738	Rumeli'nin sağ kolundan	20 bayrak-?-Piyade	Bender ordusu için
Ekim 1739	İstanbul	17 bayrak-nefer sayısı belli değil-piyade	Bender ve Akkirman Ordularına
Eylül 1738	Şumnu, Silistre, Ziştovi, Hezargrad ve Silistre'den	10 bayrak-120 nefer-piyade	Geri alınan Ada-i Kebir Kalesi muhafazasına

Yazılma Emrinin Tarihi	Toplanma Bölgesi	Bayrak Bilgisi	Görev Yeri
Ocak 1739	Bursa, Gemlik, Mudanya, Mihaliç, Kirmasti, Manyas, Bergama, Bandırma, Armutlu, Pazarköy, Yalakabad, Aydıncık Çınarcık, Aksu ve Edremit.	50 Bayrak-120 nefer-Piyade	İsyan eden Sarıbeyoğlu üzerine görevli Ahmed Paşa emrine. Daha sonra Rumeli'ye geçip orduya katılmaları istenmişti.
Ocak 1739	Anadolu'nun sol koldan mübaşir Turnacıbaşı Mehmed Ağa'nın uygun göreceği yerlerden.	10- ?-Piyade	Kırım ordusuna
Şubat 1739	Vidin ve Rusçuk ve Niğbolu'dan	30 bayrak-100 nefer-Süvari	Vidin ordusuna yazılmış ancak sonra ana orduya katılması istenmiş
Mart 1739	Tuna kıyılarındaki kazalardan	10 bayrak-120 nefer-piyade	Hotin Kalesi için
Mart 1739	Rumeli'nin sol kolundan	20 bayrak-120 nefer-piyade	Bender ordusu için yazılmış ama sonra ana orduya katılması istenmiş
Mart 1739	Anadolu'nun sol kolundan	25 bayrak-120 nefer-piyade	Kırım ordusuna yazılmış ancak Osmancık'tan yazılan bir bayrak Akkirman'a görevlendirilmiş
Mart 1739	Bosna'dan	10 bayrak- ?- piyade	Bosna Valisi Ali Paşa emrine
Mart 1739	Üsküp, Vulçitrin, Piriştine, Kalkandelen ve çevredeki kazlarından	10 bayrak-120 nefer-piyade	Mora muhafazası için
Eylül 1739	Rusçuk, Tırnovi, Selvi, Hezargrad, Şumnu, Silistre ve Ziştovi'den	40 bayrak- ?-piyade	İbrail muhafazası için
Mart 1742	Trabzon, Sürmene, Rize, Giresun ve çevre kazalardan	10 bayrak-120 nefer-piyade	Van muhafazasına
Mart 1742	Divriği, Harput, Çünküş, Çermik, Ergani, Antakya, Arapkir, Malatya ve Şiro	20 bayrak-100 nefer-piyade	Van muhafazası için
Nisan 1742	Adana, Haleb, Urfa, Antakya, Haleb, Antep, Kilis, Birecik ve Siverek	50 bayrak-120 nefer-piyade	Bağdad valisi ve o tarafa serasker olan Ahmed Paşa emrine. Daha sonra 30 bayrağının Erzurum tarafına gitmesi isteniyor.

Yazılma Emrinin Tarihi	Toplanma Bölgesi	Bayrak Bilgisi	Görev Yeri
Nisan 1742	Bayburt, Karahisar-ı Şarkî, Kayseri, Çankırı, İzmit, Karadeniz Ereğli'sinden Trabzon'a kadar olan bölgeden	20 bayrak-120 nefer-piyade	Erzurum tarafı seraskeri emrine.
Temmuz 1742	Kars eyaletindeki kazalardan	30 bayrak-100 nefer-piyade	Kars Kalesi muhafazasına
Mayıs 1743	Sivas ve Erzurum eyaletlerinden	30 bayrak-120 nefer-piyade	Erzurum seraskeri Ahmed Paşa emrine
Temmuz 1743	Anadolu sağ kol	20 bayrak-120 nefer-piyade	Diyarbakır seraskeri için
Eylül 1743	Kerkük'ten	30 bayrak-100 nefer-piyade	Kerkük muhafazası için
Ekim 1743	Adana, Antakya, Maraş, Konya.	10 bayrak-120 nefer- süvari	Sadrazam emrine
Ekim 1743	Harput ve Malatya	10 bayrak-120 nefer-isteyen süvari isteyen piyade	Sadrazam emrine
Ekim 1743	Tokat, Kazabad, Zile, Harput, Malatya, Çermik, Sivas, Diyarbakır ve çevre kazlardan	30-?-isteyen süvari isteyen piyade	Sadrazam emrine
Ekim 1743	Rumeli sol kol	15 bayrak-nefer belli değil-süvari	Diyarbakır ordusu
Ocak 1745	Rumeli orta kol	15 bayrak-120 nefer-piyade	
Ocak 1745	Rumeli sağ kol	25 bayrak-120 nefer-piyade	
Ocak 1745	Rumeli orta kol	10 bayrak-120 nefer-piyade	
Ocak 1745	Erzincan, Kemah, Bayburt, İspir, Tortum kazalarından	29-120	Kars ordusu emrine
Ocak 1745	Konya, Diyarbakır, Divriği, Harput, Adana, Malatya, Antakya, Antep, Birecik, Urfa.	30-120 nefer-Süvari	Orduya
Ocak 1745	Aydın, Saruhan ve menteşe sancaklarındaki kazalardan	40 bayrak-120 nefer-süvari	Orduya
Ocak 1745	Tokat, Kayseri, Karahisar-ı Şarki, Niğde, Merzifon, Amasya, İskilip, Çorum, Kazabad, Kastamonu, Tosya Ankara, Beypazarı, Taşköprü, Vezirköprü, Kargı.	30 bayrak -120 nefer-süvari	

Yazılma Emrinin Tarihi	Toplanma Bölgesi	Bayrak Bilgisi	Görev Yeri
Mart 174	Anadolu orta kol	45-?- Süvari	Diyarbakır ordusu seraskeri Abdullah Paşa emrine
Kasım 1768	Pravadi Hacıoğlupazarı, Varna, Kozluca, Osmanpazarı, Eskicuma, Rusçuk, Hezargrad, Şumnu, Ziştovi, Silistre, Hırsova, Kavarna, Balçık ve civar kazalar	80 bayrak-150 nefer (en düşük yüz elli) –piyade	Emirde baharda bütün ordu sefere çıkacağından düşmanın hamlesine karşı gecikilmemesi için serdengeçti bayrağı düzenlenmesi
Kasım 1768	Ereğli, Bartın, Sinop, Canik, Giresun, Trabzon, Sürmene, Rize, Kastamonu, Taşköprü ve çevresinden	40 bayrak-150 nefer (en düşük yüz elli)-piyade	Emirde baharda bütün ordu sefere çıkacağından düşmanın hamlesine karşı gecikilmemesi için serdengeçti bayrağı düzenlenmesi
Kasım 1768	Pravadi Hacıoğlupazarı, Varna, Kozluca, Osmanpazarı, Eskicuma, Rusçuk, Hezargrad, Şumnu, Ziştovi, Silistre, Hırsova, Kavarna, Balçık ve civar kazalar	100 bayrak-50 (en düşük)-süvari	Bender ordusuna
Kasım 1768	Anadolu'nun sol kolu (Ereğli, Bartın, Kastamonu, Taşköprü, Sinop, Canik, Giresun, Trabzon, Sürmene, Rize, Erzincan, Bayburt, Erzurum)	40 bayrak-150 nefer-piyade	Kırım ordusuna
Kasım 1768	Saraybosna, Trovnik, Banaluka, Mostar, Üsküp, Priştine ve çevre kazalardan	100 bayrak-50 nefer-süvari	Bender tarafı seraskeri Ali Paşa emrine
Aralık 1768	İsmailgeçidi, Kili, Akkirman, Yergöğü, Niğbolu, Sislitre, Rusçuk, Hırsova, Karasu ve Babadağı	100 bayrak-50 nefer-süvari	Kırım ordusuna
Mart 1769	Uzuncaabad, Hasköy, Tatarpazarı, Samakov ve Şehirköy.	33 bayrak-50 nefer- piyade	Özi Kalesi için
Mart 1769	İskilip, Yanbolu, Zağra-i Atik, Zağra-i Cedid, Selvi, Silistre ve Rusçuk.	34 bayrak-50 nefer- piyade	Özi Kalesi için
Mart 1769	Karinabad, Aydos, Hacıoğlupazarı, Eskicuma, Balçık ve Babadağı	33 bayrak-50 nefer- piyade	Özi Kalesi için

Yazılma Emrinin Tarihi	Toplanma Bölgesi	Bayrak Bilgisi	Görev Yeri
Mayıs 1769	İbrail tarafından	10 bayrak-?-süvari	İbrail muhafazası için
Nisan 1771	İstanbul	44 bayrak-120 nefer-piyade	Sünne boğazı ve Tuna sahillerini muhafaza için
Kasım 1770	Anadolu ve Rumeli'nin üç kolundan	Her koldan 50'şer bayrak olmak üzere 300 bayrak-en az 150 nefer olmak üzere-piyade	Anadolu'nun orta ve sol kolunun Kastamonu'dan doğuya kalan kısmı Kırım ve Kefe ordularına diğer
Ocak 1771	İstanbul	47 bayrak-?-piyade	Tulca muhafazasına
Eylül 1772	Kastamonu, Tokat, Niksar ve Trabzon'a kadar Karadeniz sahilinden	40-?-piyade	Özi muhafazasına
Aralık 1777	Edirne, Filibe, Sofya, Tatarpazarı, Üküp, Zağra-i Atik, İslimye, Uzuncaabad, Samakov, Tekfurdağı, Gümülcine, Yenişehir, Nevrekop, Siroz.	120 nefer-26 bayrak-Piyade	İsmail ordusuna
Mayıs 1778	Anadolu'nun orta kolundan	14 bayrak-120 nefer-piyade	Özi muhafazasına
Temmuz 1778	Beyşehir, Bursa, Gemlik, Pazarköy, Mihaliç, Biga, Aydıncık, Bayramiç, Balıkesir, Edremit, İzmir, Manisa, Denizli, Güzelhisar, Tire, Turgutlu, Nazilli, Alaşehir, Demirci, Akhisar ve çevredeki kazalardan.	30 bayrak-120 nefer-piyade	Kış için on beş bayrak Hotin, on beş bayrak Bender muhafazasına
Kasım 1788	Anadolu sağ kolundan	18-120-piyade	İsmail ordusuna kış için
Aralık 1791	Anadolu'dan	120 kişilik piyade bayrakla her kazanın yeniçeri mevcuduna göre 325 bayrak	Ordulara
Eylül 1798	Selanik, Yenice-i Vardar, Vodine, Karakarye, Pirlepe, Köprülü, İştib, İsterofçe ve çevredeki diğer kazalardan	125 nefer-20 bayrak-piyade	Mora valisi Mustafa Paşa emrine
Mayıs 1800	Malatya	120 nefer-8 bayrak- piyade	Orduya
Mayıs 1800	Birecik	120 nefer-1 bayrak-piyade	Orduya
Mayıs 1800	Ruha	120-8 bayrak-piyade	Orduya

Yazılma Emrinin Tarihi	Toplanma Bölgesi	Bayrak Bilgisi	Görev Yeri
Mayıs 1800	Diyarbakır, Antep, Azez, Kilis, Ankara, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Torbalı, Taraklı, Ilgın, Lâdik, Konya, Karapınar, Niğde, Bor, Kayseri, Karahisar, Ereğli, Karaman, Adana, Antakya, Seyitgazi, İshaklı, Eskişehir, Akşehir, Bolvadin	120 nefer-71 bayrak-piyade	Orduya
Mayıs 1800	Erzincan, Niksar, Taşabad, Tokat, Turhal, Zile, Amasya, Merzifon, Osmancık, Hacıhamza, Tosya, Hacıköyü, Koçhisar, Karacalar, Çankırı, Çubukabad, Çorum, Karacaviran, Çerkeş.	120 nefer-49 bayrak-piyade	Orduya
Mayıs 1800	İzmir, Gediz, Manisa, Tire, Isparta, Burdur, Uluborlu, Yalvaç, Karaağaç, Sandıklı, Şuhud, Uşak, Gördes, Demirci, Sındırgı, Bigadiç, Gedüz, Tavas, Güzelhisar ve çevre kazalardan	120 nefer-72 bayrak-piyade	Orduya
Haziran 1808	Bosna yeniçeri zabitliğine bağlı on dokuz kazadan	120 nefer-120 bayrak-piyade	Sırplara karşı Bosna'yı ve kaleleri muhafaza için
Ocak 1811	Anadolu ve Rumeli'nin üç kolundan	Hepsi piyade ve 120 kişi olmak üzere Anadolu'nun sağ kolundaki yetmiş yedi kazadan 123, orta koldaki altmış bir kazadan 110, sol koldaki yetmiş altı kazadan 92, Rumeli sağ kol yirmi üç kazadan 33, Rumeli orta koldan 22, Rumeli sol kol on beş kazadan 20, toplam 400 bayrak	Ordulara

Kaynak Tablo esas olarak mühimme kayıtlarından oluşturulmuştur. Bazı kaynaklar ise şunlardır: *BOA, C.AS*, 1564, 46341. *BOA, A.MHM.d.* 950, s. 3, 14. *BOA, MAD.d.* 17417. *BOA, A.MHM.ZYL.d.* 13 hk. 152, 153, 185.